

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Oğuz Akay

“Benim Sofram Bu.”

TRUMA®

2.
baskı

TRUVA YAYINLARI®

Yayın No: 143

Truva / Tarih: 25

“Benim Sofram Bu.”

Derleyen: **Oğuz Akay**

Genel Yayın Yönetmeni : Burak Fazıl Çabuk

Yayın Editörü : Ali Toraman

Düzeltili : Bulut Fikret Çöloğlu

Bilgisayar Uygulama : Truva Ajans

Kapak Tasarımı : www.natagrup.com

Baskı-Cilt : Kilim Matbaacılık Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi

No: 12/204 Topkapı-İstanbul (0 212) 612 95 59

1. Baskı Kasım 2006

ISBN: 9944-975-41-9

© Kitabın telif hakları, Truva Yayınları'na aittir. Yayınevinden ve yazardan yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

© Truva Yayınları, 2006

Hüdâvendigar Cad.

Başdemir İş Hanı

No: 18 - 20

34110 Sirkeci/İSTANBUL

Tel: (0212) 513 85 44

Fax: (0212) 513 85 45

www.truvayayinlari.com

e-mail: info@truvayayinlari.com

“BENİM SOFRAM BU.”

Derleyen
Oğuz Akay

OĞUZ AKAY

1965 yılında Erzincan'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladı. 1988 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi İktisat Bölümü'nü bitirdi. Halen Ankara'da yaşamaktadır. Özel sektörde çeşitli alanlarda faaliyet gösterdiği iş hayatından sonra 2000 yılından itibaren Atatürk ve yakın Türk tarihi ile ilgili araştırma ve incelemelerde bulunmaktadır.

Truva'da çıkan kitapları:

–Atatürk'ün Sofrası (1. Baskı Temmuz 2005; 2. Baskı Ekim 2005)

–Gazi - Fikriye'yle Neden Evlenmedi? Latife'yle Neden Evlendi? (Eylül 2005)

–Hedef Gelibolu (Nisan 2006)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 17
ATATÜRK'ÜN SOFRALARI / 21
ATATÜRK'ÜN SOFRASINDA YEMEK YENMEZDİ / 22
ATATÜRK'ÜN SOFRASINDAKİ DAVETLİLER İKİ TİPTİ / 23
ATATÜRK'ÜN SOFRASI: DİKTATÖRLÜK VE DEMOKRASİ / 24
ATATÜRK'ÜN SOFRASI: GÖRÜŞME VE DANIŞMA SOFRASI / 25
ATATÜRK MECLİSLERİNDE
HER ÇEŞİTTEN KİMSE BULUNDURURDU / 26
ATATÜRK'ÜN SOFRASINDAKİ "ETRAF" MESELESİ / 27
ATATÜRK İÇTİĞİ ZAMAN / 28
ATATÜRK'ÜN İNSANLIĞI / 29
ATATÜRK'ÜNSANATSEVERLİĞİ / 30
"HAYAT KURU BİR KESTANEDEN İBARETTİR!" / 31
İSTANBUL'DA BİR ALMAN BİRAHANESİ / 31
CON PAŞANIN LOKANTASI
VE İNGİLTERE KRALI EDWARD / 33
MUSTAFA KEMAL'İ BİR NÖBETÇİ AZ DAHA VURUYORDU / 35
"BU GÜZEL HAVADA EVE GİDİLİR Mİ?" / 37
MUSTAFA KEMAL'İN TARİH GÖRÜŞÜ VE DÜŞÜNCESİ / 37
BÜYÜK ADAM OLMAK / 40
MEŞRUTİYET ÖNCESİ BİR SOFRA BAŞI:
"NEDEN BİR MUSTAFA KEMAL ÇIKMASIN?" / 41
MEŞRUTİYETİN İLANI GÜNÜ BİR SOFRA BAŞI: /
"ORDU POLİTİKADAN KURTARILMALIDIR" / 43
"BİR DEVLET KURACAĞIZ" / 45
"BEN SİZE BAŞ OLACAĞIM" / 46
DİKKATE DEĞER BİR İLERİYİ GÖRÜŞ VAKASI / 47
MUSTAFA KEMAL'İN 30 YIL EVVEL SÖYLEDİKLERİ / 48
İZMİR'DE GÜN DOĞARKEN / 50
İKİ HATIRACIK / 52
"...İşte şimdi gidilebilir." / 52

- "Memleket ne hale geldi görüyor musunuz?" / 53
NİŞANTAŞI'NDAKİ KONAĞIN ZİYAFET SOFRASI / 54
19 MAYIS 1917 AKŞAMI SOFRASI / 56
MUSTAFA KEMAL'DEBABA MEFHUMU / 57
MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BULUŞMA VE CEMAL PAŞA / 58
İSTANBUL'DA SON MÜLAKAT / 61
AİLE İÇİNDE VEDA SOFRASI: HEYECANLI BİR GECE / 62
DİKTATÖRLÜK TARTIŞMASI / 63
SİVAS'TA GEÇEN EN NEŞELİ GECE / 64
İÇKİNİN ÖLÇÜSÜ KAÇINCA / 64
DÜELLOYA DAVET / 65
"SİZLER İÇEMEZSİNİZ EFENDİLER, ÇÜNKÜ
MEN-İ MÜSKİRAT KANUNUNA REY VERDİNİZ." / 66
İSMET PAŞA ŞEREFİNE BİR AKŞAM YEMEĞİ / 68
GAZİ'NİN GÖZYAŞLARI / 70
"BU TELGRAF YANLIŞTIR" / 71
FRANKLIN BOUILLON'A ZİYAFET / 71
DİYEYİBİLİRİM Kİ PAŞAMIZI İYİ TANIYORUM / 72
"...TALİHİN VARMIŞ!" / 76
İZMİR'E GİRDİĞİ GÜN KRAMER PALASTA YEMEKTE / 76
İZMİR'İN FETHİ GÜNLERİNDE BİR SOFRA / 77
BİR GÖZTEPE GECESİ - İLK SOFRASINDA / 78
İZMİR ZAFERİNİN KUTLANDIĞI AKŞAM / 80
GAZİ, ARKADAŞLARINI TANITIYOR / 82
BÜYÜK ZAFERİ TÜRK MİLLETİ KAZANDI / 85
"BU MEMLEKETİN EFENDİSİ KİMDİR?
TÜRK KÖYLÜSÜDÜR." / 86
MUSTAFA KEMAL'İN HİDDETİ / 87
LÂTİFE HANIMIN BİR HAREKETİ / 88
GAZİ İLE İLK FİKRİ TEMAS / 89
İSMET PAŞA VE FETHİ BEY TARTIŞMASI / 91
FETHİ BEYLE İSMET PAŞA ARASINDA BİR OLAY / 93
LOZAN BARIŞI ÜZERİNE / 94
"...BENİM SOFRAM BUI" / 94
GAZİ, CUMHURİYETİ NASIL İLAN ETTİ? / 95
CUMHURİYET NASIL İLÂN OLUNDU? / 97
BİR GAF / 99
GAZİ'NİN BASINA BÜYÜK SAYGISI / 100
GAZİ, BASINLA HALİFELİĞİ KONUŞUYOR / 104
GAZİ VE İNKILÂPLAR / 106
GAZİ, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ HEYETİ İLE
GÖNÜLLERDEKİ MUSTAFA KEMAL'I ÇİZMEK / 108
İLK BANKA KURMA FİKRİ / 113

GAZİ PAŞANIN MEBUSLARLA HASBİHALLERİ / 114	
GAZİ'NİN ZİYAFETLERİ / 115	
"BEN BİR MÖSYÖ DUMERG OLMAK İSTEMEM" / 116	
"...YERİME İSMET GELECEK" / 117	
"İKİ MUSTAFA KEMAL VARDIR" / 118	
GAZİ'NİN FESE DÜŞMANLIĞI / 119	
"ŞAPKA İNKİLÂBİ MUVAFFAK OLMUŞTUR" / 121	
"KOLUNDAN ÇEKİP ATACAK DEĞİLİM YA, KALSIN!" / 124	
"BEN BU RUMELİ TÜRKÜSÜNÜ NASIL BİLMEM" / 126	
BİR NÜFUS TEZKERESİ VERSİNLER / 127	
ÇANKAYA SOFRALARINDA ON BİR GÜN / 128	
22 Ekim 1925 Perşembe... / 128	
23 Ekim 1925 Cuma... / 130	
24 Ekim 1925 Cumartesi... / 132	
25 Ekim 1925 Pazar... / 133	
26 Ekim 1925 Pazartesi... / 134	
27 Ekim 1925 Salı... / 135	
28 Ekim 1925 Çarşamba... / 136	
29 Ekim 1925 Perşembe... / 137	
30 Ekim Cuma... / 139	
31 Ekim Cumartesi... / 139	
1 Kasım 1925 Pazar... / 139	
TEKKELER KAPANDI / 140	
ÇANAKKALE BABASI / 141	
GAZİ VE BEKTAŞI BABALARI / 142	
NURBABA ROMANININ SIRRI / 144	
GAZİ VE NURBABA / 147	
"KAYDI HAYAT ŞARTI İLE REİSİCUMHURLUK! BU, BİZİM PRENSİBİMİZ DEĞİLDİR." / 149	
"BUNA HAZRET-İ PEYGAMBER DE KIZAR" / 150	
İZMİR'DE GAZİ'YE SUİKAST TEŞEBBÜSÜ ÜZERİNE / 150	
"İSMET'İN ETRAFINDA TOPLANMALISINIZ" / 151	
KÂZİM KARABEKİR PAŞA'NIN KURTARILMASI / 152	
"MADEMKİ ÖYLE İMİŞ, ÖYLE OLSUN!" / 153	
GAZİ'NİN DÂHİYİ TARIFI / 154	
GAZİ'MİZ ZEYBEK OYNUYOR / 154	
GAZİ'NİN, ALİ FUAT PAŞA VE ARKADAŞLARINI İSTİKLAL / MAHKEMESİNDEN KURTARIŞI / 155	
MARKALI GÖMLEKLER / 157	
GAZİ DİKTATÖR MÜ? / 157	
MUSTAFA NECATİ'NİN MİLLİ MÜCADELE HATIRALARI / 158	
"İstiklâl Mücadelesi Hatıraları" / 158	
"Aziz Ülke" / 159	

- RASTI ATIK FASLI / 161
"GENÇLİĞİ YETİŞTİRİNİZ" / 163
GAZİ'NİN GENÇLİĞE BÜYÜK GÜVENİ / 165
BAHRIYE VEKİLİ İHSAN BEY OLAYI / 166
İhsan Beyin İsmet Paşa ile kavgası / 167
Gazi'nin sofrasında Ali Beyin çıkardığı hadise / 169
ALİ ÇETİNKAYA'NIN SARHOŞ OLUŞU / 172
MUSTAFA KEMAL EFENDİ, MİLLET
VE ARKADAŞLARINI İHMAL ETME! / 176
ÇÖLDE DONDURMA / 177
GAZİ'NİN NURİ CONKER İLE TARTIŞMASI / 179
GAZİ'NİN MAHMUT ESAT BOZKURT İLE TARTIŞMASI / 181
CUMHURİYET GAZETESİNE HÜCUM OLAYI / 182
HAYATIN KENDİSİ OLAN BÜYÜK ADAM / 183
HÜKÜMETİ KENDİN SEÇİYORSUN / 184
SÖĞÜTLÜ YATI'NDA BİR AKŞAM SOFRASI / 185
"ACEMİ ÇOCUK!" / 186
ELİFBEDEN ALFABEYE / 187
GAZİ VE TÜRK DİLİ / 189
GAZİ VE HARFLER / 189
GAZİ VE SPOR / 190
GAZİ VE MISRALAR / 191
TENKİD / 192
TÜRK MÜSİKİSİNİN RADYODAN KALDIRILMASI!.. / 192
ALATURKA MÜZİĞİ YASAĞI / 193
ACAYİP! / 194
YAT KULÜBÜ'NÜN BAHÇESİNDE: AHMET REFİK VE TARİH / 196
BAŞTAKİ KÜTÜPHANEYİ GÖRMEMEK / 199
GAZİ MUSTAFA KEMAL AĞLIYORDU / 200
MERHAMET / 201
RUHİYAT / 201
GAZİ VE PSİKOLOJİ / 202
"...TARİH BİZİ MUAHEZE EDER" / 204
BÜYÜK GAZİ VE SANAT / 205
EDEBİYAT VE GAZİ / 208
GAZİ'NİN MİLLÎ EDEBİYAT HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ / 212
GAZİ, "CESARET" DEMİŞTİ / 214
Siz olmasaydınız! / 214
Şairlik imtihanı / 215
30 Ağustos'a girerken / 215
ŞEHİTLERİN ADI: "TÜRK" / 216
GAZİ, 1928 OTUZ AĞUSTOS SABAHİ TEBRİKLERİNİ
KABUL ETTİĞİ MİSAFİRLERİNE NE SÖYLEMİŞTİ? / 217

9 • "BENİM SOFRAM BU."

- GAZİ, ALATURKA MUSİKİYİ SEVER,
AVRUPA MUSİKİSİNİ SAVUNURDU / 219
GAZİ'NİN YÜKSEK DEĞER TANIRLIĞI / 220
BİR TANIŞMA / 220
TÜRK MUSİKİSİ KURTARILIYOR / 221
Güzel bir tesadüf / 222
"TÜRK MUSİKİSİNİ BEN KALDIRMADIM" / 223
"YANLIŞ ANLADILAR" / 224
SENİ BÜTÜN DÜNYA TANIR / 228
HAYALCI DEĞİLDİ / 229
KALBİ ŞEFKAT DOLU GAZİ / 229
"BENİM HER EMRİM YAPILIR, ÇÜNKÜ..." / 231
ÖNLENEN TEHLİKE / 232
"AMAN ÇOCUKLAR NEDEN DİYE SORMAYALIM!" / 233
SU VE İÇKİ / 234
ŞAKACI / 235
GAZİ'NİN HİS TARAĞI / 236
"BU BILDİRCİNLER KESİL.MESİN!" / 236
"BİRLİKTE MÜZAKERE EDELİM" / 237
GAZİ'NİN, HAZRETİ MUHAMMED'E HAYRANLIĞI / 238
BU ADAMDAN NE İSTİYORLAR? / 239
TAHRAN BÜYÜKELÇİLİĞİNE ATANMAM / 241
GAZİ VE TÜRK – İRAN DOSTLUĞU / 242
GAZİ'NİN, BULGARLAR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ / 245
"BİZİM MECLİSİMİZDE DE İKİ PARTİ OLMALI..." / 247
SERBEST CUMHURİYET FIRKANIN DOĞUŞUNA DOĞRU / 248
DÜYUNU UMUMİYE MESELESİ / 258
SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ DOĞUŞU / 259
FETHİ BEYLE GAZİ ARASINDA YAZILAN MEKTUPLAR / 268
SERBEST FIRKA DOĞAR DOĞMAZ ÖLDÜ / 274
GAZİ'NİN PARTİLER ARASI TARAFSIZLIĞI / 276
"DAİMA BİTARAF KALACAĞIM" / 279
"BEN MUSTAFA KEMAL, VERDİĞİM SÖZÜ YAPARIM" / 282
GAZİ, SERBEST FIRKAYI NİÇİN KURDU? / 284
VERGİSİZ HÜKÜMET OLUR MU? / 284
SERBEST FIRKA'NIN DOĞUŞUNDAN SONRA / 286
"SÖYLE SÖYLE..." / 288
LÉON CAHUN'ÜN TÜRK DİLİ HAKKINDAKİ
BİR KONFERANSININ ÇEVİRİSİ / 288
TÜRK TARİHİ YAZILIRKEN / 289
GAZİ VE RESSAM ÇALLI İBRAHİM / 290
MUSTAFA KEMAL'İN KADINLARA SAYGISI / 293
"SEN ORADAN KALK!..." / 297

"...İYİLİĞE BÖYLE Mİ MUKABELE EDİLİR?" / 298	
GAZİ'NİN CUMHURBAŞKANI	
SEÇİMİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELERİ / 298	
GAZİ DEDİĞİNİ YAPTI / 299	
SERBEST FIRKA'YI FESHETMEKLE İYİ Mİ ETTİK? / 301	
"GAZİ VE HASAN ÂLİ YÜCEL / 306	
ALTI OK İLKESİNİN ETKİSİ / 309	
"Cumhuriyetçilik" / 311	
"Milliyetçilik." / 311	
"Devletçilik." / 311	
"Halkçılık." / 311	
"Laiklik" / 311	
"İnkılapçılık." / 312	
Laiklik, Devletçilik. / 312	
HAYALİ VAZİFELER / 314	
GAZİ VE SAMSUN BELEDİYESİ REİSİ / 315	
"BAŞLARINI EZECEĞİM" / 316	
"MENFİ KAFALILARI SİLİP SÜPÜRÜRDÜM" / 318	
TÜRK MİLLETİNİN KURTULUŞU / 318	
"TÜRKİYE CUMHURİYETİ TÜRK MİLLETİNİN	
ÖZ VE AZİZ MALIDIR""MİLLETEME DAYANDIM" / 319	
DİL ÇALIŞMALARI BAŞLIYOR / 321	
TÜRK OCAKLARI'NI KAPATMA KARARI / 323	
BİR MUSİKİ VE ŞİİR GECEİ / 323	
BAŞBAKAN VEKİLİ REFİK SAYDAM / 325	
GAZİ VE ARTİST / 325	
"TÜRK MİLLETİ BENİMLE BERABERDİR" / 327	
"...İŞİ KAYNAĞINDAN YENİDEN ELE ALACAK	
DİNİ MÜESSESELER KURMAK LAZIMDIR." / 328	
TÜRKÇE EZAN VE TEKBİRE DAİR / 331	
REŞİT GALİP İLE BİR GECE / 332	
GAZİ'NİN SOFRASINDA REŞİT GALİP OLAYI / 333	
DR. REŞİT GALİP OLAYI / 336	
DR. REŞİT GALİP'İN AFFEDİLMESİ / 339	
"...BİZİM İBRAHİM NE DÜŞÜNÜYOR BU TARİH İŞİNDE?" / 340	
GAZİ' NİN KABİR YERİ / 341	
BİR İMPARATORLUK NASIL BATTI?... / 342	
"TÜRK MİLLETİ ÖLMEK İSTEMEZ" / 344	
"BİR LOKMA EKMEK YİYORSAM..." / 345	
GAZİ İLE İSMET PAŞA ARASINDA İLK CİDDİ TARTIŞMA / 346	
İktisat Vekili Mustafa Şeref Olayı / 346	
GAZİ İLE İSMET PAŞA ARASINDAKİ TARTIŞMA / 351	
Dizbağı Nişanı olayı / 351	

- GAZİ İLE İSMET PAŞA ARASINDAKİ ÇATIŞMA / 355
Dizbağı Nişanı olayı / 355
İSMET PAŞANIN BARIŞ SAVAŞI / 361
GAZİ İLE İSMET PAŞA ÇATIŞMASININ SONUCU / 363
GAZİ, İSMET PAŞA HAKKINDA NE DÜŞÜNÜRDÜ? / 365
GAZİ MUSTAFA KEMAL BÜYÜK ZAFERİ
BİR GECE BİZE NASIL ANLATTI? / 366
AKIN GAZETESİ HAKKINDA GAZİ'NİN DÜŞÜNCELERİ / 369
"ALİVERİN BAĞLAMAMI ÇALAYIM AMAN" / 372
"BİR GAZEL OKUYUNUZ!" / 373
"OSMANLICAYI YENECEĞİZ" / 374
"BİNGÖLLERE ÇIKANINIZ VAR MI?" / 374
GAZİ'NİN TÜRK DİLİ SEVGİSİ / 376
TÜRK MİLLETİ VE GAZİ / 377
THE GREY WOLF (BOZKURT)'UN ÇEVİRİSİNİN YAPILMASI / 378
CEMAL PAŞA / 379
GAZİ VE DR. ADNAN ADIVAR / 380
"DOKTRİN İSTEMEM, DONAR KALIRIZ" / 380
"HER İKİ MİLLETİN OLGUN FİKİRLERİ..." / 381
MUSSOLİNİ'YE CEVAP VE MİSİR ELÇİSİNİN FESİ / 382
MİSİR ELÇİSİNİN FESİ / 383
MİSİR ELÇİSİNİN FESİ / 384
GAZİ'NİN SOFRASINDA EFELER / 385
EFELERİN AKŞAMI – O'NUN GÖZYAŞLARI / 388
GAZİ'NİN, MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'A DUYDUĞU SEVGİ / 390
YENİ TÜRKÇE İLE NUTUK / 393
"MİLLET İÇİN EL BİRLİĞİ İLE ÇALIŞALIM" / 394
"İKİ MUSTAFA KEMAL VAR ..." / 395
CUMHURİYET REJİMİ VE DEMOKRASİ SİSTEMİ / 396
ATOM FİZİĞİ ÜZERİNE GÖRÜŞMELER / 399
DR. REŞİT GALİP VE ÜNİVERSİTE REFORMU / 400
HAFİZ YAŞAR'A OKUTTURULAN TÜRKÇE EZAN / 401
TRENDE EĞİTİM MESELESİ / 402
ONUNCU YIL NUTKUNDA ATATÜRK VE İNÖNÜ / 403
"BEN HİÇBİR ŞEY HİSSETMİYORUM" / 405
"...MUSTAFA KEMALLER YİRMİ YAŞINDADIR" / 406
"DEMEK ŞİMDİ MUHASARADAYIZ..." / 406
KIRŞEHİRLİ MÜFİT HOCA / 407
SEN BU İŞİ NASIL BAŞARDIN?" / 408
BEN, MUSTAFA KEMAL'IN ELİNDEN BAŞKA EL ÖPMEM / 409
"BEN DE İÇERİM, FAKAT SENİN GİBİ
İZMİR YOLCULUĞU YAPMAM" / 409
Dolmabahçe Sarayı'ndan vapura... / 410

- Vapurda sofra / 410
 İzmir yolculuğu / 411
 İzmir'den dönüşte Dolmabahçe Sarayı'nda
 Atatürk'ün huzurunda / 411
 GAZİ'NİN İLK AŞKINDAN BİR SAHNE / 412
 "SANATKÂR KİMDİR?" / 414
 GAZİ VE ŞİİR / 414
 GAZİ'NİN AZ NÜFUSLU MİLLETLER VE
 KÜÇÜK DEVLETLER HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ / 417
 GAZİ'NİN İNSANLIK İDEALİ / 418
 GAZİ'NİN BALKANLAR İÇİN İDEALİ NE İDİ? / 419
 BULGARLARI KUŞKULANDIRAN ŞARKI: "VARDAR OVASI" / 421
 HÂCİM MUHİTTİN ÇARIKLİ OLAYI / 421
 GAZİ'NİN MUSSOLİNİ'NİN SONU
 HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ / 423
 "ALLAH BİZE BU TECRÜBEYİ GÖSTERMESİN" / 424
 GAZİ'NİN CEHALETLE MÜCADELESİ / 425
 İNGİLTERE'YE VERİLEN CEVAP / 427
 AVUSTURYA BAŞBAKANI DOLFUSS'UN
 NAZİLER TARAFINDAN KATLİ / 429
 AKADEMİK BİR KONUŞMA / 431
 HÜRRİYET ÂŞIKI MUSTAFA KEMAL / 433
 "YENİ ADIN DAMAR OLACAKTIR" / 434
 YUGOSLAVYA KRALININ ÖLDÜRÜLMESİ / 435
 "ATATÜRK" ADI / 436
 "ATATÜRK" ADI / 437
 "ATATÜRK ADINI ALACAĞIM" / 437
 MUSTAFA KEMAL, "ATATÜRK ADINI PEK BEĞENMİŞTİ" / 438
 ATATÜRK MÜ? GAZİ ATATÜRK MÜ? / 439
 ATATÜRK KENDİSİNE "ATA"
 DENMESİNİ SEVMEZ VE İSTEMEZDİ / 439
 "BENİM ADIM ATATÜRK!" / 440
 BİR SOYADI VERME OLAYI / 440
 SEYRÜSEFAİN'İN ADI "DENİZ YOLLARI" / 441
 FELSEFE, HAYAT, MİLLİ VAZİFE / 441
 ATATÜRK'ÜN BAŞ İLKESİ : İYİMSERLİK / 442
 ATATÜRK AĞLIYORDU / 443
 MUTLU BİR DALGINLIK / 444
 "KÂMİL ADAMLAR"A SAYGI / 445
 ATATÜRK'ÜN BİR İFTAR SOFRASI / 446
 BEKLENİLMEYEN BİR YANIT / 447
 NURİ CONKER'İN DOĞUM YILDÖNÜMÜ / 448
 ATATÜRK'ÜN BİR ÇIKIŞMASI / 449

İRAN ŞAHI RIZA PEHLEVI'NİN HATASI / 450
"BEN NE YAPTIM?" / 451
ATATÜRK'ÜN İSMET İNÖNÜ'YE GÜVENİ / 451
"İSMET İNÖNÜ BİR GÜN..." / 452
"İSMET PAŞA ŞEFTİR" / 452
İSMET PAŞANIN, ATATÜRK'E MİNNETTARLIĞI / 453
"...TALİH BANA DAHA ÇOK YARDIM ETTİ..." / 454
ATATÜRK MAZİDEN HOŞLANMAZ BİR ADAM DEĞİLDİ / 455
KÜLTÜREL TÜRKÇÜLÜK MESELESİ / 456
SOFRA SONUNDA AFFEDİLENLER / 458
"MİLLET" KELİMESİNİN KÖKENİ / 460
"YIRT ŞUNLARI..." / 460
"HALKIN DA SÖZ HAZNESİNE GİRECEĞİZ" / 462
BİR DİLCİLİK DERSİ / 464
"MARAZ" KELİMESİ ÜZERİNE / 465
"BENİM İÇİN CANINI VERİR MİSİN?" / 465
ATATÜRK'ÜN BİR ERLE GÜREŞMESİ / 466
ATATÜRK'ÜN HİÇ HOŞLANMADIĞI ŞEY: AĞLAMAK / 468
ATATÜRK'ÜN HAKİKİ ASLAN KALPLERİ AYNI ZAMANDA
HAKİKİ BABA KALPLERİ İDİ / 468
ATATÜRK SOFRASI: GÜREŞ MEYDANI / 470
ATATÜRK SOFRASI VE GÜREŞ / 471
Gömlek... / 471
ATATÜRK VE TÜRK GÜREŞİ / 473
ATATÜRK, GÜREŞ VE TÜRK MUSİKİSİ / 475
"Yüklen!" / 475
"Sesi de güzeldir" / 476
HALK TÜRKÜLERİNİ ATATÜRK DE SÖYLERDİ / 477
HAYALCI DEĞİL GERÇEKÇİ BİR LİDERİN FELSEFESİ / 477
"TÜRKÇE HEPSİNDEN GÜZELİ" / 491
"DİLİ BU ÇIKMAZDA BIRAKAMAYIZ..." / 494
GAGAVUZ DİLEKÇESİ / 496
"EVLIYANIN TÜRKÇESİ NEDİR?" / 498
SOFRA DA İLK DİL İMTİHANI / 499
KEL'E BAK... / 503
"ONA GÜZEL ŞEYLER OKU..." / 505
"ASKERLİK, KUVVETİN İYİ ŞEKİLDE SEVK
VE İDARESİ DEĞİL MİDİR?" / 506
ATATÜRK VE SINIF ARKADAŞI / 510
"BÖYLE PROFESÖRLÜK OLMAZ." / 514
"EKERE" VE SUYA DÜŞEN HAYALLER / 521
ATATÜRK'ÜN MEMNUNİYETİ / 523
ATATÜRK'ÜN TÜRK DİL KURUMUNA DİREKTİFLERİ / 524

- ANKARA'DA ATATÜRK'LE BULUŞUYORUM / 525
AHMET EMİN YALMAN'A
GAZETE ÇIKARMA İZİNİ VERİLMESİ / 530
"ORTADA NE HİTLER NE TEŞKİLATI KALACAKTIR" / 534
ATATÜRK, İSTANBUL VALİSİNİN MİSAFİRİ OLMUŞTU / 536
SOFRADA VERİLEN DERS / 538
"...ADETA CANLI BİR MAKİNE'DİR..." / 538
YİNE ZEVRAK-I DERÜNÜM.... / 539
"... AMAN UZAK KALALIM" / 540
AMASYA TARİHİ YAZARI HÜSEYİN HÜSAMETTİN
EFENDİ ATATÜRK'ÜN SOFRASINDA / 541
KÂZİM NÂMÎ, ATATÜRK'ÜN SOFRASINDA / 542
İSMET PAŞA İLE AFET HANIMIN
TARİH HAKKINDAKİ GÖRÜŞ AYRILIĞI / 543
FAZİL NAZMÎ VE AHMET CEVAT TARTIŞMASI / 546
"BUGÜN YAZILMIŞ OLSA NE ÇIKAR?" / 547
GÜNEŞ – DİL TEORİSİ ÜZERİNE / 548
ATATÜRK VE ÇOCUK SEVGİSİ / 548
BOĞAZLARIN TAHKİMİ – HABEŞİSTAN'IN DÜŞMESİ / 549
HAVA KUVVETLERİNİ TEFTİŞ / 550
İLK DEFA ATATÜRK'Ü GÖZLERİ YAŞLI / 551
YAHYA KEMAL'E BAKARKEN SEYRETTİM
ATATÜRK'ÜN, YAHYA KEMAL İLE /
FELSEFE HAKKINDA KONUŞMASI / 555
Felsefe üstüne / 556
RECEP PEKER'İN GENEL SEKRETERLİKTEN ÇIKARILMASI / 558
ATATÜRK, GENÇLİK MARŞINI YORUMLUYOR / 560
"CUMHURİYET İMKÂN DEMEKTİR" / 562
"MONTRÖ" İMZALANDIĞI AKŞAM / 564
DEVRİMLER ÜZERİNE / 571
Milliyetçiliğin öğeleri / 571
Kelimelerin kökenleri / 571
İnkılapların en gücü / 573
Sorumluluk yalnız benim olacaktı / 573
Edebiyat bahsi / 574
Büyük savaş ustaları / 575
ANILAR SOFRASI / 576
İbn-i Sina'yı anış / 576
Kara tahta başında / 576
Cümle kuruluşu / 577
Bir şarkı söyleyiniz" / 578
"Trablus macerası" / 578
Ben, her şeyden önce öğretmenim" / 579

- AF VE MÜSAMAHA / 580
HATAY VE BİR MİLLETİN ŞEREF DUYGUSU / 581
HATAY MESELESİNDE YAZDIRDIĞI MAKALELER / 581
"...SONUNDA TAMAMEN BIRAKIRIZ!" / 582
"19 MAYIS ASLINDA SADECE BİR KARAR GÜNÜDÜR" / 584
"ZENGİNLİKTEN NE ÇIKAR" / 585
ATATÜRK ÇOK İYİ BİR NİŞANCI İDİ / 585
ATATÜRK, MÜNİR NURETTİN'İN
BAŞINA KOYDUĞU BİR BARDAGA NİŞAN ALMIŞTI / 586
SABİHA GÖKÇEN'İ TARİF / 589
BOĞAZLAR ÜZERİNE GÖRÜŞ / 589
YÜZELLİLİKLERİN AFFI KARARI / 590
REFİK HALİT'İN AFFI KARARI / 591
"...ŞİMDİ HEPSİNİ YÜZÜNE SÖYLEYİN" / 594
BİR SÜVARİ TEĞMENİ ATATÜRK'ÜN SOFRASINDA / 594
ATATÜRK İLE İNÖNÜ AYRILIĞINA YOL AÇAN SON KAVGA / 594
"ASABI BOZULMUŞ, İSTİRAHAT ETMESİ LAZIMDIR" / 604
BARDAGI TAŞIRAN SON DAMLA / 606
Ali Çetinkaya'nın anlattıkları / 608
ATATÜRK VE İNÖNÜ'NÜN SOFRADA TARTIŞMASI / 609
İSMET İNÖNÜ'NÜN BAŞBAKANLIKTAN ÇEKİLMESİ / 612
İSMET İNÖNÜ, ATATÜRK'ÜN SOFRASINI TERK ETTİ / 614
ATATÜRK İLE İSMET İNÖNÜ ARASINDA
EYLÜL 1937 KAVGASININ SONU: ÇEKİLME KARARI / 616
ATATÜRK İLE İSMET İNÖNÜ'NÜN YOLLARI AYRILDI / 618
"ARKADAŞIM SIN, KARDEŞİM SİN" / 621
"ESKİSİ GİBİ ARKADAŞIM VE KARDEŞİM SİN" / 622
ASANSÖRDE GEÇEN OLAY / 623
ATATÜRK İLE İSMET İNÖNÜ'NÜN ARALARI AÇIK MI İDİ? / 625
ATATÜRK'ÜN GÖZYAŞLARI / 626
"TARİH YAZI İLE BAŞLAR" / 627
Tarih yazı ile başlar / 628
EDEBİYAT NEDİR? EDEBİYATIN GAYESİ NE OLMALIDIR? / 630
CELÂL BAYAR İLE TARIK US / 633
SİYASÎ MÜSTEŞARLAR HAKKINDA KARAR / 633
ATATÜRK'ÜN MUSİKİYE AİT BİR NOTU / 634
ATATÜRK, PEK ALINGAN OLMUŞTU / 636
ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI / 636
ATATÜRK, SOFRA BAŞINA GEÇİNCE
BİRDENBİRE DEĞİŞİVERDİ / 637
ATATÜRK'ÜN BURSA ÇELİK PALASTA SON SOFRASI / 640
SOFRA KALKIYOR, ORKESTRA SUSUYOR / 647
ATATÜRK'ÜN SON SOFRASI / 649

16 • OĞUZ AKAY

ATATÜRK'ÜN ÇANKAYA'DA SON SOFRASI / 651

"HATAY'I... KAN DÖKMEDEN ALACAĞIZ" / 652

"...BENİ MİLLETE UNUTTURMASINLAR / 653

ÖNSÖZ

Atatürk'ün sofraya hayatı üzerinde çok konuşuldu; hatta bu sofraya anlamadan, bu sofranın manevi gıdası ile beslenen ve feyizlenen insanların değerlendirmelerinin ve anlatımlarının da önüne geçerek eleştirenler oldu. Şimdiye kadar Atatürk'ün sofraya hayatını, sofradaki kişiliğini ortaya koyacak derli toplu bir eser de verilemedi. Bu yüzden özgün ve zengin kaynağa dayanmayan değerlendirmeler ve eleştiriler de sürüp geldi. Atatürk'ün sofrası gerçekte, Türk bağımsızlık ve devrim tarihinin bir portresi idi. Bu sofraya bir eğlence sofrası değildi; bir irade, bir devrim sofrasıydı. Yeni Türk Devletini kurma düşüncesi bu sofrada belirdi. Yurt savunması bu sofrada hazırlandı. Milli egemenlik ve onun en belirgin biçimi olan Cumhuriyet burada kararlaştırıldı. Cumhuriyetin demokratik bir Cumhuriyet olması bu sofrada tartışıldı. Türk tarihine ve diline milli bir kimlik kazandırılması burada ele alındı. Ülke, ulus ve dünya sorunları yine burada tartışıldı. "Özetle, ihtilalden devrime, tarımdan endüstriye ve bilimden sanata kadar bütün davaların savaş alanı bu sofraya idi."¹

"Kendisi çok defa alıştıkları ile kaldı; devlet adamlığını, politika liderliğini ve inkılapçılığını inandıkları ile yaptı."²

¹ Faruk Nafiz Çamlıbel, "Tarihi Sofra", *Hürriyet* gazetesi, Sene: 2, No: 551, 10 Kasım 1949, s. 5

² Falih Rıfkı Atay, "Lider", *Resimli 20. Asır Mecmuası*, Yıl: 3, Cilt: 5, Sayı: 109, 16 Eylül 1954, s. 5

Bu sofraya, Atatürk'ü yalnızlığından kurtaran bir ortamdı da:

“Onun Saray içindeki basit yaşayışı, hele sofradan misafirleri dağıldıktan sonraki yalnızlığı çok hüznü vericiydi. Köşkte yapayalnız kaldığı olurdu.”³

İşte bu nedenlerle, arkadaşlarının veya bu sofraya tanık olanların anlatımı ile, derli toplu bir Atatürk'ün sofrasının, bütün özelliklerini gösteren bir portresi çizilmeliydi. Bunun için de önce “Atatürk'ün sofrası nasıl bir sofraydı?” sorusuna cevap arayan “Atatürk'ün Sofrası” adlı eserimi oluşturdum. Ardından da “Bu sofrada neler konuşuldu, tartışıldı ve neler oldu?” sorusu sorularak, “Atatürk'ün Sofrası” eserimi bütünleyen “Benim Sofram Bu!” adlı bu ikinci eser ortaya konuldu.

Çalışmam sırasında, Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk ile ilgili yayınlar gözden geçirildi. Gazeteler, dergiler ve anı kitapları tarandı. Dönemin ve Atatürk sofrasının tanıklarının ilk defa yayımlanmış bu sofraya ile ilgili değerlendirme ve anıları bir araya toplandı. Çok sayıda ki bu değerlendirme ve anı yazılarından genel bir seçmeye gidildi. Seçilen değerlendirme ve anı yazıları, sofranın özelliğinin tanıtılmasından sonra, bir zaman akışına uyularak, Türk bağımsızlık ve devrim tarihi bütünlüğü içinde bir sıraya dizildi. Böylece, ilk sofraya günlerinden son sofraya günlerine kadar geçen sofraya konularına ve olaylarına göre, Atatürk'ün sofraya hayatının genel bir portresi çizilmiş oldu.

İşte, “Benim Sofram Bu!” adıyla ortaya koyduğum bu portreye bakanlar; gözlerinin önünde, sofrası başındaki Atatürk'ü belirmiş bulacaklar, onun birçok meziyeti olduğunu anlayacaklardır. Değerlendirme ve anıları okudukça, değişen zaman içinde ele alınan konuların ve olayların değiştiğini görecekler, birçok bilgiye ulaşacaklardır. Böylece, gözleri önünde, Türk bağımsızlık ve devrim tarihinin bir akışı belirecektir. Ayrıca, bu portrede; asker Atatürk'ün, devrimci Atatürk'ün, düşünür Atatürk'ün, devlet ve siyaset adamı Atatürk'ün yanında, ince ruhunun özellikleri ile bir insan Atatürk de canlanacaktır.

³ M. Kemal Öke, “Prof. M. Kemal Öke Anlatıyor”, *Akşam Gazetesi*, Sene: 33, No: 11528, 11 Kasım 1950, s. 3

19 • "BENİM SOFRAM BU."

Atatürk'ün bu büyük sofrası; bir devrim, siyaset, kültür ve arkadaş sofrası olarak, Türk ve dünya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu sofrayı tanımak ve tanıtmak, bir insan için gerçek ve onurlu bir görevdir. Bu nedenle, Atatürk'ün sofraya hayatını; bu sofrada bulunanların ve bu sofraya ortamına tanık olanların anlatımı ile ortaya koyan "Benim Sofram Bu!" adlı eserimi sunmaktan büyük onur ve mutluluk duymaktayım.

Ankara, 2006

Oğuz Akay

“BENİM SOFRAM BU.”

ATATÜRKÜN SOFRALARI

Atatürk'ün sofralarında vakit vakit bulunurdum. Kendisi sofrasında pek neşeli bir insandı. Sofrasında merasimi, sessizliği sevmezdi. Bir iki kadehten sonra meclisi neşelendirmek, davetlileri senli benli hale getirmek için önce kendisi bir şarkı okur, sırasıyla herkese de okuturdu, okuyamayacağını bildiği zatın yerine vekalet ederdi. Bu şarkılardan sonra meclisten ağır hava kalkar, yerine tatlı bir kaynaşma gelirdi. Edip, ilim ve fen, tarih adamları, tanınmış profesörler eksik olmazdı. Fikir münakaşaları geniş hürriyet havası içinde cereyan ederdi. Her mevzudan konuşulurdu. Atatürk çok nazik, kibar olmakla beraber üstün meziyetlerinden birisi de tolerans sahibi olmasıdır. (...)

Atatürk'ün sofrası itinayla ve zevkle hazırlanır, çiçeklerle süslenir, türlü mezelerle bezenirdi. Fakat Gazi, mezelerden hiçbirine rağbet etmez, kuru leblebiyi tercih ederdi. En çok sevdiği yemek de etli kuru fasulye idi. İştahla kaşıklardı.

Sevdiği şarkılardan birisi de “*Yemenim turalıdır, sevdiğim buralıdır*” türküsü idi. Nedense bunu sık sık okurdu. Kim bilir belki de canlı bir hatırası vardır. Amma buna dair ağzından bir şey duymadım.

Atatürk açık bir insandı. Arkadaşlarından hemen bir şey sakla-

mazdı -devlet işleri hariç-. Hatta Latife Hanımla İzmir'de nasıl evlendiği macerasını da açık açık konuşmuştu. Latife Hanım:

- Paşam, sus Allah aşkına!

demesine karşı:

- Latife! Bunlar benim arkadaşlarımdır. Böyle olmadı mı? diye tekrarlardı.

İsmet İnönü çok bulunmazdı. Bulunduğu akşamlar, sofrada göğsünün düğmesini asla çözmezdi. Nuri Conker'le çok alay ederdi. Çeşit çeşit latifeler icat ederdi.

Nuri Conker'i göklere çıkaran, önceden kendinin hazırladığı yapmacık ajanslar da okunurdu. Nedense Nuri Conker'e takılmayı pek severdi.

Damar Arıkoğlu

Hanralarım-Milli Mücadele, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul 1961, s.365,366-367

ATATÜRK'ÜN SOFRASINDA YEMEK YENMEZDİ

Kanaatimce Atatürk en büyük bir devlet adamıydı. Münakaşasız, üzerinde görüşmeler cereyan etmemiş, taraftar bulmamış bir fikri karar haline getirmek adeti değildi. Meclise bir fikir getireceği zaman, kendileriyle istişarede bulunacağı eşhası (kişileri), evine davet eder, herkesi bu mevzu üzerinde konuşturur, meseleyi didik didik ettirir ve kendisi sükunetle dinlerdi. Neticede öyle bir hülâsa (özetleme) yapardı ki, hepimizin ağzı açık kalırdı. Mesele, enine boyuna görüşülmüş ve son şeklini almıştır, artık hazırdır. Ama iş bu kadarla da bitmezdi. Meclisin toplantı günü, kendisine çalışma odası haline getirdiği şifre odasına çekilir, bu defa da grup idare heyetinin bir kısım memurlarının fikrini alırdı. Hatta, muhalif parti idarecilerinin bile fikrini almak, onun için kaçınılmaz bir mecburiyetti.

Meclise getireceği bir teklif için Atatürk'ün evvela yakınlarını evine davet ettiğini söylemiştim. Meseleler daima Atatürk'ün sofrasında müzakere edilirdi. Ancak Atatürk'ün sofrasında yemek yiye-

mez, çerezlerle karnımızı doyurmaya çalışırdık. İstisnalar saatlerce sürerdi.

Hasan Fehmi Ataç

"Muhalliflerin Bile Fikrini Alırdı – Ata'nın Sofrasında Yemek Yenmezdi", *Yeni Sabah Gazetesi*, 21 inci Yıl, No:7077, 16 Kasım 1958, s.3

ATATÜRK'ÜN SOFRASINDAKİ DAVETLİLER İKİ TİPTİ

...Burada Gazi'nin sofrası üzerindeki düşüncelerimi biraz daha açıklamak isterim. Hiçbir Reiscumhur, halkın yaşayışının gerçek manzarası üzerinde tam fikir sahibi değildir. Olamaz da... Bizde, henüz batıdaki açık ve samimi devlet-millet ilişkileri kurulamamıştır. Töre, adeta, devlet haysiyetinin tezahürü (belirtisi) ve ispatı gibidir. Zaman zaman imparatorluk devrinde, padişahların tebdil (değişik kıyafetle) gezme tedbirine hak verdiğim olmuştur. Gazi, böyle bir imkandan dahi mahrumdu, çünkü öyle bir özel hatlara sahip idi ki, makyaj ustalarının da, bu çehrede ve bedende tanınmayacak şekilde değişiklikler yapması mümkün değil... Sonra da, kendisi, böylesine yollara hiç iltifat etmezdi.

Bir gün, Dolmabahçe'de, gizlice çıkıp Beyoğlu'nda daha sonra adı İstiklal Caddesi olan bizim günlerimizin -Cadde-i Kebir- Büyük Caddesi olan ana yol üzerinde tek başına dolaşmak istemiş, ardına görünür görünmez yüzlerce muhafız takanlar, Mustafa Kemal'in Saraydan ayrıldığını öğrenince kıyametler kopmuş, ancak iki saat süren bu ayrılış sona erdiği zaman, Gazi, tek başına ve habersiz hiçbir yerlere çıkamayacağını anlatmıştı.

Bu hal, bir itibarla tabii bile gözükse, onun hür ruhu için sıkıcı bir kayıttı. O da, şahsiyetlerine inandığı, kendisine yakın olduklarına kani (inanmış) olduğu, vefasını ve sadakatini tecrübe ettiği ve bilhassa kendi nefsi (şahsı) ile konuşur gibi sohbetlerinde, hodbın (bencil) fikirleri ileri sürmeden kendisini dinleyenlerle; belirli konularda ihtisas sahiplerini sofrasında toplar, hem yalnız hayatını renklendirmeye çalışır, hem de öğrenmek istediklerinin hakiki mahiyeti

hakkında fikir edinmeye gayret ederdi. Bu iki tip davetliler, hiçbir zaman Gazi'nin sofrasında kaynaşmamışlardır. İki taraf da birbirinden şikayet ederdi. Zaman zaman komik sahneler de olurdu: Bir gün, çok ciddi ve ilk anda yadırganacak kadar yeni bir teoriden bahsederek tarih âlimi önünde, eski yaverlerinden birisi uyuyordu: Çünkü bir gece evvel yine Gazi'nin sofrasında sabahlamıştı. Âlim, anonim heykellerden bahsediyor, bunların bile özellik arz edeceğini ispata gayret ediyordu. Gazi, uyuyan, hatta o anda hafifçe horuldayan eski yaverine şefkatle bakarak işaret etti:

- Üstat... O anonim heykeller bunun gibi horuldarlar mı?

Serbest Fırka'nın millet vicdanındaki yerini ve uyandırdığı heyecanı hakiki sebep ve muhtevası (içeriği) ile tayinde (belirlemede) Gazi'nin sofrasındakiler, bu horuldayan heykel kadar satıhta (yüzeyde) kalmışlardı.

Ali Fethi Okyar

Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s.518-519

ATATÜRK'ÜN SOFRASI: DİKTATÖRLÜK VE DEMOKRASİ

Atatürk'ün sofrası, zaman zaman söylendiği gibi bir işret (içki) sofrası değildi. Her akşam mütehassıs (uzman) insanlar toplanır, o mütehassıs insanlar orada yemek yerler, bu arada yemek yerken de, rakı içerlerdi. Buna ait size bildiğim bir şeyi de nakledebilirim:

Bana Atatürk adeta bir imtiyaz vermişti. Belli belirsiz randevu almadan geleceksin diye. Zaten ben üç gün gitmesem arattırır, vaziyetimiz, münasebetimiz böyle idi.

Bir akşam yine kendi kendime çıkıp Çankaya'ya gittim. Sofrada ancak beş altı kişi var. Atatürk inmiş sofraya... Atatürk ayak üzerinde ve eli de cebinde... Dolaşıyor... Yanında Salih Bozok var. Onunla şakalaşırdı... Atatürk, misafirleri geç kaldılar, gelmediler diye heyecanlı... Gelmediler diye heyecanlı. Salih Bozok:

- A be Paşam sen bilirsin bunları, dedi. Ne ise mesele onu siz halletmişsinizdir, dedi.

Mesele de Hukuk-i Esasiyeye (Anayasaya) ait bir mesele... O akşam itimat ettiği hukuk hocalarını yemeğe çağırmış. Onların gelmemiş olmalarına sinirleniyordu. Salih Bozok, Atatürk'e:

- Niye âlemi rahatsız edersiniz, düşünmüş, taşınmış, formüle etmişsiniz, ilân et geç git, şeklinde konuştu.

Ben Atatürk'ün fazla içki içtiği zamanları bilirim, hiddetli hayatının son raddesine vardığını da bilirim. En muhabbetli anlarını da bilirim. Hiç o kadar sınırlı olduğunu, o hale geldiğini görmemiştim.

Çok kızdı, öfkелendi, bağırdı: Salih Bey ile aile münasebeti olduğu için onu ötekilerden ayırırdı. Salih Beyle samimi konuşurdu. Sonra hitap etti:

- Elbette bir mesele vardır. Onu düşünmüşümdür, elbette formüle etmişimdir. Onu elbette bilenlerle istişare edeceğim.

Sonra cebinden hazırladığı metni çıkardı. Hukuk açısından bize ait olan bir mesele..Ve şöyle söyledi:

- Bu adamlar toplanıyorlar, onları topluyorum. Benim yazıp, yahut söylediğimi kabul ettiklerini gördüğüm zaman kendi kendimi kuvvetli görüyorum, dedi.

Sonra:

- İçlerinden biri çıkıp da benim aklıma gelmeyen herhangi bir meseleyi hatırlatırsa, kim zarar eder bundan, diye ilave etti.

İşte Atatürk'ün diktatörlüğü de böyle bir diktatörlük!..

Celal Bayar

Kurtul Altuğ, "Celal Bayar Atatürk ve İnönü'yü Anlatıyor", Tercüman Gazetesi, Yıl:20, Sayı:6961, 12 Haziran 1981, s.7

ATATÜRK'ÜN SOFRASI: GÖRÜŞME VE DANIŞMA SOFRASI

Kendilerini bu millete Tanrı'nın gökten indirdiği nimet sananların hayalleri ve hırsları yüzünden neler çektiklerini yalnız son Osmanlı Türkiyesi değil, Hitler Almanyası, Mussolini İtalyası da göster-

rir. Geçen harp (İkinci Dünya Savaşı) sonrasında hayal ve hırslarına, Hitler'le Mussolini'nin asla tatmadıkları eşsiz bir zaferin takmış olduğu kanatları kendi eli ile kesip koparmasını bilen, dehasını milli ve milletlerarası "imkanlar" ölçüsü içinde tutan tek adam şüphesiz Atatürk'tür.

...Mustafa Kemal'in hususiyetlerinin başında; "çok düşünmek", "çok danışmak", kendi inandıklarını iyice kontrol etmek ve başkalarının da ona inandıklarını görmek gelir. Anadolu'ya geçmezden önce İstanbul'da görüşmediği, danışmadığı ne dost, ne de düşman kalmıştır. Sofrasını da, bütün sesleri ve fikirleri duymak, kendisinininkilerle karşılaştırmak için başlıca vasıta olarak kullanmıştır.

Falih Rıfki Atay

*"Atatürk'ün Hususiyetleri: Kurtulduklarımız",
Dünya Gazetesi, Yıl:4, Sayı:1335, 20 Kasım
1955, s.2*

ATATÜRK MECLİSLERİNDE

HER ÇEŞİTTEN KİMSE BULUNDURURDU

Atatürk halk arasındaki bütün dedikoduları duymak ve kame-rilla (yurt yönetiminde perde arkası) hapsi içinde bunalmamak için meclislerinde her çeşitten kimse bulundururdu. Bir tanesi pek aşağılıktı. Eski yaveri Salih Bozok, bir defa, kendisini meclisine almasa pek iyi olacağını söylemişti. Atatürk, Salih'in yüzüne baktı:

- Onun ne kadar aşağı, rezil ve maskara olduğunu benim kadar bilir misin? demişti.

Salih şaşırarak:

- Hayır efendim. Nereden bileyim? cevabını vermişti.

Falih Rıfki Atay

*"Dönüş", Dünya Gazetesi, Yıl:3, Sayı:998, 29
Ağustos 1954, s.2*

ATATÜRK'ÜN SOFRASINDAKİ "ETRAF" MESELESİ

Daha ilk zamanlarda Atatürk'ün bir "etraf" meselesi olmuştur. Atatürk işi ehline verir, fakat hoşuna gidenle buluşur ve eğlenirdi. Yakın çevresinde idealistler vardı, entrikacılar vardı, menfaatçiler vardı. İsmet Paşa bu "etraf" a karşı çekingen ve uzak, hatta sert durmuştur. Ona hatır için iş yaptırmaya teşebbüs etmek cesareti kimsede yoktu. Atatürk nüfuzunu da ona karşı kullanmaya imkân yoktu. Bu hal, bilhassa nüfuz tüccarları arasında hoşnutsuzluk yaratıyordu. Sonra, herhangi bir nüfuz oyununa kalkışıp da haber alsa, Atatürk'e şikâyet ederdi. İsmet Paşa, Atatürk şerefini ve devrini nüfuz ticareti faciaları ile lekelenmekten korumak için daima ciddi ve tesirli müdahalelerde bulunmuştur.

Korkusu da "etraf" tahakkümüne ve eski (İttihat ve Terakki) Merkez-i Umumi komiteciliğine dönülmesi idi. Partinin hükümet işlerine müdahalesini, bazen, çok sert önlemiştir. Doğrusu bu da biraz ifrat halini almıştı. Meclis mürakabesinin pek zayıf olduğu o devirde partiyi canlı tutmak, halk ile kaynaştırmak ve partiye bir nüfuz tanımak da lazımdı. İsmet İnönü hükümet reisi ve parti umumi reis vekili idi ama, daima hükümet tarafı haklı idi. Rahmetli Recep Peker gibi dinamik şahsiyetler parti umumi katibi olduğu zaman çatışmalar olur, rahmetli Saffet Arıkan gibi şef aşıklısı kimseler geldiği zaman çatışma dururdu.

Daha ilk günlerden Çankaya sofrasında ve iç çevrelerde İnönü aleyhine dedikodu ve tahriklerde bulunanlar olmuştur. Atatürk şahsi müdahalesini gerektirecek ehemmiyetli meseleler olmazsa dinler, geçer, fakat Başvekil aleyhine latife dahi etmezdi. Sofrasında en çok saygı gösterdiği, en çok nazını çektiği şahsiyet de İnönü idi.

Bu ara sıra karşılıklı müdahaleler ve çatışmalar, fakat çok defa samimi anlaşma devri, Atatürk'ün ölümünden hayli önce başlayan rahatsızlığı sinirlerini bozup ona fazla titizlik, vehme yakın bir alınganlık verinceye kadar sürdü. Gitgide Başvekil aleyhindeki telkinler Atatürk'te yer tutmaya başlıyordu.

Burada eski deyimle bir "istidrar" yapayım. Uzun gecelerde, ara sıra, birtakım düşüncelerini dikte ettirmek Atatürk'ün adeti idi. Notları çok defa ben tutardım. Kalabalık arasında:

- Bunları gazetene koyarsın, derdi.

Halbuki yine çok defa bu diktelerde bir “dikişsizlik”, bir “gelişigüzellik” hali olduğu için biz notları ertesi gün kaybederdik. Kendisine söylediğimizde:

- İyi ettiniz. Zati mesele vakit geçirmektir, derdi.

Son yıllarda sofraya eski gazetecilerden biri geldi. Atatürk’ün vaktiyle sevmediği bir adamdı da! Fakat sokulma ve yaranma yollarını pek iyi bilen biri idi. Birkaç defa o not tuttu. Ertesi günü de bir İstanbul gazetesine vermeye kalktı. Kendisine geleneği hatırlattık. O bilakis bundan faydalanarak Atatürk’e sofrada şuuruna hakim olmadığı dedikodularının dolaştığı vehmi verecek bir dil ile, pek el altından bizleri curnal etti. Atatürk ondan sonra geceki notlarının gazetelere günü gününe konup konmadığını takip etti. Gerçi altlarında imzası yoktu ama, biz başkaları da biliyorlarmış gibi, sıkılırdık.

Falih Rıfki Atay

*Çankaya-Atatürk Devri Hatıraları, İkinci Cilt,
Dünya Yayınları, İstanbul 1958, s.472-474*

ATATÜRK İÇTİĞİ ZAMAN

Atatürk’ün akşam sofralarını herkes bilir. Herkes buna dair bir şeyler duymuştur. Ancak bunun bazen eksik, bazen fazla taraftarı oluyor.

“Atatürk bütün mühim kararlarını içki sofrasında verirdi.” diyenler oldu. Bu benim son derece gücüme gidiyor, yıllarca Atatürk’ün yanında bulundum, onun içki yüzünden bir defa kendinden geçtiğini görmedim.

Ertesi günü, mesela bir sefir (elçi) kabul edecekse o akşam sofrasını erkenden dağıtır, hatta hiç içmezdi. Bu onun temkinini gösterir. Atatürk’ün zaafı yoktu, itiyadı vardı.

Sabiha Gökçen

*“Hocam Mustafa Kemal”, Yeni Sabah Gazetesi,
21 inci Yıl, No:7075, 14 Kasım 1958, s.3*

ATATÜRK'ÜN İNSANLIĞI

Atatürk vefakardı, hafiyeliği, dalkavukluğu sevmezdi. Eski arkadaşlarını unutmaz, onları arar, bulur ve iyilikler ederdi. Arkadaşlarından iyi durumda olanlara tesadüf edince çok memnun kalır ve durumları iyi olmayanlara icabına göre muavenet (yardım) ederdi. Hizmetin kadrini bilir, bilhassa memlekete fedakarlıkla hizmet etmiş olanları hiç unutmaz, onların bir kusurları olsa bile himaye ederdi.

Görüştüğü herhangi bir kimse diğer birinin aleyhinde kendisine bir şeyler söylese bunun ne dereceye kadar hakikate uygun olabileceğini düşünür ve ekseriya söyleyen ile aleyhinde söyleneni sofrasına davet ederek bir vesile ile meseleyi açar, böylece yüzleştirir, hakikati meydana çıkarırdı.

Böyle olduğu için, sofrada karşılaşmayı göze alamayanlar diğer biri aleyhinde Atatürk'e bir şey söylemekten çekinirlerdi ve bundan dolayı hafiyeliğe kimse cesaret edemezdi.

Kazım Özalp

"Atatürk'le 40 Yıl", *Akşam Gazetesi*, 13 Kasım 1954, Tefrika No:4, s.3

ATATÜRK'ÜN SANATSEVERLİĞİ

Atatürk, musikinin insan hayatında çok mühim bir yeri olduğunu söyler, alaturka ve alafranga musikiyi severdi. Alaturka çalınırken sofradaki arkadaşlarını beraber şarkı söylemeye davet eder, saz takımının çaldıklarını takip ederek bildiği şarkıları herkesle beraber söylerdi. Şarkıların, manalarına göre telaffuz edilerek makama uydurulmasını ister ve manaları iddialı olan şarkıları tercih ederdi.

Mesela:

"Neye döndün sözünden?" gibi şarkılar.

Alafranganın memlekette taammüm etmesini (yayılmasını) ve yeni neslin bu istikamette yetiştirilmesini isterdi.

Kazım Özalp

"Atatürk'le 40 Yıl", *Akşam Gazetesi*, 14 Kasım 1954, Tefrika No:5, s.3

“HAYAT KURU BİR KESTANEDEN İBARETTİR!”

Atatürk'ün merhum Ömer Naci hakkında birçok hatıraları vardı. Bunları anlatmaktan zevk alırdı. Bu hikâyelerden en hoşuna gideni şuydu:

“Manastır'dan sıra için Selânik'e geldikleri zaman, bir gün Ömer Naci, Fuat Bulca, Mustafa Kemal Selânik'te Tahtakule gazinolarının birine rakı içmeye gitmişler. Üçünde de para yokmuş. Mevcut paraları ancak mezersiz bir şişecik rakıya kâfi gelecek kadarmış.

İçmeye başladıkları sırada içeriye bir seyyar meze satıcısı gelmiş. Taşıdığı işportanın bir tarafında yumurta, fındık, fıstık gibi nadir ve pahalı mezeler, diğer tarafında kuru kestane gibi ucuz yemişler varmış.

Mustafa Kemal satıcıyı çağırmış, cebinde kalmış olan iki kuruşla mezelik olarak kuru kestane almış. Diğer yumurta, fındık ve fıstıktan alamadıklarına üçünün de canları sıkılmış. Birbirlerini teselli etmişler. Bir aralık Ömer Naci dayanamamış, bir şiir okumak istemiş ve ayağa kalkarak:

- Hayat... Hayat...

diye şiirine başlarken, Mustafa Kemal hemen önündeki kuru kestanelerden bir tanesini eline alarak uzatmış ve Ömer Naci'nin:

- Hayat... Hayat...

Sözüne ilâve ederek ve kuru kestaneyi göstererek gayet soğukkanlılıkla:

- ... Bir kuru kestaneden ibarettir!

diye şiiri tamamlamış”.

Bu söz, Atatürk'ün o kadar hoşuna gitmiş ki aradan bu kadar çok sene geçtiği hâlde bunu unutmamış ve:

- Hayat bir kuru kestaneden ibarettir!

diye daima o hatırayı muhafaza eder, anlatırlardı.

Ali Kılıç

“Atatürk'ün Hususiyetleri”, *Milliyet Gazetesi*, Yıl: 3, Sayı: 746, 5 Haziran 1952, s. 7; *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 20 – 21

İSTANBUL'DA BİR ALMAN BİRAHANESİ

Derslerimize muntazam çalışmakla beraber, kendimizi güzelim İstanbul'un eğlenceli muhitlerinden de mahrum bırakmıyorduk. Tatil günlerinde ve bazen de kaçamak olarak bunlara karışıyorduk. Kâh Mustafa Kemal ile başbaşa, kâh Arif Adana, Müfit Kırşehir ve Tevfik Selânik'le beraber Beyoğlu'ndaki eğlence yerlerini dolaşır, hatta bir arada içer ve müzik dinlerdik. Bazen Adalar'a gittiğimiz de olurdu. Bir Perşembe günü son vapuru kaçırdığımız için Büyüka-
da'da çamlar altında sabahladığımızı çok iyi hatırlarım.

Yaz mevsiminde Beyoğlu'nda çoğunlukla Zeuve birahanesine gider, burada nefis Alman birası içerdik. Birahane'nin sahibi emekli bir Alman astsubay idi. Kendisi kasada oturur, ailesi müşterilere hizmet eder, içki ve meze getirirlerdi. Burada Avrupa'da çıkan gazeteleri de bulmak mümkündü. Mahzen gibi bir yerdi ama, yaz günleri serin olurdu. sonra çok temizdi. Müşterileri de seçilmiş kimselerdi. Sık sık yabancılar da buraya uğrarlardı. Ya sahibinin Alman tebaası (uyruğu) olması veyahut sapa bir mevkide bulunması yüzünden Zeuve birahanesine hafiyeler gelmezlerdi.

Mustafa Kemal, özel sohbetlerinde bu birahane'den çok bahsetmiş, hatta zaman zaman eski günleri anarak, hasretini duyduğu da olmuştur. Cumhuriyet devrinde bana kaç defa:

- Fuat Paşa, yahu, şuraya gidip bir bakalım, acaba ne hâldedir?

diye sormuş, şimdi ne hâlde olduğunu bilmediğimi, bilmek de istemediğimi, kapandığını veya eski şeklini değiştirerek alelâde bir dükkân hâline gelmiş ise ikimizin de üzüleceği cevabını vermiştim.

- Doğru, çok doğru, demişti. Bırakalım, gençlik hatıralarımız zedelenmeden kalsın.

Ama öyle olmadı. Ölümünden dört yıl kadar önce idi. Bir akşam saat 19'da Saraydan telefonla Gazi'nin beni akşam yemeğine davet ettiğini haber verdiler. Gönderilen motora binerek Kuzguncuk'tan Dolmabahçe'ye geldim. Beni karşılayan nöbetçi yaver:

- Gazi Paşa Hazretleri bu akşam Tokatlıyan'da yemek yiyecekler, sizi de davet ettiler. Araba hazırdır, buyurun, dedi.

Tokatlıyan'a geldiğim zaman salonun arka tarafında sofra kurulmuş bulunuyordu. Sofrada Profesör Afet Hanımla Gazi'nin manevî evlâtlarından Sabiha Gökçen Hanım da vardı. Gazi dedi ki:

- Eski günleri hatırlayalım diye buraya geldik.

Solunda Sabiha Hanım vardı. Onu başka yere oturttu ve beni soluna aldı. Bir iki kadeh içki aldıktan ve şundan bundan bahsettikten sonra bana doğru eğildi:

- Fuat Paşa, hani hep söylerim, biz Erkânı Harbiye sınıflarında iken birlikte bir Alman birahanesine giderdik. Burasının, Tokatlıyan'dan pek uzak olmadığını sanıyorum. Sen yerini daha iyi hatırlıyorsan, bu akşam en müsait fırsattır, artık ısrar etme, yine beraber gidelim. Âfet Hanımla Sabiha'yı da alınız.

Sonra sesini daha yavaşlattı:

- Yalnız sofradakilerin haberi olmasın, sonra mâni olmaya kal-karlar.

- Ben yerini biliyorum, fakat birahane çoktan kapanmıştır.

- Olsun bir kere görelim.

Muvafakat cevabını verdim. Memnun oldu.

- Ben şöyle bir plân düşünüyorum, şimdi önce siz sofradan kalkın, tuvalete doğru gidip dışarıda biraz vakit geçirin, sonra salonun arka tarafından otelin kapısına çıkarsınız, köşe başında beklersiniz. Ben oraya hanımlardan biriyle gelirim, birbirimizi görür görmez birleşir, gideriz.

Hanımların kimseye sezdirmeden masadan nasıl kalkabileceklerini sordum. Onu da plânlamıştı. Otelin vestiyerinde kartpostal satılıyordu. Âfet ve Sabiha Hanımlar, Büyükkada'nın birkaç resmini almak istediklerini söyleyerek masadan kalkacaklardı.

Plân, iyi tatbik edilmişti. Ben otelin Balıkpazarı'na giren köşesinde bekledim. Üç beş dakika sonra bir de baktım, Gazi Paşa şapkasını giymiş, hatırmında yanlıs kalmadı ise, yanına Sabiha Gökçen'i de almış, bana doğru geliyordu. Buluştuk. Postane binasını geçtik. Bugünkü İş Bankasına gelmeden sol tarafta eski Fransız Sefaretine inen yokuşun baş taraflarındaki vaktiyle devam etmiş olduğumuz Zeuve

birahanesinin yerini bulduk. Fakat tahmin ettiğim gibi yıllar önce kapanmış ve şeklini de değiştirmişti. Gazi, bir çocuk gibi üzüldü.

- Hakkın varmış Fuat Paşa, dedi. Keşke gelmeseydik.

Ben de müteessir oldum. Hayalimizde yaşattığımız gençlik hatıralarından biri daha yıkılmıştı. Döndük, tekrar caddeye çıktık. Bir de ne görelim, otelin önü allak bullak olmuş. Bir telâştır gidiyor, Salih Bozok:

- Aman Paşam, neden bizlere haber vermediniz? Deliye döndük, dedi.

Mustafa Kemal şu cevabı verdi:

- Sizlerin benimle ne kadar ilgilendiğinizi denemek istemiştim. Eski mektep arkadaşım ile beraber vaktiyle çok uğramış olduğumuz bir birahaneye gittik ve orada serin birer bira içtik.

Ali Fuat Cebesoy

Sınıf Arkadaşım Atatürk-Okul ve Genç Subaylık Hatıraları, İnkılâp ve Aka Kitapevleri Koll. Şti. Yayınları, İstanbul 1967, s. 47 - 50

CON PAŞANIN LOKANTASI

VE İNGİLTERE KRALI EDWARD

Harp Akademisi'nde iken, Zeuve'den sonra en çok uğradığımız yer bir İngiliz lokantası idi. Sultan Hamid, üniformalı subayların umumî yerlerde alenen içki içmelerini bir irade ile yasaklamıştı. Bu yasak önemle takip ediliyordu. Aksine hareket edenler rütbeleri ne olursa olsun cezalandırılıyordu. Halbuki, gerek Mustafa Kemal ve gerekse ben hafta başları izinli çıktığımız zamanlarda bir kadeh bira, rakı veya viski içmeyi ihmal etmiyorduk. Tünel'in Galata kapısından çıkıldıktan sonra Köprü istikametine giderken soldaki köşede üç katlı bir bina vardı. Bu bina hâlâ mevcut olup altında şimdi bir de mezeci dükkânı bulunmaktadır. Burası vaktiyle İdare-i Mahsusa (Denizyolları) Müdürlüğü yapmış olan Con Paşa adında aslen Ermeni olan bir zata aitti. Birinci kat çoğunlukla İngiliz malları sa-

tan bol çeşitli bir bakkaliye dükkânı, ikinci kat ise tam bir İngiliz lokantası idi. Öğle yemekleri verir, içki olarak da yalnız viski soda içilirdi. Lokantaya çoğunlukla İstanbul'da bulunan İngiliz tebaası (uyruğu) tüccar ve memurlar gelirdi. Tanınmış bir yer olmadığı ve bakkal dükkânının içindeki merdivenlerden çıkıldığı için kimsenin dikkat nazarını çekmez, inzibatlar ise hiç uğramazdı.

İzinli olduğumuz günler buraya da gelir, bir İngiliz sodasıyla halis Skoç viskisi içerdik. İzinli çıkarken Mustafa Kemal:

- Çok ayıp oldu, bu hafta Con Paşaya uğrayalım.

der, bunun mânasını anlayamayan Arif Adana derhal sorardı:

- Kim bu Con Paşa, yoksa aranızda bir parola mı var?

Mustafa Kemal kahkahayı basar:

- Yok canım, Manastır'da tanıdığım bir arkadaşın babasıdır. Kendisini Fuat'la beraber ziyaret edeceğiz. Neden parola olsun? cevabını verirdi.

Fakat bir gün Tevfik Selânik, Con Paşanın kim olduğunu söylemiş, Arif Adana:

- Con Paşanın oğlunu ben de tanırım. Aman beraber gidelim, diyerek peşimize takılmıştı.

Birkaç defa o da bizimle gelmişti. Aynı yere bir defa da Kâzım Zeyrek (Karabekir)'i götürmüştüm.

Mustafa Kemal de, ben de viskiye burada başlamış, burada alışmıştık.

Sonradan Türkiye'yi ziyaret eden İngiltere Kralı Edward, İstanbul'a geldiği zaman Gazi Mustafa Paşa, protokol dışı olarak kendisini ve refakatinde bulunan Madam Simpson'u Florya Köşkü'ne yemeğe davet etmişti [Eylül 1936]. Ziyafet masasında ben ve Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine de vardı. Misafirlere viski ikram edildi. Gayet dostane ve samimî konuşmalar sırasında İngiltere Kralı:

- Zannedersem, Türkiye'de daha ziyade rakı içiliyor, benim için itiyadınızı (alışkanlığınızı) bozmasaydınız. Ben de rakı içerdim, dedi.

Mustafa Kemal, hafif bir tebessümle:

- Doğrudur, bizde daha çok rakı içilir. Fakat ben ve gerekse hu-

zurunuzda bulunan yakın ve eski arkadaşım Ali Fuat Paşa, daha okul sıralarında iken muhtelif vesilelerle viski içmiş ve zamanla da buna alışmıştık, cevabını verdi.

Sonra bana döndü:

- Paşam, Con'un lokantasını hatırladın değil mi?

Bütün teferruatıyla hatırladığımı söyledim. Gazi, Krala Con'un lokantasını kısaca anlattı. Kral Edward, Londra'ya döndükten sonra Gazi'ye ve bana en iyi cinsten ve kendi kavında kasalarla viski gönderdi.

Ali Fuat Cebesoy

*Sınıf Arkadaşım Atatürk-Okul ve Genç Subaylık
Hanraları, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti.
Yayınları, İstanbul 1957, s. 50-51*

MUSTAFA KEMAL'İ BİR NÖBETÇİ AZ DAHA VURUYORDU

1906 yılları eşkıyanın ve çetelerin Makedonya'da en fazla faaliyette bulunduğu bir sıra idi. Bir gün Selanik'te Karaferiye ve Vodina ovasındaki bir karakola teftiş için gitmiştim. O zaman erkaniharp (kurmay) yüzbaşısı idim. Vakit geciktiğinden ve karanlık bastığından orada kalmaya mecbur oldum.

Karakol kumandanı ile oturuyorduk ve yemek yemek üzere idik.

Karakol içerisinde nöbetçiler vardı. Gece nöbetçilere yaklaşabilmek için parolayı bilmek mutlaka lazımdı. Zabitan (subaylar) veya kumandanların adını vererek eşkıyanın çok defa yaklaşp nöbetçileri öldürdüğü ve karakola baskın yaptıkları vaki idi (olmuştu). Bunun için mıntika kumandanlığı bir zabıt (subay) adı veren her şahsın hiç sorguya mahal bırakmadan üzerine ateş edilmesini emretmişti.

O zaman Erkaniharp Kolağası olan aziz Atatürk de mıntikanın erkaniharbiyesinde bulunuyordu [1907]. Hatta bu emrin onun kaleminden çıkmış olması da pek muhtemeldir. Bulunduğumuz yerin pencereleri, bütün karakollarda olduğu gibi tahta kepenklerle kapalı idi. Çünkü her an bir eşkıya baskını ihtimali vardı.

Karakol kumandanı teğmen ile konuştuğumuz esnada nöbetçinin:

- Dur, parola!

diye bağırdığını işitince hemen irkildik. Çünkü bu saatte hiçbir kimsenin karakola gelmesi ihtimali yoktu. Biraz sonra da karşıdan gür ve hakim bir sesin:

- Ben Kolağası Mustafa Kemal! diye bağırdığını işittik.

Bu sözü duyan nöbetçinin, hemen ateş etmek üzere gecenin sükutunda derhal silahının emniyet tetiğini açtığını işittim. Bunun üzerine derhal:

- Nöbetçi dur!

diye sesimin olanca kuvvet ve helecenıyla bağırdım ve fırladım. Çünkü geleni sesinden tanımuştım.

Nöbetçi hiç durumunu bozmuyordu. Beni görünce tüfeği indirdi. Mustafa Kemal de ilerledi. Sonra odaya girdik. Kendisiyle mektepte iyi tanıştığımız için :

- Ulan Halit, beni vurduruyordun, dedi.

Ben de:

- Bir kere bu karakolun kumandanı ben değilim. Emri yazan erkanıharp de sizsiniz.O halde kendi emrinize muhalif tehlikeli bir durum yaratan da sizsiniz, dedim.

Sonra müsafaha etti (el sıkıştı), sarıldı.

- Üşüdüm, içki var mı? dedi.

Bizim tarihi ve meşhur mezemiz olan leblebi ile biraz içtik. Biraz biber turşusu ve biraz da etten mürekkep yemeği iştaha ile yedik. Malum olan neşe ve şetareti (sevinci) ile bizi hayran bıraktı.

Yemekten sonra gitmek üzere ayağa kalktı. Bulunduğumuz yer tehlikeli idi, kendisini yalnız bırakamazdık. O geldiği gibi gitmek istiyordu. Bütün karakoldaki mevcudun en büyük kısmını kendisine refakat etmek üzere ayırdık ve selametledik.

Halit Göktaş

Mustafa Baydar, "Atatürk'ü Bir Nöbetçi Az Daha Vuruyordu", Cumhuriyet Gazetesi, Yıl: 3, Sayı 10.877, 10 Kasım 1954 , s.7

"BU GÜZEL HAVADA EVE GİDİLİR Mİ?"

Selanik'teyiz... Çarşıdan öteberi almış, eve dönüyorum. Olimpos'un önünden geçerken baktım Mustafa Kemal, telaşlı telaşlı camı vuruyor:

- Nereye böyle Salih?.

- Eve gidiyorum.

- Otur canım. Ben de birazdan çıkacağım. Beraber gideriz.

Oturdum. Fakat Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla sohbeti bitirinceye kadar vakit epeyce gecikmişti.

- Otur biraz daha... Otur biraz daha...

Derken zamanı unutmuşuz. Dışarı çıkınca :

- Yahu! Bu güzel havada eve gidilir mi?.. demez mi?..

- Eve gidilmez de nereye gidilir ?..

- Beyazkule bahçesine...

Bahçeden çıktığımız zaman şafak sökmekte idi!

Salih Bozok

Salâhaddin Güngör, "Salih Bozok'un Ölümü Münasebetiyle Bazı Hatıralar", Yeni Mecmua, Sayı:3, Cilt : 6, Sayı:107, 15 Mayıs 1941, s.7,10

MUSTAFA KEMAL'IN TARİH GÖRÜŞÜ VE DÜŞÜNCESİ

Selanik'te idik. Hürriyet daha ilan olunmamıştı [1908]. Bursalı Hakkı Baha Pars, meşhur ihtilal hatibi Ömer Naci, Kolağası Mustafa Kemal, Hüsrev Sami (Kızıldoğan), Karaferyeli Sarım Bey oğlu Nesimi Sarım ve ben... Haftanın hemen beş akşamı Tahtakale'de, Refet'in İstanbul Oteli altındaki Rum "Tokli"nin küçük birahanesinde toplanırdık. Fikir beyanı ve itirazlaşmak alabildiğine serbestti. Bununla beraber aramızda yine bir nafiz (etkili) söz baremi vardı ve sırasıyla şöyle idi: Mustafa Kemal, Hakkı Baha Pars, Ömer Naci, Hüsrev filan...

Hakkı Baha, henüz subaylıktan ayrılmamış olmakla beraber kendisini ilme vermişti. Edebiyat, tarih ve felsefe başlıca üç ayrılmaz dostu idi. Hakkı Baha o zaman -babasından epeyce bir mirasa kon-

duğu için- Hamidiye bulvarı üzerindeki tek katlı binalardan birisinde oturuyordu. O zaman için yepyeni tarzda tahir (temiz) komprimesi yazıyordu. Gerçekten orijinal bir şeydi. Osmanlı tarihini sultan devirlerine ayırıyor, bu devirleri de başlı başına hadiseler ve devirlere ayırıyordu. Bunları birkaç satırla dava başı olarak kaydediyor ve sonra hükümlerini veriyor ve bu hükümleri nereden ve nasıl çıkardığını söylüyordu. En uzun fasıl iki üç defter sahifesini geçmiyordu. İşin daha başlangıcında idi. Her birkaç sahifeden sonra bizi kısım kısım çağırıyor, hem okuyor hem ikramlarda bulunuyordu...

Hakkı, Osmanlılık camiasının bir millet olacağına bir türlü ihtimal vermezdi. Zaman icabı açıklayamazdı da. Sadece aramızda kullandığı bir tek kelime ile bütün Osmanlılığı anlatmak isterdi. "Vitrin" derdi.

Osmanlı anasırı (unsurları), bu anasırın topluluğu ve ondan meydana gelen camia onun için sadece bir vitrindi. "Osmanlı" adında Bonmarşe gibi, "İpekçi Kâni" gibi, İştayn, Mayer, Erera gibi büyük bir mağaza vardı ki, camekanlarında birbirine zıt, birbirine benzemeyen, birbiriyle münasebeti olmayan eşyalar teşhir olunur. Yalnız adı Osmanlı. Vitrin deyişi işte bundandı. Eserini işte bu vitrine bakarak yazıyordu.

Esere karşı en çok münakaşa çıkaran Ömer Naci idi. Çünkü Ömer Naci hem Osmanlıcı idi hem de İttihad-ı İslamcı. Osmanlılığı Ömer Seyfettin, Hakkı Baha gibi almıyordu. Zamanın ve muhitin tesiri altında idi. İslam İttihatçılığına gelince İslam muhitleri ve psikolojileri hakkında hiçbir tetkiki, bilgisi yoktu. Osmanlı camiasının tesiri altında İslam İttihatçılığını başını kuma sokmuş bir vaziyette görüyordu...

...Bir gün yine Hakkı Baha'da toplanmıştık. Yeni kısımlarını okuyup -her defasında olduğu gibi- yüzümüze baktı.

Mustafa Kemal Bey konuştu:

- Sen daima Osmanlılık bakımından uğraşıyorsun. Eserin bu yolda iyi, muvaffak yürüyor. İnkâr edilemez. Fakat bu kabuktan sıyrılır da etrafına bakarsan iş değişir. Bir defa çık şu çerçeveden, ondan sonra yazmaya başla. O zaman bambaşka bir kainattan ses verdiğiğine sen de inanacaksın.

"Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten." mısraı (dizesi), sadece bir Osmanlı fantezisi. Evet cihangirane bir devlet çıkmasına çıkmıştır. Fakat sadece kırk çadırılık bir aşiretin elli altmış atlısından çıkmamıştır. Bunu Türk milleti çıkarmıştır. Osmanlılardan önce Selçuklular vardı. Onlar da bir "Türksüz Ülke"yi istila etmemişlerdir. Batı ve Batı-Güney bölgelerinde daha nice müstakil Türk devletleri vardı. Yalnız Alp Aslan'ın elli altmış binlik bir ordusu Anadolu'da on beş milyon olabilmek için kaç asır harp darp yüzü görmeden müreffeh yaşamalı idi? Bunu hesap etmeli. Alp Aslan Konya'ya geldiği zaman yaban ellerine gelmedi. İdareleri sarsılmış Türk devletlerini geçerek perakendelenmiş bir halde yaşayan Türk camiaları arasına girdi. Erzurum'dan İskenderun'un güneyine, Sinop'tan Antalya'ya, Pasinler'den İznik'e kadar olan mıntıkalarda Türkler vardı. Selçuklular bunları topladı. Ancak üç yüz yıl kadar tutabildi. İdaresizlik yine perakendeliği doğurdu. Osmancık, dirayet ve siyaseti ile yine onlara dayanarak onlardan bir devlet kurdu. Türk devletlerinin birbiri arkasından batıp kuruluşunu işte bu ana cevherde aramalıdır. Bu cevher ki, ta Hititlere kadar, belki daha eskiye kadar dayanır. Bu keyfiyeti (durumu) memalik-i Mahruse (Osmanlı Ülkesi) dediğimiz yerde göremeyiz. Cihanın muhtelif yerlerinde de böyledir. İşte sen Orta Asya'da, uzak doğu menşelerinden başlayıp bugüne kadar açılan, geliş yolları üzerinde çalışmalısın. Osmanlı; batıdaki en son devlet adıdır. Türk kimdir? Menşeleri nedir? Nerelere gitmişlerdir? Ne yapmışlardır? Nasıl medeniyetler meydana getirmişlerdir? Önce bunu tesis etmeli. Sonra içtimai (sosyal) ve psikolojik durumları araştırılmalı. Türk yalnız kılıç devşirmemiştir. Cihangirlikle beraber en yüksek derecede birtakım medeniyetler de dağıtmıştır. Biz ilk önce bir "Türkler Tarihi"ne muhtacız. Bundan sonra yer yer kurdukları devletlerin tarihleri gelmelidir.

Hakkı! Bir de bunu tecrübe et. Biliyorum, evet, çok paraya, çok zamana ve çok gayrete vabestedir (bağlıdır). Yeter ki başlanmış olsun. Zarar yok, çığır açılmış olur. Vesaire..."

Aka Gündüz

Salahaddin Güngör, "Salih Bozok'un Ölümü Münasebetiyle Bazı Hatıralar", Yeni Mecmua, Sayfa:106, 8 Mayıs 1941, s.6

BÜYÜK ADAM OLMAK

Arkadaşlar, Selanik'te Hürriyet Meydanı denilen bir meydan vardır, maruf (bilinen) birtakım mahaller (yerler) bu meydanı ihata eder (çevirir). Olimpos Palas, Kristal, Yonyo vesaire...

Bir gece Yonyo'nun mahşer gibi kalabalık büyük salonunun bir köşesinden, ufak merdivenle çıkılır bir de hususi oda olduğunu haber aldım ve (oraya) çıktım. Bu da ufak, zarif bir salondur ve ağız ağzına dolu idi. Bu salonda bir masaya yaklaştığımı hatırladım; bu masada ihtilalci zevat (kişiler) varmış. Rakı ve bira içildiğine dikkat ettim. Masayı işgal edenler çok vatanperverane konuşuyorlardı. İnkılap yapmaktan, inkılap yapabilmek için büyük adam olmaktan bahsolunmakta idi. Herkeste büyük adam olmak hevesi vardı. Fakat büyük adam olabilmek için insan nasıl ve kimin gibi olmalı idi?

İçlerinden biri bağırdı:

- Cemal gibi olmak isterim.

Sofrayı işgal edenlerin hepsi:

- Bravo, dediler, Cemal gibi...

Sonra hiçbirini yakından tanımadığım bu zevat, hep birden bana döndüler. Ben durgun ve sabit bir nazarla kendilerine baktım. Bu bakışımla tabii bir şey anlatmak istiyordum. Benim tavrımdaki ve durgunluğumdaki manaya dikkat eden yoktu. Benim onlardan daha çok, her gün her gece temas etmekte olduğum Cemal Bey hakkındaki nokta-i nazarlarını (görüşlerini) teyit etmeliğime muntazır (beklemekte) idiler. Ben, bilmem neden, bu zevatı tatmin edecek bir işaretle bulunmadım. Fakat içimden şu mülhaza (düşünce) geçti:

"Bir adam ki büyük olmaktan bahseder, benim hoşuma gitmez. Bir adam ki menleketi kurtarmak için büyük adam olmak lazımdır, der ve bunun için bir de nümune intihap eder (seçer), onun gibi olmayınca memleketin kurtulamayacağı kanaatinde bulunur, bu, adam değildir."

Bu mülhazada bulunurken, sofraya arkadaşlarımı memnun edemediğimi hissettim. Hiç şüphe etmem ki, bana dair hükümleri menfi olmuştur ve bu hükümlerini makul bir suretle izah edebilmek için demiş olsalar gerektir ki:

"Bu acemi efendi, galiba kendini o kadar büyük görüyor ki ve bu sebepten daire-i rüyeti (görüşü) o kadar daralmıştır ki, artık büyüklüğü göremez hale gelmiştir. Bu adam, arkadaşımız olamaz."

Bu gece, o sofranın mahmurluğu etrafında iki telakki (anlayış) tebellür etti (belirdi): Biri müspet, biri menfi.

Bir telakkiye göre evvela büyük adam olmak, sonra memleketi kurtarmak lazımdır.

Diğer telakkiye göre büyük adam lafla olmaz, evvela memleketi kurtarmalı, ondan sonra dahi büyüklük mevzuu bahis değildir.

Arkadaşlar, size bu hikayeyi bugünkü [1926] duygumla, bugünkü tecrübemle söylemiyorum, Yonyo'nun hususi odasındaki müşahedemin bana ilham ettiği fikir, bu idi.

Gazi Mustafa Kemal

Mahmut Soydan - Falih Rıfkı Atay, "Atatürk'ün Hauratı", Son Posta Gazetesi, No:2984, 18 İkinciteşrin 1938, s.2 (Hakimiyeti Milliye Gazetesi, Altıncı Sene, No: 1691, 20 Mart 1926, s.1'den)

MEŞRUTİYET ÖNCESİ BİR SOFRA BAŞI:

"NEDEN BİR MUSTAFA KEMAL ÇIKMASIN?"

Mustafa Kemal anlatmıştı. Bir gece, Yonyo gazinosunun üstündeki ufak salonda genç subaylar toplanmışlar, Cemal için:

- Büyük adam, demişlerdi.

Tecrübesi, dünya görüşü, prensipleri ne idi? Bunu soran, araştıran olmamıştı.

Hiç unutmam bir gece yine Olimpos gazinosunun büyük bir masasında genç subaylar toplanmıştık. Mustafa Kemal, Ali Fethi (Okyar), ben ve diğer bazı arkadaşlar vardı. Hem içiyor, hem konuşuyorduk. Konu, döndü, dolaştı, önce İran olayına geldi. İran'da hürriyet mücadelesine atılanlar, büyük başarı kazanmışlardı. Muzaffereddin Şah, parlamentoyu açmak zorunda kalmıştı. Anayasa ilan edilmişti. Venizelos, Girit'te aynı dava için ortaya atılmıştı.

Ali Fethi:

- Bizde neden böyle adamlar çıkmaz? diye hiddetini ifade etti.

Hakikaten neden bizde de böyle adamlar çıkmıyor, cesaretle ortaya atılmıyorlardı? Bunun üzerine nedense masada bir sükût hasıl oldu. Mustafa Kemal, derin bir düşünceye daldı. Arkadaşlardan biri neden sonra ona döndü:

- Ben, senin ne düşündüğünü biliyorum. Muhakkak neden ben çıkmayayım, diyorsun.

Mustafa Kemal, birden atıldı:

- Evet öyle düşünüyorum, neden, neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?

Arkadaşımın yüzüne baktım, gayet ciddi idi ve bu sözleri çok yüksek tonla söylemişti. Arkadaşlardan bazıları biraz sonra gazinoyu terk edip gittiler. Kim bilir, belki de daha açık ve daha yüksek sesle konuşmasından endişe etmişlerdi. Yerin kulağı vardı. Üç arkadaş başbaşa kaldık. Mustafa Kemal, Fethi ve ben. Mustafa Kemal aynı şeyi tekrarlıyor, bu arada bizlere de tâviz veriyordu.

- Ne için bizden de çıkmamalı, meselâ sen, meselâ Ali Fuat. Evet neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?

Fethi, biraz da Yonyo gazinosuna gitmemizi teklif etti. Konu, orada da aynı idi:

- Neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?

Fethi dayanamadı:

- Çok iyi, çok güzel söylüyorsun, ama artık politikayı bir tarafa bırakalım da biraz eğlenelim.

Halbuki Mustafa Kemal, biraz konuşmak, mütemadiyen konuşmak istiyordu:

- Yok devam edelim. Hem ihtilâlden bahsediyoruz, hem bu kadar teşkilâta sahibiz, buna mukabil, İstanbul'un tazyiklerine boyun eğiyoruz, ses çıkarmıyoruz. Sonra da İran'daki, Yunanistan'daki hürriyet hareketlerine gıpta ediyoruz. Bir başa hasret çektiğimizi söylüyoruz, ben baş olabilirim, diye ortaya atıldığım zaman herkes susuyor, sonra da ihtilâlin salâhiyetli kimseleri olduklarını söyleyen-

ler bir korku içinde çekilip gidiyorlar. Bu nasıl iş? Yok öyle şey, hemen toplanmalı ve bir karar vermeliyiz.

Konuşmalar sabaha kadar devam etti. Ortalık ağarmaya başlar-ken dağıldık. Fethi evine gitti. Mustafa Kemal beni bırakmadı, kendi evine götürdü. Yolda aynı şeyi tekrarlıyordu:

- Neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?

Eve geldik, Zübeyde Hanım, uyumamış, oğlunu bekliyordu.

Ali Fuat Cebesoy

*Sınıf Arkadaşım Atatürk-Okul ve Genç Subaylık
Hanraları, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti.,
İstanbul 1967, s. 120-121*

MESRUTİYETİN İLANI GÜNÜ BİR SOFRA BAŞI:

"ORDU POLİTİKADAN KURTARILMALIDIR"

Selânik'te bayram yapılıyor, meydanlarda nutuklar söyleniyor:

- Yaşasın hürriyet!

Sesleri her tarafı dolduruyordu. O akşam Mustafa Kemal ile beraberdim. Diyordu ki:

- Hürriyet ilân edildi. Peki şimdi ne olacak?

Evet, şimdi ne olacaktı? İhtilâlin lideri ve tatbik edeceği bir programı yoktu...

diyordu ki:

- Ordu muhakkak ve derhal siyasetten çekilmelidir. Aksi takdirde, bir kudret olmak vasfını kaybedecektir. Bu ise memleket için bir felaket olacaktır...

...Bir akşam Mustafa Kemal, Ali Fethi (Okyar), Nuri Conker, ben ve diğer bazı arkadaşlar, Hürriyet Meydanındaki gazinolardan birinde oturmuş, yeni hâsıl olan durumu konuşuyorduk. İçimizde çok genç ve ateşli subaylar da vardı. Mustafa Kemal, askerlerin orduya dönmesini ve politika ile olan ilişkilerini derhal kesmesini ısrarla ileri sürüyor, İttihatçı liderleri tenkit ediyordu.

İttihatçı subaylardan biri:

- Hürriyet mademki eserimizdir, o halde bunun muhafazası da bize düşer, diye ortaya bir şey attı.

Diğer bir arkadaş kendisini destekledi:

- Ne Sultan Hamid'e ve ne de onun kurt vezirlerine itimat caiz değildir. Yarın nasıl davranacaklarını bugünden kestirmeye imkân yoktur. Muhafaza görevini biz yapacağız.

Bu sözlerde belki hakikat payı vardı. Hükûmet, istibdat (keyfi idare) devrinin şöhretli vezirlerinden kurulmuştu. Köprü başlarında hâlâ o devrin yüksek rütbeli adamları vardı. Ancak, buna sebebiyet veren yine İttihatçılardı. Çünkü Meşrutiyet sonrası plânları yoktu. Olsa da, onu yürütecek bir kadroya sahip değildi. Bununla beraber ordu gene siyasetten uzak durmalıydı. Mustafa Kemal, politikaya girmiş bir ordunun savaş kabiliyetlerini kaybedeceğini misaller vererek ispatlıyor, Nuri ve ben zaman zaman söz alarak kendisini destekliyorduk. Bir şey dikkatimi çekti. Ali Fethi (Okyar) daima susuyor, söze karışmıyor, lehte ve aleyhte bir şey söylemiyordu.

Başka bir arkadaş şöyle bir sual sordu:

- Mustafa Kemal Bey, belki doğru söylüyorsunuz. Hürriyeti baltalamak isterlerse, ne yaparsınız?

Mustafa Kemal, elini şiddetle masaya vurdu:

- Bak, o zaman başka, cepheye gider gibi üzerlerine giderim.

Gazinodan geç saatlerde çıktık. Fethi (Okyar) dedi ki:

- Haydi çocuklar, biraz da Yonyo'ya uğrayalım.

Yonyo subaylarla dolu idi. Hepsi de yüksek sesle konuşuyordu.

Mustafa Kemal, Ali Fethi, Nuri (Conker) ve ben köşede bir masaya oturduk. Aynı konuya, fakat bu sefer biz bize tekrar daldık. Fethi ilk defa burada konuştu. Mustafa Kemal'in fikirlerini kabul etmek ve ona hak vermekle beraber, şiddetli tenkitlerden şimdilik sarfınazar etmesini (vazgeçmesini) söyledi:

- Arkadaşlar iyi karşılamıyor, dedi.

Mesele anlaşılmıştı. Genel Merkez, Mustafa Kemal'i tenkitlerinden vazgeçirmek için yakın arkadaşı Fethi'yi memur etmişti.

Mustafa Kemal üzüldü:

- Bunu senden beklemiyordum, cevabını verdi.

O akşam, Mustafa Kemal'in evinde misafir kaldım. Hiç unutmam o gece bana:

- Fuat, dedi. Memleket, meçhul bir akıbete doğru sürükleniyor.

Ali Fuat Cebesoy

*Sınıf Arkadaşım Atatürk-Okul ve Genç Subaylık
Hâtıraları, İnkılap ve Aka Kitapevleri Koll. Şti.,
İstanbul 1967, s. 134-137*

"BİR DEVLET KURACAĞIZ"

İsyanı [1909, 31 Mart Olayı] bastırdıktan sonra Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırı oldu. İstanbul'da kaldı. Biz yerlerimize döndük. Ben de Selânik'te kaldım. Her gün buluşurduk Mustafa Kemal'le. Deniz kıyısında Beyazkule gazinolarında bira içerdik. İttihat ve Terakki devlet idaresine el koymuştu. Bu nedenle ümitli ve neşeliydik.

Mustafa Kemal bira içer eğlenirken:

- İleride bir devlet kuracağız, derdi. Seni Harbiye Nazırı yapacağım, derdi bana...

İzzettin Çalışlar'a:

- Sen Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olacaksın, derdi.

Selânik'ten arkadaşı olan Nuri Conker'e de:

- Sen iyi Vali olursun, derdi...

Gülüşürdük.

Nuri Bey sorardı:

- Bizim ne olacağımızı anladık... Peki ya sen ne olacaksın?

- Sizi tayin eden ne olursa, o olacağım... derdi.

Bu konuşmalar bir şakalaşma havası içinde olurdu. Ama bunları söylerken Mustafa Kemal'in gözleri parlardı...

Beni Millî Müdafaa Vekili seçtiği gün [14 Ocak 1922], Çankaya'da kendisine:

- Nihayet, Beyazkule'de söylediğini yaptın, beni Millî Müdafaa Vekilliğine getirdin... diye şakalaştım.

Kâzım Özalp

"... Ve Atatürk Devrinde Uzun Yıllar B.M.M. Başkanlığı Yapan Gl. Kâzım Özalp'in Dilinden: O...", **Demokrat İzmir Gazetesi**, Yıl:17, Sayı: 5714, 10 Kasım 1963, s. 5

"BEN SİZE BAŞ OLACAĞIM"

Hiç unutmam: Bir gün Selânik askerî kulüpte samimî bir toplantı yapılmıştı. Mustafa Kemal, o akşam gene pek neşeli masasına topladığı arkadaşlarına lâtifeye şunları söylemişti:

- Göreceksiniz, bir gün gelecek ki ben size baş olacağım. Siz şimdi buna inanmazsınız ama, akıbet (sonunda) inanmak mecburiyetinde kalacaksınız!

Nuri Conker şakacı adamdı:

- Peki, dedi, hepimize baş olduğun zaman, bana ne vazife vereceksin bakalım?..

Mustafa Kemal gülümsedi:

- Seni Üçüncü Orduya kumandan yaparım... İstersen bir de valilik veririm. Selânik Valiliği.. Fena mı?

Sonra, bir ara Fethi Beyden (Fethi Okyar) bahsederek:

- Kendisine haber verin... Onu da seyyar sefir tayin edeceğim. Teşkil edeceğim hükûmetin bütçesi dar olacağı için fazla masraftan kaçınmak lâzım! Elinde çantası, artık memleket memleket dolaşsın dursun...

Salih Bozok

"Salih Bozok Anlatıyor", Konuşan: Salâhaddin Güngör, **Cumhuriyet Gazetesi**, Onbeşinci Yıl, Sayı: 5568, 10 İkciteşrin 1939, s. 5

DİKKATE DEĞER BİR İLERİMİ GÖRÜŞ VAKASI

Mustafa Kemal, Selânik'te yine bir akşam o zaman sıhhiye müfettişi olan Dr. Tevfik Rüştü Aras, Nuri Conker, Salih Bozok Beylerle birlikte Olimpos birahanesinde oturmuşlar, içerlerken devletin dış siyaseti bahis mevzuu oluyormuş. Bu arada Mustafa Kemal Bey birtakım acı tenkitler yaptıktan sonra işi lâtifeye dökmüş ve Tevfik Rüştü Beyi göstererek:

- Bu sakım (sakat) siyaseti bir gün doktor vasıtasıyla düzelttireceğim.

deyince, yakın ve teklifsiz arkadaşı olan Nuri Conker:

- Ne? Ne.. Sen mi düzelttireceksin? diye istihfafla (alayla) sormuş.

Bunun üzerine Nuri Beyle aralarında şöyle bir muhavere (konuşma) geçmiş:

- Evet, ben Doktoru Hariciye Nazırı yapacağım, bütün falsoları ona tamir ettireceğim.

Nuri Bey lâtife ederek sormuş:

- Demek sen Doktoru Hariciye Vekili yapacaksın, o hâlde ya beni?

- Seni de Vali ve kumandan yaparım!

Bu muhavereye, hazır bulunan Salih Bozok da karışıyor:

- Her hâlde bu arada beni de bir şey yaparsınız?

Mustafa Kemal Bey Salih'in bu sualine, biraz düşündükten sonra:

- Salih seni yaver yapacağım ve yanımdan ayırmayacağım.

Cevabını verince, Nuri Bey yine dayanamamış, tekrar atılarak:

- Allah'ını seversen sen ne olacaksın ki hepimize şimdiden böyle birtakım mansıplar (makamlar) veriyorsun? demiş.

Mustafa Kemal Bey, Nuri Beyin bu sorduğu suale gülerek:

- Bu memuriyetleri, bu mansıpları veren ne olursa işte ben o olacağım, diye cevap vermiş.

Vaktiyle genç bir zabıt çağında iken arkadaşları arasında cereyan etmiş olan ve ileri görüşün şayanı hayret bir tezahürü (görünü-

şü) sayılan bu muhavereyi, Atatürk, bu arkadaşlara ekseriyetle tekrar ettirip anlattırırlardı.

Ali Kılıç

*"Atatürk'ün Hususiyetleri-Kılıç Ali Anlatıyor!",
Milliyet Gazetesi, Yıl: 3, Sayı: 749, 8 Haziran
1952, s. 7; Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yayınla-
rı, İstanbul 1955, s. 32-33*

MUSTAFA KEMAL'İN 30 YIL EVVEL SÖYLEDİKLERİ

Bir ilkbahar gecesiydi [1911]. Masamızın havası yine memleketin fena gidişinin dertleriyle dolmuştu.

Uzaktan bildiğim, fakat bu zamana kadar tanışmak ve konuşmak şerefinden mahrum bulunduğum, Lofçalı İsmail'in dostu 38 inci Alay Komutan Vekili Kurmay Kolağası Mustafa Kemal, gazinodan içeri girdi. Masamıza huzurlarıyla şeref verdi.

İsmail 93 [1877-1878] muhaciri bir ailenin çocuğu idi.

Selânik'te doğmuş, büyümüş, Mustafa Kemal ile aynı mekteplerde yetişmişti. Hemşehriliklerine inzimam eden (katılan) mektep arkadaşlıkları senli benli görüşlerini ve yekdiğerlerine (birbirlerine) karşı sarsılmayan bir samimiyette olduklarını gösteriyordu.

Lofçalı beni kıymet vererek Mustafa Kemal'e tanıttı. Ve bizendir: Şümüllü (kapsamlı) kelimesiyle takdimini bitirdi.

Zekâsı gözlerinde okunan ve enerjisi her cümlesinde canlanan bu genç erkânıharp zabiti (kurmay subayı) alay komutan vekili bizden çok dertliydi.

O, ordunun tamamıyla siyasetten çekilmesini, ordu kumanda heyetinin gençleştirilmesini, hatta kendisi kurmay subayı olduğu hâlde bütün kurmay subaylarının imtihana tâbi tutularak tasfiyesini de istiyordu.

Memleketin politikacılarını perde arkasında oynadıklarından tayip ediyordu (kınıyordu). Devlet mesuliyetini ellerine alamadıklarından onları âciz görüyordu. Mutlak idare altında terbiye almış ve

İstanbul'dan dışarı çıkmamış, millet ve memleketi tanımamış olanlara iktidar mevkii verenlere düşman kesilmişti. En ziyade affedemediği kusur yeni siyâsî zümrenin başında gelenlerden birkaçının ilk günden itibaren entrika sellerine kendilerini kaptırmaları idi.

Ordu hakkındaki mütââlarına bir dereceye kadar aklım ermişti. Fakat meşrutî idaremizi temin eden siyâsî zümrenin aleyhinde bulunuşunu, bu cevval (hareketli) ve ateşin (ateşli) zekâ sahibinin şahsiyetiyle mütenasip (uygun) bir vazife ile tatmin edilmeyen hır-sına hamlediyorum.

Çünkü: Meşrutiyetin ilânında ve bilhassa 31 Mart Vakasından (13 Nisan 1909 Olayından) sonra birçok kurmay subaylarına valilikler, mutasarrıflıklar, ateşemiliterlikler ve benzeri vazifeler tevcih edilmişti (verilmişti). Halbuki Mustafa Kemal'e böyle bir şey vermemişlerdi. İttihat ve Terakki'ye olan bağlılığım ile dar düşüncemin mahsulü olarak, şahsî iğbirarın (gücenikliğinin) tesiriyle dünyayı fena görmekte olan bu genç erkânıharp kolağası Mustafa Kemal'le münakaşalarımız nezaket çerçevesi içinde kuvvetli ve şiddetli oldu. Arkadaşımız Lofçalı İsmail de beni takviyeden hali (geri) kalmadı.

Fakat ne mümkün her ikimizin de mantıklı muhakemelerimiz onunkiler karşısında pek sönük kaldı. O, "Ordu siyasetten çekilmez ve gençleşmezse Rumeli elimizden mutlaka gidecek." diyordu.

Gece yarısını geçen masa başı münakaşalarımız, genç kurmay subayının mütâlâalarına (düşüncelerine), uzağı gören büyük ve geniş fikirlerine muhalif kalan içimiz, dışı ile onu utanmadan tasdik etti.

Doğrusu İsmail ile ben onun kadar geleceği ne görüyor ve ne de hâdisatın avakıbinin (olayların sonuçlarının) varacağı tehlikeleri onun kadar hissediyorduk. Her ikimiz de biraz hisse kapılmıştık.

Onun için vicdanî kanaatimiz onunla bizi beraber yapamadan ondan ayrılmıştık.

Fakat bu genç kurmay subayın sözlerinden bir yıl geçmemişti. Kendisi Trablusgarb'ın kurtarılması ile uğraştığı sırada idi ki, altmış altı zabiti geçmeyen Halâskâr (Kurtarıcı) adlı bir askerî teşkilâtın tehdidi karşısında kalan Âyan (Senato), Mebusan (Meclis) boyun eğdi.

Adlî ihsan (adalet ve namuslu) politikasına sâdık (bağlı) hükümet düştü. Ve bunların akıbeti olarak koca Rumeli elimizden çıktı.

Cevat Abbas Gürer

"Atatürk'ün Hayatından Yazılmamış Hatıralar- Atatürk'ün 30 Yıl Evvel Söyledikleri", Yeni Sabah Gazetesi, 3 üncü Yıl, No. 1007, 20 Şubat 1941 Perşembe, s. 3,5

İZMİR'DE GÜN DOĞARKEN

Büyük Atatürk ile ilk teşerrüfüm (tanışmam) 1913 senesi Ekim ayında olmuştur. İzmir'in Kordonboyu'nda vapur iskelesine doğru acele acele yürüyordum. Dr. Tevfik Rüştü, "Şükrü'yü bulduk." diye birdenbire karşıma çıkıverdi. Yanında tanımadığım bir zatla Dr. Rasim Ferit vardı:

- Mustafa Kemal Bey işte aradığımız doktor budur; takdim ederim. Şükrü Osman, dedi.

Bana da:

- Binbaşı Mustafa Kemal Bey, diye tanıttı.

- İstanbul'dan beraber geldik, bu akşam sendeyiz. Fakat (Mustafa Kemal) Bey sazı çok sever. Musiki isteriz. Gece de sende kalacağız, birkaç yatak hazırlatmanı rica ederim. Yabancı kimse de bulunmasın ki biz bize serbest konuşabilelim.

- Aman bu muhabbeti yarın akşama bırakalım, şimdi vakit geç, musiki arkadaşlarını toplamak çok müşkül.

- Olmaz, olmaz, diye tatlı sözleri, telâşlı hareketleri ile ısrar etti. Şükrü Kaya da gelecek, dedi.

- Nasıl olur Şükrü Kaya on gün evvel ameliyat oldu; karnında parmak kalınlığında iki tane lâstik boru var, dedim.

- Biz operatör Mustafa Enver Beyi gördük, izin verdi, lâstikli araba ile getireceğiz.

cevabını verince, olur demekten başka çare bulamadım.

Dar zamanda ne yapacağımı düşünerek veda ettim. "Buyurun

beklerim." dedim. En zor mesele, musikici arkadaşları toplamakta idi. Bazen insanın işi rast gider. Okuyucu arkadaşlarımızdan vapura yetişmek için koşan pasaportçu Cemil Beyi gördüm, yolunu kestim. Vaziyeti anlattım. Karşıyaka'daki evine bir mektup uçurdu. Musiki arkadaşlarımızı toplama işini üzerine aldı, ben hazırlık için eve koştum. Cemil Beyi helecanla bekliyordum. Geç vakitte geldi ve tam haberini verdi, müsterih oldum.

- Aman Şeyh Cemal'i gördün mü? Katî söz verdi mi? dedim.

Çünkü kıymetli bir udî olan Şeyh Cemal'in sözünde durmadığı zamanlar olurdu.

- Onu gümrükcü Naci Beye havale ettim. Naci'yi atlatamaz, dedi.

Başka arkadaşlar için gelmemek korkusu yoktu.

Hazırlıklarımıza koyulduk, davetlilerimiz geldiler, muhabbet ve musiki neşesi İstanbul'dan gelen misafirin şerefine, kemâline ermiş olarak devam ediyordu.

Mustafa Kemal Bey, altın saçlarını açmış, güneşli başı bezmimize (eğlence meclisimize) bilgi ve irfan (kültür) nurları saçıyordu, hükümetin idaresizliklerini, haricî siyasetin kirli safhalarını, Balkan Harbinde mağlubiyetimizin sebeplerini sağlam ve temiz bir imanla anlatıyordu. Şelâleler gibi coşkun bir feveran (köpürme) ile çağlıyordu. Herkes onu dinliyordu. Musiki antrakt vaziyetine düşmüş, arada bir onun emriyle canlanıyordu.

Güneş doğmuştu, yataklar bozulmadan bırakıldı, kahvaltı ettikten sonra öğleye yakın evden çıktık, ben bu kıymetli temastan mesuttum. Arkadaşlarım da memnundular.

Mustafa Kemal Beyin İzmir'e gelmesi şöyle olmuştur: Dr. Rasim Ferit o zaman İzmir'de eksik olmayan kolera, veba, çiçek gibi bulaşık hastalıklar vesilesiyle teftiş emri almış, müdür muavini Tefik Rüştü beraber gitmek istemiş. Hareket gününde çantaları ellerinde Mesşerret apartmanının önünden geçerken gazinonun camı vurulmuş, Mustafa Kemal Bey:

- Yahu nereye böyle? demiş.

- İzmir'i teftişe gidiyoruz.

cevabını alınca :

- Birkaç gün gezmiş olurum, ben de geliyorum, demiş.

Mustafa Kemal Bey bu tarihlerde Sofya Ataşeliğine gitmek üzere muamelesinin tekemmülünü bekliyordu. Böylece üçlü bir yol arkadaşlığı vücuda gelmiş ve Gülnihal vapuru ile yola çıkarak İzmir'e gelmişlerdi.

Seneler geçti. Umumî Harbin sonlarına doğru Viyana'ya gitmiştim. O sırada Karlsbad'dan Viyana'ya dönen daha büyük rütbeli Mustafa Kemal Paşa 1918 senesi Haziranında bulunduğumuz otelin salonuna girdi, birlikte olduğum zevatla ayağa kalktık, takdim sırasında bana bakarak:

- Doktoru tanıyım, dedi.

Bana da:

- Doktor! İzmir'deki gibi bir âlem daha yapabilecek miyiz? diye sordu.

- Elbette yaparız Paşam, dedim.

Meğer İzmir'de geçirdiğimiz o gece ilerisi için vatana, millete ne müjdeler vaat etmiş.

O gece toplantımızda bulunan zevat, Şükrü Kaya, Dr. Tevfik Rüştü, Dr. Rasim Ferit, Dr. Cemal Tunç, Cemal Şahingiray Beylerdi. Bu topluluk Atatürk tarafından unutulmamış, sırası geldikçe muhabbet arasında tatlı bir hatıra olarak tekrarlanmıştı.

Dr. Şükrü Şenozan

*"Atatürk'ten Hatıralar", Türk Musiki Dergisi,
Cilt: 2, Sayı: 17, 1 Mart 1949, s. 8, 23*

İKİ HATIRACIK

"...İşte şimdi gidilebilir."

Birini bir Bulgaryalı Türk göçmeninden dinledim. Mustafa Kemal Sofya'da Ateşemiliter iken birkaç Türk ahabası ile gezmeye çıkmışlar. İçlerinden biri bir meyhaneyi göstererek:

- Buraya girsek... demiş.

Oraya Makedonya komitecilerinin geldiğini bilen Mustafa Kemal, başka bir yere gitmenin daha doğru olacağını söylemiş. Bir ikisi daha:

- İçkileri de pek iyidir, demişler.

Nihayet girmişler.

Bir hayli oturduktan sonra karşı masadan biri sofralarına bir su bardağı fırlatmış. Bereket kimsenin başına rastlamamış. Arkadaşları:

- Aman buradan gidelim, demişler.

Mustafa Kemal:

- Ben size girmeyelim demiştim, dinlemediniz. Şimdi ise artık gidilmez, demiş.

Arkadaşları birer bahane bularak çıkmışlar. Yanında Müftüoğlu kalmış. Bir aralık elinde bir şişe Bulgar rakısı ile garson gelmiş:

- Size bunları karşı masadan ikram ettiler, demiş.

Mustafa Kemal:

- Görüyorsunuz bizim içkimiz var. İstemiyoruz, götür, demiş.

Garson çekilince karşı masanın yaşlı bir adamı yanlarına gelerek:

- Affedersiniz, acemi bir çocuk bir kusurdur etti. Ben af diliyorum, isterseniz onu getireyim de tarziye versin (özür dilesin), demiş.

Ve bir kadeh içkilerini reddetmemelerini rica etmiş. İçmişler, bir kadeh de onlar ikram etmişler.

Biraz sonra Mustafa Kemal:

- Haydi kalkalım Müftüoğlu, işte şimdi gidilebilir, demiş.

"Memleket ne hale geldi görüyor musunuz?"

İkinci haurayı Irak devlet adamı Nuri Sait Paşadan dinlemiştim. Kendisi Osmanlı ordusunda iken bir gün lokantada Mustafa Kemal ve birkaç arkadaşı ile beraber imişler. İçlerinden biri kıt'anın sıhhiye reisi.

Asker arasında hastalık var. Mustafa Kemal şikayetçi. Sıhhiye reisine sitemlerde bulunmakta. Sıhhiye reisi bir aralık askerlere okuyup yazma öğrettiğinden bahsetmiş. Mustafa Kemal:

- Onu tabur imamı da yapar. Siz asıl kendi vazifelerinize bakmalısınız, demiş.

Ve bir ağır söz de ağzından kaçırmış.

Sinirli bir adam olan doktor, Mustafa Kemal'e bir kadeh atmış ve başını yarmış. Sofradakiler ayağa kalkarak kavgayı önlemişler. Mustafa Kemal'i bir odaya almışlar. Yarasının kanını silmişler. Nuri Sait Paşa da odadakiler arasında. Mustafa Kemal ona dönerek:

- Memleket ne hale geldi görüyor musun? Ne altı var, ne üstü! Bir adamın çıkıp baştan aşağı ıslah etmesinden başka çare kalmadı, demiş.

Gel zaman git zaman Nuri Sait Paşa Ankara'ya gelir. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı. Bu vakayı hatırlatarak:

- O adamın kendiniz olduğunu düşünür müydünüz? der.

Mustafa Kemal güler. Sonra Nuri Sait Paşa:

- Acaba o doktor ne oldu?

diye sorması üzerine:

- Galiba Erzurum'dadır ve miralaydır (albaydır), cevabını verir
[10 Aralık 1934].

Falih Rıfki Atay

"İki Hatıracık", **Resimli 20. Asır Mecmuası**, Yıl:4, Cilt:7, Sayı:159, 16 Eylül 1955, s.3

NIŞANTAŞI'NDAKİ KONAĞIN ZİYAFET SOFRASI

Anafartalar Zaferini müteakip Nişantaşında Sakallı Tevfik Beyin konağında verilen bir ziyafet ve bu ziyafetin gazetelere aksi, İttihat ve Terakki erkânını hayli kuşkulandırmıştı. Lâkabı Acenta Tevfik Bey olan bu zat, daha Balkan Harbinden evvel, Mahmut Şevket Paşanın Arnavutluk'a memur edildiği sıralarda gazete muhabiri olarak Paşa ile Arnavutluk'a gitmiş ve bu birliklerin erkânıharp reisi Mus-

tafa Kemal Bey ile tanışmıştı. Hatta rivayet edildiğine göre, Sakallı Tevfik Bey, birçok meselelerde Mustafa Kemal'den ilham almış, bazı yazılarını da bu değerli zabitin kaleminden geçirmişti. İşte Anafartalar Zaferinden sonra bu eski dost Mustafa Kemal Bey şerefine Nişantaşı'ndaki konağında muazzam bir ziyafet çekmekte idi. Ziyafette bizim de hatıralarımızda kendisinden çok faydalandığımız merhum Sapançalı Hakkı Bey ve daha birçok kıymetli zevat bulunmakta idi. Mustafa Kemal Bey bu ziyafette de fikirlerini serbestçe söylemişti.

- Memleket, demişti, çok fena idare edilmektedir. Yolumuz Çanakkale Zaferine rağmen tehlikelidir. Bir uçuruma doğru sürükleniyoruz. Bu harbin bizim ve müttefiklerimiz tarafından kazanılacağına katiyen ihtimal vermiyorum. Türk ordusu, üzerine düşen vazifeyi son dakikaya kadar yapacaktır, fakat bu uğurda feda edeceğimiz gençlere, sarf edeceğimiz paraya şimdiden acıyorum. Maalesef şunu ilave etmeliyim ki, İttihat ve Terakki Ümmî Merkezi ve partinin ileri gelen erkani, gözü bağlı yürümektedirler. Almanların göz boyayıcı zaferlerine aldanmış bulunuyorlar, harp uzadıkça aleyhimize inkişaf edecek, hiçbir şey, sonunda mağlup olmamıza maalesef mâni olamayacaktır.

Bu konuşmalar, o gecenin ilerlemiş saatlerine kadar devam etmiş, Anafartalar Kahramanı, etrafındakileri bütün hakikatlerle iknaa muvaffak olmuştu. Fakat ertesi sabah da Talat Bey bu ziyafetteki görüşülenleri bütün tafsilatıyla öğrenmişti. O zaman Talât Bey, Enver Paşaya:

- Mustafa Kemal, bu zaferden sonra orduda çok kuvvetli bir mevki sahibi olmuştur. Bizi sevmediği ve hepimizi tenkit ettiği en yeni misalleriyle vakidir. Bu zatın bir gün halkın ve ordunun başında saltanata, hükümete karşı hareket edeceğini tahmin ediyorum. Buna meydan vermeyelim, kendisini oldukça uzak ve zor bir vazife tayin edelim.

- Onu münhal (açık) bulunan 2. Ordu Kumandan Vekilliğine gönderdim, gitti. Ruslarla harp etsin bakalım ne yapar?...

Bu ziyafet Mustafa Kemal'i 2. Ordu Kumandan Vekilliğine gön-

dermiş, fakat orada da, o, Rusları yenerek Bitlis, ve Muş'u Ruslardan almış ve Paşa olmuştu.

Galip Vardar

İttihat ve Terakki İçinde Dönerler, Yazan: Samih Nafiz Tansu, *İnkılâp Kitabevi, Tan Matbaası, İstanbul 1960, s. 288-290*

19 MAYIS 1917 AKŞAMI SOFRASI

Mayısın 19 uncu akşamı Diyarbakır Vali Vekili Bedrettin Bey, Muhacirin (Göçmenler) Müdürü Süheyy (Karafakılı) ile Defterdar Ferit Beyden gidip, Pamukköşk'te Mustafa Kemal Paşa'yı görüp hoş geldin demelerini istedi, gittiler.

Paşa, Köşkün bahçesinde bir iki ahabıyla konuşuyordu; yeni misafirler de sofraya katıldılar; sohbet uzadı; biraz sonra üşümekten çekinerek içeriye naklettiler. Paşa'nın, üzerinde haritalar ve kitaplar serili uzun yazı masasını temizleyip etrafına sıralandılar.

Paşa, pencereye arkasını vermişti; omuzuna kaputunu almış bulunuyordu; karşısında, masanın öteki ucunda kör lâkabıyla tanınmış Defterdar Ferit Bey vardı; edebiyattan anlayan, Divan ve Tanzimat şairlerinin hayatlarından ve nüktelerinden dem vurmaktan (söz etmekten) hoşlanan bir adamdı. Memleketin hâinden bahsediliyor, haricî ve dahilî siyaset tenkit ediliyordu. İşî şakaya bozmak için:

- Paşam! Sen Harbiye Nazırı olsan, ben de Maliye Nazırı; şu işleri bir düzeltsek... diyecek oldu.

Paşa derhal ciddî bir cevap verdi:

- Padişahlar, Harbiye Nazırlarını hebennekalardan (ahmaklardan) seçerler; askeri elinde tutacak adamın kendini devirecek cinsten bir adam olmasını hiç istemezler. Zekâları bu hususta çok işler. Onun için ben Harbiye Nazırı olamam amma senin Maliye Nazırlığını bilmem...

Tenkitler, münakaşalar yine hararetlendi; Ferit Bey işi belki geçiştirmek, belki başka bir mecraya (yola) dökmek için dedi ki:

- Velhasıl Paşam;

"Vatanın bağına düşman dayamış hançerini;
Yok imiş kurtaracak bahtı kara maderini."

Mustafa Kemal'in bu söz üzerine birden doğrulması, kaputunu omuzundan atması, havayı birden gerdi; herkes doğruldu, gözler ona dikiliverdi. Mustafa Kemal Paşa, ince, güzel parmaklarından birini Ferit Bey'e doğru uzatmış, gözlerini misafirlerinin üzerinde gezdirmeye başlamış, bakışları kılıç uçları gibi parlar olmuştu; havada fırtınadan evvelki sessizlik hâli vardı; birden gürlediği duyuldu:

- Ferit Bey! Ferit Bey!

"Vatanın bağına düşman dayasın hançerini!
Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini!.."

Süheyy Karafakılı'dan

Behçet Kemal Çağlar, "Yepyeni Bir Vesika 19 Mayıs 1917", Yücel Mecmuası, Yıl: II, Cilt: XVI-II, Sayı: 106, Ağustos 1945, s. 198 - 199

MUSTAFA KEMAL'DE BABA MEFHUMU

Diyarbakır'da Paşa kumandandı, ben de emir subayı idim. Babam, Paşa'nın içtiğini duymuştu. Bir izinden dönerken bana:

- Bir damla bile içersen hakkımı helâl etmem, dedi.

Döndüm. Karargâha vardığım akşam, Mustafa Kemal Paşa yakın subaylarıyla sofrada oturmuş içiyordu. Bana da bir kadeh koydular. Ben içer gibi yapıp vakit geçiriyordum. O vakit başyaveri olan Cevat Abbas (Gürer), usulca Paşa'ya eğildi:

- Paşam, dedi. Nesip içmiyor, atlatıyor.

O vakit Mustafa Kemal Paşa bana döndü, kadehini kaldırdı:

- Nesip şerefine! dedi.

Ben kıpkırmızı olmuştum.

Paşa sordu:

- Ne o bir mazeretin mi var?

- Paşam, diye cevap verdim. Sizin için canımı feda ederim. Yal-

nız buraya gelmeden babam bana içki içmemem için yemin ettirdi de tereddütüm odur.

Mustafa Kemal o vakit:

- Bırak kadehi öyleyse, dedi. Babanın emri benim emrimden üstündür. Seni takdir ettim. Babasına hayrı olmayanın kimseye hayrı olmaz...

Mehmet Nesip Himalay

Niyazi Ahmet Banoğlu, Nakte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, İkinci Kitap, İstanbul 1954, s. 38

MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE BULUŞMA VE CEMAL PAŞA

Her ikimiz de çeşitli sebeplerle sık sık yolculuklar yaptığımız için Mustafa Kemal Paşa ile ancak İstanbul'da bulunduğumuz zamanlar buluşabiliyorduk. Fırsat buldukça Beşiktaş Akaretler'de oturduğu eve gider ziyaret ederdim. Bu seferki buluşuşumuz da uzun bir fasıladan sonra mümkün olmuştu. Fakat bu defaki gelişinde pek üzgündü. Anlattığına göre, ordu kumandanı olarak Halep'te iken, Enver Paşa ile aralarında çıkan yeni bir anlaşmazlık sebebiyle istifaya karar verdiği günlerde, Ordu Kumandanı Cemal Paşa da, keza (böylece) Enver Paşa ile (Hicaz ve Medine taraflarındaki yetki sınırlarını tespit meselesinden) aralarında çıkan anlaşmazlık yüzünden Şam'dan İstanbul'a giderken uğradığı Halep'te kendisine:

- Biraz sabret, bekle, meseleyi halledemezsem sana bildiririm, o zaman beraber istifa ederiz.

demiş ve İstanbul'a gidince kendi işini dilediği gibi halletmiş, dönerken de Mustafa Kemal Paşaya:

- Canım vazgeç... İş büyütme! Niçin böyle şeyler yapıyorsun? Zamanı mı şimdi sakın ol... gibi laflar etmiş...

Mustafa Kemal Paşa da buna fena halde sinirlenmiş ve hemen kalkıp İstanbul'a gelmiş...

Şüphesiz ki bu işte Cemal Paşa haksızdı. Bu kanaatte olduğumu Mustafa Kemal Paşaya söyledim.

Aradan birkaç gün geçti. Tekrar Akaretler'e gidişinde onu bu sefer daha üzgün buldum. Sebebini sordum, anlattı:

"Evvelki gece, eski valilerden Memduh Beyin Şişli'deki evinde eğlencede imişler. Aynı apartmanın üst katında oturan Cemal Paşa'nın eski katiplerinden Arap Tefvik de inmiş, sofraya gelmiş, yanına oturmuş ve:

- Cemal Paşa sizi sever...

Filan diye söze başlayınca, birdenbire sinirlenip kendini tutamayarak:

- Senin Cemal Paşanı da... diye bazı ağır sözler deyivermiş...

Ertesi sabah Şişli'ye çıkmış... Giderken bir de bakmış ki Cemal Paşa da, her halde Emirgan'daki evinden Şişli'deki evine gidiyor. Kendisini görünce, otomobilini durdurmuş, davetle yanına almış, birlikte götürmüştü..."

Mustafa Kemal Paşa bana bunları anlatırken, sözlerini şöyle bitirdi:

- Nedir bu benim başıma gelenler. Evvelki gece böyle oldu sabahleyin de böyle... Şaşırdım vallahi... Ne yapayım burada böyle... Deli olacağım... Başımıza iş açtık... Şimdi gider Tefvik, sofradaki sözlerimi Cemal Paşaya anlatırsa.

-Hele dur bakalım, telaş etme Paşa...

diye ben yanından ayrılarak Bahriye'ye gittim. Cemal Paşa da mevkiiinde imiş. İmzalatacağım bazı evrakı aldım, yanına çıktım. Bir de baktım ki, Enver Paşaya telefon ediyor. Meğer Tefvik, hakikaten gitmiş, yetiştirmiş...

Telefonda :

- Nedir bu artık çektiğimiz Mustafa Kemal'den?.. Divanîharp isterim... Benim için demediğini bırakmamış... filan diyor

Cemal Paşaya:

- Ne oluyor? dedim

- Ne olacak?.. İşte senin Mustafa Kemal'in... Benim için ağzına geleni söylemiş...

- Nereden çıktı bu? Kim söylemiş?

- Tevfik geldi söyledi, böyle böyle oldu, diye anlattı.

- İlahi Paşam... dedim. Tevfik de kim oluyor? Siz de, Mustafa Kemal Paşa da birer ordu kumandanısınız. Tevfik aranızda nasıl girer? Böyle adamların lafıyla hareket edilir mi?

- Ya ne?

- Bırakın bir de ben sorayım anlayalım bakalım...

Cemal Paşa bunun üzerine tekrar telefonu açtı. Enver Paşaya:

- Rauf Bey bu işi tetkik edecek, ondan sonra size malumat veririm, dedi.

Ben de tekrar otomobile binerek Akaretler'e gittim. Mustafa Kemal Paşaya:

- Tevfik söylemiş... Şimdi yapılacak şey basit... Ben sizi barıştıracam...

Mustafa Kemal Paşa:

- Hayır, dedi. Ben divanhaneye gitmem.

- Divanhaneye değil... Ben bir yemek tertip edeceğim. İkinizi de davet edeceğim. Orada konuşursunuz olur, biter.

Ertesi günü öğle vakti, Pera Palas'taki sofa başında Cemal Paşa, ben ve Mustafa Kemal Paşa ile yaveri Salih (Bozok)... Dördümüz toplandık. Hiçbir şey olmamış gibi yenildi, içildi...

Rauf Orbay

"Rauf Orbay'ın Hatıraları", Yakın Tarihimiz Mecmuası, Cilt:1, Sayı :1, 1 Mayıs 1962

İSTANBUL'DA SON MÜLAKAT

1919 yılı Şubat ayının sonlarında bütün hazırlıklarımı tamamlamıştım. İstanbul'da yapacak bir işim kalmamıştı, merkezi Konya Ereğlisi'nde bulunan Kolordumun başına dönecektim. İznim de bitmek üzere idi. Milletimiz hakkındaki güvenimiz günler geçtikçe çoğalmıştı. Bütün ümitlerimiz onun göstereceği fedakarlık, cesaret ve

feragette toplanıyordu. Bu hususta hiçbir şüphe ve tereddütümüz kalmamıştı. Var kuvvetimizle Anadolu'da çalışmaya devam etmekte Mustafa Kemal Paşa ile bir defa daha anlaşmıştık, kumandanı bulduğum Yirminci Kolordu Karargahının Ankara'ya nakli ile burasının mukavemet merkezi yapılmasını kararlaştırdık. Paşanın geniş salahiyyetli bir vazife ile Anadolu'ya geçmesine her taraftan çalışılacaktı. Buna intizaren (bunu bekleyerek) daha bir müddet İstanbul'da kalacaktı. Anadolu'da vücuduna ihtiyaç hasıl olduğu zaman bir vazife alamamış bile olsa hususi suretle Anadolu'ya geçecek, Milli Mücadele'deki şerefli mevkiini alacaktı.

Mustafa Kemal Paşanın evine son defa olarak gitmiştim. Akşam yemeğini beraber yiyecek, dertleşecektik. Beni karşılarken:

- Rauf Bey'i (Sayın Rauf Orbay'ı) de çağırdım, demişti.

Hüseyin Rauf Beyden saklı hiçbir şeyimiz yoktu. Bu temiz kalpli vatanperver arkadaşımız bizimle beraberdi. Akşam yemeğinden sonra saatlerce konuştuk. Kemal Paşa eğer bir vazifeye kendisini tayin ettiremezse Anadolu'da en itimat ettiği bir kumandanın yanına gideceğini ve ilk defa işe oradan başlayacağını söylüyordu.

- Paşam, ben ve kolordum daima emrindedir, dedim.

Mavi gözlerinin nasıl bir ışıqla parladığını tarif edemem. Yerinden kalkıp hararetle elimi sıkıyordu.

- Beraber çalışacağız Fuat!

Rauf Bey de öteden beri İstanbul'da kalmak niyetinde değildi. Bahriye Miralay

(Deniz Albayı) olduğu için Anadolu'da bir vazifeye tayini mümkün olamazdı. Yarından tezi yok istida (dilekçe) ile müracaat edip tekaütlüğünü (emekliliğini) isteyecekti. Bundan sonra da ya Mustafa Kemal Paşa ile beraber veyahut ondan bir müddet sonra İstanbul'dan ayrılacaktı.

Ali Fuat Cebesoy

AİLE İÇİNDE VEDA SOFRASI: HEYECANLI BİR GECE

Artık ilkbaharın ilk günlerini bulmuştuk [1919]. Annem uzun müddetten beri kalbinden hasta idi ve yatağından çıkamıyordu.

Bu sırada bir gün öğleden sonra [5 Mayıs 1919] yukarıya çıkan ağabeyim bana:

- Makbuş, dedi. Bu akşam eve kimse gelmeyecek. Ben annemin odasında yemek yemek istiyorum. Onun karyolasının karşısına bana bir yer sofrası hazırlatın, diye tembih etti.

İsteğini yerine getirdim. Müze olan evin üst katında, sokağa nazır şahnişli (çıkmalı) odadaki annemin karyolasının karşısına ufak bir sofru kurdurdum. Ona rahatça oturacağı gibi yerde minder hazırlattım. Hâdise daha dün olmuş gibi hatırlıyorum. Önüne koyduğumuz ve bugün benim hâlâ muhafaza ettiğim gümüş tepside patates pürelı rosto, ıspanaklı yumurtadan ibaret bir yemek vardı.

Atatürk geldi, annemizin elini öptü, benim haurımı sordu ve mindere bağdaş kurup oturdu. Yemeğe isteksiz olduğu hâlınden belli idi. Zorla çiğnediğı lokmalarını bıraktı. Gözleri alev alev yanıyor, çok heyecanlı olduğu hâlınden belli oluyordu. Birdenbire söze başladı:

- Anne, ben yarın Anadolu'ya gidiyorum. Buraların hâli malûm değıl. Selânik nasıl elden gittiyse buralar da öyle olabilir. Ben, kurtarmaya çalışacağım. Ne elimden gelirse onu yapacağım. Fakat bu işte tehlike çoktur. Hesapta ölmek, gidip gelmemek vardır. Bana hakkını helâl et.. Sen de bunları iyi dinle Makbuş, işler fenaya dönerse, sakın buradan ayrılmayın. Bütün paranızı sarfedersiniz, paranız biterse, halılarınızı, kıymetli eşyalarınızı satarsınız. Bir kere daha söylüyorum. Ne olursa olsun yola çıkmaya kalkmayacaksınız. Muvaffak olamazsam zaten sizi öldürürler, o zaman elbet, ben de ölmüş olurum.

Bu bizim için hiç beklenmedik bir darbeydi. Onun sözlerini anne kız bir bardak zehir gibi yutmuştuk. Benim, boğazım kurumuş, ciğerlerim sanki birbirine kenetlenmişti. Annem çok sevdiği Mustafa'sının bu sözlerinden derin bir teessüre düşmüş ve hemen şiddetli bir kalp krizi ile sarsılmaya başlamıştı. Bu şiddetli kriz, bize her şeyi unutturdu.

Zavallı anacığımıza nefes aldirmek için pencereleri açtık, kucağımızda onu sofaya çıkardık. Atatürk heyecan içinde söylediği sözlerin yaptığı tesiri izale (yok) etmek istermiş gibi annemi:

- Anne, merak etme, bu kadar üzülme... Ben size en kötü ihtimali anlattım, muvaffak olmam ihtimali de kuvvetlidir. Tekrar buraya dönerim. Sizi yanıma aldırırım. Üzülme... diye teselli etmeye çalışıyordu.

Doktor Rasim Ferit (Talay) vaktinde yetişmemiş olsaydı, o akşam annem ölebilirdi. Sabaha kadar onunla uğraştık, şafak sökerken biraz rahatlar gibi oldu ve o zaman da zaten ayrılık vakti geldi.

Makbule Atadan

*Bahadır Dülger, "Bayan Makbule Atatürk'ün Hayatını Anlatıyor", **Vakit-Yeni Gazete**, Yıl: 30-1, Sayı: 10803-61, 10 Kasım 1947, s.2; Bahadır Dülger, "Atatürk'ün Hemşiresi Makbule Atadan Anlatıyor", **Tasvir Gazetesi**, Sayı:816, 10 Kasım 1947, s.5*

DİKTATÖRLÜK TARTIŞMASI

12 Kasım 1919.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan çıktığımızdan beri içki konusundaki perhizini bozmaya başladı. Ne yazık ki içiyor. Bekir Sami Beyin evinde sofra kuruluyor. Kaptan Rauf bu duruma son derece üzülüyor. Ali Fuat Paşa, Arnavut Vali Haydar, Çerkez Emir Paşa, İsmail Hami, Demirci Efenin gönderdiği, İtalyanları davet eden, müsteşarlıktan alınan sakıncalı Hilmi Bey tümü bir arada... Diktatörlükten konuşuluyor. Bir yumruklaşmadıkları kaldı. Oysa ülkenin içinde bulunduğu durum...

Hüsrev Gerede

Hüsrev Gerede'nin Anıları-Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler, Hazırlayan: Sami Önal, Literatür Yayınları, İstanbul 2002, s. 112.

SIVASTA GEÇEN EN NEŞELİ GECE

Bir akşam da:

- Benim canım rakı istiyor, Bekir Sami Beyin evine gidelim, dedi.

Kalktık. O, yaveri Muzaffer, ben gittik. Bekir Sami Beyin evinde misafirleri vardı, kendi henüz gelmemiştir. Paşa, girmek istemedi. Kalem Reisi Akif Beyin evine gittik. Kapıyı açan neferi:

- Bey evde yok! diye, içeri sokmadı.

Paşa, sivil olduğu halde, aldırmadı, zorla girdi. Nefer de, üçü-müzün karşısında şaşırıp kaldı. Her tarafı dolaştı. Rafın üstünde kül rengi pek güzel bir kalpak gördü:

- Alalım şunu... Akife lazım değildir, dedi.

Biraz sonra Akif Bey de geldi. Sofra kuruldu. Gece yarısından sonra ikiye kadar oturduk. Ud çalan birini de bulmuşlardı. Arada sırada coşarak, okudu. Sivas'ta geçen en neşeli gecesi zannederim, buydu.

Nizamettin Ataker

*"Milli Mücadele Günleri", **Azadlık**, XV. Ölüm Yılı Hattırası, Yeni Tarih Dünyası Yayını, İstanbul 1953, s.30*

İÇKİNİN ÖLÇÜSÜ KAÇINCA

15 Ocak 1920.

Dün gece Asker Alma Dairesi Başkanı Albay Nuri Beyin evine çağrılı idik. Milletvekili Hacim Beyle Ali Fuat Paşa, içkiyi burunlarından içenlerden. Yani kendilerini yönetmekten âciz olduklarından, senlik benlik üzerine çok can sıkıcı, çok çirkin biçimde tartışıp kavga ettiler. Mustafa Kemal Paşamızın da rakı tutkusu, bir an önce içkiye son verilerek yemeğe inilmesi çağrısına olumsuz yanıt vermesi ve içkide ısrar edilişi bu anlaşmazlığın tatsız bir biçimde uzamasına neden oldu. Ev sahibesinin çektiği sıkıntı bir yana, davetlilerden de içki içmeyenler var. Hacı Şükrü, Osman Şevket ve Kurmay Başkanı Halis Erzincan bunlardan birkaçı.

Edirne milletvekili Galip Bahtiyar da buradaydı. Herhâlde bu şımarıklık, özellikle Ali Fuat Paşanın nefesine hâkim olamayışı, Hacı Beyin de askeri baskı karşısı saldırganca sözleri, davetlilerin gözünde kutsal birliği tatsız bir biçimde gösterdi. Bu maskaralık, Sivas'ta Bekir Sami Beyin evinde, Çerkez Emir Paşa ile çıkan diktatörlük tartışması rezaletini çok gerilerde bıraktı. Mustafa Kemal Paşaya, zorunlu olarak çok ağır sözlerle, bunun terbiyesizlik ve şımarıklık olduğunu söyledim. Kurmay Başkanı Halis ve öbür davetliler de beni onayladılar. Ben, Mustafa Kemal Paşadan bu tür toplantılarda içki bulundurulmasının önüne geçilmesini, millî çıkarlarımız adına rica ettim. Bazı üst düzey kişiler, görülüyor ki en ufak terbiye kurallarından bile uzaktalar.

Hüsrev Gerede

Hüsrev Gerede'nin Anıları-Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler, Hazırlayan: Sami Önal, Literatür Yayınları, İstanbul 2002, s. 165-166.

DÜELLOYA DAVET

Ahmet Rüstem Beyin, Atatürk ile arasında zikre şayan bir hadise olmuştu. Ahmet Rüstem Bey, Milli Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya gelmiş ve bir aralık Hariciye Vekaletine vekillik de yapmıştı.

Bir gece Erkanıharbiye'de Atatürk'ün sofrasında vekiller ve bazı mebuslar ile kumandanlar bulunuyordu. Sofrada bulunan Ahmet Rüstem Bey, yemek bitti zannederek sigara içmeye başladı. Halbuki yemeğin sonunda tatlı vardı. O zaman yemek sonunda tatlı bulunması ender bir hadise idi. Atatürk bir sürpriz olacağını ima etmek mülâhazasıyla:

- Sigara için acele etmeyelim, dedi.

Ahmet Rüstem Bey sigarasını söndürdü ve yemekten sonra bir odaya çekilerek Atatürk'e hemen bir mektup yazıp, bir subay ile gönderdi. Atatürk mektubu hayretle okudu. Sigarayı yaktığı halde "Acele etmeyelim" demekle onu söndürmeye mecbur ettiğinden do-

layı kendisinin tahkir edildiğini addediyor ve hakareti kabul etmediğinden Atatürk'ü düelloya davet ediyordu.

Fakat şimdiki halde Atatürk'ün vatan işinin başında olduğu için düelloyu bu işin sonuna bırakacağını, ondan sonra hesaplaşacağını yazıyordu. Atatürk mektubu yaver Muzaffer Beye (Kılıç) verdi.

- Kendisine git, benim ne maksat ile acele etmeyelim, dediğimi anlat ve düello için de benim hazır olduğumu, isterse şimdi hesaplaşabileceğimi söyle, dedi.

Muzaffer Bey, Ahmet Rüstem Beyin yanına giderek, Atatürk'ün dediklerini anlattı. Ve arzu ederse Atatürk'ün beklemeden şimdi kendisiyle düelloya hazır olduğunu söyledi.

Ahmet Rüstem Bey izahatı dinledikten sonra Atatürk'e gelerek özür diledi ve mesele burada bitti. Sonradan öğrendik ki Ahmet Rüstem Bey, Osmanlı Devleti'nde sefir iken bir toplantıda bir Yunan diplomatın Türklük aleyhinde sarf ettiği sözler için onu düelloya davet etmiş ve onu ağır yaralamıştı... Boynunda görülen yara izi o düellodan kalan bir hatıra imiş.

Görülüyor ki veya öyle anlaşıyor ki, bu teklifi bir şaka olsun diye yapmamıştı.

Kazım Özalp

"Özalp, Atatürk'ü Anlatıyor", *Milliyet Gazetesi*,
Yıl:20, Sayı:7895, Tefrika Sayısı:5, 14 Kasım
1969, s.7

"SİZLER İÇEMEZSİNİZ EFENDİLER, ÇÜNKÜ MEN-İ MÜSKİRAT KANUNUNA REY VERDİNİZ."

...Bu karar (Men-i Müskirat Kanunu) (İçki Yasağı), iç yüzünde, içki adetini kökünden kaldırıp atmamış mıydı [4 Eylül 1920)]? Ne gezer!... Fakat kıydan, köşeden, hatta bir nevi ortadan değilse bile, her halde uluortadan kaldırılmıştı!... İstiklal uğrunda savaşılmaya girişildiği o yıllarda Milli Hükümet çevresindeki "çengü çegane" (saz eğlentisi) alemlerinden, delikanlıları da safa ehli cinayetlerden koruyup

kurtarmıştı... Esas maksat o savaş yıllarında bir idari, bir içtimai (sosyal) disiplin sağlamaktır; içkiyi aleniyetten (açıklıktan) kaldırmaktı...

Bir kere, o zamanlar sen kendin ara sıra içiyordun; evet... O zamanlar ara sıra; her akşam değil... O da, usulca; vazifene hiçbir aksaklık, başına hiçbir yorgunluk getirmeden... Hemen görülecek çok acele ve önemli bir devlet işi olmadığı zamanlarda...

Hatta öyle zamanlardan bir gece, Bekir Sami Bey daha Moskova'da iken, onun yerine Hariciye Vekilliği (Dışişleri Bakanlığı) eden Ahmet Muhtar Beyin evindeki bir davette hazırlanmış meze sofrasından sen "nevaleçin" olurken (yiyecek alırken) ve kadehini kaldırıp o vakit de, daha sonraları da: Bir, yakın misafirlerine, hem keskin hem yumuşak, çelik ve kadife karışık yarı şehla mavi bakışlarla; bir de küçücük teslimiyet bayrağı misillu (gibi) bir an havada tuttuğun beyaz mayı (içki) dolu kadehine bakıp söylemeyi adet edinmiş olduğun üzere: "Prozit (şerefe), arkadaşlar!..." derken Muhtar Beye ve iki üç mebus davetlilerine :

-Sizler, içemezsiniz; fakat ben içebilirim... Sizler, içemezsiniz efendiler; çünkü "Men-i Müskirat" Kanununa rey (oy) verdiniz. Ben içebilirim efendiler; çünkü ben bu kanuna rey vermedim, bir; bu kanuna saygı gösteriyorum, alenen ve resmen içmiyorum, iki; sadece sizlerin hususi evinizde, sizlerin ikramınıza cevaben hususi olarak içiyorum, üç.

Gibilerde bir şaka ile kendinin şahsen rey vermemekle kendi hareketinde samimiyetten ayrılmamış olduğunu; kanuna da resmi bakımdan saygı gösterir olduğunu belirtmiştin; daha doğrusu, kanunun zahiri (görünürdeki) ve geçici bir tedbir zaruretinden doğduğunu, onun şu zamanlarda umum (kamu) yararına olan dış hükümüne değmemek gerektiğini; fakat işlerin düzgün görülmesine mani olmayacak şekilde kaçırma kabilinden şöyle gizlice eski alışkanlığa, hiç değilse, hususi davetlerde, kapalı yerlerde, ahbap meclislerinde devamda zarar olmayacağını yorumlamıştın...

Ruşen Eşref Ünaydın

İSMET PAŞA ŞEREFİNE BİR AKŞAM YEMEĞİ

İkinci İnönü muzafferiyetinden biraz vakit sonra sen istasyondaki o evinden Çankaya'daki köşküne yeni geçmiştin. İki İnönü'nün muzafferî İsmet Paşa, cephenin sükunetli bir zamanında, seninle görüşmek ve biraz dinlenip nefes almak üzere iki gün için sessizce Ankara'ya gelmişti. Sen iki gözünün iki ışığı gibi parlak saydığın o iki muzafferiyeti gerçekleştirmiş olan genç cephe kumandanının yolunu günlerdir heyecanla gözlemekte idin. Onu, ne sevinçle karşıladın, ne sevgi ile bağrına bastın, yeni köşkünde ne kadar candan ağırladın!..

İstiyordun ki ömrü aylardır, şehir yaşayışından ve aile ocağından uzakta tam bir sınır boyu ordugahının boğuşkan havası içindeki yokluklara göğüs germekle geçen bir medeni insana, bir aile adanına çarpıştığı dağların arkasındaki en yakın şehirde yeniden kurulup tutunmaya başlamış bir şefkatin sıcaklığını duyurasın. Şahsının medeni alışkanlıklarını millet davası uğrunda hep arkasında bırakıp açık havada ve barut kokan ufukta nefes almaktan yalçınlaşmış cephe kumandanına bir şehir ve barış "cure"u (tedavisi) yaptırmış olası. İstiyordun ki onu, dağlarda, bayırlarda didinmekten hem unutmuş hem de özlemiş olabileceği bir cephe gerisi şehrinin; koruduğu şehrin diri havasına temas ettiresin. Onun yorgun ve hasretli olabilecek ruhunu böyle bir gülümser hava ile şifalandırasın. Ona, müdafaa ettiği cephenin gerisinde, aynı davanın içinde yer tutmuş yaşayan bir şehirdeki aile havası çevresini göstermiş olasın. Bunun için de genç cephe kumandanının zaferine hayranlık besleyen aydınlarla onu, kendi sofranda buluşturarsın...

Onun için köşkünde bir ufak akşam yemeği tertip etmiştin. Ve Çankaya'da yerleşmiş dost komşu ailelerden üçünü o yemeğe davet etmiştin. Sofranın iki başında Büyük Millet Meclisi Reisi (Mustafa Kemal) ile Garp Cephesi Kumandanı (İsmet Paşa), o resimde* görül-

* 4 Haziran 1921'de Çankaya Köşkü kapısı önünde Mustafa Kemal elleri pantolonunun ceplerinde, İsmet Paşa kollarını göğsünün hizasında birbirinin üstüne çaprazvari bağlamış, ikisinin birbirine bakar ve Mustafa Kemal'in oturmuş, İsmet Paşa'nın ayakta durur durumda çektiydikleri iki fotoğraf.

len kıyafetlerinde karşı karşıya oturmuşlardı. Etraflarında Maliye Vekili Ferit Bey (Ferit Tek) ve eşi, seçkin yazar Müfide Ferit, Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ve eşi, bir de Hakimiyeti Milliye Gazetesi yazarlarından Ruşen Eşref'e eşi...

O zamanki kaçı göçlü Ankara'da böyle kadınlı erkekli bir Türk sofrası, görürlerse gözlerin, duyarlarsa kulakların kolay kavrayıp pek öyle sessiz geçştiremeyecekleri bir "bid'atti" (âdetti), hemen hemen küfre yakın bir uygunsuzluk; bhusus (özellikle) ki sofrada kadınlar için değilse de -çünkü kadınların hiçbiri içmiyordu-, erkeklerden, isteyenler için, aperitif vardı. O aperitif o akşam, sadece bir garp (batı) davet sofrasında kullanıldığı itidalli (ılımlı) ölçüsünde içildi.

*"Ol mey ki olur saykal-i dil ehl-i kemal
Naphtelerin aklına bad-i ziyandır."*

*(O içki ki gönül cilası olur olgun adama
Tecrübesizlerin aklına zarar rüzgandır.)*

Beytinin anlatmak istediği kemal ehline sadece gönül cilasına olacak ölçüde... Zaten neşe, ruhlarda, kendiliğinden bir biz uyandırmıştı. Davetlilerin, cepheden misafir gelmiş muzaffer kumandana, korkunç imtihandan yüz akı ile çıkmış, tehlikeli seyahatten sağlıcakla dönmüş, en karşılanmaya, en itibar edilmeye değer bir yakın akraba sevgisi, varlığı ile gurur ve iftihar duyulan bir büyük kardeş sevgisi gösteriyorlardı. Bu dillerdeki sözlerde, bakışlardaki parıltılarda, yüzlerdeki gülümserlikte okunan bir mana, bir şehir halkının bir kahramana duyduğu hayranlığın özü ve özeti idi denebilir.

Etrafında böyle anlayışlı bir çevre ile kuşatılmış bulunmasından misafir kumandan da pek duygulanıyordu, neşeleniyordu. Sen, bir yandan davetlilerin bu duyuş ve anlayış belirtilerini, cephe de doğuşen misafirine: İşte senin eserini böyle bunlar gibi şuurla takdir eden, kadın erkek bir yurttaş zümresi vardır, demek tarzında göstermek istiyordun. Bir yandan da bu gösterinin misafirinde uyandıracağı tesire bakıyordun. En sonunda karşılıklı bu duygunluğun yekununa (toplama) sen kendininkini katarak bir

ruh birliği, bir “communion d’ame” (gönül birliği) neticesi çıkar-
mış, böylece bu toplantının sence tasarlanmış öz manasını açıkla-
mış oldun.

O akşamın konuşması bu resmin ifadesini büsbütün tamamlama-
yan güzellikte oldu. O resimdeki bakışlarla bu sofradaki söyleyişler
tek ve aynı şeydi...

Ruşen Eşref Ünaydın

“Atatürk Devri Hatıraları”, *Dünya Gazetesi*, Yıl:2,
Sayı:688-690, 26-28 Ocak 1954, s.3

GAZİ’NİN GÖZYAŞLARI

Mahmut Esat (Bozkurt) ile beni, bir gün akşam yemeğine çağır-
dı. Yaptığı insanüstü çalışmalarla yorgun düştüğü ve canının sıkkin
olduğu bir gündü. Sofrada, Meclisin tutumundan söz açtı. Gazi, çok
kızmıştı muhaliflerine... “Mecliste kendisine karşı haksız bir düş-
manlık belirdiğini, ileri sürülen tenkitlerin hiçbir esası olmadığını,
bundan büyük bir teessür duyduğunu” söyledikten sonra heyecanlı
bir sesle:

- Ben ne yapacağımı çok iyi bilirim! dedi.

Mustafa Kemal’i çok iyi tanıyordum. Hemen ne yapacağını
tahmin ettim. Meclis kürsüsüne çıkacak, rakiplerini şaşkına çevi-
recek bir nutuk söyleyecekti. Mustafa Kemal’in sesinin, önemli za-
manlara özgü tehdit dolu titreşimleri vardı, mutlaka bu sesini kul-
lanacaktı.

Sofranın değişmez konuklarından Mahmut Esat, devrimci coş-
kunluğunun pervasızlığı ile atıldı:

- Ama, Paşam; böylesi Abdülhamit gibi davranmak olur!

Birden, Mustafa Kemal’in gözlerinin yaşlarla dolduğunu gör-
düm:

- Benim Abdülhamit gibi davranabileceğimi, bir an bile düşün-
mek mümkün müdür? Dostlarım bunu nasıl düşünebilirsiniz?

dedi ve kendine hâkim olarak, şöyle devam etti:

- Haydi dostlarım, galiba içkiyi biraz fazla kaçırdık, bu akşam sohbeti sürdürmeye imkân yok!

diyerek doğruldu yerinden...

Tevfik Rüştü Aras

Sadun Tanju, "Savaş ve Barış Yılları, Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Anılarından...", Hürriyet Gazetesi, Yıl: 40, Sayı: 14359, 31 Mart 1988, s. 5, 15

"BU TELGRAF YANLIŞTIR"

Bir gece idi.Yaver geldi. Zannederim yaver Naşit idi. Atatürk'e bir telgraf verdi. O sırada Yunanlılarla dehşetli harp oluyordu. Atatürk telgrafı okudu. Telgraf İzmit Cephesinden geliyordu. Gece yarısı idi. Atatürk:

- Bu telgraf yanlıştır, dedi.

Yaver bitişikteki telgrafhaneye gitti, tekrar geldi ve:

- Doğrudur, cevabını verdi.

Atatürk:

- Eğer bu telgraf doğru ise, biz burada duramayız, dedi.

Yaver tekrar gitti ve geldiği zaman:

- Kumandan telgrafı yanlış vermiş, dedi.

Atatürk işte, böyle idi. Karanlıklar içinde beş yüz kilometre ileriye şimşek gibi gözleriyle deler ve görürdü. Ben, bu vakaların şahidiyim.

Mahmut Esat Bozkurt

Aziz Özan, "Atatürk, Demokrat İdi, O, Asla Diktatör Değildi", Tan Gazetesi, Sekizinci Yıl, No:2596, 10 Şubat 1942, s.4

FRANKLIN BOUILLON'A ZİYAFET

Güney Anadolu'nun Fransız işgalinden kurtulmasını sağlayan Ankara İtilafnamesi 20 Ekim 1921'de Ankara İstasyon binasında imzalanarak işgale son verilmişti.

Aynı akşam Atatürk, Franklin Bouillon'u Çankaya'ya yemeğe davet etti. Davetliler arasında Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile hatırlayamadığım birçok kişi bulunuyordu.

Servise ben memur edilmiştim. Birkaç gün evvel geçirdiğim bir ameliyattan ötürü sağ elim sarılı idi. Servisi sol elimle yapıyordum.

Sofra çok güzel hazırlanmış ve bulabildiğimiz çiçekleri masaya serpmiştik. İlk yemek olan çorbayı sol elimle Franklin Bouillon'a uzattım. O da kepçeyi kaseye biraz sertçe daldırınca, sağ elim kadar kuvvetli olmayan sol elimden çorba kasesi kayarak masaya döküldü. Sofranın bir başından öbür başına kadar akmaya başladı. Ben kıpkırmızı olmuşum. Atatürk gözlerini bana dikmiş bakıyordu. Franklin Bouillon mütebessim (gülümseyen) bir çehre ile ayağı kalkarak :

- Bugün uğurlu bir anlaşma yaptık. Bu anlaşmanın şerefine kâsenin kırılması lazımdır. Lütfen, dedi.

Biz de kaseyi derhal yere atarak kırdık. Böylece sofraya çöken soğukluk en iyi şekilde dağılmış oldu.

Ali Metin

Ziya Oranlı, Atatürk'ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları, Anlatan: Ali Metin Atatürk'ün Emir Çavuşu, Aklan Matbaası, Ankara 1967, s.96-97

DIYEBİLİRİM Kİ PAŞAMIZI İYİ TANTIYORUM

Günlerden 24 Aralık 1921, birkaç saat sonra "Garp Cephesi" (İsmet Paşa) hatlarına hareket edeceğim..

Son bir defa, büyük salonda akşam yemeği yedik. Kış ortasında olmanın getirdiği yeni bir ifadenin tonu, pek zarif, sade süslenmiş odaya yayılıyor. Güzel silahlar, güzel halılar; büyük Sünusi'nin Sakarya kahramanına hediye ettiği muhteşem kılıç, üstü kitap dolu çalışma masası, ışıkları süzen lambalar: Aşağı yukarı hepsi bunlardan ibaret.

Dışarıda muhteşem bir gece, yıldızların göz kırpmaları altında yız. Bunu, yaz aylarının güzel gökleri pek tanımaz. Isı da eksi 20 de-

rece, içerisi ılık. Bunu çift pencerele olmak ile ateşi devamlı tazele-
nen sobanın yanışı sağlıyor.

Çok samimi geçen yemek esnasında, hele şimdi en ufak ayrıntı-
larını hatırladığım o atmosfer içinde, hem heyecanla, hem dostça
konuştuk, hatta tartıştık. Her şeye, her çeşit kanıtlamaya ve müşa-
hede (gözleme) rağmen, hala, kısmen de olsa, Paris'ten buraya ta-
şındığım boş hayalleri terk edemiyordum. Orada şu anda barış o ka-
dar yakın görünüyordu ki... İngiltere, kendi Dışişleri Bakanlığının
baskısı altında değişiyordu: Zaten, bu, son olayların kaçınılmaz so-
nucu değil miydi?

Paşa nezdinde, o akşam rastladığım şüphecilğe üzülüyordum.
O, iradeli, konsantre olmuş sesi ile, zorlukları, tuzakları sayıp duru-
yordu:

- Yanılıyorsunuz, diyordu; İngiltere, hiçbir zaman, bizi yok et-
meyi bugünkü kadar düşünmemiştir. Casusları hala Ankara'da ka-
rıncalar gibi koşuşturuyorlar.

Barışı ne kadar çok arzu ettiğini, bunun uğrunda ne kadar uğ-
raştığını ama onu bir türlü elde edemediğini söylüyor ve her zaman-
kinden daha da acı olarak, Avrupa'yı, kalın, belirgin çizgileriyle si-
luet haline sokuyor, bu çizgiler içinde onun hasetlerini (kıskançlık-
larını), onu o yapmayan anlayışsızlıklarını belirtiyordu.

Birkaç hafta sonra, dönüşümde, onun sözlerindeki doğruluğu,
haber alma işlerindeki emin halini tasdik etmiş olacaktım.

Onun, dünyanın her çevresi hakkında ortaya koyduğu siyasi
görüşlerini, eski hatıralarının da yardımı ile daha çok hayret duya-
rak anlayacak, yine onun, vakti geçince, en acil tehlikelere bile na-
sıl karşı koyabileceğini daha iyi kavrayacaktım.

Ama, işte o akşam, bana davasının nasıl nankör bir çalışma teş-
kil ettiğini, bütün tehlikeler karşısında dengeyi sağlamak için nasıl
devamlı gayret sarf ettiğini anlatırken, sanki onunla biraz da birbi-
rimize küsmüştük.

- Şimdi, burada, büyük bir sadelikle anlattığınız bu gerçekleri
kendi insanlarınıza anlatabilme yolunda, kim bilir ne kadar zora ge-
leceksiniz! demiştim.

- Hayır, diyordu o, her şey bitmiş değildir, daha dövüşmek, insan kaybetmek, işgallere maruz kalmak gerekecektir. Ancak kuvvetli olmak sayesinde hedefimize varmış olabileceğiz.

Sonra, birden kararlı bir hareketle, üstümüze çöken ağırlığı dağıtmış:

- Ama, bu sizin akşamınız, alaturka müziği sevdiğinizi biliyorum, demişti.

Subayları ve her birinin elinde udu bulunan benim dostlarım genç kadınları çağırdı içeriye. Hanımlar, akşam kıyafeti içinde idiler, saçları bir tül ile örtülmüştü. Tül, elbise ile aynı renkte idi. Az sonra, oturacak, her biri udunu akord edecek ve önce yarım sesle, tek tek, çok sevimli bir şekilde şarkıya başlayacaklardı.

Paşa, onlar söyledikçe, güftenin anlamını bana tercüme ediyordu. Mısraların ahengi aşk ve ölüm şarkıları, zafer şarkıları karşısında gözleri parlıyor ve o ağırlaşmış vezne, derin sesi ve usulü ile tempo tutuyordu.

İşte o zaman, acı savaşı gerçekten unutarak, ilk defa gevşedi; kendi geçmişi dudakları ucuna gelmişti. İlk çocukluğunu, büyük bir aşkla sevdiği annesini, geçirdiği ilk tehlikeleri ve de ilk başarılarını renkli biçimde anlattı.

Bütün bunları, tam bir izlenim toplamı halinde yeniden yaşıyordu. Şimdi, o ilk zamanlarındaki adamın, kendi meziyetleri karşısında hayretlere düşürmüş olan o genç subayın kişiliğine girmişti. Ben de bu idrak içindeki olağanüstü zenginliği daha iyi kavırıyor, rakipsiz kalan insanların kaçınılmaz fidyesi olan yalnızlık denilen durumu daha iyi anlıyordum.

Genç kadınlar, hala şarkı söylüyorlardı. Eşleri, bizim görüşmemize saygı göstererek biraz uzaklaşmışlardı. Bakınıyordum, dinliyordum ve bütün bunların, birkaç saat sonra, bir mazi haline geleceğini, benim de onların acı hayalini hatırlamaya çalışacağımı düşünüyordum. Mustafa Kemal Paşa :

- Bu gece, sizin şerefimize tertip olundu. Bakın her biri, sizin gideceğinizi düşündükçe nasıl üzgün hale geliyor, diyordu.

O etrafındakilere şöyle bir bakmam gerekirdi. Bu yüce fikirli, ince ruhlu, ince zevkli ev sahibine, en zor beğenenleri bile kendinden geçirecek bu genç kadınlara, hiçbir hareket, hiç bir incelik gözlemlerinden kaçmayan, her halleriyle tam dikkat, tam seziş halinde olan bu erkeklere insan baktıkça, kendi içine kapanmış değişmez Doğuyu düşünebilmek mümkün olur mu idi? Hayalleri içinde lagarlaşmış (zayıflamış) Doğuyu?

Gözlerimin önündeki ise, kendine çizdiği yolda, gelenekçiliğini asla bozmaksızın, gücünü geçmişinden alan bir Doğu idi. Onunla bizim aramızda, sıkı bir anlaşabilme hissi vardı. Bu süratli uyanışını, kısmen bize borçlu değil mi idi? Fikri yönde o, bizim tarafımızdan oluşturulmuştur. Fakat yine o, öylesine bir açılış gösteriyordu ki, yakında bizi geçerci. Bu hayatıyeti, engelleri aşan bu hızı, bu savşmayı, başkalarının amacı uğruna acı çekmeyi biz anlamaktan hayli uzaktık. Bu feragetler bolluğunu, fedakarlığın böylesine coşmasını, bizler ne çabuk unutmuştuk?..

İşte, bu defa da gördüklerimi iyice nakledememenin getirdiği büyük iç sıkıntısı ile dönecektim. Az sonra, saatin biri geçtiği bir anda evime gidecek ve yine az sonra bagajımı yapıp kapatırken, Mahmut (Soydan) Bey:

- Eh,şimdi artık, diyebilirim ki Paşamızı iyi tanıyorum, diyecektim.

O ise :

- Hayır, siz onu, askerleri arasında henüz görmüş değilsiniz. Onu silahların konuştuğu zaman görmelisiniz ve ancak o zaman kesinlikle gerçekten tanıyabilirsiniz. O, ancak o zaman odur, diyecekti.

Berthe Georges Gaulis

Çankaya Akşamları, Türkçesi: Firuzhan Tekil, Bayrak Yayıncılık Ve Matbaacılık Koll.Şti. Yayınları, İstanbul 1983, s.47-49; Ankara, İstanbul, Londra, Librairie, Armond Colin Yayınları, Paris 1922, s.53-56

“...TALİHİN VARMIŞ!”

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruzdan bir müddet önce Garp Cephesinde teftişte bulunuyormuş. Bir gün hazırlanan ziyafet sofrasında Gazi'den başka, “Halide Edip Onbaşı” ve diğer bazı komutanlar da varmış. Halit Bey, onbaşının yanında oturuyormuş. Savaş bölgesinin kendine mahsus mütevazı ve kuru dekoru içinde de espriye yer verebilen Mustafa Kemal Paşa, sofradakilerin cinsine uymayan sayın ve sembolik “Onbaşı”ya sezdirmeden mânalı bir göz kırparak:

- Allah versin Halit Bey, talihin varmış! demiş.

Ziya Göğem (Halit Akmansü'den)

Kurmay Albay Daday'lı Halit Beg Akmansü, Cilt: II, Halk Basım Evi, İstanbul 1956, s. 424

İZMİR'E GİRDİĞİ GÜN KRAMER PALASTA YEMEKTE

Atatürk İzmir'e ilk girdiği gün tozlu sefer esvabı (elbisesi) ile Kramer Palas oteline uğramıştı. Kendisini tanımayan garsonlar, Hristiyan ve ecnebi (yabancı) ailelerle dolu salonu göstererek yer olmadığını anlatmak istemişlerdi. Müşterilerden biri resimlerine benzeterek:

- Mustafa Kemal!

diye bağırınca, kalabalığın altı üstüne geldi.

İzmir Fatih:

- Kimsenin rahatsız olmasını istemiyorum.

dedi ve yanındakilerle birlikte hazırlanan bir masaya oturdu.

Garsona:

- Bize birer rakı getirin, dedi.

Getirdikten sonra sordu:

- Kral Konstantin hiç buraya gelip rakı içti mi?

- Hayır, efendim.

- Öyle ise neden İzmir'i almaya kalktı?

Fatih Rıfkı Atay

“İstiridye”, Dünya Gazetesi; Yıl:2, Sayı:418, 26 Nisan 1953, s.2

İZMİR'İN FETHİ GÜNLERİNDE BİR SOFRA

Bir akşam üstü Buca'daki evimize uğradı:

- Geceyi beraber geçirelim, Latife Hanımın evinde buluşacağız, dedi.

Şehre birlikte indik. Odasına çıktı ve köşkün holü iyice kalabalık olunca, arkasında beyaz ipekten bir Rus gömleği ile merdivenden indi. Tunç bir yüz, hemen içe dolan, fakat yaklaştığı kadar uzak, gücendirmeyici bakışlar, beli, Rus gömleğinin kemeri gömülecek kadar ince... Şüphesiz hiçbir erkek, İzmir'in fethi günlerindeki Mustafa Kemal kadar tanrımsı ve soy bir güzellik bağlamamıştır.

Onun hayli ağdalı yazısından hoşlanmazdım. Konuşan Mustafa Kemal büsbütün ayrı idi. Hikayeler anlattığı vakit, açık mavi renkli mağferlanını atmış, tıpkı siperde olduğu gibi, boz esvaplı, yapmacıksız, sade ve içtendi. Konuşma dilinde hikaye ve hiciv tarafı, neslimiz adamlarında eşine rastlamadığımız kadar kuvvetli ve sarıcı idi. Sabaha kadar yorulmaksızın dinledik.

Mat ve dokunaklı bir sesle Rumeli türkülleri çağırdı. Yüksek tavırlı bir zeybek oynayışı vardı. Öyle bir şevk gecesi geçirdik ki. Sabah boşuna geldi.

Ertesi gün, ayak üstü, İngiliz donanmasının çekilmesi için ulti-matom notlarını dikte ettiği vakit:

-Sonuna kadar getiremeyecek. Başımızı harp belasına sokacağız, diye kıvrananlar vardı.

Mühlet bittiği zaman büyük donanmanın Türk sularından uzaklaşmasını seyrettik.

O bakmadı bile...

Falih Rıfkı Atay

"Atatürk'ü Anarken: Birkaç Hayal", **Cumhuriyet Gazetesi**, 25 inci Yıl, Sayı:8708, 10 Kasım 1948, s.2

BİR GÖZTEPE GECESİ - İLK SOFRASINDA

Yakup Kadri, ben ve Asım Us, Bornova'da bir İngiliz evine yerleştik. Bornova karargahların bulunduğu yer olduğu için, her gün İsmet ve Fevzi Paşaları ve onlarla görüşmeye gelen Mustafa Kemal'i görüyorduk.

Bir gün bize uğradı:

- Ankara'dan arkadaşlarımız geldi, akşamı beraber geçirelim, dedi.

Göztepe'ye geldiğimiz zaman, Yakup Kadri ile beraber köşke Latife Hanımın yatılı misafiri olacağımızı öğrendik. Bu münasebetle Latife Hanımın gerek o günlerde, gerek bütün evlilik devrinde Atatürk'ün fikir arkadaşlarına her zaman ne kadar nazik davrandığını söylemek isterim. Latife Hanımın ayrıldıktan sonra dahi, Atatürk'ün hatırasına karşı gösterdiği pek faziletli bağlılık birçok kimselere ders olabilecek bir asalet örneğidir.

Mustafa Kemal'in ilk sofrasında bulunacaktık. Holde toplandıktan biraz sonra, arkasında beyaz bir Kafkas gömleği ile merdivenlerden indi. Bu kemerli gömlek, pek ahenkli bir endam ister. Mustafa Kemal, ince, zarif ve güzel bir erkekti. Kahramanlık şanının, o günlerde bu güzelliği nasıl cazibelendirmiş olduğu da kolay anlaşılabilir.

Şimdi onun şahsiyeti ile tanışmak fırsatı idi. Derin bir merakla bütün sözlerini ve jestlerini takip ediyordum. İlk öğrendiğim şey kuvvetli ve yanılmaz hafızası oldu. Bir aralık:

- Müsaade eder misiniz, sizi ilk önce nerede görmüş olduğumu anlatayım, dedim.

Hemen bakışı şehlaya kayarak:

- Hacı Adil denen vali Dimetoka'da biz onu karşılamaya geldiğimiz vakit, arabasına Fethi Beyi almalı idi. Siz nihayet bir gazete muhabiri idiniz... dedi

Şaşakaldım.

Dikkatime çarpan ikinci hususiyeti konuşma zevki ve merakı ile renkli, neşeli ve sade anlatış üslubu idi. Mustafa Kemal bizim nesle, yazarken Namık Kemal'i, konuşurken Yahya Kemal'i hatıra getirirdi. Soh-

betler ve meclisler adamı olduğu belli idi. Daha ilk geceden bir eski arkadaş kadar yakınlığını hissediyorduk. Fakat bir bakışı veya sözü ile, aramızdan kendi istediği kadar uzaklaşıp ayrıldığı da seziliyordu. Bu iki adam sonuna kadar iç içe kalmıştır: Çocukluğundan beri arkadaşlık etikleri dahi pek samimi gece alemlerinin ertesinde, biraz çekingen davrandı mı onunla henüz tanışanların tereddüdünü duymuşlardır. O gerçekte büyük vazife ve mesuliyetler adamı idi. Bu gerçek şahsiyeti eğlence akşamlarında bile çok defa, bütün gece yanından ayrılmamıştır. Zihni, daima, bir düşünceye takılı idi. Birine ham ervahlarca (ruhlarca) sefih (zevk düşkünü) adı konan iki adam birbirinin ömrünü kısaltmıştır: Fakat dalgalar gibi köpürmeksizin durmayan o mizaç, tehlikeli de olsa iyi ki böyle bir muvazene (denge) kurabilmişti.

"Sevmek mi, acımak mı?" diye bir bahis açtı. Metodlu felsefe etüdleri yaptığını zannetmiyorum. Sözleri terimsiz, tarifsiz ve "zikir"sizdi. Ama sık sık derine inen bir felsefi düşünüş, ince bir zekânın ve titiz bir sağduyunun devamlı kontrolü altında bir mantıkçılık, duyduklarını kolayca tutup kavrayan, sonra hepsini hoş bir sentez içinde yoğuran bir muhakeme, metodlu ve ilmi bir tefekkür (düşünüş) eksikliğinin boşluğunu örtmekte idi. Sevmek mi? Acımak mı? O geceki münakaşa sırasında, ilk defa, bu yalçın savaş ve pek hesaplı politika adamının dünyalı ve insan tarafını görüyordum. Bu, şimdiye kadar bana tamamiyle yabancı idi.

Neslinin kurmayları gibi, Türkçe edebiyattan, tercümelerden, nizamsız, sırasız; fakat türlü yayınlardan hırs ile faydalanmaya çalışacağında şüphe yoktu. Sonra bu nesilden olanlar genç yaşlarında düşündürücü, vaktinden önce olgunlaştırıcı çok şey görmüşlerdir. Mustafa Kemal de, 1905'de önce Şam'a sürülmüştür. "Hürriyet" Cemiyetini kurmuştur. Selanik'te İttihatçıdır. 31 Martta, Bingazi'de, Çanakkale'de, Rus Cephesi (Kafkas Cephesi) karşısında, Suriye, Filistin cephesinde, her yerde vardır. Yüksek askeri tahsil, kafasını anlayışlara ve görüşlere hazırlamıştır.

Yine o gece ilk defa türküler söylediğini işittim. Mustafa Kemal vals oynayanların ve bir ateşemiliterlikte musikili salon toplantılarında bulunanların alışabildiği kadar Frenk musikisine bağlı, alaturka musikide ise makamları ayırabilecek kadar bilgili idi. Sesi mat,

yavaş, tatlı ve cazibeli idi. Bilhassa Rumeli türküleri söylerken, derin ve onulmaz bir gurbet ve sıla acısı gözlerinde yaşanırdı. O vatanı unutmaz, kaybettiğimiz Rumeli ve Makedonya topraklarının kır kokularını alır gibi, su ve çingirak seslerini duyar gibi, bakışları uzaklaşa uzaklaşa sislenir, bizim içinde olmadığımız hatıralar içine karışır giderdi. İyi vals ettiğini sonradan gördüm. O akşam zeybek oynadı. Oyunu efekarı ve kibardı. Bazı jestleri hiç yapmazdı. Bu bir alafranga değil, bir Garpli (Batılı), bir alaturka değil, bir Türk idi.

Gün ağarırken uyuduk. Öğlenin geç bir vaktinde yemek masasında buluştuk.

Dün geceki ahabamızla değil, karagahtaki başkumandanla konuşuyorduk. Yakup'la bana birçok şeylerden bahsetti. Hemen görüyordu ki, zafer ve İzmir, işlerinin sonu değil, başlangıcı idi:

-Yeni Mecliste sizinle arkadaşlık edeceğiz, dedi.

O gün Yakup'la bana uzun birer mülakat verdi...

Fatih Rifkı Atay

"Çankaya-Atatürk Devri Hatıraları", Dünya Gazetesi, Yıl:1, Sayı:42-4, Tefrika No:40-41, 11-12 Nisan 1952, s.2; Çankaya, Atatürk Devri Hatıraları, Birinci Cilt, Dünya Yayınları, İstanbul 1958, s.213-216

İZMİR ZAFERİNİN KUTLANDIĞI AKŞAM

Ayın on sekizinde [Eylül 1922] Lâtife Hanım, İsmet Paşayı, gazetecileri ve beni İzmir zaferini kutlamak için evine davet etti. Beni oraya Mustafa Kemal Paşa otomobilinde götürürken, hep Lâtife Hanımdan bahsediyordu. Sesinde, nihayet Mustafa Kemal Paşanın bir yuva kurmak için hazırlandığını ifade eden bir şey vardı. Bağlılığı çok samimi görünüyordu.

Nihayet, koyun mavi sularına bakan hoş bir bahçenin önüne geldik. Evin verandasına götüren merdivenler sarmaşık ve mor salkımlarla süslüydü. Merdivenin başında siyahlar giyinmiş, ufak tefek bir hanım bizi bekliyordu. O zaman Lâtife Hanımın yirmi dört ya-

şında olduğunu biliyorduk. Fakat, tavrı daha çok olgundu. Hâlinde ve selâm verişinde, eski dünyanın vekarı vardı. Sosyete kızlarının gösterişi hiç yoktu. Başına sarmış olduğu siyah örtünün ortasında yüzü çok hoştu. İnce dudaklarında büyük bir irade hissedilmekteydi. Çok güzel ve zeki gözleri vardı. Bu kahverengi gözlerin etrafına saçtığı ışık çok cazipti.

Mustafa Kemal Paşa, bir müddet ortadan kaybolduktan sonra, beyaz bir kostümle geldi. Mavi gözleri pırıl pırıl yanıyor ve önümüzde hazırlanmış olan içki sofrasına bakıyordu. Lâtime Hanım da, yanımda oturuyor, hayran hayran Mustafa Kemal Paşaya bakıyordu. O akşamı şenlendiren hâdise, bu iki kişi arasındaki aşk başlangıcıydı. Paşa dedi ki:

- İzmir zaferini tesit ediyoruz (kutluyoruz). Siz de bizimle içersiniz.

- Ben ömrümde ağzıma rakı koymadım. Şampanya ile ben de tesit edebilirim.

Mustafa Kemal Paşa rakı kadehini dudaklarına götürürken, eliyle beni göstererek dedi ki:

- Hanımefendinin huzurunda ilk defa olarak içiyorum.

Ben de şampanyayı dudaklarıma götürerek onlara saadet temenni ettim. Lâtime Hanım da yalnız şampanya içti.

O akşamı, sadece Mustafa Kemal Paşanın sözlerini dinleyerek geçirdik. En çok sevmiş olduğu Selânik hayatından ve muhtelif cephe-lerdeki vakalardan bahsediyordu. İlk defa olarak da, kimse ile alay etmedi ve kimsenin aleyhinde bulunmadı. Hatta Millî Mücadele'ye hizmeti geçmiş olan ve kendisinin sevmediği adamları bile övdü.

O akşam beni İsmet Paşa karargâha götürdü.

- Lâtime Hanımı nasıl buldunuz?

- Çok cazip...

Halide Edip Adıvar

"Halide Edip Adıvar'ın Millî Mücadele Hâtıralarından Parçalar", *Hayat Mecmuası*, Cilt: I, Sayı:

20, Tefrika: 20, İstanbul 13 Mayıs 1960, s. 26;
Türk'ün Ateşle İmtihanı (İstiklal Savaşı Hatırası),
 Çan Yayınları, İstanbul 1962, s. 293 – 294

GAZİ, ARKADAŞLARINI TANITTIYOR

Otuz kişilik sofraya oturduk. Masanın bir ucunda ben vardım, öteki ucunda ve tam karşımda da, iki iş arkadaşıyla beraber Mustafa Kemal Paşa. Sağımda İsmet Paşa, solumda da Kâzım Karabekir Paşa oturuyordu.

...Mustafa Kemal, eliyle sağımdaki masa komşumu göstererek:

- Ordularımızın başkomutanı İsmet Paşayı tanırırsınız, dedi. Şimdi de size, yeni Dışişleri Bakanımız ve Lausanne (Lozan) Konferansına gidecek ilk temsilcimiz İsmet Paşayı tanıtıyorum.

Hayret ettiğimi görünce ilâve etti:

- Onu bugün tayin ettim.*

İsmet Paşa gülmüyordu; yeni vazifesi onu bambaşka bir insan yapmıştı. Savaşın en zorlu günlerinde bile dudaklarından gülümsemeyi eksik etmediğini biliyordum; şimdiyse düşünceli bir hâli vardı...

Mustafa Kemal, solumdaki masa komşumu göstererek konuşmaya devam etti:

- Bu da bizim Kâzım Karabekir, Şark (Doğu) Cephesi Komutanımız. Şöhretini duymuşsunuzdur, fakat maceralarını bilmezsiniz; birazdan anlatırım. Daha önce, etrafınızdaki kimseleri size tanıtmak istiyorum.

Ziyafette hazır bulunanları birer birer takdim ediyor, bir kelimeyle özelliklerini belirtiyor, her işte olduğu gibi büyük bir titizlikle her birini ayrı ayrı değerlendiriyordu...

Mustafa Kemal:

- Şimdi de sözü şairlere bırakalım, dedi.

* Yusuf Kemal Bey Hariciye Vekilliğinden 25 Ekim 1922'de istifa etmiş, yerine 26 Ekim 1922'de İsmet Paşa seçilmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt:XXIV, s. 183, 198, 209, Mustafa Kemal, bu tarihte Bursa'dadır.)

Yahya Kemal'den vaadettiği şiiri okumasını istedim. Ayağa kalktı, güçlü ve güzel bir sesle son şiirini okumaya başladı. Sesi bir şarkı gibi çıkıyor, kıtalara inanılmaz bir parlaklık veriyordu. Türk dilinde akıl almayacak kadar güzel sesler var. Şiiri Ruşen Eşref tercüme ediyordu. Mustafa Kemal tercüme hatalarını düzeltiyor, bazen tasdik, bazen tenkit ediyor, âdeti üzere istihzadan (alaydan) geri kalmıyordu:

"Ses": "Türk şairi Boğaziçi'ne dönüyor. Ölümünden kurtulduğunu hissediyor ve Boğaziçi'nde batan Türk güneşinin karşısında büyük bir huzur duyuyor."

Paşa, keskin bir sesle:

- Türk güneşi asla batmaz, dedi.

Yahya Kemal devam ediyor, Ruşen Eşref de şiirin manasını bana anlatıyordu:

"O sırada kayıktan bir ses yükseliyor. Kanatlı şarkı Boğaziçi'nin bütün tepeleri üzerinde süzülüyor. Kandilli ile Bebek arasında can çekiyor. Ölümünden kurtulduğunu hisseden şair sevgilisine bakıyor, elinde kırmızı bir kadeh, ağzında da kırmızı bir gül var..."

Paşa, şarkılarını o kadar sevdiği, bazen iş birliği yaptığı şairinin sözünü bir kere daha kesti:

- Kırmızı bir gül, ölüm, aşk, Boğaziçi! Ah bu şairler, adam olmazlar! Şimdi ben konuşacağım ve nesir olarak, Fransız nesriyle, yanınızdaki kahramanları size tanıtacağım:

"Hepimizin en iyisi, en kusursuzu İsmet Paşa. Dünyadaki bütün Türklerin ve Müslümanların sevdiği ve saydığı insan: Bütün arkadaşlarına en doğru öğüdü o verir, her biri için en güvenilir destek odur. İsmet Paşanın ateşli milliyetçiliğinin ne demek olduğunu yalnız yeryüzündeki ve Türkiye'deki Türkler değil, bütün Müslümanlar bilir, şeref, faziletin ve doğruluğun müdafii (savunucusu) olarak herkes ona hayrandır. Millet Meclisi ona tam bir güven besliyor. Türkiye'nin son derece cesur ve değerli generalleri var; hepsi de birbirine bağlıdır. İsmet Paşanın en büyük fazileti, hepsinin en iyi arkadaşı olmasıdır.

En büyük dostları Kâzım Karabekir Paşayla ben'im. Savaşın ilk günlerinde Erzurum'a gelip benimle birleşmeden önce bile, bu iki kuvvetin Türk milletine ve Türkiye'ye saadet getireceklerine inanıyordum. Bu inancımdan ötürü de, güvenim, gayretim artmıştı. Millî Hükûmet kurulunca, daha birçok kimse karasızlık içinde bocalarken, Kâzım Karabekir, geciken emirleri beklemeden silâhının zoruyla memleketimizin şark sınırlarını tespit etmiş, zekâsı, cüreti ve askerî değeri sayesinde bütün engelleri aşmıştı.

Siyaset anlayışı, teşkilâtlandırma kabiliyeti sayesinde bir ordu kurdu ve başına geçerek Şark'a doğru ilerledi. Böylece bize Kars Zaferini kazandırdı: Düşmandan aldığı topların sayısı, zaferden sonra elimizde kalan top sayısından fazlaydı. Memleketin bu ücra köşesinde sağlam bir düzenin kurulduğunu bize müjdeledi. Bu müjde, Millî Hükûmetin kudretini gösteren ilk işaretti.

O zaman Anadolu'da herkes Türk milletinin hâlâ zindeliğini muhafaza ettiğini anladı ve Kâzım Karabekir'in memlekete ve hükûmete yaptığı bu hizmeti en çok takdir eden de İsmet Paşa oldu, arkadaşının başarısını Millet Meclisinde değerlendirmeyi bildi. Bunda, daha birçok şey gibi, İsmet Paşaya borçluyuz. Arkadaşının elde ettiği başarıların manevî önemini hemen kavradı, bunları ileri sürerek hâlâ şüphe besleyenleri kendi safımıza çekti. Ben de onun gibi düşünüyordum, fakat düşüncemi açıklamak istemiyordum: Her birimizin, kendi hareketlerinin bütün sorumluluğunu tek başına yüklenmesine taraftarım.

Sonra, orada hazır bulunan aydınlara çıkıştı:

- Sen, Bursa milletvekili Muhiddin Baha, sen, meşhur millî hatibimiz Hamdullah Suphi, dâvamıza candan bağlı olan sizler Millet Meclisi Kâzım Karabekir'e hücum ettiği zaman, onu müdafaa etmek için ayağa kalkıp söz almadınız. Kürsüye çıkmak ve bu cüretkârları susturmak bana düştü. Onlara şöyle demiştim: "Beyler, siz Kâzım Karabekir Paşa gibi bir adamı anlayacak kudrette değilsiniz. Bu imkânsız teşebbüste inat edip kendinizi daha fazla yormayın, bu bir küstahlık olur. Milletin candan sevdiği bu adamın işine karışmayın, kendi fethettiği sınırları istediği gibi tespit etsin.

Ben böyle konuşunca sustular ve verecek cevap bulamadılar."

Berthe Georges Gaulis

"Atatürk Arkadaşlarını Tanıtıyor", *Dünya Gazetesi*, Yıl: 5, Sayı: 1683, 10 Kasım 1956, s. 4, 6

BÜYÜK ZAFERİ TÜRK MİLLETİ KAZANDI

6 Eylül 1922'den sonra Akhisar, Süvari Kolordu merkezidir... Gazi, Kayışlar sırtlarında yapılan bir manevrada bulunuyorlar, mızraklı süvari tümeninin geçidini seyrediyorlar ve Akhisar'a geliyorlar [5 Şubat 1923].

Komutanlık Dairesinde tanıtma töreni yapılıyor. Müftü Bekir Efendi, Gazi'yi Peygamber vekili ve doğuda doğan bir güneş olarak selâmlayan sözler söylüyor.

Akşam, Belediye'de şereflerine bir ziyafet veriliyor. Sofrada Bekir Efendiye de yer verilmesini emir buyuran Gazi, bir vesile ile gündüzkü benzetmeleri ima ederek:

- Türk milleti kendi sayü gayreti (çalışması ve çabası) ve imanı, birliği sayesinde kurtuldu, buyuruyorlar.

Aynı akşam yemek yenirken kendilerine bir telgraf geliyor, açıp okuyorlar. Canlarının sıkılmış olduğu tavrından belli. Eşleri Bayan Lâife:

- Paşam, niçin yemiyorsunuz? diye soruyor. Gazi sükût ediyorlar.

Ziyafetin sonuna doğru Türkocağı Reisi Dr. Şemsettin, bir söylev veriyor. Gazi duyulanıyorlar ve şu şekilde karşılıklı bulunuyorlar:

- Büyük Zafer, Türk milletinin ve Türk kadınının iman ve fedâkarlığı sayesinde kazanılmıştır.

İstiklâl Savaşında Türk kadınının gayretlerini güzel cümlelerle belirttikten sonra devam ediyorlar:

- Arkadaşlar; birkaç gün sonra gazetelerde okuyacaksınız: Lozan müzakereleri zor safhalar geçiriyor. İnkıta (kesilme) ihtimali vardır ve bu ihtimal bu saatlerde belki hakikat olmuştur. Bunu, şimdi aldığım telgraftan anladım. Fakat biz gayei millimize (milli gaye-

mize) kavuşacağız. Misak-ı Milli hudutları içinde müstakil ve şerefli bir devlet muamelesi göreceğiz.

Ekmel İzdem

Dünkü-Bugünkü Akhisar, Ülkü Basımevi, 1944, s. 106

"BU MEMLEKETİN EFENDİSİ KİMDİR? TÜRK KÖYLÜSÜDÜR."

Bir defa, Atatürk son derece demokrattı. Herkesin diktatör demesine rağmen Atatürk sonsuz demokrattı.

Bir gece beraber oturuyorduk. Yanımızda Siirt mebusu Mahmut, Ruşen Eşref, bir de Soysallı vardı. Atatürk ertesi gün [1 Mart 1923] Büyük Millet Meclisinde okuyacağı nutku hazırlıyordu. Mahmut'la Ruşen Eşref not tutuyorlardı. Atatürk ara sıra bana da "Ne dersin?" diye soruyordu. Ben ne diyebilirdim? Hiç!... Sonra Atatürk bana döndü, dedi ki:

- Bu memleketin efendisi kimdir?

Düşündüm. Cevabı o verdi:

- Türk köylüsüdür, dedi.

Ve devam etti:

- Türk köylüsünü "efendi" yerine getirmedikçe memleket ve millet yükselemez.

Bir de hatıra anlattı:

"Ben, dedi. Bulgaristan'da ateşemiliterdim. Tedansanlı bir pastahanede oturmuştum. İçeriye, temiz giyinmiş, ayağı çarıklı bir Bulgar köylüsü geldi, oturdu. Masaya vurdu. Kimse aldırış etmedi. Hatta, bir an evvel gitmesini arzu eden bir yüz gösterdiler. Bir daha vurdu; ayağını da vurdu. Garsonlar geldi ve:

- Burası sizin için değil, dediler.

Nihayet patron geldi:

- Çık buradan, dedi.

Köylü:

- Kimi ve nereden kovuyorsun? Bulgaristan benim sabanımla ve tüfeğimle yaşıyor, utanmaz, diye bağırды.

Polis çağırдыlar. Ona da aynı cevabı verdi. Polis bir şey yapamadı, dışarı çıkıverdi ve pasta ve reçel getirdiler."

- İşte, dedi. Türk köylüsünü bu hale getireceğiz.

Mahmut Esat Bozkurt

Aziz Ozan, "Atatürk Demokrat İdi, O; Asla Diktatör Değildi", Tan Gazetesi, Sekizinci Yıl, No:2596, 10 Şontışrin 1942, s.4

MUSTAFA KEMAL'İN HİDDETİ

İzmir istirdadından (geri alınışından) sonra idi; o aralık Konya'da Babalık gazetesinin başmuharriri ve Türk Ocağı'nın reisi bulunuyordum. Mustafa Kemal, mutat seyahatlerinden birinde, Konya'ya da uğradı [20 Mart 1923]. Belediye tarafından satın alınıp kendisine hediye edilen evin büyük salonunda, bir gece, toplaşılmış konuşuluyordu. Bir aralık bana dediler ki:

- Yazılarını takip ediyorum. Güzel yazıyorsun, fakat hücumların cepheden oluyor. Çevirme hareketiyle yapılan hücumlar, ekseriya cepheden yapılan hücumlardan daha az zararlı, fakat daha müessir ve daha katidir. Bunu tecrübe et.

...Buna şu cevabı verdim:

- İkazınızdan dolayı minnettarım Paşam. Yalnız şunu arz edeyim ki, bendeniz askerlikten anlamam ve çevirme hareketiyle cepheden hücumun farklarını bilmem. İdealist bir yazıcıyım, hiçbir şeyden korkmam ve hiçbir tehlikeyi hesaba katmam.

Benim bu saf sözlerime güldüler ve dediler ki:

- Ah gençlik, ah!.. Sana bir hikâye anlatayım: O zaman Selânik'te bulunuyordum, yüzbaşı idim. Bir de kolağası âmirim vardı. Bir gün kışlada beni odasına çağırды, gittim. Yapılan bir işten dolayı sert sert bazı tenkitlerde bulundu. İzzeti nefsimi rencide edilmiş sa-

arak bilir misiniz nasıl bir mukabelede (karşılıkta) bulundum? Derhal fırladım, kapıya koşup kanadını yerinden sökerek âmirimin başına indirdim! Bereket versin adamcağız tehlikeyi sezerek derhal masanın altına sığınmak suretiyle kendini ölümden ve beni de katil olmak felâketinden kurtardı. Şimdi düşünüyorum da hareketime nâdim (pişman) oluyorum. Bugün aynı hâl karşısında bulunsam hiç şüphe yok ki başka türlü hareket ederdim.

Fakat o zaman damarlarımda gençliğin azgın, taşkın, kayıt ve şart bilmez kanı dolaşıyordu...

İstediklerimizin hepsi olacaktır. Ancak zamanını seçmek lâzım. Her şeyi birden yapamayız; sıra beklemek, reaksiyona meydan bırakmamak mecburiyetindeyiz. Dedğim gibi, bazen hedefe dolambaçlı yollardan gitmek, cephe hücumundan daha emin ve daha sâlimdir."

O gece kendilerinden ayrılp evime geldiğim zaman ilk işim, oturup bu Büyük Adamın söylediklerini aynen not defterime geçirmek olmuştı...

Süreyya Sami Berkem

"Unutulmuş Günler: Atatürk'e Dair Bir Hatıra", Dünya Gazetesi, Yıl:4, Sayı: 1268-1269, 14-15 Eylül 1959, Tefrika No:29-30, s.5; "Mustafa Kemal'in Hiddeti", Yedigün Mecmuası, Sene: 6, Cilt: 12, No: 300, 6 Birincikânun 1938, s. 6, 17; Unutulmuş Günler, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960, s. 98 - 101

LÂTİFE HANIMIN BİR HAREKETİ

Gazi, insanlık bu ya, bazı neşeli, bazı da hâdiselerin tesiri altında neşesiz görünürdü. Her iki vaziyette de, Lâtife Hanımefendi, sanki Gazi'ye eza (eziyet) etmekten hususî bir zevk alır gibi vaziyetler takınıyordu, bu hareketleri muhitin nazarı dikkatini çeker, herkesi müteessir eder, ıstıraba sevk eylerdi.

Meselâ bir akşam Gazi çok neşeli idi. Sofrada görüşüyor ve kah-

kahalarla gülüşölüyordu. Lâtime Hanımefendi sofrada değillerdi. Yukarıda idiler. Bu neşeye tahammöl edemediklerini gösteren sert bir hareketle yemek salonunun üstündeki odada, bulunduğumuz salondaki avizeyi âdeta yere serecek gibi ter ter tepinmeye başladılar. Gürültü, davetlilerin nazarı dikkatini celbedecek (çেকেcek) bir hâl alınca, Gazi sabredemedi. Misafirlerinden utandı ve istemeye istemeye, sofrada karşılarında oturan Salih Beye hitap ederek:

- Salih, yukarı çık, bak, hizmetçilerden bu terbiyesizliği yapan kimdir? demeye mecbur olmuşlardı.

Bu suretle de bu çirkin hareketin Lâtime Hanım tarafından değil, hizmetçiler tarafından yapılmakta olduğunu misafirlere anlatmak istemişlerdi. Fakat, Lâtime Hanımın bu hâlleri herhangi bir ihtar ile dinmek, durmak bilmiyordu.

Ali Kılıç

"Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor", *Milliyet Gazetesi*, Yıl: 2, Sayı: 561, 3 Aralık 1951, s. 7

GAZİ İLE İLK FIKRİ TEMAS

*Birinci Heyeti İlmiye 1923 Temmuzunun 15'inde toplanmış, bir ay devam ederek 15 Ağustosta müzakerelerine nihayet vermişti...**

Gazi Mustafa Kemal Paşa, bizi bir gün önce yani 14 Ağustos 1923 Pazar günü saat beşte Ankara'nın o zamanki "Türk Ocağı" binasında kabul etti... İstanbul'dan giden birçok arkadaşlar gibi ben de Gazi'nin fikir bahisleri üzerinde nasıl saatlerce yorulmadan ve bıkmadan duran bir insan olduğunu ilk defa bu vesile ile öğrenmiş oluyordum.

Bizi, bir kenarına oturttuğu masanın etrafına bir daire hâlinde topladı. Saat beşten galiba ona kadar, yani beş saat kadar kendi me-

* *Hâkimiyeti Milliye Gazetesi*, Sayı: 890, 16 Ağustos 1339 (1923), s. 2; *Anadoluh'da Yeni Gün Gazetesi*, Sayı: 875 - 1252, 15 Ağustos 1339 (1923), s. 3

todu ile mütemadiyen konuştu. Yani ilk önce ortaya attığı bir mesele hakkında başkalarının fikirlerini soruyor, onları söyletiyor, ondan sonra kendi kanaatlerini meydana çıkarıyordu. Sokrat'ın tedris metodunu hatırlatan bir konuşma usulünü Atatürk ne kadar canlı ve sevimli bir şekilde idare ederdi. Her vakit olduğu gibi, o gün de pek çok memleket meselesine temas etmişti.

...Huzurunda not almak hürmete uymayacağı için neler söylediğini maalesef tafsilatıyla kaydedememiştim. Fakat ilk önce spor meselesini ortaya attığını ve alâkadarları bu mesele üzerinde konuşturduktan sonra düşüncelerini söylemiş olduğunu hatırlıyorum. Ondan sonra galiba medreseler meselesini açtı ve bir sual tevcih etti (sordu):

- İmamlık bir meslek midir?

Bu sualin cevabını bir hamlede kestirmek kolay değildi. Fakat kendisi ikinci bir sual ile neticenin kendiliğinden meydana çıkmasına yardım etti:

- Meselâ burada hepimiz Müslümanız. Şimdi namaz kılmak icap etse birimiz imamlık eder miyiz, edemez miyiz?

Bu suale herkes "Edebiliriz." diye klişe cevap verince Paşa gülererek neticeye vardı:

- O hâlde, imamlık bir meslek değildir!

İmamlık bahsini Kur'an'ın tercüme ve tefsiri bahsinin takip ettiğini ve Paşa'nın bu meseleler üzerinde uzun uzun ısrar ile durduğunu hatırlıyorum. O zaman bu muazzam zekâyı işgal etmiş olan bu düşüncelerin nasıl bir hazırlık olduğunu onu takip eden hâdisata bakmak suretiyle şimdi kolayca takdir edebiliriz. Çünkü 1923 (Meclis) senebaşı nutkunda tedrisatın tevhidî (öğretim birliği) meselesine temas etmişti. Hilâfetin ilgası, medreselerin kaldırılması, tedrisatın tevhidî inkılâpları da biraz sonra tahakkuk etmiştir.

Saat dokuzu geçmiş, ortalık tamamıyla kararmıştı. O zaman Ankara'da elektrik tesisatı yoktu. Ve bu salon gece içtimaları için hazırlanmış değildi. Salonun üç, beş yerine şamdanlar getirdiler.

Atatürk'ün masasına da dört, beş mum konmuştu. Açtığı bahis İstanbul'a, İstanbul'un iktisadî vaziyetine aitti. Devlet merkezi ol-

maktan çıktığı için iktisadî vaziyeti sarsılacak olan İstanbul hakkında acaba iktisat ve maliye mütehassısları neler düşünüyorlardı?

Aramızda bu işte mütehassıs olanlar bazı fikirler söylediler ve bir mütehassısımız ilharfı kendisinden beklediğimizi ilâve etmek suretiyle şekilce tuhaf olmakla beraber, galiba en isabetli reyî ifade etti. Bu bahiste daha acayip fikirler de söyleyenler vardı ki, Gazi onlara iltifat etmemiş olduğu gibi, şimdi ben de temasa lüzum görmüyorum.

Suallerini bitirdikten sonra kendisi şöyle başlamıştı:

- Şarkın umumî zaâflarından biri ecnebiye, bilhassa garplıya karşı lüzumundan fazla yumuşak olması ve kendi menfaatlerini ona teslim edivermesidir. Millet hesabına yapılan bu cömertlik şuursuzluğun, idraksizliğin eseridir.

Ve Gazi önündeki mumları göstererek ilâve etmişti:

- Şimdi karanlıkta kalan bir ecnebi şu mumlardan bir tanesinin yarısını istemiş olsa, ben onda birini dahi vermem. İşte benim kanaatimce İstanbul'un iktisadî kurtuluşu ancak bu düşünce ve bu iman ile hareket etmeye bağlı bulunuyor. Meselâ İstanbul limanının vapur ve ticaret işlerini başaranların hemen hepsi yabancı kumpanyalar değil mi?..

Bu mükâlemenin (konuşmanın) geçtiği günlerden üç, dört yıl sonra tahakkuk eden Kabotaj Kanunu [1 Temmuz 1926], Atatürk'ün zekâsında her inkılâp safhasının nasıl bir fikir tohumu hâlinde mevcut olduğunu açıkça göstermez mi?

İbrahim Alâettin Gövsa

"Atatürk'le İlk Fikrî Temas", *Yedigün Dergisi*, Sene: 8, Cilt: 16, No: 401, 12 Kasım 1940, s. 5- 6

İSMET PAŞA VE FETHİ BEY TARTIŞMASI

İsmet Paşa, Lozan Muahedesinin (Antlaşmasının) aktinden sonra Ankara'ya dönmüştü. Bir gece Gazi kendilerini ve Fethi Bey ile Rıza Nur Beyi akşam yemeğine davet etmişlerdi. Hatırımda kaldığına göre davetliler arasında Lâtime Hanım ile öbürlerinin refikaları (eşleri) hanımlar da vardı. O akşam sofrada Kılıç Ali Beyle ben de bulunuyor-

dum. Üç, dört kişilik bir saz takımı da mevcuttu. Bir aralık İsmet Paşa, Lozan'da cereyan eden müzakerattan (görüşmelerden) ve çektiği sıkıntılardan bahsederek, Rauf Beyden acı acı şikâyetle bulundu:

- Yaptığım işler hakkında kendisine malûmat veriyor ve ona mukabil (karşı) hükûmetin noktai nazarını (görüşünü) almak istiyordum. Fakat o alçak Rauf Bey, yazdıklarına cevap vermeyerek beni çok büyük azap ve ıstırap içinde bırakmıştı.

deyince, Fethi Bey, Rauf Beyin kabinesinde Dahiliye Vekili bulunduğ u için Heyeti Vekilenin (Bakanlar Kurulunun) kararlarına iştirak etmiş bulunduğ unu söyleyerek, Rauf Beyi müdafaa etmek istedi. Buna karşı İsmet Paşa:

- O hâlde sen de alçaksın! Eğer o sırada imdadıma Büyük Şef'im yetişmemiş olsaydı buraya tabutum gelecekti! Siz bundan memnun mu olacaksınız? dediler.

İsmet Paşanın çok müteessir bulunduğ unu ve bu teessürle münakaşanın çok fena bir şekil alacağını düşünen Fethi Beye saz çalanların yabancı olduklarını söyledim. İsmet Paşaya mukabele etmemesini ve münakaşanın kapatılmasını rica ettim.

Mustafa Kemal, sofrada konuşulanları işitmiyormuş gibi bir vaziyet alarak hiçbir şey e karışmıyordu.

Fethi Bey benim ricama karşı:

- Bana ne söylüyorsun, İsmet Paşaya söyle, dedi.

Bunun üzerine ben de, bir sigara paketinin arkasına Fethi Beye söylediklerimi yazdım. Ve İsmet Paşaya gösterdim. Mustafa Kemal de o sırada söze karışarak şayan-ı teessür (çok üzücü) olan münakaşanın daha fena bir şekil almasına meydan verilmedi ve İsmet Paşa ile Fethi Beyi barıştırdı.

Salih Bozok

"Atatürk'ün 40 Yıl Yanından Ayırmadığı Salih Bozok'tan Hatıralar-Zafer ve Cumhuriyet Dönemi", Milliyet Gazetesi, Yıl:30, Sayı: 11517, 24 Kasım 1979, s.5; Hep Atatürk'ün Yanında, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985, s. 223 – 224

FETHİ BEYLE İSMET PAŞA ARASINDA BİR OLAY

İsmet Paşa, Lozan'dan avdetinden bir iki gün sonra [Ağustos 1923] Gazi Paşa, kendisini Çankaya'daki eski köşklerine, bir akşam yemeğine çağırılmışlardı. Bu yemek hususî mahiyette idi. İsmet Paşa, Rıza Nur Bey refikaları ile, Fethi Bey refikaları Galibe Hanımefendi ile, Bozok mebusu Salih Bey refikaları ile davetli idiler. Ben de davetliler arasında idim.

Sofra, eski köşkün havuzlu holünde kurulmuştu. Holün bir kenarında da o zaman Ankara'nın en meşhur alaturka çalgıcılarından kemanî Aleksi ile bir de udi arkadaşı çalgı çalıyorlardı. Aradan bir müddet geçtikten sonra konuşma Lozan Konferansına intikal etti (geçti). İsmet Paşa sofrada hükûmetten çok acı şikâyetlerde bulundu. Rauf Beyin çıkardığı haksız zorluktan bahsederek Heyeti Vekile erkânını şiddetle tenkit ediyordu.

Fethi Beyin Heyeti Vekileye dahil (Dahiliye Vekili) olduğu için İsmet Paşanın bu tenkitlerinden sinirlendiği görölüyordu.

İsmet Paşa devamla ve Gazi'ye hitaben:

- Hallalı müşkülâtsın (müşkülli halledensin). Burada da beni sen kurtardın. Yüksek direktiflerin ile imdadıma yetişmeseydin Lozan'dan benim tabutum gelecekti, tabutum! diye bağırды.

Ve aldığı alkolün tesiriyle "Alçaklar!" diye ağzından bir söz kaçırdı ve hükûmeti kasdetmek istedi. Bunun üzerine Fethi Bey dayanmadı. Tevehhürle (köpürerek):

- Tenkit ettiğin hükûmet içinde ben de varım! dedi.

İsmet Paşa o kadar kendinden geçmiş ve o derece alkolün tesiri altında idi ki, daha ziyade hiddetlendi:

- O hâlde sen de alçaksın!

deyince, Fethi Bey oturduğu yerden fırladı:

- Alçak sensin! Sana iade ederim!

diyerek, İsmet Paşanın üzerine saldırmak isterken ben Fethi Beyi, Salih Bey de İsmet Paşayı tutarak birbirlerinden ayırdık. Rıza Nur Beyin refikası ile Fethi Beyin refikaları bayılacak bir hale gelmişlerdi. Salih, İsmet Paşayı:

- Aman Paşam, çalgıcılar var, kendinize gelin!

diye teskine çalışırken İsmet Paşa, Salih'e:

- Bana ne söylüyorsun? (Fethi Beyi göstererek) Mütecavize (salırganana) söylesene! diye bağırıyordu.

Bu suretle sofrata tatsızlanmıştı. Ortaya neşesizlik girmişti. Vaziyetten çok canı sıkılan, müteessir olan Gazi, derhal yemeği emretti. Yemek bitti. Herkes nahoş bir vaziyette sofradan ayrıldı.

Gazi bütün yemek esnasında hiç konuşmadı. Belliydi ki bu kavgadan hiç hoşlanmamıştı.

Ali Kılıç

"Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor!", Milliyet Gazetesi, Yıl:2, Sayı:544, 16 Kasım 1951, s.1,7; Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 105 – 106

LOZAN BARIŞI ÜZERİNE

...Neden sonra, bir gün sofrada idik. Laf arasında Atatürk, Lozan'a gitmemiş olduğumdan bahsederek, serzeniş yaptı. Bunun üzerine sordum:

- Gitmiş olsaydım, yahut herhangi başka bir sivil gitmiş olsaydı Lozan'da işi nihayete erdirebilir miydi?

Atatürk:

- Hayır, erdiremezdi. Biz zaferi ne kadar mükemmel yaptıksa, sulhu da o kadar yaparız.

Yusuf Kemal Tengirşenk

Feridun Kandemir, "Yusuf Kemal Tengirşenk Hatıralarını Anlatıyor", Yeni Tarih Dönüşü, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:4, 28 Ekim 1953, s.155

"...BENİM SOFRAM BU!"

Ağaoğlu Ahmet, Çankaya meclisi yakınlarından olmak için, şivesinin tuhaflığı da işine yarayarak yapmadığı hulûskarlığı (yaranmayı)

bırakmıyordu. Atatürk bir insan sarrafı idi. Ağaoğlu Ahmet'e bir türlü içini ısındıramamıştı. Ağaoğlu Ahmet de bunu sezer, ikide bir:

- Bilirim Paşam, sen beni sevmezsin ama... diye söz açardı.

Pek eski arkadaşları Atatürk'ün bu müsamahasını bile hoş görmez, Ağaoğlu'na bir gün Atatürk'e de, davasına da kötülük edecek bir yabancı gözü ile bakarlardı. Hatta Hususi Kalem Müdürü Hayati, Ağaoğlu'na kendi yanında pek ağır bir hakarete bulunduğu için, Lider'den hakareti kadar ağır bir muameleye uğramıştı. Ertesi akşam Hayati'ye karşı pek ileri gittiği söylenmesi üzerine de:

- Hakkın var ama, benim sofram bu! Benim soframda yalnız ben varım, demişti.

Falih Rıfkı Atay

"Pekiy Ağaoğlu Anlatayım", *Dünya Gazetesi*,
Yıl:2, Sayı:641, 10 Aralık 1953, s.1

GAZİ, CUMHURİYETİ NASIL İLAN ETTİ?

Atatürk mühim bir işe teşebbüs etmeden önce birçok temaslar ve istişareler (danışmalar) yapardı. Matbuat (basın) mensupları ile toplanmalar, kumandalarla harp oyunları vesilesi ile İzmir ve Ankara'da müteaddit (çeşitli) görüşmeler yaparak memleket idare şekli hakkında mütalaalarını (görüşlerini) almış, eskarı umumiye (kamuyu) hazırlamıştır. Nihayet Cumhuriyet ilanı, bir emrivakiin (oldu bittinin) ismini ifade ve Büyük Millet Meclisinde kanunla tespit etmekten ibaret kalmıştır.

26 Teşrinievvel (Ekim) 1339 (1923)'da Fethi (Okyar) Bey, kabinesinin istifasını verdi. Yeni hükümetin teşkili Mecliste güçlüklerle karşılaştı. Gazi, Cumhuriyet ilanı zamanının gelmiş olduğuna karar vererek:

- Bu güçlüklerin bertaraf (yok) edilmesi Cumhuriyetin ilanı ile mümkün olur.

diye, Meclis'e davet edildiği takdirde fikrini beyan edeceğini bana ve daha bazı arkadaşlarımıza söyledi.¹

28 Ekim [1923] günü toplanan ve geç vakitlere kadar devam

eden grupta da bir netice alınamamış ve hükümet kurulamamıştı. O gece Atatürk toplantıdan ayrılıp, Çankaya'ya giderken beni çağırdı:

- Kemalettin Sami ve Halit Paşaları al, Köşke gelin, dedi.

Sonra İsmet Paşa ile Fethi Beyi de çağırdı. Biz oraya gittiğimizde Atatürk'ü görmeye gelmiş bulunan Ruşen Eşref ve Fuat (Bulca)'ı da bulduk. Biraz o günkü (parti) grup müzakereleri hakkında konuştuktan sonra yemeğe oturduk.

Atatürk yemekte:

- Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz, en münasip zaman gelmiştir, dedi.

Bu hususta hepimiz mutabıktık. Derhal ertesi günü (parti) grup toplantısında tatbik edeceğimiz taktiği görüşmeye başladık. Evvela hepimiz güvendiğimiz kimselere durumu açıklayacak ve müzakereler sırasında söz almalarını sağlayacaktık. Bunlar arasında hitabet bakımından kuvvetli olan Vasıf Çınar, Mustafa Necati, Recep Peker gibi Cumhuriyet fikrine Atatürk'ten de daha ateşli bir şekilde sarılmış gençler -tabii o zamanın- vardı... Sonra Abdurrahman Şeref, Yunus Nadi, Eyüp Sabri, Hamdullah Suphi vardı. Bir de Fıkıh müderrisi (profesörü) Seyit Bey vardı ki, ertesi günü yaptığı güzel konuşma ile cidden tesirli olmuştu.

İşte bu arkadaşlara haber verip konuşmalarını hazırlamalarını kararlaştırdık. Halit Paşa müzakereler sırasında etrafa dikkat edecek, herhangi bir taşkınlıkta bulunmaya kalkışanları ikaz edecekti.

Kararlaştırılan taktiğimize göre müzakereleri Fethi Bey açacak ve yeni bir hükümet teşkili için bir gün evvel neticesiz kalan görüşmelere devam edilecekti. Bir liste üzerinde anlaşmaya varılamayıp işin çıkmaza girdiği sırada Kemalettin Sami Paşa bir tahrir (önerge) vererek meselenin halli için Atatürk'e başvurulmasını isteyecekti. Atatürk buhranın çözümü için Anayasada değişiklik yapılması gerektiğini ve Cumhuriyetin kabulü icap ettiğini söyleyecek, bu fikir de tespit edilmiş hatipler tarafından desteklenecekti.

Bir bakıma bu tertiplere ihtiyaç olmadığı düşünülebilirdi. Zira çoğunluk, Atatürk'e inanıyor ve güveniyor ve Cumhuriyeti esasen bekliyordu. Fakat Atatürk'e karşı gizli bir muhalefetin kurulduğunu

hissediyorduk. Ayrıca Cumhuriyet fikrine kesinlikle mukavemet eden hocalar da bir hayli kalabalık bir gruptular. Bunların, müzakereler sırasında yapacakları itirazlar ve çıkaracakları gürültüler memlekette temenni etmediğimiz akislerin uyanmasına yol açabilirdi. Bizim arzumuz, Cumhuriyetin Mecliste büyük bir çoğunluk, hatta ittifakla (oy birliği ile) kabulünü sağlamaktı. Zira bunu yapabildiğimiz takdirde Cumhuriyet, kuvvetli bir şekilde doğmuş olacaktı. Aleyhte yapılması muhtemel propagandaların tesiri azaltılacaktı.

O gece biz Köşkten ayrıldık. İsmet Paşa kaldı ve Atatürk'le beraber, Cumhuriyetin ilanı için Anayasada yapılacak değişikliğin layihasını (tasarısını) hazırladılar.

Ertesi gün her şey, planladığımız şekilde cereyan etti...²

Kazım Özalp

1- "Atatürk'le 40 Yıl", *Akşam Gazetesi*, 13 Kasım 1954, Tefrika No:4, s.3

2- "Atatürk ve Cumhuriyet", *Milliyet Gazetesi*, Yıl:14, Sayı:4819, 1 Kasım 1963, s.5

CUMHURİYET NASIL İLÂN OLUNDU?

28 Ekim 1923 Pazar günü akşamı nerede idi? Çankaya'nın, şimdi yeri düz bir bahçe olan bir tepeceğinde; bir katlı küçücük bir yazlık evin, yarısı salon, yarısı da yemek odası olarak kullanılır geniş medhalinde... Köşk tâmir görmekte olduğundan Gazi, bu küçük dairede oturuyordu...

O akşam, Tayyare Cemiyeti Reisi (Hava Kurumu Başkanı) Rize mebusu Fuat (Bulca) Beyle birlikte, Gazi Hazretlerini ziyarete gitmiştik. Bizi lütfen yemeğe alıyordu...

Sofrada, onun etrafında İsmet Paşa (İnönü), Kâzım Paşa (Özalp), Ali Fethi (Okyar) Bey, kolordusundan izinli olarak gelmiş Kemalettin Sami Paşa vardı... Gazi, Kemalettin Sami Paşanın yanına geçti. Benim yerim de, onun karşı tarafında, lâcivert giyimli, çetin yüzlü sivil bir zatın yanındaydı. Bu zat da, Kolordu Kumandanı Halit Paşa imiş. Adını tabii, çok duymuştum; kendisini ilk defa görüyordum. Sarışındı, gençti. Duruşundan, kaşlarının çatıklığından, asabî mizaçlı olduğu

belli idi. Hiç konuşmuyordu. Esmer renkli Kemalettin Sami Paşa ise güler yüzlü, genç bir neşe ile bazı hatıralar anlatıyordu...

Büyük atılganlıklarından önce, çoğu zaman, kendine has bir susma ve dinleme devri geçiren Gazi, içinden kaynaşır bir dış sü-künla zırlı idi...

Söz, İcra Vekilleri Heyeti buhranına geçti; görülüyordu ki ku-rulan hükûmet makinesi bir sedde dayanmış kalmış, daha ilerisine aşamıyor... Engelin giderilmesi için herkes bir çare düşünüyordu... O çarenin adını, yemekten sonra açıktan açığa ilkin o koydu:

- Yarın, Cumhuriyet ilân edeceğiz! dedi.

Bu kararı, sofrasında bulunanların hepsi memnunlukla tasvip ve kabul etti...

O zamana kadar hiç ağzını açmamış olan yanındaki zat (Halit Paşa), birdenbire keskin, kısa cümlelerle bu kararı alkışladı; hatta Gazi Hazretlerinin yarınki parti toplantısına dair orada, sofrasında bulunanlara verdiği vazife ve talimâtı, nokta şaşmaz bir düzgünlük-le tatbik edebilmek için yazmak isteğinde bulundu. Bunun üzerine, herkese birer küçük kağıt getirildi. Gazi Hazretleri, yapılacak şeyi üç veya dört madde üzerinde toplayıp yazdırdı. Herkes kendi notunu kendi cebine koydu.

Saat on bire doğru, Gazi, misafirlerine müsaade verdi. Vedala-şıldı. Derin bir sessizlik içinde, huzurundan çıkıldı. Yalnız, İsmet Paşa, yanında kaldı.

Yarın ne olacaktır? Bunu henüz başka hiç kimse bilmiyordu... Fakat, o akşam, onun sofrasında bulunmuş olanların hepsi biliyordu ki şüphesiz, yarın, Türkiye'de bir başlangıç olacaktır. Çünkü onun, olgun düşüncelerden ve ergin muhâkemelerden sonra verdiği karar-daki hızda, o kararı gerçekleştirmek için belirttiği iradede, tabiatın büyük olaylarında görülen mehâbet (büyüklük) ve isabet vardır.

Ruşen Eşref Ünaydın

"Cumhuriyet Nasıl İlan Olundu?", Yücel Dergisi, Cilt: VIII, Sayı: 45, Senteşrin 1938, s. 120; İstiklâl Yolunda, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1960, s. 105 – 106

BİR GAF

Eski köşkünde iken bir akşam yine toplanmıştık. Birkaç hanım da vardı. Biri, Atatürk'ün yakınlarından idi (Lâtife Hanım). Misafirlerine birer birer ne içmek istediklerini soruyor, garsona emir veriyordu. Sıra Saraçoğlu Şükrü'ye geldi. Saraçoğlu Şükrü içkici değildi. Bazen uzun saatler bir kadehle avunur, fakat herkesle beraber onun da neşesi artardı. Nuri Conker'in aksine de hiç zarif değildi. Lâtife etmek istediği zaman biraz kabaya bile kaçardı:

- Ben şampanya isterim, dedi.

Misafirlerinin hoşnutluğunu pek kibarca her şeyin üstünde tutan Atatürk garsona:

- Beyefendiye şampanya getiriniz! dedi.

Nedense ev sahipliğini fazlaca üstüne alan Latife Hanım:

- Getirme, hatır için söylenmiştir! kabilinden işaret etmiş.

İçkiler geliyor, Saraçoğlu:

- Şampanyamı isterim, diye tekrarlıyordu.

Tatlı sohbetlerine başlamak için acele eden Atatürk:

- Canım beyefendinin şampanyasını getirseniz a... diye garsona biraz sertçe bağırırdı.

Latife Hanım, yanında oturduğu Saraçoğlu'na, kimseye işittirmeyecek bir sesle:

- Eskiden beri hep şampanya mı içerdiniz? demesin mi?

demesi bir şey değil, pek hassas olan Atatürk, bunu duymasın mı?

Şükrü bir saracın oğlu idi. Atatürk de nihayet bir gümrükçünün! Kıpırmızı kesildi:

- Hanımefendi! Siz bu centilmenlerle bir mecliste bulunmaya lâıyk değilsiniz! dedi.

Bu sözden haklı olarak fazla alınan hanım kalktı ve çekildi.

Meclis buz gibi donmuştu. Atatürk yüzünü asmış, kimse ses çıkarmıyordu. Ölüm sessizliği denen şeydi bu. İşte o sırada, Nuri Conker'in şarkı okumak için boğazını hazırlıyormuş gibi, öksürdüğü işitildi.

Hepimiz ona baktık. Pek ciddi:

- Lâ hayre fi hinne ve lâ bûdde min hünne... dedi.

Atatürk, başını kaldırdı:

- Nedir o? dedi.

- Yani efendim onlardan hayır yoktur; fakat lüzumludurlar. Hanımefendilerimiz için söylenmiştir de...

Hanımlar bile güldüler. Bulut dağılmıştı.

Falih Rıfkı Atay

"Atatürk Devrinden Hatıralar", *Dünya Gazetesi*, Yıl:6, Sayı:1908, 26 Haziran 1957, s.3; *Çankaya - Atatürk Devri Hatıraları*, Cilt: II, Dünya Yayınları, İstanbul 1958, s. 627 - 628

GAZİ'NİN BASINA BÜYÜK SAYGISI

İstiklâl Mahkemesi Başkanı (Topçu) İhsan Beyin (Eryavuz) barış teşebbüsü nihayet netice verdi. İstanbul gazetecilerinden İkdâm sahibi Ahmet Cevdet, Tanin başyazarı Hüseyin Cahit, Tevhidi Efkâr başyazarı Velit Ebüzziya, İleri başyazarı Celâl Nuri, Akşam başyazarı Necmettin Sadık, Vakıf başyazarı Mehmet Asım, Tercümanı Hakikat başyazarı Hüseyin Şükrü ve Vatan başyazarı ben, 1 Şubat 1924'te İzmir'e çağırıldık ve 2 Şubat akşamı Altay Vapuru ve Bandırma yolu ile hareket ettik.

(Bandırma'da trene binen heyet, İzmir'e gelmiş ve Naim Oteline yerleşmişti.)

Öğleden sonra otele bir haber geldi: Yemekten sonra bizi otelden alacaklardı, fakat Velit Bey aramızda bulunmayacaktı...

İki buçukta köşkten otele iki açık otomobil geldi, bunlara bindik, Göztepe'de Gazi'nin oturduğu köşke gittik. Mustafa Kemal Paşa tarafından derhal çok nazik ve samimî bir tavırla kabul edildik...

Sual sormak için aramızda hiçbir hazırlık yapılmamıştı. Lâkırdı (söz) gelişigüzel bir şekilde açıldı, aynı surette ilerledi. Bu esnada her birimiz aklımıza gelen her şeyi sorduk ve gördüğümüz arkadaş-

ça muameleden cesaret alarak, gazetelerimizde memleket işlerine dair ileri sürdüğümüz tenkitleri belki de daha fazlasıyla tekrar ettik. Mustafa Kemal Paşa bir saniye bile sinirlenmedi, tereddüt göstermedi. Herkesin her sözünü derhal sonuna kadar inceledi, her söze inandırıcı cevaplar verdi. Memleketin noksanlarını iyice gördüklerini sananlar da, her türlü tenkit ve şikâyetle bulunanlar da, Gazi Paşanın hiçbir hayale kapılmayarak, kendini hiçbir surette aldatmayarak, büyük bir berraklıkla çizdiği plânlar karşısında ondan fersahlarca çok geri olduklarını hissettiler ve millî Rehberimizin geniş görüşü ve fikrî kudreti karşısında saygı ve hayranlık duyular.

Bu esnada ben şu suali sordum:

- Memleketin köhne idare cihazı eski usullere göre işliyor, zaman denilen büyük değeri hiçe sayıyor. Geri kalmış bir memleket, böyle berbat bir mekanizmanın işlemesiyle nasıl ileri gider? Nasıl ıslâhat yapar? Daha bol iktisadî verim ve içtimâî yükselme hasretlerine nasıl kavuşur?

Cevap şu oldu:

- O bahsettiğiniz makine, ıslâh ve tamir kabul etmez, şurasına burasına bir çivi çakmak, bir tarafını değiştirmek suretiyle işe yarar bir hâle gelemmez. Bunu kökünden yıkacağız. Biz, modern çalışmaların icabına göre yürütecek verimli makineyi ta temelinden kuracağız.

Bu sözü söylerken, Gazi iyi niyetli ve çok azimli görünüyordu, fakat ortadan aşağı kıratta elemanlar tarafından ışıtilen ve olduğu gibi kalmasına çalışan o köhne kırtasiyeci makinenin direnme gücü o şekildeydi ki onu değiştirmeye ne Gazi Paşanın dehası ve enerjisi, ne ondan sonra gelen idarelerin ilgisi yetmedi.

Konuşmamız üç saat tatlı, anlayışlı, hoş bir hava içinde devam etti. Ben kendi hesabıma Gazi'nin fikrî kudretine derin bir hayranlık ve sevgi duydum. Bütün arkadaşlarım da bu hisleri paylaşmış gibi görünüyorlardı. En menfî tarafı temsil eden Hüseyin Cahit Beyin de âhenge katıldığını sanıyorduk.

Gazi dedi ki:

- Yarın akşam beraberce yemek yiyelim. Konuşmaya devam ederiz.

Memnuniyetle kabul ettik. Otellerimize döndük.

5 Şubat Salı günü... Akşam saat altıda tekrar Göztepe'deki köşkte buluştuk. Saat sekiz buçuğa kadar, yani yeniden iki buçuk saat memleket işlerini açık kalple konuştuk, zihnimizin takıldığı her nokta hakkında aydınlık aradık. Görüş birliği tam görünüyordu. Saat sekiz buçukta Lâtime Hanım geldi. Gazi, eşini hepimize tanıttı. Sonra sofraya oturduk. Sofra zevk ve itina ile tertip edilmişti. İhsan Beyin idaresindeki Cumhurbaşkanlığı Orkestrası münasip havalar çalıyordu. Her şey şunu belli ediyordu ki Gazi, memleket işlerini el birliğiyle yürütmek bakımından basınla kurulacak barışa ve dostluğa büyük değer veriyordu. Ben kendi hesabıma bu barışın değerini ve zevkini derinden derine duydum ve bunu korumaya hizmet için elimden geleni yapmaya azmettim.

Sofrada Gazi ve Lâtime Hanımdan ve yedi gazeteciden başka milletvekili Şükrü Saraçoğlu, Mahmut Esat (Bozkurt) ve Cumhurbaşkanlığı Umumî Kâtibi Yarbay Tefik (Bıyıklıoğlu) Bey bulunuyordu.

Gazi'nin sofrada söylediği nutuk, Türk basın tarihi bakımından büyük değer taşır. Bunu aynen aşağı geçiriyorum:

“Muhterem Beyefendiler,

Türkiye basınının kıymetli erkânını bir arada görmekten, onlarla bir sofrada bulunmaktan çok memnunum. Büyük, mühim bir inkılâp oldu. Bu inkılâp milletin selâmeti adına, hak adına yapıldı. Milletimiz, demokratik bir hükûmet kurmak sayesinde düşman ordularını yok etti, vatani istilâdan kurtardı. Kahraman ordumuzun erlik meydanında kazandığı zafer, siyaset sahasında da verimli kılındı. Türkiye'nin yeni idaresi fiilleriyle, başarıyla kendi kendini tanıttıktan sonra, cihanca bilinen ve tanınan unvanıyla da varlığını duyurdu. Bazılarının sanmak ve inandırmak istedikleri gibi, geri dahi gitmesine ihtimal olan bir bekleyiş ve tereddüt durumunun mevcut olmadığı ispat edildi, Türk tarihinde Cumhuriyet devri açıldı.

Muhterem Efendiler, sultanların boğdukları sanılan millet ruhu, saltanat taç ve tahtını parçalamak suretiyle ihya edildi. Milletin basiretine (ileriye görme yetisine), milletin terakki etmek (ilerlemek) ve gelişmek meyil (eğilim) ve istidadına (kabiliyetine) güvenerek,

milletin azminden asla şüphe etmeyerek, Cumhuriyetin bütün icaplarını yapacağız.

Arkadaşlar, Türk basını, milletin gerçek seda ve iradesinin kendini belirtmesi şekli olarak Cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücuda getirmelidir, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi... Basın mensuplarından bunu istemek Cumhuriyetin hakkıdır. Bütün milletin samimî bir birlik ve tesanüt (dayanışma) içinde bulunması bir zaruretler. Umumun selâmet ve saadeti bundadır. Mücadele bitmemiştir. Gerçekleri, milletin kulağına ve vicdanına lüzumu gibi ulaştırmakta basının vazifesi çok, çok mühimdir.

Efendiler, kabul etmeliyiz ki cihan henüz yeni Türkiye Devleti hakkında, Türkiye Cumhuriyeti hakkında daha fazla aydınlanmak ihtiyacındadır. Milletin ve bilhassa aydın ve olgun vatandaşların ortak davaların etrafında olduklarını red ve cerh (çürütme) kabul etmeyen delillerle göstermeliyiz. Millî işlerde çeşit çeşit çalışma elemanlarının birbirlerine yardım etmeleri, çalışmaların ortak hedefin üzerine yığılacak şekilde birbirlerine uygun düşmeleri lâzımdır. Türölü türölü zorlukların ve meselelerin karşısında bulunduğumuzun farkındayız. Bunların hepsini inceleyerek azim ve imanla, bir millet aşkının sarsılmaz kuvvetiyle birer birer çözeceğiz ve neticeye bağlayacağız. O millet aşkı ki her şeye rağmen sinemizde bir kuvvet, metanet ve ateş kaynağıdır."

Gazeteciler adına, Gazi'ye Hüseyin Cahit Bey, heyecan dolu bir dille cevap verdi ve şunları söyledi:

- Abdülhamit devrinden beri beslediğimiz emellerin gerçekleştiğini görmekte kendimi âdeta bir rüya içinde sanıyorum. O zaman imkânsız görüneni şimdi ele geçirmiş bulunuyoruz. Bu hâl, yalnız milletin azmi ve istidadiyla değil, aynı zamanda büyük bir Millî Rehber ve Kurtarıncının himmetiyle vücuda gelmiştir. Elde edilen bu mucizenin yerleşmesi için basın samimî hislerle gayret sarf etmeye arzulu ve taraftardır. Cumhuriyetin etrafında Gazi Mustafa Kemal Paşanın dediği gibi, çelikten değil, ondan da sağlam olan kalpten bir kale vücuda getirdik. Fakat bazen ne yazık ki maksatlarda ve esaslarda değil, ifadede anlaşmazlıklar oluyor. Yoksa esasta hiç ihtilâf yoktur.

Hürriyet, zor ve şiddetle kurulur, fakat korunması ancak karşılıklı ve geniş bir müsamaha ile ve darılmamakla mümkün olur. Bunu Gazi Paşada görmekle bahtiyarım.”

Cahit Bey, bundan sonra kadehini Gazi Paşa ve Lâtife Hanıma kaldırarak sıhhat ve afiyetlerinin devamını diledi.

Yemekten sonra gazeteciler geç vakitlere kadar Gazi Paşa ile beraber kalmışlar ve memleketle ilgili konuşmaları âhenk içinde devam ettirmişlerdi. Bütün bu buluşmanın ve müzikli ziyafetin, çok mühim bir tarihî manzarası vardı.

Ahmet Emin Yalman

Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Cilt: II, (1922 – 1944), Rey Yayınları, İstanbul 1970, s. 103 – 105

GAZİ, BASINLA HALİFELİĞİ KONUŞUYOR

...Akşama doğru kabul edildik ve yemekten evvel ve sonra sabahın saat dördüne kadar konuşuldu. Atatürk, bütün bu konuşmalar ile memleketin iç ve dış politikası bakımından İstanbul basını ile Ankara arasında görüş birliği temin etti.

Cumhuriyetin ilânı sırasında Tasviri Efkâr gazetesi muhalif bir durum almıştı. Atatürk, Ebüzziya Velid'in geriliği müdafaa eden neşriyatını (yayınını) bir istisna gibi telâkki (kabul) ediyordu. Fakat Hüseyin Cahit Yalçın ile Ahmet Emin Yalman'ın hakikatte Cumhuriyetçi oldukları hâlde Cumhuriyet'in ilânını aceleye getirilmiş bir karar ve hareket gibi göstererek tenkitkâr neşriyatta bulunmalarına üzülüyordu.

Atatürk, Cumhuriyetin ilânının öyle zannedildiği gibi aceleye getirilmediğini, Büyük Millet Meclisinin kararı ilân edilmezden evvel çok düşünüldüğünü ve arkadaşlar arasında pek çok müzakere ve münakaşalar cereyan ettiğini anlattı, dedi ki:

- Askerlikte bir kaide vardır. Düşmanın harp cephesi çok kuvvetli olursa onu parçalamak lâzım gelir. Biz Millî Mücadele'ye başlarken karşımızda iki düşman vardı. Biri dahili düşman ki bunu İs-

tanbul Hükümeti temsil ediyordu. Diğeri haricî düşmanlar ki bunu da ecnebî İşgal Kuvvetleri teşkil eyliyordu. Her iki düşman ile aynı zamanda mücadele etmek imkânsızdı. Tabîî olarak iptida (önce) haricî düşmanlara karşı vaziyet âldık. Milli Mücadele zafere ulaştıktan ve Lozan Sulhü imzalandıktan sonra da dahilî düşmanları tasfiye etmeye başladık. Dahilî düşmanları da parça parça ayırmak, sıraya koymak, en mühim olanları iptida bertaraf etmek, ondan sonra diğkerlerini ele almak icap ederdi. Yaptığımız budur.

Bir aralık Tevfik Bıyıklıoğlu beni bir köşeye çekti:

- Bir münasebet düşürüp Hilâfet bahsini açınız! dedi.

Filhakika (gerçekte) Büyük Millet Meclisi Saltanatı ilga etmiş (kaldırmış), Cumhuriyet ilân olunmuştu. Fakat Abdülmecit Efendi Halife olarak İstanbul'da oturuyordu. Bir müddet evvel bir gazeteci olarak Ankara'ya gittiğim ve Çankaya'da kabul edildiğim sırada Halife meselesinin Gazi'yi çok meşgul ettiğini anlamıştım. Bir gazeteci olarak, Gazi'ye bazı şeyler sormak için hazırlanmıştım. Fakat ben suallerimi sormazdan önce onun bir suali ile karşılaştım:

- İstanbul'da oturan Halife hakkında ne düşünüyorsunuz? Saltanat ilga edildikten (kaldırıldıktan) sonra Hilâfetin muhafazasında bir tehlike görmez misiniz?

Bu suale şu cevabı verdim:

- İstanbul büyük bir şehirdir. Osmanlı Devleti'nin asırlarca merkezi olmuştur. Saltanatın ilgasından zarar görenler yalnız Osmanlı hanedanı değildir. Halk tabakaları arasında da zarar görenler vardır. Belki Hilâfetin İstanbul'da bulunmasından cesaret alarak saltanatı da iade etmek hayaline kapılmış olanlar bulunabilir. Halifenin İstanbul'dan kaldırılıp meselâ Konya'ya gönderilmesi bu yolda bir tedbir olabilir.

Benim bu cevabım Gazi'yi tatmin etmedi. Saltanatın ilgasından sonra Hilâfetin yeri olmadığını uzun uzadıya izah etmişti. Onun için Tevfik Bıyıklıoğlu'nun bana gizlice söylediği sözü bir işaret olarak telâkki ettim. Gazi'nin diğker arkadaşları da bu bahis üzerinde aydınlatmak istediğine hükmettim. Gerçekten durum böyle oldu. Fakat Gazi kendi söze başlamadan evvel Hüseyin Cahit Yalçın'ın ne düşündüğü-

nü öğrenmek istedi. Tanin başyazarı Hilâfetin İslâm âlemine karşı bir kuvvet olarak muhafaza edilebileceğini söyleyince bunu kabul etmedi ve coşkun bir ifade ile Hilâfetin mânasızlığını ve tehlikelerini anlattı.

Hüseyin Cahit Yalçın öteden beri Lâtin harflerinin dilimize kabulü taraftarı olmuştur. Hilâfetin ilgasını hatıra getiremiyor idiye de Lâtin harfleri bahsinde Gazi'yi kazanmak istiyordu. Bir aralık Gazi'nin ne düşündüğünü öğrenmek istedi:

- Paşam, Lâtin harflerini dilimize kabul etmeye ne buyurursunuz? diye sordu.

O zaman aldığı cevap şu idi:

- Evet, fakat çok derin tahavvülâtı (değişikliklere) mucip (neden) olur.

Görülüyor ki, Gazi o tarihte henüz Harf İnkılâbını yapmaya karar vermiş değildi.

Asım Us

Gördüklerim Duyduklarım Duygularım, Vakit Matbaası, İstanbul 1964, s. 90 – 92

GAZİ VE İNKILÂPLAR

Gazi ile bir defa üç, bir defa dokuz saat konuştuk [4-5 Şubat 1924]. Azizim, ben ömrümde böyle adam görmedim ve iddia ederim ki, hiçbir memlekette böyle bir adam yoktur. Benim üzerimde müthiş bir tesir yaptı. Kendisi iş başında kaldığı, bizzat âmil (etken) olduğu takdirde memleketin salâh bulmamasına (kurtulmamasına) imkân yoktur.

İki mühim sual sordum: "1-Mademki, Cumhuriyet bir emrivâki suretinde ilân edildi (Kendisi böyle anlatmıştı). Demek ki, Mecliste Cumhuriyete muarız (karşı) kuvvetli bir hizip (taraf) var. Fakat Cumhuriyet tamam olmadı. Bunun icabatını (gereklerini) Meclisten nasıl geçireceksiniz? Yoksa başka emrivakiler oluncaya kadar Cumhuriyet böyle eksik mi kalacak? 2-Medreseler, Şer'îye mahkemeleri, Şer'îye Vekâleti v.s. ne zaman kalkacak? Teşkilât-ı Esasiye'deki (Anayasa'daki) din maddesi kalacak mı?"

Paşa, Meclis'ten geçse de geçmese de, bunların hepsinin yapılacağını söyledi.

- Mademki bu Meclis Cumhuriyet ilân etmeye kendisini salâhiyetli gördü. O hâlde başka bir Mecliste başka bir ekseriyet bir gün meşrutiyet ilân ederse ne yaparız? dedim.

- Olabilir. Fakat hepsini sopa ile kovarız, dedi.

Bunun için Fırkanın (partinin) başında kalmak istediğini, ve hakikî bir Cumhuriyet Fırkası teşkil edeceğini ilâve etti.

Hüseyin Cahit, "Cumhurreisliği ile fırka reisliğinin beraber olmayacağını" söyledi. Hem epeyce sert ve serbest söyledi. Paşa uzun uzadıya cevap verdi.

Konuştüğümüz şeylerden çıkan esaslı neticeler şunlardır:

"Hilâfeti kaldıracak, mevcut devlet teşkilâtını tâ esasından yıkacak ve yeni bir bina kuracak". Gidişten memnun değildir. Radikal hareket etmeye karar vermiştir. Fakat bunun için kuvvetli, mütecanis (uyumlu) bir fırkaya ihtiyacı var. Azim ve kararı müthiştir. Bunun karşısında dayanmaya imkân yoktur. Paşa'nın nutkuna Cahit'in cevap vermesini istedim ve bu suretle kendisini taahhüt altına soktum. Cahit çok güzel söyledi. Heyecandan sesi titriyordu. Kendisi bu mülâkattan çok memnundur. Ne çare ki, İttihatçı inadı, memnun olduğunu söyleyemez!

Fakat azimim, Paşa'nın bu katî azim ve iradesi, yeni fikirlere, yeni insanlara ihtiyaç göstermektedir. Artık İttihatçılığı filân bırakmalı, bilâistisna (istisnasız) her değerli adamı kullanmalıdır. Gazi'nin fikirleri o kadar asrîdir (çağdaştır) ki, bugün iş başında bulunanların ekserisi bunları tatbik etmekten değil, anlamaktan bile âcizdir. Allah bu memleketin başına böyle bir adam ihsan etmiş. Eğer onu yalnız bırakıp, azim ve dehasından istifade edilmezse günahdır. Paşa, Mart başında Ankara'ya gidecek. Ben de o zaman gelirim.

Necmettin Sadık (Sadak)

Falih-Rıfkı Atay, "Çankaya Atatürk Devri Hatıraları", Dünya Gazetesi, Yıl:1, No:78-79, 17-18 Mayıs 1952, s:2; Falih Rıfkı Atay, Çankaya – Atatürk Devri Hatıraları, İkinci Cilt, Dünya Yayınları, İstanbul 1958, s. 340 – 341

GAZİ, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ HEYETİ İLE

Atatürk ile ilk görüşmem 1923'de Ankara'da oldu. Zafer kazanılmıştı. 1923 Ağustos ayında İsmail Safa'nın Millî Eğitim Bakanlığı zamanında Heyeti İlmîye yine toplanmıştı. Hamdullah Suphi Tanrıöver o zaman Türk Ocağı Merkezi olan Samanpazarı yolundaki eski manastır binasında heyetin şerefine çay vermişti [14 Ağustos 1923]. O gece Atatürk de gelmişti. Oturduğu yere yakın bulunuyordum. Heyeti İlmîye'den söz açtı. Ne gibi kararlar alındığını sordu. Alınan kararların prensip kararları olduğunu söyledim.

- Ne gibi? dedi.

- Terbiyei umumiyede (genel eğitimde) vahdet (birlik), terbiyei meslekiyede (mesleki eğitimde) ihtisas kararları gibi, dedim.

Başka bir şey sormadı. O aralık İstanbul Üniversitesi profesörlerinden Ankara'da bir Bakanlığın müsteşarlığını yapan bir zat kendisine şu soruyu sordu:

- Efendim, memleketin iktisaden kalkınması için ilhamı devletleri nedir? dedi.

Atatürk üzgün bir oluşla şu sözleri söyledi:

- Memleketin kalkınması işi ilham işi değil, ilim işidir. Kalkınmanın nasıl olacağını düşünmek siz ilim adamlarının işidir. Bunu bize sizler göstereceksiniz. Hükümet adamları da bu yolda yürüyecekler.

Atatürk'ün bu sözleri ne kadar doğru idi. Profesörün sorusu yersizdi. (...)

1924 yılı Şubat ayında Darülfünun Heyeti ile Ankara'da bulunuyordum. Darülfünun ihtiyaçları için Millî Eğitim Bakanlığı ile temas etmek istiyoruz. Edebiyat Fakültesi Reisi (Dekanı) Köprülüzade Fuat, Hukuk Fakültesi Reisi Aynızade Tahsin, Tıp Fakültesi Reisi Dr. Vasıf, Fen Fakültesi müderrislerinden riyaiziyeci Şükrü bu heyetin içinde idi. İnönü o zaman başbakan bulunuyordu. Heyetimizi Dışişleri Bakanlığı binasında kabul etti. Bir saat kadar Darülfünunun türlü ihtiyaçları üzerinde konuştuk. İnönü bizi akşam yemeğine çağırdı. O gece heyetin Gazi Hazretlerine tazimlerimizi arz etmek üze-

re İzmir'e gitmek istediğini kendisine söyledim. Böyle bir ziyaretin uygun olup olmadığını sordum.

- Çok iyi edersiniz, Gazi memnun olur. Ben de gitmek istiyorum, birlikte gideriz, dedi.

İnönü ile birlikte İzmir'e gittik. Atatürk, başbakanı karşılamak üzere gara gelmişti. Hepimizin elini sıktı. Garın kapısına doğru yürümeye başladık. Kapıda ayrıldık.

Ertesi sabah kaldığımız Naim Palas Oteline Atatürk'ün bir yaveri geldi:

- Gazi Hazretleri sizleri akşam yemeğine dâvet ediyorlar. Bu akşam saat beşte sizleri kendi vesaitimizle almaya geleceğiz, dedi.

Saat beşte gelip bizi aldılar. Göztepe'ye yollandık. Lâife Hanımın köşküne vardık. Doğrudan doğruya kabul edileceğimizi anladık. Sessiz, heyecanlı merdivenleri çıkmaya başladık. Atatürk ikinci katta bir odada ayak üzeri durmuş, bizi bekliyordu. Tunçtan yapılmış bir heykel gibi hareketsizdi. Heyecan içinde idim. Ellerimizi sıktı. Oturmamızı istedi. Oturduk.

Hemen ilmî bir görüşme başlamıştı. Konu şu idi:

- Terbiye dinî mi olmalı, yoksa, millî mi?

Atatürk bu soruyu bana soruyordu. Verdiğim karşılık şu oldu:

- Din içtimaî bir müessesedir. Realitede yaşamaktır. Fakat, devlet dinci olmaya, dinci bir politika takip etmeye mecbur değildir. Devlet ancak millî olabilir. İnkılâp, müesseselerini lâikleştirmelidir.

Atatürk bir şey demedi, başka bir soruya geçti:

- Böyle bir lâikleştirme hareketini halk nasıl kabul eder? dedi.

Hiç bocalamadan şunu dedim:

- Türk halkı lâik terbiye esasını çok iyi kabul eder. Çünkü Türk halkı dünyanın en realist, en müspet kafalı bir millettir.

Bu sözlerimin iyi karşılandığını seziyordum. Atatürk'ü üzen noktayı da sezer gibi oluyordum. Taassuptan ürküyordu. Bunu açıklamaktan çekinmedi. Belki de benim samimî düşüncemin ne olduğunu öğrenmek istiyordu. Onun için şu soruyu da sordu:

- Sizce bu memlekette taassup yok mudur?

Hiç duraklamadan şu sözleri söyledim:

- Memlekette mutaassıp bir bölük var. Ancak, bu, halkın kendisi değildir. Softa denilen insanlardır. Halkın kendisine gelince, o, taassupla değil, sağduyusu ile yaşamaktadır.

Atatürk'ün sözlerime karşı söylediği şu söz beni çok ilgilendirmişti:

- İnşallah hakikatler kanaati devletlerine uygundur.

Ne olursa olsun, tarihî ödevimi tam olarak yapmak istemiştim. Şu sözleri de söyledim:

- Efendim bunlar benim şahsî kanaatlerim değildir. Yıllardan beri çalışmakta olduğum Darülmualliminde (Erkek Öğretmen Okulu) memleketin her bucağından gelen gençler üzerinde yaptığım incelemelerin, anketlerin verdiği kanaatlerdir.

Atatürk susuyordu... Cuma selâmlığından, Hâlifenin gezintilerinden, halkın Hâlifeye karşı yapmakta olduğu coşkun gösterilerden söz açıldı. Atatürk'ün bu gibi olaylardan çok üzüntü duyduğu anlaşıyordu. Çok haklıydı. Ben hilâfetin gerekli bir kurum olduğuna inanmıyordum. Ümmetçiliği de Meşrutiyet fikir adamlarının anladığı gibi anlamıyordum. Dincilik, ümmetçilik demek değildi. Dinli olmak için ümmetçi olmak gerekli değildi. Onun için hilâfetin kaldırılmasını istiyordum. Atatürk'ün de böyle düşündüğünü seziyordum. Buna seviniyordum.

Vakit çok ilerlemişti. Gece yarısı olmuştu. Birkaç kere izin almak istemiştik, bizi bırakmamıştı. Artık sırası gelmişti. Bütün dikkatimi topladım. Düşündüğümü söylemeye başladım:

- Çanakkale'de büyük bir şehamet (yiğitlik) eseri yaratarak Türk'ün namusunu kurtaran büyük kumandan günün birinde saikâi kaderle (kaderin seyki ile) aksâ-yı Anadolu'ya (Anadolu içlerine) memur edilir. Yolunun üzerinde üç istikamet belirir. Biri servet ve samana (zenginliğe), öteki rütbe ve nişâna, üçüncüsü ölümüne ya da istiklâle götürür. Hangi istikamette yollanacaktı? Tarihin ne mutlu hâdisesidir ki sonuncu yolda, şan, şeref yolunda ilerlemeye baş-

ladı. Yolunun üzerindeki bütün çalı çırpıları, dikenleri söküp atar. Derken bu yolun üzerinde bir taassup ağacı, bir zehir ağacı belirir. Bu ağacın da dallarını kesip attı. Ancak, iri kökleri henüz toprağın içinde idi. Bu toprak yaştır. Üzerindeki güneş de yakıcıdır. Asırlık ağacın kütüğü bir gün sürecek olursa eskisinden daha çok gürbüzleşecektir. Bu da büyük bir tehlike olacaktır. Memleketin aydınları şaşıyorlar. "Bu büyük adam bu zehir ağacının köklerini niçin kazı-mıyorlar.", diyorlar.

Ben bu sözümü bitirir bitirmez Atatürk, sol tarafında oturmakta olan İnönü'ye döndü:

- Paşa, görüyor musun, ilim adamları ne diyor? Geç bile kalmı-sız, dedi.

Sonra yüzünü bana çevirdi, sordu:

- Kanaati devletleri nedir, önce efkârı (düşünceleri) tenvir edip (aydınlatıp) bilâhare emrivakii ihdas etmek (ortaya çıkarmak) mı, yoksa, önce emrivakii ihdas edip bilâhare efkârı tenvir etmek mi?

Söylediğim söz şu oldu:

- İnkılâp ilk gününden bugüne kadar kullandığı metotta hiç yanlışlanmamıştır ki, bir yenisinin kullanılması mevzuubahis ola.

Atatürk şu sözleri söyledi:

- Demek, önce emrivakii ihdas etmek, bilâhare efkârı tenvir etmek, öyle mi? dedi.

- Evet efendim, dedim.

Bunun üzerine tekrar İnönü'ye döndü:

- Paşa! Emrivakiler nasıl ihdas edilir, biz biliriz, değil mi? dedi.

İnönü:

- Evet efendim, dedi.

Büyük adamın güvenini kazanmıştım. Artık sıkılmıyordum. Rahatça konuşabiliyordum. Nüfus konusu üzerinde de durmak istedim. İnönü bu konuşmayı büyük bir özenle dinliyordu. Nüfus gerçeği benim sosyolojide en çok önem verdiğim bir gerçektir. Onu toplumsal dirimin temel taşıyıcısı olarak anlıyordum. Bütün sosyo-

lojik düşüncelerimde nüfusu en temelli, en geniş, etkisi en evrensel olan bir olgu olarak alıyordum. Karl Marx'ın kafasında "ekonomik" olgu ne ise, benim kafamda da "morfolojik" olgu o idi. Memleketimizin kaderini yoğuran büyük adamın karşısında idim. Böyle bir fırsatı kaçırmamalı idim. Cesaret gösterip hükûmetin bir nüfus siyaseti olup olmadığını sordum. Atatürk'ün bu konuya ne denli büyük önem verdiği gözlerinin parıltısından anlaşılmakta idi. İnönü'nün şu sözü beni çok sevindirmişti:

- Ben yüz milyon nüfuslu bir Türkiye görmek isterim, demişti.

İşte, kalkınmanın morfolojik sırrını kavrayan bir 'başbakan, di-yordum, çok seviniyordum. Yüz milyonluk Türkiye sözünde beni büyüleyen bir kuvvet var diyordum...

...Bizzat Gazi Paşa Hazretlerinin ağzından işittim ki:

- Halk saltanatını ilân eden bir Cumhuriyet ilme bigâne (ilgisiz) kalamayacağı gibi, sanata hiç kalamaz. Çünkü her iki teknik bu saltanat ve hâkimiyet için hava ve gıda gibi elzemdir. İlme istinat etmeyen (dayanmayan) bir demokrasi nasıl bu asırda yaşamazsa sanatla beslenmeyen ruhlar da demokrasinin muhtaç olduğu manevî zindegiyi (zindeliği) muhafaza edemez...

Gece yarısından sonra saat üçte Atatürk'ün yanından ayrılıyoruz. Elim büyük adamın elinde:

- Hayatımın mesut bir gecesi bu gece. Memleketin ilim adamlarıyla görüştüm, çok istifade ettim. Teşekkür ederim, dedi.

Ben de şu sözleri söyledim:

- Efendim müessese iziniz üzerinde yürüyecektir, kendine düşen ilim vazifesini yapacaktır.

Deniz yoluyla İstanbul'a dönmüştük. Hemen Dârülfünun Divanını (Üniversite Senatosunu) topladım. Beni gören divan üyeleri merakla soruyorlardı:

- Ne haber? Darülfünun için ne düşünüyorsunuz?

Kendilerine gerekli olan bilgileri verdim. Gündem üzerinde görüştük. Kararlar aldık. Kendilerine hilâfet konusu üzerine ne düşündüklerini sordum. Herkes düşündüğünü söyledi. Sonunda karara

vardık. Dârülfünun öğretim ailesinin düşüncesinin tarafımdan bir telgrafla Atatürk'e bildirilmesini uygun buldular. Ben de aşağıdaki telgrafi çektim:

"Dârülfünun Divanı bugünkü toplantısında Türkiye'de demokrasi umdesinin (ilkesinin) kayıtsız, şartsız olarak tatbiki hususundaki ilmî kanaatini izhar etmiştir (göstermiştir)."

O gece Atatürk'ten uzunca bir telgraf geldi. Bu telgraf büyük adamın ilim adamlarının kararlarından dolayı duyduğu sevinci, ayrıca Dârülfünuna karşı olan güvenini gösteriyordu. Ne kadar sevinmiştik. Artık Dârülfünun için kalkınma yolları açılıyordu diyorduk.

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu

"Atatürk", TDK Türk Dili Dergisi, Yıl: 16, Cilt: XVI, Sayı: 182, 1 Kasım 1966, s. 102 – 106; "Sana-yii Nefise Mektebi", Terbiye, Semih Lütfü Sühulet Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1932, s. 237 – 238

GÖNÜLLERDEKİ MUSTAFA KEMAL'I ÇİZMEK

Cumhuriyetin ilânından sonra İzmir'e giden heyet (Üniversite Heyeti) arasında İbrahim Çallı da vardı. O sırada Çallı, Atatürk'le karşılaştı ve kendisine:

- Türk milletinin gönlündeki Mustafa Kemal'in portresini yapmama izin verir misin Paşam? dedi.

Atatürk de:

- Madem ki gönüllerde yaşayan Mustafa Kemal'i çizmek istiyorsun, benim modelligime ihtiyaç yok, cevabını verdi.

Sonradan İbrahim Çallı, bazı etüdlere dayanarak tablosunu yaptı.

İbrahim Çallı'dan

Oğuz Özdeş, "Tamıdığım Meşhurlar – İbrahim Çallı", Yeni İstanbul Gazetesi, 10 Mayıs 1968, Tefrika: 5, s. 3

İLK BANKA KURMA FİKRİ

Millî Mücadele bitmiş, Gazi Mustafa Kemal Ankara'ya dönmüştü. En sıkıntılı günlerinde ona, maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen Ankaralıları, Köşkte bir akşam yemeğine dâvet etmişti.

Yemekte, mütemadiyen o, acı günlerden bahsetmiş, Ankaralıların göstermiş olduğu yakın alâka ve fedakârlığı anlatarak onlara çok şey borçlu olduğunu ifade etmişlerdi.

Bir ara söz, memleketin iktisadî durumuna intikal etmişti. Masada bulunan Ankara'nın ileri gelenlerine hitaben:

- Sizin bu husustaki fikirleriniz nedir? diye sormuşlardı.

Eşraftan Kınacızade Şakir Bey:

- Muhterem Paşa Hazretleri, âcizane fikrimiz, memleketin iktisadiyatında büyük fayda temin edeceğine inandığımız bir banka kurmak yolunda olacaktır, dediler.

Bu fikri çok iyi karşılayan Mustafa Kemal:

- Ne gibi bir banka olacak?

Şakir Bey:

- Meselâ bir İş Bankası...

deyince, Mustafa Kemal:

- Tamam, benim Hindistan'dan gelen 300.000 liram var. Siz de bir miktar temin edin, dediler.

Bugün memleketimizin iktisadî hayatında büyük rol oynayan İş Bankası o gün böyle doğmuştu.

Bahri Kınacı

Şeref Erdoğan, *Ankaram*, Altan Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 1965, s. 85 – 86

GAZİ PAŞANIN MEBUSLARLA HASBİHALLERİ

(Gazi, 29 Ağustos – 18 Ekim 1924 tarihleri arasında yaptığı 50 gün süren bir yurt gezisinden Ankara'ya döndükten sonra)

“Memleket harabe hâlidir. El birliğiyle çalışmalıyız. Eşhasla (kişilerle) değil, prensiplerle iştigal edilmelidir.”

Ankara, 23 (Başmuharririmizden) - Gazi Paşa Hazretleri buraya muvasalatından (varışından) itibaren her akşam sofrada sıra ile on sekiz mebusa ziyafet keşide etmektedirler (çekmektedirler). Re-isicumhur gece yarısından sonra saat ikiye kadar mebuslarla hasbihallerde bulunmaktadır. Bu esnada birçok memleket meseleleri mevzuubahis olmaktadır. Gazi Paşa son seyahat intibalarını nakletmekte ve halkın ıstırap ve ihtiyaçlarının çokluğu karşısında teessürlerini izhar etmektedirler. Memleket harabe hâlinde olduğundan el birliğiyle çalışmak lüzumunu mebuslara izah eden Gazi Paşa bilhassa muhacirlerin perişan hâlleri karşısında duydukları teessürleri anlatmışlar ve şimdikiye kadar yapılan yolsuzlukları izah etmişlerdir.

Gazi Paşa, hasbihallerinde İmar ve İskan Vekâletinin lağvedilerek muhacirîn (göçmenlerin) işleriyle meşgul olmak üzere Dahiliye'ye merbut (bağlı) bir müdüriyeti umumiye (genel müdürlük) tesis edilmesi, efradı aileyi (aile fertlerini) birbirinden ayırmak gibi gayri insanî muamelelere nihayet verilmesini izhar etmişlerdir.

Dairei intibahiyelerindeki (seçim bölgelerindeki) noksanları saayan mebuslar, Gazi Paşanın bu noksanları kendilerinden fazla görmüş ve ihata etmiş (kavramış) olduğunu görmüşlerdir. Gazi Paşa eşhasla (kişilerle) değil, prensiplerle iştigal lüzumunu izah etmişlerdir.

Bu ziyafetler vatanî ihtiyaçlara nazarı dikkati celbe (çekmeye), fikir ihtilâflarını telife (uyuşturmaya) ve ayrılmak meyillerini tahdit (sınırlamaya) ve izaleye (yok etmeye) matuf (yöneltilmiş) bir teşebbüs suretinde telâkki (kabul) edilmektedir. Ziyafetler samimî bir şekilde cereyan etmektedir.

Ahmet Emin Yalman

“Gazi Paşa’nın Mebuslarla Hasbihalleri”, Vatan Gazetesi, Sene:2, No: 552, 24 Teşrinievvel 1924, s.1

GAZİ’NİN ZİYAFETLERİ

(Gazi, 29 Ağustos – 18 Ekim 1924 tarihleri arasında yaptığı 50 gün süren bir yurt gezisinden Ankara’ya döndükten sonra)

“Son ziyafette 12 saat süren samimî hasbihaller.”

Ankara, 29 (Başmuharirimizden) - Gazi Paşa'nın mebuslara keşide etmekte (çekmekte) olduğu ziyafetlerden sonuncusunda Kastamonu mebusu Ali Rıza, İzmir mebuslarından Rahmi, Mahmut Esat, Ankara mebusu Şakir, Ardahan mebusu Talât, Çorum mebusu Ferit Beylerle, Konya mebuslarından bazıları hazır bulunmuşlardır. Ziyafetten sonra samimî hasbihal on iki saat devam etmiştir. Gazi Paşa söz arasında, muhtelif eserlerden bahsetmişler ve bazı yerlerini okumuşlardır. Ziyafette hazır bulunan mebuslardan biri, beş sene evvel verilmiş Meclisi Mebusan ziyafetinde Gazi Paşa tarafından irad edilen (söylenen) nutuktan şu sözleri hatırlatmışlardır: "Türk milletinin istibdat ve tahakkümle idare edileceğini zannedenler Türk'ü ve Türk tarihini bilmeyenler ve anlayanlardır."

Gazi, beş sene evvel söylemiş olduğu bu sözleri hatırlamış ve hararetle teyit ettikten sonra şu beyanatta bulunmuşlardır:

- Evet yine tekrar ediyorum, böyledir. Türk milletini demokrasiden başka bir şekilde idare imkânı yoktur. Harabelerin içinde Türk köylüsüne rastgeldim. Zelzelenin zararlarından ben teselli edeceğime onlar beni teselli ettiler.

Milletin bütün mahrumiyetleri çoktur. Fakat efendiliği ezelden beri benimsemiştir. Türk halkı mutaassıp değildir. Her teceddüde (yeniliğe) müstaittir (yeteneklidir). Muhtelif edvarı tarihiyede (tarih devirlerinde) buna mâni olanlar, fuzulî âlim kisvesine bürünenler; "İyi şey amma, halkın efkârı tahammül eder mi?" diyorlardı. Eder efendi, eder. Sen halka iftira ediyorsun."

Ahmet Emin Yalman

"Gazi'nin Ziyafetleri", *Vatan Gazetesi*, Sene:2, No: 558, 31 Teşrinievvel 1924, s. 1

"BEN BİR MÖSYÖ DUMERG OLMAK İSTEMEM"

İkinci Meclis zamanında [1923-1927] Çankaya'da ara sıra nüfuzlu bazı mebuslar yemeğe davet edilirmiş. Bir gün sofradaki uzun süren sohbetler ve fikir yoklamaları sırasında, Atatürk, yanında

oturttuğu eski Maarif Nazırı, koyu İttihatçılardan İzmit mebusu Şükrü Beyle de konuşmuş. Halit Beyin de bulunduğu bir yerde bu muhaverelerin cereyan tarzını anlatan Şükrü Bey; fırsattan istifade, demokrasinin icaplarından; Fransa Büyük İnkılâbından, hürriyet ve millet hâkimiyeti prensiplerinden, bunların Fransız milleti üzerinde yaptığı müsait tesirlerden bahsederek, zımnın (dolaylı) "bizde de böyle olmasını arzuladığını" söylemek istemiş.

Bunun üzerine Reisicumhur Atatürk'ün cevabı şu olmuş:

- Sen beni Fransız Reisicumhuruna benzetmek istiyorsun. Ben, bir Mösyö Dumerg (Efendi) olmak istemem. Millet ve memleket idaresinde neye lüzum görülürse onu yapar ve yaptırım..

Ziya Göğem (Halit Akmansü'den)

Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü, Cilt: II, Halk Başım Evi, İstanbul 1956, s. 424 – 425

"...YERİME İSMET GELECEK"

...Keçiören'de bizim evde başka bir sofrâ hadisesi var. Bu sefer İsmet Paşa da sahnededir. Atatürk bir aralık sözü kendi sıhhatine getirdi. Çok yaşayacağını sanmadığını söyleyerek:

- Ben öldükten sonra yerime İsmet gelecek. Bana gösterdiğinin bağılılığı ona da göstereceksiniz, dedi.

Topçu İhsan Beyin yüzü birdenbire gerildi, biraz yüksek sesle:

- Allah sizi başımızdan eksik etmesin. Ama sizden sonra İsmet Paşa mı? Allah o günü de göstermesin, dedi.

Belki bir iki dakika süren bir sessizlik. Sonra Atatürk, İsmet Paşayı öven bir iki cümle daha söyleyerek İhsan Beye:

- İhsan kalk, Paşanın elini öp, dedi.

İhsan Bey, Gazi'nin bu emrini hevesiz bir yüzle yerine getirdi.

Samet Ağaoğlu

“İKİ MUSTAFA KEMAL VARDIR”

Bir gün Çankaya’da Reisicumhur Hazretlerinin sofrasında beş on arkadaşıyla yemek yiyorduk [1925]. Bir telgraf sureti getirip kendilerine takdim ettiler. Reisicumhur, bu telgrafı yüksek sesle okudu:

“Serdar-ı sipeh (başkumandan), ahundlarla (hocalarla) görüş-tükten sonra Cumhuriyet hareketinin daha vakti gelmediğine hük-metmiş ve bu kararını bir beyanname ile ilân etmiş.”

Gazi Hazretleri, bunun üzerine nahoşnutluklarını ifade eden bir iki kelime söylediler. Ben dedim ki:

- Şimdiki İran’da bir Cumhuriyet hareketinde kimsenin muvaf-fak olmasına imkân yoktur. Çünkü orada Türk Cumhuriyetinin is-tinat ettiği münevver zabıt (subay) zümresi, tıbbiyemizin, muallim mekteplerimizin, Darülfünun şubelerinin (fakültelerinin) ve Tanzi-mat’tan beri vücuda gelen bütün yeni mekteplerimizin yetiştirdiği şuurlu, müdrik (kavrayışlı) nesiller yoktur. Bu nesiller olmasaydı, Türkiye’de Cumhuriyet hareketi yapılabilir miydi?

Reisicumhur, daima vecizeler söylemeye müsait olan müstesna lisaniyla bir iki saniye durduktan sonra, fikrimi ikmal ettiler:

- İki Mustafa Kemal vardır; dediler, biri karşınızda oturan ben. Et ve kemik, fâni Mustafa Kemal... İkinci Mustafa Kemal; onu “ben” kelimesiyle ifade edemem. O, ben değil, bizdir. O bu-rada oturan sizler, memleketin her köşesinde yeni fikir, yeni ha-yat ve büyük mefkûre (ülkü) için uğraşan münevver (aydın) ve mücahit (savaşçı) bir zümredir. Ben onların rüyasını temsil edi-yorum. Benim teşebbüslerim, onların tahassür (özlem) duyduk-ları şeyleri tatmin içindir. O Mustafa Kemal sizsiniz, cümlenizsi-niz. Fâni olmayan, yaşaması ve muvaffak olması mukadder olan Mustafa Kemal odur.

Hamdullah Suphi Tanrıöver

Dağ Yolu, Türk Ocakları Hars Heyeti Neşriyatın-dan, Sayı:6, Türk Ocakları Merkez Heyeti Mat-baası, Ankara 1928, s.51-52; Vakit Gazetesi, Sa-yrı: 2679, 13 Haziran 1925, s. 2

GAZİ'NİN FESE DÜŞMANLIĞI

Atatürk, bir gece:

- Ben niçin fese düşman oldum, bakınız size anlatayım.
dedi ve şu iki anısını bize anlattı:

"İkinci Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, eski deyimle hal'i üzerine Trablusgarp'ta bir ayaklanma olmuştu [1909]. Bu ayaklanmanın başında Trablusgarp mebusu Yusuf Şetvan bulunuyordu. İttihat ve Terakki Partisi bu önemli olayı duyunca Mustafa Kemal'i bu ayaklanmayı yerinde incelemek ve bastırmakla görevlendirdi. Kendisi gizlice Trablusgarp'a gidecekti. İttihat ve Terakki Partisi'nin Selânik'teki merkezine Mustafa Kemal'i çağırdılar ve konuyu anlatarak bu görevi kabul etmesini istediler. Mustafa Kemal bunu kabul etti. Partinin merkez kurulundan Hacı Âdil Bey kasadan yüz altın çıkarıp Mustafa Kemal'e yolluk olarak verdi. Mustafa Kemal: "Ömrümde bu kadar parayı bir arada görmediğim için, "Bu ne kadar çok para. Ben bu kadar parayı ne yapacağım?" dedim. Hacı Âdil Bey gülererek, "Her hâlde lâzım olacaktır. Üzerinizde bulunsun." dedi ve parayı almamda direndi, ben de almak zorunda kaldım." diye sözlerine devam etti.

Kolağası Mustafa Kemal hazırlığını yaptı ve vapurla önce Pire'ye, oradan da Brindizi Limanına doğru yola çıktı. Daha önce Pire'den Türkiye'nin Brindizi Konsolosuna bir telgraf çekerek oraya geleceği günü haber vermişti. Vapur Brindizi'ye vardığı zaman kendisini Konsolosumuz karşıladı. Açık bir faytona bindiler ve Konsoloshaneyne doğru yol aldılar.

Mustafa Kemal, bir Türk inkılâpçısı olarak kendisini göstermek istiyordu. Onun için başında fes vardı. Yolda birtakım çocuklar arabanın peşine takıldılar, İtalyanca bir şeyler söylüyorlar, bağıryorlardı. Konsolos arabacıya arabayı çabuk sürmesini emretti. Mustafa Kemal, Konsolosun bu telâşını yersiz görerek: "Niçin arabayı çabuk sürdürüyorsunuz? Bakınız çocuklar bize gösteri yapıyorlar, benim genç Türklerden biri olduğumu anladılar." dedi. Konsolos, İtalyanca bildiği için çocukların ne söylediklerini anlıyordu: "Hayır, dedi. Gösteri yapmıyorlar. Bizimle alay ediyorlar. Başınızdaki fesi görünce kendilerinden olmadığımızı anladılar."

Atatürk, bu açıklama üzerine çok mahçup olduğunu ve fese karşı içinde ilk tepkiyi ve düşmanlığı duyduğunu sözlerine katmıştı.

Atatürk'ün fes hakkındaki ikinci anısı şu idi:

“1910'da Fransa'da büyük bir manevra yapılacaktı. Bu manevra Picardie manevraları adıyla anılır. Bu manevralara Hükümet benimle Binbaşı Salâhattin Beyi göndermeye karar vermişti. Paris Ataşemiliterimiz Fethi (Okyar) Bey heyete başkanlık edecekti. Salâhattin Beyle Selânik'ten trenle Paris'e doğru yola çıktık. Sırp hududunu geçtikten sonra ben valizimi indirdim. Başımdaki fesi valize koyarak İstanbul'da Tiring mağazasından aldığımız kasketi başıma geçirdim. Salâhattin Bey çok mutaassıp bir arkadaşı. “Ne yapıyorsunuz?” dedi. “Biz sayei şâhânede (padişahın himayesinde) birinci mevki ile seyahat ediyor ve devleti temsil ediyoruz. Osmanlılığımız, Müslümanlığımız belli olmalıdır.”

Ben cevap verdim: “Canım Salâhattin Bey, artık hududu geçtik. Sivil kıyafetle yolculuk ediyoruz. Herkesin bizi tanınmasında ne fayda var?” dedim. Salâhattin Bey suratını astı. Uzun zaman benimle konuşmadı.

Trenimiz bir Sırp istasyonunda durmuştu. Salâhattin Bey pencereyi açtı. Elindeki tepside sandviç satan bir Sırp çocuğunu çağırdı. Sandviç alacaktı. Fakat sandviçlerin içinde domuz eti olmaması lâzımdı. Onun için sandviçleri birer birer alıyor, kokluyor ve tekrar tepsiye koyuyordu. Bu seçme uzun sürdü. Tepsiyi eliyle başının üstünde tutan çocuk yorulmuştu. Tepsiyi indirdi ve karşısındaki fesli Salâhattin Beye: “Tuh Türk!” dedi, uzaklaştı. Salâhattin Bey onurlu bir adamdı. Derhal başını içeri çekti. Pencereyi kapattı. Trenimiz tekrar yola düzüldüğü zaman Salâhattin Beyin ağır ağır yerinden kalktığını, valizini indirerek kasketini çıkardığını ve fesi valize koyarak kasketi giydiğini gördüm. “Ne o Salâhattin Bey?” dedim. “Şimdi zamanı geldi.” cevabını verdi.”

Atatürk bu iki anısını anlattıktan sonra:

- İşte bende fes düşmanlığı bu iki olaydan doğmuştur. Avrupa'da fesle dolaşan Türkleri herkes garip bir yaratık gibi seyredirdi. Nitekim bugün sokaklarda başında fes, ayağında şalvarla dolaşan bi-

risini görsek biz de aynı duygu ile bu adamı seyrederiz, belki de bizde de İtalya'da yapıldığı gibi, çocuklar peşlerine takılırlar.

Atatürk böylece kıyafet inkılâbının nedenini anlatmış oluyordu. Bu inkılâp bizi, dünyanın gözü önünde gülünç olmaktan, Avrupa memleketlerinde soytarılar gibi dolaşmaktan, onlardan ayrı insanlarmış etkisi uyandırmaktan kurtardı.

Uluğ İğdemir

"Atatürk'ün Fese Düşmanlığı", Cumhuriyet Gazetesi, Sayı: 14103, 6 Kasım 1963, s. 6; Yılların İçinden, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1976, s. 120 – 122

"ŞAPKA İNKILÂBİ MUVAFFAK OLMUŞTUR"

Mustafa Kemal Paşanın sofra arkadaşlarından bazıları ile aram hiçbir zaman iyi olmamıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Birinci sebep, onların Paşa'yı durmadan içmeye adeta zorlamalarıydı. Bu içki hayatının, o büyük adamın bünyesini nasıl tahrip etmekte olduğunu gördükçe her zaman içim sızlardı.

İkinci sebep, bunlardan bazılarının Mustafa Kemal Paşanın yanında, yakınında bulunmalarından faydalanarak devleti soymak için girişmiş oldukları bazı teşebbüsleri duymuş bulunmamdı.

Bu şahıslar doymuyorlardı. Birkaç sefer bana da geldiler. Bazı şüpheli silah komisyoncularını bana tavsiye ederek orduya silah, cephane, giyecek filan satmaya kalkıştılar. Hem nasıl şartlarla? Parayı peşin olarak ödeyecektim. Silahlar, cephaneleri, elbiseler filan sonradan bize teslim olunacaktı.

Tabii bu çeşit teklifleri kabul edemezdim. Onları kovunca bana daha da kızdılar. Büyük Millet Meclisi'ne aleyhimde takrirler (önergeler) bile verdiler. Mecliste onlara gereken cevapları verince bütün Meclis bana hak verdi.

Elbette bunlar Atatürk'e de aleyhimde kim bilir neler neler söylemişler, beni ne kadar kötölemişlerdi.

Bereket versin ki Mustafa Kemal Paşa onların hakikatte ne mal

olduklarını çok iyi biliyordu. Kendilerini fena halde azarlamış olacağından eminim. Bana da hiçbir zaman hiçbir vesileyle bu yolda en ufak bir imada bile bulunmadı.

Bu adamlar, Atatürk hayatta bulundukça sürekli olarak benim aleyhimde bulunmakta devam etmişlerdir.

Onlar beni kötölemek için sonunda bir tek yol tutturdular. Beni gericilikle, Atatürk İnkılaplarına karşı olmakla suçlamaya başladılar.

Sigara bile içmediğim, ağzıma bir damla içki koymadığım, elim ömrüm boyunca bir defa olsun iskambil kağıdı almadığım doğrudur. Dinime de bağlıyım. Allah'a inanırım. Namaz kılarım. Oruç tutarım. Ama bir insanın Allah'a inanması, ibadetini aksatmaması ile gerici olması arasında en ufak bir ilgi yoktur. Atatürk'ün bütün inkılapları, Türk milletinin muasır medeniyet seviyesine ulaştırmaya çalışmayı hedef tutmuş olan hareketlerdi. Bu işe bizim daha talebe iken özlediğimiz bir şeydi. Avrupa'yı tanıdıkça ve Avrupa'dan ne kadar geri kalmış bulunduğumuzu görüp anladıkça kahrolurdum. Bu durumda medeniyete ulaşmak için harcanan gayretlerin nasıl aleyhinde olabiliirdim?

Medeni olmak için ise elbette ne dinsiz ne de Hristiyan olmak şarttı. Japonlar seksen yıl içinde dünyanın en geri milleti iken en ileri, en medeni milleti haline gelmiş bulundukları halde ne dinlerinden ne de geleneklerinden bir fedakarlıkta bulunmuşlardır. Aynı şekilde Habeşistan, bütün Avrupa milletlerinden çok daha önce Hristiyanlığı kabul ettiği halde dünyanın en geri milletleri arasındadır.

Beni gericilikle suçlayanların bir şeyden daha haberleri yoktu. O da Mustafa Kemal Paşanın yaptığı bütün inkılapları gerçekleştirmeye kalkışmadan önce benimle uzun boylu konuşup tartıştığı idi. Bu inkılâplardan çoğunu herkesten önce öğrenen ilk defa ben oluyordum.

Mustafa Kemal Paşa beni ne kadar yakından tanırsa tanısın, nihayet yine de bir insandı. Ve her insan gibi telkin altında kalması normaldi. Nitekim şapka inkılabında bunu hiçbir şekilde kabul etmeyeceğim yolunda kendisine o kadar ısrarla telkinlerde bulunmuşlar ki bir ara buna inanır gibi olmuş.

Hatırlanacağı gibi biz, ilk defa şapka inkılabını orduda tatbik etmiş bulunuyorduk. Bu yolda da Mustafa Kemal Paşa ile tam olarak mutabık kalmıştık.

Biz gerekli tamimleri orduya hemen yaydık. Askerlerden önce subaylar hemen şapka giyecekler, işlerine böyle gideceklerdi. Ben de giydiğim serpuşuma o zamanki tabiri ile şemsisiper taktırmayı ihmal etmemiştim. Ertesi gün ilk defa bunu giyerek makamıma öyle gidecektim.

Fakat gelin görün ki münasebetsizin biri Mustafa Kemal Paşayı yine fitlemiş. Benim şapka giymeyi asla kabul etmeyeceğimi söylemiş.

Bu yolda o kadar ısrar etmiş ki Atatürk bile tereddüde düşmekten kendini alamamış ve hemen başyaveri Rusuhi Beyi çağırarak ona durumu anlatmış ve kendisine:

- Yarın sabah erkenden Mareşal'ın evinin yakınlarında buluncaksın. Kendini asla belli etmeden onun evinden çıkışını bekleyeceksin. Başına şapka giyip giymemiş olduğunu görür görmez hemen koşup bana haber vereceksin! emrini vermiş.

Rusuhi Bey de bu emir üzerine evimin az ötesinde pusuya yatarak beklemeye koyulmuş.

Ben kahvaltıyı yaptıktan sonra üniformamı giydim. Başıma da şapkamı geçirerek evden çıktım. Beni bekleyen makam otomobiline binerek Genelkurmay Başkanlığının yolunu tuttum.

Rusuhi Bey bunu görür görmez hemen Mustafa Kemal Paşanın yanına koşuyor ve durumu Mustafa Kemal Paşaya anlatıyor. O zaman rahat bir nefes alan Atatürk yanındakilere:

- Şapka inkılabı muvaffak olmuştur, efendiler! sözlerini söylüyor.

Fevzi Çakmak

"Mareşal Çakmak'ın Hatıraları", Anlatarı: Adnan Çakmak, Yazarı: Murat Sertoğlu, **Hürriyet Gazetesi**, Sene:28, No:9713, Tefrika Sayısı:23, 2 Mayıs 1975, s.3

“KOLUNDAN ÇEKİP ATACAK DEĞİLİM YA, KALSIN!”

Recep Peker’in Milli Savunma Bakanı olduğu tarihlerde idi. Bazı kimseler bir müddetten beri Atatürk’e Recep Peker aleyhinde bulunuyorlar. Bu aleyhtarlığı hatta Milli Savunma Bakanlığında büyük suiistimaller olduğu isnadına kadar vardırıyorlardı. Bu mütemadi söylentilerin Atatürk üzerinde tesir yapmaması imkansızdı.

Devlet Reisi olarak Atatürk’ün hassasiyet göstermesi ve Recep Peker kıratında bir devlet adamı hakkındaki söylentilerin hakikati üzerinde aydınlık serpilmesi zaruri idi. Bununla beraber ben şahsen, Recep Peker hakkındaki isnatların hiçbirisinin doğru olmadığına ve bunların hep çekememezlikten, kendisini Atatürk’ün gözünden düşürmek için yapılan iftiralardan ibaret olduğuna inanıyordum. Çok muhtemeldir ki, açıktan açığa ifade etmemekle ve kendisini bir nevi sigaya çekmekle beraber Atatürk de aynı kanaatteydi.

Atatürk’ün bu kanaatte olduğu zehabını bende uyandıran hadise şu şekilde cereyan etti:

Atatürk, bir akşam benim Çankaya’daki evime gelmişlerdi. Heyeti Vekile azası ve bu arada Recep Peker de misafirler arasında bulunuyorlardı. Atatürk, sofrada birdenbire ortaya hitaben ve gülerek:

- Bugün bana bir rüşvet verdiler! dedi.

Ve hususi hizmetine bakan adamına dönerek:

- Bekir, bugün bana gönderilen şu pırlantalı tabakayı getir! emrini verdi.

Biraz sonra tabaka sofraya geldi. Altın olan tabakanın bir köşesinde -hatırımda kaldığına göre- küçük, pırlantadan bir marka vardı. Bu bir devlet reisine verilebilecek basit, hatta alelade bir hediye idi.

Atatürk bu tabakanın kendisine Bulgaristan atamillerliğinden tanıdığı ve şimdi Müdafaai Milliye Vekaletinde taahhüt işlerine giren bir eski arkadaşından geldiğini söyleyerek:

- Bana bunu verirlerse, Milli Müdafaada filan efendiye veya hut hatta Müdafaai Milliye Vekiline acaba ne verirler? diye bir soru sordu.

Recep Peker pek tabii olarak bu sualden müteessir oldu ve cevap vermedi. Atatürk de daha ziyade ileri gitmedi. Belliydi ki bu bir ihtardı.

Sofra dağıldıktan ve Atatürk gittikten sonra Recep Peker bende kaldı. O kadar müteessirdi ki o haliyle evine gitmedi ve geceyi benimle dertleşerek geçirdi.

Benimle yaptığı konuşmalar sonunda, kendisinin hakkındaki dedikoduların herkesten çok farkında olduğunu anlamıştım. Anlattığı şeyler, iftira ve isnatla uğraşmaktan tiksindiğini gösteriyordu.

Ne yapması lazım geldiği hususunda fikrimi sordu. Ben, Atatürk'ün ihtarını harfi harfine herkesten iyi anladığım için tam bir arkadaş samimiyetiyle:

- İstifa et! dedim.

O gece kendisi de bu fikirdeydi ve istifa etmesi lazım geldiğine inanıyordu. Fakat ertesi sabah uyandığım zaman Peker'i dinlenmiş, durulmuş, teessürü zail olmuş, rahat rahat kahvaltı yapar vaziyette buldum ve şaşırdım. Dün geceki perişan ve mustarip halinden hiçbir eser kalmamıştı. Ev sahibi olarak usulen:

- Rahat uyudun mu? diye sordum.

- Çok iyi uyudum!

diye cevap verdi ve ilave etti:

- İyi uyudum ve kararımı verdim: İstifa etmeyeceğim. Gazi'nin sofrada söylediği kulağımı çekme nevinden bir ihtardır. Bir suiistimale inanmış olsaydı böyle hareket etmezdi. Açıktan açığa "çekil" derdi. Binaenaleyh benim bu suretle kendiliğimden istifa etmem Gazi'ye karşı bir saygısızlık teşkil eder.

Recep Peker'in bu mütalaasına karşı düşündüğüm cevabı vermedim ve yalnız:

- Kendinizi alakadar eden bir işte elbet ki siz daha iyi düşünürsünüz, dedim.

Öğleye doğru beni Atatürk çağırdı, Köşke gittim. Daha henüz giyinmemiş vaziyette idiler.

- Benden sonra ne konuştunuz? diye sordular.

Ben de olduğu gibi, Recep Peker'le aramızda geçenleri anlattım.

- Hele bak şuna... Amma da anlamış ha, her ne hal ise, mademki çekilmiyor, kolundan çekip atacak değilim ya, kalsın! buyurdular.

Mesele de bu şekilde kapandı.

İşte bazılarının sofrada geçmiş bir cümleye takılarak "Recep Peker, Gazi'ye şöyle kafa tutmuştu!" diye ballandıra ballandıra anlatıp propaganda vesilesi yaptıkları meselenin aslı bu idi. Bunlar, işin iç-yüzünü, yani hadisenin şu yukarıda anlattığım tafsilatını bilmedikleri için belki de hükümlerinde istemeyerek yanılıyorlardı.

Ali Kılıç

*"Atatürk'ün Hususiyetleri-Kılıç Ali Anlatıyor!",
Milliyet Gazetesi, Yıl:3, sayı:767, 28 Haziran
1952, s.1,7; Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel yayın-
ları, İstanbul 1955, s.93-95*

"BEN BU RUMELİ TÜRKÜSÜNÜ NASIL BİLMEM"

(İstanbul) Şehir Tiyatrosu turne heyeti olarak Balıkesir'de temsiller veriyoruz. Gece oyunumuz bitince:

- Gazi Hazretleri çağırıyor, dediler.

Ben, önce gitmek istemedim, fakat Hazım Körmükçü:

- Sen gitmezsen biz de gitmeyiz.

diye diretince, kalktım.

İ. Galip (Arcan), Mahmut Moralı, Vasfi Rıza (Zobu), Hazım ve ben, birkaç başka arkadaşla birlikte gittik. Yedik, içtik, sohbet ettik. Ciddi konularda münakaşa, münazara yaptık. Sonunda Hazım, oradan bir ud kaptı, gayet güzel çalardı. Tam çalacağı sırada Gazi:

- Dur bakalım, Behzat Bey, neyi emrediyorsa o çalınsın. Hangi şarkı? dedi.

- Paşam, ben şarkı sevmem, türkü severim,

diye cevap verince, sordu gene:

- Hangi türküyü?

- "*Şahane gözler, şahane*" türküsünü.

Derken, Hazım çalmaya, biz de söylemeye başladık.

Gazi:

- Vay, ben bu Rumeli türküsünü nasıl bilmem?

diye o kadar üzüldü ki, on defa söylettikten sonra:

- Haydi, Ankara'ya, tren kalkıyor, yolda devam ederiz, dedi.

İstasyona giderken bile Hazım yolda ud çalıyordu, otomobilde. Tam trene bineceğimiz sırada, ben:

- Paşam, Balıkesir'de daha temsillerimiz var. Onlar bitince Ankara'ya geliriz, müsaade ederseniz? dedim.

- Peki, dört gün sonra Ankara'da devam ederiz, dedi.

Gözleri nemli, kalbi burkulmuştu. Acaba bu türkü eski bir hatırayı tazelediği için mi, yoksa bütün Rumeli türkülerini bildiği hâlde bunu ilk defa duyduğu için mi? Anlayamadık...

Behzat Butak

"Ölümünün 25. Yıl Dönümünde Yakını Sanatkarların Ağzından Atatürk", Ses Mecmuası, No:46, 9 Kasım 1963, s. 4

BİR NÜFUS TEZKERESİ VERSİNLER

Balıkesir'de Şapka İnkılâbının ilk günlerindeydi. Atatürk, Balıkesir milletvekili Süreyya'ya Neyzen Tevfik'i görmek istediğini söylüyor. Süreyya, Neyzen'in yeğeni idi. Bundan ötürü onu da seviyordu.

Atatürk'ün iltifatı, onun konuğu gelince sevinci bir kat daha arttı. Hemen -kendi tâbiriyle söylüyorum- köpeğiyle, möpeğiyle yola çıktı. Yani tam teçhizat: Ney torbası, sazı, matarasını, Atatürk'e sunacağını söyler, Neyzen de hemen oracıkta şu kıtayı söyler:

"Sermedî bir iştialin şule-i fânisiyim.

Türk'e ait ülkenin feryad-ı ruhanisiyim.

*Aldığım kâfi bana Gazi-i Ekberden nasip.
Gölgesinde mâbed-i vicdanımın bânisiyim."*

Atatürk, ziyafet saatinde Askeri Mahfelde idi. Tevfik Bey üfledi, taksimler yaptı, Türk musikisinin en güzel eserlerini o harikalı üfle-yişi ile çaldı, herkesi coşturdu.

Atatürk, Neyzen'i çağırdı, milletvekillerinden Hayreddin Karan, Ali Sururi ve daha başkaları da yanında idi.

Atatürk, Neyzen'in elini kalbinin üstüne bastırarak dakikalarca tuttuktan sonra:

- Ne büyük, kuvvetli bir ruhun var, dedi.

Sonra ilave etti:

- Neyzen, ne istersin söyle?

- Sayenizde her şeyim var, teşekkür ederim.

- Bir şey iste canım !

- Bir nüfus tezkeresi versinler; emredersiniz.

- Senin nüfus tezkeren yok mu?

- Hayır. Bundan evvel hükümet yoktu ki nüfus tezkerem olsun.

M. Süleyman Çapanoğlu

"Espirileriyle Atatürk-Ata, Neyzen Tevfik'e Ne İstedigini Sormuştu" Akşam Gazetesi, 46. Yıl, Sayı: 16547, 11 Kasım 1963, s. 4

ÇANKAYA SOFRALARINDA ON BİR GÜN

22 Ekim 1925 Perşembe...

Çankaya köşküne döndüm. Saat 20.30'da Atatürk tarafından yemeğe çağırıldım. Salonda müzik çalıyordu. Atatürk İsviçreli Madam (Baver) ve manevî evlat edindiği dört küçük kız ile yeşil odada oturmuş neşeli neşeli konuşuyordu. Önünde bir kadeh rakı ile biraz leblebi vardı. Bana da karşısında yer gösterdi, bir kadeh de ısmarladı. Kimleri gördüğümü ve Ankara'yı nasıl bulduğumu sordular, söyledim. Madamın mesaisinden, kızların çalışkanlıklarından,

öğretmenlerinin daima iyi haberler verdiklerinden bahsettiler. Garson Saip'e İsmet Paşa ile Tevfik Rüştü Beyin şimdi gelmeleri için telefon edilmesini emretti. Tevfik Rüştü'nün geleceği, fakat İsmet Paşa'nın henüz evine gelmediği bildirildi.

- Dairesine telefon ediniz, mutlaka gelsin, bekliyorum, buyurdular.

Biraz sonra Tevfik Rüştü Bey frak giyinmiş, elinde körüklü donuk siyah bir gece silindir şapkası olarak eş, kızı ile geldi (Biz o vakit ne fraktan ne de bu gibi şapkalardan anlıyorduk). -

Biraz sonra İnönü de geldi. Ayaküstü birer kadeh içilerek sofraya oturuldu. Atatürk uzun masanın baş tarafına oturarak sağına Aras'ın eşini, soluna Madam Baver'i aldı. Bayan Aras'ın sağında İnönü, onun sağında Bayan Afet, bunun da sağında ben, benim sağında Aras'ın kızı yer aldık. Madam Baver'in solunda Tevfik Rüştü. Onun solunda Atatürk'ün küçük kızları oturdular.

Yemek listesi: Çorba, külbastı, ogaten, patlıcan, krema, kavun.

Yemek arasında şarap ve sonunda şampanya içildi. Sofradan kalkınca:

- Dans edelim, dediler.

Gramofon çaldı. Atatürk, Madam Baver'i alarak güzel bir dans yaptı, bunun adının fokstrot olduğunu Aras'tan öğrendim. Biraz ara verildi, Madamı dansa kaldırmaklığımı işaret etti, "Hiç bilmem." dedimse de "Olmaz öğrenmek lâzım." diyerek Madama "Paşa'ya öğretiniz." buyurdular.

İster istemez tutuştuk. İlk kolay sandım, ayaklarım birbirine dolaşmaya, duvarlar da etrafımda dönmeye başladı. Gençlik hayatım memleketin Doğu bölgesinde geçtiğinden ömrümde ilk dans bu 55'lik Madamla kısmetmiş. Kadın beni idare etmeye çalışıyor. Atatürk'ün yanından geçerken:

- Müziğin temposuna ayak uydur, olur biter. Askerin yürüyüşte davulun sesine ayak uydurduğu gibi, diyerek gülüyorlar.

Hakikaten az sonra becermeye başladım, oyuna biraz ara verildi. Avrupa balolarındaki çeşitli danslardan gece eğlencelerinden ko-

nuşuldu. Avrupa son moda danslarını fakat valsın daima kıymetini muhafaza ettiğini Madam anlattı. Atatürk bir vals çalınmasını emretti. Madamı alarak o kadar güzel bir vals yaptı ki Madam da bizler de hayran olduk. Bir ara Tevfik Rüştü'nün küçük yaştaki kızı Emel gözüne ilişti. Onu okşadı. Fakat uzun saçlarını beğenmedi:

- Bunun modası geçti.

diyerek, berberi Sabri'yi çağırttı ve orada saçları modaya uyar şekilde kestirtti.

- Bak şimdi daha güzel oldun, modayı ihmal etmemeli, diyerek taltifte (iltifatta) bulundu.

Vakit gece yarısını bulmuştu. İnönü birçok defa rica etti, bırakmadı. Nihayet ertesi gün çok işleri olduğundan ısrarla rica edince müsaade etti. O kalkınca bizler de kalkıp sokak kapısına kadar teşyi etti (uğurladı), kendisini eşi ile beraber cumartesi akşamı yemeğine davet etti. Bizler de ayrıldık.

23 Ekim 1925 Cuma...

...Atatürk de Çiftliğe gitmiş, akşam geldi, beni yemeğe çağırdı. Salon oldukça kalabalık, Atatürk'ün kızları çeşitli renkte ipekli elbiseleri ile onun etrafını bir çiçek halkası gibi sarmışlar. Bu akşam Madam Bayer de çok çıktı. Boyalı ve pudralı. Etekleri saçaklı siyah dekolte bir gece tuvaleti giymişti. Afet Hanım da siyah ipekli ve sırma işlemeli bir gece tuvaletini kendisine pek yakıştırmıştı.

Misafirler: Adliye Bakanı Mahmut Esat, İçişleri Bakanı Cemil, milletvekili Salih, Saffet, Mahmut, Nuri, Atatürk'ün eniştesi Mustafa. Atatürk sofrada Madamı karşısına, beni de onun sağına oturttu.

Yemek listesi: Çorba, külbastı, patlıcan, börek, ayva kompostosu, kavun, üzüm.

Holde orkestra çalıyor. Yemek arasında içki az içiliyor. Yemekten sonra Madam, Atatürk'ü sofradan kaldırmak için dans teklif etti. Kabul etmedi, tatlı sohbeti tercih etti:

- Artık öğrenmeye başladı, ilerletti.

diyerek, benimle dansa müsaade istedi. Atatürk gülerek:

- Çok iyi haydi Paşam, dedi.

Mecburen kalktık, biraz döndük. Madam bana:

- Yemekten sonra fazlaca şampanya içmesine mâni olmak istiyorum, dans teklif ediyorum, kalkmıyor, dedi.

Bir vals çaldırarak bana öğretmek istedi, beceremedim. Bunu gören Atatürk kalktı:

- Hâlâ beceremiyorsun.

Lâtifesi ile Madamı aldı vals yaptı. Diğer davetlilere de kızlarıyla dansetmelerini söyledi, kalkanların hepsi benim gibi acemi. Atatürk de ısrarla öğrenmelerini istiyor. Madam da onu şampanya sohbetinden kaldırdığından memnun. Çok geçmedi şampanya ısmarladı, bardaklar dolaşınca oyun da kızıştı. Madam yanından geçerken:

- Sıhhatinin bozulmasından korkuyorum, dedi.

Danslar alaturkalaştı, hepimize el tutturarak horan teptirdi, zeybek havası çaldırdı. Kimse beceremiyor, el ayak oynatarak dönüyorduk. Herkesi durdurdu, kendisi tek başına güzel bir zeybek oyunu yaptı, hayran oldum.

- Bu oyun milletimizin erkek oyunu, kahraman oyunudur, bilmek lâzım.

diyerek bizleri mahçup etti. Küçük kızların uykuları geldiğinden onları odalarına gönderdi, gece yarısı olmuştu. Atatürk arkadaşlarına beni övmeye başladı, sıkılıyordum. Afet Hanımın neşesiz bir hâlde kenarda durduğunu görünce bize Fransızca:

- Bu kız çok iyidir ve daha iyi olacaktır. Onu mükemmel yetiştireceğim, benim bu hallerim ona zor geliyor ama alışacaktır. Ben dostlarıma karşı olduğum gibi görünmek isterim.

Ve sonra Türkçeye çevirerek:

- Bu Madam da güya çok içtiğimden şikâyetçi, ne içtim ki. Bir iki kadeh rakı ile bir iki şampanya.

Arkadaşlarından birisi:

- Bizim de emelimiz, sizin sıhhatli ve neşeli olmanızdır.

deyince:

- Bilirim, beni seversiniz, merak etmeyin fazlaya gitmem, ölçümü bilirim, cevabını veriyordu.

Bir kenarda büzülmüş uyuklayan Salih Bozok'a gözü ilişti, gülererek işaretle, bu eski arkadaşından alaylı alaylı söz etti. Madamın esnediğini görünce hizmetçi kızı çağırarak:

- Madamı odasına götür, istirahat ettir, dedi.

Yakışıklı bir delikanlı olan garson Saip güzel bir kadın elbisesi giymiş olarak ortaya çıktı, bazı numaralar yaptı. Eski ortaoyunlarında erkeklerin yaptıkları zenne rolünün güya modernleştirilmesi gibi bir şeydi. Takdir edildi.

Hep ayakta dolaşan Atatürk, kanepede oturan Afet Hanımın yanına oturdu, beni de yanına aldı ve şu özetle konuşmaya başladı:

- Kızım Afet beni çok sever, hem de okumak meraklısıdır. Bazı hallerime üzülmüyor, haklıdır. Ben de onu çok severim, kabiliyetini gördüğüm için ona en yüksek tahsili yaptıracağım, lisan öğrettireceğim. Geleceğin yüksek bir hanımefendisi olacaktır. Küçükler de benim birer pırlantamdır. Ben kendimden ziyade misafirlerimin eğlenmesini istiyorum.

Bu sözlere karşı o da:

- Paşam hiç üzülmeyiniz, size olan derin saygı ve sevgilerimden sonra en büyük zevkiyi okumaktır. Bana bu fırsatı veriyorsunuz, çok müteşekkirim, diyordu.

Saat 3'ü geçerken bizlere izin verdi.

24 Ekim 1925 Cumartesi...

...Akşam Çankaya'ya döndüm. Bir saat kadar dinlendikten sonra Atatürk'ün dairesine geçtim, misafirler gelmeye başladı, ayakta görüşülüp biraz içildikten sonra sofraya oturduk.

İsmet Paşanın rahatsızlığı dolayısı ile gelemeyeceği haberi geldi, ama az sonra çıkageldi. Rahatsız olan kendisi değil refikası (Mevhibe Hanım) imiş, af diledi. Bayan İnönü'nün ben bulunduğum sürece Atatürk'ün sofrasına geldiğini görmedim. Misafirler hep fraklı, hanımlar da tuvaletli. Atatürk, İnönü'yü karşısına, sağına Bayan

Aras'ı, soluna Madam Bayer'i aldı, İnönü'nün sağında Aras'ın hemşiresi, solunda Madam Bayer'in kızı olduğunu öğrendiğim bir hanım oturdu. Afet Hanımla ben ve Tevfik Rüştü, Doktor Cemal, Reşat Nuri, Tevfik Beyler yan yana oturduk.

Yemek listesi: Pirinçli et suyu, pirezola, kuşkonmaz, börek, kremalı elma kompostosu, kavun.

Atatürk sofrada tarihî güzel şeylerden konuştu. Bilhassa eski Türk ulusunun büyük işlerinden ve medeniyete önderlik ettiğinden kendisine mahsus bir tatlılıkla anlatıyor, herkes de hayran hayran dinliyordu. İçki olarak yalnız şarap vardı.

29 Ekim Cumhuriyet Bayramından ve geçit resminden de sözler söyledi. Her olayı pembe görmek ve göstermek ve bu suretle kimseyi üzgün durumda bulundurmamak onun başlıca emeli.

Sofradan kalkınca mızika ve dans havaları çaldırarak danslar ve alaturka oyunlarla davetlilerin neşesini arttırıyordu. Bu gece şampanya yok. Saat 12'de herkese izin verdi, beni biraz daha alıkoyarak genel surette askerî işlerden, biraz da Konya ahvalinden konuştu, sonra izin verdi.

25 Ekim 1925 Pazar...

...Bu akşam Atatürk'ün sofrasında tenhalık ve sükûnet vardı. Rakı yoktu, şarap bile konmamıştı. Müzik de yok.

Yemek listesi: Terbiyeli çorba, but köfte, ıspanak püre, kıymalı patlıcan, peynirli börek, armut kompostosu, kavun, kahve.

Yemekte Atatürk'ün, kızları ve Kurmay Yarbay (Çopur) Necdet var. Bir de Konya'dan yeni gelmiş yedi yaşlarında Ayşe isimli topaç gibi yetim bir kızcağız. Atatürk onu mektebe başlatmış, zekâsını beğendiğinden evlât olarak yetiştirmek istiyormuş. İçmediği hâlde çocuklara güzel hikâyeler anlatarak onların gülmelerinden neşeleniyor. İstanbul'da bir kadın Eflatun'un Ziyaret isimli kitabını Türkçeye çevirmiş, bir nüshasını kendisine göndermiş. Bazı parçaları okudu ve beğendi. Saat 9'da yemek bitti, bizlere izin verdi. Anladım ki Mustafa Kemal içkili de içkisiz de Mustafa Kemal'dir.

26 Ekim 1925 Pazartesi...

...Saat 20'de beni Köşke çağırdılar...

Kütüphaneye girince Atatürk, İnönü, Recep Peker, Tefik ve Hayati Beyler oturmuşlar, bir yazı ile meşgul oluyorlardı. Beni de aralarına oturtular. Cumhuriyet Bayramı nutkunu hazırlıyorlarmış, önlerinde birer kadeh rakı ile leblebi vardı. Bir kadeh de benim için getirtti, içmediğimi bildiği hâlde ikramı eksik bırakmaz, içmeye de zorlamaz. Arada onlarla bir yudum almak benim için vazife idi. Nutkun sonuna yaklaşmışlar, kendisi söylüyor, Hayati yazıyordu. İnönü ile Peker de arada fikirlerini söylüyorlardı. Bunu bitirince Ankara'da yeni açılan Hukuk Mektebinde verilecek nutkun yazılmasını İsmet Paşaya bıraktı. O da biraz düşündükten sonra Tefik Bey'e yazdırmaya başladı. Atatürk dikkatle dinliyor ve yazdırılan cümleleri takdir ediyordu. Bu da bitince müsveddeleri yanında alıyordu, bir daha okuyacakmış.

Hariciye Bakanı Tefik Rüşdü Aras geldi, hep beraber yemeğe indik. Sofrada beni sağına, İsmet Paşayı soluna oturtmak gibi fazla bir iltifata mahzar olduk. Bu iltifat belki bugünkü gezimden memnuniyetini bildirmek içindi.

Yemek listesi: Çorba, piliç, patlıcan, börek, elma, muhallebi, kavun, armut.

Kızları sofrada yoktu. Yemekten sonra gramofon çaldırdı, yeni gördüğü genç bir artist gelerek alaturka oyunlar yaptıktan sonra işi alafrangaya çevirdi. Atatürk beğendi ve taltif için onunla dans etti. Sonra Recep Peker'e verdi. O da benim gibi henüz lâıykı ile öğrenememiş, bir iki dolaştı, bıraktı. Bana işaret etti, kalktım, dans ederken biraz açık tutuyormuşum, gülerek:

- Kumandan öyle olmaz yapışacaksın, diye azarladı.

Tekrar alaturka oyunlara geçildi, Atatürk kanepeye oturarak kızın yaptığı güzel numaraları seyre daldı, Tefik Rüşdü Aras yanına sokularak İtalya Kralı'nın bir mektubunu kendisine okudu. Yeni sefir gelirken getirmiş. Mektubun başı; Türkiye Reisicumhuru Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Selâm. Sefiri ne vakit kabul edeceklerini soran Aras'a:

- On beş Kasım'dan sonra, diye cevap verdi.

Mussolini bir nutkunda Şarkî (Doğu) Roma İmparatorluğunun mirasının kendilerine ait olduğunu ve bir defasında da on beş Kasım kadar büyük olayların görüleceğini söylemiş. Bu sözler Atatürk'ün içine o kadar işlemiş olacak ki, gece yarısından bir saat sonra, başı dumanlı ve yorgun sanıldığı ve eğlenceler içinde bulunduğu bir anda hiç düşünmeden bu cevabı verdi. Memleketin yüksek menfaatleri her an onun başlıca düşüncesidir. Kralın hürmetkârane sözlerine kapılmıyor, Mussolini'nin o zehirli sözlerine mukabele ediyordu ve böyle yapmış olmaktan neşesi artıyor, eğlenceleri uzatıyordu. Gecenin sonuna doğru Tevfik Rüştü Aras'a Cumhuriyet Bayramı programının ana hatlarını söylüyor, fevkalâde azametli ve debdebeli olmasını, gece de Fresko'da büyük bir balo verilmesini emrediyordu. İki gündür görünmeyen Madam Baver için de:

- Benim eski karım (Lâtife Hanım) toz alırdı, bu ise azamet (büyük-
lük) satıyor, yalnız emir vermek istiyor. Bir kolayını bularak bunu defediniz, diyor.

Aras da:

- Mümkündür efendim, cevabını veriyor.

Hepimize "Hayırlı geceler" temennisi ile izin verdi...

27 Ekim 1925 Salı...

...Akşam Köşke döndüm, sofraya henüz oturmuşlar. Atatürk Konya'dan yeni gelen S. Hanımı sağına, Afet Hanımı da soluna almış, bana da yer gösterdi. Küçük kızlarla Salih ve Mustafa Beyler de oturuyorlardı.

Az sonra isminin Rasim Ferit (Talay) olduğunu öğrendiğim şaşış gözlü bir doktor gelerek Atatürk'ün elini öptü ve işaret edilen yere oturdu, konuşmaya başladı. Kendisi Mason imiş, sözleri de masonluk hikâyeleri. Atatürk bir zamanlar kendisini de mason yapmak istediklerini fakat kabul etmediğini söyledi. İstanbul'da mason üstadı azamı Temyiz azasından Servet Bey isminde bir zatmış, istifa ettirmiş.

Küçük kızların yemeklerini yedirdi, yatmaya gönderdi. Vakti ile verem olup giden Selma Hanımın hikâyesini anlattı. Gençlik âleminin tatlı hikâyeleri ile herkesi güldürüyor, kendisi de neşeleniyordu. Rasim Ferit Belediyede oy verirken kendisine fotoğrafını imzalattıran bir artisten bahsetti, otele görüşürken “Ne olur beni cebine koy, Gazi’ye götür.” dediğini öyle bir tarzda anlattı ki Atatürk “Yarın akşam al gel, misafirlerimiz eğlensinler.” demekten kendini alamadı. Eniştesi Mustafa Bey de “O getiremez, ben getiririm.” diyerek hizmet yarışına girdi, güflüflüler. Bizlere izin verdiği vakit saat bir olmuştu.

28 Ekim 1925 Çarşamba...

...Akşam Çankaya’ya döndüğümde Atatürk’ü sofrada buldum. Karşısında İnönü oturuyordu. Kendi sağına da Konya Kız Öğretmen Mektebi Müdiresi Saadet Hanım, solunda isminin Refet Süreyya olduğunu öğrendiğim bir bayan oturuyordu. İnönü’nün sağında Afet Hanım, solunda S. Hanım bulunuyor. Diğer misafirler Şükrü Kaya, Ruşen Eşref, Ali Cenani, Rasim Ferit ve Tevfik Beyler. Gazi konuşuyor, sanattan bahsediyor, herkes dinliyor. Bir ara kalktı, müziğe vals çaldırdı. Refet Süreyya Hanımı dansa kaldırdı. Bu dün akşam bahsi geçen artistmiş. Danstan sonra biraz oturulup içildi, artist bayan bir paravanın arkasında soyundu, çıplak denecek bir hâlde ortaya çıktı, açık sarı ince ipekli bir mayo ve tül bir gömlekle serpanten danslar, Hindistan oyunları yaptı. Almanya’da dokuz sene bulunmuş, bu marifetleri öğrenmiş. Otuz yaşlarında dolgunca etli, bacaklarındaki mor mor lekeler morfinman olmak ihtimalini gösteriyor. Yemek neşeli geçiyor, içiliyor, konuşuluyor, alkışlar yapılıyor, arada bir hep birden dansediliyor. Atatürk, Afet Hanımla da dans etti. Bu zârif genç pembe ipekli dekolte tuvaletli ve güzel endamı ile göze çarpıyordu. Atatürk bu gece çok neşeli, kimseye laf vermiyor, hep kendisi anlatıyor, bazen sazendelerle (sanatkarlarla) beraber şarkı söylüyor ve onları kendisi sürüklüyordu. Şarkı söylerken bile hanendelerin (şarkıcıların) kendisine takaddüm etmesine (yaklaşmasına) meydan vermiyor. Rumeli havalarından pek hoşlanıyor “Şahane gözler” türküsü tekrar tekrar söyleniyor, bununla beraber bu eğlen-

celer arasında kendi kıbarlığından, vekarından bir şey kaybetmiyor, arada bir:

- Misafirlerimin neşesi benim de neşemdir, diyor.

Bir ara eskiden yazdığı bir hatıra defterini getirtti. 1918'de Karlsbat'ta Fransızca yazmış. Bundan birkaç sayfayı Ruşen Eşref'e okuttu, Türkçeye çevirtti. Bir şatoda güzel bir dansözle nasıl görüştüğünü, onunla çeşitli danslarını açık açık yazmış. Ruşen de uzun boyu gibi yüksek sesi ile bunları ballandıra ballandıra şairane bir eda ile okudu. İlk gördüğüm bu genç ve güçlü şairden hoşlandım.

İnönü az içiyor, kendisini iyi idare ediyor. Atatürk bir ara çıplak dansözle dans etmesini İnönü'ye teklif etti, o kendisine mahsus bir incelikle işi geçiştirdi. Misafirlerden birisi kadının o incecik parçaları da üzerinden atmasına emir vermesini rica etti. Atatürk:

- Olmaz öyle şey, her şeyin bir hududu var, dedi.

Sofraya oturulduğu zaman maariften (eğitimden) bahsedildi. Misafir hanımların maarifte işleri yürümüyormuş, bilmem hangi müfettiş arzusuna nail (sahip) olamadığı için işlerini baltalıyormuş. Atatürk, Başbakana dedi ki:

- Sen bu maarifi ıslah etmelisin hem de baştan başlayarak.

Biraz sonra Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'nin sıhhatini sordu ve:

- Ben de gideyim, göreyim, sıhhatini sorayım, acaba aklını mı kaçırdı, o da muhtemel.

Gibi sözleri dikkatimi çekti. Saat 2'ye geliyordu. İnönü yarın çok iş olduğunu söyleyerek müşkülâtle izin alabildi, biraz sonra bizlere de izin verdi.

29 Ekim 1925 Perşembe....

...Atatürk, Hamdullah Suphi'yi ziyarete gitti. Akşam Çankaya'ya çıktım. Yemek sofrası hususî bir aile sofrası hâlinde. Atatürk'ün kızları ile Salih, Kılıç Ali, Tefvik ve Mustafa Beylerden ibaretti. Yemek arasında az içildi, gece yarısına doğru gazinoya baloya gidilecekmış, küçük kızların da baloya götürülüp götürülmemesi

münakaşa olundu, götürölmeye karar verildi, giyindiler, hep beraber çıktık. Atatürk, Afet Hanımla, Madam Baver öteki kızları ve maiyeti başka otomobillerle katile hâlinde Fresko gazinosuna gittik. Çok kalabalık vardı, Türk hanımlar pek az idi, ecnebi (yaabancı) bayanlar da çok değildi. Zeki (Ün) Beyin orkestrası çalıyordu. Milletvekilleri, elçiler, yüksek memur ve askerler Atatürk'ü şiddetle alkışladılar. İlk dansı Atatürk Fransa Elçisinin kızı ile açtı (Madam yoktu). Kızın güzelliği herkesin dikkatini çekti, pist, dans edenlerle bir anda doldu. Atatürk kızlarından birisi ile dans etmemi söyledi, danstan sonra artist Refet Süreyya çıplak hâli ile numaralar yapmaya başladı. Bu, Ankara için bir yenilik idi. İnönü de Rus Elçisinin ak saçlı madamı ile dans ederken gülümsedim, yanımdan geçerken:

- Ne yapalım, politika ediyoruz, dedi.

Atatürk, Başbakanı alarak birlikte subayların bulunduğı yere geldi, onlara şampanya ısmarladı, şereflerine kadeh kaldırıncı bir alkış tufanı koptu, salonu cınlattı. Subaylar karşılıklı kadeh kaldırıyorlar, bu suretle boşalan kadehler birbirini kovalıyordu. Genç subaylar, Atatürk'ü kucaklarcasına sardılar, o da onların kahramanlıklarından, memlekete yaptıkları hizmetlerden ve ordusu ile daima iftihar etmekte olduğundan bahsederek subayları ve generalleri taltif ediyordu. Onlardan ayrıldıktan sonra Fransız sefirinin kızı ile bir iki defa dans etti.

Çok neşeli, dolaşılıyor, herkese iltifatta bulunuyor, arada da biraz oturup seyrediyordu. Fransız Sefiri kızını alıp görünmeden savuşmuş. Sabah yaklaştı, herkes birer birer çekilmeye başladı. Saat 4'e doğru "Artık gidelim." diyerek birlikte çıktık. Otomobilde beni yanına aldı, hareket edince başını göğsüme dayayarak daldı. Göğsümde perişan bir hâlde saçılan o sırma saçları en büyük heyecanı kalbimde yaratıyor, öpüyor ve kokluyordum. Atatürk'ü ilk defa olarak böyle biraz fazla kaçırmış görüyordum. Bu da subayların etkisi ile olmuştu. Tan yeri ağarmaya başlarken Köşkün kapısında arabanın durması ile gözünü açtı:

- Geldik mi?

diyerek indi ve "Hayırlı geceler!" temennisi ile içeri girdi...

30 Ekim Cuma...

...Yemek vakti Atatürk'ün dairesine geçtim. Doktor Neşet Ömer (İrdelp) Bey gelmişti. Atatürk de Başbakanla geldi, biraz konuşulduktan sonra Başbakanı teşyi etti (uğurladı). Sofraya oturuldu. Hamdullah Beyin sinirlerinden rahatsızlığı üzüntü ile konuşuldu. Yemekten sonra bize izin verdi...

31 Ekim Cumartesi...

...Akşam Köşke döndüm. Sofranın başında Atatürk, sağında Saadet, solunda Afet ve S. Hanımlar, bana da Saadet Hanımın solunda yer ayırmış. Tevfik, Rasim Ferit Beylerden başka kimse yok. Mutad veçhile (her zamanki gibi) içiliyor, fakat Atatürk neşesiz, biraz da sert. Başkatip Tevfik Beye sordum, kızlarına hürmetsizlik eden, onları mektepte otomobil beklemeye mecbur bırakan bir hizmetçi kızı hiddetlenerek kovmuş.

- Kızcağz iyi hizmet ettiğinden üzüntülü. Birkaç gün gizleriz, hiddeti geçer, el öptürürüz, affeder, dedi.

Başvekil geldi, sol yanına aldı. Bayram gecesi baloda Fransız Se-firi olayını iyi bir sonuca bağladığını anlattı. Dans ederken kızına yapılan muamelenin fena maksatla olmayıp takdir maksadı ile olduğunu, iyi bir şekilde tefsir edildiğini (yorumlandığını) izah etti. Az içilerek yemek yenildi. Saat 11'de dağıldık...

1 Kasım 1925 Pazar...

...Bu gece Atatürk'ün sofrasında İnönü ile Bakanlardan Tevfik Rüştü, Mahmut Esat, Ali Cenani, Cemil Beylerle milletvekillerinden Mahmut, Yahya Kemal, Ruşen Eşref, Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Saraçoğlu Şükrü Bey, Ordu Müfettişi Ali Sait Paşa, Doktor Rasim Ferit, artist Refet Süreyya Hanım vardı. Şarkılar söylendi, şiirler okundu, edebiyat bahisleri oldu.

Bir ara Mahmut'la Ruşen Eşref arasında sert ve biraz tatsız konuşmalar yapıldı, Atatürk hoş idare etti, kendi hatıratından bazı eski hikâyeler okuyarak herkesi güldürdü. Saadet Hanımın Konya'ya mektebine iadesini emretti.

Çok tatlı sohbet devam ederken vakit gece yarısını geçeli iki saatte fazla olmuştu ki ancak misafirlere izin verdi. Onları uğurladıktan sonra ben de elini öperek veda etmek istedim, o boynuma sarılarak beni öptü ve tekrar beklediğini söylemek lütfunda bulundu...

Fahrettin Altay

Orhan Tahsin, "Fahrettin Altay'ın Hatıra Defterinden", *Akşam Gazetesi*, 29 Ekim 1956, s.3; *Görüp Geçirdiklerim On Yıl Savaş 1912 – 1922 ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s. 392 – 416

TEKKELER KAPANDI

Bir gün de yine o küçük köşkte yukarıda, Hamdullah Suphi Bey:

- Paşam, dedi. Talebeler büyük kumandan Fatih nerede medfundur (defnedilmiştir), gidip ziyaret edemez miyiz? Türbesi niçin kapandı? Yavuz gibi, Kanunî gibi büyük kumandanların, büyük padişahların yerlerini, türbelerini bilmesin mi talebelerimiz? Sordukları zaman âciz kalıyoruz. Hiç olmazsa götürüp gösterebilsek ve onlara lâzım gelen izahatı yerinde verebilsek.

Atatürk:

- Hamdullah Suphi Bey, ne demek istediğinizi anlıyorum, dedi. Bakınız, dedi. Ben medreseleri kapadım. Medreseleri kapadığım zaman medreselerden aş yemeyen adamlar müteessir olmadılar ve medreselerde çocukları okumayanlar teessür duymadılar. Kapanır mı medreseler, ne oluyor falan denildi ama unutuldu geçti, gitti. Tekkeleri kapadım. Tekkelerde oturup ikâmet edenler ve orada meccanen (parasız) yiyip içenlerin dışındaki insanlara, tekke ile âlâkası olmayanlara tesir yapmadı. Ben on beş milyonun taassuplarına hitap edecek şu hareketi yaptım: Şapka giydirdim. Anlasınlar ki insan kisve (kıyafet) ile din değiştirmez. Ve dinini herhangi bir kisveye âlet etmez. Kısa bir zamanda bunu anlayacaklardır. Din ile kisvenin farkının ne olduğunu da idrak edeceklerdir. Ben bu hesapları

bir gardrop mevzuu üzerinde duracak kadar basit görmüş veyahut üzerinde durarak onu bir inkılâp kabul etmiş bir insan değilim. Şapka giydikten bir müddet sonra bu iş ayrı, o iş ayrı diyecekler. Anlayacaklar ki şapka giymekle kimse dinini değiştirmez. Bu budur. Ben size on beş sene müddet veriyorum. On beş sene bu böyle devam edecek Hamdullah Bey. On beş sene sonra gelin... Hangi türbenin türbedarlığını istiyorsanız ben onu size vereceğim. Orada entari giyin oturun türbedar olun, dedi.

Mahmut Baler

"Her Hafta Bir Sohbet"... Hazırlayan: Abdi İpekçi, Konuğumuz: Mahmut Baler (Bal Mahmut), "Atatürk'ten Anılar", Milliyet Gazetesi, Yıl: 21, Sayı: 8268, 9 Kasım 1970, s. 9

ÇANAKKALE BABASI

Bir gün, tekkelerin kapatıldığı sırada, İstanbul'daki meşhur Bektaşî şeyhlerinden birisi, yanına eski müridi, Çanakkale tekkesinin şeyhini, tarikat tabiriyle Çanakkale babasını alarak Ankara'ya bir ahabına vaziyeti anlamak üzere misafir gelir. Ev sahibi, Atatürk'ün dostlarından. Biraz sonra, evine Köşkten bir otomobil gider:

- Misafirlerini de alıp buyursun...

Mazeret dilemeye veya vaziyeti gizlemeye imkan yok. İster istemez iki "Baba" ile birlikte adamcağız Çankaya'nın yolunu tutar. Umduğunun aksine güler yüzle karşılanır, misafirlerine de izzet ikram başlar. Biraz sonra Atatürk, Çanakkale'den gelmiş olana sorar:

- Siz hangi tekkedensiniz, bakalım?

- Çanakkale'nin Babasıyım efendim.

- Aman bir yanlışlık olmasın; Çanakkale'nin Babasını ben kendim sanıyordum.

Kum

"Pazar Keyfi: Çanakkale Babası", Vatan Gazetesi, Yıl:10, Sayı:3169, 19 Mart 1950, s.3

GAZİ VE BEKTAŞİ BABALARI

Bir akşam yine Çankaya Köşkünde vazifeye davet edildik. Muayyen saatte Hafız Yaşar Okur idaresinde santurî Zühtü Bardakoğlu, kemanî Mehmet Rıza, udî Şevki, hanende Abdülhalik'ten müteşekkil heyetle Köşke vasil olduk.

Atatürk henüz yemek salonuna geçmemişler... Holde bulunan davetliler arasında iki yabancı sima nazarı dikkati çekiyor. Biri sakallı ve zayıf, diğeri genç ve biraz şişmanca ve bıyıklı. O sırada Ankara'da bıyık ve sakal kesmek moda olduğundan bu iki zatın halleri ve bilhassa giydikleri smokinlerin eşten dosttan tedarik edildiği belli. Atatürk'ün hususî tabibi Ragıp Beyle konuşuyorlar.

Resmî davetlerde frak ve smokin giyildiği gecelerde bize daha evvel malûmat verilir, ona göre elbise giyerdik. Diğer davetliler de münasip elbiseleriyle geldiklerine göre bu iki zatın yabancı oldukları her hâllerinden anlaşıyor.

Biraz sonra Atatürk'ün huzuruna girdik. Bu iki yabancı Çamlıca Bektaşî dergâhı şeyhi Ali Nutkî ve Kilidbahir Bektaşî şeyhi Haydar Naki babalar diye takdim edilince, bu zevatın kimler olduğunu öğrendik. Meğerse Atatürk'ün hususî tabibi Ragıp Bey ile babaların dostluğu varmış; bir gün Atatürk'le Ragıp Bey konuşturlarken söz bektâşîliğe intikal etmiş, Ragıp Bey babaları tanıdığını ve bu zevattan Ali Nutkî Babanın hoşsohbet ve Haydar Babanın Galatasaray Sultanîsi mezunu olup şair olduğundan bahsedince, Paşa da tanımak arzusu izhar etmişler (göstermişler), bu vesile ile Babalar Ankara'ya davet edilmişler...

Paşa, Babalara sofrada kendilerine yakın bir yer gösterdiler. Saza başladık. Birkaç eser çaldıktan sonra Atatürk, Ali Nutkî Babaya hitap ederek:

- Bektaşî tarikatının hususiyetleri nelerdir? diye sordular.

Ali Nutkî Baba:

- Yüzlerce sene evvel kurulan bir sosyete (topluluk) hayatıdır. O devirlerde taassup yüzünden kadınlı erkekli bir toplantı yaparak yemek ve içmek kabil olmadığından tarikat namı altında bugünkü sosyete hayatımızı Hacı Bektaş o gün kurmuştur, dedi.

Paşa, Haydar Naki Babaya hitap ederek:

- Bu sosyetenin hususiyetleri nelerdir? diye sordular.

Haydar Naki Baba:

- Bektaşî tarikatına mensup canlar (tarikatin azaları) haftanın tayin edilen gününde tekkeye gelirler, akşam üzeri Babanın etrafında halka olurlar, Babanın karşısına tesadüf eden köşede de en yaşlı ve kıdemli Bacı (kadın aza) riyasetinde kadınlar otururlar ve önlerindeki sofradan âdap ve erkân dahilinde yerler ve içerler. Bu âleme musiki, şiir ve nükte karışır, güzelce vakit geçirirlerdi.

Paşa:

- Bir sâkî meselesi varmış, bu nedir? diye sordu.

Baba:

- Sâkî, Bektaşî sofralarının en mühim uzvudur. Bektaşîler rakıyı kapalı kadeh ile içerler, yani kadeh içindeki rakının miktarı görünmez ve herkes aynı kadehten içmeye mecburdur. Bu kadehi elden ele devrettiren sâkî ile Babanın arasında daimî bir irtibat vardır. Canlar arasında biraz sarhoşluk âlameti gösterene Babanın bir işareti üzerine ya boş kadeh veya pek az rakı konmuş kadeh verilir, tarikatın âdâbına göre can buna itiraz edemez, sabaha kadar aynı neşe ve samimiyet içinde sohbet devam eder, gider, dedi.

Paşa:

- Musiki, şiir ve nükteden bahsettiniz, bunlardan birer parça lütfedin, dediler.

Bu emir üzerine Babalar bizim de bildiğimiz:

*"Eşref oğlu al haberi arı biziz, gül bizdedir
Biz o mevlanın kuluyuz cümle din iman bizdedir."*

güfteli nefesini okudular. Nefes bitti. Paşa memnun; musiki devam ediyor...

Bir ara biz;

"Kaçma mecburundan ey âhuy-i vahşi ülfet et."

güfteli şarkıya girdik, daha birinci satırı okumuştuk ki Paşa, Ali Nutkî Babaya dönerek:

- Nurbaba kitabı ile bu şarkı sizin hususî hayatınızı tasvir için yazılmıştır, diyorlar; doğru mudur? dediler.

Ali Nutkî Baba:

- Efendim Yakup Kadri Beyin bir şakası olacak, fakirin hayatı dost ve müritleri arasında pek sâde geçerdi, hele dergâhlar kapandıktan sonra büsbütün sâkin bir hayat geçiriyorum, dedi.

Paşa:

- Yakup Kadri Beyi davet ediniz, gelsinler! emrini verdiler.

Yarım saat sonra Yakup Kadri Bey meclise dahil oldular. Ve Ali Nutkî Babayı görünce mütehayyır oldular (hayret ettiler).

Birçok şarkılar, gazeller okundu. Gecenin yarısını çoktan geçmiştik. Atatürk, Yakup Kadri Beye dönerek:

- Yazdığınız Nurbaba romanı Ali Nutkî Babayı müteessir etmiş zannedirim. Fakat müteessir olmakta haksızdırlar. Sizin gibi büyük bir edibin yazacağı bir kitaba keşke benim hayatımı süje -kelime ay-nendir- itti haz etselerdi (edinselelerdi), ben buna kızmaz bilâkis ifti-har ederdim, dediler.

Paşa'nın bu zarif ve ince sözleri hazır olanları minnettar bıraktı. Ve meclis bu güzel hava içinde dağıldı.

Bir müddet sonra Ali Nutkî Babanın Mucur kazası kaymakamlığına ve Haydar Naki Babanın da o tarihlerde inşaatı henüz ikmal edilen Kadıköy Sebze ve Meyve Hali Müdürlüğüne tayin edildiğini öğrendik.

Burhanettin Ökte

"Atatürk'ten Hatıralar", *Türk Musikisi Dergisi*,
Cilt: I, Sayı: 6, 1 Nisan 1948, s. 8, 13

NURBABA ROMANININ SIRRI

Benim yazdığım kitaplardan en çok sevileninin Nurbaba olduğunu söylerler. Ben de bundan memnun olmadım, diyemem. Ancak

Ankara'da bir gece şöyle bir hâdise karşısında kaldım: Yüksek bir yere (Gazi'nin sofrasına) davetli idim. Oraya gittiğim zaman çoktan sofraya oturulmuştu. Bana frak giymiş bir zatın üstünde yer gösterildi, oturdum. Huzurunda bulunduğumuz yüksek şahsiyet:

- İşte, dedi, romanınızın kahramanı solunuzda size bakıyor: Nurbaba.

Selâmlaştık. Nurbaba yeni giymiş olduğu belli olan frakı içinde çok nazikâne ve mütevazıane selâmımı karşıladı:

- Alik-selâm!..

Bir dakika sonra huzurunda bulunduğumuz zat, ona hitap etti:

- Nurbaba, söyle bakalım.

- Neyi efendim?

- Senin şarkını.

- Efendim?

- Canım efendim, işte senin şarkını!

Nurbaba, elleri göğsünde bağlı ve başı öndeki tabağa eğik olduğu hâlde camid (donmuş) bir cisim vaziyetinde bulunuyor ve cevabı veremiyordu. Bunun üzerinde ben söz aldım:

-Efendim, dedim, siz bu adamı gerçekten benim kitabımdaki adam mı sanıyorsunuz? Bu, gördüğünüz gibi sade bir kalıptır. On- da ne ses, ne his vardır. Benim izahıma hacet yok. İşte kendini gör- rüyorsunuz. Ben romanıma bunu süje olarak almıştım, onun sebe- bi vardır. Hakikaten içtimâî hayatta böyle birtakım eçhel (cahil), ah- mak ve ahlâkta erzel (alçak) insanlar vardır ki kavuklarıyla, kıyafet- leriyle ve eski Osmanlı sultanlarının temin ettikleri fuhuş ve rezalet tekkeleriyle en masum insanlar üzerinde en büyük tesirler yapagel- mekte idiler. İşte ben kitabımda bu rezilleri teşhir etmek istedim.

Bir de bu reziller tarafından iğfal olunmuş olanların masumluk- larını, saffetlerini (arlıklarını) ve temizliklerini bildiğimden onları korumaya yardım için bir tetkike koyuldum, içlerine girdim. Gör- düğüm hakikatleri kitabımda izah ettim. Benim kitabımı okuyanlar, -Osmanlı İmparatorluğu'nun o devrinde, memleketin diğer mıntı- kalarından bahsetmiyorum- Sultan Hamit'in oturduğu İstanbul'da

vaziyetin böyle olduğunu anlamış olurlar. Eğer ben, Sultan Hamit devrinde uyku, tekâsül (üşenme) ve tembellik hâlinde gördüğüm insanların kitabımı okumaları için onlara cazip olduğu anlaşılan o günün bir şarkısını kitabıma koymuşsam isabet ettiğimi kitabımı okuyanların kâffesinin (tümünün) ve nihayet bütün muhitin hassasiyeti bana anlatmıştır. Hakikati hâlde (gerçekte) kitabımda görülen şarkıyı ne ben bilirim, ne de bu Nurbaba bilir.”

- Madem ki bu şarkı senin eserini cazip kılmak için bir tılsım olarak alınmış ve eserine konmuştur. Bunu dinlemek isterim.

Bu vaziyette sofrada bulunan bazı zevat, şarkıyı bilgin göründüler ve şarkıyı söylemek için müsaade istediler. Şarkı söylendi:

*“Kaçma mecburundan ey âhu-y-î vahşî tîlîf et.
Gayri bu bigânelikten geç vefayî âdet et.”*

Bu şarkıdan görüldüğüne göre en çok mütehassis olan huzurunda bulunduğumuz yüksek şahsiyetti. Halbuki sofrada bulunan köhne tekke şeyhi bundan hiçbir şey anlamış değildi. Fakat ev ve sofrası, geçmiş zamanın çok hilekâr adamını kendi huzurunda muhakkar (hakarete uğramış) göstermek cihetine (yönüne) asla gitmek istemedi. Yalnız onun Personnage (karakter) gibi gösterildiği Nurbaba romanının içinde hakikî Personnage olanın o değil, Yakup Kadri'nin kendi kafası, kendi düşüncesi, buluşu, yaratışı, icadı olduğu anlaşıldıktan sonra cahil tekkenişine (dervişe) izin verdi. Artık o, bu hikmet (bilgi) ve hakikat sofrasından gitmeliydi. Bu, oldu. Mazi-nin bütün günahlarını, riyakârlıklarını omuzlarında henüz taşıdıkları görülen, insanlık edep ve terbiyesinden çok uzak oldukları her duruş ve hâllerinden anlaşılan bu kabil (gibi) adamlar, gene insanlığın en büyük nezaketini tanıyan insanlar tarafından nazikâne tavrı ve muamelelerle gönderildi.

İşte ondan sonra kalanlar arasında samimî, millî ve filozofik bir mükâleme (konuşma) cereyan etti. Onu şöylece hülâsa edebilmek mümkündür: Bir ses işitildi:

- Arkadaşlar görüyor musunuz? Bugün, en yakından tanıdığımız adamlardan tutun da bütün Türk milletine ve Türk Devletine

hâkim olanlara varıncaya kadar herkese el öptürmüş adamların en yükseğiyle karşılaştık. Bütün memleketin, milletin ve devletin talihi neye bağlı zannolunduğu şimdi çok açık olarak görüldü: Bundan babalarımız asla hicap duymamıştır. Bilâkis manevî kuvvet almış olmalarından müteselli (teselli olmuş) görünmüşlerdir. Fakat bu dakikada burada bulunan arkadaşlar bir şeyi nasıl anlarlar ve nasıl izah ederler?

Ve gene o ses izah etti:

- Türk milletin ki ezelden başlar, ebedî bilinmez; bu imtidad (süre) içinde, bu uzun yürüyüş sahasında birtakım sarsıntılara uğramamış olduğunu iddia edemeyiz, fakat bugünün güneşini gören Türk çocukları Türk tarihinin parlak güneşine bulut kondurmaya-cak kadar kendilerinde yüksek enerji bulmaktadırlar.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

"Nurbaba" Romanına Dair Edebî Bir Haura (Eserde Yaratılan Şahsiyetin Teşrihi ve Tekkelerin Felsefî Anlamı)", Cumhuriyet Gazetesi, Sayı: 4228, 20 Şubat 1936, s. 3

GAZİ VE NURBABA

"Bir gece yarısı telefon çaldı Mustafa Kemal'in aradığını söylediler. Hemen gittim. Baktım, Mustafa Kemal'in yanında Kısıklı Şeyhi Ali Baba. Ben içeri girer girmez Mustafa Kemal, Kısıklı Şeyhi belki bana hücum edebilir, diye hemen ayağa fırlayıp, Şeyhle benim aramda yer aldı. Kısıklı Şeyhi, beni çok iyi karşıladı ve söz arasında dedi ki:

-Senin kitabın tekkeye feyiz ve bereket getirdi. Gelen giden bir kat daha arttı."

Bu konuşmada, araya diğer bazı konular da girdiği için Nurbaba üzerinde yeteri kadar duramamıştık.

Yalnız hatırımda kaldığına göre bu buluşmada Mustafa Kemal, Kısıklı Şeyhi ile eserdeki Nurbaba'yı zihninde karşılaştırıyor ve ikisi arasında bazı uyumsuzluklar bulunca bunun nedenini soruyor.

Yakup Kadri'nin bu soru üzerine Atatürk'e ne cevap verdiği benim için büyük bir merak konusu idi. İşte bu merakımı gidermek için Yakup Kadri'ye mektupla başvurduğumda bana aşağıdaki tamamlayıcı bilgiyi göndermek lütfunda bulundu:

“Atatürk, Nurbaba romanının kahramanını görmek merakında idi. Çünkü, bunun gerçekte mevcut bir Bektaşî şeyhi olduğunu kendisine söylemişlerdi. Çankaya'da oturan Dr.Ragıp adında bir Bektaşî de onu şahsen tanıdığını söylemiş ve bulup Atatürk'e takdim etmek görevini üstüne almıştı. Eserde ele alınan zat, Kısıklı Dergahının Şeyhi Ali Baba'ydı. Söz konusu romanımın etrafında yapılan polemiklerde hep bu adamın ismi geçmiştir. Sebebi şu: Çünkü ben yarı tasavvufa düşkünlüğüm, yarı Bektaşî sırrı denilen şeye karşı merakım nedeniyle tarikata girmek kararımı bu dergahta gerçekleştirmiştim. Yani Ali Baba'dan “Nasib” almıştım.

Fakat ilk günden itibaren, Ali Baba başta olmak üzere, orada herkes ve her şey beni bir hayal kırıklığıyla etkilendirmekten öteye geçememiştir. Ali Baba, tasavvufla hiç alakası olmayan, hatta okuyup yazması kıt bir adamdı. Kalıbının, çehresinin bazı niteliklerinden başka benim Nurbaba'ya benzer bir tarafı yoktur (Kadınlara düşkünlüğünden ve kadınların ona kapılmalarından başka).

Nitekim Atatürk, onda Nurbaba'yı bulmak için hayli yoklama ve denemelerde bulunmuş (mesela romanda güzel sesli olarak tanıttığım için) “Şarkı söyle, nefes oku!” demiş, karşılığını alamamış ve beni yanına çağırıp onun işitemeyeceği bir sesle:

-Yakup Kadri, bu senin anlattığın Baba'ya hiç benzemiyor, diye adeta yakınır gibi olmuştu.

İşte ben de bunun üzerinedir ki:

-Paşam, demiştim, bu, Nurbaba'nın ham maddesidir.”

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

**"KAYDI HAYAT ŞARTI İLE REİSİCUMHURLUK!
BU, BİZİM PRENSİBİMİZ DEĞİLDİR."**

...Gazi'nin huzurundan son ayrıldığı an şu dakikada altı gün geride kalmıştır...

Biz yalnız Gazi'nin asrında değil, Gazi'nin huzurundayız.

Said Paşa, Şükrü Naili Paşa Gazi'nin birer cenahında, ben Ali Hikmet Paşa ile Ruşen (Ünaydın) Bey arasındayım.

Arkaya taranmış yumuşak parlak saçlara bakınca "o kızıl saçlı zafer kartalı" mısraı (dizesi) kulağıma ne kadar sert geliyor...

Bu gece... Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, Refik Bey, Salih (Bozok) Beylerle ben siyah; Nuri (Conker) Bey, Tahsin Bey, Behiç (Erkin) Beyler beyaz fiyonk bağlamışız... Gazi'nin tam karşısında... Gazi'yi dinliyoruz.

Sofradaki kumandanlar Gazi'nin ya mektep ya gençlik arkadaşları...

Manevralar... Gazi'nin çok sevdiği askeri muhabbetler. En küçük teferruatına kadar geçmiş hadiselerde hafızasının sadakatini görüyor, hepimiz mütehayyir oluyoruz (hayret ediyoruz).

- Paşam, diyorum, hafızanız beni korkutuyor. Kusurlarımızı unutturmak kabil (mümkün) değil.

- Hafızamın zaafı isimlerle tarihlerde... buyuruyorlar...

Bu gece bize hatıralarından bazı sayfalar okudu...

Bize bu akşam dedi ki:

- Birçok yerlerden müracaatlar görüyorum. Kaydı hayat ile (yaşadığım sürece) Reisicumhurluğumu istiyorlar. Bu, bizim prensibimize mugayirdir (aykırıdır).

Hakkı Tarık Us

“BUNA HAZRET-İ PEYGAMBER DE KIZAR”

Yıl 1926. Ay Mayıs. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Dört Yol, Adana, Mersin, Silifke, Bursa, Balıkesir, İzmir bölgesine yapacağı gezide kumandanımız sayın İsmail Hakkı Tekçe, Çankaya’da beni çağırarak yirmi erle büyük Atatürk’ün gezisinde muhafız olarak görevlendirdi. Gerekli talimatı verdi.

Bu yolculukta Mersin’den Silifke’ye Ertuğrul Yatı ile giderken yatın güvertesinde küçük bir masanın başında Gazi Hazretleri, öbür başında sofranın en küçüğü olarak ben oturmaktaydım. Konuşuluyordu. Konu ile ilgili olmadığım için dinlemiyordum.

Mevzuu da bilmiyordum, ancak, Peygamberimizin birkaç defa geçen adı dikkatimi çekti. Bugün konuyu hatırlayamıyorum. Yalnız, Gazi’mizin biraz heyecanlı olarak sesini yükseltmesi dikkatini çekmişti.

- Buna Hazret-i Peygamber de olsa kızar, dediğini bugün söylemiş gibi hatırlıyorum.

Sonra böyle devam etmişti:

- O, Allah’ın birinci ve en büyük kuludur. Onun izinde bugün milyonlarca insan yürüyor. Benim, senin adın silinir, fakat sonuca kadar o, ölümsüzdür.

Ali Rıza Ünal

T.A.T., "Büyük Gazi Mustafa Kemal Atatürk Hakkında Anılarım ", Türkiye Harb Malulu Gaziler Dergisi, Sayı:158, Ankara Nisan 1959, s.23

İZMİR’DE GAZİ’YE SUİKAST TEŞEBBÜSÜ ÜZERİNE

19 Haziran [1926], Cumartesi günü vaka (İzmir’de Atatürk’e karşı suikast teşebbüsü) her tarafı ile iyice açıklandı, resmî tebliğ ile de iş aydınlatıldı.

Her akşam (İzmir’de) Atatürk’ün evinde toplanılıyor, sofrada bu mesele konuşuluyor, yapılmakta olan tahkikat anlatılıyor, her tarafla telgraf muhaberesi (haberleşmesi) yapılıyordu. İstiklâl Mahke-

mesi bütün Terakkiperver (Cumhuriyet Fırkası) mensuplarının tevkifine emir vermiş, Ziya Hurşit itirafta bulunmuş, eski Maarif Nazırı Şükrü Beyle eski Ankara Valisi Abdülkadir Beyi söylemiş, Abdülkadir'i bulamamışlar. Mehmetçe isminde birisini Abdülkadir'i bulmak üzere İstanbul'a göndermişler.

Dikkatimi çeken bir husus, bu önemli işler hakkında burada tahkikat yapılırken Hükûmet Başkanının (Inönü) bulunmaması olmuştu. Bu sırada şu haber duyuldu:

"İstiklâl Mahkemesi birkaç Paşanın tevkifini Ankara'ya yazmış, fakat Başvekil şüphe üzerine bunların tevkifine taraftar olamadığını bildirmiş, Kâzım Karabekir Paşayla, Münir Hüsrev Beyin tevkiflerine mâni olmuş, Dahiliye Vekili Recep Peker'in de resmi tebliğde acele etmesi Abdülkadir'in kaçmasına sebep olmuş."

İzmir Kumandanlık Dairesinde bu hususu görüşüp alınacak tedbirler hakkında talimat verdim, Ordum namına Atatürk'e geçmiş olsun sadakat mektubunu yazarak gece sofrada kendisine takdim ettim.

Fahrettin Altay

*Görüp Geçirdiklerim On Yıl Savaş 1912 – 1922
ve Sonrası, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s. 418
– 419*

"İSMET'İN ETRAFINDA TOPLANMALISINIZ"

İzmir suikasti günlerinde idi. 24 Haziran 1926 gecesi, Atatürk'ün sofrası etrafında toplandık. Biraz neşeli idi, muhtelif bahisler, tarihten misaller konuşuldu. (Atatürk) Başvekil'e (İsmet Paşa'ya) biraz fazlaca iltifatta bulundu ve bir ara nedense şunları söylemek mecburiyetinde kaldı:

- Çocuklar. Ben bir gün ölürsem, İsmet'in etrafında toplanmalısınız. Bunu unutmayın haa.. Fevzi Paşanın da ancak reyinden istifade edersiniz...

Gece, Atatürk'ün bu sözlerini not defterime kaydettim.

Fahrettin Altay

"Atatürk'ün 1926'daki Vasiyeti: Ben Ölünce İsmet'in Etrafında Toplanın", Yeni Sabah Gazetesi, 21 inci Yıl, No:7073, 12 Kasım 1958, s.3; Görüp Geçirdiklerim On Yıl Savaş 1912 – 1922 ve Sonrası, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s. 419

KÂZIM KARABEKİR PAŞANIN KURTARILMASI

İzmir'de Atatürk'e suikast yapmak için harekete geçen Ziya Hurşit, İstiklâl Mahkemesinde suikastı kendisi değil, Kâzım Karabekir Paşanın tertip ettiğini söylemiş... İstiklâl Mahkemesi; Kâzım Karabekir'i idam edecek, fakat bunun idarî mahzuru tevhit edip etmeyeceğinde (doğurup doğurmayacağına) tereddüde düşmüş, meseleyi Atatürk'e arz etmiş.

Atatürk ordu başında bulunan Fevzi Paşanın reyini almaya; lüzum görmüş ve onu Ankara'dan kendisinin istirahat etmekte bulunduğu Çeşme'ye davet etmiştir.

Fevzi Paşa, otomobilden iner inmez, İstiklâl Mahkemesi heyeti ile bahçede oturarak Atatürk'e mülâki olunca (buluşunca), Atatürk selamlaşmayı müteakip:

- Gördün mü Paşam; senin Karabekir komplocuların başında bana suikast yapmaya çalışıyor. İstiklâl Mahkemesi idamını istiyor, ne buyurursunuz? diye kendisine sual tevcih etmiştir (sormuştur).

Fevzi Paşa hayretle:

- Deliliniz nedir?

deyince, Atatürk İstiklâl Mahkemesi azalarını göstererek:

- Ziya Hurşit isticvabı (sorgusu) sırasında itiraf etmiş...

Yollu cevap vermiştir. Bunun üzerine yüksek ve necip ruhlu rahmetli Mareşal (Fevzi Çakmak):

- O halde, Ziya Hurşit, Karabekir demeyip de suikastçı Fevzi Paşadır deseydi, beni idam edecek mi idiniz? diye sormuş.

Ve bu mantıki soru karşısında Karabekir'in hayatı kurtarılmıştır.

Süleyman Külçe (Fevzi Çakmak'tan)

"Türk Faziletinin Timsali Fevzi Paşanın Hayatı ve Hatıratı", Kudret Gazetesi, Sayı.1164, 10 Nisan 1951, s.3; "Kılıç Ali Beye Açık Mektup", Kudret Gazetesi, Sayı:1468, 10 Kasım 1952, s.4

"MADEMKİ ÖYLE İMİŞ, ÖYLE OLSUN!"

1926 Haziranında, eski İttihatçılardan bazıları, vatanın kurtarılmasına karşı suikast teşebbüsünde bulundular. Bunların elebaşısı Mütareke zamanı İngilizler tarafından Malta'ya nefyedilip (sürülüp), sonra, Mustafa Kemal Paşa tarafından kurtarılan eski Maarif Nazırı Şükrü Beydi.

Birçok kimseler tevkif edildi ve İstiklâl Mahkemesinde muhakeme edilmek üzere İzmir'e getirildi. Ali Fuad Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Refet Paşa da mevkıflar (tutuklular) arasında idi.

İsmet Paşa ve Mareşal (Fevzi Paşa) İzmir'e geldiler.

Salih Otelinde, yukarı katta, İsmet Paşa, İstiklâl Mahkemesi Reisi Ali Çetinkaya ile görüşüyordu. Zannederim Kılıç Ali Bey de beraberdi. Ben, aşağı kattan İsmet Paşanın sesini duyuyordum, lakin ne dediğini işitmiyordum. Sesin tonuna rağmen İsmet Paşa emir vermiyordu; rica etmiyordu; yalnız söylüyordu. Bir saatten fazla söyledi. Sesini yükseltmeden aynı vezin ve kararlar ve sesi kısılınca kadar söyledi. Muhataplarının sesini duymadım. Onlar, galiba, hep sükut ettiler ve yalnız dinlediler.

Muhakeme devam ediyor ve sona yaklaşıyordu.

Çeşmede akşam yemeği. Sofranın başında, Gazinin teşrifini bekliyorduk. İsmet Paşa yoktu. Gazi yukarıda Ali Çetinkaya ile konuşuyorlardı. Hiçbir ses duyulmuyordu.

Gazi sofraya geldikleri zaman Falih Rıfkı (Atay) bana dedi ki:

- Yukarıda sert bir konuşma olduğu besbelli!

Mustafa Kemal Paşa, sofrada, kendi kendine konuşur gibi:

- Tesirin nereden geldiği malum! dedi.

Ve yemeğin sonuna doğru, yine kendi kendine:

- Mademki öyle imiş, öyle olsun! dedi.

İstiklâl Mahkemesi kararını verdi [14 Temmuz 1926]. Suikast tertibine iştirak edenler idam edildiler.

Ali Fuad Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Refet Paşa beraat etmişlerdi.

Ali Fuat Erden

İsmet İnönü, Burhanettin Erenler Matbaası, İstanbul 1952, s.182-183

GAZİ'NİN DÂHİMİ TARİFİ

Bir akşam sofrada [1926 yazı] dâhinin tarifi yapılır ve herkes bir görüş ortaya atarken Atatürk şunu demişti:

- Dâhi odur ki ileride herkesin takdir ve kabul edeceği şeyleri ilk ortaya koyduğunda herkes onlara delilik der.

Yusuf Hikmet Bayur

Atatürk Hayatı ve Eseri I, Güven Basımevi, Ankara 1963, s. 340

GAZİ'MİZ ZEYBEK OYNUYOR

(24 Kasım 1926 Perşembe Akşamı)*

Paşa bu akşam çok neşeli, o gün Ankara civarında yaptıkları gezintide bir sarıklı köy hocasına rast gelmişler. Paşa, hocaya bazı sualler sormak istemiş. Bu sırada üzerinde de bir tayyare uçuyormuş. Paşa, hocaya tayyareyi göstererek:

- Hoca bu tayyare nasıl uçar? diye soruyor.

Hoca:

* İlaflz Yaşar Okur, "Atatürk ve Türk Musikisine Ait Bilinmeyen Hatıralar", 20. Asır Mecmuası, Yıl:4, Cilt:7, Sayı:158, 25 Ağustos 1955, s.13

- Paşam, diyor. Ben bu tayyarenin nasıl uçtuğunu bilmem; çünkü bana öğretmediler.

Bunun üzerine Atatürk:

- Peki sen ne bilirsin? diyor.

Hoca boynunu bükerek şu cevabı veriyor:

- Bu tayyareye bin dersin binerim ve oradan aşağıya kendini at dersin, onu da hiç düşünmeden yaparım. Bunu senden öğrendim Paşam.

Atatürk bu cevaptan çok memnun olmuş, büyük bir neşe içinde bu vakayı arkadaşlarına anlatıyordu.

Şarkılar, gazeller birbirini takip ediyor. Bir ara zeybek çalmaya başlıyoruz. Mecliste Şükrü Saraçoğlu, Maarif Vekili Mustafa Necati Beyler de var. Zeybek oyununa başlıyorlar. İzmir'in bu iki efe çocuğu cidden güzel, yaman zeybek oynuyordu.

Bir ara herkes duruyor. Atatürk'ün zeybeğe başladığını görüyoruz. Erkek figürlerle dolu bu Türk raksını ne güzel kendine yakıştırıyor. Zeybeğin zarif figürleri Paşa'nın zarif endamına ne güzel yakışıyor. Herkes büyük bir vecd (coşku) içinde bu güzel manzarayı seyrediyor. Bu coşkun neşe içinde gece de bitiyor...

Davetliler ve biz şehrin yolunu tutuyoruz. Bu sırada Çankaya ufuklarından sabahın ilk ışıkları parlıyor...

Burhanettin Ökte

*"Atatürk'ten Hatıralar", Türk Musiki Dergisi,
Cilt: 1, Sayı: 5, 1 Mart 1948, s. 8, 19*

GAZİ'NİN, ALİ FUAT PAŞA VE ARKADAŞLARINI İSTİKLAL MAHKEMESİNDEN KURTARIŞI

Ali Fuat Paşa:

-İstiklal Mahkemesi iftirasından Gazi'nin müdahaleleriyle kurtulmuştuk... diyordu...

Anlattığına göre; kendilerini en aşağı on yıl sürgün cezasına mahkum etmesi muhakkak olan mahut İstiklal Mahkemesinin şerrinden

kurtarmış olan Mustafa Kemal Paşa, bu olaydan sekiz ay kadar sonra Nafia Vekili (Bayındırlık Bakanı) Behiç Bey (Erkin) vasıtasıyla Ali Fuat Paşayı Çankaya'ya yemeğe davet etmiş [18 Mart 1927]ve Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa ile İstiklal Mahkemesi Reisi ve azalarıyla diğer bazı kimselerin hazır bulunduğu sofrada kendisine en başta yer vermek suretiyle iltifatta bulunduktan sonra, sözü malum suikast teşebbüsü yüzünden yapılan münasebetsizliklere getirerek:

-Söyle Paşam, niçin bu işler böyle oldu? diye sormuş.

Ali Fuat Paşa da, sofradakilerin yüzlerine karşı, Mustafa Kemal Paşaya şu cevabı vermiştir:

-İstiklal Mahkemesi suç üstü yakaladığı iddiasıyla yirmi kadar masumu tevkife kalktığı zaman, Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa, üstüne düşen vazifeyi idrak edip Meclisi derhal fevkalade (olağanüstü) bir toplantıya davetle, bu mebuslardan hangilerinin cürümle (suçla) ilgili olduğunu usulü dairesinde Meclisin kararıyla tespit ettirmiş olsaydı, mahkemenin keyfi hareketi elbette önlenmiş olurdu. Daha hadisenin başında bu vazifesini yapmayarak, İstiklal Mahkemesi'nin Millet Meclisini hiçe sayışına yol açmış olan Kazım Paşayı kabahatlı buluyorum.

Mustafa Kemal Paşa, o akşam bir ara sofradan kalkarak başbaşa kaldıkları zaman Ali Fuat Paşaya; düşüncesinde tamamıyla haklı olduğunu ve arkadaşlarıyla beraber büyük bir haksızlığa uğradıklarını bildiğini söyleyerek, gönlünü almaya çalışmış ve bilhassa İstiklal Mahkemesi'nin keyfi hükümler şeklinde tecelli eden (görünen) şerrinden, kendilerini korumakta müessir (etkili) olduğunu hissettirmiştir.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşanın bu suretle aralarındaki eski samimiyet ve dostluğu ihyaya (canlandırmaya) çalıştığını ve nihayet üç yıl evvel [1932] de gene davet ettiği sofrasında, yemek esnasında gerekenlere verdiği emir ve direktifleriyle -daima esasta hem fikir bir mücadele arkadaşı olduğunu ilanla- Konya müstakil (bağımsız) mebusluğuna seçilmesini sağlamıştı.

Rauf Orbay

MARKALI GÖMLEKLER

Atatürk zaman zaman Rıdvan'ı (berber Mehmet'in yardımcısı), Faik Çelen'i ve nöbetçi askerleri güreştirmekten zevk alırdı. Bir gün Kütahya mebusu Nuri Conker:

- Paşam, şimdi sıra İbrahim'e geldi! dedi.

Bunun üzerine Atatürk:

- O sanatkârdır. İncinir.

diyerek, benim güreşmeme rıza göstermedi.

Güreşenlerin çoğu zaman elbiseleri, gömlekleri yırtılır, parçalanırdı. Bunu gören Atatürk, markalı gömleklerini onlara veririr ve bu kıyasıya güreş karşısında gözleri yaşarır, hislenirdi...

Güreşenlerin çoğu Faik Çelen'e yenilirdi. Çünkü askerler Paşa'nın yanına çağırıldıkları zaman ürperirlerdi. Faik de bu şaşkınlıktan istifade eder, onları bir çırpıda yere çalardı. Atatürk de bu hâl karşısında:

-Aaaa... Onu da yendi!

diye çocuklar gibi sevinir, el çırpardı.

İbrahim Ergüven

"13 Yıl Büyük Atatürk'ün Yanından Ayrılmamış Baş Sofracının Anıları", Röportajı Yapan: S.A. Terzioğlu, Cumhuriyet Gazetesi, Sayı: 13747, 10 Kasım 1962, s. 5

GAZİ DİKTATÖR MÜ?

Nuri Conker, bir gece, Atatürk'e yüksek sesle:

- Mağrur olma Mustafa Kemal Paşa! Senden büyük millet var!

demiş ve sözüne devamlı:

"Bu yüksek Türk milleti, bu yüksek büyük!

Büyüğün yanında kalır pek küçük!"

demesi üzerine Atatürk, çok sevdiği Türk milletinin kendi ruhunda, gönlünde aldığı ölçüsüz yeri şu heyecan verici sözlerle bir kere daha belirtmişti:

- O büyük Türk milletinin varlığına, sağlığına ve yüksek şerefi-
ne kadehimi kaldırıyorum!

demiş ve arkadaşı Nuri Conker'i öpmüştü.

Asaf İlbaş

"Atatürk'ün Hususî Hayatı", *Tan Gazetesi*, Yıl: 1,
Sayı: 224, 1 Ağustos 1949, s. 2

MUSTAFA NECATİ'NİN MİLLÎ MÜCADELE HATIRALARI

Nasıl bir duygu ile bilinmez, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazret-
lerine, Maarif Vekili Mustafa Necati Beyin haftalık bir mecmuaya
"muntazaman" yazı yazdığını söylediler: İmzası ile...

Yazı serisini Hayat mecmuası, okuyucularına şu satırlarla duyur-
uyordu:

"İstiklâl Mücadelesi Hatıraları"

İstiklâl Harbi Türk milletinin ve belki de bütün şarkın (doğu-
nun) hayatında azim (büyük) bir tahavvülün (değişikliğin) başlangı-
cıdır. Bu harbe ait vesikaları (belgeleri) toplamak ve neşretmek (ya-
yımlamak) bizim nesil için hem büyük bir vakıa (olay) hem de tevlid
edecekleri (doğuracakları) ilhamkâr tahassüsler (duygular) itibarıyla
feyizli bir telzizdir (lezzetlendirmedir). Bu harpte ifa ettiği (yaptığı)
büyük ve kıymetli hizmetler herkesce malûm olan Mustafa Necati Be-
yefendi o zamanki intibalarını tespit etmiştir. Lütfen mecmuamıza ih-
ta (hediye) ettikleri Millî Mücadele'nin en ziyade kaynadığı o aziz
günlere ait bu yazıları sırasıyla derç edeceğiz (yazacağız)."

Mustafa Necati
Taşköprü, 25 Mayıs 1921

Mustafa Kemal, bu yazıların ilkinin çıktığı 20 Ocak 1927 tarih
ve 8 sayılı Hayat mecmuasında "Aziz Ülke" başlıklı yazıyı okumuş-
tu. O gece, Çankaya'da Berlin'e görevi başına gitmekte olan elçimiz
Kemalettin Sami Paşanın hareketi dolayısıyla bir veda yemeği verili-
yordu. Sofrada Kemalettin Sami Paşa gibi, Millî Mücadele'de Kolor-

du Kumandanlığı yapmış olanlarla diğer paşalar, bakanlar ve Çankaya'daki gece toplantılarında daima bulunan kimseler vardı.

Yemek sırasında Gazi, Kemalettin Sami Paşaya dedi ki:

- Paşa Hazretleri... Zat-ı âliniz yarın, büyük bir memlekette, büyük ve şerefli bir devleti temsil etmek üzere gidiyorsunuz. Temsil edeceğiniz memleketin kurtuluşu için kanını ve bir uzvunu feda etmiş kahraman ve değerli bir kumandansınız. Siz, ülkenizin meziyetlerini bu idrâk hissi ve mertebesi içinde elbette en iyi bilenler arasındasınız. Ben bu ayrılık toplantısında size, kıymetli bir hatıra olarak, bu ülkeyi ve onun insanlarını gönülden dile getirmiş bir yazıyı okuyacağım. Hatıralarınız canlı ve taze olur.

"Aziz Ülke"

Ve, Hayat mecmuasından kesilerek, tek sütun hâlinde beyaz bir kağıdın üzerine özenle yapıştırılmış yazıyı, Mustafa Necati'nin yanında oturan İzmir mebusu Vasıf (Çınar)'a uzattı:

- Vasıf Beyefendi... Lütfen okur musunuz?

Vasıf, arkadaşının yazısını Hayat'ta okumuştı. O davudî (kalın), âhenkli, gür sesiyle okumaya başladı. Yazının başlığı şuydu: "Aziz Ülke".

Yazı şöyle başlıyordu:

"Büyüklik ve iyiliğin ezeli prestijkarı (hayranı) olan Anadolu evlâtları son hayat ve istiklâl cenginde (savaşında) beşeriyetin (insanlığın) ibda edemeyeceği (yaratamayacağı) varlıkları imanlı kalplerinden taştan bir kuvvetle vücuda getirirlerken onun içinde bulunmayanlar, o mukaddes heyecanı yaşayamayanlar, kim bilir, bu büyük kuvvetin ilhamını milletimizin hangi menbadan (kaynaktan) aldığı tasavvur ve tahayyül ederler ve kim bilir bu büyük işi ne yanlış bir muhakeme ile tahlil ve tetkik ederler?

...Anadolu!.. Ey gönülleri hicran ve hasret dolu anaların evlâtlarını göğsünde barındıran sevgili ve tarihî yurt!.. Ey büyük kahramanların her bucağında at oynattığı aziz ülke!..

...Bu diyarda yaşayanlar dünden bugüne ve bugünden yarına

kahramanlık, şeref ve fedakârlık taşımaya memur edilmiş, ümit ve iman telkinine gönderilmiş manevî bir heyet gibidir. Her evin içinde dünün şerefini yaşatmak için bugünü fedâ edenlerin isimleri, her mübarek günde en derin hürmetlerle anılır. Ekser çocukların gözlerinde daima iki damla yaş ve gözbebeklerinde titreyen solgun bir hayal görürsünüz. Bu çocuklar meçhul kahramanların yadigârlarıdır.

...Anadolu'da saf ruhların merbut (bağlı) kaldığı lâyetmût (ölmez) hatıralar vardır. Mübarek günlerde ziyaret edilmesi miras gibi ecdattan (atalardan) ahfada (torunlara) intikal etmiş öyle mezarlar vardır ki, bunlarda çok uzak zamanlara ait gazalarına kahramanları yatar... Anadolu yavrusunun süzgün ve kayıtsız gibi gözüken nazarlarının (bakışlarının) altındaki vefakâr ve asıl nurunu (ışığını) görmek ve anlamak için ruhunu bilmek lâzımdır. Anadolu evladı bulutlar içindeki yıldızlara benzer: Küçük bir heyette (varlıkta) gizlenmiş koca bir âlem!...Yabancılar açılmayan kalbinin ifadesini yalnız gözleri ifşa eder (açığa vurur). Onlar, büyük tahammüllerin timsalidirler. İhtiyar tarih, hiçbir vakit, bu kadar sabur (sabırlı) bir millete tesadüf etmemiştir.

Anadolu evlâdı, bugüne kadar gözü kapalı girdiği muharebelerden binbir zaferle dönmüştür. Bugün ise gözleri açık olarak atıldığı mücadeleden; mutlaka istiklâline sahip bir devlet vücuda getirerek çıkacaktır. Çünkü onun mukadderi bu!"

Mustafa Kemal sordu:

- Bu yazılar devam edecek mi?

Mustafa Necati anlattı ki, "İzmir'in işgali tarihi olan 15 Mayıs 1919'dan, düşmanın geldiği yerde denize dökülmesine ve zaferden yeni devletin vücut bulmasına kadar geçen safhalar içinde ifa ettiği vatan hizmetlerinin her safhasında, anlatılmaya değer ne buldu ise hepsini, hatıraları ve izleri taze iken gönlünden geldiği gibi karalamıştır. Gönlünden geldiği gibi, gördüğü gibi, duyduğu gibi, hatta dinlediği gibi..."

Mehmet Emin (Yurdakul)

Sayı : 8, Ankara 20 Kânunusani 1927, s. 18 (158); Cemal Kutay, "Mustafa Kemal ve Mustafa Necati'nin Millî Mücadele Yazıları", **Tarih Konuşuyor**, Cilt. 4, sayı: 24, İstanbul Ocak 1966, s. 1937 - 1940

RASTI ATİK FASLI

Üç saz, iki sestan kurulu ince saz takımı, kıvrak bir longa (oyun havası) ile şehnaz faslını bitirmişti. Duvardaki büyük saat, tam 11'i gösteriyordu. Salonun duvarları kırmızı çuha kumaşla kaplanmış, yere desenli Isparta halıları yayılmıştı. Sazendelerden biri, tambur çalan uzun boylu adam, sazını yere bıraktı. Ortadaki, çemberli mikrofونun önüne geldi:

- Muhterem samiin (dinleyenler), diye söze başladı, İstanbul Radyosunun bu akşamki neşriyatı, şehnaz faslıyla hitam (son) bulmuştur. Yarın 6'da buluşmak üzere hayırlı geceler...

Öteki sazendeler de, sazlarını kılıflarına soktular. Uzun boylu adam, salonun ışıklarını birer birer söndürdü... Bu sırada, salonun kapısı açıldı. Orta boylu bir adam, biraz önce mikrofon önünde konuşan tamburiye:

- Mesut Cemil Bey, şimdi postaneye Ertuğrul Yatı'ndan bir telsiz emri gelmiş, dedi. Gazi, "Faslı beğendim, devam etsinler." emri vermiş. Arkadaşlar fasla devam edebilir.

Mesut Cemil ışıkları birer birer yaktı. Sazendeler sazlarını kucaklarına koydular. Mızraplar, yaylar, sesler, içli, duygulu bir hüzzam şarkıya başladılar. Bu hüzzam şarkıyı, öteki hüzzam şarkılar takip etti.

11.30'da kapı yine açıldı. Orta boylu adam, sessizce içeriye girdi. Mesut Cemil'in kulağına şu sözleri fısıldadı:

- Gazi'den yeni emir geldi. Daha ağır şarkılar istiyorlar.

Fasıl, bir kemençe taksimi ile makam değiştirdi. Rast makamından ağır, yürük, nakış semailer çalınmaya, okunmaya başladı. Yarım saat sonra, orta boylu adam yine içeriye girdi:

- Gazi çok memnun, dedi, ama daha eski şarkılar, fasıllar istiyor...

Mesut Cemil, emberli mikrofonun karşısına geçti:

- Rast makamından besteler, semailer takdim ettik. şimdi rastı atik makamından eserler alacağıız, dedi.

Sonra, saz arkadaşlarının yanına giderek, kulaklarına bir, iki cümle fısıldadı. Gülümsediler. Mesut Cemil tamburunu akort etti. Fasil yine başladı.

Kırmızı uha kaplı duvarı ortalayan saat ikiyi gösteriyordu. Orta boylu adam, üçüncü defa kapıda görüldü. Yüzü gülüyordu.

- Tamam çocuklar, dedi. Gazi memnun. Aşağıda otomobiller bekliyor. Sizi Saray'a götürecekt!..

Sazlar kılıflarına sokuldu. Stüdyonun ışıkları söndürüldü. Sazcılar, okuyucular yüz elli ayak merdiveni kuş gibi uçarak indiler. Kapıda bekleyen otomobillere dağıldılar.

Dolmabahçe Sarayı'nın yemek salonu ışıklar içindeydi. Büyük masa, bir pano gibi, renk renkti. Baş köşede, altın sarısı saçlı, deniz mavisi gözlü Gazi oturuyordu. Yeni gelenlere:

- Tebrik ederim, dedi, güzel fasıllar geçtiniz...

Sonra Mesut Cemil'e döndü:

- Rastı atik faslı dediniz. Bunca makam bilirim, bu adı hiç duymamıştım. Nasıl makamdır, anlatsanıza!..

Mesut Cemil sapsarı olmuştu:

- Efendim, dedi, böyle bir fasıl yok!... Bu adı ben uydurdum, daha doğrusu yakıştırdım. Eski fasıl istiyordunuz. Eskisini bulamadık. Ben birkaç az duyulmuş rast şarkı buldum. Adını da, rastı atik koydum.

Atatürk bir saniye düşündü. Sonra sazıcılara sordu:

- Rastı cedit var mıdır?..

Tümü de bir koro birliğı ile:

- Vardır, efendim, dediler.

Atatürk'ün göz bebeklerinde bir ışık yandı, söndü:

- Öyleyse, dedi, Mesut Cemil haklı!.. Yeni sıfatını taşıyan bir faslın, eskisi de olur. Peki, rastı atik' i duydunuz mu?..

Yine koro gibi:

- Hayır, efendim, dediler.

- Arayın, bulacaksınız!..

Mesut Cemil'in sırtını sıvazladı:

- Aferin çocuğum!..

Ve ilâve etti:

- Beyefendiye içki!..

Salonu, yeni bir makamdan kıvrak bir peşrevin melodileri doldurdu.

Mesut Cemil Tel

*"Seslerinden Tanıdığınız Meşhurlar – Mesut Cemil", Röportaj: Orhan Tahsin, **Hayat Mecmuası**, Yıl: 6, Sıra No: 238, Sayı: 18, 27 Nisan 1961, s. 10 – 11*

"GENÇLİĞİ YETİŞTİRİNİZ"

1927 yılının yaz ayları. Gazi Mustafa Kemal'in kurtuluştan sonra İstanbul'a ilk gelişidir. Dolmabahçe Sarayı'nda misafir edilmiştir...

1919'dan 1927'ye kadar geçen tarihî olayların belgelerini Gazi Mustafa Kemal, Ankara'da toplamış, yazmış ve Cumhuriyet Halk Partisi Kongresinde okumaya hazırlanmaktadır. Dolmabahçe Sarayı'nın geniş salonlarından birinde her gece toplanan kalabalık arkadaşları arasında bu büyük "Nutuk"tan parçalar okumakta ve üzerinde münakaşalı konuşmalar yapılmaktadır. Atatürk, kendisi okuyor, okutuyor ve yazdığı konular üzerinde açıklamalar yaparak çok hararetli konuşmaları idare ediyordu.

Ben Lozan'daki tahsilimden yeni dönmüştüm. Bu toplantılarda bulunduğum zamanlar, tarihi tarih yapanlardan dinliyordum. Atatürk yazdıklarını okurken o günleri yeniden yaşıyormuş gibi heyecanlı idi ve daima yüksek sesle hitaplarda bulunuyordu.

Bu tarih havası içinde, İstiklâl Savaşımız ve onun tarihiyle o ka-

dar zihnim doluyordu ki, çocukluğumun Anadolu'da geçen o ıstıraplı günlerini yeniden yaşar gibi oluyordum.

Şimdi bu Nutuk'un müsveddelerini incelediğimiz zaman, hemen her sahifesinde birçok düzeltmeler, ilâveler görüyoruz (Bu müsveddeler, 36 x 22 santim büyüklüğünde kağıtlara yazılmıştır). Yazı bazen Atatürk'ündür, bazı sayfalarda ise kendisi tarafından dikte ettirilmiştir. Bütün bunların en önemli kısımları belgeler de kullanılarak Ankara'da yazılmış, İstanbul'da ise hem düzeltmeler yapılmakta hem de son bölümler yazılmaktadır. Nutuk müsveddeleri bu bakımdan çok önemlidir. Benim şahit olduğum işte bu parça parça okunmalardaki Atatürk'ün yazıları hakkında açıklamalardır. Müsveddeler üzerindeki düzeltmeler, ilâveler, çıkartmalar ise ya kendisi tarafından daha önce yapılmıştır veyahut da konuşma esnasında yapılmaktadır. Şimdi bu 506 sahifelik müsveddelerden yalnız son iki yaprağı üzerinde duracağım.

Yaz aylarının sıcak bir gününün gecesi, Atatürk'ün etrafında daha kalabalık bir aydınlar topluluğu vardı. O, arkadaşlarına âdeta bir sürpriz hazırlamanın sevinci içinde:

- Oturunuz ve dinleyiniz, dedi.

Nutuk'un sonuna koyacağı satırları yüksek sesle okumaya başladı. Dinleyicilerin nefes dahi almadıklarını sanıyorum. Çünkü, ben kendimi öyle hissediyor ve millî bir heyecanın tesiri içinde yaşıyordum. Bütün Millî Mücadele'nin tarihi olan Nutuk, bu satırlarla son bulacaktı. Atatürk, bu metni okuyup bitirdiği zaman, derin bir nefes almış, fakat iki damla gözyaşını da bizlerden saklamamıştı.

Bu "Gençliğe Hitabe" okunduğu akşam artık tarih olmuş olaylar konuşma mevzuu değildi. Atatürk coşmuş konuşuyor ve başkalarına diğer akşamlar olduğu gibi konuşma fırsatı vermiyordu. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin istikbali üzerinde duruyordu:

- Tarihi yaşadığımız gibi yazdık, fakat geleceği Cumhuriyete inananlarla onu koruyanlara ve yaşatacaklara emanet etmek lâzımdır, diyordu.

"Gençliğe Hitabe" yazısını ilk dinleyenlere methetmek fırsatını dahi verdiğini hatırlamıyorum. Sadece onun sözleri hâlâ bugün da hi kulağımda akisler yapmaktadır:

- Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. İstikbalin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler tatbik mevkiine geçtiği vakit Türk milleti yükselecektir, diye telkinlerde bulundu.

O, "Türk gençliğinin sağduyusuna, milliyetçiliğine, vatan muhabbetine inandığını ve onlara güvendiğini" söylüyordu.

505-506 sahife numarasını taşıyan bu son yapraklarda görüldüğü gibi hemen hiçbir düzeltme yoktur. Yazı Atatürk'ündür. Üç yerdeki düzeltme ise yazarken yapılmıştır. Evvelâ "Ey Türk Genci" demiş, fakat hemen "Genci" kelimesini silerek "Gençliği" demiştir.

İkincisi ise "Galipler cebren ve hile ile" cümlesinin başındaki "Galipler" kelimesini silmiştir.

Sonuncu düzeltme ise, "İşte bu ahval ve şerait içinde dahi Türk istiklâl ve Cumhuriyetini kurtarmaktır." Bu cümleyi yazarken düzeltme yapmıştır.

Devam ettiği en son cümle ise yarım kalmış ve onu tamamen silmiştir. O da aynen şöyledir:

"Efendiler; son kuvvetini kendi mefkûresinde ve damarlarında bulan Türk evlâdının elinde, istiklâl ve Cumhuriyetin ilânihaye (sonsuz kadar) mahfuz (korunmuş) ve masun (dokunulmaz) olacağına, Cumhuriyet sancağının itibarı daima yüksek buluncacağına..."

A. Afet İnan

"Büyük "Nutuk"ta Atatürk'ün. Gençliğe Hitabesi", **TTK Belleten**, Cilt: XXX, Sayı:120, Ekim 1966, s. 515 – 517

GAZİ'NİN GENÇLİĞE BÜYÜK GÜVENİ

Ömrüm onunla beraber geçti diyebilirim. Bütün memleket meselelerini sofrada konuşurdu. Bir gün:

- Paşam, elindeki birkaç adam giderse ne yapacaksın? Memleketi kime teslim edeceksiniz? diye sormuştum.

Güldü ve Üniversite gençlerinden millî mevzular etrafında aldığı mektupları işaretle:

- Bu satırları yazarlar bulundukça, bu milletin sırtı yere gelmez, dedi.

İsmail Hakkı Kavalalı

“Ebedi Şefin Gl. Trikupis Hakkında Bir Esprisi”,
Vakit – Yeni Gazete Gazetesi, Yıl: 30 – 1, Sayı:
10744 – 2, 9 Eylül 1947, s. 3

BAHRIYE VEKİLİ İHSAN BEY OLAYI

1 Kasım 1927’de kurulan İsmet Paşa kabinesinde yer alamayan eski Bahriye Vekili İhsan (Eryavuz)* hakkında Başbakan İsmet Paşa, Malatya milletvekili imzasıyla Yavuz-Havuz olayı ile ilgili soruşturma açılmasına dair Türkiye Büyük Millet Meclisine bir önerge vermişti. Bu önergede eski Bahriye Vekili İhsan Beyin Bakanlığı sırasında Yavuz zırhlısının onarımı için bir Havuz satın alınması hakkında Saint Nazaire Şirketi ile yaptığı sözleşme işinde görevini kötüye kullandığını ileri sürüyordu.

Meclis, Yavuz-Havuz olayı ile soruşturma yapılmasına dair bu önergeyi kabul etmiş [24 Aralık 1927] ve kurulan Meclis Tahkikat Komisyonu, Yavuz-Havuz sözleşmesine ait maddeleri görüşerek sonucunu Meclis Genel Kuruluna vermiştir.

Büyük kalpli Atatürk, Başbakan İsmet Paşanın (Topçu) İhsan Beyle arasında geçen karşılıklı suçlama olayına çok üzülüyordu:

- İhsan bizim inkılâp arkadaşımızdır. Kendisinin verilen hizmetleri namuskârane, vatanperverane ifa etmiş olduğunda asla şüphe-miz yoktur. Fakat bugün maalesef hükümet tarafından ortaya atılmış bir mesele vardır. Bunu, hatta, artık Fırka içinde halletmek dahi doğru değildir. İhsan’ın bu işten açık alınla çıkacağına eminim. Binaenaleyh (bu nedenle) şimdi onun için yapılacak iş yarınki müzakerede, soğukkanlılıkla, mantık dairesinde kendisini müdafaa etmektir, diyordu.¹

* İhsan Bey, İstanbul İstiklâl Mahkemesi Başkanlığı yapmıştı.

Meclis, genel görüşme sonunda eski Bahriye Vekili İhsan Beyin dokunulmazlığını kaldırarak yargılanmak üzere Divan-ı Âli'ye (Yüce Divan'a) sevkine dair karar almış [26 Ocak 1928], Yüce Divan da yargılama sonunda İhsan Bey için iki yıl mahkûmiyet kararı vermiştir [16 Nisan 1928].

İnkılâp arkadaşlarını birbirine düşüren olay şöyle gelişmiştir:

İhsan Beyin İsmet Paşa ile kavgası

İhsan Beyin teşebbüsüyle bir murakabe (denetleme) nüvesi (çekirdeği) yaratmak üzere aramızda konuştuktan ve Meclisteki yakın intihap dairesi (seçim bölgesi) arkadaşlarımıza da vaziyeti anlattıktan sonra aşağı yukarı yirmi üç kişilik bir zümre teessüs etti (oluştı). Bu zümrenin birleşmiş vaziyetini ilk defa tecrübe etmek için de o günlerde Mecliste yapılması mukarrer olan (kararlaştırılmış) reis intihabını fırsat ve vesile ittihaz ettik (saydık) ve Kâzım Paşaya Fırkada rey verilmemesini kararlaştırdık. Hakikaten Fırkada yapılan intihapta yirmi üç kişinin rey vermediğini görerek bu suretle istediğimiz gibi yirmi üç kişilik bir zümrenin fren vazifesi yapmak üzere teessüs etmiş olduğuna kanaat getirdik ve memnun olduk.

Fakat, Meclis Reisi intihabında tebarüz etmiş (belirmiş) olan yirmi üç kişilik zümre, İsmet Paşayı düşündürmeye ve bir kat daha sinirlendirmeye vesile olmuştu. Hele Hüseyin Cahit Beyi (Yalçın) arzusu gibi mahkûm etmediğinden, üstelik bir de İzmir'de Gazi tarafından kabul edilmesine [4 - 5 Şubat 1924] tavassut ettiğinden (aracı olduğundan) dolayı fenâ hâlde muğber olan (gücenen) İsmet Paşa, yine İhsan Beyin bu defa da bir muhalefet zümresinin içinde ve hatta zümrenin teşekkülünde bilhassa âmil olduğunu hissedince, İhsan Beye karşı iğbirarını (gücenikliğini), âdeta kin ve husumet derecesinde şiddetlendirmek yolunu tuttu.

İstanbul'daki muhakeme sonunda Hüseyin Cahit Beyin beraati [2 Ocak 1924] üzerine İsmet Paşada hasıl olan iğbirarın izalesi (giderilmesi) için İhsan Bey harp oyunları için İzmir'de bulunan Gazi'nin tavsiyesi üzerine İsmet Paşayı ziyaret edip vaziyeti anlatmak

istemiş, fakat İzmir'e gittiği zaman İsmet Paşa, İhsan'ı kabul etmeye-
rek yüzyüze gelmekten çekinmişti.

İşte o günlerde bir akşam Çankaya'da Gazi ile Lâtime Hanımefendi yakın arkadaşlara aileleri ile birlikte bir akşam yemeği vermişlerdi. İhsan Bey bu yemek esnasında biraz da alkolün tesiri ile İsmet Paşanın kendisine karşı takındığı muğber (küskün), kırgın ve kızgın vaziyetten müteessir olarak ve sofrada sureta (yalandan) gösterdiği mutat yapmacıklarına ve iltifatlarına sinirlenerek birdenbire Gazi'ye hitap etti ve:

- Paşam! İsmet'i mektepten çıkıp daha henüz çocuk denebilecek bir çağda Edirne'ye geldiği zamandan tanırım ve kendini himaye etmiş bir arkadaşım. Aramızdaki tanışıklık o günden başlar. Şimdi görüyorum: Hâdiselerin verdiği fırsatlardan istifade ederek bize "Dikta" ettirmek gibi bir vaziyet takınıyor. Ben onu tanırım, onunla bununla uğraşmasını ve burnunu sürtmesini de iyi bilirim. Yalnız sen müsaade et ve beni serbest bırak! dedi.

Bu sözler kendisini o akşam sofrada çok fena vaziyete düşürdüğü için İsmet Paşa, İhsan Beyi, kabinesinde Bahriye Vekili olmasına rağmen yine affetmedi ve o akşamdan sonra her vesileden istifade ederek onu iğnelemek istediği artık tamamen belli oldu...

Yine bu esnada idi ki bir akşam sofrada Gazi, Yıldız kumarhanesini mevzuu bahsederek İsmet Paşaya, Dahiliye Vekili Cemil Bey hakkında 'söylemediğini bırakmamıştı. Sofradan kalktıktan sonra aynı kabinde Bahriye Vekili bulunan İhsan Bey, İsmet Paşaya Cemil Beyi müdafaa etmediğinden dolayı teessürlerini söylemiş:

- Bir kabine azasının bu şekilde size itimadı biraz müşkül olmaz mı? demişti.

İhsan Beyin İsmet Paşaya bu ağır ihtarını takip eden günlerin birinde, bir gece Söğütlü Yatı ile Boğaz'da bir tenezzüh (gezinti) yapıyordu [1927]. Yatta Bahriye Vekili İhsan Bey de vardı. Bir ara Gazi, İhsan'a hitap ederek:

- İsmet ile münakaşayı bırak! Başına bir iş açarsın! diye bir imada bulunmuştu.

Gazi, içinde hiçbir şey saklar mizaçta olmadığı için, belli idi ki,

İsmet Paşa, İhsan'ın kendisine yaptığı tenkit ve ihtardan sinirlenerek gitmiş, bir fırsatını bularak Gazi'ye şikâyet etmişti!...²

Gazi'nin sofrasında Ali Beyin çıkardığı hâdise

İsmet Paşa ile İhsan Bey arasında gerginlik devam ededursun, bir gün Biga mebusu Ziya Gevher Bey, Ali (Çetinkaya) Beyi bir öğle yemeğine köşküne davet eder. Orada yenilir, içilir. O gün akşama doğru bir tesadüf olarak Gazi de Ali Beyi akşam yemeğine Etimesgut'taki köşke davet eder. Ali Bey biraz içkili olduğu için evvelâ gidip gitmemek için tereddüt eder. Sonradan her nedense gitmeye karar vererek akşam Etimesgut'a gider. Ali Bey sofraya oturduğu zaman kendisinin hâlâ biraz alkolün tesirinde olduğu hissediliyormuş.

Sofrada Ali Beyden başka Nuri Conker, mebuslardan Avni Paşa, Salih Bozok, Hasan Cavit, Edip Servet, Falih Rıfkı, Recep Zühtü Beyler de davetliler meyanında (arasında) bulunuyormuş.

Sofraya oturulduktan biraz sonra Gazi, Ali Beye:

- İhsan ne yapıyor? Müteessir mi? diye sormuş.

Ali Bey cevap olarak:

- Müteessirdir Paşam! Uğradığı bu vaziyet karşısında o da neşriyat (yayın) yapacak...

deyince, Gazi, bu sözleri, bir tehdit telâkki ederek:

- Şu hâlde İhsan vaziyet alıyor, demektir. İsteddiği gibi neşriyatını yapsın! Ben bu işe karışmayacağım. Bîtaraf (tarafsız) kalacağım! cevabını verir ve fena hâlde hiddetlenir.

O zaman sofrada bulunanlar Ali Beyin bu tarzdaki cevabını hiç de doğru bulmazlar. Hatta sofradaki arkadaşlarından biri, bana, Ali Beyin bu tarzdaki ifadesini, İhsan Beyi çekememezlikten doğan, Gazi'yi İhsan Bey aleyhine tahrik için söylenmiş bir söz olarak bile tefsir (yorumlamış) ve izah etmişti.

Bu görüşmeleri müteakip Ali Bey bir aralık yine alkolün tesiriyle olacak, yavaş sesle Falih Rıfkı Beye birtakım sözler söylemiş. Bu sözleri duyan ve Falih Rıfkı Beyin müteessir olduğunu hisseden Nuri Bey (Conker), Ali Beye:

- Cins ol Ali Bey!

diye bir ihtarda bulunmak istemiş. Rumeli'de bu "Cins ol!" sözünün ne manaya geldiğini iyi bilen Ali Beyin buna da canı sıkılmış. Fakat kendisine cevap vermeyerek bu sefer Recep Zühtü Beyi met-hetmeye başlamak üzere iken Recep Zühtü:

- Sıra bana mı geldi Ali Bey?

deyince, Ali Bey:

- Hayır, sen o lâflara müstahak değilsin! demiş.

Bu tarizden (laf dokundurmadan) müteessir olan Falih Rıfkı Bey de sofradan kalkmış, yaverlerin odasına gitmiş. Seryaver Rusuhi Bey uykuda imiş. Uyandırarak sofradaki Ali Beyle geçen sözleri anlatmış. Bu arada Falih Rıfkı Beyin uzun müddet sofradan gaybubeti (kaybolması) Gazi'nin nazarı dikkatini celbetmiş (çekmiş) ve:

- Falih Rıfkı nerede? diye sormuş.

Edip Servet (Tör) Bey lâkırdıya atılmış:

- Ali Beye müteessir oldu, yaverlerin odasında oturuyor, çok müteessir... demiş.

Gazi, çok misafirperver, daima misafirlerinin rahatına, onları izaza (ağırlamaya) çok dikkat ve itina eder karakterdeydi. Hatta başka bir gün Marmara Köşkündeydik. Sofrada o zaman da Nuri Beyle (Conker) yine Falih Rıfkı Bey arasında buna benzer bir hâdiseden Atatürk müteessir olarak derhal çok sevdiği Nuri Beyi sofrayı terke mecbur etmişti.

Bu defa da sofralarında misafir bulunan Falih Rıfkı Beyin Ali Beyin sözlerinden müteessir olmasını hoş görmemiş, fena hâlde hiddetlenmiş. Ali Beyin böyle konuşmak cüretini nereden bulduğunu, biraz da sert bir lisanla sormuş. Gazi'nin biraz sinirlenmiş olduğunu gören Edip Servet Bey de Seryaver (Başyaver) Rusuhi Beye giderek:

- Gazi, Ali Beye kızdı. Fena hâlde hiddetlendi. Ali Bey de biraz içkilidir. Bir hâdise olmasın. Git, yanına otur!

diye gayretkeşlik göstermiş. Tabî Seryaver Rusuhi Bey de bu vaziyet karşısında derhal gelmiş. Sofrada, Ali Beyin biraz geri tarafında, ayakta durmuş. Ali Bey, bir taraftan Gazi'nin hiddetli tevbih-

lerinden (azarlamalarından) teessür (üzüntü) duymakta iken diğer taraftan da Rusuhi Beyin bir vaz'ı mahsusla (özel konumla) arkasında durduğunu görünce, alkol birdenbire başına vurmuş olacak ki, Gazi'ye:

- Paşam (Rusuhi Beyi göstererek) bu adam bu vaziyette burada niçin duruyor? diye sormuş.

Gazi de:

- Yaverimdir, tabîi durabilir!

cevabını verince, Ali Bey:

- Bu adam Nurettin Paşaya da yaverlik etti. Size yaver olamaz! Gibi bazı yersiz ve manasız sözler daha sarf etmiş.

Gazi, Ali Beyin bu cevabını bir tecavüze mebde (başlangıç) farzederek derhal ayağa kalkmış:

- Ne demek istiyorsun? Gel buraya!

diye kendisini içeri odaya çekmek isteyince, Ali Bey bu sefer fena hâlde mahcup olarak:

- Paşacığım, ben bugün davetli olduğum yerde biraz alkol almıştım. Hatta buraya gelecek gibi de değildim. Mahza (yalnız) emirlerinizi yerine getirmek için gelmiştim. Bana bu muameleleri niçin reva görüyorsunuz?

demiş ve büyük kalpli Gazi, Ali Beyin bu sözlerinden mütehasis olarak (duygulanarak) daha ileri gitmeye lüzum görmemiş, sofraya dönmüş, yemek yenilmiş, az sonra da davetliler dağılmış..

Böyle vaziyetlerde fırsattan istifade ederek bulanık sularda balık avlamak isteyen insanlar vardır ya! İşte böylelerden birisi, ertesi gün kalkar, İsmet Paşaya koşar. Ali Beyin kendisi aleyhinde olduğunu, akşam kendisi aleyhinde ve İhsan Bey lehinde bulunmak niyetiyle Gazi'ye gelmiş olduğunu, hatta -hiç asıl ve esası olmadığı hâlde- Gazi'ye:

- Paşam, Paşam! Ben yalnız seni tanırım. Senden başka kimseye metelik vermem. Başımda da saç yok! Onun için başımı kimse-nin eline veremem!

gibi sözlerle İsmet Paşa aleyhinde tahrikte bulunduğunu haber vermiş, halbuki böyle sözler katiyen söylenmemiş. ³

Ali Kılıç

1- "Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor!", *Milliyet Gazetesi*, Yıl: 2, Sayı: 621, 1 Şubat 1952, s. 7

2- "Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor!", *Milliyet Gazetesi*, Yıl: 2, Sayı: 617, 28 Ocak 1952, s.1, 7

3- "Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor!", *Milliyet Gazetesi*, Yıl: 2, Sayı: 619, 30 Ocak 1952, s.1, 7

ALİ ÇETİNKAYA'NIN SARHOŞ OLUŞU

Mühim addettiğim hâdiselerden birisi de şudur: Bir gün Ali Çetinkaya bana:

- Yahu ben de her akşam Atatürk'ün sofrasında bulunmak isterim. Fakat orada hoşlanmadığım bazı kimseler bulunduğu için bu arzumu yerine getiremiyorum (Ali Bey, hoşlanmadığı şahıslardan birisinin Falih Rıfkı olduğunu söylemişti). Sen müsait bir fırsat bulduğun zaman benim arzumu Atatürk'e anlat. Ve ellerinden öptüğümü de söyle, dedi.

Birkaç gün sonra bir münasebetle Ali Beyin söylediklerini Paşa'ya arz ettim. Paşa yüzünü buruşturarak:

- Bu kadar saçma bir düşünce olamaz. Benim soframda ve meclisimde bulunanların hepsine ben vazife veririm. Sizin yapamayacağınız işleri Ali Beyin hoşlanmadığı adamlar yapar.

dedikten sonra:

- Öyle ise bu gece Ali Beyin hoşlandığı arkadaşları davet edelim de Etimesgut'a gidelim. Bana Başyaver Rusuhi Beyi çağırın, Etimesgut'a kimleri davet edeceğini söyleyeyim, dediler.

Rusuhi Bey gelinceye kadar Paşa, Ali Bey ile Avni Paşayı, Nuri Conker'i, Hasan Cavit Bey ile Recep Zühtü'yü davete karar verdiler.

Mevsim kış idi. Davet edilecek olanlar Rusuhi Beye söylendi. O da kendilerini telefonla haberdar etti. Biz Atatürk'le daha erken Etimesgut'a gittik. Akşam olunca davetliler de birer ikişer geldiler. Fa-

kat gelenler arasında Falih Rıfkı Bey de vardı. Onun davetsiz olarak gelmesi şöyle olmuş:

Rusuhi Bey, Nuri Conker'i telefonla davet ettiği zaman Falih Rıfkı Bey, Nuri'nin yanında imiş. Etimesgut'a gideceğini haber alınca Nuri Bey ile birlikte o da gelmiş. Nuri Bey, Falih Rıfkı'nın da ekseriya Paşa'nın sofrasında bulunduğunu bildiğinden ve o geceki davetin de ne maksatla yapıldığını bilmediğinden Falih Rıfkı Beyin Etimesgut'a beraber gelmesinde bir mahzur görmemiş.

Misafirler gelip sofraya oturduktan sonra, ben lumbagodan (bel ağrısından) mustarip olduğum için, bir odaya çekildim. Ve sobanın yanında belimi ısıtıp ıstırabımı yatıştırmaya çalışıyordum. Bir aralık sofrada hararetle bir münakaşa cereyan ettiğini ve Ali Beyin yüksek konuştuğunu işittim. Münakaşanın mahiyetini anlamak üzere sofranın bulunduğu salona gittiğim zaman Ali Bey, Nuri Beye:

- Sen bana bugün mecliste cins ol, dedin. Bunu ne maksatla söyledin. Ben Suriç Yoldaş değilim. Sakalım olmadığı gibi başımda da tutacak bir tel saç yoktur. Suriç Yoldaş'ın sakalından tutar çekersin ama ben ne sakalımı ne de kellemi kimseye kaptırmam...

gibi manasını anlayamadığım bazı ifadelerde bulunuyordu.

Ali Beyin yanına yaklaştığım sırada Atatürk, Ali Beye şaka tarzında bazı şeyler söyledi. Nuri Bey de Ali Beyin ifadelerinden hiçbir şey anlayamamış olduğu için hayretle yüzüne bakıyordu.

Ali Bey, o gün Ziya Gevher'in evine davetli imiş. Orada zannedersen biraz likör veya şarap içmiş. Akşam yemeğinde de Etimesgut'ta birkaç kadeh rakı içince sarhoş olmuş bulunduğu için ne söylediğinin farkında değildi. Atatürk'ün ihtarlarına da âdeta ehemmiyet vermediği gibi ikide birde elini cebine sokarak şüpheli vaziyetlerde bulunuyordu. Bir aralık Falih Rıfkı Beye de münasebetsiz bir ifade de bulunduğu için hem Falih Rıfkı Beyi müteessir etmişti, hem de Atatürk'ü kızdırmıştı. Ben bir kadeh dahi içmediğim için her türlü vaziyeti ve her söylenen sözleri daha iyi görüyor, anlıyordum. Ali Beye "Galiba sen biraz fazlaca içtin, seni hiç böyle görmemiştim" demek ve kendisini sofradan kaldırıp biraz dışarı çıkartarak hava aldırmak istedim. Çünkü Atatürk'ün fena hâlde kızdığını hissediyordum.

dum. Fakat Ali Bey benim sözlerime de ehemmiyet vermedi. O sırada Falih Rıfkı Bey dışarıya çıkmıştı. Biraz sonra Rusuhi Bey eli cebinde olarak salona girdi ve kapının önünde durdu. Rusuhi Beyin içeriye girdiğini ve almış olduğu vaziyeti gören Ali Bey, Atatürk'e (Rusuhi'yi göstererek):

- Bunu buraya siz mi çağırdınız? diye sordu.

O ana kadar Atatürk, Rusuhi Beyin salona geldiğini görmemişti. Çünkü Rusuhi Bey Atatürk'ün arkasında kalmıştı. Ali Beyin suali üzerine Rusuhi Beyi gördü ve Ali Beye:

- Ben çağırmadım! Fakat yaverim olduğu için çağırmadan da yanıma gelebilir. Sen ne demek istiyorsun?

deyince, Ali Bey bunun üzerine şunu söyledi:

- Paşam bu adam yaveriniz olamaz, ben bunu Irak'tan tanırım. Enver Paşaya, Nuri Paşaya da yaverlik yapmıştır.

diyerek, Rusuhi Beye karşı hakaretimiz (hakaretle karışık) daha birtakım sözler sarf etti.

Atatürk'ün artık tahammülü büsbütün tükenmiş olduğu için Rusuhi Beye hitaben:

- Bak senin için neler diyor. Ne cevap vereceksin? dedi.

Şayan-ı teessür (çok üzücü) bir hâdisenin vukuuna meydan vermemek maksadı ile Ali Beyi sofradan kaldırmaya uğraşıyordum. Rusuhi Bey, Ali Beye:

- Beyefendi, ne söylüyorsunuz! Ben ne yaptım? Söyleyiniz... gibi sözlerle güya kendisini müdafaa ediyordu.

Atatürk, Rusuhi Beyin beceriksiz bir tarzda kendisini güya müdafaa eder gibi görünmesinden hiç hoşlanmadı ve kızdı. Ali Beye hitaben:

- Bana bak, Ali Bey. Benim yaverim, senin anlattığın adam değildir. Senin maksadını anlıyorum. Fakat ben senden daha komite ciyim.

diyerek, Ali Beyi kolundan tuttu ve sofradan kaldırarak bodalardan birine götürmek istedi.

Ben araya girdim:

- Paşam, Ali Beyin biraz rahatsız olduğunu görüyorum. Müsaade buyurursanız dışarıya, musluk başına çıkmak istiyor. Kendisini çıkarayım, dedim.

Paşa bana kızmakla beraber Ali Beyin de aynı tarzda rica etmesi üzerine dışarı çıkmasına müsaade buyurdular. Ali Bey yerinden kalktığı zaman şunları da söylemişti:

- Paşam, ben sizi yegâne şef olarak tanır ve her emrinize itaat ederim. Sizden başka da hiç kimseye boyun eğmem. Beni bu gece buraya onun için mi çağırdınız...

gibi istirhamkâr ifadelerde bulundu.

Salondan çıkıp tuvalet mahalline gidince ben de kendisi ile beraber tuvalet mahalline girdim. Ali Bey bana:

- Sen niye geldin? diye sordu.

- Belki yardımıma ihtiyacın olur, dedim.

Halbuki maksadım tabancasının cebinde mi yoksa belinde mi olduğunu anlamaktı. Ona yardım eder gibi koluna girdim ve tabancasının belinde olduğunu anlayarak müsterih oldum. Çünkü elini ikide bir cebine sokmasından Atatürk'ün şüphelendiğini anlıyordum. Atatürk, Ali Beyin o gece bir maksadı mahsusla (özel amaçla) geldiğine zahip olmuştu (geldiği fikrine kapılmıştı). Ben ise Ali Beyin hususî hiçbir maksadı olmadığına ve sarhoşluk saikası ile (nedeniyle) saçma sapan hareketlerde ve ifadelerde bulunduğu kani idim. Ali Bey tekrar içeri girdikten sonra Paşa'nın müsaadelerini istirham ederek evine gitmek istedi. Paşa da kendisine müsaade etti. Ve Avni Paşa ile birlikte gitti.

Sabah olmak üzereydi. Ali Bey gittikten sonra Paşa bana o gece her şeye karıştığım için kızdı ve takdir etti (azarladı). Fakat ertesi akşam Çankaya'ya çağırarak Meclis Reisi Kâzım Paşa ile Başvekil İsmet Paşa ve Maarif Vekili Necati Beyle başka bazı vekillerin huzurunda şunları söyledi:

- Bu çocuk, beni yakından tanıdığı ve her hâlimi bildiği için, dün gece kendisini takdir etmeme (azarlamama) rağmen, şayanı te-

essür ve teessüf (son derece üzücü ve acı) bir hâdisenin vukuuna meydan vermemeye çalıştı. Ve bunda muvaffak da oldu. Bundan ötürü kendisine teşekkür ederim, dedi.

Kâzım Paşa ile Necati Bey de beni tebrik ettiler. Atatürk, Etimesgut'tan ayrıldıktan sonra doğruca İsmet Paşanın evine gitmişler ve kendisini uykudan uyandırarak cereyan eden hâdiseyi anlatmışlar. Ertesi akşam Atatürk'ün ikâmetgâhında toplanarak tekrar konuştukları zaman benim hareketimin muvafık olduğuna kanaat hasıl etmişler ve bu kanaatlarını takviye için de beni Çankaya'ya çağırarak bir gece evvelki vaziyet hakkında fikrimi ve mütalaamı sordular. Hâdiseyi gördüğüm gibi anlattım. Ve Ali Beyin bir hususî maksatla oraya gelmediğine kanaatım bulunduğu için müdahale etmeye mecbur olduğumu söyledim.

Ali Bey bir müddet münzevi olarak yaşadı ve evine kapanarak bir tarafa çıkmadı. Benim o geceki hareketimden çok memnun ve minnettar kaldığını Kılıç Ali Bey'e söylemiş.

Salih Bozok

"Atatürk'ün 40 Yıl Yanından Ayırmadığı Salih Bozok'tan Hatıraları-Zafer ve Cumhuriyet Dönemi", Milliyet Gazetesi, Yıl:30, Sayı: 11518, 25 Kasım 1979, s.5; Hep Atatürk'ün Yanında, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985, s. 224 – 228

MUSTAFA KEMAL EFENDİ, MİLLET VE ARKADAŞLARINI İHMAL ETME!

Çankaya Köşkü'ndeyiz. Saat ilerlemişti. Atatürk, Paris Sefiri (Büyükelçisi) Ali Fethi Beyin iznini Ankara'ya gelmek istediğini, fakat izin talebinin pek lâubali olduğunu söyleyerek gelmesine müsaade etmediğini, bilmem ne maksatla söyledi.

Ali Fethi'nin yakın arkadaşı olan Nuri Conker bu muamelenin haksız olduğunu beyanla (söyleyerek):

- Koca bir sefir eteklerinizden öperek izin isteyecek değildir ya! dedi.

Bunun üzerine sert bir münakaşa başladı. Nuri Conker asabîleşmişti:

- Mustafa Kemal Efendi... Mustafa Kemal Efendi! dedi. Sen böyle diktatörce hareketlerde bulunarak arkadaşlarını ve milleti ihmal edersen topladığın sevgi ve saygıyı kaybedersin!

Bu sözler ortalıkta derin bir tesir yarattı. Hepimiz susmuştuk. Atatürk, acı acı gülümseyerek cevap verdi:

- Çocukluğumda bile anamın bana "Paşa" dediğini sen herkesten iyi bilirsin. Bu kadar lâubaliyane hareket ve hitaba müsaade edemem. Cumhurreisinin huzurunda bulunduğunu unutmamalısın. Müsamahaya nezaketle mukabele edilir.

Nuri Conker daha ileriye gitti, fazla, hatta lüzumsuz konuştu. Hepimiz üzüldük. Kendisi yanımda oturuyordu, alıp evine götürdüm. Yolda ağlıyor, Paşa'dan şimdiye kadar bu kadar sert bir muamele görmediğini söylüyordu.

Bir iki gün Atatürk, Nuri Conker'i kabul etmedi. Sonra affettiğini öğrendik. Birkaç gün sonra yine köşkte idik. Ecnebi muhabirlerden birisinin Türk milletinin asaletinden bahseden bir yazı yazdığı söyleniyordu. Atatürk bu münasebetle:

- Elbet Türk milleti efendidir, dedi.

Nuri Conker, bu söz üzerine derhal ayağa kalktı ve söz istedi:

- Bu efendi milletin Mustafa Kemal'i de efendidir, dedi.

Sonra Atatürk'e dönerek:

- A Paşam, geçenlerde bir gece sana "Mustafa Kemal Efendi" dediğim için neye bana kızdın, gücendin de birkaç gün huzurundan mahrum kılarak bana elem verdin?

Asaf ilbay

"Atatürk'ün Hususî Hayatı", *Tan Gazetesi*, Yıl. 1, Sayı: 206, 12 Temmuz 1949, s.2

ÇÖLDE DONDURMA

Atatürk'ün gençlik arkadaşı Nuri Conker askerlik hayatında da Atatürk'ün maiyetinde çalışmış idi.

Birinci Dünya Harbinde Bitlis ve havalisinde Ruslarla çarpışıldığı zaman Nuri Conker de bir fırka kumandanı idi. Ordu karargâhı Çapakçur'la Muş kasabası arasında Eşek meydanı denilen mevkiye, bir Ermeni köyünde idi. Düşman büyük kuvvetlerle gece taarruzu yapmıştı. Ordunun karargâhını koruyan merkez cephesine yapılan ani ve şiddetli-taarruz karşısında Türk kıtaları mukavemet imkânını bulamamışlardı. Mustafa Kemal Paşa da düşmanın hiç beklemediği bir anda Çapakçur üzerinden küçük bir kuvvetle mukabil (karşı) taarruz yaptırmış idi. Bu taarruzu beklemeyen Rus kıtaları da büyük bir kuvvetin arkalarını ke-seceğinden korkarak taarruzu durdurmuş ve süratle geri çekilmişlerdir.

Nuri Conker sağ cenahta (kanatta) bulunuyordu. Onun kıtaları da taarruz emri almış idi. Bu taarruz tehlikeli fakat zarurî idi. Bazı zorluklar yüzünden bu kıtaların hareketi gecikmiş, bu yüzden de Nuri Conker'in kıtaları tehlikeye düşmüş ve Mustafa Kemal Paşa merkezden kuvvet ayırarak sevgili arkadaşını ve kumanda ettiği kıtaları kurtarmak mecburiyetine düşmüştü.

Gazi bu vakayı anlatırken:

- Nuri Conker her şey olabilir, ama kumandan olamaz! diye lâ-tife ederdi.

Bu gece de aynı ifadeyi tekrarlayarak:

- Nuri Conker kumandan olamaz, demişlerdi.

Nuri Bey hiddetle ayağa kalktı. Bir elini masaya diğer elini göğ-süne koyarak bir kumandan edasıyla:

- Arkadaşlar, dedi. Nafile yoruluyoruz. Bu zatı memnun etmek mümkün değildir. Bu efendi kendisini o kadar çok büyük görür ve öyle sayar ki her hareket, her muvaffak başarı onun nazarında ehemmiyetini kaybeder.

Nuri Bey, bu sözleri bizlere söyledikten sonra yüzünü Atatürk'e çevirerek devam etti:

- Yahu su bulunmayan Kerbelâ gibi çöl sahralarında sana dondurma yedirmedim mi? Daha ne yapmalı ki sana yaranalım?

Atatürk kızdırmaktan çok hoşlandığı eski arkadaşına gülerек baktı:

- Görüyorsunuz ya! Nuri Bey kumandanlık vazifesini mafevki-ne (üstüne) dondurma yedirmekle yapmış olduğunu zannediyor!

Nuri Bey buna verecek cevap bulamadı. Hepimiz bu zarif nükteye ve Nuri Beyin düştüğü vaziyete karşı kendimizi tutamayarak gülmüştük.

Nuri Conker fena halde kızmıştı. Ayağa kalktı:

- Eğer bir daha bu sofrada bulunursam bana lânet olsun! diyerek masayı terk etti.

Ertesi akşam Köşke ilk gelen misafir yine Nuri Conker'di.

Atatürk'ün meclislerindeki samimiyet havası olgun ve ince ruhlu, mütevazı ve kâmil bir ev sahibinin yarattığı havadan başka bir şey değildi. Atatürk büyük Türk milletinin sevgi ve saygısını iyiye kullanan bir demokrat devlet reisi idi.

Asaf İlbaş

"Atatürk'ün Hususî Hayatı", *Tan Gazetesi*, Yıl: !, Sayı: 206, 12 Temmuz 1949, s. 2

GAZİNİN NURİ CONKER İLE TARTIŞMASI

Atatürk ilâhlaşmış, şahlanmış kudret ve nüfuzun itiyat (alışkanlık) hâline girmesinden sakınırdı. O, büyük inkılaplar yaparak milletin ruhuna o derece nüfuz etmiş idi ki, her istediğini kolayca yapabiliyordu. Kendileri de bunu bildiği için ara sıra tenkit ve ikaz edilmesini arzu ederdi.

Hususî vaziyetlerde, entim (özel) meclislerde bu rolü ekseriya Nuri Bey yapardı. Nuri Conker'i tanıyanlar bu sevimli zatın içki âleminde gözlerinin parladığına dikkat ederlerdi. Onun gözleri bir projektör gibi parlardı mı sohbetine doyulmazdı. Ancak artık o kimseden sakınmaz, aklına gelen her şeyi kayıtsız şartsız söylerdi. Hatta çok ke-re Atatürk'ü şiddetle tenkit eder ve ileri taşkınlık da yapardı.

Atatürk bazen gülerek, sırasında sert tavırlar alarak onu coşturur ve söyletirdi. Çok kereler münakaşa o derece ağırlaşır ve sertleşirdi ki, buna alışmış olan muhit bile Nuri Conker'in çizmeden yukarı çıktığını görerek üzüldü.

Bir gece, Nuri Conker her yerde aranıldığı hâlde buldurulamamıştı. Gece saat ikiye doğru geldi. Fazlaca neşeli idi.

Atatürk:

- Geç gelir bezme ekâbir! cümlesini kullandılar.

Nuri Conker hazır cevap idi:

- Kul büyük olamaz, dedi.

Atatürk:

- Adamdan adama fark var, buyurdu.

Nuri Conker'in:

- Kul kelimesi hoşunuza gitmiyor, büyüklüğü de kimseye vermek istemiyorsunuz.

demesi üzerine Atatürk, biraz hiddetli görünerek ve daha fazla söyletmek istediğini belli etmeyerek:

- Ne demek istiyorsun? Benim kudret ve nüfuzumu kıskanıyor musun yoksa? Rakip mi çıkmak istiyorsun? Ne hakla ve ne liyakatla!..

Sen bir kumanda mevkiinde her türlü vesaite (araçlara) malik olduğun hâlde, aciz göstermedin mi?"

demeleri üzerine Conker'in gözleri biraz daha parladı, kumandanlık bahsinde Atatürk'ün alaylarına tahammül edemiyordu. Bunu hepimiz biliyorduk ve bir pot kırılmasından üzülyorduk. Nuri Conker bir elini masaya dayadı ve:

- Ben büyüklük taslamıyorum, ancak Paşa Hazretlerinin de malûmudur. Mutlakiyet devrinde haşmet ve dârat (şan) içinde yaşayan nüfuz ve kudretine ve kahir (zor) ve gazabına pâyân (son) olmayan müstebit (baskıcı) padişahın bile gururunu taşırmamak için Cuma selâmlığında münadiler bulundurulur ve:

"Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var." diye bağırırlardı." dedi.

Atatürk bu sözleri, içinde biraz da takdir, gizli bir gülümseme ile karşıladı.

Asaf İlbbay

GAZİ'NİN MAHMUT ESAT BOZKURT İLE TARTIŞMASI

Bir gece Orman Çiftliğinde yine hususî bir toplantı var. Bir zat Mahmut Esat Beyin (Bozkurt) Lotus meselesini inceleyen La Haye Konferansındaki müdafaa kudretini ve muvaffakiyetini övüyordu. Ve "iltifatınıza müftekindir (muhtaçtır)" deniyordu.

Mahmut Esat Beyle dostu Haydar Rüştü arasında geçen komik hâdiseden sonra, kendi evindeki dâvetlerden malûm bir zata yapılan yakışksızca muamele üzerine Mahmut Esat Bey bir müddet Gazi'nin huzurlarında görünmüyordu. Cumhurreisinin meşhur olan ulüvvücenabı (cömertliği) ve müsamahakârlığı burada da tecelli etmişti (görünmüştü). Mahmut Esat Bey davet edildi. Yarım saat sonra sofrada hazır idi.

Atatürk iltifatlarını ibzal buyurdular (esirgemediler)... İçiliyor, türlü zeminler üstünde konuşuluyordu. Bir aralık mübadele meselesi bahis mevzuu olmuştu. Emvali metrûkenin (terk edilmiş mallar) tasfiyesi hakkında teklif edilen bir kanunun mübadillerin haklarını baltalamakta olduğundan Atatürk'e vuku bulan bazı şikâyetlerin üstünde durulmuştu.

Bir zat:

- Rumeli muhacirlerine bütün Türk vatanını versek yine azımsayacaklardır, diyordu.

Hakikatte ise Rumeli halkı küçük istisnalarla memleketlerinde terk ettikleri emlak ve servetin yüzde onunu bile alamıyordu!..

Atatürk bu haksızlığın izâlelesini (giderilmesini) emir buyurdu.

Mahmut Esat Beyin gözleri parlamıştı, ayağa kalktı:

- Türk milletini incitiyorsun. Rumeli'den gelenlere, onların hakkını verdirmek istiyorsun. Paşam sakın ol; milletini sevmezsen o da seni saymaz, diye haykırdı.

Bu sözlerin yeri yoktu. Mahmut Esat Bey sofradan kovulacak zannettik... Atatürk sükûnetle ve müstehzi (alaycı) bir eda ile:

- Mahmut Esat Bey, Türk milletini yalnız İzmirîlilerden ibaret sayar. Rumeli'nden gelenlerin de mağdur Türkler olduğunu ya bilmiyor veya kabul etmek istemiyor. Millet tarafından sevilip sevilme-

mek hususundaki nasihatlerine teşekkür ederim. Ben bunu hak etmiş olduğumu zannediyorum. Ancak Mahmut Esat Beyefendi müsaade buyururlarsa ben de kendilerine nasihat edeyim:

Kendisini yakın arkadaşlarına sevdirmeyi bilmeyenler bu kadar büyük bir mesele ve dava hakkında konuşmak salâhiyetini haiz (sahip) olamazlar!”

Mahmut Esat Bey özür diledi ve Atatürk yine müsamahakâr davrandı. Evet: Atatürk'te Eyüp sabrı var idi. Onda geniş ölçüde müsamaha vakit vakit tezahür ederdi.

Asaf İlbaş

“Atatürk'ün Hususî Hayatı”, *Tan Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 208, 14 Temmuz 1949, s. 2

CUMHURİYET GAZETESİNE HÜCUM OLAYI

Refik Saydam Sıhhiye Vekili idi. Başvekil İsmet Paşanın seyahatleri yüzünden Başbakanlık Vekilliği kendisine tevdi edilmiş (verilmiş) idi. Ticaret Vekili Ali Cenani Beyin Çankaya civarındaki köşküne davetli idik. Yenilip içiliyor, konuşuluyor, eğleniliyordu. Başbakan Vekilinin Cumhurbaşkanını müstacel (ivedi) ve mühim bir iş için ziyaret etmek istediği Seryaver (Başyaver) tarafından Cumhurbaşkanına arz edildi. Teşrif etmelerini söyleyen Cumhurbaşkanı tatlı tatlı konuşuyordu.

Refik Saydam salona girdi. Reiscumhur Hazretlerine saygılarını sundu; rengi sarı idi; heyecanını gizleyemiyordu. Hususî konuşmak istediğini hissettiriyordu.

- Canım hele şöyle biraz yanıma gel otur bakalım. İçimizde yabancı yoktur, açık konuşabiliriz, buyurdular.

İstanbul'da zabitan (subaylar) tarafından Cumhuriyet gazetesi matbaasının taşlandığını ve matbaanın işgal edildiğini ve bu hareketin bir ihtilâl başlangıcı sayıldığını söyledi, hâdise hakkında İstanbul'dan verilen heyecanlı bazı malûmatı arz etti.

Gazi soğukkanlılıkla:

- Bu basit bir tecavüzdür. Birkaç zabıt Cumhuriyet gazetesi sahibinin veya yazarlarının dokunaklı bir yazısına kızmışlar. Bunları hırpalamak istemişleridir. Bu işte izam edilecek (büyütülecek) bir şey görmüyorum.

dedi ve şöyle devam etti:

- Ordunun isyanı ne demek olduğunu bilir misiniz? Yarım saat içinde taarruz edilen mevkiiler tahrip edilir ve İstanbul makamata (makamları) ele geçirilir. Halbuki hâdise Cumhuriyet matbaası camlarının kırılmasından ibaret olduğuna göre birkaç zabıtın şahsî taarruzuna munhasır (taarruzu ile sınırlı) olmak lâzım gelir. Mamafih (bununla beraber) Ordu Kumandanlığına emir verilsin, mütecavizler (saldırganlar) derdest edilerek (yakalanarak) kanuna çarptırılsın.

Atatürk bu hususta yazılacak telgrafi dikte ettiler.

Refik Saydam heyecanını gidermiş olduğu hâlde ayrıldı. Sohbe- te tekrar neşe içinde devam edildi. Ertesi günü hâdisenin ehemmi- yetsizliği anlaşılmış idi.

Asaf İlbaş

"Atatürk'ün Hususî Hayatı", *Tan Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 210, 16 Temmuz 1949, s. 2

HAYATIN KENDİSİ OLAN BÜYÜK ADAM

Gazi Mustafa Kemal, bir gün sofrasında, temrin (alıştırma) olarak bana şu kelimeleri verdi:

"İnsan, bihudut, beşeriyet, tezahür eder, aşk, ruh, ten, dudak, saç, hayat, hayat, hayat, şefkât, muhabbet, ölüm, hayat, hayat, bilmem."

- Bu kelimeler sana ne ilham eder? dedi.

Şunu yazdım:

"İnsan isen sevginde bihudut (sınırsız) ol... Beşeriyetin kemali (insanlığın olgunluğu) bunda tezahür eder (belirir)... Bunu anlamayan hiç bilmeyecek güzel saç, berrak ten, duygulu dudak nedir!.. O bilmeyecek aşk nedir, ruh ne!..

Böyle biri için hayat bile ölümdür.

Fakat beşeriyet (insanlık) bunu istemez. O hayat diler, hayat, hayat!.. Gel, ey fâni, anla ve gör ki hayat nedir... Şefkattir o, muhabbettir o... Hayat budur, ötesi ölümdür, onu ben bilmem... Hayat isterim, hayat..."

Dinledi ve beğendi.

Ey yazımı okuyan! Maksadım, beni daima teshir etmiş (büyülemiş) olan bir yüksek iltifatı sana hikâye etmek değildir. O, zaten benim ruhumun hazzıdır, saadetidir ki içimde saklarım. Onu burada anlatışım, hayatın ta kendisi olan Büyük Adam'ın birkaç kelimesinde şu küçük kitabın manasını bulduğumdur...

Ruşen Eşref Ünaydın

***Damla Damla**, Hâmit Matbaası, İstanbul 1928, s. 9-11*

HÜKÜMETİ KENDİN SEÇİYORSUN

Bir gün sofrada konuşuluyordu. Nuri Conker:

- Sen, dedi, her defa hükûmeti kendin intihap ediyorsun (seçiyorsun). Kanun inisiyatiflerini kendin alıyorsun. Bari Teşkilât-ı Esasiye Kanununu Amerika kanunları gibi değiştir. Bunu o vakit doğrudan doğruya ve re'sen (kendi kendine) yaparsın.

Atatürk:

- Belki ben böyle hareket ediyor gibi görünüyorum. Fakat, bu bir devre için, bir hazırlık devresi için, böyle olacaktır. Ben bu inkılabın yerleşme devrinde sade "telkin" vazifemi yapıyorum. Fakat normal olan şekil, tabii olan şekil bu değildir. Tabii şekil bizim Teşkilât-ı Esasîyemizin şeklidir. Yavaş yavaş onu tabii hâle getirmek için çalışmalıyız.

Dr. Reşit Galip

*Münir Hayri Egeli, "Bilinmeyen Atatürk'ten Hatıralar", **Millet Mecmuası**, Sene: 2, Cilt: 4, Sayı: 7, 1947, s.5*

SÖĞÜTLÜ YATINDA BİR AKŞAM SOFRASI

İlk defa Söğütlü Yatı ile gezmeye çıkıyoruz...

Paşa, Yatın kış tarafında hazırlanan sofrada misafirleri ile beraber. Yat, Yeniköy önlerinden geçiyor. Atatürk'ün eski arkadaşı Dr. Rasim Ferit Talay'ın yalısının önünden geçiyoruz. Musikimizi çok seven ve bilen bu sanatkâr ailenin hatırası, Paşa'ya musikimizi de hatırlatmış olacak ki bizleri yanına çağırıyor. Fakat Yat çok ufak olduğundan bir iki arkadaş Paşa'nın yakınında yer bulabiliyoruz. Ben ve udî Şevki Bey, Paşa'ya en yakın bulunuyoruz.

Paşa:

- Rast makamından,

*"Bilmem ki nedendir bana sen hor bakıyorsun
Yapma güzelim böyle yürekler yakıyorsun
N'oldun nere gittin ne tarafta çakıyorsun"*

güfteli şarkıyı okumaklığımı emir ettiler.

Bu şarkı Paşa'nın huzurunda her zaman okunan eserlerden değil. Her hâlde misafirlerden birisi istemiş olacak. Şarkının zeminini ve nakaratını okudum, fakat bir türlü miyan (ara) güftesini hatırlayamadım. Çâresiz nağmeleri terennüm etmek suretiyle işi savuşturmak istedim. Hiç Paşa'nın gözünden kaçarmı?

- Gel yanıma, dedi.

Gittim.

- Şarkının güftesi nedir? dediler.

- Hatırlayamadım Paşam, dedim.

- Muhakkak rakı içmemişsindir.

dediler ve üç kadeh arka arkaya içmekliğimi emir buyurdular.

Hürmetli kadehle üç kadeh rakının ve bilhassa elli derece rakının ne olduğunu içenler pek iyi bilirler. Fakat emir emirdir. Üç kadehi içtim, Paşa eliyle bir miktar kaba leblebi verdiler ve:

- Haydi yerine git, şarkıyı doğru oku, dediler.

Ben yerime dönünceye kadar arkadaşlar güfteyi hatırlamışlar.

Şarkıyı okuduk, bu sırada Yat da Kavaklar'ın önünden döndü, Beylerbeyi Sarayı'na geldik.

Bu zarif sarayın birinci katındaki havuzlu salona misafirler kurulmuş, eğlenceye burada da devam ediyoruz. Bir aralık sarayın önüne bir tenezzüh (gezi) vapuru geldi, İstanbul muallimlerinin ter-tip ettiği bu tenezzüh kafilesi sarayın önünde hep bir ağızdan marş okuyorlar. Paşa ve maiyeti balkona çıktılar, biz de Karadeniz marşını söyleyerek mukabele ediyoruz. Paşa vapur gidinceye kadar balkonda kaldılar ve mendil salladılar.

Sabaha karşı Dolmabahçe Sarayı'na dönüyoruz. Sabah serinliği adam akıllı bastırılmış, birer köşeye büzüldük ve ceketlerimizin yakasını kaldırdık. Bu sırada Paşa yanımıza geldi:

- Vah gençler! diye bize takıldı.

Kendisi arslanlar gibi yanımızda durdular.

Burhaneddin Ökte

"Atatürk'ten Hatıralar", Türk Musiki Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 11, 1 Eylül 1948, s. 8

"ACEMİ ÇOCUK!"

Afgan Kralı rahmetli Amanullah (Han) Türkiye'ye geldi; Atatürk'ü tanıdı, eserlerini yakından gördü ve memleketinin Atatürk'ü olmaya karar vererek, yurduna karısının başında şapka ile döndü, taassuba karşı cihat açtı.

Taassup da kendisini birkaç gün içinde memleketten koğuverdi. Bizim beş on yıllık tarihimizi bile okumamış, Atatürk'ün Samsun'a ayak bastığı zaman "Makam-ı mukaddes-i hilafet ve saltanatı" müdafaa edeceği vaadi ile büyük sergüzeşte atıldığını kimseden haber almamıştı.

Atatürk vakayı haber alınca:

- Acemi çocuk! demişti.

Falih Rıfki Atay

"Gidişat", Dünya Gazetesi, Yıl:2, Sayı:531, 19 Ağustos 1953, s.3

ELİFBEDEN ALFABEYE

Millî Kurtuluş Savaşı'nın en parlak zaferi sırasında, harfleri değiştirme meselesi tekrar bir toplantıda konuşulmuştu ve büyük inkılâp dâhisi bunun henüz zamanı gelmemiş olduğunu orada hazır bulunanlara anlatmıştı.

Kendi lisanından "sofrada" işittiğim üzere toplantıda konuşma şöyle olmuştu:

İstiklâl Mahkemesinden kurtulan birkaç gazeteci -ricaları üzerine- Gazi tarafından İzmir'de kabul olunmuşlar, hatalı hareketlerini itiraf ederek affa mazhar olmuşlardı.

"Ondan sonra, daha samimî ve benim telâkkime göre, daha fikirli konuşmaya başladık. Ben çok memnun ve mesrur (sevinmiş) idim ki, memleketin münevver kalem ve kelâm (söz) sahipleriyle hembezm (toplantı arkadaşı) olmuştum. Artık uyanıklıklarına güvenerek dedim ki:

- Ben hilâfeti kaldıracağım!

Hazır bulunanlar, biri müstesna (Hüseyin Cahit Yalçın), görüşümü kabul ettiler. O, bilmem ne dereceye kadar dinî ve İslâmî hislerle melûf (uyuşmuş), bilmem ne mânada Allah ve Peygamber mefhumuna mergup (rağbet etmiş) idi; fakat bana dedi ki:

- İşte en büyük hata bu olacaktır. Hilâfeti kaldırmak... Kârî âkıl (akıllı işi) değildir. Bunu hiç yapmayın ve sizden bu derece mantıksız bir işin çıkacağını beklemiyorum.

Bunları işitenler, muhatabımın sözlerinde mâna ve mantık var zannına düştüler ve yan yan bana baktılar.

- Beyefendi, merak buyurmayın; İslâm âlemi, ki maatteessüf (ne yazık ki) bir sürü esirlerden mürekkep acınacak hâle gelmiş yığınlardır, ben henüz onlarla meşgul olabilecek kuvvet, kudret ve mevki sahibi değilim; ben şimdilik, doğrudan doğruya mensubu olmakla iftihar ettiğim Türk milletinin kurtuluşundan bahsediyorum. Bu milletin şimdiye kadar Arapların, Acemlerin, din maskeli iğfalleriyle aldatılmış olduğunu ispat etmek isteyen bir adamım.

O gazeteci, Halifenin makamını muhafaza hususunda birçok ısrar ettikten sonra dedi ki:

- Madem ki öyledir, emir buyurunuz, o makam lağvedilsin (kaldırılsın).

Ben şu cevabı verdim:

- Ben o adamım ki ordunun memleketi, milleti muhakkak bir neticeye götürebileceği noktalarda emir veririm. Fakat ilim ve bil-hassa içtimâî (sosyal) ilim sahasına dahil işlerde ben kumanda vermem. Bu vâdide (yolda) isterim ki beni âlimler irşat etsinler (aydınlatsınlar). Onun için siz kendi ilminize, irfanınıza güveniyorsanız, bana söyleyiniz, içtimâî ilmin güzel istikametlerini gösteriniz, ben takip edeyim.

Buna karşı o gazetecinin cevabı şu oldu:

- Halife kalmalıdır. Fakat siz ki bu kadar inkılâpların yaratıcısı-sınız, millete Lâtin harflerini kabul ettiriniz.

Ben de ona şu cevabı verdim:

- Henüz bu hususta kimseye katî söz veremem. Daha bekleme-ye mecburum.

Münakaşamız burada sona erdi. Bunun şahitleri çoktur ve hepsi berhayattır (hayattadır). O tarihten sonra dört beş sene geçmişti. Bugün görüyorsunuz ve o gazeteci de işitiyor ki, ben bu fikrin hararetili taraftarı ve failiyim. Acaba bu temayül ve katilik bende nasıl oldu?

Eğer ben size bu meseleyi ancak son senelerde düşündüm, dersem, sakın inanmayınız. Ben ta çocukluğumdan beri bu davayı düşünmüş bir adamım. O toplantıda vermiş olduğum gayri katî cevabımı anlamak isteyenlere şu izahı vermek isterim:

- Ben basit bir adamım, yani ben düşündüklerimi önce milletimin arzusunda, ihtiyaç ve iradesinde görmeyi şart sayan ve bunu gördükten sonra ancak, tatbiki ile kendimi mükellef bilen bir adamım.

Her insan mensup olduğu heyeti içtimaiye (toplum) için düşündüğü bin bir fikir olabilir. Fakat sağını solunu dinlemeden söylenmiş sözler, benim telâkkime göre, uzun uzun ve derin denemelerle incelenmedikçe fiil sahasına çıkmazlar. Her içtimâî işte şahsî

düşünüşün umumî ihtiyaç ve iradeye mutabık olduğunu hissetmemiş olanlar behemehal (mutlaka) başarısızlığa mahkûmdurlar.”

Büyük Gazi'nin derin bir kanaatle izah ettiği üzere Arap harflerinden Lâtin alfabesine geçmek için Hilâfetin kalkmış olması, milletin daha serbest ve daha derin meseleyi incelemesi, millî ihtiyacın vazih (açık) surette kendini hissettirmesi lâzımdı.

Ahmet Cevat Emre

İki Neslin Tarihi Mustafa Kemal Neler Yaptı, Hilmi Kitabevi, Nurgök Matbaası, İstanbul 1960, s. 315 – 316

GAZİ VE TÜRK DİLİ

Yazı devriminin ilk günlerinde:

- Daha çocukken, dersler, kitaplar arasında yuvarlanırken hissedirdim ki bu dilin bir şeye ihtiyacı var. O ihtiyacın ne olduğunu, nasıl elde edileceğini bilmezdim. Fakat mutlaka bir şey lâzım olduğunu duyardım, diyordu.

İbrahim Necmi Dilmen

“Atatürk ve Türk Dili”, Cumhuriyet Gazetesi, 18 inci Yıl, Sayı: 6191, 10 Kasım 1941, s. 2

GAZİ VE HARFLER

Gazi geçenlerde, yeni harflerin kabul ve tatbikinde bulunanlara şöyle dedi:

- Büyük Taarruza karar verdiğim zaman İsmet Paşaya: “Göreceksin neler olacak?” demiştim. Şimdi size söylüyorum: Göreceksiniz, neler olacak!

Falih Rıfkı Atay

“Gazi ve Harfler” Milliyet Gazetesi, Üçüncü Sene, No: 888, 3 Ağustos 1928, s. 1; “Gazi ve Harfler”, Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, Dokuzuncu Sene, No:2546, 11 Ağustos 1928, s. 1

GAZİ VE SPOR

Bir gece Gazi, Ada'da Yat Kulübünde konuşurken, yanındakilerden birinin sportmen olduğunu anladı. Ona şu suali sordu:

- Spor nedir?

Muhatabı sporu herkesin bildiği gibi tarif etti.

Gazi dedi ki:

- Bana daha açık, bariz bir tarif bulabilir misiniz?

Belki en güzel cevabı bulmak için düşünen sportmenin ufak bir tevakkufu (duraklaması) üzerine Gazi şu hatırasını anlattı:

"Arıburnu Kumandanı idim. İki tarafın ateş hatları arasında çok, elli altmış metre mesafe vardı.

Birbirine en yakın hatlar arasında dolaşan Türk ve İngiliz keşşafçılarından (keşifçilerinden) ikisi gecenin kara kesafeti (koyu karanlılığı) içinde, ellerindeki uzun silâhları istimal edemeyecek (kullanamayacak) kadar, burun buruna temas etmişler; her iki cesur keşşaf (keşifçi) silâhlarını atmışlar ve doğrudan doğruya birbirini boğazlamak için ellerini kullanmak zarureti hissetmişler.

İngiliz keşşaf yumruklarını sıkmış, boks denilen idmanı Türk neferinin vücut ve kalbi üzerinde tatbik etmeye başlamış. Bu mahirane yumruk idmanını bilmeyen Türk neferi, kalbine maddeten, vicdanına manen vurulan darbelerin tesiri altında, iki elini ötekinin boğazına uzatmış, var kuvveti ile düşmanın gırtlığını yakalamış; düşman neferin boğazı, iki demir pençenin mengenesinde sıkışınca, bizim nefer boks darbelerinin iptida (ilkin) hafiflediğini, biraz sonra zail (yok) olduğunu görmüş.

Nefer, esirini sürükleyerek benim yanıma getirdi. Gece yarısından sonra idi. Evvelâ düşman neferini isticvap ettim (sorguya çektim):

- Ne oldu? Sen niçin buralara kadar geldin?

- Spor! cevabını verdi.

Bizimkine sordum:

- Nasıl oldu?

Nefer, esirinin verdiği ilmî cevabı anlamamış olmaktan korkarak:

- Bilmiyorum! dedi.

Ben, birinci ilmî ve fennî değil, ikincinin cehilden (cahillikten) ziyade edep ve terbiyesi üzerinde fazla durmadım. Esire tekrar sordum.

- Sen sportmen misin?

- Evet, çok iyi!

- Bizim neferi nasıl buldun?

- Bilmiyor! dedi.

Türk neferine döndüm:

- İşitiyor musun? Senin için bilmiyor, cahildir, dedi!

Kısaca:

- Huzurunuzla getirdim efendim, cevabını verdi."

Gazi, devam etti:

- Benden spor nedir, diye sorulursa vereceğim cevap şudur:

"Spor, vatanın, milletin âli (yüce) menfaatlerine tecavüz edenleri gırtlğından yakalayarak, memleket ve millet harislerinin (koryucularının) huzuruna getirebilmek kabiliyeti maddiye ve maneviyesidir."

Falih Rıfkı Atay

"Gazi ve Spor", **Milliyet Gazetesi**, Üçüncü Sene, No: 891, 6 Ağustos 1928, s. 1; "Gazi ve Spor", **Türk Hava Mecmuası**, Yıl:3, Sayı:55, 30 Ağustos 1928, s.808; "Gazi ve Spor", **Havacılık ve Spor Mecmuası**, Yıl: 1, Sayı:1, 15 Haziran 1929, s.2

GAZİ VE MISRALAR

Bir gün Gazi ile beraber bulunurken, şiir ve edebiyattan bahsölunuyordu. Hazır bulunan zevattan bazıları zemin ve zamana uygun nükteli mısralar okudular. Gazi, şiir bahsini Fuzulî'nin şu beyiti ile kapadı:

"Canı cananım ger isterse minnet canıma
Can nedir kim anı kurban etmeyim cananıma"

Güzel millet... Ne büyük aşkın var.

Falih Rıfki Atay

"Gazi ve Mısralar", **Milliyet Gazetesi**, Üçüncü Sene, No:892, 7 Ağustos 1928, s.1; "Gazi ve Mısralar", **Hakimiyeti Milliye Gazetesi**, Dokuzuncu Sene, No:1928, 14 Ağustos 1928, s.1

TENKİD

Gazi, insanı bazen bir tek kelime ile, bütün bir tercümei hâlin (özgeçmişin) anlatamadığı kadar tavsif eder (niteler). Bu tek kelimeyi bulmakta onun gibi mâhir (usta) pek az adama rast gelinebilir.

Bir gün zamane meşâhîrinden (meşhurlarından) birinden bahsediliyordu. Bu zat ne düşündüğü, ne istediği, nasıl muhakeme ettiği belli olmayan, fakat kendisini esrarlı bir ilim perdesi altında şayan-ı merak (merak edilir) bir hâle sokan kimselerden idi. Hepimiz bu isim üzerinde lüzumundan fazla durunca Gazi:

- Bırakınız, şu ahşap adamı! dedi.

Falif Rıfki Atay

"Tenkid", **Milliyet Gazetesi**, Üçüncü Sene, No: 900, 15 Ağustos 1928, s. 1; "Tenkid", **Hakimiyeti Milliye Gazetesi**, Dokuzuncu Sene, No: 2552, 17 Ağustos 1928, s. 1

TÜRK MUSİKİSİNİN RADYODAN KALDIRILMASI!..

Musikimizin radyodan men'ine (yasaklanmasına) 9 Ağustos 1928 gecesı Sarayburnu gazinosunda Mısırlı muganniye (şarkıcı) Müniretül Mehdiye'nin iştirak ettiği bir konser sebep olmuştur. Konseri tertip edenler "Eyüp Musiki Mektebi" talebeleri idi ve başlarında da kemani Mustafa vardı. Gece yarısına doğru Sarayburnu gazinosuna giden Atatürk, konserde programsız hareket edildiğini,

kız ve erkek talebenin bir biçimde değil de gayet laubaliyane giymiş olduklarını gördü. Bu vaziyet Atatürk'ün hiç de hoşuna gitmemişti. Bir liste yaptı ve konser heyetine göndererek:

- Madem ki programsız hareket ediliyor. O halde şu şarkıları da çalsınlar, dedi.

Talebinin bu şarkılardan hiçbirini bilmemeleri ve çalamamaları üzerine Atatürk bir nutuk iradetti (söyledi). Atatürk, Müniretül Mehdiye'nin konserde muvaffak olduğunu söyledikten sonra garp (batı) musikisine temasla bu musikiyi "hoplatıcı ve oynatıcı" kelimeleriyle vasıflandırdı. Türk'ün fıtratı (yaratılıştan) şen ve şatır (neşeli) olduğunu da bu arada söyleyen Atatürk, şark (doğu) musikisinin yasak edildiğini gösteren bir tek cümle daha sarfetmemiştir. Fakat beyanatın ertesi günkü gazetelerde intişarını (yayımını) takip eden gece radyoda alelade parçalar çalınması, sanatkarlardan bazılarının mikrofona başında gülmeleri musiki inkılabıyla meşgul olan Atatürk'ü büsbütün sinirlendirmiş ve:

- Dağıtın şunları! sözü birdenbire ağzından çıkmıştır.

O sırada Atatürk'ün huzurlarında bulunan zamanın Dahiliye Vekili (Şükrü Kaya) Türk musikisini yalnız radyodan değil, bütün memleketten kaldırmıştır.

Atatürk, ertesi günü radyoda Türk musikisi dinlemeyi arzu edince de “Türk musikisinin hükümetçe yasak edildiği” cevabını almıştır.

Hafız Yaşar Okur

Cemaleddin Bildik, "Atatürk'e Ait Hatıralar", **Akşam Gazetesi**, Sene:31, No:10780, 19 Ekim 1948, s.5

ALATURKA MŪZİĞİ YASAĞI

Gazi alaturka sazı çok severdi. Hatta bazı eski şarkıları kendisi söyleyerek hatıralarını canlandırırđı. Bir aralık radyo tamamıyla alafranga yayın yapmaya başlamıştı. Yunus Nadi Bey, bir gece Saray'da şikâyet ediyordu:

- Paşam alaturka türkülerden bizi mahrum etmesinler, zevkimize, duygularımıza müdahale edilerek inciniyoruz, demiş idi.

Gazi, Yunus Nadi Beye şu cevabı vermişti:

- Ben de hoşlanıyorum. Fakat inkılâp yapan bu nesil mahrumiyet ve fedakârlıklara katlanmak mecburiyetindedir. Ancak millî türkülere kıymet verilmelidir.

Asaf İlбай

"Atatürk'ün Hususî Hayatı", Tan Gazetesi, No: 202, 8 Temmuz 1949, s. 2

ACAYIP!

1928'in bir yaz gecesi idi. Büyükkada'da Yat Kulübünün uzun salonunun sonundaki tek pencere odada Gazi, mustatıl (dikdörtgen) bir masanın ortasında oturmuştu. Masada boş bir tek sandalye yoktu. Hatta bir tanesinde ben vardım.

Gazi, konuştuğu zaman güzel, söylediği zaman çok güzel, anlattığı zaman fevkalade güzeldi. O gece anlatıyordu:

Bir gün "Ressam Mihri Hanım* Ankara'ya gelmiş, sizinle görüşmek istiyor." dediler. Çarşamba günü öğle yemeğine teşriflerini haber gönderdim. Aynı günde Recep Beyle, Şükrü Kaya Beyi de davet ettim. Fakat o gün bir vaka oldu. Mihri Hanımefendi, yanıma girince, fenalık geçirdi, bayıldı. Kendisini hemen balkona çıkarttım, kolonya, su, limonata... Ayıldı.

Fakat ayılınca ilk sözü şu oldu:

- Abdülhak Hamit.

Bunun ne demek olduğunu anlayamadım:

- Hanımefendi, dedim; ayılır ayılmaz söylediğiniz bu "Abdülhak Hamit"i anlayamadım.

Hanımefendi, aynen şu cevabı verdi:

- Kendi kendime ahdetmiştim: Dünyanın en büyük adamı olan Gazi Mustafa Kemal'e ilk görüştüğüm dakikada, edebiyatımızın en büyük adamı olan Abdülhak Hamit'in (Tarhan) ismini söyleyecek-

tim. Fakat yanınıza girince tesiriniz altında bayıldım, ahtımı ayılınca yerine getirdim.

Balkonun bir köşesinde duran Recep Bey:

- Acayip! dedi.

Mihri Hanım bir şey söylemedi. Yalnız Recep Beyin yüzüne uzun uzun baktı. Yemek odasına geçtik.

Yemekte, Mihri Hanım hep Abdülhak Hamit Beyi söyledi: Abdülhak Hamit Beyin, İstanbul'da, mutlaka Alay Köşkünde oturtulmasını istiyordu. Şükrü Kaya Bey itiraz ediyordu: Abdülhak Hamit Bey orada sıkılırdı. Orası uzaktı. Hamit Bey orada mütemadiyen oturamazdı.

Mihri Hanım müdafaa ediyordu: Hamit'in Alay Köşkünde, mütemadiyen oturması lazım değildi. Çay günlerini Alay Köşkünde yapardı, misafirlerini çaya orada çağırırdı. Kendisine bir iki hizmetçi de verilirdi. Mihri Hanım bu cümleyi bitirince Recep Beye bakarak:

- Bir hizmetçi de ben olurum! dedi.

Bu söz üzerine, Recep Bey, Mihri Hanıma, bir ikinci:

- Acayip! daha dedi.

Mihri Hanım, bu sefer, sinirli sinirli Recep Beye sordu:

- Neden acayıpmış, beyefendi?

Recep Bey:

-Şundan acayip ki, hanımefendi, dedi; bu Abdülhak Hamit Bey kimdir, ben tanımıyorum.

Mihri Hanım:

- Büyük şairi tanımıyorsunuz demek? diye sordu.

Recep Bey:

- Evet, tanımıyoruz efendim, çünkü biz, Abdülhak Hamit Beyin sesini duymadık, dedi.

Mihri Hanımefendi, Recep Beye şu cevabı verdi:

- Hakınız var beyefendi. Hamit, avam (halk) için yazmaz, havas (üst tabaka) için yazar.

Recep Bey o gece, masadaydı, kendi “acayip”lerini ve Mihri Hanımın hücumlarını zeki tebessümle dinliyordu. Gazi kahkahalarla gülüyordu: Maksudı, Recep Beye takılıyor görünmekti. Evet, takılmak değil, takılıyor görünmek... Çünkü biliyordu ki, Recep Bey, “Biz; Abdülhak Hamit Beyin sesini duymadık.” derken, “Gazi Mustafa Kemal inkılâbının şiirini Hamit’ten duymadık.” demek istemişti.

Midhat Cemal Kuntay

“Gazi’nin Sofrasında”, Ayda Bir Dergisi, Sayı:6, İstanbul, 1 Kasım 1952, s.4-5

YAT KULÜBÜ’NÜN BAHÇESİNDE: AHMET REFİK VE TARİH

Büyükada iskelesinin canlılığı, Ada’nın en hoş giden hususiyetlerindendir. Atatürk Ada’ya geldikleri zaman iskelede bekletilen arabalara sade bir göz atar ve iskele kalabalığı içinde halk arasına karışarak halkın coşkun tezahürleri (gösterileri) ve halk sevgisinin en yüksek ifadesi içinde Anadolu Kulübü’ne giderlerdi.

Yine böyle bir pazar günü akşamı, Büyükada’ya şeref vermişlerdi. Anadolu Kulübünün bahçeye nazır geniş taraçasında hazırlanan masanın tam ortasında mevkilerini almış, mutat arkadaşları ve kulüpte misafir bulunan bazı milletvekilleri ile aileleri de, sofranın engin neşesi içinde, Atatürk’ün cana yakın konuşmalarıyla derin bir hâz ve zevk duymakta bulunmuşlardı.

Bir aralık Büyükada’da oturan ve Atatürk geldiği zaman Yat Kulübü bahçesinde bulunan müverrih (tarihçi) Ahmet Refik, yaklaşıarak masanın önünde göründü. Az sonra vücudunu masaya doğru eğerek ve elini oturanların başı üstünden uzatarak Atatürk’ün elini sıkmak istiyor, fakat bir türlü kolu yetişmiyordu.

Atatürk, müverrih Ahmet Refik’e:

- Bir yer bulunuz, oturunuz! dedi.

Ahmet Refik, bu sözler üzerine, tam karşısında bulunan Hasan Saka’nın sandalyesini biraz sağa sola götürerek ve herkesi yerinden kımıldatarak açılan darca yere otururverdi.

Garip bir tesadüf olarak sofrada, Türk'ün eski bir tarihe sahip olduğu mevzu üzerinde konuşuluyordu.

Müverrih Ahmet Refik geniş masa üzerine eğilerek şerefine içmek için dolu kadehini Atatürk'ün kadehine dokundurmaya çalışıyordu. Atatürk yardım etti, iki kadeh çınladı, Ahmet Refik bir yudumda kadehi başına dikerek son damlasına kadar boşalttı. Fakat bununla kalmadı. Birkaç dakika geçmemişti ki, aynı hareketi tekrarladı ve bununla da kalmayarak üçüncü defa daha aynı şekilde tekrar etmek istedi.

Gazi'nin sofrasına alışık olanlar bu lâubaliliği hoş görmüyorlardı. Yanında bulunduğum Şükrü Naili Paşa, yavaşça:

- Galiba Ahmet Refik ilk defa Gazi'nin sofrasında bulunmak zevkini tadıyor! diyordu.

Gazi'nin kaşları çatılmıştı. Gözleri derinleşmişti. Ahmet Refik acı bir ders alacak gibi görünüyordu. Nitekim çok geçmedi, tahminimiz gerçek oldu. Ahmet Refik, Atatürk'e galiba dördüncü defa olarak kadehini kaldırttı ki Gazi, kadehini geri çekerek, birden kendisine şu suali sordu:

- Türk milletin tarihi ne vakit başlar?

Ahmet Refik sorunun manasını hemen kavrayamadı, daha doğrusu geç kavradı. Konuşmak ister gibi oldu. Ancak bu esnada Atatürk'ün emriyle bahçede dolaşan on, on iki yaşında kız çocuklardan ikisi huzura çağırıldılar. Bunlardan Selânikli bir kıza adını sordular. Kız utangaç ve şaşkın bir tavır ile adını söylemedi ve kovuldu. Diğerleri, benim on iki yaşındaki kızım Semiha idi.

Diğer kızın kovulduğunu gören Nuri Conker, Gazi'nin kulağına eğilerek:

- Asaf'ın kızıdır, sakın hırpalama! dedi ve ilâve etti:

- Yahu bu akşam sana ne oldu? Çocukların ödünü kopartıyorsun!

Atatürk yarı yumuşak bir sesle kızıma adını ve yaşını sorduktan sonra, Ahmet Refik Beyi işaret ederek:

- Bu efendiye sorunuz bakalım, Türk'ün tarihi ne vakit başlıyor? buyurdular.

Ve cevap vermeye meydan kalmadan tekrar kızı sordular:

- O bilmiyor, sen söyleyebilir misin?

Çocuk:

- Paşam, Türk'ün tarihinin çok eski olduğunu öğretmenim söyledi.

demesi üzerine:

- Aferin! dediler.

Ve tekrar Ahmet Refik Beyi işaret buyurarak:

- Bu Beye göre beş asır evvel bir çadır halkı ile başlarmış! dedikten sonra, yüksek sesle:

- Ahmet Refik Beyefendi, kendinizi müdafaa ediniz. Cumhuriyetin on iki yaşındaki kız çocuğu sizi tarihten imtihan ediyor! buyurdular.

Ahmet Refik, ses çıkarmıyor, sükût ediyordu.

Gazi tekrar ettiler.

- Mesele ciddîdir, kendinizi müdafaa buyurunuz!

Ahmet Refik sükûtta devam ediyordu. Bunun üzerine Gazi:

- O hâlde şu sandalye üzerine çıkınız ve tarih bilmediğinizi halka itiraf ediniz, dediler.

Ahmet Refik oturduğu sandalyeye çıktı ve yanlış esaslara kendisini bağlamış olduğunu ifade ile tarih bilmediğini itiraf etti! Vakit gecikmiş idi. Gazi:

- Evet, Cumhuriyetin bir ortaokul öğrencisi kadar bile Türk tarihini bilmiyorsun! diyordu...

Bir müddet sonra Atatürk'ün Ahmet Refik'e iltifat ederek gönlünü aldığını işittik.

Asaf İlbay

BAŞTAKI KÜTÜPHANEYİ GÖRMEMEK

Yine bir yaz gecesi. Yine Yat Kulüp. Kulübün bahçesinde Kızılay balosu. Gazi'ye hazırlanan uzun masa saat üçe kadar boş. Sabaha doğru, üçte Atatürk motorla geldi, ve daima beraberinde olan zevat ile masada.

Uzun masada, bir tek boş sandalye yok. Hatta bir tanesinde de yine ben.

Bir müddet sonra, tarihçi Ahmet Refik Bey, peyda olurcasına (ortaya çıkarcasına), birdenbire, Atatürk'ün karşısında durdu. Arkasında smokini vardı, fakat tıraş olmamıştı. Muhakkak ki, Büyüka'da'da oturan Ahmet Refik Beyi uyandırmışlar, Gazi'nin geldiğini söylemişlerdi; o da, tıraş olacak kadar gecikmeye razı olmayarak smokinine rağmen, birkaç günlük sakalla gelmişti. Ahmet Refik Beyi Gazi'nin karşısında görünce, dondum. Çünkü birkaç hafta evvel Gazi ile aralarında sert bir sahne geçmişti; ve bu gece de o sahnenin ikincisi olacak diye korktum. Halbuki bilâkis! Gazi, Ahmet Refik Beye:

- Buyurunuz beyefendi, dedi.

Ve, tam karşısında Nuri Conker'in yanına oturttu.

Gazi ile Conker, uzaktan ciddi sanılacak kadar birbirlerine sert şakalar yaparlardı. Ebedî dargınlıkla bitmesi lâzım gelen bu şakalar, ebedî sanılacak kadar uzun kahkalarla biterdi. Bu gece de Nuri Conker, Gazi'ye, öfke ile Ahmet Refik Beyi gösterdi:

- Paşa, çenesindeki şu bir karış sakala bak, dedi.

Gazi, Nuri Conker'e cevap vermedi, Ahmet Refik Beye:

- Beyefendi, dedi. Siz Conker'e bakmayınız; O, insanın başındaki kütüphaneyi görmez de çenesindeki sakalı görür!

Birkaç hafta evvel Ahmet Refik Beye Gazi'nin söylediği sert şeyler bir anda silinmişti, Gazi yine büyük ve yine güzeldi. Fakat birçok insanlar da yine küçük ve yine çirkindi. Çünkü birkaç hafta evvel Gazi ile Ahmet Refik arasında geçen fena sahneyi, Ahmet Refik'in aleyhinde olduğu için, telefonla birbirlerine yetiştiren kadınlı erkekli bir yığın insandan bir tanesi olsun Ahmet Refik Beye Gazi'nin tar-

ziyeye (özre) benzeyen bu iltifatını tekrarlamadı. Ve bunu, anlatanın benden ibaret kalması ne hazin.

Midhat Cemal Kuntay

"Gazi'nin Sofrasından", Ayda Bir Mecmuası, Cilt: I, Sayı: 5, İstanbul 1 Kasım 1952, s. 5

GAZİ MUSTAFA KEMAL AĞLIYORDU

Yine Büyükkada'nın aynı kulübü. Telefonda, Gazi'nin yaveri şu müjdeyi verdi:

- Çarşamba akşamı Reiscumhur Hazretlerinin bir yemek davetleri var. Sizin de refikanızla beraber teşrifinizi rica ediyorlar. Gelip gelmeyeceğinizi de bilmek istiyorlar.

Büyük şükranlar ve tâzîmlerle (saygılarla) geleceğimizi söyledim. Ve gittik. Gazi Mustafa Kemal, misafir çağırdığı zaman, tarihten çıkar, küçük bir burjuva kadar ev sahibi olur ve bütün davetlilerini bir müsavi (eşit) nezaketle çağırır, yahut çağtırdı.

Dolmabahçe Sarayı'nın cümle (ana) merdiveninden çıkarak bir salona girdik. Refikalarıyla gelen otuz kadar davetli vardı. Herkes ayaktaydı. Gazi geldi. Kendisini bu ufak kalabalığa o kadar güzel dağıttı ki, tanımayan kimse, aramızda eşsiz kahramanı bulamazdı. Yemek, Sarayın Muayede salonunda yenecekti. Fakat oraya gitmemiz de, yine Gazi'nin muaşeret (görgü) inceliğiyle, gayet tabii oldu ve bir hâdise olmadı. Gazi:

- Burası çok sıcak. Aşağıya inmez miyiz? dedi.

Saffeti Ziya Bey, protokol şefi idi. Yemek masasındaki yerlerin şemasını yapmıştı. Davetliler oraya bakarak yerlerine oturuyorlardı. Fakat Gazi, bu resmiliği, davetlileriyle o kadar müsavi meşgul olarak, azaltıyordu ki, sabaha kadar süren yemek masası sekiz, dokuz saat mütemadiyen sevimliydi.

Güneş doğarken, çok müstesna bir hâdise oldu: Muayede salonunun büyük kapılarının parmaklıklarından, doğan güneş ve deniz içeriye vuruyordu. Bu çerçevenin içinde, Gazi'nin manevî kızların-

dan Nebile Hanım, Gazi'nin işaretiyle, sandalyesinin üstüne, çok mevzun (biçimli) ve narin endamıyla, güzel ve süsleyici kumral başıyla çıktı, sabah ezanı okumaya başladı. Bir aralık baktım. Nebile Hanımın ses damlalarına yaş damlaları karışıyordu: Gazi Mustafa Kemal ağlıyordu.

Midhat Cemal Kuntay

"Gazi'nin Sofrasından", *Ayda Bir Mecmuası*, Cilt: 1, Sayı: 5, İstanbul 1 Kasım 1952, s. 6 – 7

MERHAMET

Bir yaz gecesi... Büyükada Yat Kulübünde, sofrasında ve karşısında oturuyordum.

Bir Amerikan gazetesinde, meşhur bir kadın yazıcımızın neşrettiği hatıralardan bahsolunuyordu: Gazi'yi anlatan bu makalelerde bir "merhametsiz" kelimesi geçiyormuş.

Bu "merhametsiz" sözü, onun, merhamet dolu kalbini merhametsizce yaralamıştı... Teessürden ürpermiş bir sesle:

- Eğer, demişti, ben hayatımda ancak on beş kişiye merhametsiz olabildimse, bu, on beş milyon Türk'e olan sonsuz merhametimdendir.

Orhan Seyfi Orhon

"Atatürk'e Ait Hatıralar", *Akbaba Dergisi*, Sayı: 254, 17 Kasım 1938, s. 4

RUHIYAT

Yine sofrasında bulunduğum bir gece... "Ruhiyat"tan bahsediliyordu. Hamdullah Suphi'ye, İbrahim Alâettin'e sualler soruyor, ciddi bir sesle şakalar ediyordu...

Bir aralık Ağaoğlu Ahmet'i de sıkıştırmaya başlamıştı... Epeyce terleyen Ağaoğlu, nihayet:

- Canım Paşam, dedi, neden hep muallimlere soruyorsun? Bak, Maarif Vekilimiz burada... Asıl başımız o... Bir kere de o söylesin!..

Maarif Vekili Necati merhum, Ağaoğlu'nun bu muzipliği karşısında telâşa düşmüştü... Onun mahcup ve hürmetkâr bir tavırla önüne baktığını gören Gazi, derhal imdadına yetişti:

- Ahmet Bey, Ahmet Bey, dedi. Maarif Vekilimiz, Cumhuriyet maarifini kurmakla meşgul yapıcı bir zekâdır.. Onun böyle nazariyelerle uğraşacak boş vakti yok!..

Orhan Seyfi Orhon

"Atatürk'e Ait Hatıralar"; **Akbaba Dergisi**, Sayı: 254, İstanbul 17 Kasım 1938, s. 4

GAZİ VE PSİKOLOJİ

1928 Ağustosunun ortalarında bir akşamdı. Sofra Büyükkada'da Yat Kulübün bahçesinde kurulmuştu. Gece yarısından sonra saat bir buçuk, iki vardı. Ben bahçenin bir köşesinde uzaktan onun durup dinlenmek bilmeyen neşeli ve sevimli hareketlerini hayranlıkla seyrederiyordum. Bir aralık gözü bana ilişmiş olacak, işaret etti, yaklaştım, sofrada karşısına tesadüf eden emrettiği yere oturdum. Kendine mahsus tatlı bir tevazu ile ikram ve iltifat ettikten sonra bir müddet başkaları ile ve başka meselelerle meşgul oldu ve sonra bana döndü. Lâfîfe etmek ve sarmak için bir vesile hazırlamak istediklerini hissediyordum.

Gazi'nin sohbetlerine daima tatlı bir çeşni karıştıran Nuri Conker, bu vesileyi kolaylaştırmak için beni methe delâlet (işaret) edebilecek birkaç şey söyledi. Mecliste iyi konuştuğumu anlatmak istedi. Beni sevdiği için bunda samimî olduğundan eminim. Fakat bu fikri ya ihtiyarsız (istemeden), yahut iltizamî (isteyerek) bir surette tuhaf bir şekilde ileri sürdü:

- Alâettin Beyi mecliste kaç defa dinledim. İfadei meram ediyor (meramını anlatıyor), dedi.

Atatürk'ün aradığı lâtifeye bir zemin hazırlanmıştı:

- Vay efendim vay, güya sen de methettin öyle mi? Konuşan her insan ifadei meram eder, sanki bununla ne demek istiyorsun?

Bu suretle önce Nuri Conker'e teveccüh eden (yönelen) hücumun bana dönmesi için başka bir vesile çıktı. Sofrada bulunanlardan biri "benim vaktiyle Avrupa'da psikoloji tahsil ettiğimi" söyleyi-verdi.

- Vay, demek ki, Avrupa'da psikoloji yani ruh ilmini tahsil ettiniz. Öyle ise bana anlatınız bakalım. Sizin tahsil ettiğiniz psikoloji ruhu ne suretle tarif eder?

Sofra sohbetlerinin sevimli bir çeşnisi olan imtihan safhası başlamış demekti. Cevaptan kaçmak, yahut sualdeki maksadı düşünerek cevabı lâtife ile telâkki (kabul) etmek onun muazzez (aziz) ve muazzam (büyük) şahsiyetine karşı borçlu olduğumuz tâzime (saygıya) menafi (yararlı) olurdu. Ben hem ilmî esasa sadık kalmak, hem de cevabın vesile verebileceği münakaşalı bahisleri açmamak için şöyle bir cümle arzıyla iktifa edeyim (yetineyim) dedim:

- Efendimizce malûmdur ki, bugünkü psikoloji ruhun kendisiyle değil, tezahürleriyle (görüntüleriyle) yâni hâdiseleriyle meşgul oluyor. Ruhun künhünü (özünü) ve cevherini tetkik etmeyi felsefeye bırakıyor. Şu hâlde ruhu târif etmek felsefeye ve felsefenin metafizik bahsine aittir ve bizim tahsil ettiğimiz psikoloji, ruhu tarif etmiyor...

Cevap hakikate uygundu, fakat onun kuvvetli mantığı ile tahlil ve tezyife (değersiz göstermeye) de müsaitti. Psikoloji, ruh ilmi demekti. Bir ilim, meşgul olduğu mevzua (konuya) müstagni (çekingen) kalabilir miydi? Ve o ilmi tahsil eden adam, uğraştığı bahsin künhünü (özünü), esasını tarifte aczini itiraf edebilir miydi? Bu ne büyük bir cehaletti? Bu cehaleti kazanmak için Avrupa'ya gitmeye ne hacet vardı?.. vesaire...vesaire...

O madenî ses belki yarım, belki de bir saat bu mevzu üzerinde kâh neşe ile, kâh tehevvrüle (öfkeyle) çınlayıp köpürdü. Bazen o kadar güzel ve orijinal şeyler söylüyordu ki, onları dinlemek itaba (paylamaya) ve hücumu maruz kalan için bile bir zevk teşkil ediyordu. Fakat biraz da ifrata (aşırıya) giden bu haksız hücumun uyan-

dırmak ihtimalinde bulunduğu inkısar (kırılmayı) Atatürk, birkaç gece sonra yine kendine mahsus eşsiz bir büyüklükle tamir ve telâfi lûtfunda bulunmuştu ki, onun vicdanıma tahmil ettiği (yüklediği) minneti ebediyete kadar hissedeceğim.

Aynı ayın 28'inci günü akşamı Harf İnkılabının ilk esaslarını takarrür ettirmek (kararlaştırmak) üzere Dolmabahçe Sarayı'na dil ve edebiyat mensupları davet edilmişti. Ben de bu arada idim. Sofradaki yerim, ona hayli uzak bir noktaya tesadüf etmişti. Yeni bir imtihana maruz olmamak için bu tesadüften de memnundum. Fakat o beni uzaktan görünce karşısına davet etti ve oradaki zat ile yerlerimizi değiştirmemizi emretti. Hem korkarak, hem sevinerek karşısına oturduğum zaman bana onun çapındaki bir insanın yapmayacağı bir tevazu ile şu iltifatta bulunmuştu:

- Benim şakalarım alışık değilsiniz. Geçen akşam psikoloji vesilesiyle söylediklerim lâtifeden ibaretti. Siz nasıl askerlik bahsinde bir reye sahip olmazsanız ben de psikoloji meselesinde öyleyim...

Atatürk'ün gösterdiği büyüklük karşısında ben o akşam daha fazla küçülmüştüm. O anda duyduğum ulvî heyecanı şu satırları yazarken de tekrar hissediyor ve onun ebedî ve muazzam ruhuna binlerce selâm ve tâzim ithaf ediyorum.

Ibrahim Alâettin Gövsa

"Atatürk ve Psikoloji", Yedigün Mecmuası, Sene: 7, Cilt: 14, No: 348, 7 İkciteşrin 1939, s. 6-7; "O'na Dair-Atatürk ve Psikoloji", Aclar, İlâvelerle İkinci Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1966, s. 18-20

"...TARİH BİZİ MUAHEZE EDER"

Başka bir gün... Harf İnkılabının büyük günleri. Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, (Muayede Salonunda) gene aynı noktada oturuyor.

Talihim o gece [29 Ağustos 1928] bana, kendisiyle yan yana bulunmak bahtıyarlığını vermiş. Bir inkılaptan bir inkılâba geçen, bir millî cidalı (mücadeleyi) değil, birkaç millî cidalı birden başarıp

kazanan Büyük Şefe bu kadar büyük davalardan, yorgunluk doğurmasından endişemi duyuruyorum:

- Yapmamıza imkân hasıl olan işleri yapmazsak, tarih bizi muahze eder (eleştirir), buyuruyorlar.

Asırların tekâmülünü (gelişmesini) yıllara sığdırmanın, hiç ölmeyecek gibi çalışmak, yarın ölüverecek gibi iyilik etmenin sırrını anlar gibi oluyorum.

Hakkı Tarık Us

"19 İkcinciteşrin 1938", *Kurun Gazetesi*, Yıl: 22
(3), Sayı: 7495, 20 İkcinciteşrin 1938, cs. 2

BÜYÜK GAZİ VE SANAT

Gazi ilme ve sanata, bilgiye ve güzelliğe meftundur (tutkundur). Her şeyin, her işin, her tedbirin ilme, fenne muvafık (uygun) olmasını, sanatla yapılmasını arzu eder. Fakat ilim ve sanat namına edilen safsatalara asla tahammül etmez.

İlmî işlerde hakikî ihtisas sahiplerinin reyini sorup anlamadan şahsî fikirlerini ortaya sürmez; fakat ihtisas namına birbirlerine zıt reyler karşısında kaldığı zaman hakkıyla isabetlerinden ve ilme tevafulklarından (uygunluklarından) şüphe eder.

İlimlerden en ziyade tarih ile içtimaiyata (sosyolojiye) âşıktır. Yarattıkları büyük Türk İnkılâbını, misilsiz (benzersiz) bir muvaffakiyetle, safha safha inkişafa (gelişmeye) mazhar edebilmeleri tarihte ve içtimaiyatta (sosyolojide) nasıl büyük bir üstad olduklarını göstermeye kâfidir. Neşe ve muhabbetle riyaset buyurdıkları samimî meclislerin en neşeli ve en muhabbetli saatinde ilme, içtimaiyata, şiir ve sanata mütaallik (ait) umumî musahabeler (sohbetler) açmak, herkesin fikir ve mülâhazasını (görüşünü) sormak, bunların etrafında münakaşa ve münazaralar yürütmek, en ziyade sevdikleri zihnî eğlencedir.

Birkaç defa "Sanat nedir?", "Şiir nedir?" suali ile bir ilim ve sanat münazarasını açıp idare ettiklerine şahit oldum. Bir defasında, Dolmabahçe'de, mecliste hazır bulunan şair, muharrir, âlim v.s. ze-

vatin ifadelerinden sanatın basit, tam, kusursuz bir tarifi alınamıyordu; kendileri:

- Bence en muvafık (uygun) tarifi şudur:

“Sanat güzelliğin ifadesidir.” dediler.

Sonra itmam buyurdular (tamamladılar):

- Bu ifade sözle olursa şiir, nağme ile olursa musikî, nakş ile olursa ressamlık, naht ile olursa heykeltıraşlık, bina ile olursa mimarlık... olur.

Şüphesiz en basit, en muvafık (uygun), en doğru tarif bu idi. Kabulünde tereddüt edilemezdi. Ancak “Güzellik nedir?” meselesinin hallinde mutlak surette bir cevap verilemezdi; güzelliğin nisbî (görelî, izafî) bir kıymet olduğunu kabul zaruriydi. Fakat bu mesele bahsin ancak ferî (ikinci derecede olan) bir cihetini teşkil ediyordu.

“Sanat eserlerinin tarihî ve içtimâî şeraitle (şartlarla) sıkı bir münasebeti” olduğuna iman eden Gazi, “bu cihetin izahını” mecliste hazır bulunan bir içtimaiyat (sosyoloji) âliminden sormuşlardı; bu münasebetle açılan sohbetin nihayetinde ilme olan meftuniyetlerini (tutkunluklarını) ifade buyurarak:

- İlmî tettebbuatla (araştırmalarla) ciddî surette tevaggule (uğraşmaya) vaktim olsaydı, en ziyade içtimâî ilmin tettebbu (inceleme) ve tamikiyle (araştırılmasıyla) meşgul olurdum, demişlerdi.

Bilhassa şiire verdikleri içtimâî (sosyal) kıymet çok büyüktür. Hakikaten tarihin bazı devirlerinde şiir çok mühim, çok faal bir rol oynayabilmiştir. Şiirin her zaman böyle mühim, faal ve nafi (faydalı) bir rol oynaması da mümkündür. Elverir ki şair zamanın en samimî, en necip (soylu), en sanatkâr tercümanı olabilsin.

Çankaya’da, gene böyle bir neşe ve muhabbet meclisinde, şairin tarifini sormuşlardı. Şairlerimizden bir zat Hugo’nun:

“Le poète est un écho sonore au milieu de l’univers.”

tarifini söylemişti. Gazi, şairin yalnız bir aksisedadan ibaret olacağı kanaatinin zihinlerde tahassül etmesine (doğmasına) mahal verme-

mek için münakaşanın sonunda şairin tarifini şu suretle ikmal buyurdular (tamamladılar):

- İnsanlarda birtakım ince, yüksek ve necip duygular vardır ki beşer (insan) onlarla yaşar. İşte o ince, yüksek, derin ve necip duyguları en ziyade duyabilen ve diğer insanlara duyurabilen şairdir.

Şiirin ve şairliğin bu yüksek mefhumunu (kavramını) böyle basit ve vâzih (açık) surette tarif edebilen Büyük Gazi, elbette hasis (değersiz), bayağı, mânasız, kıymetsiz, menfî ve mariz (hastalıklı) hislerin manzum ifadesine şiir namını vermeye tahammül etmez. Bu gibi lâfları neşredenlere kızar, onları halkın zihnine, zekâsına hürmetsizlikle itham eder.

Şiir ve şair hakkında böyle yüksek bir fikir ve his beslediği içindir ki Mithat Paşa devrinin yetiştirdiği şairler arasında en ziyade Namık Kemal'i beğenir; Ziya Paşayı da takdir eder. Hakikaten bu iki şair ve edip müstesna bir surette devirlerinin necip, derin, samimî tercümanı olabilmişlerdi. Türk idealini millî bir hamaset (yigitlik) ve cesaretle terennüm etmişlerdi (söylemişlerdi). Vatan manzumeleri, Hürriyet kasidesinin muhtelif beyitleri, Tercii Bend'in birçok parçaları, Zafername'nin bazı kıt'aları... İşte bu şiirlerdir ki bütün bir devrin gençliğine vatan muhabbetini duyurmuş; ruhlara çelik metanetini vermiş, alınlara eğilmemek gururunu öğretmiş, zamanlarının Türk çocuklarını Romalılara ve Ispartalılara yakışacak bir vatanî terbiye ile yetiştirmiştir.

Abdülhamit istibdadının hafiye ve casus rejimi altında boğulmayan, haykıramazsa da kalplere nüfuz eden nevhalarla (ağlamalarla) inleyen, nihayet Meşrutiyette “pak ve dırahşan” (parlak ve parlayan) bir alınlı Türk gençliğine Garp medeniyetini işaret etmeye çalışan Tevfik Fikret de, Gazi indinde (yanında) bir Türk şairidir. “Sis” son derece beğendikleri şiirlerdendir. Halbuki kurunu vustaî (çağ dışı) veya diğer sathî (yüzeysel) ve enfüsî (öznel) mevzular *trete* eden (inceleyen) ve çok daha fazla mahsûlatı şiriye (şiir ürünleri) yetiştiren kozmopolit şairlere Gazi, Türk'ün ideal bakış noktasından, hiçbir kıymet vermez.

Büyük Gazi'nin inkılâpçı ve diriltici rehberliği ile siyâsî istiklâ-

lini kazanarak Cumhuriyetini kuran, pek kuvvetli ve genç hamlelerle tarihinin hakikî yükselmek devrini açan Türk milleti, şu anda, millî idealini terennüm edecek, ruhuna âtinin (geleceğin) istediği yeni mücadeleyi sevdirecek millî şairini beklemektedir.

Ahmet Cevat Emre

“Büyük Gazi ve Sanat”, Muhit Mecmuası, Sene: 1, No:2, 30 Teşrinisani 1928, s . 84 – 86

EDEBİYAT VE GAZİ

Mustafa Kemal Atatürk, edebiyatçılarla konuşmak istemiş ve onları Dolmabahçe Sarayına davet etmişti [29 Ağustos 1928]. Peyami Safa da ünlü bir gazeteci ve edebiyatçı olarak davet edilenler arasındaydı. Atatürk, bilinen tavrıyla ve malum bir zamandan sonra masadakilere:

- Sıfır nedir?

diye sorduğu zaman, Hasan Ali Yücel'in kalkıp:

- Huzurunuzda bendeniz!

demesinin alışkanlığı ile, tanıdığı Halit Fahri Ozansoy'a:

- Siz, bize lütfen, edebiyat nedir anlatınız, demişti.

Halit Fahri ayağa kalkıyor ve edebiyatın ne olduğunu anlatmaya çalışıyor. Fakat,

Atatürk bir süre dinlendikten sonra onun sözünü kesiyor:

- Olmadı efendim, olmadı.

Yılların edebiyat öğretmenini kıpkırmızı kesilmiştir. Fakat, karşısında Atatürk olduğuna göre kızarıp bozarmaktan başka yapacak hiçbir şey yoktur. Peyami Safa sonradan bize anlatırken “Fatih'ten Harbiye'ye kadar”, uzun masanın etrafında edebiyatçılar vardır ve onların hakemliğine müracaat edilebilir. Ama Atatürk bir kere:

- Olmadı efendim, olmadı.

dedikten sonra, onlar nasıl:

- Pekala oldu! diyebilirlerdi.

Sonradan kendisinden de dinlediğime göre Halit Fahri, bütün tanıdıkları arasında masada bulunan bir tek kişiye, Peyami Safa'ya ümitle bel bağlamıştı. Tanıdığı ve o sırada masada bulunanlar arasında yalnız Peyami Safa, gerektiğinde doğruyu söylemekten, kim olursa olsun yüzüne karşı söylemekten geri kalmazdı. Ama, Atatürk olmadı hükmünü verdikten sonra:

- Oldu mu, olmadı mı? Peyami Safa söylesin...

demek de münasebetsizliğin ta kendisiydi.

Zaten Atatürk buna vakit de bırakmamıştı. Oturduğu yerden:

- Dinleyin efendim...

dedikten sonra anlatmaya başlamıştı. Kendi anlayışına göre bir edebiyat tarifi veriyordu ve herkes susmuş, alkış tutmaya hazır bir halde sözlerinin bitmesini bekliyordu. Edebiyatı aşağı yukarı şöyle tarif ediliyordu:

- Edebiyat, bir ferdin veya cemiyetin duygularının, düşüncelerinin muayyen şekiller içinde ifade edilmesidir...

Atatürk tarifi burasına gelince, herkes alkışlamak üzere sözlerinin arkası geldi mi, gelmedi mi, diye düşündüğü bir sırada, masadan bir ses yükseliyor:

- Olmadı Paşa Hazretleri, olmadı efendim!

O zamana kadar en küçüğünden en muazzamına kadar hiçbir meselede Atatürk'e karşı bir itiraz harfi bile yükselmeyen masasında böyle bir cureti kim gösterebilmiştir? Başlar ve bakışlar sesin geldiği tarafa yöneltilir: Bazılarının tanımadığı saçları aslında kumrala yakın, fakat yer yer ağarmış, genç sayılabilecek zayıf bir adam bu cüretin sahibidir. Tanıyanlar onun böyle çıkış yapmasına fazla şaşırmamışlardır. Fakat, ne olacaktır şimdi? Atatürk; şimşeklerini, fırtınalarını bu adamın, Peyami Safa'nın üzerine yağdıracak mıdır? Kılıç Ali, bu itirazı geri alması veya tatlıya bağlaması için, telaş içinde Peyami Safa'ya kaşla gözle birtakım işaretler yapmaktadır. Recep Züh-tü de aynı telaş içindedir. Çünkü, Atatürk'ün rahatsız olmaması kendilerinin başlıca vazifeleridir ve bu uğurda canlarını bile ortaya koyacak kadar Atatürk'e bağlıdırlar. Bununla beraber, bir edebiyat

adamı, bir gazeteci olarak Peyami Safa'ya da sevgileri, muhabbetleri vardır. Onun Atatürk'ün sözleriyle, daha kötüsü öfkesiyle hırpalanmasını, incinmesini istememektedirler.

Ne var ki, Peyami Safa, onların işaretlerini görmezlikten gelmektedir. Atatürk de :

- Olmadı Paşa Hazretleri, olmadı efendim!

İtirazı üzerine, birden:

- Hım...

der gibi bir ses çıkararak susmuş ve bakışlarını bir süre Peyami Safa'nın yüzüne çevirmiştir. Kristal avizelerin parıltılarının yüzlerde garip akisler yaptığı salonda sıkıcı bir sessizlik hüküm sürmektedir. Bu sessizliği, Atatürk'ün beklenilenin aksine sakın suali bozuyor:

- Niçin olmadı Peyami Beyefendi?

Herkes, şaşkın şaşkın Peyami Safa'nın vereceği karşılığı bekliyor. O da gayet sakın:

- Olmadı Paşa Hazretleri. Çünkü tarifiniz iptidai (ilkel) ve kurunu vustaidir (çağdışıdır).

Vay vay vay! Atatürk'ün bir tarifini basit ve orta çağa mahsus görmek. Kılıç Ali ve Recep Zühtü Beyler telaş içindedirler. İsmail Müştak'ın yüzünde bir tarafına inme inmiş gibi bir ifade vardır. Atatürk'ün böylesine bir teşhise tahammül edebileceğine en iyimser mizaçlılar bile inanmamaktadırlar. Artık fırtınalar kopacaktır. Aslına bakılırsa, o zamana kadar Atatürk'ün sofrasında böyle bir durumla karşılaşılma-đı için kimsenin bir peşin hükme bağlanmaması gerekir. Çünkü, Atatürk, çok sert davranabileceği gibi, pekala çok yumuşak da davranabilir.

Nitekim, zihinlerde dolaşan kötümser ihtimallerden hiçbiri gerçekleşmez. Atatürk:

- Demek iptidai (ilkel) ve kurunu vustai (çağdışı)...

dedikten sonra, en ufak bir sinirlenme belirtisi göstermeden:

- Peki, der. Siz tarif ediniz ve dinleyelim Peyami Beyefendi.

Peyami Safa bir konferans veriyormuş gibi ayağa kalkar. Kendi-

sine böyle bir imkan tanıdığı için önce Atatürk'e teşekkür eder. Peşinden de Aristo'dan başlayarak Valéry'e kadar gelen edebiyat anlayışını tarifler halinde verir. Edebiyat anlayışının çağlar içinde geçirdiği değişme ve tekamülü (gelişmeyi) anlatmak için bazı yazıları ve şiirleri ezberinden okur. Atatürk büyük bir memnurluk içindedir. Peyami Safa sözlerini bitirip kendisini başıyla selamladığı zaman:

- Çok teşekkür ederim Peyami Beyefendi, der. Haklısınız. Benim edebiyat anlayışım Selanik'te "Genç Kalem" devresine ait. Ayrıca hiç meşgul olduğum da yok. Bizi aydınlattınız.

Peyami Safa, bu iltifatlara daha büyük iltifatlarla karşılık verir. Atatürk onu yanına çağırır ve yanında oturmasını ister. Sağ tarafında manevi kızı Nebile Hanım vardır. Bundan sonra söz dil inkılabına dökülür. Peyami Safa, "tim" ve "dim" üzerine durur, "içtim, bittim" derken Atatürk'ü hayli güldürür.

Sohbet uzun sürmüş ve musiki faslı başlamış. Atatürk, Peyami Safa'nın alaturka musiki üzerine söylediklerini dikkatle dinlemiş. Bu arada manevi kızından da birkaç şarkı istemiş.

Nihayet ayrılma vakti gelmiş, kendilerine ağırlamak bakımından her türlü inceliği gösteren ünlü davet sahibine teşekkürler edilmiş. Tabii, bütün davetlileri yerlerine götürecek arabalar da hazır. Peyami Safa o sırada Tokatlıyan'ın karşısına düşen Suterazi sokağında bir pansiyonda kalıyor. Kılıç Ali Beyle Recep Zühtü Bey, Nizameddin Nazîfî ve Peyami Safa'yı evlerine bırakacaklar.

Dolmabahçe'den Taksime çıkacaklar ve Tokatlıyan önünde Peyami Safa inecek, oradan Nizam'ın o zamanlar oturduğu Beyazıt'a doğru yol alacaklar. Hareket ettikleri zaman Kılıç Ali, o gece ilk defa Atatürk'ü yakından görmek imkanını bulan Peyami'ye Atatürk hakkında bu yakın tanımadan sonra ne düşündüğünü sorar. Peyami Safa fazla düşünmeden, idare işlerini bir yana bırakarak:

- Büyük bir sanatçı ruhu var, diyor.

Peşinden Kılıç Ali ve Recep Zühtü dahil olmak üzere onların her şeyi yanlış aksettirdiklerinden sert bir dille yanıp yakılıyor, zaman zaman ikisini de haşlıyor. Sonunda:

- Bu tutumunuzun cezasını çekeceksiniz! hükmüyle sözlerini bitiriyor.

Sertlikleriyle şöhret yapmış olan Atatürk'ün iki yakını kendilerini savunmak istiyorlar. Nizameddin Nazif konuşmasını:

- Peyami'yi görecektin Cahit, onlara müdafaaları için ağızlarını açtırmadı. Baruttu barut... diyerek sözlerini tamamladı.

Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu'ndan

*Vecdi Bűrün, **Peyami Safa ile 25 Yıl**, Yağmur Yayınevi, Sömböl Basımevi, İstanbul 1978, s.24-29*

GAZİNİN MİLLÎ EDEBİYAT HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ

Arap harflerinin tarihe karıştığı ve yeni harflerin katî olarak ilân edilmesi ile Türk milletine parlak bir kültür sahasının açıldığı 29 Ağustos 1928 günü akşamı... Dolmabahçe Sarayı'nda, her inkılâp gibi bu inkılâbın da önderi Büyük Şef'in meclisindeyim. Atatürk'ün yakınları arasında, ben de ilk ve son defa olarak diğer iki edebiyatçı arkadaşım ile beraber o tarihî günün akşamında bu saadete ermenin büyük hazzı içinde ancak onu görüyor, onu işitiyor, onun gözlerinin ve sözlerinin derinliği ile hayatımın yalnız bir gece geçen, fakat bütün varlığımı kaplayan o renkli hatırasını yaşıyorum. Bilhassa gece saat 24'te, yeniden 30 Ağustosa girdiğimiz dakikaların heyecanını, şimdi bile, onun:

- Görüyorum, hâlâ görüyorum. Yurt için dövüşen arslanlara, sırtlarında mermi taşıyan Anadolu kadınlarının, Türk analarının dağlardan, bayırlardan zafere cephe taşıdıklarını görüyorum.

diye gürleyen âhenkli sesini, bütün meclisindekiler gibi ben de her zaman içimde duymaktayım. Yarabbi! O gece Büyük Zaferi yaratanı dinlerken nasıl coşmuş ve gurur sevinciyle ağlamıştık.

Fakat o gece, yalnız zaferden, inkılâbın hızlarından değil, diğer mevzulardan da bahsedilmişti. Atatürk her mevzua can veriyor, her bahçeden bize demet demet çiçekler devşirir gibi büyük duygular ve fikirler yaratıyordu. İşte o fikirler arasında Ebedî Şef'in edebiyat ve

bilhassa şiir hakkındaki düşünceleri de bizim kalbimizi ve vicdanımızı aydınlatmıştı.

Ben, o tarihî gecede Ulu İnsanın bana not ettirmek ve sonuna imzalarını atmak lütfunda bulundukları yüksek irşadı (aydınlatmayı) aşağıya kaydederken, sadece, bugünkü ve yarınki genç Türk sanat-kârlarına Atalarının millî sanat için çizdiği nurlu yolu bir kere daha hatırlatmış oluyorum. Bir kere daha diyorum. Çünkü bu mukaddes vazifeyi, evvelce, Cumhuriyetin Onuncu Yılında Şehir Tiyatrosu Mecmuasında yazdığım bir makale ilk defa bir makale ile ifa etmiştir...

Atatürk aynen şöyle buyurmuşlardı:

- Mutlak dahil olduğun parlak Türk devrinde şair olduğunu ispat edeceksin. Şiirlerin şen, şatır, faal Türk milletinin sürur (sevinç), şetaret (neşe), faaliyet, his ve hareketlerini terennüm edecektir (anlatacaktır). Buna mevcudiyetini hasredeceksin. Kökü çok büyük olan, dalları ondan daha büyük olacak bir ırkın çocuğu olarak, mensup olduğun millete lâayık şiirler yazacaksın. Bunu yaparsan kimse itiraz etmez ve kabul ediyorum ki o zaman muvaffak oldum diyebileceksin.

Benim gibi naçiz bir Türk şairine hitap ederken bütün Türk şairlerine, edebiyatçılara yürünecek yolu gösteren bu büyük sözler, öyle sanırım ki millî edebiyat davamızı en belâgatli (düzgün), en kuvvetli kelimelerle işaret ve halletmektedir. Atatürk, melankolik, romantik edebiyat istemiyor. Türk edebiyatından ve Türk şiirinden istediğı, bilhassa neşe, hayat sevgisi ve faaliyet aşkıdır. Çünkü Türk milleti neşeli, şetaretili (şen) bir millettir. Kavuştuğı, onun sayesinde idrak ettiğı parlak rejimde keder ve ıstırap duymasına imkân yoktur. Milletın şairleri millete bu coşkun ve hisli sürur (sevinç) devrini terennüm etmeli, ona en hafif manasıyla elem verecek terennümlerden uzak kalmalıdır. Ferdî ıstıraplar, millî ve dinç hayat kaynakları içinde erimeli, gözyaşları yerine neş'e çağlayanları akmalıdır. Bilhassa Türk milleti gibi "kökü çok büyük ve dalları ondan daha büyük olacak olan bir ırkın çocukları" bu asıl milletin şan, zafer ve ümit teranecisi (ezgicisi) olmalıdır. Zira o yüce destan kadar terennüme lâayık hiçbir mevzu yoktur.

İşte, Atatürk'ün millî şiir ve edebiyat hakkındaki yüksek düşünce ve prensiplerinin kısa bir tahlili...

Halit Fahri Ozansoy

"Atatürk'ün Millî Edebiyat Hakkındaki Düşünceleri", Son Posta Gazetesi, Sene: 9, No: 2996, İstanbul 2 Birincikânun 1938 Cuma, s.7

GAZİ, "CESARET" DEMİŞTİ

29 Ağustos 1928. O gün Dolmabahçe Sarayı'nda, Gazi Hazretlerinin yüksek huzurundaki toplantıda yeni Türk harfleri kabul edilmişti.

Davetliler arasında Alay Köşkü'ndeki "Güzel Sanatlar Birliği"nin Edebiyat Şubesi yönetim kurulundan Peyami Safa, Orhan Seyfi ve ben de vardım. Akşam üstü, kokteyl partiden sonra, yüce Cumhurbaşkanımızın arzuları üzerine, biz üç arkadaş da, bu büyük insanın sofrasında ve sofrada kendisine pek yakın olarak bulunmak mutluluğunu yaşadık. Bu yazım, müzik, tatlı sohbetler ve irşatlarla (aydınlatmalarla) sabaha kadar geçen o gecenin hâtırası içinden en anlamlı birkaç çizgi olacaktır.

Siz olmasaydınız!

Sofrada şimdi ismini, hatta çehresini unuttuğum o zamanki mebuslardan biri, ikide bir yerinden kalkarak Gazi'nin dizlerine kapanıyor ve canını sıkmaya başlıyordu. Bir keresinde bu yaranmacıyı ayağı ile ittiği de oldu. Fakat mübarek adam, kafası dumanlı, bir türlü anlamak istemiyordu. Devlet Başkanının kaşları çatıldıkça çatılmıştı. Nihayet bir an geldi, beriki bir büyük laf da etmek istedi:

- Gazi Hazretleri, dedi, siz olmasaydınız bu memleket...

Demokrat ruhlu Mustafa Kemal, artık sabredemedi, haykırdı:

- Ne demek ben olmasaymışım? Ben vardım. Beş yüz yıl, bin yıl, iki bin yıl ve daha evvel... Çünkü Türk milleti vardı. Ben sadece onun evlâdıyım.

Şairlik imtihanı

Gazi, bir aralık:

- Burada yazarlar var, şairler var, dedi. Şimdi sizlere bazı kelimeler not ettireyim. Bakalım bunları beş dakikada on mısralık bir şiirde en iyi kim kullanacak!

Sonra şu kelimeleri yazdırdı:

- Türk, millet, asıl, büyük, kadim (eski), hâtıra, ulviyet (yücelik), ben, ona, aşık, sen, dur, yaşa, görmek, budur, hakikat...

İmtihan yamandı, emre itaatten başka çare yoktu. Kimler neler yazdı, hatırlamıyorum! Ben de acele bazı mısralar döktürdüm.

Hepimizi dinledikten sonra, haklı olarak fikrini söyledi: Hiçbirimizin yazdığını beğenmemiştii! Sonra bana hitap ederek, fakat hepimize ders olarak, şiir hakkında şu düşüncelerini yazdırdı. Bu sözler kelimesi kelimesine kendisininindir:

- Mutlak dahil olduğun parlak Türk devrinde şair olduğunu ispat edeceksin. Şiirlerin şen, şâtır (neşeli), faal Türk milletinin sürur (sevinç), şetaret (neşe), faaliyet, his ve hareketlerini terennüm edecektir. Buna mevcudiyetini hasredeceksin.

Kökü çok büyük olan, dalları ondan daha büyük olacak olan bir ırkın çocuğu olarak, mensup bulunduğun millete lâıyk şiirler yazacaksın. Bunu yaparsan kimse itiraz edemez ve kabul ediyorum ki, o zaman muvaffak oldum diyeceksin."

30 Ağustos'a girerken

Şimdi gecenin en mühim olayına geliyorum. Saat gece yarısına bir, iki dakika kalmıştı. Gazi, birden, sabaha kadar yudum yudum içerek yalnız üç kere doldurduğu kadehi ile ayağa kalktı ve biz, bütün sofradakiler, ellerimizde kadehler, onunla beraber.

Büyük asker, büyük kumandan, gür sesi ile:

- Şu anda 30 Ağustosa giriyoruz, dedi. Ordumuz düşmana son darbeyi indirmeye başlayacaktır. Gözlerimin önünde arslan Mehmetleri ve sırtlarında cephan ve gülle taşıyan Türk kadınlarını görüyorum. Analarımızı, kızlarımızı...

Hepimizin soluğu kesilmiş, onun, ışığını göklerin en tatlı mavisinden alan o güzel gözlerine bakıyorduk. Bu gözlerde inanç ve sevgi parıltısı genişleyerek hepimizi sarıyordu. O haşmetli, o tarihî dakikanın tesiri ile elim titredi ve kadeh, kırılmadan, bir çın sesi ile masaya düştü. Gazi, yüzüme bakarak elini bana uzattı:

- Cesaret! dedi.

Daha çok uzun, çok derin sözler söyledi ve Kurtuluş Savaşımızın yaratıcısı o gece hepimizi o sözleri ile millî heyecanın en yüksek zirvesine ulaştırdı.

Halit Fahri Ozansoy

Edebiyatçılar Çevremde, Sümerbank Kültür Yayınları, Tisa Matbaacılık Sanayi, Ankara 1970, s. 261-263

ŞEHİTLERİN ADI: "TÜRK"

Atatürk'ün bir sözünü naklediyim. Ben Atatürk'ün sofrasında ancak iki veya üç defa bulunmak şeref ve saadetine mazhar olmuş bir arkadaşınızm. İlk defa harf inkılabı dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan toplantıya Cumhuriyet gazetesi adına çağırılmış olanlar arasında gittim. Giden davetlileri Atatürk yemeğe alıkoymuştu. 29 Ağustos [1928] günü idi. Saat 24'te kendisine 30 Ağustos Zaferi tebrik edilmek üzere sofrada bulunan zatlardan birkaçı ayağa kalkılar. Dünyanın en nazik ev sahibi olan Atatürk, onları en haşın bir çehre ve eda ile yerlerine oturttu:

- Önümüze getirilen bir krokiyi anlamaktan başka ne meziyet göstermişiz. Türk ordularına kumanda etmek şerefini verdiğiniz bir kimseye de bu kadarlık bir liyakatı çok görmeyiniz, dedi.

Atatürk'ün bu sözleri ilk bakışta tebriklerle tevazuunun incitilmemesini istemekte olduğu şeklinde tefsir edilebilir (yorumlanabilir), fakat siz de bu tefsire kalkışmayınız ve biraz bekleyiniz. Bir iki saniye geçti geçmedi, Atatürk'ün kükreyen sesi tekrar yükseldi:

- Gerçi emir ve işaret eyledik, fakat ölümle karşı karşıya biz gelmedik. Ben isterim ki tebrikleriniz ölüm ile karşı karşıya gelmiş

olanlara raci (ait) olsun. Ben ister idim ki tarih benim ismimi yazmasın, yerine o ölüm ile karşı karşıya gelmiş olanların teker teker adlarını yazsın.

Bu sözleri söyledikten sonra bir iki saniye daha geçti. Gözleri nemlenmiş Atatürk'ün hatırasından şehitlerimizin teker teker geçmekte oldukları aşikardı. Artık o hafıza ve hatıranın da şehit çehrelerini teker teker teşhis edemediği de açıktı; sonsuz bir hüzün sesini kapladı:

- Tarih o şehitlerin adını teker teker zaptedemiyorsa ne gam. Hepsinin ismi bir isimde toplanmıyor mu : "Türk." İçimizden, toplanmalarımızdan eksik olmasına imkan bulunmayan Atatürk, konuşabilse idi şehitlere hürmeti en evvel o bizden ve milletten isterdi...

Vasfi Raşit Sevig

"Ord. Profesör Vasfi Raşit Sevig'in Millet Partisi'nin Üçüncü Büyük Kongresinde 18 Mayıs 1952 Tarihli Konuşması", Kudret Gazetesi, Sayı: 1568, 20 Mayıs 1952, s.1

GAZİ, 1928 OTUZ AĞUSTOS SABAHİ TEBRİKLERİNİ KABUL ETTİĞİ MİSAFİRLERİNE NE SÖYLEMİŞTİ?

29 Ağustos 1928...

Dolmabahçe Sarayının üst katında iki büyük salonun sofrası başındayız. Meclis fazla kalabalık değil, Ebedi Şef o geceki davetlilerini önce kütüphanesinde kabul etmiş, birkaç gündür kendi kendine devam ettiği fikri mesaiye dair onlara malumat vermişti.

Büyük Şef'i o sırada işgal (meşgul) eden mesele harf inkılabı idi. Arap alfabesinin arzylediği güçlüklerle Türk irfan hayatında bir inkılap yapmaya, Türk kültürünü ileri götürmeye ve yaymaya imkan göremiyordu. Bunun için bir çare arıyor, kendi kendine denemeler yapıyordu.

Birer birer bu husustaki naçiz (değersiz) düşüncelerimizi sormak ve ne kadar kıymetsiz de olsa dinlemek lütfunda bulundu.

Derken sofraya geçtik. Orada da aynı mübahase (konuşma) devam etti. Lehte de aleyhte de söyleyenler vardı. O, müstesna deha-

sının yüce kudretiyle ve eşsiz mantığının kudret ve vecizliğiyle (öz-lülüğüyle) davasını müdafaa ediyordu. Harf inkılabının en çetin muarızlarını (karşıtlarını) ikna ediyordu.

Bu cazip mübahase saatlerce ve hep aynı hararetle devam etti. Nihayet, tasavvur edilen inkılabın lüzumunda herkes ittifak etmiş, bunun şekli o gece hemen hemen kararlaşmıştı.

Artık sabah oluyordu. Salonun denize bakan pencerelerinden ilk şafak huzmeleri (ışıkları) içeri süzölmeye başlamış, karşı yamaç-lar peyderpey (ardı ardına) belirmekte idi.

Onun hatırasını tarihe bizzat mal ettiği 30 Ağustos güneşi, memleket ufuklarında bütün parlaklığıyla yedinci defa doğuyordu.

Ebedi Şef'in davetlileri birer birer sofradan kalktılar, tazimle (saygıyla) yanına yaklaşarak mübarek ellerini öpmek üzere müsaade istediler.

- Hayrola? dedi, gidiyor musunuz?

- Hayır; gideceğimizden değil, Efendimiz. Bugün Zafer Bayra-mı'dır. O şerefli zaferi Türk milletine kazandıran yüce Başbuğ'a teb-riklerimizi arz etmek istiyoruz.

Ebedi Şef hemen ayağa kalktı... Çelik bakışlı gözleri bir an için, tarihin enginlerine dalar gibi oldu... Hafif sislendi... Sonra etrafın-da bir tazim (saygı) halkası çeviren misafirlerine dedi ki:

- Arkadaşlarım! Teşekkür ederim. Tebriklerinizi 30 Ağustos Za-feri'nin hakiki amilleri (yaratıcıları) bulunan Türk kumandan, zabıt, küçük zabıt ve erlerinin mübeccel (yüce) adlarına kabul ediyorum.

Ne yazık ki o gün, orada sonsuz vatan ve istiklal aşkı ile arslan gibi harp edip, mukaddes yurdun atisini (geleceğini) kanlarıyla tar-sin eden (kuvvetlendiren) mübarek şehit ve gazilerimizin adlarını yegan yegan (teker teker) belleyerek tespit edemedik. Lakin onların, kül (bütün) halinde, gelecek nesillerin hayranlığına ve tebciline (yü-celtilmesine) hak kazanmış bir müşterek adı vardır: Türk Ordusu.

Bugün kutlamak kadirşinaslığında (değerbilirliğinde) bulundu-ğumuz büyük zafer munhasıran (yalnız) onundur! Türk ordusu ve Türk milleti var olsun!"

Tarihin en büyük adamının bu sözlerini hepimiz huşu ile ve heyecanla dinleyerek, hafızalarımıza nakşetmeye (kazımaya) çalışırken, açık pencereden salona süzülen ve mübarek Anadolu'nun dağlarından kopup gelen hafif sabah rüzgarı, onun asil alnına yurdun tebriklerini bir buse halinde konduruyordu.

Ercümend Ekrem Talu

*30 Ağustos Hatıraları, Sel Yayınları, İstanbul
1955, s.68-69*

GAZİ, ALATURKA MUSİKİYİ SEVER, AVRUPA MUSİKİSİNİ SAVUNURDU

Atatürk alaturka musikiyi çok severdi. Kendi emrinde bir saz heyeti vardı. Kalabalık bir davetinde şarkılar söylediğine ben de şahit oldum. Birlikte aynı şarkıyı birkaç kere okuduk. Eliyle hafifçe tempo da tutardı.

Fakat Atatürk, memlekete Avrupa musikisinin girmesine ve genç nesillerin Avrupa musikisi terbiyesi almalarına şiddetle taraftardı. Evvela konservatuvardan, sonra da radyodan alaturka musikiyi uzaklaştırmıştı. Gülhane Parkındaki nutku malumdur.

Ben o zaman, alaturka musikiye karşı onun aldığı bu sert tavra şiddetle itiraz edenlerdendim. Cumhuriyet gazetesinde fikirlerimi açıkça yazdım. Bir gece, Dolmabahçe Sarayı'ndaki ziyafette, kendisiyle birlikte "*Her yerde senin hüsnünü gördüm*" şarkısını birkaç defa okuduktan sonra, bana döndü, yazılarıma ima ediyormuş gibi, açık bir istihza (alay) tonu ile:

- Siz her halde alaturka musikiyi çok seviyorsunuz, dedi.
- Zatiâliniz gibi Paşam, dedim. Bayılırım.

O zaman gülümsedi ve saza çalması için tekrar emir verdi.

Bir insanın, Atatürk bile olsa, alaturka musikiyi sevdiği halde Avrupa musikisini müdafaa etmesini anlamayanlar çok var.

Peyami Safa

"Atatürk ve Musiki", Milliyet Gazetesi, Yıl:6, Sayı:1970, 11 Kasım 1955, s.2

GAZİ'NİN YÜKSEK DEĞER TANIRLIĞI

Gazi, Dolmabahçe (Yazı) Konferansından bir gün sonra [30 Ağustos 1928], komisyonu ve bu işle uğraşmış, emek vermiş olanları ve hatırımda olmayan başkalarını yine Dolmabahçe'de, bilhassa kurulan sofraya dâvet etmişti. Büyük bir sevinç havası içinde yenip içiliyordu. Başarılan büyük iş üzerinde sohbeti idare eden Gazi, bir ara, Falih'e -gülerek, şaka ederek- hitap etti:

- Şimdi siz, küçük bey, şöyle yazdım, böyle çizdim, bu işi ben yaptım, dersiniz?

Sonra Ruşen'e dönerek:

- Belki siz böyle iddia etmek istersiniz?

dedikten ve birkaç saniye bekledikten sonra beni göstererek şöyle buyurdu:

- Bu işi yapan Cevat'tır: Kitabını aldık, Başvekil'e yedi saat başa kapanıp okuduk, konuştuk; ondan sonra Başvekilin muvafakatını aldım.

Minnet heyecanı içinde kalmıştım; sağımda oturan Yakup Kadri beni dürttü; sevinçten, heyecandan titreyerek kalktım, kekeleyen bir sesle şükran duygularımı ifadeye çalıştım. Fakat o duygu dille anlatılmaz bir şeydi.

Ahmet Cevat Emre

Atatürk'ün İnkılap Hedefi ve Tarih Tezi, Ekin Basımevi, İstanbul 1956, s. 23; *İki Neslin Tarihi-Mustafa Kemal Ne Yaptı*, Hilmi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1960, s. 327

BİR TANIŞMA

Kendisinin gözünde birini daha büyötmüştük (Abdülhak Hamit Tarhan). Şöhreti de eski ve azametli idi. Sıkılğan olan Atatürk onunla karşılaşmaya da hayli ehemmiyet vermişti. Hristiyan olan karısı (Lüsiyen Hanım) ile geldi, sofraya oturdu. Bir iki kadehten sonra kendinden geçmişe benziyordu. Kabaca şeyler de

söylüyordu. Mesela sofrada birkaç Türk hanımı da varken, kendi eşini göstererek:

- Var mıdır Türkler arasında böyle hanım? sözünü de ağzından kaçırdı.

Atatürk de yabancı "eş"lerden hoşlanmazdı. Türk kadınının şerefini yükseltmek ve ona hiç tariz ettirmemek (dokundurmak) başlıca meraklarından biri olduğunu bilirdik. Bu söz üzerine kıpkırmızı kesildi. Bir fırtına kopmasından ürküyorduk. Misafir de yaşlı idi.

Kendini güçlkle tuttu. Başka bahislere geçti. Ondan sonra misafirle de pek alakalı olmadı. Zaman hayli ilerlemişti. Misafir kendisinden galiba bir şey sordu. Sözünü iyi işitmeyen Atatürk:

- Ne buyurdunuz beyefendi? dedi.
- Bana beyefendi demeyiniz.
- Ya ne diyelim efendim?
- Sadece adam deyiniz.
- İşte onu diyemediğim için beyefendi diyorum ya!

Falih Rıfkı Atay

"Atatürk Devrinden Hatıralar", Dünya Gazetesi, Yıl:6, Sayı:1896, 13 Haziran 1957, s.3; Çankaya-Atatürk Devri Hatıraları, İkinci Cilt, Dünya Yayınları, İstanbul 1958, s.569-570

TÜRK MUSİKİSİ KURTARILIYOR

Bir gün Atatürk beni çağırttı ve:

-Yaşar! Kurtar bakalım Türk musikisini... dedi ve bir fasıl tertip edilmesini emretti.

En muktedir musiki sanatkarlarından bir grubu Dolmabahçe Sarayının Muayede (bayramlaşma) salonunda toplayarak bir fasıl tertip ettim. Evvela tamburi Cemil'in mahur'dan bir parçasını, sonra da Dede Efendinin aynı makamdan "*Ey gonca dehen*" ini çaldık ve okuduk. Bunların arkasından da Atatürk'ün pek sevdiği:

*"Canımı canan eğer isterse minnet canıma
Can nedir ki anı kurban etmeyim cananıma"*

şarkısını okuduk. Atatürk yanında bulunan Şükrü Naili Paşaya döndü ve:

-Yaşar, Türk musikisini kurtardı, dedi.

Sazları toplamamız ve bir yere gideceğimizi söylemesi üzerine toplandık. Moda'da Belvü Gazinosuna gittik. Gazinoya girdiğimiz sırada İhsan Beyin idaresindeki Bahriye (Deniz) bandosu "Karmen" i çalıyordu. Gazino hıncahınç dolu idi. Atatürk'e hazırlanan yerin arka tarafına da biz yerleştik, sazlarımızı açtık, hazır vaziyette beklemeye başladık. Atatürk oraya göre bir program hazırlamamı emretti. Hazırladım. Bando Karmen'i bitirdikten sonra Atatürk bana işaret ederek:

- Çalınız! dedi.

Evvela, Civan Ağanın vals nağmesinde olan bir şarkısını, sonra da Tamburi Cemil Beyin "*Sevdim seni ey işvebaz*" ını çaldık ve okuduk. Bundan sonra Türk musikisi, yasak emri henüz kaldırılmadığı halde, evlerde ve bazı umumi yerlerde canlanmaya başladı. Nihayet bir güzel tesadüf de Türk musikisini kurtarmaya vesile teşkil etti.

Güzel bir tesadüf

(Türk musikisini saplandığı çıkmazdan kurtarmaya yardım eden bu güzel tesadüfün ne olduğu sorulunca)

Çok iyi oldu. Doktor Rasim Ferit Talay'ın evinde, yine bu yasak günlerin birinde bir fasıl tertip edilmişti. İstanbul'un tanınmış sanatkarları o gece evde çalıp, okuyup eğlenirlerken telefonun zili çalar. Rasim Ferit telefona koşar, Atatürk'le konuşmaktadır. Atatürk, Rasim Ferit'i Saraya davet ediyor. Fakat Rasim Ferit yanında on beş kadar saz sanatkarı olduğunu ve bu yüzden Saray'a gidemeyeceğini söyleyince Atatürk:

- Onları da al getir. Yahut ben geleyim, diyor.

Uzatmayayım. Atatürk az sonra Rasim Ferit'in evine geliyor. Fasıla devam olunuyor. Arada palabıyıklı bir zat vardır ve bu, Ata-

türk'ün nazarı dikkatini celbetmektedir (çekmektedir). Atatürk, bunun kim olduğunu sorunca:

- Tamburi Osman Pehlivan, cevabı veriliyor.

Osman Pehlivan birçok Rumeli türkülleri söylüyor ve tamburası ile de çalıyor. Atatürk, şarkılarından biri ile çok alakadar oluyor ve onu birkaç defa çaldırıp okutuyor. Atatürk bu şarkıyı niçin tekrar tekrar okutup çaldırıyor, diye herkes merak içindedir. Nihayet kendileri:

- Anamın türküsüdür, diyerek izah ediyor ve hazırunu (hazır olanları) meraktan kurtarıyor.

Atatürk soruyor:

- Osman Pehlivan niçin radyoda çalmıyor?

Osman Pehlivan, Atatürk'ün bu sualine Türk musikisinin yasak edildiği, radyodan kaldırıldığı, cevabını verince, Atatürk emrediyor:

- Osman Pehlivan her akşam radyoda çalsın!...

İşte o gecedan itibaren Osman Pehlivan radyoda tamburasını çalmaya ve türkülerini okumaya başlamıştır. Birkaç gün sonra Osman Pehlivan'a birkaç sanatkar daha katılmış ve nihayet Fahri Kopuz, bir grup teşkil etmiştir. Böylece radyo, eski haline gelmiş ve Türk musikisini yaymıştır.

Hafız Yaşar Okur

Cemaleddin Bildik, "Atatürk'e Ait Hatıralar", Akşam Gazetesi, Sene:31, No:10780, 19 Ekim 1948, s.5

"TÜRK MUSİKİSİNİ BEN KALDIRMADIM"

Konservatuvardan ve radyodan Türk musikisi kaldırılıp sonra iade edildiği zaman da bunun, Atatürk'ün emri ile olduğuna pek itimat etmiyorum. Çünkü bir gün bu bahis açıldığı zaman:

- Türk musikisini ben kaldırmadım, çünkü ben kaldırsaydım iade etmezdim.

Buyurmuş ve maiyeti devletlerindeki bazı zevatı (yanındaki görevlilerinden bazılarını) göstererek:

- Bunu, bunlar yaptılar! demiştir.

Onlar yapmışlar ve Atatürk onların yaptıkları bu hatayı -pek çok defalar olduğu gibi- tashih buyurmuşlardır.

Refi Cevad Ulunay

“Atatürk ve Musiki”, Milliyet Gazetesi, Yıl:6, Sayı:1971, 12 Kasım 1955, s.5

“YANLIŞ ANLADILAR”

Atatürk, Osmanlı payitahtının (başkentinin), İstanbul mahsulü şarkıların bazıları ile, Rumeli türkülerini yalnız dinlemesini değil, söylemesini de severdi. “Tatlı” tâbir ettikleri hafif, derinden gelen bir sesi vardı. Bazı eserleri usulüyle okurdu. Güftesini beğendiği birkaç şarkı da vardı ki: Kelimelerdeki mânaları belirterek okumasını sevdiğinden, besteye verdiği eda ile “usul” yerinden oynar, kendisine mahsus uzatmalar, kısaltmalar olur, bazı kelimeleri şiddetle bazılarını hafifleterek terennüm ederdi... Dikkat edilirse: O kelimeler mânaları itibariyle, bu edayı istiyorlardı. Ama bestecisi bunun farkına varamamış veya varmışsa da manasına ehemmiyet vermemiş, rastgele bestelemişti.

Atatürk bu ihmali kabul etmez; kelimenin istediği nağme ezikliği veya şiddetini verir, karşısındakinin de böyle okumasını isterdi. Senelerce o şarkıyı aslı gibi söylemiş olan bir hanende için bu değişiklikte muvaffak olmak, ilk ağızda imkânsızdı. Muhakkak güçlük çeker, Atatürk’ün okuyuş tarzını taklide uğraşır, ama istenilen şeyi tam olarak bir türlü veremezdi. Eğer o akşam görüşülecek yahut düşünülecek mühim devlet işleri yok da, havâiyatla (boş işlerle) geçireceği zamanı uzunca tutmuşsa: o vakit hiç üşenmeden, hanendenin (şarkıcının) kırk yıldır söylediği aynı şarkıyı “mânalı” okumasını temin için uzun uzun talim etmekten zevk alır gönlünü eğlendirdi.

Aktörlük tarafları olmayan bu usta müzik sanatkârları bir hayli

müşkülâta uğrarlardı. Halbuki ben, Türk musikisine uzunca müddet emek verdiğim hâlde hâlâ çıraklıktan yukarı çıkamamıştım. Fakat tiyatro sahnesinin verdiği alışkanlıkla, Atatürk'ün istediği eda ve ton değişikliklerinin ekserisinde imtihanı kolaylıkla verir, “aferin”i alırdım! Seneler boyu meclislerine sıkça davet etmelerinin sebeplerinden biri de buydu...

Derken bir akşam Sarayburnu'nda, bizim musikimizin aleyhinde, batı müziğinin de lehinde konuşulduğunu ertesi gün gazetelerde okuduk. Okur okumaz da ortalıkta bir kıyamettir koptu! Mek-teplerde; konservatuvarda, radyoda: Türk müziğine ait tek nağme kalmamacasına silindi süprüldü! Bileni bilmeyeni lafa karıştı. Asırlardan beri nesilden nesile gelip, İstanbul'da en üstün şeklini bulan Türk musikisini kökünden inkâr etme yarışına girildi. Böylece, alışık olduğum davetlerin arkası da kesildi! Yakınları dediler ki: “O gü-rültünün. patladığı günden beri sofralarından da alaturka musiki kalktı. Ne kendi söylüyor ne de bir başkasına okuması için teklif ediyor.”

İyi ama hele ilk zamanlarda, huzurlarına kabul edilme şerefini ben, şarkılar, besteler yüzünden değil aktörlüğümden dolayı kazanmıştım. Musikiyle ülfetim (tanışıklığım) olduğunu bilmediği zamanlarda da beni aratırlar, bulundukları şehre çağırırlardı. Hadi diyelim ki: Birden bire sevdiği musikimize küstü! Acaba bu küskünlüğü, (ülfetim dolayısıyla) bana da mı râci (dayanıyor)?

Aradan ne kadar zaman geçti şimdi hatırlamıyorum; bir gün Vali Muhittin Üstündağ'dan bir haber geldi: “Bu akşamki trenle Ankara'ya hareket etsin. Köşkten çağırıyorlar.” diye.

Ertesi sabah Ankara'da idim. İndiğim otelden Köşke telefon ederek geldiğim haberini verdim. “Arz ederiz.” dediler.

Akşama doğruydı. Bir delikanlı otele gelip “Buyurun.” dedi. Çankaya'ya değil de Çiftlik yoluna yöneldik. “Marmara Köşkü'ne götürmek için emir aldım.” dedi.

Köşke girdiğim zaman kendilerini ayakta, etrafında devlet erkânından bazıları ve mâruf (tanınmış) birkaç Generalle ehemmiyetli bir bahis üzerine konuşur buldum. El öpüp “safa geldin” iltifatları-

nı aldıktan sonra dışarı çıkmak istedim. Mahrem saymadıkları bir mevzu olmalı ki, yanlarında kalmama müsaade ettiler.

Akşam oldu. Yemek zamanı yaklaştı. Giden gitti; kalan kaldı. Sonradan gelenler de oldu. Ben tutulmuş olduğum merakdan hâlâ kurtulamamıştım. “Bu kadar zaman aramadılar. Şimdi böyle birden-bire çağırımlarının sebebi ne ola?” diye. Eski başyaveri olan mebus Salih (Bozok) Beye sordum. “Evvelki akşam sofrada ismin geçti. Eh olur ya... Pek üzerinde de durmadı zaten. Ankara’ya çağırıtığını ve geldiğini biraz evvel öğrendim.” dedi.

Sofra başındaki saatler bir hayli ilerledi. Hiç neşeli görünmüyordu. Ekseriya bu sofrada bulunmamız Hazım’la olurdu. Nedense bu akşam o yoktu. Olsa da olmasa da, ikimizle de şakalaşmayı sevdi. Mukabil cevabım mutlaka bir nükte olabileceği sualleri âdeta seçer ve birden sorardı. Fakat bu gece böyle bir şey yapmaya hiç de niyetli gibi görünmüyordu.

Gece yarısını bir hayli geçtik. Hoşlanmadığım için olacak, anlamadığım birtakım iktisadî mevzuda sözler ediliyordu. Ben zihnen dalmış galiba başka şeyler düşünüyordum. Beklenmedik bir anda onun sesinden ismimi işittim. Bana hitap ediyordu! Toparlandım.

- Emir buyrun efendim, dedim.

- Hatırlar mısınız, bir piyesin başlangıcında daha perde açılmadan bir şarkı söylediniz... Neydi o piyesin ismi?

- Hatırladım efendim. Molyer’den Küçük Kemal’in adapte ettiği “Mürâî” komedisi.

- Güzel bir eserdi o.

- Evet efendim, muvaffak bir adaptasyondur.

- Hayır; piyes için söylemiyorum. Vakıa (gerçi) o da güzeldi ama, ben o bestenin güzelliğini söylemek istiyorum.

Ne yalan söyleyeyim: Ürktüm! İlk defa bir sualine cevap vermekte mütereddit (kararsız) kaldım. Alaturka musikinin aleyhinde olmasıyla zihnim o kadar tıklım tıklım dolmuştu ki... Güzelliğini tasdik ederek “Evet” desem: Ya ağzımı arıyorsa... “Hayır” diye güzelliğini inkâr etsem: O zaman da dalkavukça bir yalan olduğunu

anlamamasına imkân yok. Böyle şeylerden hoşlanmadığı ve adamına göre çeşit çeşit tarzda izhar ettiğini (gösterdiğini) gördüm. Alınma fena bir not yapıştıracağı mutlak! O, benim bu duraklamamın farkına varmaz olur mu... Derhal ilâve etti:

- Hatırlayamadınız mı?

- Hatırladım efendim. Dellâlzade İsmail Efendinin İsfahan...

Cümleyi tamamlayamadım:

- Hayır; bestesini soruyorum. Hatırınızda değil mi? Okuyamaz mısınız?

- Hatırımda. Okurum efendim.

Yalnız bana değil; şaşkınlık sofrada bulunanların hepsine birden gelmişti! Belli ki, hiç kimse böyle bir teklifte bulunacağını düşünememişti! Ne olacaksa olacaktı artık. Yaradan'a sığınıp, yerimde şöyle bir derlenip toparlandım. Olanca aktörlüğümü takınıp edâsıyla, âhengiyle "*Aaah o güzel gözlerine hayran olayım*" mısrasıyla başlayan yürük semâiyi okumaya koyuldum. Ve kan ter içinde bitirdim, sustum. Benimle beraber ortalığı da bir sükûttur kapladı! Atatürk'te hiçbir hareket görülmediğinden, herkes sanki bir suç işlemiş gibi önüne bakıyor; onun ne diyeceğini bekliyordu. Bir müddet sonra:

- Ne yazık ki, benim sözlerimi yanlış anladılar... Şu okunan ne güzel bir eser. Ben zevkle dinledim. Sizler de öyle. Ama bir Avrupalıya bu eseri böyle okuyup da bir zevk vermeye imkân var mı? Ben demek istedim ki: Bizim seve seve dinlediğimiz Türk bestelerini onlara da dinletmek çaresi bulunsun, Onların tekniği, onların ilmiyle, onların sazları; onların orkestralarıyla. Çaresi her ne ise, meselâ Ruslar ne yapmışlarsa... Biz de Türk musikisini milletlerarası bir sanat hâline getirelim. "Türk'ün nağmelerini kaldırıp atalım da sadece garp milletlerinin hazırdan musikisini alıp kendimize mal edelim, yalnız onları dinleyelim." demedim... Yanlış anladılar sözlerimi. Ortalığı öyle bir velveleye verdiler ki... Ben de bir daha lâfını edemez oldum.

Etrafta hâlâ o sükût!... Sonra bana işaret edip yanına çağırdı. Âdeta sır tevdi eder (verir) gibi bir sesle:

- Kaç zamandır sizi niçin çağırmadım biliyor musun?

- Bendeniz de anlayamamıştım efendim.

Güldü. Biraz sonra devam etti:

- Korkumdan.

- Anlayamadım efendim?

Güler yüzlü idi. Önündeki kadehi gösterdi:

- İçki bu... Belki dayanamam. "Haydi bir şarkı söyleyelim." derim de, âlemin diline düşerim diye... Ama bu akşam perhizi bozduk artık.

Bu hikâyeyi böyle uzun uzun anlatışımın sebebi: Atatürk'ün musikimiz hakkındaki sözleri ve fikirleri içindi. Hâdisenin: Türk musikisinin tarihçilerine; sözlerinin de: Batı müziği bilginlerinin çalışmalarına bir yardımı olur düşüncesi idi...

Vasfi Rıza Zobu

"Yanlış Anladılar", Atatürk Görüşler ve Hatıraları, I.Ü. Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti Yayınları: 1, İstanbul 1962, s. 41 - 44

SENİ BÜTÜN DÜNYA TANIR

Ankara Palas'ta, Bayan Nebile'nin düğün gecesi... Gazi neşe içinde... Kimdi, iyi hatırlamıyorum. Sofrada bulunanlardan biri:

- Çanakkale Mustafa Kemal'i iyi tanır, dedi.

Merhum Nuri Conker omuz silkti:

- Hayır, dedi, Çanakkale beni iyi tanır!..

Gazi, hayretle sordu:

- Ya beni?..

Nuri Conker:

- Seni, dedi... Seni bütün dünya tanır!..

Orhan Seyfi Orhon

"Atatürk'e Ait Hatıralar", Akbaba Dergisi, Sayı: 254, İstanbul, 17 Kasım 1938, s. 4

HAYALCİ DEĞİLDİ

Çankaya'da akşam yemeklerinde birkaç defa:

- Bu Mazhar Müfit yok mu, kendisine Erzurum'da tesettür (örtünme) kalkacak, şapka giyilecek, Latin harufu (harfleri) kabul edilecek dediğim ve bunları not etmesini söylediğim zaman defterini koltuğunun altına almış ve bana hayalperest olduğumu söylemişti... dedi.

Mazhar Müfit Kansu

Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Cilt: I, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986, s. 132

KALBİ ŞEFKAT DOLU GAZİ

14 Haziran 1929 tarihini taşıyan rahmetli Ercüment Ekrem'in elyazısı ile bir mektup... Mektup, Atatürk'e suikast teşebbüsü ile İzmir İstiklâl Mahkemesince idama mahkum edilen İsmail Canbolat'ın refikası Nuriye Hanım'a hitaben yazılmıştır. Nuriye Hanım, meşhur Şehremini Rıdvan Paşanın kızıdır, Ercüment Ekrem de aynı aileden kız almıştır.

...Ercüment Ekrem'in mektubu, kısa bir başlangıçtan sonra şöyle devam etmektedir:

"Evvvelsi akşam -Perşembe- Hatice ile beraber Gazi Çiftliğine gitmiştik [12 Haziran 1929]. Reiscumhur orada imiş. Bizim parkta oturduğumuzu haber alınca adam gönderip davet etti. Bir müddet orada oturduk, sonra hep birlikte Çankaya'ya gidildi.

Paşa, Hatice'yi ve beni birkaç kereler, evlenmemizden dolayı tebrik ettikten sonra bilhassa bana:

- Hatice, benim kızımdır, sen de benim damadım oldun. İkinizi de severim, ikiniz de çok iyi bir izdivaç yaptınız. Hatice başkasına varsaydı memnun olmazdım. Sen de iyi ettin de kendisi ile evlendin.

diyerek, bir sürü iltifatlarda bulundu.

Bir aralık tekrar beni yanına çağırdı. Sofrada idik, Hatice de onun yanında oturuyordu. İkimize birden dedi ki:

- Nuriye Hanım nerededir?

- İstanbul'da Paşam.

- Ankara'ya sizin yanınıza niçin gelmiyor?

- Seyahate çıkacak, Paşam, Varşova'ya, öbür kardeşimizin yanına gidecek.

- Öbür kardeşiniz... Yani?

- Fatma.

- Yaa? O, kimin haremidir (eşidir)?

- Varşova Maslahatgüzarı Vasfi Beyin.

- Ya? Pek memnun oldum. Bilmiyordum... Fakat Nuriye Hanım her halde buraya gelmelidir. Kendisiyle mutlaka görüşüp konuşmak isterim. Telgraf çekiniz, gelsin. Ben, Nuriye Hanımın zekâsına, fedakârlığına hürmetkârım. Çok sıkıntı çekti, çok felâket gördü. Bundan sonra rahat etmelidir. Tekrar ediyorum, yazınız, gel-sin... Ben onunla görüşüp anlaşıcağım.

- Başüstüne Paşam!..

- Ama, ihmal etmeyin...

- Etmeyiz, Paşam...

İşte aramızda size dair cereyan eden sözler budur.

Sonra yemekten kalktık. Paşa, Hatice, Tevfik Rüştü (Aras) Bey, Nuri (Conker) Bey, Saffet (Arıkan) Bey pokere oturdular. Hatice seksen lira kazandı.

Bu esnada, Paşa, boyuna Hatice'ye senden bahsetmiş. Benim sefir (elçi) olacağımı, beni pek sevdiğini, takdir ettiğini, Hatice'yi kendi kızı addettiği için beni bu cihetten de şayanı takdir (takdire değer) ve tebrik gördüğünü söylemiş.

Sabahın saat 6'sını geçiyordu ki, Köşkten çıkıp evimize geldik ve dün Cuma akşamına kadar uyuduk..."

Ercümend Ekrem Talu

"BENİM HER EMRİM YAPILIR, ÇÜNKÜ..."

Maraş mebusu Mithat Bey, Çankaya'daki köşklerinde Cumhurbaşkanı Gazi'ye bir ziyafet veriyordu. Gazi davetliler listesinin bizim tarafımızdan tanzim edilmesini istemişler. Bu arzu Kılıç Ali Bey vasıtasıyla bize tebliğ edildi.

Gazi'nin mutat arkadaşlarının isimlerini hâvi (kapsayan) listeyi, ziyafet sahibinin ve Kılıç Ali Beyin iştirakiyle hazırladık ve takdim ettik. Listenin bir yerine Nevzat Beyin (Tandoğan) ismini ilâve ettiler. Nevzat Bey Ankara Valiliğine yeni tayin edilmişti.* Gazi'nin muhitine henüz girmemiş olduğundan biz de listeye bu zatı koymamış idik. Çünkü, Gazi'nin sofrasında veya muhitinde daima yakın ve alışık arkadaşlar bulunurdu.

Çok güzel tanzim edilmiş olan köşkün salonlarında ve iyi tarh edilmiş (çiçeklendirilmiş) bahçede çok neşeli bir gece geçirdik. Cumhurreisi, Nevzat Beye iltifat ediyor ve bol miktarda içki sunuyordu. Nevzat Bey içkiye mukavemet gösteriyor ve Gazi'nin iltifatlarıyla gasyolmuş (kendinden geçmiş) görünüyordu.

Bir ara Gazi, İsmet Paşaya hitabetti:

- Vali olgun adama benziyor. İçki ya içilir, ya hiç içilmez. Dimağî alkole tahammül etmeyenler içkiden kaçınmalıdırlar.

Ve hemen Vali Nevzat Beye şu suali sordular:

Gazi:

- Normal veya alkollü kafa ile verilen emirler derhal yapılmalı mıdır?

Nevzat Bey:

- Emirleriniz bilâ kayıt ve şart tatbik edilir Paşam!

Gazi:

- Neden böyle oluyor?

Nevzat Bey:

*

Nevzat Tandoğan, 22 Haziran 1929'da Ankara Valiliğine tayin olundu. (*Tandoğan Şahsiyeti – Ölümü – Hauraları*, Yazar: Mustafa Acılı Bayman, Tan Matbaası, İstanbul 1949, s.67)

- Milletin mümessili, devletin reisisiniz, âmiri mutlakısınız Paşam.

Gazi:

- Hayır. Benim her emrim yapılır, çünkü benden yapılamayacak emirler sâdır olmaz (çıkamaz).

Asaf İlbbay

"Atatürk'ün Hususî Hayatı", *Tan Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı:211, 17 Temmuz 1949, s.2

ÖNLENEN TEHLİKE

Yine bu sofrada 1929 ekonomik bunalımı sırasında geçen bir olayı, Atatürk'ün hoşgörölüğüne örnek olduğu için burada nakledeyim:

1929'da Birleşik Amerika'da patlak veren mali kriz, bütün dünya memleketlerini etkisi altına almış bulunuyordu. Bu arada yurdu-muz da bundan müteessir olmuştu. Bilhassa İstanbul'da iktisadi sıkıntı yüzünden birçok şikayetler başlamış, gazeteler hükümete ateş püskürerek halkın ıstırabını yansıtan şiddetli tenkitler yöneltmeye başlamışlardı.

Bu sıralarda bir gün Atatürk, Ankara ekspresine bağlanan özel vagonları ile İstanbul'dan başkente dönüyorlardı. [30 Eylül 1929]. Vagonda akşam yemeğinde hep bu iktisadi kriz ve bunun neticeleri söz konusu ediliyordu. Bir aralık trende bulunduğu anlaşılan Konya mebusu Refik Bey (Koraltan) de, müsaade rica ederek sofraya gelmiş ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın yanına oturmuş, tartışmalara katılmıştı.

Yüksek sesle tenkitlerde bulunuyor, Hükümetin tedbirlerini yetersiz gördüğünü açıklıyordu.

Sesinin tonunun yüksekliğini, tenkitlerindeki aşırı tutumunun bir tatsızlığa sebep olacağını düşünen Şükrü Kaya, Refik Beyin ayağına basarak onu ikaz etmek istiyor.

Refik Bey bu hareket karşısında Atatürk'e:

- Paşam, senin sofranda bile hürriyet yok... Susturulmak isteniyorum... diye serzenişte bulunuyor.

Atatürk, işin iç yüzünü öğrenince, Şükrü Kaya Beyi sofranın başka bir yerine geçiriyor ve Refik Bey'e devam etmesini söylüyor.

Fakat aradan bir hayli zaman geçtikten sonra gerçekten Refik Bey, tenkitlerinin dozunu kaçırmış ve sofrada bir tatsızlık çıkmak üzere olduğunu sezmiştir.

Atatürk'e bu sefer:

- Paşam müsaade buyurun, ben yine Şükrü Kaya'nın yanına oturayım... Daha iyi olacak!

deyince, Atatürk gülmeye başlamıştı. Refik Bey de böylece bir tehlikeyi önlemiş olur.

Nejat Saner (Şükrü Kaya'dan)

"Atatürk ve Sonrası", *Cumhuriyet Gazetesi*, 47. Yıl, Sayı 16623, 4 Kasım 1970, s.4; *Atatürk Dönemi-19 Altın Öyküsü*, Milliyet Yayınları, Yelken Matbaası, İstanbul 1975, s. 123-124

"AMAN ÇOCUKLAR NEDEN DİYE SORMAYALIM!"

...Bir gün bir Yeşilaycı konferans veriyormuş. İçki aleyhine söylemediğini bırakmamış. Bir aralık dinleyicilerine:

- Bir eşiğin önüne bir kova su, bir kova rakı koysanız, hangisini içer? diye sormuş.

Ön sıradan bir akıllı hemen atılmış:

- Tabii suyu?

Konferansçı sormuş:

- Neden?

Arka sıralarda konferansçıya içerleyip duran bir akşam keyifçisi varmış. Yeşilaycıya:

- Neden olacak? Eşekliğinden! demiş.

Hikayeyi Ankara'ya rahmetli Ahmet Rasim getirmişti. Atatürk'ün pek hoşuna gittiği için tekrarlayıp duruyordu. Bir akşam Orman Çiftliğinde eski küçük köşkün havuzu kenarında oturuyor-

duk. İçki sofrası kurulmuştu. Atatürk biraz uzakta oynayan çiftlik çocuklarından birini çağırdı:

- Yanaş bana çocuğum.

Çocuk yanaştı.

- Bir eşegin önüne bir kova su, bir kova da rakı koysalar hangisini içer?

Çocuk bir Atatürk'e, bir sofra üstündeki kadehlere bakarak:

- Rakıyı! demesin mi?

Rahmetli Atatürk:

- Aman çocuklar neden diye sormayalım! dedi.

Falih Rıfkı Atay

"Sözüm Yabana!", Dünya Gazetesi, Yıl:3, Sayı:882, 15 Ağustos 1954, s.2

SU VE İÇKİ

Bir gün Çiftlikte Atatürk'ü o zamanki çiftlik müdürü Tahsin Coşkan Beyle konuşurken gördüm. Beni de yanlarına çağırdı. Başkaları da vardı. Uzakta iki eşek otliyordu. Atatürk çok neşeliydi.

- Gökçen, dedi, şu karşiki eşeklere bir kova su, bir kova rakı götürsen hangisini içerler?

- Tabii suyu.

- Neden?

- Çünkü rakı kokar, ondan içmezler.

- Yok canım, dedi. Fuat Bey anlattı. Eşekliklerinden içmezler.

Herkes gülüyordu. Fakat Atatürk birden duruverdi. Karşısında Tahsin Bey vardı ve o asla bir yudum içki içmezdi.

Atatürk onu kırdımsa diye endişelenmişti. Gönlünü almak için hususi olarak dikkat etti.

Sabiha Gökçen

"Hocam Mustafa Kemal", Yeni Sabah Gazetesi, 21 inci Yıl, No:7075, 14 Kasım 1958, s.3

ŞAKACI

Atatürk, kendini alaya alabilecek kadar ince görüşlü ve tatlı düşünlü idi. Yakup Kadri gibi pek "güç beğenici" sanat adamlarımız onun hikayelerini ve nüktelerini, bitmesinden korkarak, dinlemişlerdir. Eskiden anlatmıştım.

Orman Çiftliği, henüz çıplak bir küçük köşklü bahçesinde oturuyorduk. O gün yıllık hesapları getirmişlerdi. Çiftlik işleri iyi gitmiyordu. Atatürk ömrünü pek kıt kanaat geçirmiş olduğundan, para kaybetmesini sevmezdi. Alacakaranlıkta bir aralık köşkün önündeki havuzun fiskiyesini açmışlardı. Hiç de zevkli olmayan müdür havuzun içine renkli ampuller koydurmuş olduğundan, mavili, kırmızılı, yeşilli bir su yelpazesi açılmaya başladı. Gözlerini kaldırıp şöyle bir baktıktan sonra kendi kendine:

- Mustafa Kemal sen çiftçi misin? Hayır. Ziraat okudun mu? Hayır. Babandan mı gördün? Hayır. İşte böyle bilmediği şeylere karışanlara sular bile güler, demişti.

Akşamları eğer Başbakan veya bakanlardan biri ciddi bir mesele getirmişse ve gizli bir iş ise:

-Lütfen bana biraz müsaade eder misiniz?

der, bir odaya çekilip konuşur, sonra gelir. Yahut gizli bir şey yoksa, Başbakan veya bakanı yanındaki iskemleye oturarak görüşür, sonra arkadaşlarına dönerdi. O akşam Başbakan, Londra Büyükelçimizin bir raporunu getirmişti.

Aramızda şimdi hatırımdan çıkmış olan bir mesele vardı. Devlet Reisi ve Başbakan rapor üzerine bir müddet konuştular, nasıl cevap yazacaklarını karalaştırdılar. Sofraya çevrildiler. Tam o sırada sofranın hayli altında oturan dalgınca bir yazarımız Mecliste söz ister gibi, elini kaldırdı. Atatürk:

-Bir şey mi söyleyeceksiniz? Buyurunuz, dedi.

-Efendim meseleyi yanımızda açık görüştüğünüze göre bize de söz hakkı veriyorsunuz demektir. Şunu arz etmek isterim ki, İngilizler başka memleketlerle münasebetlerinde bilhassa, hatta yalnız kendi menfaatlerini düşündükleri meşhurdur.

Sustu.

-Bu kadar mı efendim?

-Evet!

-Yüksek irşadınızdan (aydınlatmanızdan) dolayı gerek kendi namıma, gerek Cumhuriyet Hükümeti namına zat-ı alinize teşekkür ederim.

Yazarımız hiç aldırmadan:

-Esağfurullah efendim, dedi.

Fatih Rıfki Atay

"Atatürk Devrinden Hatıralar", Dünya Gazetesi, Yıl:6, Sayı:1898, 17 Haziran 1957, s.3; Çankaya-Atatürk Devri Hatıraları, Dünya Yayınları:5, Hamle Matbaası, İstanbul 1958, s.583-584

GAZİ'NİN HİS TARAFI

Kararları ne kadar katî ve iradesi ne kadar kuvvetli ise, his tarafı da o kadar zengindi. Millî Mücadele'den sonra, bir gece, sofrada, çok sevdiği bir tay'ın ruam'a yakalanışını anlattı:

"Baytarlar yanına yaklaşmasını menetmişler. Ve öldürmek mecburiyetinde kalacaklarını bildirmişler. Nihayet o kadar ısrar etmiş ki, eldiven giyerek tay'ı okşamasına müsaade edilmiş."

Zavallı hayvanı okşarken göz yaşlarını tutamadığını söyleyen Gazi:

- Benim çocuğum olmadığında hikmet ve isabet varmış, dedi. Eğer bir evlât kaybetmek felâketine uğrasaydım, kalbim elem ve kedere dayanamazdı.

Asaf İlbyay

"Asaf İlbyay Anlatıyor", Yakınlarından Hatıralar, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.102

"BU BILDIRCINLAR KESİLMESİN!"

Şile'ye kadar bir otomobil gezintisi yapmıştı. O yıl bildircin

mevsimi [Eylül] olduğundan köylüler Şile'de kendisine kafesler dolu bildircin hediye etmişlerdi. Akşam Saraya döndüğünde:

- Köylülerin verdiği bildircinleri getirin, emrini verdi.

Kafeslerle bildircinler geldi.

Daha ilk kafesin kapağı açılır açılmaz iki bildircin süratle fırladı ve havada bir daire çizerek uçtuktan sonra Atatürk'ün önüne gelip kondular. İki bildircin da Atatürk'ün tabağının kenarına inerek boyunlarını eğmiş duruyorlardı. Atatürk birden:

- Bu iki bildircin kesilmeyecek! diye bağırdı.

Ardından da devam etti:

- Bütün bildircinler kesilmeyecek, hepsine iyi bakılacak.

Ertesi akşam o iki bildircin gene sofraya getirildi. Kafes açılınca yine havada birer daire çizip Atatürk'ün tabağının yanına kondular. O zaman büyük adamın gözleri nemlendi:

- Bu bildircinler, Saray'ın kuşları olarak muhafaza edilecek, dedi.

O tarihten sonra da ben şahsen Atatürk'ün bir daha bildircin yediğini görmedim.

Sabiha Gökçen

Halit Kıvanç, "İlk Kadın Tayyarecimiz Sabiha Gökçen", Milliyet Gazetesi, Yıl:7, Sayı:2356, 6 Aralık 1956, s.4

"BİRLİKTE MÜZAKERE EDELİM"

Halk Fırkamızın Kâtibi Umumîsi (Genel Sekreteri) merhum Saffet Arıkan... Bana, tekliflerin evvelâ Fırkada (Partide) kendileriyle müzakere edilmesini ve Fırkaca verilecek karara göre, badehu (daha sonra), Millet Meclisi Riyasetine teklifimi arzlemekliğimi tavsiye buyurmuşlardı.

Nihayet, bir gün, Gazi'nin Çankaya'daki köşklerine davetli bulunduğum bir sırada, beni yanlarına çağırarak:

- Ne o? Sen memlekette inkılâp mı yapmak istiyorsun? diye sormuşlardı.

Şaşaladım:

- Ne gibi bir inkılâp? dedim.

- Gene üç teklifte bulunmuşsun. Gazetecilerle mülâkat yapmış-sın, diyerek bir parça da çıkışmak istedi.

Ben de:

- Memlekette inkılâp yapmak haddim değildir. Gazetecilerle hiçbir mülâkatta bulunmadım; yalnız memleketim için faideli (faydalı) addettiğim (saydığım) üç teklifte bulundum; eğer bu gibi resmî tekliflerin, gazetelere aksetmemesi arzu buyuruluyorsa lütfen Millet Meclisi Riyasetine emir buyurunuz. Gazetecilerin Millet Meclisi Kalem-i Mahsusuna (Özel Kalemine) müracaatlarında bu gibi teklifleri kendilerine gösterip not ettirmesinler, dedim...

Nihayet Gazi:

- Ne gibi tekliflerde bulunacaksan, evvelâ bana getir, birlikte müzakere edelim, münasip görürsem yaptırırım, dedi.

Meseleyi kapattı.

Süreyya İlmen

Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Firka, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi Yayınları, İstanbul 1951, s. 33

GAZİ'NİN, HAZRETİ MUHAMMED'E HAYRANLIĞI

Dinî hasbîhallerde bazen dinsiz gibi görünür, gayet hür konuşur, fakat söz Allah'ın Resulü Hazreti Muhammed'e gelince, bu mübarek insanın cidden büyük ve eşsiz bir dâhi olduğunu söyler ve yüz yıllardan beri milyonlar ve milyonlarca insanın kalplerine nüfuz ederek, adını dillerinden düşürtmeyerek, bütün bir İslâm âleminde mânen hükmedişini Peygamberimizin dehası kadar siyasî kudretinin de parlak ve büyük bir misal olduğunu tekrar ederek, Allah'ın Resulü olduğuna inancını ve imanını sarahaten (açıkça) gösterirdi.

Dinsiz, daha doğrusu dini yanlış anlayanlardan başka türlü görünmesi, zannımca; inkılâpçılığının bir zarureti, bir tezahürü (görün-

nüşü) idi. Her hâlde, beşerin (insanın) üstünde bir kuvvetle inanmıştı. Temiz bir Türk ve Müslüman ailesinin evlâdı olarak büyümüş olmasının, ondan aldığı ruhî terbiyesinin, hiç şüphesiz bu imanla ilgisi büyüktür.

Birçok defalar, misafiri olmakla şereflendiğim sofrasında, ara sıra, alaturka saz takımını çağırır, eski Mabeyn hafızlarından olan hanendelere Kur'an okutturur ve bu lâhuti (ilahi) sesi, ekseriya göz yaşlarıyla dinlerdi.

Hastalığı esnasında, yanında bulunanların:

- Yarabbi, Yarabbi!..

diye zemzeme-sâzı (nağmeli şekilde), tehlil olduğunu (Allah sözünü tekrarladığını) söylediklerini unutabilir miyiz?

Hüsrev Gerede

“Bir Arkadaşı Atatürk'ü Anlatıyor”, Resimli 20. Asır Mecmuası, Yıl: 2, Cilt: 3, Sayı: 66, 12 Kasım 1953, s. 29

BU ADAMDAN NE İSTİYORLAR?

Hiç şüphe yok ki, halk, kendi ismini taşıyan bu Halk Fırkasından memnun değildi. Gazi bile bunu anlamıştı. İsmet Paşa Hükümeti halkı memnun edemiyordu; çünkü her işe müdahale edilerek İsmet Paşanın serbest hareketine mâni olunuyordu... İşin iç yüzünü tabii ben bilemiyordum. Bildiğim ve gördüğüm bir şey varsa, o da Çankaya'da bulunduğum akşamlarda, büyük salonun bir köşesine, Gazi ile beraber (Şükrü) Saraçoğlu'nun, Şükrü Kaya'nın, Falih Rıfkı'nın vesairenin fiskos ettikleri idi. Bu gibi meclislerde İsmet Paşaya bir, iki defa tesadüf ettim. Esas itibarıyla o meclislerde, sık sık, ben de bulunmazdım...

Ben, 1927 senesi nihayetinde, yani Teşrinievvelinde (Ekim ayında) mebus oldum... Mebusluğumun bidayetinde (başlarında), mebuslar arasında ayrılık, gayrılık hissetmiyordum. Zaman geçtikçe, bazı emareler (belirtiler) görmeye başladım. Meselâ:

Arkadan arkaya Gazi Paşa, İsmet Paşa için "...Bıktım." diyor ve buna mukabil, İsmet Paşa da, "Ben de artık bıktım." diyor gibi sözler, mebuslar arasında, fısıltı kabilinden kulaktan kulağa söylenmeye başladı. Âdeta, Gazi Paşa taraftarları ve İsmet Paşa taraftarları gibi iki hizip belirdi.

Yine bir gün, benim de bulunduğum bir toplantıda:

- Gazi, İsmet Paşayı haşlıyor, dediler.

Gazi, memlekette kimsenin sıvrıldığına tahammül edemezdi. Her işi, her inkılâbı, her imarı, her teşkilâtı yalnız kendisi yapmak ve o fikrin yalnız kendisinden sadır olduğunu (çıktığını) etrafa işae ettirmek (yaymak) isterdi. Memlekette, yalnız büyük olarak, kendisinin tanınmasını arzu ederdi...

Bir gün, Ali Çetinkaya bana:

- Be adam! Senin meziyetin mi yoktu? Haysiyetin mi yoktu? Bu memlekette bir kıymetin mi yoktu? Çankaya'da, bu zevatın meclisleri içinde ne bulunuyorsun? demişti.

Cevaben:

- Ben kendiliğimden koşup gitmiyorum; hatta Gazi Paşa bana: "İstediğin vakitte, buraya, davetsiz geleceksin." diye emir verdikleri hâlde, yine kendiliğimden gitmiyorum, demiştim.

Ali Çetinkaya'nın bu ihtarı bana bir ders olmuştu. Etrafı tetkike, ondan sonra, yavaş yavaş, suya, sabuna dokunmadan çekilmeye karar vermiştim.

Yine bir gün Gazi'nin toplantılarında bulunduğum sırada İsmet Paşa da bulunuyordu. Ruşen Eşref (Ünaydın), masanın baş tarafına geldi. Ağlayarak İsmet Paşayı gösterdi. Gazi'ye hitaben:

- Paşam! Bu adamdan ne istiyorlar? diye feryada başladı.

Huzuru mutat zevat, etraftan koşuştular, Ruşen Eşref'i çekip götürmek istediler. Gazi:

- Bırakınız! emrini verdi. Ağlasın, ağlasın, içinin zehirini döksün, dedi.

Ruşen Eşref ağlayarak birkaç kere:

- Bu adamdan ne istiyorlar?

diye söylendikten sonra, çekilip, yemek masasında bir yere oturdu; demek ki her hâlde İsmet Paşa aleyhinde birçok fırladıklar, dedikodular dönüyordu.

Süreyya İlmen

Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul 1951, s. 28-30, 34

TAHRAN BÜYÜKELÇİLİĞİNE ATANMAM

1930 Temmuzunda Ağrı Dağı olayları üzerine Bakanlar Kurulunca önceden kararlaştırılmış olan Varşova Büyükelçiliğimden vazgeçilmiş, aynı görevle İran'a atandırılmıştım. O sırada İsviçre'nin Montrö kentinde iznimi geçiriyordum.

Ayaklanmayı duyar duymaz süratle yurda dönmüş, Atatürk'ü Yalova'daki köşkünde ziyaret etmiştim. O günlerde İran'la aramızda sıkıntı doğuracak siyasal gerginlikler yaşanıyordu. Davet edildiğim Yalova Köşkü'ndeki akşam yemeğine gazeteci Hakkı Tarık Us ve arkadaşları da çağırılmışlardı. Sofranın tatlı, kendinden geçiren havası içinde önce bu büyük adamın iki direktifi ortaya çıkmıştı:

Birincisi, bana karşı duyduğu güven ve beslediği sevgiyi açıklayarak İran'a gönderiliş nedenimi gazetecilere yazdırması, onların aracılığıyla dünyaya ilân etmiş olması.

İkincisi de yerinden kalkarak sofrada yanımdaki sandalyeye oturup başımı ellerinin arasına alarak yanaklarımdan öptükten sonra:

- Hüsrev, pasaportun cebindedir. Fakat dönmeni değil, orada kalmanı, durumu dostane bir biçime sokmanı, sınır işlerini de çözümleneni isterim, demesidir.

Hüsrev Gerede

Hüsrev Gerede'nin Anıları – Kurtuluş Sonrası, Atatürk ve Devrimler, Hazırlayan : Sami Onat, Literatür Yayınları, İstanbul 2002, s. 237

GAZİ VE TÛRK – İRAN DOSTLUĞU

21 Temmuz [1930], benim sevinçli günlerimden biri, iki saat önce İstanbul'daydım; şimdi Yalova'dayım...

Yaver, Celâl Bey, sevimli çehresi ile göründü:

Gazi Hazretleri burada bulunuşumdan haberdar edilmişlerdi. Tebliğ ettiler ki benim için "Gece burada kalsın!" buyurmuşlar; beraber yemek yiyelim de konuşalım diye...

Mücerret (yalnız) bir hayranını taltif etmeyi murat etmişlerdi (istemişlerdi); emri cana minnet bildim. Saat dokuz buçuğa doğru Sadullah Beyin elli bu kadar günde kurduğu yeni köşkün Gazi'ye yakışır surette açıklık, genişlik ve yenilik ifade eden köşkün salonuna girdim ve lütfen uzatılan aziz eli sevinerek öptüm.

Sofrada Sofya Sefirliğinden Varşova'ya tayin edildiğini bildiğim Hüsrev Beyle Cevat Abbas Bey ve Sadullah Bey bulunuyordu.

Gazi Hazretleri, ilkin benim gazetecilik sıfatımı alâkalandıran iltifatlarda bulundular, bu itibarla umumî hallerden malûmat sordular. İlk hatırıma gelenleri arzitmeye başladığım sırada, Gazi Hazretleri Hüsrev Beye teveccüh buyurdular (döndüler). Hüsrev Beyin konuşma arasında Varşova yerine Büyükelçi olarak Tahran'a gideceğini öğrendiğim, Montrö'de geçirmek istediğı mezuniyetini ancak bir gün kullanarak aldığı emir ile hemen dönüp geldiğini anlamıştım; kendisine hitap ederek:

- Cumhuriyet Hükûmetinin size verdiği bu yeni vazifeden memnun musunuz? buyurdular.

Hüsrev Bey tam bir teslimiyetle cevap verdi:

- Sizin tensibinize (onayınıza) iktiran eden (sunulan) her vazife çok mühimdir; bunun için yeni vazifeme de büyük bir hevesle ve Türkiye Cumhuriyeti'ni memnun edecek tarzda vazife göreceğimi memul (ümit) ederek gidiyorum. Buraya zatı devletlerine veda etmek arzusu ve beni irşat edecek (aydınlatacak) sözlerinizi işitmek ihtiyacıyla geldim.

Türkiye'nin doğusuna gelen sınırlar üstünde ordumuzu bazı hareketlere ve ameliyelere sevk eden hâdiseler içinde yaşıyorduk.

Sınırdan içeriye bir parça koparmak, vatandaşları irtica ile zehirlemek isteyen bir fesat sokulmaya çabalıyordu. Ortada komşu İran'ın kendi hudutları içinde hazırlanan bu gizli fesat karşısındaki vaziyeti konuşulup duruyordu. Tam bu sırada Tahran'da bir elçi değişikliği oluyor ve yerine inkılâp yıllarında Gazi'nin yanında çalışmak liyakatini kazanmış ve iktisaf ettirmiş bir zat gidiyordu.

Gazi yeni elçiye kısa cevaplar verdi. Bu kısa cevaplarda yalnız Türkiye'nin en yüksek salâhiyetle söylenmiş siyasetini apaçık okumakla kalmıyorduk; iki komşu hükûmet idaresinde yaşayanların ellerinden ve dillerinden düşmeyecek bir dostluk formülü kazanmış oluyorduk.

Gazi Hazretlerinin genç ve azimli elçisine söyledikleri şunlardı:

- Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti ricali (devlet adamları), mazi-nin manasız kör dövüşlerini bilir, onu hiçbir sebep ve suretle, asla, tekrar etmek istemez.

Bugünkü Türkiye Cumhuriyeti müdürleri (idarecileri), bilâkis hemîrk (aynı soydan) olduğuna, bilhassa yeni tarihî vesikalarla kani olduğuna, İranlıların muntazam, mazbut, kuvvetli bir devlet olmasını temenni eder.

Bugün İran devletinin başında bulunan Rıza Han Hazretlerinin bu hakikati bilenlerin de başında bulunduğuna kaniim. Müşterek hudutlar üzerine tezahür eden hâdiseler beni Rıza Han hakkında asla şüpheye düşürecek mahiyette değildir; zira, hatırlarım ki, Pehlevi Hazretleri bu gibi meselelerin müşterek faaliyetimizle bertaraf edilmesinde kuvvetlerimizi teşrik (ortak) edebileceğimizi de kabul eden samimî fikirlerle bize hakikî dostluk eserleri mahiyetinde sözler söylemiştir.

Buna nazaran Tahran memuriyetiniz Türk ve İran dostluğunun, zaten mevcut olan yüksek ve kavi (kuvvetli) temelleri üzerinde sarılmaz bir karabet (yakınlık) binası kuracaktır.

Zâtûâliniz de, benim ilk inkılâp ve müşkülât arkadaşım olmak itibarıyla, bu nazik vazifenizi muvaffakiyetle ifa edeceksiniz; buna emniyetim vardır. Zâtûâlinizi İran'ın muhterem ve benim şahsıma muhip olduğunu (sevgi beslediğini) yakinen bildiğim Şah Rıza Peh-

levi Hazretlerine yazılacak olan itimatnamenizde sizi bu sıfatlarınızla zikredeceğim.”

Gazi Hazretlerinin İran hakkındaki sözlerini dinlerken Hüsrev Bey de, sofrada hazır bulunan başkaları da, hepimiz, dikkat kesilmiştik. İstanbul’dan motorla ve geç geldiği için sofraya en son oturan Kütahya mebusu Nuri Bey, Gazi’nin ilk cümlesinin en güzel, en muciz (özlü) noktasını duyunca herkesten önce alkışlamaktan:

- Enfes! demekten kendini alamadı.

“Kör dövüşü!” hakikaten, geçmiş zamanların, hele İran’la Anadolu arasında geçen büyük küçük çarpışmaları düşünüldüğü vakit, bu manzara için “kör dövüşü!”nden daha yerinde bir tâbir olamazdı...

Hüsrev Bey dedi ki:

- Maksudınızı ve İran Şahı Hazretleriyle olan samimî münasebetinizi anladım. Vazifemi zâtı devletlerini ve Şah Hazretlerini ve iki kan kardeşi milleti memnun edecek tarzda ifaya çalışacağıma emniyet buyurabilirsiniz.

Sofrada İran’ın ari kelimesiyle alâkasından, Mete, Met münasebetlerinden başlayarak coğrafya tekallüplerinin (değişikliklerinin) Orta Asya’dan dört bir tarafa saldıgı medeniyet neslinin medeniyet tarihinden başka bir şey olmayan tarihe nasıl vücut verdiğini gösteren otoritelerin vesikaları konuşuldu, tahlil edildi; Çin, Hint, Mısır, Yunan, Roma... Tarihe türlü isimlerle giren medeniyetler bir kaynaktan fışkırmış, bir tek kabiliyetin yer yer aşıladığı inkişaf, son inkişaf muhitinin tesirlerinden aldığı teferruat farklarıyladır ki, ayrı birer isimle anılabilirlerdi. Ve bütün evvel zamanın (eski çağın) -güzel Türkçenin bu tâbirini de “Kurunu Kadime” yerinde ihya eden Gazi oluyor- bütün medeniyetlerini bir tek ismin bayrağı altında toplamak, işte asıl tarihî hakikat budur.

Gazi, bu arz üstüne muhakkak gökten bakan, fakat yeryüzünü bin değil, altı bin, yedi bin yıllık inkılâbıyla tanıyan bir varlık!

Reisicumhur Hazretleri, bugünün Türk’e en büyük darülfünun (üniversite) olan sofrasından kalkarken, bana hitap ettiler:

- Bana bir şeyden bahsettin, hatırımdadır, fakat zaman olup onun üzerinde görüşemedik. Sen yarın gece de kal da çok mühim gördüğüm ve kalben, hissen alâkadar olduğum bu mesele üzerinde konuşalım, buyurdular.

Hakkı Tarık Us

"Reisicumhur Hazretlerinin Huzurlarında - I", Vakıf Gazetesi, 13 üncü Yıl, Sayı: 4505, 25 Temmuz 1930, s. 1,2; "Türk - İran Dostluğu ve Atatürk", Vakıf - Yeni Gazete, Yıl: 30 - 1, Sayı: 10766 - 23, 1 Ekim 1947, s. 3; Rıdvanbeyoğlu Hüsrev Gerede, Siyasi Hatıralarım I İran, Vakıf Basımevi, İstanbul 1952, s.15-17

GAZİ'NİN, BULGARLAR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

22 Temmuz 1930, saat 21, Gazi Hazretleriyle bir sofradayız. Kendilerinden ayrılıp da kendisini özlemeyen var mı? İşte çok özleyenlerden ve bugün gelmeye fırsat bulanlardan bir grup daha sofrada!

Muhtelif mevzular üzerinde konuşuluyor. Meclis reislerimizden Hasan Bey (Trabzon milletvekili) bütün konuşulanları dikkatli temyizinden geçiriyor.

Yemek, hiçbir yerde Gazi'nin sofrasında olduğu kadar bir insana gıda olamaz. Burada doyan bütün bir maneviyattır.

Ben bir gece evvel Gazi'ye günün hâlleri ve haberleri olarak hatırıma gelenleri arz ederken Sofya Gazeteciler Cemiyetinin de Türk Matbuat Cemiyetine gelen bir davetinden bahsetmiştim.

Sofya Gazeteciler Cemiyeti, Bulgar Gazetecileri Federasyonu namına, Matbuat Cemiyetinden bir heyeti Bulgaristan'ı ziyarete ve kendilerinin misafiri olmaya çağırıyorlar, Türklerin memleketlerine göstermiş oldukları alâka ve muhabbetten mütehassis olduklarını, hars (kültür) ve iktisat sahalarında daha sıkı bir Türk-Bulgar mesai birliği yapmanın karşılıklı faydasına kani olduklarını (inandıklarını) söyleyerek, bu ilk ziyaretin sadece Bulgaristan'ı daha iyi tanıtmaya

bir vesile de ğ il, aynı zamanda Türk-Bulgar gazetecileri arasında bir mesai birli ğ i başlangıcına işaret olaca ğ ı ümidinde bulunduklarını bildiriyorlardı.

Gazi Hazretleri bu gece kendilerine arz etti ğ im bu malûmatı dinledikten sonra bütün sofra halkını muhatap kılarak:

- Efendiler, dediler, ben Balkan Muharebesinden sonra Sofya'ya ateşemiliter olarak gitmiştim. Orada en aşa ğ ı bir yıl kaldım. Bulgarlarla çok ve ailevî denilecek kadar yakından temasta bulundum. Bu temaslar bende dikkate lâıyık intibalar uyandırdı.

Bunu, bu noktayı ayrıca tetkik ve tahlile lüzum gördüm, anladım ki, bu histe Türklerle Bulgarların bir asıldan gelmiş olmasının tesiri vardır. Türk-Bulgar aynı menşe (köken) olan Orta Asya yaylasından gelmiş, aynı kanı muhafaza etmiştir. Da ğ a o zamanlar bu noktayı en özlü Bulgarlara söylemişimdir. Bunlardan tarih cereyanlarını, beşeriyet (antropoloji) safhalarını takip etmiş, anlamış olanlar beni teyit etmişlerdir. Bulgaristan'da yaşadıkça onlara muhabbetim arttı. Çok tabiidir ki benim Bulgarlara gösterdi ğ im bu muhabbet ve merbutiyet (ba ğ lılık) de onlar tarafından aynı muhabbet ve aynı hisle karşlandı.

O günden bugüne kadar bu ciddî, samimî, kardeş yakınlı ğ ının sebep ve manası da büyük bir vuzuh (aydınlık) ve sarahat (açıklık) almıştır. Şüphesiz Türklerde, belki Bulgarlarda dil ve tarih ihtilâflarını yapan âmiller (etkenler) olmuştur. Fakat artık bugün, 1930 senesinde, hâlâ bu âmillere; masallardan, hurafelerden, âdi politika cereyanlarından ibaret bu âmillere ne Türklerin, ne de Türklerle aynı kandan olan Bulgarların ehemmiyet verece ğ ini zannetmiyorum."

En büyük Türk'ün bu geniş görüşü önünde insan tasavvuru ne kadar derinleşiyor...

Bulgar gazetecilerinin bizi daveti üzerine açılan bu bahis Gazi'nin bütün Bulgarlara olan hüsnü nazarını (güzel bakışını) meydana koymuş oluyordu. Bu arada zihnimi gıcıklayan noktaya işaret etmek istedim:

- Çok güzel buyuruyorsunuz, Paşam, lâkin Bulgarların bu düşüncelere iştirak edece ğ ini zan ve farz eder misiniz?

“Zan” ve “farz” kelimelerini tekrar ederek şu mukabelede bulundular:

- Zanlar ve faraziyeler üzerinde konuşmuyoruz. Konuştuğumuz hakikatlerdir, buyurdular.

Bulgar gazetecilerin daveti üzerine oraya gidecek arkadaşlar arasında senin de bulunmanı arzu ederim. Bulgarlarla görüştükten, aranızda hissî teatiler yapıldıktan sonra bana avdetinizde hislerinizi, intibalarınızı söylerken, benim şimdi size naklettiklerimi benden çok hararetle bir tarzda teyit edeceğinizde şüphem yoktur.”

...Gazi, bu bahis üzerinde mutatlarından (alışılmışlarından) fazla sayılacak bir tafsil (açıklamayı) iltizam buyurmuşlardı (gerekli görmüşlerdi).

Gazi Hazretlerinden cüret edip sordum.

- Hakkın var, Tarık Bey. Benim kısa sözlerimi ekseriya anlayamayanların çok âlim, çok fazıl denilenler olduğunu gördüm de ondan! dediler...

Gazi Hazretlerinin bu sözlerindeki zarif, ince ve haklı tarizi (dokundurmayı) anlıyordum.

Sofranın sonlarına gelmiştik. Ben veda arzettim; en büyük Türk iltifatlarını ifade buyurdular:

- Size son sözüm: Bulgaristan’a gidiniz, onları seveceksiniz. Samimi görüşünüz ve hatırlatınız ki ben 1914’te Sofya’da bulunmuş, kankardeş Bulgarlarla yüksek dostluk yapmış adamım.

Hakkı Tarık Us

*“Reisicumhur Hazretlerinin Huzurlarında – II”,
Vakit Gazetesi, 13 üncü Yıl, Sayı: 4506, 26 Temmuz 1930, s. 1,2; “Atatürk’ün Bulgarlar Hakkındaki Düşünceleri”, Vakıf – Yeni Gazete, Yıl:30 – 1, Sayı: 10768 – 26, 1076-27, 3 Ekim 1947, s. 1,3*

“BİZİM MECLİSİMİZDE DE İKİ PARTİ OLMALI...”

Takrir-i Sükun Kanunu [1925] ile isyan (Şeyh Said İsyanı) bas-

tınılıp hükümet otoritesi ve nizam (düzen) kurulduktan sonra Atatürk yine Mecliste bir murakabe (denetleme) lüzumundan bahsetmeye başlamıştı. Batıllara benzemek ve Türkiye'yi batı medeniyetinin seviyesine çıkarmak en büyük ideali idi. Batılı ülkelerdeki parlamentoları gösteriyor, çok partili rejimin lüzumunu belirtiyordu:

- Biz Meclisimizde tek partiyle bir diktatör idaresi intibai (izlenimi) vermekteyiz. Bize bakan batıllar bu memleketteki idare tarzı parti diktatoryasıdır derler. Bizim Meclisimizde de iki parti olmalı, hükümeti murakabe sistemi kurulmalı ve medeni ülkelerin parlamentolarına benzemeliyiz, diyordu.

Nitekim Terakkiperver Fırkanın kapatılmasından [3 Haziran 1925] beş yıl sonra Mecliste (Cumhuriyet) Halk Fırkasının karşısına çıkacak ve onu murakabe edebilecek bir partinin kurulmasına karar verdi.

Kazım Özalp

"Atatürk ve Cumhuriyet", Milliyet Gazetesi, Yıl:14, Sayı:4819, 3 Kasım 1963, s.5

SERBEST CUMHURİYET FIRKANIN DOĞUŞUNA DOĞRU

29 Temmuz 1930, Yalova:

Akşam oldu, sofrada birleştik. Tarihten bahisler açıldı. Samih Rifat Bey tarihî bir tetkik okudu.

Her vakit beni biraz rakı içmeye sevk eden Gazi Hazretleri o akşam mutad hilâfında (alışılmışın dışında) bana rakı içmemekliğimi tavsiye ediyordu. Yemek yenmiş ve vakit hayli ilerlemiş bulunuyordu. Gazi sofradakilere izin verdi. Ben de bu meyanda (arada) otele gitmek üzere elini sıkmak istedim, fakat bana "kal" işaretini verdi. İzinle İstanbul'da iken, Reisicumhura tazimlerini (saygılarını) arz etmek üzere Yalova'ya gelmiş olan Samsun Valisi Kâzım Paşaya da "kal" işaretini verdi.

Herkes uzaklaşmıştı. Reisicumhur sofranın başında, ben sağında, Kâzım Paşa solunda oturuyorduk. Gazi, Kâzım Paşaya sözünü tevcih etti (yöneltti):

- Vaziyetimizi dahilde nasıl görüyorsunuz? Valisiniz, halk ile doğrudan doğruya temas ediyorsunuz. Bildiklerinizi serbestçe ve çekinmeden bana söyleyiniz, dedi.

Kâzım Paşa, valilerin elinde salâhiyet bırakılmadığından, en küçük memuru bile azil ve nasp edemediklerinden (atayamadıklarından) ve nüfuzu bu kadar tehdit edilen valilerin iş göremediklerinden bahsetti. Gâzi:

- Halk hükûmetten müşteki (şikayetçi) midir ? Korkmayınız, söyleyiniz, dedi.

Kâzım Paşa:

- Evet müştekidir, Paşa Hazretleri, bilhassa mahkemeye işi düşenler işlerinin bir türlü intaç edilmediğinden (sonuçlanmadığından) şikâyet ediyorlar, yolunda sözler söyledi.

Gazi:

- Bu şikâyetlere sebep olan ahvale hükûmet bilerek mi meydan veriyor? dedi.

Kâzım Paşa:

- Hayır, tabî böyle bir şey hatıra getirilmez, dedi.

Gazi:

- O hâlde hükûmetin malûmatı haricinde tatbikatta bazı hatalar oluyor demektir.

dedi ve sonra sözü bana tevcih etti:

- Siz de hariçten geliyorsunuz. Hariçten vaziyetimizi nasıl görüyorsunuz? diye sordu.

- Hariçten malî ve iktisadî vaziyetimiz pek fena görülüyor. Haricî borçlar için yapılan itilâfname (anlaşma) üzerinden az zaman geçtikten sonra hükûmetin borçları vermeyeceğim demesi, malî itibarımızı fena hâlde sarsmıştır. İtimadın bu suretle kaybolması diğer işlerimize de tesir edecek ve hususî müessesata (kuruluşlara) açılan krediler duracaktır. Diğer cihetten görüyorum ki hükûmet malî kabiliyetimizle gayri mütenasip (uygunsuz) büyük masraflara girişmiştir. Vergiler bu yüzden tezyid olunmuştur (artırılmıştır). Bütün teşebbüs erbabı ancak maişetini (geçimini) temin etmek ve vergisini

verebilmek için çalışmaktadır. Memlekette iş yapmak için lâzım olan sermaye kimsede kalmamıştır. Parasızlık, fakrû zaruret (fakirlik ve yoksulluk) yüz göstermiştir, dedim.

Gazi:

- Bunun çaresi nedir? Hükûmet adamları elbette iyi yapmak için çalışıyorlar, fakat tatbikatta noksanlar görülüyor. Bu noksanları nasıl izale etmeli? dedi.

- Bunların izalesi için tek bir çare vardır. O da Meclisin ifayı vazife etmesidir. Meclis mürakabesini (denetimini) bihakkın (hakkıyla) ifa eder ve noksanları alenî münakaşada ortaya konulur ve müsebbipler (sebepler) mesul tutulursa bugün işitilen şikâyetlerin de mühim bir kısmı bertaraf edilir, cevabını verdim.

Gazi:

- Meclis bu şekilde ifayı vazife etmiyor, edemiyor. Birçok mebuslar da bu noksanları bildikleri hâlde, neme lâzım diyerek susuyorlar, dedi.

- Meclisteki âza elbette bir şeyden endişe ettikleri için susuyorlar. Hiçbir şeyden endişe etmeyerek mürakabe vazifelerini temin etmek mümkündür, dedim.

Gazi:

- Ben bunun çaresini buldum. Memlekette muhalif bir fırka teşkil etmek lâzımdır. Böyle bir fırka vücuda gelirse Mecliste münakaşa daha serbest olur. Meselâ, siz böyle bir fırkanın başına geçerseniz, bildiklerinizi serbestçe Mecliste söylersiniz; bu suretle tatbikatta görülen birçok hataların önü alınmış olur, dedi.

- Rica ederim beni İsmet Paşa ile karşı karşıya getirmeyiniz, dedim.

İtiraf edeyim ki İsmet Paşanın samimiyetine aslâ itimat edemiyordum. Bir vesile bulup beni kabahatli mevkie düşürmek ve Gazi ile aramı bozmak için çalışacağından emindim. Bu endişe ile lâzım gelen teminatı almadan kendisinin karşısına çıkmak istemiyordum. Onun için beni muhalif fırkanın başına geçmekten affetmesini Gazi'den rica ettim.

Gazi:

- Tekrar bu bahis için konuşuruz, dedi.

Ve bu gece mükâleme (konuşma) burada hitam buldu.

Öğleden sonra saat 6 raddelerinde [30 Temmuz] Gazi Paşayı köşklerinde ziyaret ettim. İsmet Paşayı da orada buldum. Gazi bir akşam evvel açtığı bahse rücu etti (döndü). İsmet Paşa da, mükâlemeye iştirak ederek muhalif bir fırkanın dahil ve hariçte iyi tesir yapacağından ve böyle bir fırkanın tenkidatından bizzat hükûmetin de müstefit olacağından (faydalanacağından) ve muhalif fırka liderinin birçok mühim işlerde mütalâasını almaya hazır bulunduğundan ve teşrifatta bir mevkii mahsus (özel yer) vermek mümkün olduğundan bahsetti. Ve Meşrutiyetin ilânından beri muhalefet namıyla yapılan işlerin şimdiye-kadar fena bir surette neticelenmesi mucibi teessüf (üzücü) olduğunu, her hâlde bana yol açmak için teşebbüs almak ve işe başlamak lâzım olduğu mütalâasını da ileri sürdü.

Cevaben dedim ki:

- Bizde muhalefete tahammül güçtür. Şimdiye kadar görünen misaller bunu ispat etmiştir. Esas itibariyle Gazi Hazretlerini bu fikirlerinden dolayı bütün kalbimle tebrik ederim. Fakat bu fikrin mevkii tatbike (uygulamaya) konulmasında birçok müşkülât başgöstereceğini de şimdiden arzederim. Matbuat hür olacaktır. Her türlü yazılar yazılacak, Mecliste acı tatlı tenkidat yapılacaktır. Buna tahammül etmek zor olacaktır. Şayanı temenni olan şey, her medenî memlekette görüldüğü gibi umumî işlere ait münakaşaların şahsiyata intikal etmemesi ve bir nokta hakkında muhalif fikir besleyen iki şahsın birbirine düşman olmamasıdır. Halbuki şimdiye kadar bizde fikir mücadelesi derhal şahsî husumetlere münkalib olmuştur (dönüşmüştür).

Gazi cevap verdi:

- Bunlara tahammül edeceğiz. Başka çare yoktur. Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir *dictature* manzarasıdır. Vakıa (gerçi) bir meclis vardır, fakat dahil ve hariçte bize *dictateur* nazarıyla bakıyorlar.

Geçen şene Ankara'yı ziyaret eden Alman muharrirlerinden

Emil Ludwig bana şekli idaremiz hakkında tuhaf sualler sormuş ve diktatörlüğümüze kanaat ederek geri dönmüş ve bu kanaatini de yazmıştır.

Halbuki ben cumhuriyeti şahsî menfaatim için yapmadım: Hepimiz fâniyiz. Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesesidir. Ben ise, millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o surette geçmek istemiyorum.

Bütün müşküllere katlanacağız. Sizin dostluğunuza, ahlâkınıza, malûmatınıza itimadım vardır. Mesele memlekette cumhuriyetin şahısların hayatına bağlı kalmayarak kökleşmesidir. Siz bu işi deruhte etmelisiniz.

- Fikriniz çok parlaktır. Filvaki (gerçi) bugünkü şekli idare lâfzen (sözde) cumhuriyet ise de cumhuriyetten ziyade *dictature*'e müşabihdir (benzer). Halbuki cumhuriyeti şahısların hayatına bağlı tutmak tehlikelidir. Cumhuriyeti şahsî idare şeklinden kurtararak gayri şahsî hâle koymak hepimiz için bir vecibedir. Bu gayeyi temin için teşebbüs almamızı bütün kalbimle tekrar takdir ve tebrik ederim ve itikadımca bu teşebbüsünüz şimdiye kadar kazandığınız muvaffakiyetlerin en parlağı olacaktır.

Fakat mesele çok müşküldür. Kuvvet ile idareye alışmış olanlar serbest münakaşa ve ikna tarikiyle (yoluyla) hükûmeti idarede müşkülât çekerler. Yalnız şurası var ki kuvvete dayanarak hükûmet yapmak kolaydır. Size yakışan ise, güç olan ikinci şikkı tatbik etmektir.

Bana gösterdiğiniz itimat ve verdiğiniz vazifeden dolayı çok müteşekkirim, fakat alacağım vazifenin müşkülâtını da müdrikim, dedim.

Gazi ve İsmet Paşa bir ağızdan:

- Biz size yardım ederiz, dediler.

Bu esnada Meclis Reisi Kâzım Paşa içeri girmişti. Mukâlemenin mevzuundan Gazi kendisine malûmat verdi. Kâzım Paşa:

- Evet bir muhalefet lâzımdı. Birçok arkadaşlar Mecliste söyleyemediklerinden şikâyet ediyorlar. Geçenlerde Viyana'da bulunduğum zaman Neue Freie Presse gazetesi benden mülâkat iste-

miş ve "Türkiye'de kaç siyasî fırka var?" سوالini sormuştu. "Bizde yalnız bir fırka var." demiştim. Gazeteci hayret etti ve "Hükûmetin işleri bir fırka ile nasıl kontrol edilebilir? O hâlde sizde parlamento mürakabesi de yok demektir?" dedi. "Hayır, biz hükûmeti firkada ve encümenlerde kontrol ederiz. Bu suretle biz müteaddit (çeşitli) fırkaların mevcudiyetinden hasıl olan mahzurları bertaraf ettik." dedim. Gazeteci söylediklerimi ertesi günü aynen yazmakla beraber, "Şu budalaya (kendi tâbiri) bakın, Avrupa'nın ortasında bize parlamento dersi vermeye gelmiş." mealinde bir fıkra da ilâve etmişti.

Hakikaten bizim Meclisin vaziyetini izah etmek güçtür. Fakat bu muhalefeti fırka dahilinde yapmakla başlamak daha münasip olmaz mı? Bir müddet bu suretle devam ettikten sonra ileride fırkalar da teşekkül edebilir." dedi.

Ben derhal Kâzım Paşanın fikrine iştirak ettim. Ve hükûmetin yardımı ile sunî bir muhalefet yapmaktan ise firkada bu işe başlamanın daha makul ve daha tabîî olacağını söyledim.

Gazi:

- İsmet Paşa buna razı değildir, dedi.

İsmet Paşa:

- Firkada muhalefet doğru olmaz. Böyle bir muhalefet bir hizip teşkiline müncer olur (varır). Vaktiyle hizip teşekküllerinden gördüğümüz mazarratlar (zararlar) cümlemizin (hepimizin) hatırındadır, dedi.

Gazi:

- Hizip yapmayalım, doğrudan doğruya muhalif fırka yapalım, daha doğrusu budur. Fethi Bey de bu fırkanın başına geçmelidir, dedi.

Ve bana kelâmını tevcih ederek:

- Memlekette birçok adamlar sizin arkanızdan gelebilir, hatta Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa gibi zevat da sizinle teşriki mesai (iş birliği) ederlerse bunda hiçbir mahzur görmüyorum. Yalnız bugünkü fırkanın sağında hiçbir teşekküle müsaade edemem. Yeni teşekkül ancak Halk Fırkasının solunda olmalıdır. Fırkayı teşkil edecek olursanız siyasî renginiz ne olur? dedi.

- Ben öteden beri hürriyet taraftarıyım, binaenaleyh benim teşkil edeceğim fırka liberal bir fırka olur, dedim ve Halk Fırkasının hürriyet taraftarı olmadığını düşünerek, “tabiatıyla böyle bir fırka Halk Fırkasının solunda bir mevki alır”, diye ilâve ettim.

Bunun üzerine fırkanın ne isim alabileceği hakkında mübahase cereyan ettiyse de münasip bir isim üzerine ittifak edilemediği için ileride düşünölmek üzere isim bahsi kapandı.

Kâzım Paşa söze karıştı:

- Evet Fethi Bey pek münasiptir; sizin kendinize itimadınız vardır.

Ve Gazi'ye hitaben:

- Fakat sizin vaziyetiniz ne olacaktır? Her halde siz bitaraf olmalısınız, dedi.

Gazi:

- Tabii ben bitaraf olacağım, diye cevap verdi.

Ben de esas itibariyle, Avrupa'da olduğu gibi nezahet (ahlak) dairesinde bir muhalefet yapılmasına ve bu suretle hakikî cumhuriyetin teessüsüne son derece taraftar ve meftun olduğumu söyledim. “Mamafih, alacağım vazife çok müşkül olduğu için, biraz düşünmeye muhtacım. Kati cevabımı düşündükten sonra vereceğim.” dedim.

Vakit ilerlemiş olduğu için sofraya indik. Gazi gayet memnun ve şen görünüyordu. Sofradakilere tasavvurunu açtı, herkes tasdik ve tasvip etmekte gecikmedi...

Akşam 9 raddelerinde [31 Temmuz] Gazi Paşa, Büyükdere'ye akşam yemeğine geldiler. Rıhtımdan istikbal ederek yalının içinden arkadaki bahçeye doğru giderken, Meclis Reisi Kâzım Paşa koluma girdi:

- Motorda Gazi ile fırka meselesi hakkında epey görüştük. Ben Halk Fırkası içinde bir muhalefetin yapılması fikrinin kabulü için çalıştım. Gazi buna temayül eder gibi oldu. Siz de bu noktada ısrar ediniz, dedi.

Bu esnada bahçede bulunuyorduk. Gazi'ye yanaştım.

- Sizin fırkanızın ismini buldum: Serbest Cumhuriyet Fırkası. Bu isme ne dersiniz? dedi.

"Serbest" kelimesinin tamamıyla "liberal" mânâsını vermemekle beraber "serbest cumhuriyet" tâbiri hoşuma gitmişti. İsmi muvafık olduğunu söyledim. "Fakat bu işe bidayette fırka dahilinde başlamak bana daha tabî geliyor." dedim. Bu şekli iltizamen (isteyerek) birkaç söz söyledim.

Kendisi cevaben bunun mümkün olmayacağını ve ayrı bir fırka yapmak lâzım geldiğini söyledi. Ben de henüz son kararımı vermemiş olduğumu bildirdim. Beni teşvik edici bazı sözlerden sonra fırka bahsi kapandı ve mübahase umumî bir şekil aldı.

Bazı ecnebi ismi haslarının (özel adların) Türkçeden alınan kelimeler olduğuna ve saireye dair mükâlemeler cereyan etti. Fakat zihnini fırka meselesinin ziyade işgâl ettiği anlaşılıyordu. Bir aralık bu bahse rücu ederek, yanında bulunan refikama:

- Bir daha Paris'e dönmeyeceğiniz gibi gözüküyor, dedi.

Refikam:

- Ümit ederim ki bir sene daha Paris'te kalırız ve tasavvurunuza ondan sonra tatbik edersiniz, dedi.

Gazi hemen cevap verdi:

- Hayır, hayır bir sene sonra değil, derhal, hattâ yarın bu iş olmalıdır, dedi.

Sofradakiler Gazi'nin bu işe katî karar verdiğini anlamışlardı. Bahis başka tarafa intikal etti ve bir daha fırka lâkırdısı sofrada açılmadı. Yalnız Dolmabahçe'ye ve oradan Yalova'ya müteveccihen (doğru) Büyükdere'den ayrıldığı zaman, Gazi bana İstanbul'da çok kalmayarak hemen bir veya iki gün sonra Yalova'ya gelmekliğimi tavsiye etti...

6 Ağustos 1930, Yalova:

...Nuri Beyle birlikte Gazi'nin huzurunda bulunuyordum. Halk Fırkası Kâtibi Umumîsi Saffet Beyi Gazi'nin yanında buldum. Gazi kararımı sordu. Aramızda şu mükâleme cereyan etti. Ben:

- Teklifinizi kabul ediyorum. Esasen cumhuriyeti takviye için bana verdiğiniz hizmet, hem takdis ettiğim emelinizi yerine getir-

meyi, hem de tamamen idealime uygun olan bir sahada çalışmayı temin ettiği için bunu reddetmek elimden gelmez. Binaenaleyh bu fikri mevki-i tatbiki koymak için münasip göreceğiniz şekli kararlaştırıp icraatına girmeye hazırım.

Gazi:

- Bana fırka teşkili arzusunda bulunduğunuzu bir mektupla bildirir ve bunu nasıl telâkki edeceğimi sorarsınız. Ben de cevaben hüsnü telâkki edeceğimi bildirdikten sonra işe başlarsınız. Yazacağınız mektupla Reisicumhur ve Halk Fırkası Reisi Umumîsi olmak sıfatlarıyla bana hitap edersiniz...

- Peki, yarın size böyle bir mektup takdim ederim, dedim.

- Daha başka ne istersiniz? dedi.

Bu esnada veya bundan evvel İsmet Paşa da Gazi'nin bürosuna girmiş bulunuyordu.

- Daha başka, sizin her iki fırkaya karşı tamamen bitaraf kalmanızı ve her iki fırkaya müsavi muamelede ve müsavi muavenette (yardımda) bulunmanızı isterim. Ancak bu şartlarla fırka teşekkülüne teşebbüs ederim, dedim.

Bu esasları hem Gazi hem İsmet Paşa kabul ettiler ve Gazi:

- Tabii böyle olmalıdır. Teşkilâtınız için ben yardım edeceğim; ne kadar para istersiniz? diye ilâve etti.

Ben:

- Paranın miktarını tayin edemem, dedim. Halk Fırkasının senelik bütçesi ne ise, o kadar para isterim.

Gazi, Kâtibi Umumî Saffet Beye Halk Fırkası bütçesinin miktarını sordu. Saffet Bey hakikî miktarını hatırlayamadığını söyledi. Bunun üzerine Gazi bana hitaben:

- O halde Saffet Bey ile görüşünüz. Halk Fırkasının bütçesine göre bir miktar tayin edersiniz, dedi.

Gazi, emelinin tahakkukundan pek beşuş (güleç) görünüyordu:

- İki fırkanın karşı karşıya gelerek Mecliste parlamento murakabesini yapmaları ve tenkidatta bulunmaları pek iyi olacaktır, diyor-

du. Size kırk elli arkadaş veririm. Onlarla işe başlarsınız. Gelecek intihapta da ona yakın mebusu fırkanız namına temin ederim. Gelecek intihapta ne kadar mebus istersiniz, dedi.

Ben fırkanın ciddiyetle iş görmesi ve bilcümle encümenlerde, riyaset divanında temsil edilebilmesi için bugünkü mebus adedinin üçte birine yakın olmak üzere, yüz yirmi mebus olmalıdır, dedim.

İsmet Paşa derhal itiraz etti:

- Yok, elliden fazlasını vermeyiz, dedi.

Gazi'nin müdahalesi ile nihayet yetmiş mebusun yeni fırkaya verilmesine rıza gösterildi.

Ben bu suretle muayyen bir adet dahilinde kalacağı evvelce malûm olan bir fırkanın siyasî hayatı olmayacağını ve ilk teşekkül için yeni fırkaya mebus intihabına Halk Fırkasınca yardım edilmesi kabul olunmakla beraber, işi sunilikten kurtarmak için yirmi mebusluk mahallinden maada (başka), diğer intihap dairelerinde dahi iki fırkanın ayrı ayrı namzetler irae ederek (göstererek) serbestçe intihap mücadelesine girişmelerini talep ettim. Ve:

- Bu serbest intihapta her iki fırkanın kazanacağı mebus adedi fırkaların vaziyetlerini ve kuvvetini gösterecek, dedim.

Buna karşı İsmet Paşa, Halk Fırkasındaki mebus adedinin azalması ihtimalini derpiş ederek (göz önünde tutarak):

- O hâlde siz de bize asgari yetmiş mebus temin ediniz. Diğer mebusluk mahalleri serbest intihaba tâbi kalsın, dedi.

Ben cevaben:

- Böyle bir taahhüde giremem. Halk Fırkası, teşkili arzu olunan yeni fırkanın vücut bulması maksadıyla bize birinci defa olarak yardım ediyor. Halk Fırkası ise yeni hayat bulan bir fırka değildir. Senelerden beri hükûmeti elinde tutmuş ve en ücra yerlere kadar teşkilâtını uzatmış, kök salmış bir fırkadır.

İş sunilikten kurtarmak ve ciddî yapmak lâzımdır. İki fırka birbirine mütekaabilen mebus intihap ettirirse iş suni olur ve bunun ciddiyetine kimse inanmaz. Esasen Halk Fırkası serbest intihap yapılacak yerlerde kaybederse, o yerler kazananın hakkıdır." dedim...

Sofraya indik. İsmet Paşa yanılmıyorsa kendi köşküne dönmüş bulunuyordu. Gazi memnundu ve yapacağı işin memleket ve millet için pek nafi (faydalı) olacağından, bu cumhuriyeti kendi şahsı için yapmadığından bahsediyor ve "Bir insan için en büyük zevk, kendi şahsını bir tarafa bırakarak, milletine hizmet etmektir." diyor-du. O günlerde meşgul olduğu Roma tarihinden Pompée ile Jules César ve Crassus'ten bu akşam da bahsetti; ve cumhuriyeti şahıs kavgalarından korumak kendi için bir vazife olduğunu tekrar etti...

Ali Fethi Okyar

Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Kuruldu, Nasıl Fesh Edildi?, İsis Yayınevi, İstanbul 1987, s. 10-24

DÜYUNU UMUMİYE MESELESİ

İmparatorluk devrinden Cumhuriyete intikal eden Düyunu Umumiye (Genel Borçlar) meselesi... 1928 senesinde alacaklılarla yapılan anlaşma ile bir çözünme bağlanmıştı. Anlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti adına Paris Büyükelçisi Fethi Okyar imzalamıştır. Bu anlaşma ile alacaklılar, Türkiye'nin hissesine düşen borçlarından tenzilât (indirim) yapıyorlar ve Türkiye de taksitlerin altınla ödenmesini kabul ediyorlardı. İlk taksitin ödenmesi zamanı 1929 Dünya ekonomik bunalımı sırasına rastladığı için Türk Hükûmeti, borç taksitlerinin altınla ödenmesi yüzünden Türk parasının değerinin düşmeye başladığını gördü ve bu borçları ancak kağıt para ile ödeyebileceğine karar verdi.

1928 Anlaşmasını imzalamış olan Paris sefirimiz Fethi Okyar ile Başbakan İsmet İnönü'nün arası açılıyordu. Çünkü Fethi Okyar kendisinin imzalamış olduğu anlaşmanın tatbik edilmesini istiyordu.

Bu hâdise 1930 yaz mevsimine tesadüf eder. Fethi Okyar, mezuniyet (izin) ile Paris'ten Ankara'ya gelmiş ve İnönü Hükûmetinin hareketini tenkit etmiştir. Bu tenkitlerini de Atatürk'ün yanında yapmıştır. Gerek İnönü ve gerek Fethi Okyar, Atatürk'ün en yakın iki arkadaşı idi.

Tabii olarak bu durumdan hayli sıkılmıştır. Bir akşam Ata-

türk'ün sofrasında bulunuyordum. Atatürk, İsmet İnönü ile Fethi Okyar arasındaki anlaşmazlığa temas etmeksizin 1928 Duyunu Umumiye Anlaşmasının tatbik edilmemesinden dolayı sıkıldığını açıkça sofrasında bulunan arkadaşlarına söylemişti. İsmet İnönü'den bahsetmeksizin:

- Hiç yoktan bir mesele çıkardılar. Cenuptaki (güneydeki) demir yolu meselesinde çıkan meselede Fransızlara karşı ben kendim ortaya çıkmaya mecbur oldum. Bu işte de beni İngiliz ve Fransızlara karşı çıkmaya mecbur edecekler, demişti.

Bu söz, Fethi Okyar'ın Atatürk üzerinde hayli tesir etmiş olduğunu gösterir. Fakat Atatürk sonradan düşünmüş, Duyunu Umumiye meselesinde İnönü'nün müdafaalarını dinlemiş ve nihayet ona hak vermiş olacak ki 7 Ağustos 1930 günü akşamı Yalova'da, Büyük Oteldeki baloda Serbest Cumhuriyet Fırkasının programından bahsederken İsmet İnönü'nün yanında Fethi Okyar'a hitap ederek:

- Fethi Bey, sen programından Düyunu Umumiyyeyi altın ile ödeme meselesini çıkar. Bu mesele seni zayıflatır, demiştir.

Asım Us

*Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım, Vakit
Matbaası, İstanbul 1964, s. 134 – 136*

SERBEST CUMHURİYET FIRKASININ DOĞUŞU

Akşam olunca [9 Ağustos 1930] Gazi'nin yanına gittim. Gazi ile beraber sofraya inmiştik, sofrada huzuru mütat olan arkadaşlar birer birer yemek salonuna girdikleri esnada, Kütahya mebusu Nuri ve Erzurum mebusu Tahsin Beylere Gazi, benim fırkama geçmeleri için emir verdi. Onlar da "Emredersiniz Paşam." diyerek kabul ettiler. Biraz sonra gelen Reşit Galip Bey'e aynı emir verildi. O da, "Baş üstüne efendim." diyerek kabul etti. Binaenaleyh fırkamız o günden itibaren, Ağaoğlu Ahmet Bey, Kütahya mebusu Nuri Bey, Erzurum mebusu Tahsin ve Aydın mebusu Reşit Galip Beylerden teşekkül ediyordu.

O gece konuşulan şeyler arasında câlib-i dikkat (dikkati çeken)

bir şey hatırlamıyorsam da, her hâlde fırkamızın teşekkülünün tasvip ve takdir yolunda ve böyle bir teşekkülün Cumhuriyeti takviye için pek lâzım olduğunu teyit sadedinde (konusunda), Gazi'nin ber-mutat (alışılmış) sözler söylediğini hatırlıyorum...

Bu gece [10 Ağustos] bütün Ankara mebusları Gazi'yi ziyaret etmek için Yalova Kaplıcalarına gelmiş bulunuyorlardı. Sofra bu sebeple epey kalabalıktı. Aynı zamanda Necmettin Sadık ve Fazıl Ahmet Beyler sofrada hazırıldılar. Tabiatıyla söz yeni fırka bahsine intikal etti. Ankara mebusları vaziyetin inkişafına intizaren (gelişmesini bekleyerek) fırkanın teşekkülünü tasvip edip etmemekte mütereddit (kararsız) bulunduklarından bir şey söylemeyerek sükûtu muhafaza ediyorlardı. Yalnız bu fırkanın benim riyasetimde ve Yalova Kaplıcalarında teşekkül etmesi, Gazi'nin böyle bir şekli arzu eylediğine şüphe bırakmıyordu. Hususiyle bazı mebuslar bir seneye yakın bir zamandan beri Gazi'nin de bir muhalefet fırka teşkili niyetinde olduğundan malûmat almışlardı.

Bununla beraber Ankara mebuslarından yalnız Talât Bey söz alarak Meclisin hâlinde şikâyeteye başladı. Gerek fırkada, gerek Mecliste hükûmetin getirdiği teklifler ve kanunlara karşı söz söylemeye kimsede cesaret kalmadığını söyledi. Hatta bütçe müzakeresinde bile hiçbir mebusun söz söylemediğini ve bütçe müzakeresinin bütçe mukabelesi (okuması) şeklini aldığını ve bir günde beş, on Vekâletin (Bakanlığın) bütçesi geçtiğini söyledi.

Gazi' nin bu sözlerden hiddetlendiğini hissettim. Talât Bey:

- O hâlde siz bu fırkaya geçiniz, dedi.

Talât Bey:

- Emredersiniz, cevabını verdi.

Bunun üzerine Gazi, Talât Bey tarafından Halk Fırkası Riyasetine verilecek istifanameyi bizzat dikte ettirdi. Bununla da iktifa etmeyerek (yetinmeyerek) Talât Beyin Serbest Cumhuriyet Fırkasına geçmek için yapacağı müracaat ve bu müracaata cevaben Serbest Cumhuriyet Fırkası Reisliği tarafından gönderilecek mektubu dahi dikte ettirdi.

Birdenbire bu emrivaki karşısında kalan Talât Bey, Gazi'nin

hiddetli tavrından dahi mütehassis olarak kısmen ciddî, kısmen lâ-tife tarzında:

- Efendim emrettiniz, ben yeni fırkaya geçtim; tabîî orada kalacağım. Fakat önümüzdeki devrede Efendimiz mebusluğumuzu temin ettikten sonra, gelecek Mecliste fırka içinde muhalefet yapılırsa daha iyi olmaz mı? dedi.

Gazi cevap verdi:

- Hizip teşkillerini tecrübe ettik, mazarratlarını (zararlarını) gördük. Bunu tekrar tecrübe etmek doğru olmaz, dedi.

Talât Bey:

- Gelecek intihapta (seçimde) Halk Fırkasının namzetlerini (adaylarını) Efendimiz mi ilân edeceksiniz?

Gazi:

- Ben ilân edeceğim.

Talât Bey:

- Ya Serbest Cumhuriyet Fırkası namzetlerini kim ilân edecek?

Gazi:

- Onları da Fethi Bey ilân edecek.

Talât Bey, Gazi'nin bu ifadesinden telâş ederek:

- O hâlde bizi feda ediyorsunuz Paşam, dedi.

Bunu üzerine Gazi:

- Ne demek, Fethi Beye verdiğim arkadaşları feda mı ediyorum? Arkadaşlar hep şahit olunuz; Fethi Bey namzet göstermek şartıyla, Talât Beyin mebusluğunu temin edeceğim, namusum üzerine söz veriyorum, dedi.

Bu muhavere (konuşma) pek ziyade nazarı dikkatimi celbetmişti. Gazi, Reisicumhur oldukça Halk Fırkası Riyaseti ile bilfiil İsmet Paşanın meşgul olduğunu ve hükûmette olan ve olmayan fırkalara karşı bîtarafane (tarafsızca) ve âdilâne (adilce) muamele edeceklerini temin etmişken, Halk Fırkası namzetlerini bizzat ilân ve tavsiye etmeleri bu bîtaraflığa (tarafsızlığa) mugayirdi (aykırıydı). Söze karışarak:

- Paşam, bu bitarafılığı ihlâl eder (bozar), kabul edemem. Halk Fırkası namzetlerini İsmet Paşa ilân etmelidir, dedim.

Gazi:

- Elbet ileride bir şekil buluruz.

- Hayır, mesele mühimdir. O şekli şimdiden bilmek lâzımdır.

Gazi:

- İleride yapacağım şeyi bana şimdiden söyletmeyiniz.

Ben:

- Vaziyeti anlamak istiyorum. Ben size karşı mücadele için ortaya atılmadım. Siz teşvik ettiniz, ben de fırka yaptım.

Fırka teşekkül ettikten ve mücadele sahasına geçtikten sonra, Halk Fırkasının geriye çekilerek, yalnız sizi bizim karşımıza çıkar-malarından korkuyorum. Bu vaziyeti asla kabul edemem. Onu şim-diden söylemek borcumdur.”

Gazi:

- Efendim siz işi bana bırakınız. Bana itimadınız yok mudur?

Ben:

- Tabii size itimadım vardır.

Gazi:

- O hâlde mutmain olunuz (güveniniz), işi bana havale ediniz. Her hâlde emin olunuz ki, herkesi memnun edecek bir şekil bula-cağım.

Bu aralık sofracılardan biri bana bir telgraf verdi. Telgrafı açıp okumakta iken Gazi sordu: “O nedir?” Ben telgrafı yüksek sesle okudum. İstanbul mebusu Ali Haydar Bey bilâkayidüşart (kayıtsız şartsız) bana olan itimadından bahsederek yeni teşekkül eden fırka-ya kabulünü rica ediyordu. Gazi birdenbire pek şiddetli tehevüre geçti (öfkелendi) ve “Bunu yazan kimdir?” diye sordu.

- Eski İstanbul Valisi Ali Haydar Bey, dedim.

Gazi imza sahibini bundan evvel İstanbul Valisi iken azledi-len ve geçen sene mebusluğa intihap ettirilmeyen Mithat Beyi zannetmiş:

- Bu adamı katiyen fırkanıza kabul etmeyeceksiniz. Ben bunu Halk Fırkasından da tardettireceğim (çıkarttıracağım).

dedi ve birçok tahkirlerde (hakaretlerde) bulundu.

Ben hayretler içinde kalmıştım. Haydar Beyin namuslu, müstakim (doğru), tecrübeli, vatanperver bir zat olduğunu ve fırkamıza geçmek isteyen böyle bir zat hakkında kendisinin bu kadar tehev-vür göstereceği (öfkeleneyeceği) işitilirse, kimsenin fırkamıza geçmeye cesaret edemeyeceğini söyledim. Gazi, telgrafın Ali Haydar Bey tarafından geldiğini anlayınca:

- Ali Haydar Bey hakkında bir şey diyemem, o iyi zattır.

demiş ve fakat Mithat Beyi Halk Fırkasından çıkaracağını tekrar ederek bu zatı biraz daha tahkire (aşağılamaya) devam etmişti.

Ben Talât Beye gösterilen muameleye inzımmam eden (eklenen) bu hâdiseden fevkalâde mükedder olmuşum (kederlenmişim). Fırkanın teşekkülünü bu âna kadar büyük bir şevk ile isteyen Gazi'ye, memnuniyetini mucib (neden) olur mülâhazasıyla (düşünce-siyle) fırkaya iltihak için müteaddit (bir çok) telgraf ve mektuplar aldığı bildirildiği gibi, İstanbul mebusu Ali Haydar Beyden gelen telgrafı da göstermekte mahzur görmemişim. Halbuki Ali Haydar Beyin bilâkayidüşart (kayıtsız şartsız) bana itimat göstermesi Gazi'yi fena hâlde hiddetlendirdiğini gördüm.

Fırkama girecek olanlar bu suretle gazebi (öfkeyi) davet edeceklerse, bu, fırkanın teşkili için teklifte bulunulduğu sıralarda gösterilen samimiyetin devam etmeyeceğine delâlet (işaret) ediyordu. Fırkaya ilk iltihak eden Ağaoğlu Ahmet Bey, Gazi'nin infialine (gücenmesine) mâruz kaldığı gibi, Talât ve Ali Haydar Beyler de aynı muameleye duçar olmuşlardı (uğraşmışlardı).

Demek ki bir taraftan fırkanın teşekkülü arzu edilmekle beraber, diğer taraftan bu teşekkül tasavvur hâlinde çıkarak fiiliyat sahasına geçtiği anda, Gazi memnuniyetsizliğini izhar ediyordu (gösteriyordu). Bunun sırrını anlamak için düşünmeye dalmıştım.

Bunu gören Gazi, yanında hemşiresi Makbule Hanıma:

- Sen de Fethi Beyin fırkasına geç, dedi.

Makbule Hanım.

- Emredersiniz Paşam, dedi.

Gazi, bana hitaben:

- Nasıl, hemşiremi fırkana verirsem memnun olur musun?

Ben:

- İftihar ederim Efendim.

Gazi:

- Daha ne yapayım, işte hemşiremi fırkana veriyorum. Seni daha nasıl memnun edeyim? dedi.

Ben de teşekkürle mukabelede bulundum.

Necmettin Sadık Bey, Akşam gazetesi ile neşretmek istediği bir mülakat için tertip ettiği sualleri bana göstermişti. Ben de kısaca suallerin cevaplarını yazmaya başladım. Gazi işe müdahale etti ve Necmettin Sadık (Sadak) Beye ertesi günü Akşam gazetesinde intişar eden (yayımlanan) aşağıdaki uzun makaleyi dikte ettirdi (benim cevaplarımdan bu mülakatta pek az bir şey kalmıştır):

“Yalova (10) (Başmuhabirimizden) - Bulgaristan seyahatinden avdet ettim. Ve Gazi Hazretlerine arz-ı tazimat (saygı sunmak) için Yalova'ya geldim. Reisicumhur Hazretleri beni lütfen sofralarına davet buyurdular. Sabık (eski) Paris Sefiri Fethi Beyefendi de orada idiler. Bütün Ankara mebusları da Gazi Hazretlerini ziyarete gelmişlerdi. Kendilerini merak ve heyecan içinde gördüm. Bir muhalefet fırkasının teşekkülü etrafında gazetelerde okudukları haberlerden dolayı heyecanlarını gizlemediler. Fethi Beyefendinin aynı sofrada bulunması kendilerini ufak tereddütlere sevk ettiği anlaşılyordu. Serbest konuşup konuşmayacaklarını anlamak isteyen birtakım ima ve işaretler gösterildi. Bu hâlin derhal farkına varan Gazi Hazretleri, gayet açık bir lisanla; “Ne o hemşehriler bir tereddüdünüz mü var?” diye sordular.

İlk söze başlayan Ankara mebusu Talât Bey oldu. “Evet.” dedi. Gazi Hazretleri buyurdular ki:

“Bütün tereddütleriniz hallolunur. Görüyorsunuz ki Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalif nokta-i nazarlarla (görüşlerle) ortaya çı-

kan Serbest Cumhuriyet Fırkasının reisi yanımdadırlar. Tereddütlerinize ben değil o cevap versin.”

Bu kısa mükâlemeden (konuşmadan) sonra yine bir zaman sü-kût ve endişeli hâl devam etti. Nihayet huzur açıldı. Serbest görüşmeler başladı. Herkes memnun ve müsterih oldu. Görüldü ki, muhalif fırka reisi çok mühim vak’alar üzerinde çok ciddi ve çok münekkit (tenkitçi) olmakla beraber, herkesin endişesini uyandırabilecek esas temelde âdeta aynı fırkanın içinde yüksek bir fikirdedir. Bu anlaşıldıktan sonra bilhassa Ankara mebuslarında -ki Gazi Hazretleri de o mebuslardan biridir- neşeli bir hava hasıl oldu. Yeni vaziyet memnuniyetle mütalâa edildi.

Artık sofrada hazır bulunanlar, yepyeni ve çok medenî bir âleme girmekte olduğumuzu anladılar. Bu âlemde, fikir kıymetlerinin daha büyük olacağı muhakkaktı. Bundan sevinenler oldu. Son mütalâalar sırasında yine Ankara mebusu Talât Bey ufak bir itiraz dermeyan etti (ileri sürdü). Dedi ki:

- Efendim daha iyi olmaz mı idi, önümüzdeki intihabı da siz yapaydınız ve ondan sonra Meclis içinde biz bir hizip taksimatı yapaydık.

Gazi Hazretleri dediler ki:

“Hayır bu dürüst bir şey değildir. Lâzımdır ki insanlar evvelâ siyasi rengini, reyini ve azmini sarîh (açık) ve milletçe anlaşılır tarzda ifade etsin. Merdane, namuskârane hareket budur. Fethi Beyefendi ancak bu tarzda hareket edebilir arkadaşlarıdır ve böyle hareket etmiştir. Talât Bey, buyurduğunuz tarz, eski teşekküllerde tecrübe edilmiştir. Bunun verdiği neticeler milleti elemelere, kederlere, sıkıntılara maruz bırakmıştır. Artık biz bütün bu hâdiseleri ve neticeleri görmüş tecrübeli insanlar olarak safsata mahiyetine geçmiş bu gibi şeyleri tekrar edemeyiz. Bugünün Türk heyet-i içtimâiyesi (toplumu), mazinin en derin medeniyetlerinde banilik (kuruculuk) iddia eden bu Türk kavminin (milletinin) bugünkü çocukları açık ve salim (sağlam) yolu bulmuşlardır. Açık ve salim düşünmek, açık ve salim hareket etmek, ve bu suretle Türk’ün yüksek müessesesini, cumhuriyeti yükseltmek. Beraber bu nokta-i nazarları (görüşleri)

mütalâa edenler asla birbirine muarız değildirler. Mühim olan bu nokta-i nazarların tatbikatta muvaffak olmasıdır.

Cumhuriyet Halk Fırkası ve onun reisleri bu sahada muvaffakiyetle yürüdüklerini iddia edeler. Fethi Beyefendi minçihete (bir yönden), yani esas noktada, esas temelde Cumhuriyet Halk Fırkası ile tereddütsüz bir fikir ve fiil iştirakini bütün vicdaniyle kabul ve izhar ettikten sonra tatbikat sahasında muvaffakiyetsizlik addettiği şeylerin sebeplerini, bu esbabın (sebeplerin) tebdil (değiştirme), tadil (değişiklik) çarelerini düşünmüş tecrübekâr bir devlet adamı olarak beyan-ı fikir ediyor (fikrini söylüyor). Ve vadediyor ki menfi gördüğü bazı neticeleri müspet yapabilecektir.”

Gazi Hazretleri sözlerini bitirdikleri sırada Fethi Bey bilhassa şu sözleri kuvvetle ve sarahatle (açıklıkla) söyledi:

- Bizim muhalefetimiz nezahet (incelik) dairesinde (çerçevesinde) cereyan edecek ve hiçbir zaman ciddiyetini kaybetmeyecektir.

Derakab (ardından) Gazi Hazretleri büyük bir devlet reisine, yepyeni bir devlet banisine (kurucusuna), bir vatan halâşkârına (kurtarıcısına) yakışan şu veciz ve belîğ sözleri söylediler. Tarihe geçmesi lâzım gelen bu güzel sözleri aynen zaptedebildiğim için bahtıyarım:

- Cumhuriyet Halk Fırkası reisleriyle çok mücadele edeceğinizi tahmin ediyorum. Fakat ben cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleyi memnuniyetle müşahade edeceğim. Ve şimdiden söyleyebilirim ki en çok kavgalı gibi olduğunuz geceler sizi soframda birleştireceğim. Ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım. Sen ne dedin? Ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinat ediyordun (dayanıyordun)? Bugünden itiraf ederim ki bu, benim için yüksek bir zevk olacaktır.

...Geç vakit sofradan dağıldığımız esnada Gazi, Ankara mebusu Talât Bey'e tekrar ilâşerek:

- Sen artık beri tarafa geçtin.

Talât Bey:

- Mimplendim mi Paşa Hazretleri?

Gazi:

- Yok, öyle sözler işitmek istemem. Bu, namusum üzerine verdiğim sözlerden şüphe etmek demektir. Ben bir defa söz verdikten sonra ondan şüphe etmeye kimsenin hakkı yoktur, demiştir.

Ben de Gazi'nin fikrine iştirak ettim.

...Bu gece [12 Ağustos 1930] Gazi'nin sofrasında İsmet Paşa, Yunus Nadi Bey ile tarihî tetkikatta bulunan profesörler yani Yusuf Akçura, Samih Rifat, Yusuf Ziya, Sadri Maksudi Beylerle Reşit Galip Bey ve sair vardı. Gazi bermutat fırka teşekkülünden memleket ve cumhuriyet için hasıl olacak menfaatlere dair sözler söyledi.

Yunus Nadi Bey o zaman böyle bir teşekkülü tamamen tasvip etmekte idi. Gazi böyle mühim bir vazifeyi ancak bana emanet edebileceğini ve başka kimseye böyle bir vazife için itimadını olmadığını tekrar edip durdu. Sofrada hazır bulunanlardan biri:

- Paris Sefaretini bırakıp bu işe girişmesi, doğrusu Fethi Bey için büyük bir fedakârlıktır, dedi.

Cevaben:

- Benim için hiçbir fedakârlık yoktur. Bilâkis memlekete ve cumhuriyete hizmet için zuhur eden (çıkan) bu fırsat benim için bir şeref ve bir nimettir, dedim.

Yunus Nadi Beyin fırkanın teşekkülü üzerine siyasî hayatımızda hasıl olacak tahavvül (değişiklik) hasebiyle duyduğu şevk ve meserreti (sevinci) hâlâ unutamıyorum.

Bu şevk ve meserret ile bazı tuhaf hikâyeler söylemiş ve sofradakileri güldürmüştü. Yunus Nadi Bey, birkaç gün Cumhuriyet gazetesinde yazdığı başmakalelerle o geceki fikir ve temayülünü izhar etmekten (göstermekten) çekinmemişti.

Artık fırka teşekkül etmiş, beyannamesi Vilâyete verilmiş, programı neşrolunmuştu.

Ali Fethi Okyar

FETHİ BEYLE GAZİ ARASINDA YAZILAN MEKTUPLAR

[9 Ağustos 1930] Akşam saat ona doğru kızım Tezer'le Köşke gittik, aşağıda salonda birçok hanım ve beylerin beklediklerini gördük! Bunlar arasında Abdülhak Hâmit Beyle Kontes Lüsüyen ve Gazi'nin hemşiresi Makbule Hanım da bulunuyordu. Yukarıda hususî bir odada, Gazi, İsmet Paşa ve Fethi Beyler müzakere ediyorlardı. Saat tam 12.30'a kadar bekledik! Nihayet, Gazi ile Fethi Bey indiler ve sofraya başına oturdular. Fakat İsmet Paşa yoktu. Gazi, İsmet Paşayı sordu:

- Hava alıyor, dediler.

Bir müddet sonra Gazi:

- İsmet'i çağırınız, diye emir verdi.

Birisi gitti, fakat avdet ederek:

- Ağaçlar arasında dolaşüyor, hava alıyor, dedi.

Gazi etrafa bir göz kırptı, dudaklarını müstehziâne büktü. Nihayet İsmet Paşa geldi. rengi kızarmış, yüzünün çizgileri büsbütün kırışmış, çok müteessir görünüyordu. Gazi yine kendine mahsus bir eda ile etrafa göz kıpırdatmaları salıverdi ve "Sinirlidir." dedi. Ötekiler gülümsediler. Fakat Gazi'nin yanında sinirlerine hâkim olmayı bilen ve bütün mahareti Gazi'nin en ufak heves ve keyiflerine bile sessiz sedasız itaat etmek olan İsmet de kendisine mahsus tebesümle oturdu.

Gazi, İsmet Paşaya hitaben:

- Yazdıklarımızı okuyunuz! dedi.

Başvekil derhal ceketinin cebinden bir kağıt çıkardı. Bu Fethi Bey tarafından Gazi'ye yazılan mektuptu. Mektupta Fethi Gazi'ye:

"Memlekete gelip iç işleriyle uğraşmak ve Cumhuriyetçi, Halkçı bir fırka kurarak siyasî faaliyete geçmek isterim. Fikirlerinizi almak isterim, diyordu.

Gazi:

- Şimdi de benim cevabımı okuyunuz! dedi.

İsmet Paşa cebinden ikinci bir kağıt çıkardı. Bu cevapta Gazi,

"Fethi Beyin fikrinin yerinde olduğunu, Cumhuriyette bir fırka ile idare etmenin doğru olmadığını, bunun için inandığı dostu olan Fethi Beye bu teşebbüste yardım edeceğini, Cumhuriyet Halk Fırkasını bırakmamakla beraber yeni fırkayı tutacağını" vaat ediyordu.

Dikkat ettim, iki kağıt da İsmet Paşanın eli ile yazılmıştı. Anlaşıldı, bu üç zat saatlerden beri bu mektupları tertip etmekle uğraşıyorlarmış...

Kâğıtlar okunduktan sonra Gazi, hazır olanlara:

- Ne dersiniz? diye sordu.

Bermutat (alışıldığı üzere) başlar aşağıya indi, kimseden ses çıkmadı. Biraz böylece sükutla geçtikten sonra Gazi yüzünü bana çevirerek:

- Profesör Bey! Sen ne dersin? dedi.

Ben öteden beri hiç olmazsa iki fırkanın varolmasını isterdim. Hattâ 1926'da vermiş olduğum bir raporda tek fırkanın zararlarından, murakabesizliğin (denetlemesizliğin) doğuracağı ağır vaziyetlerden bahsetmiştim. Fakat fırkaların böylece danışıklı yaratılmasına misal görmemiştim. Onun için tereddütler içindeydim. Gazi'ye karşı takınılmasını daima bir namus ve şeref borcu, bir vatan ve Türklüğün icabı olarak kabul etmiş olduğum doğruluktan ve açıklıktan bu kere de ayrılmam!

- Bu biraz fazla sun'idir, dedim.

Gazi kaşlarını çatı:

- Ne demek istiyorsun?

- Arz etmek istiyorum ki zatı devletinizin vaziyeti sarıh (açık) değildir. Eski fırka olduğu gibi kalıyor, onun başında yine İsmet Paşa, devletin bütün kuvvetlerine, cihazlarına, vasıtalarına hâkim olarak kalıyor. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi zatı devletleri de dünyaya yayılmış şöhret ve prestijinizle yine o fırkanın başında kalıyorsunuz! Buna mukabil her türlü vasıttadan mahrum Fethi Bey çıkıyor. Kim gider onun yanına?

- Sen gidersin!

- Ben gitmem!

- Niçin?

- Sizden ayrılmam!

- Neden ayrılmazsın? Bana bitişik misin?

- Etinize, kemiğinize bitişik değilim. Fakat ifade ettiğiniz mâna-ya bitişğim.

Gazi artık kızdı ve bu gibi hâllerde yaptığı gibi mendilini yan cebinden çıkardı, burnunu sildi ve başını yükseğe kaldırarak:

- Bana, senin karıştırıcı adam olduğunu söylerlerdi. Ben inanmazdım. Hakikaten sen karıştırıcısın!

Fethi Bey söze karıştı ve:

- Paşam, Ahmet Beyin fikirleri doğrudur, dedi.

Paşa büsbütün kızdı:

- Ahmet Beyi ben iyi tanırım. Onun bütün endişesi her tarafını emniyete alınmış görmektir. Şimdiye kadar ötede beride, Meclis koridorlarında, gazete sütunlarında didinip duruyordu, işlerin iyi gitmediğinden şikâyet ediyordu. Şimdi kendisine açıktan söylemek, kusurları görmek, hataları doğrultmak imkânı veriliyor. Neden tereddüt ediyor?

dedi ve kızım Tezer'e çevrilerek:

- Tezer Hanım! Siz iyi yetişmiş çocuklarsınız! Fakat sakın babanıza bakmayın. Onun kafası Acem felsefesi ile dolmuştur. Korkarım sizi de boğar! diye hitap etti.

Kızım hürmetkâr bir tavırla, fakat metin bir eda ile:

- Babamız bizim için daima iyi yol gösteren bir mürşit olmuştur! dedi.

Hazır olanlar kızımın bu cevabından haz aldıklarını tavırlarıyla anlattılar. Gazi kendisi de içinden memnun oldu ve fakat göstermek istemeyerek yüzünü Fethi Beye çevirdi:

- Bu nasıl şeydir? En çok güvendiğiniz ve inandığınız arkadaşlarınızı vatan ve millet hizmetine davet ediyorsunuz! Tereddüt ve şüphe ile karşılanıyorsunuz! Artık hangi heves ve ümit ile çalışılır? dedi.

Bu sözler titrekle ve müessir (dokunaklı) bir sada ile söylendi ve hazır bulunanlar üzerine istenilen tesiri yaptı. Fethi Bey derhal:

- Tereddüt, şüphe ve filân yoktur. Söz sözdür! dedi.

Bu aralık ben Gazi'nin acı sözlerinden müteessir olarak sandal-yemi geriye çekmiş ve yanımda oturan hanımın arkasına saklanmış-tım. Gazi bu kere hanıma geri oturmasını ve bana da ileri gelmemi emretti ve:

- Daha ne düşünüyorsunuz? diye sordu.

- Paşam, dedim, bana hitabederek beni şereflendiriyorsunuz! Benim de prensibim size karşı düşündüklerimi olduğu gibi söyle-mektir. Fakat bu da sizi sinirlendiriyor. Şimdi ben ne yapayım?

- Sinirlenmeyeceğim, düşündüklerini söyle!

- Pekâlâ! Fırka kurmanın gayet tabii ve hazır bir yolu vardı. Zâ-tı devletlerince de malumdur ki bizim fırkamızda bugün dahi birbi-riyle anlaşılamamış, uyuşamamış ve ilk fırsatta çarpışmaya hazır iki unsur vardır: Terakkiperverler, İlericiler, Muhafazakârlar ve Gerici-ler! Bunlar bugün aynı fırkanın bayrağı altında toplanmışlar, yanya-na oturuyorlar. Fırka ve Mecliste bunlara serbest düşünmek, serbest söylemek ve serbest hareket etmek imkânı verilirse fırka kendi ken-dine ikiye ayrılır ve bu cepheler gitgide iki fırka hâlini alır.

Gazi, kahkaha ile güldü:

- Bu fikir profesör Beyin başına gelmiş de kimsenin aklına gel-memişmiş! Hayır! İlk düşüncemiz bu oldu. fakat o bırakmadı! diye-rek İsmet Paşayı işaret etti.

İsmet Paşa benim karşımda oturuyordu. Ben İsmet Paşaya sor-dum:

- Paşa, neden bırakmadınız?

Paşa, o dudaklarında eksik olmayan tebessümle:

- Ben isterim ki benim taraftarlarım belli olsun! On kişi olsun, arkamda bir tabur gibi gelsin! Yoksa bugün burada, o gün orada, ben bunu istemem!

Bana hitaben:

- Fırkada ve Mecliste serbestlikten bahsettiniz! Siz ne zaman söz istediniz de verilmedi veyahut söylemekten menedildiniz?

- Resmen cevap isterseniz hiçbir zaman! Fakat hakikati isterse-
niz daima! Çünkü serbestî öyle bir şeydir ki sizi kuşatan havadır. O
hava kurutulursa elbetteki kimsede ne söz istemek, ne söz söylemek
hevesi kalır. Barem Kanunu münasebetiyle söz aldım söyledim, ba-
şıma gelenleri biliyorsunuz! Halbuki bu kanun, bu memleketin ma-
liyesini ve ekonomisini altüst etti ve edecektir. On dakikanın içinde
memleketin üzerine durup dururken on iki milyonluk altından çı-
kılmaz bir yük yüklendi. Biz mebuslar dört yüz alıyorduk ve gayet
memnunduk. Neden beş yüz liraya çıkarmak lüzumu hâsıl oldu?
Neden on dakika Vekillikte bulunmuş olan birisi, velev (hatta) ar-
kasında on dakika devlet hizmeti bulunsa bile, ayda yüz elli liraya
kadar hiçbir memleketin tahammül edemeyeceği bir tekaüdiye
(emekli aylığı) alsın? Neden mebusların mebusluk müddetlerinin
memuriyet gibi telâkki edilmesi -ki Teşkilâtı Esasiye Kânununa
(Anayasa) tamamen muhaliftir- yetmiyormuş gibi bir de onların me-
busluk tahsilatı üzerinden tekaüdiye verilmesi esasî kabul edildi?

Başvekilin dudakları yine tebessüm içinde, fakat gözleri diri bir
hakaret ifade ediyor!

- Ahmet Bey, dedi, siz hülyaperver bir idealistsiniz. Hayattan
haberiniz yoktur. İnsanlar para istiyorlar para! Ve siyasi adamlar in-
sanların bu isteklerini nazara almak zorundadırlar. Siz bunu anlaya-
mazsınız!

- Hakikaten Paşa Hazretleri anlayamıyorum. Para kimin? Onu
isteyen kim? Veren kim? Türk köylüsünün etinden tırnağından ke-
sip vekillere, mebuslara, büyük memurlara, kumandanlara vermek
kimsenin hakkı değildir. İşte bu hak mefhumu teneffüs ettiğimiz
havadan kovulmuş ve onun için de, herkes söz almak ve söz söyle-
mek haklarını haiz ise de onları kullanmak cüreti kimsede kalma-
mıştır.

Gazi, muhitindeki adamlar arasında bu gibi münakaşaların geç-
mesinden memnun olur ve zevk duyar. Çünkü evvelâ bunları birbi-
rine karşı kor, sonra kimin ne olduğunu anlar.

Bu kere İsmet Paşa ile aramızdaki münakaşayı zevkle dinledi. Nihayet yine bana hitaben:

- Sizin murakabe ve kontrol dediğiniz bu hürriyeti, Mecliste temin etmek için kaç kişi kifayet eder?

- Bir düzine doğru, dürüst, malûmatlı ve cesur adam yetişir!

- Ben yeni fırkaya elli, altmış ve daha çok mebus temin edeceğim. Şimdiden bile işte size Kütahya mebusu Nuri (Conker)'yi umumî kâtip olmak üzere veriyorum. Nuri, kabul ediyorsun.

Nuri Bey:

- Emredersiniz!

- Şimdi Saffet (Arıkan)'le karşı karşıya geliniz, çarpışınız bakalım! Hemşirem de şimdiden yeni fırkaya girmiştir.

Mecliste hazır bulunan hanımefendi kabul işareti ettiler ve fiilen Serbest Fırkanın sonuna kadar çok sadık ve doğru bir âzası olarak kaldılar.

Bütün bunlar hakikaten ümit verecek, teşebbüsün ciddiyetini teyid edecek alâmetlerdi.

Gazi yine bana hitaben:

- Daha da söyleyecek bir şeyin var mı?

Gazi'nin soğukkanlılığı bana cesaret vermişti.

- Fethi Bey bu Meclise nasıl girecek? Yeni fırkanın Meclis dahiinde liderliğini nasıl icra edecektir?

- Mebus olacak!

- Paşam, nasıl mebus olacak? Orasını aklım almıyor?

- Canım, nasıl aklın alamıyor? Nasıl başkaları mebus oluyolar, o da öyle olacak!

- Paşam, af buyurunuz! Başkalarını siz tavsiye ediyorsunuz! Çünkü onlar sizin fırkanızdandır ve yine fırkanıza mensup müntehibi saniler (ikinci seçmenler) de onları seçiyorlar. Şimdi Cumhuriyet Halk Fırkasından olmayan Fethi Beyi siz nasıl tavsiye edeceksiniz? Halk Fırkasının müntehibi sanileri başka bir fırka kurmak için birisini nasıl seçerler?

Gazi'nin kaşlarındaki malûm tüyler kabarmaya başladı. Kızı-yordu.

- Canım, ne karıştırıyorsun? Seçilecektir diyorum.

Ben hakikaten karıştırdığımı anladım ve sustum ve herkes de başını aşağı dikti.

Artık saat ilerlemişti. Abdülhak Hâmit Beyin yazıp getirdiği bir kaside okunacaktı. Hâmit Bey gözlüğünü takarak okumaya başladı. Fakat üçüncü beytinde Gazi kendisini durdurdu. Şiirlere derhal nazire (benzerini) söyleyecekti. Bu nazire gayreti tâ saat yediye kadar devam etti. Fakat mahsul (elde edilen) pek kıt oldu. Daha doğrusu hiç olmadı. Buna rağmen sofradan kalkıldığı zaman Nuri Bey kendine mahsus espri ile:

- Efendiler, devam edelim, nazireleri bekleyelim, dedi.

Ahmet Ağaoğlu

Serbest Fırka Hatıraları, 2. Baskı, Baha Matbaası
İstanbul 1969, s. 6-7, 10-15

SERBEST FIRKA DOĞAR DOĞMAZ ÖLDÜ

Senesini hatırlamadığım bir yaz [Ağustos 1930], biz eski Ankara mebusları Talat, Şakir, İhsan ve Halit Ferit Beyler, tesadüfen İstanbul'da birleşmiştik. O sırada Yalova'da bulunan Atatürk'ü hep beraber gidip ziyaret edelim, denildi.

Ertesi gününü sabahleyin vapura giderken aldığımız gazeteler, Fethi Beyin (Okyar) yeni bir parti teşkil etmek üzere olduğunu yazmakta idiler. Bunu kimse beklemediği için hayretle karşılandı. Vaziyeti herkes kendi düşüncesine göre tefsir ediyordu (yorumluyordu).

Bizim Talat Bey de, Avrupa memleketlerinde müteaddit (çeşitli) partiler bulunduğu için, bizde de iki parti bulunmasını arzu eden Atatürk, Fethi Bey'e ikinci bir partinin teşkili (kurulması) için emir vermiştir, şeklinde telakki etmişti.

Diğer arkadaşlar, bir mütalaada (görüşte) bulunmadılar. Ben, o

fikirde değildim. Atatürk'ün bir postta iki arslan bulunmasına rıza gösterecek yaradılıştta bir zat olmadığı kanaatindeydim.

Dedim ki:

- Gazi'nin memlekette ikinci bir partinin teşkilini kendilerinin düşündüğünü zannetmiyorum. Yalnız Fethi Bey, Avrupa memleketlerinde müteaddit (çeşitli) partiler vardır, biz de halk partisinden başkalarını tesis edelim diye Atatürk'ü taciz edip durmuşsa belki istemeyerek, sen bir parti teşkil et bakalım, demiş olabilir.

Yalova'ya varınca, doğruca köşke gittik. Atatürk'ün çiftlikte bulunduğunu, akşama doğru geleceğini söylediler.

Biz de otele geldik, akşam üstü Atatürk tarafından gelen bir zat, bizi köşke davet etti, gittik.

Fethi Bey, o zaman Halk Partisi Katibi Umumisi (Genel Sekreteri) olan Saffet (Arıkan) Bey, İzmir mebusu Tahsin Bey ve Ağaoğlu Ahmet Bey, orada idiler.

Atatürk'ün hemşiresi Makbule Hanım, Tahsin Beyin refikası ve Afet Hanım da geldiler.

Yemek başladı. Bir müddet sonra Atatürk, Ankara mebuslarına tevcihi hitap ile (yönelerek):

- Fethi Bey partisini nasıl gördünüz? dediler.

Talat Bey:

- Efendim, memlekette ikinci bir partiye çok ihtiyaç vardı. Çünkü birçok kanunlar Meclisten münakaşasız geçiyor. Hatta bu sene ki Bütçe Kanununu müzakere değil (görüşmedik), mukabele ettik (karşıladık).

deyince, Atatürk pürhiddet (hiddetle):

- Sizi Bütçe ve Kanun müzakerelerinde mütalaanızı (görüşlerinizi) söylemekten kim men ediyor? Her mebus, Mecliste istediğini söylemekte muhtardır (özgürdür). Mademki, ikinci partiye ihtiyaç varmış, siz de o partiye geçin... dediler.

Talat Bey buna muvafakat gösterince (uyunca), Atatürk, kalem kağıt istetti ve Talat Bey'e Halk Partisinden istifayı ve yeni partiye ka-

bölünü mutazammın (bildiren) iki mektup yazdırarak, istifanameyi Saffet Beye, diğerini de Fethi Beye verdikten sonra, Talat Beye:

- Gelecek intihaplarda (seçimlerde) seni listeme almayacağım. Fethi Beye şirin görünmeye çalış, dediler.

Yemeğe oturduğumuz zaman, salonda alafranga müzik vardı. Tahsin Beyin işareti üzerine, onlar gitti. Alaturka saz takımı geldi. Bunlar başladıkları faslın sonunda tesadüfen:

*"Hani ya sen benimdin
Neye döndün sözünden.
Çapkın aldattın beni,
Anlıyorum gözünden."*

Şarkısını okumuşlardı. Bitince Atatürk tekrarını emretti ve bu emir dört beş defa tekerrür etti.

Anlaşıyor idi ki, bu tekerrür, Talat Beye tariz (dokundurma) içindi. Saat sabahın dördü olmuştu.

İkinci parti meselesi Meclise intikal etti ve partinin, bazı sebepler dolayısıyla feshi kararlaştırıldı. Serbest Fırka yaşayamadı. Do ğ ar doğmaz öldü.

Rıfat Araz

"Serbest Fırka Do ğ ar Do ğ maz Öldü", Yeni Sabah Gazetesi, 21 inci Yıl, No:7080, 19 Kasım 1958, s.3

GAZİ'NİN PARTİLER ARASI TARAFSIZLIĞI

Serbest Cumhuriyet Fırkasının açıklanması her tarafta derin bir sürpriz olmuştu. Hâdise üzerine merak ve alâka duyan Ankara mebusları Yalova'ya koşmuşlardı. Atatürk, mebusları Reiscumhur Köşkünde yemeğe alıyordu. Ankara mebusları sofrada Paris Sefiri Fethi Beyi görünce tereddüde düştüler. Atatürk:

- Nedir? Hâlinizde bir tereddüt görüyorum. Muhalefet fırkası teşkil etmek için hazırlanan Fethi Bey arkadaşınızın bu sofrada bulunması galiba hayretinizi mucip (hayretinize neden) oldu?

diye kendilerine hitap edince, içlerinden Ankara mebusu Talât Bey:

- Evet, Paşa Hazretleri tereddüde düştük, diye cevap vermişti.

Bunun üzerine Atatürk izah etti:

- Sizin bütün tereddütleriniz hallolunacaktır. Görüyorsunuz ki, Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalif noktai nazarlar (görüşler) ile ortaya çıkan Serbest Cumhuriyet Fırkasının reisi yanınızdadır. Tereddütlerinize ben değil, o cevap versin.

Bunun üzerine mebuslardan bazıları düşüncelerini söylemeye başladılar. Bu arada yine Ankara mebusu Talât Bey şu mütalaada bulundu.

- Paşa Hazretleri, önümüzdeki seçimleri de zâtı devletleriniz yapsaydınız da ondan sonra Meclis içinde bir hizip taksimatı yapılsaydı daha iyi olmaz mıydı? dedi.

Atatürk, buna şu cevabı verdi:

- Hayır! Bu tarzda hareket doğru olmaz. Medenî memleketlerde siyasî mücadeleye giren insanlar iptida kendi kanaatlerini, memleket idaresinde takip edecekleri prensipleri ortaya koyarlar. Halk efkârına anlatırlar. Seçimlerde halkın kendilerine rey vermelerini isterler. Fethi Beyefendi ancak bu tarzda hareket edebilir arkadaşlarıdır ve böyle hareket etmiştir. Talât Beyin bahsettikleri hareket tarzı eski teşekküllerde tecrübe edilmiştir. Bunun verdiği neticeler milleti elemle-re, kederlere, sıkıntılara uğratmıştır. Artık biz bütün bu hadiseleri ve neticelerini görmüş tecrübeli insanlar olarak safsata mahiyetine geçmiş bu gibi eski şeyleri tekrar edemeyiz. Bugünkü Türk milleti, mâzinin en derin medeniyetlerinde bânîlik (kuruculuk) iddia eden bu Türk kavminin bugünkü çocukları açık ve sâlim yolu bulmuşlardır.

Atatürk'ün bu kesin sözleri karşısında artık başka türlü mütalâa beyanına imkân yoktu. Bundan sonra Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu içinde Serbest Cumhuriyet Fırkasına geçmeye meyilli olanları araştırdı. Bunların başında kendisinin yakın arkadaşlarından Nuri Conker ile Tahsin Uzer vardı. Ankara mebusu Talât'ı da Serbest Cumhuriyet Fırkasına girmek istidadında görmüştü. Talât Bey, Atatürk'ün teklifini memnurlukla kabul etti.

Bundan sonra Atatürk'ün Yalova'daki sofraları, fırka (parti) meseleleri üzerinde münakaşalar ile geçiyordu. Yine bu sofralardan birinde Tahsin Uzer ile yanyana tesadüf etmiştim. Tahsin Uzer, beni Serbest Cumhuriyet Fırkasına girmem için teşvik ediyordu. Kendisine red cevabı verince:

- Öyle ise matbaanızın kapısına kilit takarsın! demişti.

Bir aralık Atatürk'ün gözü Türk Ocağı Reisi Hamdullah Suphi Beye takıldı:

- Hamdullah, dedi, siz de Fethi Beyin fırkasına geçmelisiniz.

Hamdullah Bey itiraz etti:

- Paşam, benim bütün siyasî hayatım Cumhuriyet Halk Fırkası içinde geçmiştir. Beni mâzur görmenizi rica ederim, dedi.

Atatürk ısrar etmedi.

O akşam yine sofrada Fethi Okyar da vardı. Bir aralık Atatürk'ün kendi fırkasına karşı buyurdukları gibi tam tarafsız olmadıklarından şikâyet etti.

- Paşam, işte Asım Bey şahittir. İsmet Paşa ile beni bir babanın evlâdı olarak kabul buyurduğunuzu söylemişsiniz. Halbuki böyle olmuyor, dedi.

Bu söz Atatürk'ün biraz canını sıktı. Kendi teşviki ile en yakın arkadaşlarından bir kısmını Serbest Cumhuriyet Fırkasına verdiği, hatta hemşiresi Makbule Hanımı bile fırkaya kaydettirdiği hâlde Fethi Okyar bunu kâfi bulmuyordu. Dedi ki:

- Fethi Bey, ben sözümde duruyorum. Fakat benim üzerimde bir de bu memleketi emniyet ve huzur içinde tutmak mesuliyeti var. Siz hemen birkaç ay içinde iktidara geçmek için uğraşıyorsunuz. Hiç beklemeye tahammül göstermiyorsunuz. Bugün iktidarda olanları düşürüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz? Bana bir kere bu kanaati vermelisiniz.

Fethi Okyar, Atatürk'ün bu açık ve bir nevi ihtar teşkil eden sözlerine cevap vermedi.

Atatürk'ün bu sofraları gecenin geç saatlerine kadar devam edi-

yordu. Ve hep konuşmalar, iktidar ve muhalefet fırkaları etrafında cereyan ediyordu.

Atatürk, Hamdullah Suphi Beye Serbest Cumhuriyet Fırkasına geçmek teklifi yaptığı gece sofradan kalktık, Atatürk'e veda ederken ben, Hamdullah Suphi Beyin yanında bulunuyordum. Atatürk, Hamdullah'ın elini sıktıktan sonra hafifçe gülümseyerek şöyle dedi:

- Sizi bu akşam Serbest Cumhuriyet Fırkasına verecektim. Fakat sonra düşündüm. Sizinle beraber Türk Ocaklarını da vermiş olacaktım. Buna gönlüm razı olmadı.

Atatürk'ün Hamdullah Suphi Beye söylediği bu söz, Fethi Okyar'ın fırkalar arası tarafsızlık bakımından yaptığı şikâyetle biraz haklı olduğunu gösteriyordu.¹

Gazi, benim yanımda [7/8 Ağustos 1930] İsmet ve Fethi'ye hitap ederek:

- Her ikinizin benim nazarımda bir babanın iki evlâdından farkınız yoktur. Reisicumhur oldukça her ikinize müsavi muamele edeceğimden hiç şüpheniz olmasın. Fakat iyi anlaşılmalı. Ben her iki taraftan da değilim yahut bîtaraf (tarafsız) değilim. Ben bir tarafım. Fırkam Cumhuriyet Halk Fırkasıdır. Reisicumhur oldukça İsmet Paşayı kendime vekil yapmışımdır. Eğer İsmet Paşanın idare ettiği bu fırka ekalliyette (azınlıkta) kalırsa onu da memnuniyet ile kabul edeceğim, dedi.²

Asım Us

1 Gördüklerim Duyduklarım Duygularım, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1964, s.140 – 143

2 Asım Us'un Hatıra Notları, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966, s. 14

"DAİMA BİTARAF KALACAĞIM"

Ben mebus olduktan [Ekim 1927] sonra yaptığım işlerde (...) muvaffakiyetsizliklere uğradıkça, neye mebus oldum diye düşünmeye başladım ve memnunen Büyükdere'ye giderek Fethi Beyle görüştim. Serbest Fırka'nın tesisi için Gazi tarafından kendisine emir

verildiğini anlattı. Fethi Beyi de Meşrutiyetin ilânından sonra tanı-
mıştım. Bana:

- Benimle beraber çalışır mısın? diye sordu.

Ben de muvafakat ettim; çünkü hükûmetin hakkıyla mura-
kabe edilmediğini (denetlenmediğini) bir mebus gözü ile görü-
yordum, sinirleniyordum. Millet Meclisine bazı dokunaklı lâyiha-
lar (tasarılar) yazmaya başlamıştım. Huluskârlar (dalkavuklar)
birçok dedikodular yaptılar. Hatta “Teferrüt etmek (sivrilmek) is-
tiyor.” gibi sözler icat ettiler. Nihayet Gazi ile yüzyüze geldik. Bir-
kaç kere bana çattı.

Her ne ise, Fethi Bey, bana:

- Paşa, yarın akşam Yalova’da Gazi’yi görmeye beraberce gide-
lim. Akşam üzeri Köprüde, Yalova vapurunda birleşelim, dedi...

...Velhasıl akşam, geç vakit, Yalova’ya gittik; oteldeki odaları-
mıza uğradık ve hemen Gazi’nin dairesinde büyük yemek salonuna
gittik. Bu salonda otuz, kırk kişilik büyük bir yemek sofrası kurul-
muştu. Salonda üç, beş kişi vardı. Beş on dakika sonra Gazi geldi;
selâmlaştık.

Fethi Bey:

- Süreyya Paşayı da Fırkamıza aldık, dedi.

Gazi:

- Çok iyi oldu, memnun oldum, buyurdular.

Bu sırada huzuru mutat zevat birer, ikişer gelmeye başladılar.
Sofranın baş tarafında Gazi, sandalyesine oturdu. Sağ tarafına Fethi
Beyi oturttu. Sol tarafına da İstanbul Vali ve Belediye Reisi Muhittin
Bey oturdu. Fethi Beyin sağında Şükrü Nailî Paşa, onun da sağında
Abdurrahman Nafiz Paşa oturdular. Muhittin Beyin solunda Profe-
sör Sadri Maksudî Bey ve bunun da solunda ben oturdum. Diğer ze-
vat gelişi güzel sofraya dağıldılar. Her hâlde o gece otuz kişiden faz-
laydık. İçilmeye başlandı, konuşuldu. Bir müddet sonra, Gazi, beni
yanına çağırdı... Gittim, tabii ayakta durdum. Herkes sükût etti;
dinlemeye başladılar.

Gazi:

- Fethi Bey! Süreyya Paşayı fırkanıza aldığınıza çok memnun oldum. Kendisi hem şehirci, hem de teşkilâtçıdır, buyurdular.

Ondan sonra bana tevcihi hitap ile (hitap ederek):

- Bak, ben, Reisicumhur sıfatıyla bîtarafım. Bir fırkanın başında pek muhterem arkadaşım İsmet Paşa Hazretleri bulunuyorlar. Diğer fırkanın başında da yine pek muhterem arkadaşım Fethi Beyefendi bulunuyorlar. Bu iki fırka birbiriyle çarpışacak, birbirlerini kontrol edecek, birbirleriyle mücadele eyleyeceklerdir. Lâkin dünyaya karşı da: "Türklerde de bir terbiye-i siyasiye mevcut olduğunu" ispat edeceksiniz, buyurdular.

Ondan sonra, sofrada bulunanlara hitaben:

- Bakınız! Ben, Reisicumhur sıfatı ile bu iki fırkaya karşı daima bîtaraf kalacağım, dediler.

Ve ondan sonra da, Şükrü Naili ve Abdurrahman Nafiz Paşalara hitaben:

- Ordu! Siz de benim gibi daima bîtaraf kalacaksınız; bu iki fırkanın mücadelelerine asla karışmayacaksınız, buyurdular.

Ve bu suretle de, bana da bir direktif vermiş oldular. İşte o sırada, Gazi'den, daima bîtaraf kalacaklarına dair, kavi (kuvvetli) bir teminat istemeyi aklımdan geçirdim; lâkin cesaret edemedim; çünkü mevkii büyük bir zat olduğu için, sözünden dönmez sandım.

Her ne ise, aradan bir, iki saat geçti; tekrar beni yanlarına çağır-dılar. Bu defa:

- Fabrika ne âlemde? diye sual buyurdular.

Ben de:

- Çalışıyoruz, dedim.

- Benim için, sureti mahsusada (özel olarak) lâcivert kostümlük bir kumaş imâl edeceksiniz, diye emir buyurdular.

Ondan sonra Fethi Beye dönerek, parasının mutlaka verilmesini tembih ettiler. Bu kumaşı, başka türlü kabul edemeyeceklerini ilâve buyurdular.

İstanbul'a avdetimde kumaş, sureti mahsusada imâl edilmeye başlandı ve on beş gün sonra da takdim edildi.

Asıl garip olan bir mesele varsa, o da, kendisine takdim edilen bu kumaşlardan dolayı Gazi'nin Fethi Beye, aleyhimde, "Süreyya Paşa, hakkı sükût olarak birkaç metre kumaş göndermiş." diye atıp tutarak söylenmesi ve Fethi Beyin de, "Siz o gece Yalova'da emrettiniz." diye cevap vermesi üzerine, hiç hatırlamadığını ifade etmesidir!..

Her ne ise, sadede gelelim: Yalova'dan sabah gayet erken vapura binmiştim. Sayın Kılıç Ali de vapurda idi. Aramızda, Gazi'nin, bîtaraf kalıp kalmayacağı hakkında, münakaşa başladı. Kılıç Ali, "Halk Fırkası'nın bânisi (kurucusu) olan Gazi, nasıl olur da, bîtaraf kalır." diyor ve kalmayacağına ısrar ediyordu. Ben de:

- Gazi dün akşam sofrada, kendi ağzıyla bunu dünyaya ilân etti, bîtaraf kalacaktır, diye ısrar ediyordum.

Neticede bu bahsi Kılıç Ali kazanmış oldu; çünkü, dört ay sonra Gazi sözünden döndü.

Süreyya İlmen

Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka, Muallim Fuad Güctüyener Yayınevi Yayınları, İstanbul 1951, s. 7 – 8, 68 – 70

"BEN MUSTAFA KEMAL, VERDİĞİM SÖZÜ YAPARIM"

[21] Ağustos'un 24'üne doğru, (Yalova'da) sofrada hazır bulunanlar: Şair Emin Bey, Nafia Vekili Recep Bey, Konya mebusu Refik Bey, İstanbul mebusu Yusuf Akçura, Naki Bey, Rasim Bey, İbrahim Bey, Doktor Emin Cemal, Asaf, Nuri, Saffet, Tahran Sefiri Hüsrev Bey, İstanbul Valisi Muhittin Bey, Sivas mebusu Şemsettin Bey, Darülfünun profesörlerinden Sadri Maksudi Bey, Samih Rifat Bey, Yusuf Ziya Bey, İzmir mebusu Vasıf Bey, Dahiliye ve Hariciye Vekilleri, ben ve kendisi.

Cumhuriyetin payidar olması (yaşaması) lüzumundan bahsederek (beni yerine oturtmuştu):

- Biz bu müesseseyi hacılara hocalara terk etmek için meydana getirmediğimiz. Tarihi "Octave"a bırakamayız.

Bana hitaben:

- Siz benim çok kadim (eski) ve emin bir arkadaşısınız. Size namusumla temin ederim ki bu mefkûreyi yaşatmak hususunda, etrafınızda kimse kalmamış olsa, ben size bir nefer gibi arzı hizmet edeceğim (hizmet sunacağım). Bu fikir ve maksadımı istersen yarın bütün kainâta ilân ederim.

Üç defa tekrar etti:

- Ben Mustafa Kemal, verdiğim sözü yaparım. Cumhuriyet müessesesinin bir müstebit (diktatör) eline geçeceğini mezarımda bile duysam, millete karşı haykırmak isterim. Bu itibarla, hâl-i hayatımda (yaşadıkça) ben bu vatanda hürriyet havası teneffüs edemedim. Her bir vatandaş gibi Beyoğlu Caddesinde bastonla gezmeyi ne kadar arzu ederim.

Bu teminata nasıl itimat etmeyebilirdim? (Galip Beyin bulunmadığı gece benim maksadımı kimse anlayamaz.)

- Cumhuriyetin milletin kalbinde kök saldığını görmek yegâne emelimdir.

Şair Emin Beye hitaben:

- Emin Bey, yeni fırkada çalışacaksınız.

Başıyla tasdik ettirdi. Naki Beye hitaben:

- Hocam, siz de.

Naki Bey cevabı muvafakat (uygun cevabını) verdi.

Kapıdan çıkarken veda esnasında, Rasim, İbrahim ve Asaf Beylere teveccüh etti (yöneldi). Bana hitaben:

- Bu akşamki kazancınızdan memnun musunuz?

Ali Fethi Okyar

GAZİ, SERBEST FIRKAYI NİÇİN KURDU?

Atatürk, Serbest Fırkayı niçin kurdu? Bu başka bir hikâyesidir. Ben o zaman memleket dışında idim. Döndüğümde Atatürk'ü, İsmet İnönü'yü Yalova'da bulmuştum.

Atatürk, Hükümet tenkitçilerine yeni fırkaya katılmalarını tavsiye ediyordu. Gerçi şair Mehmet Emin Bey hükümeti ne yerer, ne de överdi. İlk akşam sofrada onu da görmüştüm.

Atatürk:

- Beyefendi, biliyorsunuz, bir muhalefet fırkası kurduk. Bu da bir vatan vazifesidir. Arkadaşları takviye buyurmak istemez misiniz? dedi.

Emin Bey pek saf, yüreği temiz bir efendi idi. Hemen:

- Emredersiniz, dedi.

Atatürk'ün yeni fırkadan olan hemşiresi yan yan baktı:

- Bize hep böyle beyleri veriyorsunuz (Beni göstererek) şu arkadaşınızı verseniz a... dedi.

Atatürk:

- Bütün gazeteciler sizden. Bir tane de bana bırakınız, cevabını verdi.

Ben bir muhalefet fırkasının hiç sırası olmadığı fikrinde idim. Konuşmalarım Atatürk'ün hoşuna gitmemiş olmalı ki bana ertesi günü yakınlarından biri ile haber yollayarak ihtiyatlı olmamı tavsiye etti.

Falih Rıfki Atay

"Atatürk Devrinden Hatıralar", Dünya Gazetesi, Yıl:6, Sayı:1916, 4 Temmuz 1957, s.3; Çankaya – Atatürk Devri Hatıraları, İkinci Cilt, Dünya Yayınları, İstanbul 1958, s. 659

VERGİSİZ HÜKÜMET OLUR MU?

Serbest Fırkanın vergileri kaldıracağız diye propaganda yaptığı, Sayın Fethi ile Yalova'da bulunduğum sırada, Gazi'nin:

- Fethi Bey! Bizim hemşireye söyle vergileri kaldıracanız diye ilân edip durmasın; vergisiz hükûmet olur mu?

diye verdiği emirden öğrenmiştim. Acaba Gazi doğrudan doğruya bu emri hemşiresine veremez miydi? Neden Fethi'yi vasıta kılmak istedi?.. İşte Gazi'nin bu da bir siyasî manevrası olsa gerek! Çünkü ben, başka kimseden böyle bir şey işitmemiştim; artık ben bu gibi dedikoduları gördükten sonra bu şerait (şartlar) altında yeni fırkaların kurulup uzun müddet, yaşamaları adimülmkân (imkansız) olduğuna kanaat getirmiştim...

Sonradan öğrendim ki:

O sıralarda bir gün Gazi'nin hemşiresi Makbule Hanımefendi ile Gazi'nin evlâd-ı mânevîsi (manevi evladı) Nebile Hanımın valideleri bir otomobille Yalova köylerinden birisine gitmişler, birçok köylü kadınlarıyla konuşmuşlar; bu kadınlar hâllerinden şikâyet etmişler: Kimisi vergi borcundan bahsetmiş, memurlar gelip eşyalarını ellerinden alıp satıyorlarmış, velhasıl bir türlü vergilerini veremiyorlarmış; çünkü mahsul zamanlarına tesadüf etmiyormuş. Kimisi başka şeylerden bahsetmiş. Neticede hükûmetten şikâyet! Makbule Hanımefendi de tek mil (bütün) köylü kadınlarına hitaben: "Şimdi Serbest Fırka teşekkül etti, bu vergileri kaldıracanız; inşallah bundan sonra bu gibi müşkülâta tesadüf etmeyeceksiniz; geliniz, bizim Serbest Fırkaya aza (üye) olunuz." demiş.

Akşam Yalova'ya avdetde (dönüşte) Nebile Hanımın validesi bunları Gazi'ye anlatmış. Gazi kızmış; akşam sofrada hemşiresine sormuş: "Ne o! Sen vergileri kaldıracanız demişsin!" diye çıkmış. Makbule Hanım da: "Evet, söyledim; ben propaganda yapıyorum. Sen nasıl Halk Fırkası için çalışıyorsan ben de Serbest Fırka için çalışacağım." demiş. "Ya! öyle mi?" diye Gazi cevap vermiş ve hemen bir motor hazırlatıp hemşiresini İstanbul'a gece yarısı göndermiş!

Süreyya İlmen

SERBEST FIRKA'NIN DO Ğ U Ş U N D A N S O N R A

Gazi'nin daveti üzerine akşam saat 7.30'da köşke vardım [21 Ağustos 1930]. Misafirler çoktu. Gazi, sağ tarafına Fethi Beyi almıştı. Gece tam saat 12'de Serbest Fırkanın Umumî Kâtibinden Fırkanın vaziyeti umumiyesi (genel durumu) hakkında izahat alıyordu. Bir aralık Fırka liderinin, Fethi Okyar'ın şerefine kadehini kaldırdı ve başarı diledi ve misafirleri de bu şerefe iştirake (katılmaya) davet etti, içildi.

Gazi, aynı gece, aynı sofrada memlekette yeni bir fırkanın lüzum ve zaruretinden bahis buyurdular. Demokrasi icabı olan türlü partilerin faydalarını belirttiler.

Yine Gazi, bu arada, bazı arkadaşların buna lüzum görüldüğünü kavramadıklarını, hatta İsmet Paşanın bile:

- Sizin kudretli kafanızın içinde bir şeyler hazırlanıyor, bunu dilinizle çözünüz, ben de müsterih olayım, dediğini de söylediler.

Sonra Nuri Beye hitaben:

- Parti teşkilâtını hızlandırmalısınız. Büyük şehirleri ziyaret ederek teşkilâtı kuvvetlendirmelisiniz, dediler.

Bu sözler üzerine Serbest Fırka Umumî Kâtibi Nuri Conker ayağa kalktı:

- Paşam, siz bizimle alay ediyorsunuz! Dört kişi ile parti mi kurulur? dedi.

Bunun üzerine Gazi.

- Ne demek istiyorsun? Kıymetli zevat tarafından kurulan ve programı ciddi ve faydalı esasları ihtiva eden (kapsayan) partiler azlıkla dahi hizmet edebilirler. Bir taraftan teşkilâtınızı kuvvetlendirir, diğer taraftan Mecliste bir azlık murakabesi (denetimi) tesis edebilirsiniz (kurabilirsiniz), buyurdular.

Nuri Conker'in cevabı şu oldu:

- İyi ama, sizin muvafakatiniz olmadan Meclis âzasından kim bizim partiye girmeye cesaret eder?

- Anlıyorum, yeni arkadaşlar istiyorsunuz, değil mi? İşte muh-

terem hocam Naki (Yücekök) Beyi size veriyorum. Bilecik mebusu Rasim, Bolu mebusu Doktor Emin Beyler de size hizmet ederler.

Nuri Conker, Gazi'nin bu sözlerine teşekkür etti, mühendise de ihtiyaçları olduğunu beyan etti ve gülerek ilave etti:

- Bizim partimiz meslekî temsile taraftardır. Vekillerin ihtisas adamlarından seçilmesine dikkat edeceğiz. Nafiacıya (bayırlıkçıya) da bu sebeple ihtiyacımız vardır.

Gazi:

- Pekâla, o hâlde Asafı da size veriyorum.

dedi ve bize dönerek:

- Kalkınız, liderlerinizle müsafaha ediniz (el sıkışınız)! buyurdular.

Bilecik mebusu Rasim özür diledi. Ben de yeni bir politika cereyanına karıştırılmaktan beni affetmelerini rica ettim. Diğer arkadaşlar müsafaha ettiler. Vakit gecikmiş idi, misafirlerine mutat veçhile (alışıldığı üzere) izin verdiler.

Ayrılırken Fethi ve Nuri Beylere:

- Yat Kulübü'nde Kızılay balosu vardır. Ben bililtizam (bile bile) gitmeyeceğim. Siz bütün arkadaşlarınızla baloya iştirak ediniz (katılınız). Fırkanızın propagandası için iyi bir vesiledir, buyurdular.

Ayrıldık, otele geldim...

22 Ağustos 1930 ertesi günü Âfet Hanım eşimi ve beni öğle yemeğine davet etti. Saat 12.30'da Köşke gittik. Gazi banyolarını almışlar, salonda istirahat ediyorlardı. Emirleri üzerine huzurlarına girdim. Akşamki konuşmalara temas buyurdular ve:

- Serbest Fırkaya kimleri verdim? diye sordular.

Söyledim. Biraz düşündüler:

- Sen bu işe karışma, buyurdular.

Asaf İlbaş

“SÖYLE SÖYLE...”

Atatürk'ün kız kardeşi Makbule Hanım, fizik olarak ağabeyine çok benzerdi. Atatürk'ün diğer kardeşleri erken yaşta ölmüşlerdi. Yalnız kendisinden dört yaş küçük olan Makbule Hanım hayatıydı. Atatürk kardeşini tartışmalara pek sokmak istemez, ancak zaman zaman yanında bulundururdu. Resmi işlerin konuşulmayacağı Çankaya sofralarında Makbule Hanımı sık görmek mümkündü. Makbule Hanım bir ara, Fethi Beyin kurduğu Serbest Fırkaya, Atatürk'ün müsaadesiyle üye oldu [1930].

Bir gece sofrada devlet konuları üzerinde yapılan konuşmalara Makbule Hanım sık sık karışıyor, konu ile ilgili konuşmuyor, konu ne olursa olsun:

-Biz Kemal'le öz kardeşiz, diye aynı sözleri tekrarlıyordu.

Atatürk bu konuşmalara sinirlendi. Başta ses çıkarmadı, sonunda dayanamadı:

-Söyle söyle, söylemekte haklısın, çünkü bir bana bir de sana bakan, bunlar nasıl olur da öz kardeş olurlar diye hakikaten düşünür, dedi:

Arkasından:

-Yorgunsan gidip istirahat edebilirsin, diye ilave etti.

Tatsız bir gece geçirmiştik, ama bu gibi bir iki tatsız toplantı, çok samimi hava içerisinde geçen yüzlerce gece arasında, sadece birkaç kere oldu.

Kazım Özalp

Atatürk'ten Anılar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s.75

LÉON CAHUN'UN TÜRK DİLİ HAKKINDAKİ BİR KONFERANSININ ÇEVİRİSİ

Daha ilk Dil Kurultayından iki yıl ve Tarih Kurumu'nun ilk kongresinden bir yıl önce bir akşam Yalova'da bana, Léon Cahun'un “Fransa'da âri dillere takaddüm etmiş olan lehçenin Turanî menşei”

adındaki konferansını en kısa bir zamanda Türkçeye çevirip kendine vermemi istemişti. Onu, Yalova’da, kendi köşkünün yanındaki eski banyolar dairesinin medrese hücrelerini andırır sıra odalarından birine kapanarak bir günde Türkçeye çevirip huzuruna sunmuştum. Ertesi akşam, sofrasında misafir Yunus Nadi’ye:

- Biliyor musunuz Yunus Nadi? Ruşen Eşref enteresan bir konferans tercüme etmiş; Türk milletinin dilinin kıdemi hakkında... Zannederim bu mevzuu siz de beğenirsiniz... Hoşunuza giderse bir küçük risale (broşür) hâlinde bastırabilirsiniz! Ruşen Eşref onu size verir! dedi.

Bana da dönüp dedi ki:

- Siz de Léon Cahun’dan bu tercümenize Jacques de Morgan’ın “*L’Humanité préhistorique*” adındaki kitabından bu mevzuyla ilgili bir fıkrasının tercümesini, bir de Âfet Hanımın, aynı mevzu üzerine yazıp okuttuğu notlarını ilâve ederseniz, risalenin anlatmak istediği mesele daha aydınlanmış olur...

Yunus Nadi, Atatürk’ün bu dostane dileğinin nazıkçe verilmiş bir işaret olduğunu derhal kavradı. İki üç gün sonra, Cumhuriyet Basımevi, o konferansı ve ilâvelerini şipşirin ve pek modern yüzölçümlü bir kitapçık hâlinde yayınlanmıştı.

Léon Cahun’dan böylece tercüme etmiş olduğum o konferans, sonra “Türk Tarihinin Ana Hatları” adındaki kitabın başlangıcına da, Atatürk’ün takdiri ve Tarih Kurumunun uygun görmesiyle konmuştur.

Ruşen Eşref Ünaydın

Atatürk Tarih ve Dil Kurumları Hatıralar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1954, s. 61 – 62

TÜRK TARİHİ YAZILIRKEN

Atatürk tarih bilmeden lâf olsun diye mütalâa (görüş) serdenlerden (söyleyenlerden) hoşlanmazlar ve herhangi bir hâdise veya vakanın olduğu gibi tasvirini isterlerdi; bir akşam sofralarında tarihten bahsedilirken tarih bilmeden, ulu orta cesurâne bir hükümdarı muahaze (eleştiri) yollu söz söyleyen birine:

- Ben de pek tarih bilmem amma, aklımda kaldığına göre bu söylediklerinde isabet olmasa gerek.

demişler ve sofrada bulunanlardan bir arkadaşına hakikatin iza-hını emir buyurmuşlardı.

Yine bir akşam bir görüşme esnasında “Mimar Sinan” a dair ha-zırlanmakta olan eser hakkında mütalâalar serdedilirken söz Mimar Sinan’ın yüksek kabiliyet ve dehasına intikal etmişti; Atatürk bunun üzerine:

- Evet Koca Mimar Sinan’ı, Mimar Sinan yapan Kanunî Sultan Süleyman ile Lütfi Paşadır.

Sözleriyle tam tarihî bir hakikate el koymuşlardı.

İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu

“Türk Tarihi Yazılırken Atatürk’ün Alâka ve Görüşlerine Dair Hatıralar”, TTK Belleten, Cilt: III, Sayı: 10, 1 Nisan 1939, s. 352 – 353

GAZİ VE RESSAM ÇALLI İBRAHİM

Bir gece sofrasında şahit olduğum ve o zaman olduğu gibi kaydettiğim şu küçük hatırayı, unutulmaya bırakmamak ve içindeki düşündürücü hakikatleri vicdanlarda tazelemek için, aynen “Dünya”ya veriyorum.

Gazi:

- Büyük Reis ne benim; ne şudur; ne budur. Asıl büyük reis hepimizin mensubiyeti ile iftihar ettiğimiz o büyük Türk milletidir. Biz onun yüksek hâkimiyeti altında; onun emeline hizmet etmekle ancak vazifemizi yapabiliriz.

Çallı:

- Büyük Reisimiz; siz beni huzurunuzda kabul buyurdunuz ve bana söyle dediniz. Siz ne büyüksünüz ki, bizi söyletiyor; bizi dinliyorsunuz.

Gazi:

- Evet söyleyiniz. Ben sizi dinlerim. Sizin bu ne kadar hakkınız

ise benim de size ve bütün millete söylemek ve kendimi ona dinletmek hakkım ve salâhiyetimdir.

Çallı:

- Size malik olmak güzel bir talihtir. Bu güzel talih Türk millettine nasiboldu.

Gazi:

- Aynı kavmin çocuklarının hep beraber bulunarak birbirlerini tanımaları, birbirlerini sevmeleri ve bu birlik sevgisinden çıkacak yüksek hislere aynen tâbi olmaları güzel bir şeydir. Eğer Beaux Arts (Güzel Sanatlar) müntesibi (mensubu) sıfatıyla siz bunu tespit ederseniz bütün millete ve beşeriyete (insanlığa) hizmet edersiniz.

Çallı:

- Büyük Reisicumhur....

Gazi:

- Hayır, ben bu akşam sizinle Reisicumhur olarak değil, bir vatandaş olarak konuşuyorum. Siz beni eğer Reisicumhur olarak seviyorsanız, kıymeti yoktur. Bu memlekette ve her memlekette daima Reisicumhurlar vardır. Ben sizinle hem bezm (toplantı arkadaşı) oluyorsam, sadece bir vatandaş olarak sizinle konuşurken vatandaş sıfatını düşünüyorum. Başka türlü tenasüp (uyum) olmaz.

Çallı:

- Siz bu kavmi kurtardınız... Vallahi... Hayır, Vallahi değil, güzel kokulu yaseminler üzerine yemin ederim ki siz...

Gazi:

- Bu bahsi bırak. Burada Gazi Mustafa Kemal yok. Müsavi şartlar içinde sizinle temasa gelmiş sadece bir Türk vatandaşı Mustafa Kemal vardır. Sizinle ancak bu sıfatla konuşabilirim. Benimle konuştuğunuz zaman sizin ve hepinizin düşündüğünüz bu olmalıdır.

Çallı:

- Büyük Paşam...

Gazi:

- Hayır, o da yoktur, sıfır olmuştur.

Çallı:

- Büyük Paşam, sen bu şekle vaziyet ettiğin (el koyduğun) gün, Türk kavmi...

Gazi:

- Güzel, bitti. Yalnız sen mi söyleyeceksin? İnsanlar gariptir. Sanatkâr insanlar zannederler ki, yalnız kendileri heyecanlıdırlar; bulundukları muhitte diğerlerinin de heyecanlı olduğunu, daha ziyade heyecanlı olduğunu unuturlar, ve sözü başkalarına bırakmazlar.

Bu esnada Hasan Cavit Bey kısa bir nutuk söyler ve bu millî, tarihî manzarayı tasvir eden bir tablo yapmasını Çallı'dan rica eder.

Gazi:

- Ben Devlet Reisiyim. Yanımda Devlet ricali ve milletvekilleri vardır. Sizlerle müsavi olarak beraber bulunuyoruz. Bu güzel tecelliyi zaptetmek sanata ait bir iştir.

Çallı:

- Sana bel bağlamıştır Türk kavmi, Mustafa Kemal'e bel bağlamıştır Türk kavmi...

Gazi:

- Sen şiir söylüyorsun. Bu rakı insanlara neşe verir, fakat sanat vermez. Sen bununla neşe buluyorsun. Fakat sanatı bunda bulamazsın.

Çallı:

- Büyük Paşam, bir eserim var ki, Fındıklı Sarayı'nda duruyor.

Gazi:

- Fındıklı Sarayı neresidir? Ben esasen saraylardan hoşlanmam. Devlet Reisi olmak mecburiyetiyle İstanbul'a geldiğim zaman Dolmabahçe denilen soğuk bir yerde otururum. Ben orada rahatsız otururum. Ben bir evde oturmaktan daha rahat ederim.

Bundan sonra Gazi Hazretleri sözü Kavalalı Hüsametdin Bey verdiler. Hüsametdin, küçük bir hitabe yaptı ve sözü şu cümle ile bitirdi:

Hüsametdin Bey:

- Ben varolduğumu anladığım zaman yok olduğumu anlıyorum. O zaman biraz insan olduğumu anlıyorum.

Gazi:

- Çok mükemmel söyledin. Arkadaşlar! Bu akşam bir arkadaş çıktı. Şimdiye kadar tanımak şerefinden mahrumdum. Çok güzel söyledi. Ben onun güzel, samimî sözünden sonra fazla bir şey söylemek istemiyorum. Hakikî vatandaş nerede, nerede ne vaziyette, kiminle beraber bulunursa bulunsun, serbest konuşmalı, kafasından, vicdanından gelen şeyleri söylemeli. Bu çocuk böyle yapmıştır. Tebrik ederim ve isterim ki bütün vatandaşlar böyle serbest olsunlar, muhatapları Devlet Reisi olsun, olmasın düşündüklerini serbest söylesinler ve Reisicumhuru düşündüklerine sevk etsinler.

Arkadaşlar, bu yüksek sanatkarın eserleri benim üzerimde tesir yapar, fakat sözleri tesir yapmıyor, benim üzerimde, tesir yapan şey böyle mefkûre sahibi bir vatandaşın serbest hitabıdır. Çünkü ben o zaman beni seven vatan çocuklarının hatalarını tashihe fırsat bulurum. Benimle sen ve ben diye konuşmalı ki, beni tanıyanlar bilir ki, ben herhangi bir vatanî mesele hakkında konuştuğum zaman, mutlaka benim dediğim doğrudur diye iddia etmem. Bana bir vatandaş doğru bir şey söylerse onu kabul ederim."

Hasan Cemil Çambel

"Atatürk ve Ressam Çallı İbrahim", Dünya Gazetesi, Yıl: I, Sayı: 18, 30 Ağustos 1952, s. 2, 6

MUSTAFA KEMAL'İN KADINLARA SAYGISI

1930'da Tahran Büyükelçisi olduğum zaman eşimle Ankara'ya gitmiştik. İlk kez karşılaştığı, fakat dışarıda ulusumuzun yüzünü ağartıp devletimizi onurla temsil etme konusunda bana değerli yardımlar yaptığını duyduğu eşimle beni Çankaya'daki eski köşküne akşam yemeğine çağırmişti. Sofrada eşimi sağına, Âfet Hanımı solu-na aldı. Kızlarından Nebile ile Tahsin, Sabiha, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü, yakın arkadaşı Nuri Conker ve birkaç kişi daha yemekte bulunuyorlardı.

Sofrada her akşam görülen rakı ortadan kaybolmuş, onun yerine kırmızı, beyaz şarap ile şampanya bardakları dizilmişti.

Lâmîa'ya:

- Hanımefendi, siz rakıdan hoşlanmazmışsınız. Bu akşam şerefine şampanya içeceğiz, diye iltifat etti.

Bu sözü her halde rakının hanımların bulunduğu bir sofrada içilecek bir içki olmadığını, eşim Lâmia'ya karşı saygı ve içtenliğini sergilemek üzere sevdiği içkisinden bile vazgeçtiğini göstermek istemesiyle ilgiliydi. Oysaki orada oturan Dışişleri Bakanı Tefvik Rüş-tü'nün bazı davetlerde şampanyayı göstererek "Bu da içilir mi yahu? Biz rakı içeriz." diye rakı getirttiğini anımsarım. Onun bu sözleri rakıyı seven Gazi'ye yaltaklanma ve dalkavukluk yapmanın ötesinde hiçbir anlam içermiyordu.

Sofrada Gazi, Lâmia'yı âdeta bir sınavdan geçirdi. Kendisine:

- Allah'a inanır mısınız, Allah'tan korkar mısınız? diye bir soru sordu?

Böyle bir soru Lâmia'nın babası Galip Kemalî Beyle ilgili düşünceden kaynaklanıyordu. Kim bilir Gazi, Galip Kemalî Beyi Padişah yanlısı, Halifeci mi sanıyordu. Yahut düşüncelerinden ve kişilik sahibi olmasından mı hoşlanmıyordu. İşte bu yüzden, Galip Kemalî Beyin kızı olmasından dolayı ona yukarıdaki soru yöneltilmişti. Amaç, Lâmia'nın bu konudaki duygu ve düşüncelerini öğrenmekti... Lâmia evleninceye dek çocukluğunu ve gençliğini Avrupa'da geçirmiş, Batı dillerini, yaşam biçimini öğrenmiş, ancak Türklük ve Müslümanlık duygusunu yitirmemiş, inançlı bir kadındı.

Bu nedenledir ki Gazi'nin sorusuna:

- Evet Allah'a inanırım ve Allah'tan başka kimseden korkmam, karşılığını vermişti.

Bunun üzerine Gazi, Fransa Büyükelçisi Comte de Chambrun (Kont dö Şanbrun)'un eşi Prenses Bonapart ile eskiden yaptığı bir konuşmadan söz etmişti. Prenses Bonapart bir gün Gazi'ye:

- Sizden kimse korkmuyor.

diyerek takdir ve hayranlık duygularını dile getirmiş.

Lâmîa da:

- İtaatte esas sevgidir. Korku ile itaatin sonucu isyandır. deyince, Paşa bu sözlere pek memnun olmuştu.

Gazi'nin sofrada eşime yönelttiği başka bir soru da çocuklarımızın adlarıyla ilgilidir.

- Çocuklarınızın adları nedir?

Lâmîa büyüğünün Ali Faruk, küçüğünün Mehmet Selçuk karşılığını verince Atatürk:

- Neden Ömer Faruk koymadınız?

diye Şehzade Ömer Faruk'a bir telmih yapmak (ima etmek) istedi.

Eşim:

- Ailemizde Ömer adı yoktur. Hüsrev'in babası Mehmet Ali Paşa, büyük babası da Ali Galip Paşa, babamım babası Ali Kemal Paşa... Ali'yi bunun için, Faruk'u da doğruluğu ile ün salmış bir Haliife adı olduğundan, hem de çok sevdiğim bir isim bulunmasından dolayı koyduk. Aslında çocuğuna isim koymak bir ananın hakkı değil midir?

diye canının sıkıldığını belli edecek biçimde karşılık verdi.

Bunun üzerine Atatürk:

- Canım ben böyle demek istemedim. İsim koymak elbette bir ananın hakkıdır. Ben kendi adımdan hiç memnun değilim. Böyle koymuşlar. Bir gün erkek çocuk doğuran bir hanım çocuğuna Mustafa Kemal adını koymak istemiş. Bu konuda benim onay vermemi istediler. Kendilerine benim bu adı hiç sevmediğimi, fakat ana hakkına karışamayacağımı, diledikleri adı koymakta özgür oldukları cevabını gönderdim, diye konuyu kapattı.

Bir gün sonra manevî kızlarının yanında Lâmiya'yı bana göstererek:

- Ben saygıya lâyık hanımlara saygı göstermesini bilirim, demişti.

Ertesi gün kendi aramızda dans etmiştik. Dans sırasında Lâmiya'ya:

- Kızım artık sen de benim bir çocuğumsun. Seni her zaman savunurum, demiş.

Lâmîa da kendisine:

- Savunulacak bir kusur işlediğimi sanmıyorum. Fakat gereğinde beni savunursanız minnettar olurum, karşılığını vermiş.

Dans ederken de:

- Hüsrev mi, ben mi daha iyi dans ediyoruz? diye sormuş.

Bu konuşmaları eşim bana dönüşümümüzde aktarmıştı. O sıralar ben dansa çok meraklıydım. Yurt dışında tanınmış öğretmenlerden ders almış, dansın her çeşidini öğrenmiştim. Fakat Gazi bu konuda kurallara bağlı kalmayan, kendisi yeni buluşlar yapan bir dansçıydı. Gerçekten çok hafif ve zarif dans ederdi.

Hiç unutmam, kızlarından Rukiye'nin Dolmabahçe Sarayı'nda düğünü yapılıyordu. Düğünde beden eğitimi uzmanlarından saygıdeğer Selim Sırrı Bey de vardı.

Gazi, Selim Sırrı Beyden yeni hazırladığını duyduğu zeybek oyununun göstermesini rica etti. Selim Sırrı Bey eski Yunan danslarından esinlenen, zeybek oyununun güzel parçalarından oluşan bir gösteriyi kızıyla birlikte sundu.

Gazi dayanamadı. Yeniden müzik çaldirarak manevî kızı, güzel dans eden Nebile ile bir zeybek oynadı. Biçimli vücudu ile güzel frakı içinde kollarını havaya kaldırarak bir diz çöküşü vardı ki insana Aydın dağlarında Yunanlılara pusu kuran kahraman Mestan efeleri anımsatıyordu.

Gazi bu görünüşü ile üzerindeki frak yerine başında oymalı fes, belinde yatağan, omuzlarında fişeklikler taşıyan bir savaşçı izlenimi veriyordu.

Zeybek figürleri arasına fokstrot karıştırması da dağdan inen silâhlı bir efenin salonda bir barışçı olarak çağdaş danslar ettiğini, Türk'ün bu iki kimliği çok güzel kaynaştırdığını göstermekteydi.

Gerçekten bu adam olağanüstü bir kişiydi. Bulunduğu topluluğu yönetemeyecek kadar içtiğini, içkiyi fazla kaçırdığını anlar anla-

maz konuklarına izin vermek suretiyle bu toplantıların tadında bitmesini sağlardı...

Hüsrev Gerede

Hüsrev Gerede'nin Anıları – Kurtuluş Sonrası, Atatürk ve Devrimler, Hazırlayan: Sami Onal, Literatür Yayınları, İstanbul 2002, s. 239 – 241

"SEN ORADAN KALK!..."

Şeflerin şefi bu ulu adam kadar resmiyet ile hususiyeti şaşılacak bir nezaket ve asaletle ayırt edebilen büyükleri tarih bile pek nadir kaydeder. Tatlı içer, tatlı konuşur, gayet şakacı bir arkadaştı. Fakat bunu belirten hâdiselerden hangi birini anlatayım? Meselâ... Bir akşam Çankaya'da sofradayız. O, sofrada bulunduğu zaman, sonuna kadar oturur, hiç kalkmazdı. Diğerleri muhtelif vesilelerle kalkıp geldikleri halde, o, saatlerce yerinden kıpırdamak lüzumunu duymadan, konuşur, güler, anlatır, dinler, bu hâliyle de herkese bir enerji ve kuvvet örneği olurdu. Nasılsa bir akşam kalktı belki hava almak için, sofradan ayrılıp terasa çıktı, kayboldu.

Bu esnada, çok eski ve samimî arkadaşı Nuri Conker de, yerinden kalkarak, onun koltuğuna kuruldu ve aynı tavır, hareket, hatta sesle hepimize, yine tıpkı onun gibi bazı sualler sormaya ve bu arada yine onun âdetini takliden:

- Senin bu husustaki mütalâan nedir? falan demeye başladı.

O anda, Atatürk içeri girdi. Nuri Conker de, hemen yerinden kalkmak üzereydi ki:

- Otur... Kıpırdama... Devam et! dedi.

Nuri Conker de, devam etti. Bir müddet, gülümseyerek, kendisini seyreden Atatürk, nihayet dayanamadı ve tarif edilemez bir samimî hareketle ve kırmayan bir eda ile:

- Sen oradan kalk!.. dedi. Zaten oraya yakışmadığın belli idi!..

Başka birinin böyle bir sözü, belki sofranın havasını bulandırabilirdi, fakat onun öyle bir söyleyişi vardı ki sofraya büsbütün neşelendi.

Hüsrev Gerede

“İnkılâpçı Atatürk”, Atatürk, XV. Ölüm Yılı Hatırası, Yeni Tarih Dünyası Yayınları, İstanbul 1953, s. 18

“...İYİLİĞE BÖYLE Mİ MUKABELE EDİLİR?”

Nuri Conker’i Atatürk bir öz kardeşten ileri sever, her sözüne, bazen hududu aşan şakalarına bile tahammül ederdi.

Aralarında bir akşam şöyle bir muhavere (konuşma) geçmişti:

- Nuri! Ben artık yoruldum, Cumhurreisliğinden çekileceğim. Yerime de seni namzet göstereceğim.

- Olur a. Neden olmasın.

- Demek, kabul ediyorsun?

- Sen öyle arzu ettikten sonra?

- Âlâ! Şimdi söyle bakalım: İlk iş olarak ne yaparsın?

- Seni memleketten dışarı sürerim.

- Amma ettin ha! İyiliğe böyle mi mukabele edilir?

- Edilmez, edilmez amma, sen bu memlekette kaldıkça bana kim metelik verir?

Ercümend Ekrem Talu

“Ata’ya Dair Hatıralardan: Hassas Atatürk”, Tasvir Gazetesi, Sayı:1181, 10 Kasım 1948, s.3

GAZİ’NİN CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ ÜZERİNDE DÜŞÜNCELERİ

Bir gün Fethi Okyar’ın söylediği bir söz, Serbest Cumhuriyet Fırkası liderinin pek kısa bir zamanda iktidara geçmek ümidine düştüğünü göstermişti. Fethi Okyar, Atatürk’e şöyle demişti:

- Paşam, halk efkârı bizi tutuyor. Yeni bir seçimde biz mutlaka ekseriyeti alacağız. Fakat bizim Mecliste ekseriyeti alışımız zâtı devletlerine zarar vermez. Serbest Cumhuriyet Fırkası da yine zâtı devletlerini Cumhurreisi seçecektir.

Atatürk renk vermemişti. Fakat Fethi Okyar'ın bu sözü ona hayli dokunmuştu. Atatürk, Cumhuriyet Halk Fırkasının kurucusu ve hakikî lideri idi. Kendi fırkasına karşı muhalif olarak ortaya çıkan Serbest Cumhuriyet Fırkası seçimleri kazanırsa onların verecekleri rey ile kendisi Cumhurreisi seçilmek istemiyordu.

Bu sırada bir akşam Atatürk'ün Çankaya'da sofrasında bulundum. O gece Akşam başyazarı Necmeddin Sadak da vardı. Atatürk, Fethi Okyar'ın kendisine söylediği sözleri naklettikten sonra dedi ki:

- Aklınızın bir köşesinde benim bu sözümü iyi muhafaza ediniz. Fethi Beyin fırkası seçimlerde ekseriyet alacak ve beni Cumhurreisi seçecekler. Olabilir. Fakat ben bunu arzu etmem. Öyle bir zamanda Cumhurreisliği seçimi usulü değişir. Amerika'da olduğu gibi bizde de Cumhurreisi doğrudan doğruya halk tarafından seçilir.

Asım Us

*Gördüklerim Duyduklarım Duygularım, Vakıf
Matbaası, İstanbul 1964, s.145*

GAZİ DEDİĞİNİ YAPTI

Serbest Cumhuriyet Fırkasının ilk teşekkül ettiği günlerden birinde büyük Gazi, hem İsmet Paşanın, hem Fethi Beyin hazır bulunduğu bir mecliste demişti ki:

- Şimdiden söyleyebilirim ki en çok kavgalı gibi olduğunuz gece sizi soframda birleştireceğim. Ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım:

- Sen ne dedin? Ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi? Neye istinat ediyordun? Bugünden itiraf ederim ki bu benim için yüksek bir zevk olacaktır.

Gazi Hazretleri Başvekâleti yeniden İsmet Paşa Hazretlerine tevdi buyurduktan (verdikten) sonra İsmet Paşa itizar etmiş, Gazi Haz-

retlerinin ısrarı üzerine de vazifeyi kabul buyurmuşlardı. Bunun üzerine Reisicumhur Hazretleri gazeteci mebuslara vuku bulan beyanatında “Eğer İsmet Paşa Başvekilliği kabul etmemiş olsaydı, bu vazifeyi bizzat ben yapmak mecburiyetinde kalacaktım; ya ben ya İsmet Paşa...” demişlerdi. Bu söz bazı gazetelerde tefsir, bazı gazetelerde tekzip edildi, beyanatı ilk yazan gazete mevsukiyetinde (belgesinde) ısrar etti.

Evvelki akşam Büyük Millet Meclisindeki şiddetli münakaşadan sonra İsmet Paşa Hazretleri ile Fethi Bey ve iki fırkanın umumî kâtipleri Reisicumhur Hazretlerinin sofralarında buluşmuşlar, bu mecliste Gazi Hazretlerinin evvelki beyanatı mevzuubahis olmuş, bu münasebetle Reisicumhur Hazretleri şunları söylemişler:

- Arkadaşlarımız içinde Başvekillik yapacak zevat çoktur. Fakat bütün bu arkadaşlarım dahil olduğu halde milletin umumî temayülü benim şu ve bu zaruret karşısında Başvekil olmamı icap ettirirse bu vazifeyi kemali tevazu ve minnetle ifaya (yapmaya) müheyyayım (hazırım). Bu takdirde benim aynı zamanda Riyaseti Cumhuru uhdemde (üzerimde) bulundurmamın elbette imkanı kanunîsi yoktur.

Benim alacağım bu yeni vaziyeti muhalif tarz ve manalarda suitefsir etmek (kötü yorumlamak), Türk milletinin efkârını teşviş edecek (karıştıracak) tarzda izaha kalkışmak hiç de makul ve mantıkî değildir.

Amerika sistemini memleketimizde tatbik etmeyi hiç hatırıma getirmedi. Sistemsiz ve kanunsuz tarzda Reisicumhurlukla Başvekkâleti birleştirmeyi asla düşünmedi. Ve düşünecek adam olmadığım bütün milletçe malûmdur, zannederim.

Bugünkü şerait (şartlar) içinde bir hükümetin, millet ve memleket menfaati için takviyesine masruf (sarf edilmiş) herhangi sözü mü bin türlü malayaniyelerle (faydasız şeylerle) istismar etmeye kalkışmak isteyenler çok bedbaht adamlardır.”

Vakit Gazetesi'nden

"SERBEST FIRKA'YI FESHETMEKLE İYİ Mİ ETTİK?"

1930 senesi Kasım ayının 17 inci Pazartesi akşamı Ankara İstasyonundan Kayseri'ye doğru, mütehasıs bir heyetle beraber, hareket eden Atatürk, işlerin iyi gitmediğini ve müdahale lâzım geldiğini ancak yakın zamanda anlamış olarak seyahate çıkıyordu...

- Serbest Fırka'yı feshetmekle iyi mi ettik?

Bu suali Ankara-Kayseri arasında, vagonlarının salonunda Atatürk soruyor. Etrafında masanın başına toplanmış altı kişi var: Şükrü Kaya Bey, Recep Bey, Reşit Galip Bey, Memduh Şevket Bey, Umumî Kâtip Bey ve ben.

Seyahate katılan diğer zevat, Vekâlet müfettişleri, bu arada muhterem dostum ve Darülfünun arkadaşım Hasan Âli Bey, ihtisaslari dahilinde tetkikler yapmayı bekleyerek, hususî trenin lokanta vagonunda oturuyorlar; aralarında konuşuyorlar.

Atatürk inkılâbın bir dönüm noktasında, büyük şeyler yapmaya karar vermiş olarak seyahate çıkıyor...

- Serbest Fırkayı kaldırmakla iyi mi ettik?

Sualini Atatürk, bütün tetkik edilecek, konuşulacak mevzular için bir başlangıç olmak üzere ortaya atmışlardı. Herkes söyledi; geçmiş zaman, tabîî hatıramda bunlar aynen kalamazdı; fakat netice olarak Serbest Fırkayı kaldırmakla iyi etmiş olmak noktasında ittifak edildi. Söz bana geldi:

- Eğer, dedim, Serbest Fırkayı kurmakla iyi etmişsek kaldırmak iyi olmadı; yok böyle bir fırkayı kurmak yanlış idiyse kaldırmak şüphesiz ki iyi oldu.

Basit bir cevap... Fakat bu suretle Serbest Fırkanın ne gibi mak-satlarla kurulmuş olduğu anlaşılacaktı; söze devam ettim;

- Serbest Fırkanın kurulması, memlekette yeni bir hamleye, bünyeyi sağlamlayacak bir inkılâba ihtiyaç olduğunu meydana koydu. Her taraftan yükselen şikâyetlerle, bünyemizdeki hastalığın arazı meydana çıkmış oldu. Bu bakımdan fırkayı kurmak iyi oldu. Fakat Serbest Fırka bu hastalığa çare bulamaz; bilâkis hastayı ölüme götürür. Onun programlarla ifade ettiği ve müdafaa eylediği fikirler,

yani liberalizm, Türkiye'nin müstemleke hâline gelmesi, geri bir Şark memleketi olarak kalması, parçalanıp ortadan kalkması demektir. Serbest Fırkanın programı bundan bir asır evvelki hayata aittir: o kadar geridir. Halbuki Halk Fırkası inkılâpçı vasfını taşır. Böyle bir fırkanın karşısına ancak daha inkılâpçı fırka çıkabilir. Bizim yaptığımızı da beğenmeyerek daha ileri inkılâp isteyen bir fırka!.. Bu itibarla ben de Serbest Fırkanın kaldırılması ile iyi bir iş yapıldığına kaniyim.

Bizden daha ileri, daha inkılâpçı fırka!.. Tabir Atatürk'ün hoşuna gitti; seyahat esnasında bir iki yerde bunu tekrarladı. Zaten bütün seyahatte, her gidilen yerde toplantılar olduğu vakit, ilk önce Serbest Fırkanın niçin kurulduğu ve dağıtıldığı hakkında hasbîhaller yapıyordu.

Kayseri'den sonra ikinci merhale olan Sivas'ta Hükümet Konağında verilen akşam yemeğinde, kalabalık bir davetli huzurunda Atatürk yine bu bahsi açtı [20 Kasım 1930]. Sivas'ın ne kadar kalbur üstü insanı varsa hepsi de orada idi. Serbest Fırkanın kuruluş tarihçesini anlatan Gazi, sözü bu fırkanın liberalizmine döktü ve karşılarında oturan Şükrü Kaya Bey'e hitap etti:

- Şükrü Kaya Beyefendi; zatiâliniz iktisadî mezhepler tarihi bahsinde mütehassıssınız. Bu hususta kitaplarınız, neşriyatınız var; (Şükrü Kaya Bey Jide ve Riste'in İktisadî Mezhepler Tarihi kitabını tercüme etmişti); bize liberalizmin ne olduğunu izah eder misiniz?

Atatürk'ün bu gibi sualleri meşhurdu. Bunların içinde en güçleri tek mefhumların tarifine aitti. Kayseri'de iken valiye:

- Vali beyefendi; iktisat ne demektir, tarif eder misiniz?"

diye bir soru sormuştu. Beklemediği bir soru karşısında afallayan muhatabını düşünmeye terk ederek Gazi, bir başka bahse devam ediyordu. Vali, yanında oturduğum için, imtihanında kopya yapan talebe edası ile ve kimsenin farketmemesine çalışarak, benden medet umdu:

- Aman Hamdi Beyciğim, mektepte okuduk ama, şimdi tamamen unutmuşum; neydi bunun tarifi?

Atatürk mektep kitaplarında yazılı olan tarifi sormuyordu.

Onun sorduğu bu gibi sualler karşısında tam cevap verecek adam pek nadirdi. Merhum ekseriya hırpalayacağı, yahut alay edeceği insanlara sualler sorar; onları verecekleri cevaplarla şaşırtır; mantık oyunlarına baş vurarak pes ettirirdi. Böyle imtihanlardan büyük bir zevk duyan Gazi, Kayseri'de pastırma tüccarının şişirerek önümüze koydukları bir hükûmet tedbirinin yaptığı iktisadî zararlardan valinin haberdar olmamasına canı sıkılmıştı. Onun için sofradaki bu soru valinin haşlanacağına delil gibiydi.

Vali kıvranıyor, ne cevap vereceğini düşünüp duruyordu. Şükrü Kaya Bey vaziyete müdahale etti:

- Paşam, müsaade ederseniz, genç iktisatçımız, Hamdi Bey buna cevap versin!..

Harikulâde zekâsı herkesçe malûm olan Şükrü Kaya Beyin bu suali, henüz sofra adabını ve Atatürk'ün karakterlerini kavramamış olduğum bir sırada, bana tevcih ettirmiş (yönelttirmiş) olmasının manasını derhal pek anlayamamıştım. Acaba benim dirayetimi ortaya koymam ve Gazi'nin büsbütün gözüne girmem için vesile mi arıyordu? Atatürk buna razı olmadı; ve bana tevcih edilen gerek bu suale ve gerek başka suallere cevap vermeme müsaade etmedi.

Fakat Sivas'ta birçok kimselerin bulunduğu sofrada Gazi tarafından Şükrü Kaya Beye:

- Liberalizmi tarif eder misiniz?

Suali irat edildikten (sorulduktan) sonra hemen Şükrü Kaya Beyin:

- Efendim; müsaade buyurursanız, bunu genç iktisatçımız Hamdi Bey söylesin.

demesi beni uyandırdı. Zekice bir tabiye karşısında idim. O sırada sofranın bir köşesinde, Recep Beyle görüşüyorduk. İsmimin geçtiğini, Atatürk'ün bir dakika duraklamadan sonra:

- Peki, Hamdi Beyefendi, bize liberalizmi anlatır mısınız?

dediğini işitince bir an şaşırdım. Şükrü Kaya Bey bana gülümseyerek bakıyor; bir eliyle de "Buyurunuz." der gibi beni söze davet ediyordu. Kalkıp söylemekten başka çare yok!.. Garip

bir şey; hiçbir heyecan duymadan, sanki hazırlanmış bir konferans veriyormuşum gibi, fikirleri sıralayarak, cümleleri muntazam dizerek liberalizmi kısaca anlattım. Bu sistemin bundan bir buçuk asır evvel Garp medeniyetinin temeli olduğunu, bu sayede medeniyetin büyük eserleri meydana geldiğini, fakat müstemlekelerin ve geri memleketlerin istismarı ile neticelendiğini, bugün artık liberalizmin iflas eylemiş bir sistem hâlinde bulunduğunu anlattım.

Herkes dikkatle dinliyordu. Sözümlü bitirdikten sonra, Atatürk, Serbest Fırkanın neden doğmuş, ve neden dağılmış olduğunu anlatmak üzere söze başladı:

- Hamdi Beyin de söylediği gibi, liberalizm müstemlekelerde tatbik edilmiş bir sistemdir!.. (Şüphesiz ben böyle bir şey söylememiştim; ya sözlerimden böyle bir netice çıkararak ifadede bulunmak kendilerince muvafık görülmüştür; yahut da başka şeyler düşündükleri için benim nutkumu dinlememişlerdir. Halbuki biz müstemleke değiliz ve olmayacağız. Liberalizmi düşünmek inkılâbı inkâr etmektir.

Atatürk'ün, bu başlangıçtan sonra, her zaman dinleyenler için derin bir zevk ve huşu içinde istifade mevzuu olan, sözleri devam etti. Bahse bir miktar çeşni vermek üzere sözün bitmesinden sonra karşı sıralarında oturan ve Maarif Vekâleti müfettişi olarak diğer vekâlet müfettişleriyle beraber, seyahate iştirak etmiş bulunan Hasan Âli Beye şu suali sordu:

- Hasan Âli Beyefendi; siz felsefe okumuşsunuz, okutmuşsunuz. Elbette ki sıfırın ne olduğunu bilirsiniz. Bize "sıfır"ı tarif edermisiniz?

Hasan Âli Bey, meşgul olduğu bir saha üzerinde sual tevcih olunmasından (yöneltilmesinden) memnun... Hele bu sualin "sıfır" meselesi gibi kendisince mükemmel bilinen bir mevzua taallük etmesinden (ait olmasından) dolayı büsbütün memnun...

- Efendimiz; sıfır hayatla ademin (yokluğun), varlıkla yokluğun...

- Anlamadım; hayat ebedî ise, adem ebedî değil mi?

- Şüphesiz efendimiz; hayatın ebediyetinde...

- Hayır, ben size "sıfır"ı soruyorum. Sıfır adem demek midir? Sıfırla yokluk arasında ne fark vardır?

- Efendimiz; birisi yani sıfır, yaşanmış bir şeyin yokluğudur. Halbuki...

- Tuhaf şey, şu saat varken biraz sonra cebime sokarsam sıfır mı olur. Hayatı nasıl tasavvur ediyorsunuz?

- Efendimiz, sıfır yok demektir.

- Güzel... Bu yok olan şey bir rakkamın önüne, sağına geçince onu, (10) misli yükseltiyor. Bu nasıl olur?

Hasan Âli Bey sualler karşısında mağlup olmak üzere... Dinleyiciler bu musaraayı (güreşmeyi) eğlenceli ve zevkli buluyorlar. Anlaşılan Atatürk de Hasan Âli Beyi fazla sıkıştırmak, mağlup etmek ve sonra da haşlamak için bu sualleri sormuyor. Maksat, iki saatten beri ciddi meselelerle uğraşmaktan doğan ağır ve yorucu havayı dağıtmak... Hasan Âli nereye gitse yakalanıyor; nihayet ilminden ziyade zekâsını kullanmak icap ettiğini anlıyor:

- Efendimiz, diyor, daima arkanızda ve solunuzdayım. Sıfır işte efendimizin solunda olan bendenizim.

Bahis bu suretle tatlıya bağlanmış, zaten maksat da hasıl olmuş (elde edilmiş) oluyor. Şüphe yok ki Hasan Âli bu sualler karşısında, ilim noktasından bahiste ısrar ederek ve birçok feylesof isimleri ve felsefe nazariyeleri ortaya atarak, fikrini daha güzel müdafa edebilirdi. Bu suretle sofranın zaten ciddi bahislerle ağırlaşmış havasını büsbütün teneffüs edilemeyecek kadar ağırlaştırır; belki de sonunda ukalâlığından, malûmatfuruşluğundan (bilgiçliğinden) dolayı haşlanmaya bile maruz kalırdı. Hasan Âli zekâsını ispat etti; ve bu imtihan onun siyasî hayatta muvaffakiyetinin başlangıcını teşkil eyledi.

Ahmet Hamdi Başar

GAZİ VE HASAN ÂLİ YÜCEL

1930 yılı. Serbest Fırka dağılmış. Gazi Mustafa Kemal, bu fırkanın cemiyet bünyesinde yaptığı sarsıntıyı ve berelenmeyi dindirmek ve onarmak için bir yurt gezisine karar vermiş. Maiyetine, Bakanlıktan bir memur istiyor. Gezdiği yerlerde o devlet dalını ilgilendiren işleri ve meseleleri eliyle ve gözüyle bilmek ve incelemek düşüncesindedir.

Millî Eğitim Bakanlığı Bakanlık Müfettişi Hasan Âli'ye bu görev verilmiştir. Bu heyette Sağlık Müsteşarı, Maliye, İktisat (Ekonomi) ve Mülkiye Müfettişleri de bulunuyordu.

1930 Kasım ayının ilk haftası, bir pazartesi akşamı Ankara'dan hareket ediyoruz [17 Kasım 1930]. İlk vardığımız yer Kayseri, tren-den iniyoruz, tebliğ ediyorlar: Gazi Hazretleri doğru liseye gidecekler. Otomobil katarı, lisenin önünde duruyor. Karşılama gelenlerle beraber yirmi, otuz kişi varız.

Taş binanın alt katında, merdivenin sağındaki ilk dershaneye doğru gidiliyor. Gazi, lise son sınıf dersindedir. Lisenin müdürü ve felsefe öğretmeni, Yunus Kâzım'dır. Öğretmen ve öğrenciler ayağa kalkıyorlar. Gazi, onları oturtuyor ve Yunus Kâzım'a derse devam etmesini söylüyor. Öğretmen, nefes nefese, derin bir heyecan içinde. Derse başlayabilmesi için bir müddet kendisine müsaade verilmesini rica etti. Bu esnada Gazi Hazretleri sınıfta dolaşüyor ve öğrencilerinin önündeki Mantık ders kitabını karıştırıyor.

Yunus Kâzım, biraz sükûn buldu. Derse başladı. Daha doğrusu başlamış olduğu derse devam etti. "Kaziyeler, salibe, mucibe, cüziye, külliye". Karşılaştırılmaları vesaire... Bu ağdalı (anlaşılmaz) tâbirleri duydukça, Atatürk'ün çehresi ani olarak buruşuyordu. Fakat öğretmen, bu tâbirlerin ağırlığını hafifletecek şekilde güzel bir ders verdi. Zil çaldı, ders bitti. Atatürk, öğretmene teşekkür etti ve oradan hâdisesiz çıktık [18 Kasım 1930].

Fakat ben, o kitabın üstündeki ismin bana aidiyeti dolayısıyla bir soruya çekileceğimi hissetmiştim. Nitekim Kayseri'den sonra gittiğimiz Sivas'ta, Vali Konağında verilen ziyafette bu tahminim olduğu gibi çıktı [20 Kasım 1930]. Ben, bu kalabalık sofrada Dr. Reşit

Galip ile Falih Rıfkı'nın arasında oturuyordum. İlk konuşma mevzuları, politikti; Serbest Fırka meselesi idi. Atatürk, hayli coşkun, hayli ateşli idi. Zekâsının en keskin ağzıyla siyasi meseleleri, otomatik bir bıçak gibi doğruyor ve bu sofradakilere, içilip yenilenleri unutturacak bir lezzetle ve en cömert bir talâkatle (düzgünlükle) ikram ediyor, dağıtıyordu.

Gece epey ilerlemişti:

- Nerede Maarif Müfettişi? dedi.

İçime, imtihanınkinden üstün bir korku gelmişti. Ayağa kalktım.

- Kayseri'de gördüğüm mantık kitabı sizin eseriniz midir?

- Evet, efendim.

- Orada çok muğlak (belirsiz), hatta söylenmesi güç ıstılahlar (terimler) gördüm. Bunların Türkçelerini bulmayı düşünmediniz mi?

- Düşündüm. Hatta ufak tecrübeler de yaptım. Fakat bu gibi değişmelerin fertler tarafından yapılmasını mahzurlu gördüm. Herkes kendine göre bir ıstılah bulup kullanırsa, ifadede beraberlik olmaz ve kimse kimseyi anlayamaz. Bunun için bir heyet veya cemiyyet kurulmalı ve ilim ıstılahları burada tespit olunmalı fikrindeyim.

Bu sırada yakında oturan Askerî Mektepler Müfettişi Sedat Paşa, "Çocukluklarında mantıktan "miyâr-ı sedâd" okutulduğunu, aynı tabirlerin, aynı ağıdalığı muhafaza ettiğini" tenkit edici bir dille söyleyince, Atatürk şöyle dedi:

- Evet, tabirler öyle. Fakat ben ilk defa, müspet ilimlerin usullerini, büyük filozofların hayatlarını yazan böyle bir mantık kitabı gördüm.

Bana dönerek:

- Sizi tebrik ederim. Söylediğim noktalar için de hususî gayretinizi görmek isterim.

Ben memnun, hürmetle teşekkür ettim. Zannediyordum ki mesele, hatta meselem bitmişti. Meğer öyle değilmiş. Atatürk, sormalarına devam ediyordu:

- Mademki müspet ilimlerin usullerinden bahsediyorsunuz. O hâlde onları da biliyorsunuz demektir. Lütfen söyler misiniz, hacim nedir?

Verdiğim cevaplar, Vefa Lisesinde okuduğum matematik bilgilerin tekrarı oluyordu.

Bir sual daha:

- Satıh (yüzey) nedir?

Aynı şekilde cevap:

- Hat (çizgi)?...

Cevap yine öyle.

- Nokta?

- Bu'd-i mücerred (var sayılan), iki hattın (çizginin) telâkisi (keşişmesi) vesaire...

- Peki sıfır nedir?

Burada cevabın sonunu pek güzel hatırlıyorum. Bu, benim hayatımda bir dönüm noktasıdır ve bilhassa Atatürk'ün beni tanıması, iltifat etmesi bakımından siyasî hayatımın da başlangıcı olmuştur. Sonunu pek iyi hatırladığım bu cevabın teferruatını, o seyahatte ve o akşamki sofrada bulunan Ahmet Hamdi Başar'ın "Atatürk'le Üç Ay" isimli kitabından nakledeceğim:

- Hasan Âli Beyefendi; siz felsefe okumuşsunuz, okutmuşsunuz. Elbette ki sıfırın ne olduğunu bilirsiniz. Bize "sıfır"ı tarif eder misiniz?

Hasan Âli Bey, meşgul olduğu bir saha üzerinde sual tevcih edilmesinden memnun... Hele bu sualin "sıfır" meselesi gibi kendisince mükemmel bilinen bir mevzuataallük etmesinden dolayı büsbütün memnun:

- Efendimiz; sıfır hayatla ademin (yokluğun), varlıkla yokluğun...

- Anlamadım; hayat ebedî ise, adem ebedî değil mi?

- Şüphesiz efendimiz: Hayatın ebediyetinde...

- Hayır, ben size "sıfır"ı soruyorum. Sıfır, adem demek midir? Sıfırla yokluk arasında ne fark vardır?

- Efendimiz; birisi yani sıfır, yaşanmış bir şeyin yokluğudur. Halbuki...

- Tuhaf şey, şu saat varken biraz sonra cebime sokarsam sıfır mı olur? Hayatı nasıl tasavvur ediyorsunuz?

- Efendimiz sıfır yok demektir.

- Güzel... Bu yok olan şey bir rakkamın önüne, sağına geçince onu, (10) misli yükseltiyor. Bu nasıl olur?

Hasan Âli Bey sualler karşısında mağlup olmak üzere... Dinleyiciler bu musaraayı eğlenceli ve zevkli buluyorlar. Anlaşılan Atatürk de Hasan Âli Beyi fazla sıkıştırmak, mağlup etmek ve sonra da haşlamak için bu sualleri sormuyor. Maksat, iki saatten beri ciddi meselelerle uğraşmaktan doğan ağır ve yorucu havayı dağıtmak... Hasan Âli nereye gitse yakalanıyor; nihayet ilminden ziyade zekâsını kullanmak icap ettiğini anlıyor:

- Efendimiz, diyor, daima arkanızda ve solunuzdayım. Sıfır işte efendimizin solunda olan bendenizim.

Bahis bu suretle tatlıya bağlanmış, zaten maksat da hasıl edilmiş oluyor."

Hasan Âli Yücel

Rıfkı Konay, "Hasan Ali Yücel Sıfır Meselesini Anlatıyor", Atatürk'ün Sofrası, Vakit – Yeni – Gazete, Yıl: 30 – 1, Sayı: 10745, 10 Eylül 1947, s. 7; Ahmet Hamdi Başar, "Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye", Tan Matbaası, İstanbul 1945, s. 34 – 35

ALTI OK İLKESİNİN ETKİSİ

[1930] Seyahatin ilk devresinde, henüz Ankara-Sivas arasında, trende Gazi'nin reisliğinde yine altı kişi toplanmış bulunuyoruz. Gazi'nin "Serbest Fırka'yı feshetmekle iyi mi etik?" سوالini sormaları incelenecek birçok mevzua başlangıç oldu. Serbest Fırka programı okunuyor; ve bunun Halk Fırkası programı ile karşılaştırılması yapılıyor. Görüyoruz ki Serbest Fırka, ameli hayata ait birtakım isteklerle ortaya

çıkılmıştır; iktisadî hayatta serbestlik isteyen, devlet müdahalelerini reddeden bir maksada maliktir. Fakat Halk Fırkasının ne istediği malûm değil... O vakite kadar fırkanın bir programa bağlanması düşünülmemiş gibi. Fırka peşin birtakım prensiplere kendini esir yapmak istemiyor. Dünya hâdiseleri ve memleket ihtiyaçları karşısında memleketin çıkarına uygun hangi yol bulunursa onu kabul ediyor. Gazi, hayatın dinamik çehresine damga vurmamak kararında. Onun için Halk Fırkasının muayyen doktrinlerle bağlı bir programı yok!..

Fakat şimdi ortaya muayyen prensipleri müdafaa eden fikirler çıktı. İşte Serbest Fırka, sarîh (açık) olarak iktisadî hayatta serbestlik istiyor... Halk Fırkası bunu kabul ediyor mu? Fırkanın Reis vekili ve hükûmetinin başı İsmet Paşa Sivas'ta verdiği nutukta bu fikri reddetti ve hükûmetinin ve fırkasının şiarını (ilkesini):

-Mutedil devletçilik, olarak isimledi.

Demek artık Fırkayı birtakım esaslara dayamak lâzım geliyor. "Mutedil Devletçilik" formülü, şimdiye kadar yaptığımız işlerden, yani hâdiselerin gidişinden meydana çıktı. Şimendiferleri devletin yapması, devletin iktisadî teşebbüslere girişmesidir ki "Devletçilik" vasfını rejime damgaladı. Onun gibi yine yapılan işlerden rejimin alacağı başka damgalar yok mu?

Gazi'nin huzurunda bu bahisleri konuşuyoruz. Açıkça ne olduğumuzu, ne yaptığımızı ve nereye gittiğimizi tayin edecek bir dönüm noktasında olduğumuz gözüküyor. Nasıl bir gemi engin bir denizde seyahat ederken cihetini (yönünü) tayin eder ve rota değiştirirse, Türkiye'de onu idare eden inkılâpçı Şef'in huzurunda yapılan bu toplantıda kendi mevkiini ve gideceği yolu tayin edecekti. Bu tayin sadece olanı anlamak ve ona isim vermekten ibaret değil, aynı zamanda istikamet değiştirmek, yeni bir yola gitmek için yapılacaktı. Çünkü şimdiye kadar gidilen yolun aksaklıkları meydana çıkmıştı. Serbest Fırka dolayısıyla yükselen şikâyetler ve ortaya çıkan fenalıklar bunu gösteriyordu.

Gazi :

- Fırkanın programını teşkil edecek prensiplerin nelerden ibaret olduğunu beraberce araştıralım.

dedi ve evvelâ idare şeklini belirten umdeyi (ilkeyi), “Cumhuriyetçilik”i tespit etti. Zaten yaptığımız işlerden başlıcası Saltanatı yıkmak, yerine Cumhuriyeti koymaktı. Şu hâlde ilk şiar (ilke):

“Cumhuriyetçilik”ti. Bunda kimse için söyleyecek başka bir şey yoktu.

İkinci şiarımız neydi? Gazi, yaptığımız hareketlerin ilk şuurlaştığı zamanlara nazarlarımızı çevirdi; ve çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu karşısında Anadolu’da kendi başkanlığında şuurlaşan millî hareketin ilk programını, “Misak-ı Millî”yi hatırlattı. Bu program bir millî hudut meselesini ve davasını ortaya atıyordu. Yeni Türkiye millî hudut içinde hemen yüzde yüz Türklerle meskûn olan bir vatanın ismidir. Millî hudût, millî vatan, Türk vatani... Şu hâlde ikinci şiarımız kendiliğinden ortaya çıkıyor:

“Milliyetçilik.”

Üçüncü şiarımızın ise ne olduğunu uzun boylu düşünmeye lüzum yok; onu İsmet Paşa açıkça nutkunda ifade etti:

“Devletçilik.”

Yeni Türkiye Saltanat idaresini kaldırdı; ve yerine halk hâkimiyetini kurdu. Eskiden her şey Saray içindi; şimdi ise her şey ancak halk içindir. Sınıfsız, imtiyazsız ve halk için kurulan ve yaşayan rejimin umdesi şu ismi alırdı:

“Halkçılık.”

Yeni Türkiye, Saltanatı yıktığı gibi, Hilâfeti de yıktı: Dini devlet ve cemiyet işlerine karışmaktan ebediyet menetti; dini müessisleri (kurucuları) ve kanunları ortadan kaldırdı. Bu hareketimiz ise:

“Lâiklik” ile tavsif edilebilirdi (nitelenebilirdi).

Nihayet bütün bu işleri, Cumhuriyetçiliği, Milliyetçiliği, Devletçiliği, Halkçılığı ve Lâikliği kendiliğinden ve bir tekâmül (olgunlaşma) yolu ile yapmadık; bunlar inkılâbın eseri oldu. Onun için bir şiarımız da:

“İnkılâpçılık” tır.

İşte sonra Recep Beyin “Altı ok” sembolüne soktuğu altı esasın kolayca ve mantıkî bir silsilesi içinde tespiti böyle oldu. Şimdi Halk

Fırkası programı yapılabilirdi. Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Devletçi, Halkçı, Lâik ve İnkılâpçı bir fırka. Bu altı umde birbirini tamamlayan, biri olmayınca diğeri de olmayacak şekilde birbirine bağlanan şeyler miydi; yoksa aralarında tezatlar mı vardı? Sonra acaba bu mefhumlar altında herkesin anladığı mana bir miydi?

En basit ve manaları herkesçe belli olan mefhumlardan (kavramlar) herhangi birini o işte mütehasşis gözüken birine sormak Gazi'nin âdeti idi:

- Sıfır neye derler?
- İktisadın tarifi nedir?
- Şiir ne demektir?

Bu suallere aldığı cevapları beğenmez, sual sorduğu insanların bu yolla cehaletini ortaya koyar ve neticede en belli mefhumların dahi kavranması kolay olmayan bir karanlıkta gizlendiğini anlatmak isterdi. Şimdi ise bütün cemiyet hayatını kısaltacak mefhumları altı kelimeye toplamakla herkesin bunlarda birleşeceklerini ve aynı manayı anlayacaklarını kabul etmek, bilhassa Gazi için, mümkün değil.. Buna rağmen program esaslarının, bu altı kelimeyi birer madde hâlinde tarif suretiyle, meydana geleceğine o da emin. Bilhassa Recep Bey bu tarifleri derhal hazırlamış vaziyette...

Konuşuyoruz: Cumhuriyetçilik belli; bunu tarife hacet yok... Halkçılık da demokrasi demek; bunu da izahtan müstağni (gerek-siz) olduğu aşikâr... Milliyetçilik ve İnkılâpçılık ise isimleri üstünde, onlar da malûm sayılır. Kala kala iki umdenin izahı, kısa tarifi yapılmak icap ediyor.

Lâiklik, Devletçilik.

Lâiklik bahsini, Gazi'nin isteği üzerine, Şükrü Kaya Bey aydınlatmaya başladı. "Fransız İnkılâbının bir çocuğu olan lâiklik fikri bugün medenî dünyanın da fikridir." dedi. Bir mesele ortaya atıldı: "Lâiklik dinsizlik midir? Yoksa sadece dinin dünya işlerine karışmaması mıdır?" İkincisi olduğunda birleşildi. Bu bahsin de aydınlanmış, üzerinde duracak noktası kalmamış olduğu anlaşılmakta idi.

Gazi benim de fikrimi sordu:

- Dinin, dedim, dünya işlerine karışmaması, Hristiyanlık için bahse mevzu olur. Çünkü Hristiyanlık dünya işlerine karışmayan bir dindi. Esasında böyle olduğu hâlde sonraları papazlar hâkimiyeti ve idareyi ellerine aldılar. Avrupa'da yapılan inkılâplarla, işte, Hristiyanlığın bu kendi esası dışında olarak müdahalesi kaldırılmış oldu. Bu suretle, Hristiyanlığın ilk kuruluşunda olduğu gibi "Kayzerin hakkını Kayzere, Papanın hakkını Papaya" veren bir iş bölümü yapılmak suretiyle, dünya işleri dinin nüfuzundan kurtuldu. Dikkat buyurulursa lâiklik Avrupa'da dinsizlik doğurmadı. Kiliseler ve umumiyetle din müessesesi hürmet görerek yaşadı. Bugün lâik olan Avrupa ve Amerika halkı tamamen dindar sayılır.

Halbuki Hristiyanlıktan sonra doğan ve esasında çok mütekâmil (olgun) bir din olan İslâmlıkta din ile dünyanın ayrılması yoktur. Daha doğrusu İslâmlık dünyayı esas tutar; akla dayanır; halk idaresini, ahkâmın (hükümlerin) zamanla değişeceğini kabul eder; hiçbir dogmaya meydan vermemek, her şeyi akıl hududu içinde mütalâa etmek ister. İslâmlığın ilk kuruluşundaki esas bozulmuş; ayrıca bir din sınıfı meydana gelmiş; onun tahakkümü ve kurduğu müesseseler cemiyeti harap etmiş; bugün din ortadan kalkmıştır. Bizce lâiklik tâbirinden anlayacağımız mana, din ile dünyayı ayırmak değil, dinin ayrı bir sınıf elinde olarak dogmalaşmış esaslara bürünerek dünya işlerini tahakkümü altında bulundurmasının önüne geçmektir. Lâiklik, inkılâp namına ne yapıyorsak, hepsini İslâm olduğumuz hâlde yapabiliriz. Fakat eğer, din ile dünyayı ayıracağız dersek İslâmlıktan uzaklaşmış, dinsizlik yapmış oluruz. Hristiyanlık dünya işlerinden uzak olarak yaşayabilir; İslâmlık ise yaşayamaz."

Bir zat, itiraz etti:

- Hamdi Bey, âdeta yeni bir din, yahut İslâmlıkta Reform yapalım demek istiyor. Inkılâbımızın maksadı tamamen bunun haricindedir. İslâmlık devrini yapmış, fayda ve zararlarını ortaya koyarak eskimiş, ömrünü bitirmiş bir şeydir. O müesseseyi ne korumaya, ne de yeniden bir aşı yaparak gençleştirmeye niyetimiz yoktur. Zaten böyle bir teşebbüs, kurumuş eski ağaca hayat vermeye çalışmak gibi beyhudedir. Hamdi Beyin yaptığı bütün bu teviller (söz çevir-

meler) dini yeni kalıplar altında yaşatmak olur; buna yeni Türk devletinin yardım etmesini istemek olur. Bunun sonunun nereye çıkacağını hepimiz biliriz.

Bu katî ve şiddetli beyanat, hemen hemen bütün fikirlerin hulâsası gibiydi. İlk konuşmada âdeta eskiyi herhangi bir kombinezon (düzenleme) altında yeniden meydana getirmeyi isteyen şüpheli bir adam gibi karşılandığımı hissettim. Sözlerimden bazı gizli maksatlar bile keşfolunabilirdi. Hücuma uğrayacağımı görüyordum. Bereket versin ki Gazi, bahse şu sözlerle son verdi:

- Hamdi Bey yaptıklarımızı ve lâiklik inkılâplarımızı, İslâmlığın ilk esaslarına aykırı bulmuyor. Bu bizim için ne âlâ! Fakat yapılanın, yani din ile dünyanın ayrılmasının aleyhinde değildir. Şu halde mesele tavazzuh etmiştir (aydınlanmıştır). Geçelim başka bahse..

Bahsin daha incelenmeye, üzerinde konuşulmaya hiç tahammül kalmamıştı...

Ahmet Hamdi Başar

*Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye,
Tan Matbaası, İstanbul 1945, s. 45 – 50*

HAYALİ VAZİFELER

...Bir seyahat esnasında, Tokat'ta [21 Kasım 1930], eski mebuslardan Mustafa Beyin evinde, bir akşam yemeğinde idik. Vali Said ve Kolordu Kumandanı Sedat Paşalarla beraber bulunuyorduk. Mustafa Kemal Paşa bir müddet sonra Vali ile Kumandan Paşaya müsaade etti. Onlar gittikten sonra biz bize kaldık. Bu esnada Atatürk, birdenbire “Tuhaf şey!” dedikten sonra şu sözleri söyledi:

- Hayatta birkaç kişi için hayalî vazifeler icat ederek kendilerini müşkül vaziyetlerden kurtarmışımıdır. Meselâ bu Sedat Paşa ile Ali Fuat Paşayı (Erkân-ı Harbiye Mektebi Müdürü) Meclis Müdafaa-i Milliye Encümeni, Mücadele-i Milliye'ye vaktinde iltihak etmediler diye hayli hırpalayacaktı. “Vazife vererek onları ben İstanbul'da bıraktım.” dedim ve kurtardım. Görüyorsunuz ya şimdi işte biri mükemmel bir kumandan, biri de güzel bir tarih-i harpçi (harp tarihçisi)!

Atatürk bunları söyledikten sonra:

- Entre nous, başkaları da (bizim İsmet de) böyle olmadı mıydı? demişti.

Ali Kılıç

“KılıçAli Hatıralarını Anlatıyor”, Milliyet Gazetesi, Yıl: 2, Sayı: 518, 21 Ekim 1951, s. 7; Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 29

GAZİ VE SAMSUN BELEDİYESİ REİSİ

Samsun, 22 Kasım 1930:

Serbest Fırkanın beklenen işleri göremeyeceği, memlekette irticam (gericiliğin) ve inkılap dışı cereyanların bundan istifade edeceği anlaşılmış; ve Serbest Fırka lağvedilmiş. Bütün bu izahatı, sofra konuşması şeklinde, ara sıra esprilerle süsleyerek, araya başka bahis karıştırarak veren Gazi, sonunda Belediye Reisine döndü ve:

- Şimdi, Reis Beyefendi; zatıaliniz de artık feshedilmiş olan bir Fırkanın Belediye Reisi olarak vazifenizde devam etmek istemezsiniz; değil mi? İstifa ediniz; yeniden intihap yapılsın, belki yine zatıaliniz seçilirsiniz, emrini verdi.

Emir kati idi. Belediye Reisine “Emir buyurursunuz.” demekten başka söz kalmamıştı. Fakat Reis öyle yapmadı:

- Paşam; bendeniz Serbest Fırkayı tanımıyorum; ve reisliğe de o Fırkanın namzedi olarak seçildiğimi kabul etmiyorum. Bu intihap, halkın şahsıma karşı bir itimadı şeklinde tecelli etmiştir. Mesele sırf seçimin serbest olmasından ibarettir. Eğer bu vaziyette istifa edersem halkın bu teveccüh ve itimadına karşı küfranı nimette (iyiliğe nankörlükte) bulunmuş olurum. Eğer bendenizin bu işte kalması arzu buyurulmuyorsa, Hükümetin elinde kuvvet vardır, Şurayı Devlet (Danıştay) vardır, intihabı fesheder. Bendeniz de o zaman halka karşı mahcup vaziyette kalmam.

Bu beklenmedik cevap Gazi’yi sinirlendirmedi. Deminki kadar sakın bir sesle:

- Düşündüğünüz doğru... Arzu ettiğiniz gibi olsun, dedi.

Sofrada mevzu eski hatıralara, günlük meselelere doğru yayılıyor. Kadehler biraz daha sık içiliyor. Bu zahiri (görünüşteki) süknete rağmen, yakında bir fırtına kopacağı hissediliyor.

Bunu Belediye Reisi de hissetmiş olacak ki, biraz sonra, yarın görecektik mühim işleri olduğu bahanesiyle, Gazi'den müsaade istiyor; ve "Buyurunuz." emrini alınca kemali hürmetle eğilerek sofradan kalkıp gidiyor!..

Bir iki dakika sonra nefes bile almadan korkarak sustuk. Sonra Gazi'nin sesi gürlledi;

- Vali Paşa Hazretleri; Belediye Reisi diye seçtiğiniz bu adamın yaptıklarını gördünüz mü? Her şeyden evvel terbiyesiz... Şehirlerine misafir geliyoruz; soframıza yemek yiyerek geliyor. İçki ikram ediyoruz, içmiyor; sonra da bir Reisicumhur sofrasında biz kalkmadan sofradan kalkıp defolup gidiyor. Reisinizin hareketlerini beğenirsiniz mi?

Ahmet Hamdi Başar

*Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye,
Tan Matbaası, İstanbul 1945, s.38-39*

"BAŞLARINI EZECEĞİM"

Bir akşam, motosikletli bir polis evime gelerek, Atatürk'ün beni Saraya çağırdığı haberini getirdi.. Atatürk, sofrasına çağırdığı akşamlar, davetlilerini, Saray'ın Beşiktaş'a doğru son kısmını teşkil eden kendi daîresinde kabul ederdi. Halbuki bu sefer bizi Dolmabahçe Sarayı'nın mermer merdivenleri çıktıktan sonra karşıya gelen holün üstündeki Muayede salonuna bitişik, denize nazır büyük odada kabul etti.

Odaya girdiğim zaman, hazır bulunanlar arasında, Atatürk'ten başka, Sayın İnönü, Afyon milletvekili Ali Bey (Çetinkaya), Halk Partisi Umumi Katibi (Genel Sekreteri) Erzincan milletvekili Saffet Bey (Arıkan), Gaziantep milletvekili Kılıç Ali Bey, rahmetli Yunus Nadi (Abalıoğlu), Vakıf başyazarı Asım Us, daha diğer bir iki gaze-

teci arkadaş dikkatimi çekti. Odanın havasında, vahim bir hadisenin cereyan etmiş veya etmekte olduğu adeta teneffüs edilmekte idi.

Atatürk'ün elini öperek bir kenara oturdum. Sakin ve acı bir gülüşle bana hitap ederek:

-Ne haber var?

diye sorduktan sonra, kendi sualine yine kendisi cevap vererek, yobazların gemi aزی aldıklarını, İzmir'de resmini yırttıklarını, Menemen'de Kubilay'ın başını kestiklerini haber verdi. Donakaldım. Salondakiler, hadiseyi benden evvel haber almışlar, yüzlerinde asabiyet ifadeleriyle, Atatürk'ü dinliyorlardı.

Atatürk, konuşmasının, ben odaya girmeden evvelki kısmını tamamlamak ister gibi ortaya, meclise hitap ederek:

- Dediğim gibi, isabet olmuştur. Kazanın kapağı biraz kaldırılnca, içinden neler çıkabileceğini görmüş olduk. Bereket versin, vaktinde görmüş olduk.

diye adeta memnurluk izhar etmekte (göstermekte) idi.

Atatürk, Menemen'de bir kanlı hadisenin çıkmasından, yıllardan beri tedavi ettiği cemiyet bünyesinde hastalığın nüksettiğini gösteren ve binaenaleyh teşhisi kolaylaştıran müspet araza (belirtilere) elkoymasından, elkoyabildiği için memnun, fakat şüphe yok ki, gerçekleştirdiği inkılapları bir anda tehlikeye düşüren irtica (gericiliğin) tekrar baş kaldırmak cüretini bulmasından mustarıptı.

- Bütün tarihimizde uğradığımız felaketlerin hemen hepsi, daima bu yobazların başının altından çıkmıştır. Fakat çok iyi oldu: Çünkü bu sefer başlarını bir daha kaldıramayacakları şekilde ezeceğim, diyordu.

O akşam, bütün gece Atatürk, konuşmayı hep bu irtica hadisesi üzerine teksif etti (yoğunlaştırdı). Tehlikenin büyüklüğünü, uzağı seçen gözleriyle herkesten iyi görebiliyordu...

Ali Naci Karacan

“MENFİ KAFALILARI SILİP SÜPÜRÜRDÜM”

1931 Şubatının 16’sında, Malatya’dan Adana’ya geldiği günün akşamı, hususî sofrasında Recep Peker ve Vasıftan başka Vali Vehbi, Belediye Reisi Turhan Cemal ve ben varız.

- İçki yok, dedi. İsteyen şarap içsin.

O içmeyince kim içer. Geç vakte kadar konuşuluyor. Önce “Serbest Fırka”dan bahis açılmıştı. Muhatap olduğum sual üzerine birçok muhtelif ve menfi menfaatlerin Serbest Fırka bayrağı altında kolayca birleşiverdiklerini anlatayım derken birdenbire parladığını gördük:

- Bırak o ciheti (yönü), eğer menfi kafalılar her yerde kazanaydılar gene bir anda hepsini silip süpürürdüm!

Böyle anlarda o tıpkı tabiat kuvvetlerinden biri olurdu. Her şeyi önüne katmış bir tuğyan (taşkın); durulur mu?

İsmail Habib Sevük

“Atatürk’ten Hatıralar ve İbretler”, Cumhuriyet Gazetesi, Onbeşinci Yıl, Sayı: 5312, 23 Şubat 1939, s. 3; Atatürk İçin, Ölümünden Sonra Hatıralar ve Hayattayken Yazılanlar, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 101 – 102

TÜRK MİLLETİNİN KURTULUŞU

Kurtuluş kavramı için Atatürk önünde geçen bir olayı, aziz bir hatıra olarak burada anlatmak istiyorum.

Bir gece, Ulu Önder, sofrasındaki arkadaşlarından sormuştu:

- Türk milleti, ne zaman kendini kurtulmuş sayabilir?

Hazır olanlar, birer birer düşüncelerini cevap olarak kendisine söylüyorlardı. Sonlarda sıra bana gelmişti:

- Paşam, Türk milleti ne zaman kurtarıcı arama ihtiyacını duymayacak hâle gelirse o zaman kurtulmuş olur.

Şeklinde fikrimi özetlemiştim. Böyle demiştim ama, dedikten sonra da türlü yorumlara alınabilecek böyle bir sözü söylemekten korkmuştum.

Atatürk:

-Hepiniz, enteresan fikirler söylediniz. Fakat (beni göstererek) bu çocuğun ileri attığı, üstünde bizi derin derin düşündürmeye değer bir fikirdir.

diyerek hem müsamahasının, hem geniş anlayışının unutulmaz bir yeni delilini vermişti.

Hasan Âli Yücel

Hürriyet Gene Hürriyet, İkinci Cilt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1966, s. 894 - 895

"TÜRKİYE CUMHURİYETİ TÜRK MİLLETİNİN ÖZ VE AZİZ MALIDIR"

Konya'da Atatürk'e, halk tarafından, hediye edilmiş olan konakta, ora (Konya) mebuslarından bazılarının da, davetli olarak, bulunduğu bir akşam yemeğinde, Millî Mücadele'den söz açılmıştı; sofrada bulunanlar, o zamana ait hatıralarını anlatıyorlardı; Atatürk çok neşelenmişti. Bu tatlı sohbet en hararetli noktasına geldiği bir sırada mebuslardan Refik Bey (Koraltan), Atatürk'e hitaben uzun bir nutuk vermeye koyuldu; özet olarak:

- Her şeyi yapan sensin, bütün varlığımızı sana borçluyuz; sen olmasaydın, başka hiç kimse, hiçbir şey yapamazdı, bundan sonra da yapamaz; Allah seni başımızdan eksik etmesin!.. demek istiyordu.

Atatürk'ün neşesi kaçmış, bunalmaya başlamıştı; bahsi kapatmak istedi:

- Beyefendi, dedi, bütün yapılanlar, herkesten evvel büyük Türk milletinin eseridir; onun başında bulunmak bahtiyarlığına ermiş bulunan bizler ise, ancak gene onun şuurlu fedakârlığı sayesinde ve fikir ve iman birliği içinde müşterek vazife görmüş, öylece başarı kazanmış insanlarız; hakikat bundan ibarettir.

Fakat Koraltan, alkolün tesiriyle, coşmuştu, susmak niyetinde değildi, atıldı:

- Paşam bu kadar yüksek tevazua tahammülümüz yoktur! dedi.

Atatürk artık iyice sinirlenmişti; sesini biraz yükselterek cevap verdi:

- Efendim; müsaade buyurunuz!.. Ortada tevazu filân yok... Gerçeğin ifadesi vardır. Zatiâlinize bir şeyi hatırlatacağım; elbette dikkat etmişsinizdir; ben önümüze çıkan meseleler üzerinde, her zaman uzun uzadıya konuşur, istişarelerde (danışmalarda) bulunurum; herkesi söyletir ve dinlerim. İtiraf edeyim ki, konuşulacak meselelerin hal şekilleri hakkında vazih (açık) bir fikre sahip olmadan, müzakerelere girdiğim çok olmuştur; bu konularda, ancak arkadaşlarımı, yani sizleri dinledikten sonradır ki, bir kanaate varmışımdır. Binaenaleyh tatbikatta olduğu gibi, verilen kararlarda da, hepinizin hissesi vardır; bunu bilirsiniz!

Biraz sustuktan ve düşündükten sonra devam etti:

- Şimdi mevzuun asıl ince noktasına geliyorum; beyefendi! İçeride ve dışarıda şahsıma karşı suikastlar tertip edilmesinin sebep ve hikmeti nedir, hiç düşündünüz mü? Bu tertiplerin peşinde koşanların benimle şahsî bir alıp verecekleri mi vardır? Hayır! İntikam hissiyle mi hareket ediyorlardır? O da değil! O hâlde neden beni ortadan kaldırmak istiyorlar?..

Cevap vereyim; çünkü, inkılâpçı Türkiye Cumhuriyeti'nin benimle kaim olduğunu (yaşadığını), ben gidince yıkılacağını, bu suretle haince emellerine kavuşacaklarını vehmediyorlar (sanıyorlar) da ondan... Sizin sözlerinizin de onların sakat muhakemesine uygun olduğunu bilmem, fark ediyor musunuz?

Çok rica ederim beyefendi!.. Eğer samimî iseniz; bu fikri kafanızdan çıkarınız! Hatta böyle düşünenlere rastlarsanız, onlara da aynı şeyi ihtar ediniz! Herkes millî vazife ve mesuliyetini bilmeli ve memleket meseleleri üzerinde o zihniyetle, düşünüp çalışmayı itiyat (alışkanlık) edinmelidir."

Sonra sofradakilere döndü:

- Efendiler! dedi. Size şunu söyleyeyim ki, inkılâpçı Türkiye Cumhuriyeti'ni benim şahsımla kaim (yaşar) zannedenler çok aldanıyorlar. Türkiye Cumhuriyeti; her manası ile, büyük Türk milleti-

nin öz ve aziz malıdır. Kıymetli evlâtlarının elinde daima yükselecek, ebediyen payidar olacaktır (yaşayacaktır). Şimdi rica ederim; artık bu bahsi kapayalım, bir daha da tekrar etmeyelim.

Hasan Rıza Soyak

"Doğumundan Cumhuriyetin İlanına Kadar Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri", Hayat Yayınları, İstanbul 1964, s. 66 – 68; Atatürk'ten Hatıralar, Cilt: I, Yapı ve Kredi Bankası A. Ş. Yayınları, İstanbul 1973, s. 50 – 52

"MİLLETEME DAYANDIM"

Hatıralarımın bir bahsinde yazdığım gibi bir akşam sofrada arkadaşların biri gayet samimî olarak kendilerine:

- Allah sana çok ömürler versin. Yoksa vah bu milletin hâline!

deyince, arkadaşımızın bu sözlerine Atatürk çidden müteessir olmuş ve aynen şöyle bir mukabelede bulunmuşlardı:

- Bu sözünüz beni çok müteessir etti. Düşmanlarımız da böyle söylüyor, onlar da "Ölsün de kurduğu eser mahvolsun." demiyorlar mı? Ve bunu beklemiyorlar mı? Niçin böyle düşünüyorsunuz? Her şeyi niçin bana mal etmek istiyorsunuz? Ben bir eser vücuda getirdimsen milletimin kudret ve kuvvetine ve ondan aldığım ilhama istinat ederek (dayanarak) yaptım. Sizleri konuşturdum, sizleri koşturdum, yaptım.

Ali Kılıç

"Atatürk'ün Hususiyetleri", Milliyet Gazetesi, Yıl: 3, Sayı: 774, 5 Temmuz 1952, s. 7; Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 118

DİL ÇALIŞMALARI BAŞLIYOR

1931'de mebus olarak Ankara'ya geldiğim hafta Kışke çağrıldım. Atatürk'ün sofrasında o gün de yeni Türk alfabesi sınavları yapılıyordu.

- Siz, dedi. Diyarbakır'da, bu alfabeyi kolay yerleştirdiniz. Bana o zaman yazdılar. Ama bir de sizden iştirmeyi isterim.

Bunun üzerine kara tahtaya yeni alfabenin harfleri yazıldı. Bu harflerin altlarına da sıra ile: "ebced, hevvez, hutti, kelamon, saafas, kurişed, sa haz" kelimelerinin Arap harflerini yazdırdım. Bunların onda sekizi hem sıra, hem ses bakımından birbirinin kendisi idi. Onda ikisinin sonradan katıldığı görülüyordu.

Atatürk, uzun uzun içini çekti:

- Ne zaman? Ve nasıl? Bu büyük Türk ulusunu bu bilgisizlikten, bu görgüsüzlükten, hele bu çürük inançlardan kurtaracağız? dedi.

Ve biraz durakladıktan sonra da:

- Yeni harfler, bize birkaç yüz yıl geride olduğumuzu öğretti. Fakat bu kadarla da kalmadı, bir şey daha öğretti. O da: Dilimizi dolduran yabancı sözcüklerin bugün de Türk dil kalıbına girmemiş olduklarıdır.

Atatürk biraz durakladıktan sonra, egemen bir sesle ve kararlı bir deme ile bunu da ekledi:

- Yeni Türk alfabesi yerini ve yolunu buldu. Bir de dil çalışmasına başlamamız gerekiyor.

Ve o günden başlayarak Atatürk'ün, akşam sofrasının başlıca konuşma konusu Türk dili oluyordu. Yine o günden başlayarak Türk dilini arıtmak, Türk dilini zenginleştirmek, Türk dilini bir kültür dili değerine yüceltmek ve Türk dilini bilim ve fen dili yapmak kutlu bir amaç olmuştu. Atatürk'ün bu isteği hiçbir an gücünden düşmedi. Hastalanıp Savarona Yatı'na kaldırıldığı sıralarda, hatta Dolmabahçe Sarayı'nda ölüm döşegine düştüğü günlerde bile Türk dili için çalıştı.

Hasan Reşit Tankut

TÜRK OCAKLARI'NI KAPATMA KARARI

Biz o zaman Türk Ocakları'nı kendi arzumuzla mı kapadık zannediyorsunuz? (...) Biz mecbur edildik. (...) Atatürk tarafından. Bir gece beş arkadaşla Çankaya'ya çağırıldık.* Atatürk içki masasındaydı! Türk Ocakları'nı kapatmaya karar vermişti! Faaliyetimizden korkuyordu! Bize dedi ki:

- Türk Ocakları siyasi bir parti manzarası arz ediyor. Bana karşı siyasi bir parti kurarsınız! Karşıma çıkarsınız. Yoksa kapayacağım!

Türk Ocakları'nın bir siyasi parti olmadığını ifade için sabaha kadar dil döktük. İyice içmişti. Laf dinlemiyordu! Mütemediyen siyasi partiden bahsedip duruyordu. Sadri Maksudi, bir mülteci olmasından hudut harici edilebilmek ihtimaline rağmen adamakıllı dayattı. Fakat Atatürk'ü ikna edemedik. Mecbur kaldım.**

Hamdullah Suphi Tanrıöver

Yalçın Uraz, "Senelerce Atatürk'e Hizmet Etmış H. Suphi'nin, Bir Ölüye Yaptığı İddia: "Atatürk, İçki Masasında Verdiği Bir Kararla Türk Ocaklarını Zorla Aldı", Kudret Gazetesi, Sayı:1272, 28 Temmuz 1951, s.1

BİR MUSİKİ VE ŞİİR GECESİ

Ankara'da bir gece Çankaya Köşkü'ne çağırıldım [1931]. Temyiz Mahkemesi Reislerinden Fuat Hulûsi Demirelli'nin:

"Yıllarca elim kalbimin üstünde eğildim."

şarkısını *evcârâ* makamından bestelemiştim. Rumeli havalarından *eviç* makamındaki eserlere Atatürk'ün meftun (tutkun) olduğunu

* Türk Ocakları Merkez Heyeti Reisi Hamdullah Suphi Bey, 23 Mart 1931 günü geç vakte kadar Çankaya Köşkü'nde kalmış ve Gazi ile görüşmüştür. (*Cumhuriyet Gazetesi*, Yedinci Sene, No:2472, 25 Mart 1931, s.1)

** Türk Ocakları Kurultayı, 10 Nisan 1931 günü son toplantısını yapmış ve ocakların Halk Fırkasına katılmasına karar vermiştir. (*Cumhuriyet Gazetesi*, Yedinci Sene, No:2489, 11 Nisan 1931, s.1)

düşünerek bu makamı seçmiştim ve notalarını bastırarak daha önce Atatürk'e takdim etmiştim. O gece Atatürk bu notanın üzerine hepsinin imzalarını atmalarını orada bulunanlara teklif etti ve ilkin kendileri imzaladılar. Sonra bana dönerek:

- Şimdi İsmet Paşa buraya gelecek, o gelmeden önce şarkıyı bir kere biz dinleyelim, dediler.

Eseri çok beğendi. Biraz sonra İsmet Paşa geldi. Atatürk ayağa kalktı. Paşa ile öpüştüler. İsmet Paşa, Atatürk'ün sağındaki kanepeye oturdu. Ben de ikisinin arasında biraz geride idim. Atatürk, İsmet Paşa'ya:

- Paşam, bu gece sana iki sürpriz var. Biri şiir, ötekisi şarkı. Şarkıyı bizim Sadettin yaptı. Şiiri yazanı söyleyemeyeceğiz. Yalnız okuyacağız. Şairi siz bulacaksınız, dedi.

Ruşen Eşref ayakta şiiri okudu. Şiir Londra'dan gönderilmişti. Times ile Sakarya nehirleri birbirleriyle konuşturuluyordu. İsmet Paşa, şairi hemen tanıdı.

- Behçet Kemal, dedi.

Sıra şarkıya gelmişti. İsmet Paşaya biraz daha yakın olarak şarkıyı ayakta okudum. Paşa çok mütehassis oldu (duygulandı). Atatürk:

- Beğendin mi Paşam?

- Çok güzel, tebrik ederim.

demesi üzerine, Atatürk notayı uzattı:

- Buraya imza koyacaksın, dedi.

Bu kıymetli vesika o gece Yaver Celâl Beye verilmişti ve imza sahiplerinin bir listesi yapılarak bana verilmesi de söylenmişti. Fakat ne yazık ki sanat hayatımın en yüksek ve en mukaddes bir beratı (belgesi) olan ve neslime yadigâr kalacak bulunan bu tarihî vesika bana verilmedi!

O gece Atatürk mevlit okunmasını da istemiş ve bana şöyle bir emir ve tavsiyede bulunmuşlardı:

- Mevlidin her mısraını ayrı bir makamda okuyacaksın. Saz heyeti de sazlarıyla seni takip edecekler.

Böylece ilk bahrı (makamı) tamamladım. Derin bir alâka ile din-

lendi. Yine aynı gece müteaddit (çeşitli) yerlerden bana Kur’ân okutular. Hatta Nuri Conker’in de Kur’ân okumasını istediler. O da:

- Ben Tebbet sûresini bilirim, dedi ve onu okudu.

Sadettin Kaynak

Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, Cilt: 5, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1943, s. 1526 – 1527

BÂŞBAKAN VEKİLİ REFİK SAYDAM

İsmet Paşa bir Avrupa seyahatine çıkmış [Ekim 1931]. Galiba Macaristan’a gitmişti. Başvekil seyahate çıkınca alelusül Refik Saydam’ı Başvekâlet Kaymakamı (vekili) olarak yerine bırakmıştı.

Bir akşam sofradaydık. Sofracı geldi. Atatürk’e:

- Efendim Başvekil geliyor!

diye haber verince, Atatürk:

- İsmet Paşa ne zaman geldi?

dedi ve demesine kalmadı, Refik Saydam da sofraya doğru yanaşıyordu. Atatürk İsmet Paşa yerine karşısında Refik Saydam’ı görünce, kendisine döndü ve gayet ciddi bir tavırla:

- Doktor bana “Başvekil geliyor!” dediler. Karşıma sen çıktın. Şayet kafanda böyle bir hulya taşıyorsan yanılır ve inkisara (hayal kırıklığına) uğrarsın. Çünkü seni hiçbir zaman Başvekil yapmam.

demiş ve Refik Saydam hayal sükutuna ve büyük bir ümitsizliğe ve teessüre düşmüştü.

Kılıç Ali

“Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor!”, Milliyet Gazetesi, Yıl:2, Sayı:643, 23 Ocak 1952, s.7

GAZİ VE ARTİST

Manzum “Akın” piyesinin Ankara Halkevinde ve İstanbul’un Tepebaşı Tiyatrosunda temsil hazırlıklarına başlandığı sırada idi.

Sene 1931 sonbaharı. Büyük rahmetlinin (Atatürk'ün) adeta benimsemek suretiyle şeref kazandırdığı piyesin muharriri ile Darülbedayi'de sahneye koymak ve başrolü almak külfetini kabul eden şöhretli ve kıymetli artist, bir akşam, Çankaya Köşküne davet edildiler.

Atatürk, sofranın baş ucunda, değişmez yerini almış, davetlilerde hususi bir protokole tabi olarak, sağlı sollu koltuklara serpiştirilmişti. Bu sofranın akademik mahiyetini bilmeyen yoktur sanırım.

Sözün gelişi, bir aralık Cenup (Güney) Hükümetleri mevzuuna temas etti ve bu mevzuun yirmi beş sene sonra bütün dünyaya dert olacağını, daha o günden kestirmiş olan büyük rahmetli, bu sıkıntılı mevzuu değiştirmek ister gibi "Akın" muharririne işaretle bulundu:

- Piyesi okur musunuz?

Birinci perdenin okunması bitince, Atatürk, piyes muharririne bir hayli iltifat etti. Şu var ki, "İstemi Han"ın hakiki yaratıcısı olacak artiste de bu rolden bir parçanın temsilini teklif edince, deminki sadet havası, bulutlanır gibi oldu.

Piyes, her zaman okunabilir, fakat her yerde temsil edilemezdi. Artistin haklı itirazında, bundan öteye bir mana aramakla, belki, geçen can sıkıntısının hıncını almak istemişti. Fakat hamlesinde, belki de ilk defa olarak, taraftarsız kalınca ve karşısında vekarlı bir sükuttan başka mukavemet bulamayınca...

O gece, artist ile iki dostumu, sabaha kadar alıkoymak lütfunda bulundu ve sabahleyin uğurlamak tevazuunu gösterirken, artiste:

- İstanbul'da temsilinizi göreceğim! demeyi de unutmadı.

Aradan birkaç ay geçmiş, "Akın"ın provaları tamamlanmış ve geçen hadise de maziye karışıp gitmişti. Karlı, fırtınalı bir Şubat ayı. Tam Tepebaşı Tiyatrosunda "Akın"ın temsil edileceği gün, bütün gazetelerde bir ajans haberi çıktı:

"Atatürk, dün akşam, refakatindeki zevat ile birlikte Ankara'dan İstanbul'a hareket etmişti."

Atatürk, o akşam, dakikası dakikasına ilk temsile geldi ve temsilin sonunda mümtaz artisti, sahne kıyafetiyle huzuruna davet ederek cömertçe müstesna takdirlerini bildirdi.

Bu suretle haklı bir mazeret, aylardan sonra, bilfiil kabul ve tasdik edilmiş oldu [11 Şubat 1932].

Atatürk, bu zarafeti gösterdikten bir gün sonra, tekrar Ankara'ya avdet etti.

Faruk Nafiz Çamlıbel

"Atatürk ve Artist", *Yeni Sabah Gazetesi*, 21 inci Yıl, No:7085, 24 Kasım 1958, s.3

"TÜRK MİLLETİ BENİMLE BERABERDİR"

1931-1932 yıllarında Atatürk geniş bir memleket seyahatine çıktı. Bu seyahatte gezdiği, dolaştığı yerlerde mütemadiyen eski hocalar ve hatta şıhlarla bile konuşmalar yaptı.

Halk mümessilleriyle din mevzuları etrafında sohbetler etti, taassubuyla meşhur bir şehrimizde herkesin adını huşûa (ilahi saygıya) benzer duygularla andığı bir şeyhe frak giymesini teklif etti ve onu bu kıyafetiyle sofrasına aldı. İstanbul'a bilhassa Ramazanda geldi. Dolmabahçe Sarayı'ndaki bir seri toplantılara bizzat riyaset etti. Bu içtimalara bilhassa İstanbul Darülfünunu İlâhiyat Fakültesi müderrislerinden bazılarını çağırdı. Saatlerce, günlerce onlarla münakaşa etti.

Nihayet, bir gün yanındakilere:

- Gördünüz ya, medrese benden bile kuvvetli... Onun bozduğu kafaları ben bile yontamıyorum. Şu medreseleri ortadan kaldırmaya ne kadar isabet etmişim. Mademki softalar benimle konuşmak istemiyorlar, o hâlde ben tek başıma konuşuyorum. Göreceksiniz Türk milleti, Türk milletinin zekâsı ve akli selimi benimle beraber olacaktır.

O vakit düşündüklerinin ana hatlarını anlattı. Reşit Galip'in bu mevzu üzerinde hazırladığı "Müslümanlık Türk'ün millî dini" adlı tezini ele aldı.

Münir Hayri Egeli

"Bilinmeyen Atatürk'ten Hatıralar", *Millet*, Sene: 2, Cilt: 4, Sayı: 83, 4 Eylül 1947, s. 4, 16; *Atatürk'ün Bilinmeyen Hatıraları*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık T.L.Ş., İstanbul 1954, s. 63

“...İŞİ KAYNAĞINDAN YENİDEN ELE ALACAK DİNİ MÜESSESELER KURMAK LAZIMDIR.”

Atatürk lâikti. Dünya işleriyle din meselelerinin her vakit beraber mütalâa edilmesine muarızdı (karşıydı). Bu husustaki ölçüleri de din adamlarının şahıslarına göre değişirdi. Onun nazarında, din, dünya işine karışıkça politika mevzuu olabilir, kudsiyetinden ve her türlü münakaşadan uzak kalması lazım gelen vicdan işi olmaktan uzaklaşabilirdi. Bu fikrini onun da 1924 yılında Kayseri’de yaptığı bir konuşmada ortaya attığını biliyoruz. Kendisini ziyarete gelenler arasında Kayseri müftüsü ve meşayih (şeyhlerden) bazı zevat vardı. Söz dönüp dolaşıp fetvaya intikal edince Atatürk şunu sormuştu:

- Milli Mücadele senelerinde biri İstanbul Hükümetinin Şeyhülislamı, diğeri Ankara’daki din adamları olmak üzere iki taraflı fetvalar neşredildi. İstanbul’dakiler, bizim bâği (ası) olduğumuza, katlimizin caiz olduğuna hüküm verdiler. Ankara’dakiler de İstanbul’dakilerin müşrik olduklarına fetva çıkardılar. Bir tek mesele hakkında, aynı dini mesnetlere (dayanaklara) dayanarak böyle birbirine zıt fetva nasıl verilebilir?

Orada bulunanların hemen hepsi, İstanbul’daki fetvanın tesir altında verildiğini, mûta (geçerli) olmayacağını ortaya attılar.

O vakit Atatürk:

- Demek ki din adamları ve onların en kamili (olgunu) olması lazım gelen Şeyhülislam dahi tesir altında kalarak yanlış fetvalar verebiliyorlar. Tesir altında kalıyorlar. Tesir altında bırakılıyorlar, kelimelerinin manaları çok derindir. Tesir altında bırakanlar kimlerdir? Dinle alakası olmayan siyaset adamları... Şu halde, siyaset icap ettirdikçe onlar dinin ve din adamlarının hükümlerini kendi isteklerine göre, telakkilerine (anlayışlarına) göre istihsal (elde) edebileceklerdir. Halbuki, bir an için, dünya mesailinde (meselelerinde) “din”in ortaya atılmasının men edildiğini düşünelim. O vakit, din adamlarına, yalnız Allahla kul arasındaki münasebetler hakkında söz söylemek düşecektir. Bunda ne kimsenin bir tesir yapmasında, ne de din adamlarının vicdanlarından ve Allahtan başkasının önün-

de çekinmelerinde bir fayda tasavvur edilemeyecektir. Din adamları, Allaha karşı vazifelerini daha iyi görecektir ve ümmetin ruh selametine başka endişeleri olmayacaktır.

O zamanki hürriyet havası içinde -ismini, maalesef hatırlamadığım- siyah sakallı bir zat bu fikre itiraz etti:

- Paşam, dedi. Müslümanlık yalnız uhrevi (ahirete ait) bir din değildir. Dünya işlerini de tanzim eden birçok hukuki ve içtimai kaideleri olan bir dindir. Adalet mesailinde (meselelerinde) olduğu kadar, aile hukukunda da dini müeyyideleri olan bir dindir. Harbi cihat tanıyan ve harpte ölümü şehadet telakki eden bir dindir. Kavaidini (kurallarını) dünya işlerinden ayırmak kabil değildir.

Mustafa Kemal Paşa, bu itirazı derhal şöyle cevaplandırmıştı:

- Müslümanlık, bu meseleler hakkındaki esasları bir kere ortaya koymuştur. Bu esaslar birtakım prensiplerdir, birtakım noktai nazarlardır. Müslüman olan bir vâzı kanun (kanun koyucu), kanunların hini tanziminde (düzenlenmesi sırasında) bu esasları gözden uzak tutmaz. Nitekim bugün laik olan Fransa'da cari olan kanunlar Kod Napolyon denilen kanun sisteminin tekâmülüyle meydana gelmiştir. O da tamamıyla klerikal, yani Hristiyanlığa dayanan bir ruh taşır. Bugün Fransa laiktir, kanunlarında Hristiyanlığa muarız (karşı) olan taraflar da yoktur. Fakat, hiçbir zaman bu kanunlar tatbik edilirken artık papazlarla veya Papa ile istişare edilmez. Laiklik, bu demektir. Bizim lisanımızda bunu daha iyi ifade edebilmek için gayridini ve lâdinî tabirlerini kullanabiliriz. Gayridini, dine muarız bir ruhtur. Bu fenadır. Yanlıştır. Gayrimedenidir. Çünkü din insanların en samimi bir vicdan meselesidir. Fakat, lâdinî olmak ise asrî (çağdaş) zihniyetin bir ifadesidir. Yani, her meselede din adamlarının günlük siyaset işleriyle uğraşmamaları demektir.

Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa, İslam ve Arap tarihinden din adamlarının dünya işlerine karıştırılmalarından doğan meseleler etrafında misaller getirmişti. Nihayet, orada bulunanlara teker teker hangi medreseden çıktıklarını, neler okuduklarını sordu, sözlerini şöyle bitirmişti:

- En mühim mesele, din adamlarının çok iyi imkanlarla yetişti-

rikmelerindedir. Asırlarca ihmal edilmiş olan bugünkü medreselerin* hâlihazırlarına kâfi kudrette din adamları yetiştirebileceklerini tasavvur etmek müşküldür.

Hazırundan (hazır olanlardan) birisi:

- Evet, medreselerin ıslahı lazımdır.

deyince, bu sefer münakaşa bu ıslahatın nasıl yapılacağı üzerinde cereyan etmeye başlamıştı. O vakit bir zat:

- En iyisi bunları baştan aşağı kapayıp yeniden tesis etmektir.

deyince, Atatürk de:

- Dediğiniz çok doğrudur. Hatta kapama keyfiyetinden sonra bir müddet bir intikal (geçiş) devresi de lazımdır, cevabını vermişti.

Senelerden sonra Dolmabahçe Sarayı'nda dini Türkçeleştirmek mevzuu üzerinde çalışılırken [1932] Atatürk, yukarıdaki hatırasını anlatmış ve şu sözleri ilave etmişti:

- O vakit benim kelâmımdan (sözlerimden), medreseleri kapadıktan sonra ileride tekrar açmak istediğim fikrini bir idarei maslahat, bir avutma telakki edenler olmuştu. Halbuki fikrimde ve sözlerimde samimi idim. Ben hiçbir zaman idarei maslahat ve yarım tedbir taraftarı olmadım. Fakat, asırlarca sürmüş suiistimallerle tereddide (yozlaşmaya) uğramış olan bu müesseseleri eski ananeleri unutuluncaya kadar kapalı tutmak ve ondan sonra işi kaynağından yeniden ele alacak dini müesseseler kurmak lazımdır.

Atatürk'ün bu sözlerini duyanlardan birçok hafızlar hala sağdırlar ve tanıdıklarım, bunu neden yazmadığımı benden müteaddit vesilelerle sordular.

Münir Hayri Egeli

"Bilinmeyen Atatürk'ten Hatıralar", Millet, Sayı:129, 29 Temmuz 1948, s.11

* Medreseler, 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra İmam Hatip Okullarına dönüştürülmüştür.

TÜRKÇE EZAN VE TEKBİRE DAİR

...Evet! Ezanı ve tekbiri Türkçeleştiren, başka hiç kimse değil, Atatürk'ün kendisidir. O bunu Türk tarih ve dil inkılaplarıyla giriştiği derin emelli ve yüksek hedefli Türkçeleştirme ve kültürleşme hareketinin millî bir zarureti saydığı için, Hafız Sadettin, Hafız Kemal, Hafız Yaşar, Hafız Burhanettin ve arkadaşları gibi İstanbul'un en güzide yedi sanatkârından faydalanmayı düşünmüş ve Dr. Reşit Galip'i bu işe memur etmişti. Reşit Galip İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, aynı vazifeyi bana verdi.

Haftanın mutat (belirli) bir gününde bu sanatkârlar, Dolmabahçe Sarayı'nda Türk Tarih Kurumu'nun küçük odasında gene toplandılar. Burada tekbiri koro hâlinde hep bir ağızdan Türkçe okumayı birkaç kere tecrübe ettikten sonra, kendilerini hususî daireye, Atatürk'ün nezdine (yanına) götürdüm. Fakat yolda Muayede salonundan geçerken, Türkçe tekbirin bu muhteşem kubbe altında nasıl bir tesir yapacağını denemek aklıma geldi. O saatlerde, Muayede salonunda, gelip geçenlerin yolunu aydınlatmak için yalnız birkaç ampul yanardı ve heybetli bir loşluk vardı. Tekbiri bir kere daha hep bir ağızdan okumalarını rica ettim. Tesir harikulâde oldu.

Önce ben girdim. Atatürk sofrada idi. Yanına yaklaşıp, yalnız kendinin işitebileceği yavaş bir sesle, Muayede salonu hikâyesini anlattım ve "Dışarıda bekliyorlar." dedim. Kendilerini sofrasına aldı ve iltifat etti. Bir saat kadar geçtikten sonra, "Bu arkadaşlara Saray'ı gösterelim." dedi, ayağa kalktı. Muayede salonuna doğru yürüyordu.

Salona girince, hiç beklemediğimiz bir sürprizle karşılaştık. Bütün avizeler yanmış, büyük salon en ihtişamlı manzarasını almış ve ortaya mükellef bir sofraya kurulmuştu. Burada, Atatürk'ün emriyle, en güzel Türk sesleri, en güzel Türk melodisini, en güzel Türk dilıyla okudular.

Bu küçük, fakat mânası büyük, tarihî hâdiseden sonra gelen Kadir Gecesi'nde, aynı sanatkâr hafızlar Ayasofya Camiinde vazifelendirildiler. Atatürk bana:

- Sen git bulun, gördüklerini bana anlatırsın, emrini verdi.

Büyük mabet bu mukaddes gecenin ruhaniyeti içinde bir mah-

şeri andırıyordu. En sanatkâr hafızların iştirakiyle en ulvî mertebesini bulan teravîh namazından sonra, Türkçe tekbir, bu ilâhî hava içinde, müezzin mahfelinden yükseldi ve mabedin huşû (gönlüne Tanrı saygısı) verici kubbesinde dalgalana dalgalana, binbir akisle, ruhlara nüfuz etti. Türk halkı Allah'ın sesini kendi diliyle duymaktan gaşyolmuştu (kendinden geçmişti).

Hasan Cemil Çambel

*"Bir Hatıra: Türkçe Ezan ve Tekbire Dair", **Ulus Gazetesi**, Yıl: 29, No: 9913, s. 2; **Makaleler Hatıralar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İkinci Bası, Ankara 1987, s. 36 – 37*

REŞİT GALİP İLE BİR GECE

Bir gece Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün sofrasında misafirlerle beraber bulunuyorduk. O zaman Maarif Vekili olan Esat Bey, yaptığı işleri anlatırken, kız talebeleri daha sıkı bir nizamâ tâbî tutacağını, kısa etek, kısa çorap, kısa kol giymelerini yasak edeceğini, daha kapalı bir duruma koyacağını söylüyordu.

Sofrada bulunan Reşit Galip Bey bu icraatın bir gerilik olacağını, kadınların artık eski durumda yaşayamayacaklarını, kadın meselesinin Gazi inkılaplarının en ehemmiyetli meselelerinden biri olduğunu beyan ederek itirazlarda bulundu.

Kendi sofrasında müşkül durumda kalan bir vekili korumak maksadıyla Atatürk bahsin uzatılmamasını bildirdi. Reşit Galip:

- Bu inkılap ve zihniyet meselesidir. Fikrimizi söyleyelim, diye ısrar etti.

Atatürk, Reşit Galip'e:

- Siz biraz istirahat ediniz.

dediyse de, Reşit Galip aldırmadı.

- Burası milletin sofrasıdır. Kovulmamalıyım, kalkmam.

deyince, Atatürk, işi uzatmamak için:

- O halde biz kalkalım.

diyerek, sofrayı terk etti. Hep beraber kalktık.

Reşit Galip bir müddet sofrada yalnız kaldıktan sonra denize karşı bir pencerenin yanına oturdu. Atatürk, yatak odasına çekilmiş, misafirler gitmişlerdi. Reşit Galip sabaha kadar pencere kenarında kaldıktan sonra, o gün Ankara'ya gitmek üzere Saraydan çıkmış.

Gerek Sarayda pencere yanında kaldığı zaman, gerek Saraydan çıkıp istasyona giderek trene bininceye kadar geçen zaman arasında Atatürk, Reşit Galip'in hareketleriyle ilgilenmişti.

Ankara'ya hareket ederken Başkatip Tevfik Beyden yirmi beş lira ödünç aldığını öğrendiği zaman, başka parası olmadığını işitince çok müteessir olmuş:

- Parası yok ama karakteri sağlamış, demiş idi.

Birkaç ay sonra Reşit Galip'i Maarif Vekilliğine getirdi ve üniversiteler ıslahatını ona yaptırttı.

Kâzım Özalp

"Özalp, Atatürk'ü Anlatıyor", *Milliyet Gazetesi*,
Yıl:20, Sayı:7902, 21 Kasım 1969, s.7

GAZİNİN SOFRASINDA REŞİT GALİP OLAYI

Bu akşam sofra hususî, تنها ve sakin. Meğer bu sükûn bir ihtilâl saklıyormuş. Mutat zevattan başka yalnız Celâl Sahir ve ben varız.

Doktor Reşit Galip'te tabii olmayan dolgun bir hâl var. Gözleri kıvılcım saçıyor. Bütün vücudu bir elektrik bataryası gibi hassasiyet içinde. Dokunulsa ateş alacak.

İçinde kaynaşan heyecanını gizleyemiyor. Nihayet dayanamadı ve sözü Halkevlerinden açtı (O tarihte parti umumî idare heyetinde, Halkevleri onda idi). Temsil kollarında kadın rolleri için Kız Lisesinden kendi arzu ve rızasıyla seçilen amatör sanatkar öğretmenlere Maarif Vekili Esat Beyin izin vermediğinden şikâyeteye başladı.

Reşit Galip istikbaldi... Esat Bey mazi... Bu şikâyet yeni ile eskinin çarpışması idi.

Tiyatro, eski Yunanlılardan beri, insanlık için ve kültür milletleri için, bir hikmet (bilgi) ve sanat kaynağı, bir entellektüel hürriyet akademisi, bir millî, insanî eğitim müessesesi olmamış mıydı? Ve Halkevleri temsil kolları bu gayelerle kurulmamış mıydı? Kadın bu kültür hareketinin nasıl dışında bırakılabilirdi?

Reşit Galip'te bu düşünceler hâkimdi. Bunlar Atatürk'ün düşünceleriydi. Reşit Galip onun yolunda, onun açtığı çığırda yürüyordu. Bunu ve Atatürk'ün kendisine itimadını bildiği için, serbest ve cesur konuşuyor ve gençlik heyecanını frenleyemiyordu. Gittikçe ateşlenen bir eda ile sesini perde perde yükseltti ve sertleştirdi. Atatürk büyük bir itidal (soğukkanlılık) ve sükûn ile:

- Merak etmeyin, hepsi düzelecek.

diye doktoru yatıştırmak istedi, fakat bu teminat onu tatmin etmedi, bilâkis heyecanı şiddetlendi, feveran hâlini aldı ve nihayet bomba gibi patladı:

- Kabahat hep sizde... Hocam diye cahilleri hep başımıza koydunuz!

Atatürk, Reşit Galip'i çok severdi. Zekâsını, çalışma kuvvetini, dinamikliğini, inkılâpçılığını, vatanseverliğini, ve kendisine bağlılığını görmüş, onu samimiyetine almıştı. Onu çok sevdiği için nazını da çekerti. Sevdiklerinin nazını çekmek Atatürk'ün kalbinin bir ihtiyacı idi. Fakat bu sert itham, onu kalbinden vurdu.

- Sizi bir kere daha sabır ve sükûna davet ederim. Arzularınız olacaktır, dedi.

Doktor Reşit Galip o kadar dolgundu ki, nefesine ve sözüne hâkim olamıyor, şikâyet oklarını birbiri ardından, bir yaylım ateş gibi, Atatürk'ün başına fırlatıyordu. Sofrayı ve oturanları trajik bir hava boğuyor, kimse nefes alamıyordu. Atatürk, mustarıptı, fakat vekarını (ağırbaşlılığını) ve soğukkanlılığını kaybetmedi. Ve bir arslan kendini ısırmaya kalkışan yavrusunu okşar gibi, sakın ve müsama-halı bir eda ile:

- Siz böyle konuşmakta devam ederseniz, ben size muhatap olamamakta mazurum, dedi.

Reşit Galip kendini büsbütün kaybetti, çünkü o bir heyecan adamıydı, ve yumruğuyla masaya vurarak, şiddetle bağırdı:

- Beni kovuyor musunuz? Burası milletin malıdır. Allah da gel-se beni buradan kovamaz!..

Bu, trajedinin son haddini bulduğu en nazik andı. Acaba Atatürk şimdi ne yapacaktı?... Çanakkale denizlerini İngiliz armadasına mezar yapan, Yunanlıları Anadolu'dan denize döken, Sevres (Sevr) esaret muahedesini (antlaşmasını) parçalayan, Lozan'da, üç asırlık bir inkıraz (çöküş) devrinden sonra, ilk defa yeniden Avrupa emperyalizmini dize getiren, yurt içinde bütün asırlık zincirleri kırarak, esir bir halktan hür ve müstakil bir millet yaratan büyük Fâtih'e, kendi eliyle yetiştirdiği, sevdiği ve güvendiği evlâdı, ne kadar saf ve samimî de olsa, görünüşte işte meydan okuyor ve istemeyerek de olsa, gururunu yaralamış oluyordu. Şimdi o ne yapacaktı?.. Diktatörler böyle hâdiselerde ne yaparlardı?..

Hayret!.. Koltuğunu geriye itti. Yaralı bir arslan gibi, ayağa kalktı ve:

- O hâlde ben buradan giderim.

dedi ve sofrayı terk ederek, yandaki yatak odasına çekildi. Bu gidişte, Dumlupınar Meydan Muharebesini kazanan muzaffer serdarın (kumandanın) insan büyüklüğünü çizen bir heykel ihtişamı vardı.

Doktor Reşit Galip şimdi sinir buhranları geçiriyor, söyleniyor ve ağlıyordu. Çok mustarıptı. O bu neticeyi istememiş fakat bir kaza oku yayından çıkmıştı. Arkadaşlar, okşayarak ve yalvararak, onu sofradan kaldırdılar ve Erenköy'üne evine gönderdiler.

Bir müddet sonra Atatürk, doktoru Maarif Vekili yaptı. Bu tâyin, Atatürk'ün o günkü sofrası isyanına bir mukabelesiydi. Aynı zamanda, bu, Reşit Galip'in saatiydi. Eski Darülfünun lağvedilecek ve yeni üniversite kurulacaktı. Bu büyük bir inkılaptı: Eski müderrislerin çoğu çıkarılacak, yerlerine genç yeniler ve Alman mütehassısları getirilecek, üniversite modernleştirilecekti. Bu ağır ve nazık iş için Doktor Reşit Galip kuvvetli bir eldi.

Reşit Galip, Maarif Vekilliğinden ayrıldıktan sonra, uzunca bir

müddet Atatürk'le dargın kaldılar. Bir gece, Çankaya'da, Atatürk, birdenbire:

- Doktor ne yapıyor? Çağıralım, dedi.

Bu anî hatırlayıŖta bir sürpriz gizlendiğini sezen ve Atatürk'ün arkadaşlarıyla olan münasebetlerinde daima iyi hava esmesine dikkat eden Bayan Afet:

- PaŖam, Ŗimdi vakit geç. Saat iki. BaŖka bir akŖam çağırırız, dedi.

Fakat Atatürk, fikrini değıştirmede ve doktor gelince Ŗen Ŗatır ayağ a kalktı:

- Gel bakalım, doktor, seni çok özledim! dedi.

Doktoru kucakladı, öptü. Doktor sofrada açılan yere oturdu. Sıhhatine içildi. Bir müddet sonra, içeriye iki asker geldi. Atatürk askerlere Ŗu emri verdi:

- Beyefendiyi omuzlarınıza alın, bana getirin.

Askerler ellerini birbirlerine bağladılar, doktoru oturtular ve Atatürk'ün yanına götürdüler. Atatürk tekrar ayağ a kalktı, doktoru kucakladı, öptü ve askerlere:

- Gene yerine götürün! emrini verdi.

Ve Atatürk:

- Doktor, dedi. İŖte biz böyle bindiririz ve indiririz!

Bu bir ders mi, sitem mi, bir azizlik mi, bir Ŗaka mıydı? Her hâl-de Atatürk'e has bir Ŗeydi, ve sevdiği ReŖit Galip'e karşı kayıtsız kalamayacağını ve onu unutamayacağını gösteriyordu. Ve bundan sonra sofr a neŖe içinde geçti.

Hasan Cemil ambel

Ahmet Ŗevket Elman, Dr. ReŖit Galip, 1892 – 1934, İkinci Kitap, Ankara 1954, s. 238 – 241

DR. REŖİT GALİP OLAYI

O, gerek Ŗahsî, gerek siyâsî hayatında, ilk defa işlediğı bir kusuru itiraf ederek piŖmanlık gösterenlere karşı daima gayet müsait

davranırdı; bu gibileri affa, korunmaya lâyık görür, şahsiyetlerini yeniden yapmak için kendilerine fırsat vermeyi tercih ederdi:

- Medeniyet demek, af ve müsamaha demektir, derdi.

İkramcı ve kibar bir ev sahibi idi; misafirleri ile ayrı ayrı meşgul olurdu. Gördüğü kusurları ekseriya görmemezlikten gelirdi. Sofrada içkinin tesiriyle şahsına karşı taşkınlık gösteren olursa, sofrayı, onun yerine, kendisi terk ederdi.

Büyük insanın hayatı af ve müsamahadaki cömertliğini gösteren birçok olaylarla doludur... Ben burada yalnız şimdiye kadar çok defa, ya bütün bütün hakikate aykırı veya değişik ve noksan olarak, hikâye edilmiş olan bir olayın gerçek şeklini ve bunun doğurduğu neticeleri nakledeceğim:

Atatürk bir akşam, Beyoğlu'nda, Beyaz Rus bir karı-koca tarafından idare edilen "Roz Nuvar" adlı gece kulübüne gitmişti. Bura ya daha önce de birkaç defa uğramıştı, sahiplerini tanıyordu. Bir aralık, hususî bir salonda, yanına sokulan mal sahibi kadın, bankalardaki kredilerinin kesilmesi yüzünden, zor bir duruma düştüklerini ileri sürerek, yardım talebinde bulunuyor. Atatürk de İstanbul İş Bankası'na hitaben: "Bu müesseseye muayyen bir miktarda kredi açılmasını rica" yollu bir mektup yazıyor, kadına veriyor...

Ertesi sabah erkenden Dolmabahçe Sarayı'ndaki yatak odama, İş Bankası'nın İstanbul Şubesi Müdürü Muammer Bey (Eriş) telefon etti:

- Gazi'nin bir emirlerini aldım; bunun mahiyeti hakkında sizin fikrinizi öğrenmek istiyorum, dedi ve mektubu okudu.

(Mektubun metnini not etmediğimden aynen yazamıyorum).

Burada bir noktayı tasrih etmeliyim (açıklamalıyım). Muammer Beyin bana müracaatı, aynı zamanda Atatürk'ün umumî vekili oluşumandır.

Derhal vaziyeti anlamıştım:

- İfade açıktır; sizden istenilen şey, kesilen kredinin tekrar açılıp, Bankanın normal şartlarına uygun teminat mukabilinde, işlemini sağlamaktır, cevabını verdim.

Bunun üzerine Muammer Bey, kendilerine, “Gazi’nin arzularına uyacağını” söylemiş ve talep ettikleri parayı ikraz etmek (ödemek) için, usulü dairesinde ikinci ve muteber bir imza istemiş, bunu temin edememişler ve tabii parayı da alamamışlardı.

Uyanınca, keyfiyeti Atatürk’e arz ettim:

- Tamam, dedi. Zaten ben de bunu kasetletmişim.

İşte gerçek durum bu iken, kadına verilmiş yazıyı -aklımda kaldığına göre- 15.000 liralık bir çek mahiyetinde telâkki etmiş olan Aydın mebusu Dr. Reşit Galip Bey – ki doktorluktan ziyade tarih, dil ve edebiyatla uğraşan devrimci, milliyetçi, yurtsever ve idealist bir genç bilgindi – ertesi akşam Dolmabahçe Sarayı’nda Atatürk’ün hususî dairesinde kurulan sofrada, fazlaca aldığı alkolün tesiriyle, ilkin, Harbiye Mektebinde Atatürk’ün hocalığını yapmış, albaylıktan emekli ve yaşlı bir zat olan zamanın Maarif Vekili Esat Mehmet Bey’in şahsı ile maarifin sakat gördüğü işleri hakkında uzun uzadıya atıp tuttuktan sonra, bu mektup meselesine de temas ederek hürmet ve nezaket dışı birtakım uygunsuz sözlerle şiddetli tenkitlerde bulunmuş...

Atatürk, doktorun bu hâlinde, kendisi ile, terbiye ve mantık dairesinde, konuşmanın mümkün olamayacağına hükmederek:

- Galiba rahatsız oldunuz, biraz ayrılıp istirahat etseniz.

Gibi yumuşak bir ifade ile sofrayı terk etmesini tavsiye etmiş...

Fakat Doktor:

- Burası millet sofrasıdır; ben o sofrada oturuyorum,

Cevabını vermiş; yerinden kımıldamamış.

Bunun üzerine nazik ev sahibi:

- Öyle ise sofrayı terk etmek bize düşüyor.

demiş ve kalkıp yatak odasına çekilmiş...

Ben sofrada değildim; hâdiseyi sofa dağıldıktan sonra arkadaşlardan öğrendim.

Ertesi sabah sükûnete gelen doktor erkenden Sarayı terk ederek ilk trenle Ankara’ya gitmişti. Saraydan ayrılırken o zamanki Riyase-

ticumhur Umumî Kâtibi Tevfik Bıyıklıoğlu'na, parası olmadığından bahsederek bir miktar ödünç para istemiş, o da yirmi beş lira vermiş... Atatürk bunu haber alınca çok üzölmüştü, Tevfik Beye:

- İnsan o hâlde bulunan arkadaşına yirmi beş lira mı verir? Hiç değilse benim hesabıma birkaç yüz lira vermeliydin, diye çıkmıştı.

Doktor, Ankara'dan Atatürk'e yazdığı uzun bir mektupla affını istemişti. Eşsiz lider mektubu hafif bir tebessümle okumuş, yalnız:

- Nedir, bir kabahati mi var ki?.. demişti.

Kısa bir müddet sonra Ankara'ya dönünce bir gece yarısı doktoru Çankaya Köşkü'ne getirterek iltifatta bulunmuş, bir yandan da Başvekil nezdinde, lehinde yaptığı bir teşebbüsle, istifa eden Esat Mehmet Bey yerine – sakat gördüğü işleri düzeltmek üzere – 1932'de Maarif Vekilliğine tayinini temin eylemişti...

Hasan Rıza Soyak

Doğumundan Cumhuriyetin İlanına Kadar Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri, Hayat Yayınları, İstanbul 1964, s.29-31

DR. REŞİT GALİP'İN AFFEDİLMESİ

Aradan aylar geçmişti. Bir gece Çankaya'da köşkte sofradayız. Birdenbire Atatürk'ün aklına Reşit Galip geldi ve bana dönerek:

- Kılıç! Reşit Galip ne âlemde? diye sordu.

- Kütüphanesine çekilmiş, mustarip ve müteessir vaziyette emirlerinizi bekliyor.

diye cevap verince:

- Acaba şimdi bu dakikada ne vaziyette bulunuyor? diye sordular.

- Şimdi efendim anlar, arz ederim.

diye sofradan kalktım. Anlıyordum ki bu akşam Reşit Galip'i görmek istiyorlardı. Nitekim de öyle oldu. Benim sofradan kalkıp giderken Reşit Galip'in ne vaziyette olduğunu daha sormama vakit bırakmadan Atatürk arkamdan bağırarak:

- Vaziyetini sormaya lüzum yok. Derhal kalksın, gelsin, diye emir buyurdular.

Gece yarısı olmuştu. Bunu Reşit'e telefonla müjdeledim. Reşit Galip çok geçmedi, Çankaya'ya geldi. Atatürk'ün elini, Atatürk de onun yüzünü öptü. Manzara sofraya neşe verdi. Reşit Galip'in tekrar sofraya davet edilmiş olmasından hepimiz memnun olmuş ve âdeta sevinmiştik. Faziletkârlığın, şefkatin hakikî timsali olan Atatürk, herkes hakkında olduğu gibi Reşit Galip'in de daha fazla ıstırap ve azap içinde kalmasına razı olmamıştı. Onu tekrar yine muhitine almak suretiyle büyüklüğünü ve ulüvvücenaplığını*(yüceliğini) göstermiş oluyordu.

O emsalsiz, müşfik bir şefi. Hiç kimsenin uzun zaman ıstırapına, müzayaka (sıkıntı) çekmesine dayanamazdı. O herhangi birine kızıp bir ders vermek için kendinden uzaklaştırdığı vakit dahi o adamın aç kalmasına, ezilmesine asla razı olmaz, böyle bir muamele yapmaya mecbur oldukları zaman bu gibilerin kaybettikleri gelirlerini başka suretle temin edilmesini sureti mahsusada (özel olarak) emretmeyi hiçbir vakit unutmazlardı.

Ali Kılıç

"Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor", Milliyet Gazetesi, Yıl: 2, Sayı:656, 7 Mart 1952, s. 1,7

"...BİZİM İBRAHİM NE DÜŞÜNÜYOR BU TARİH İŞİNDE?"

Tarih tezinin konuşulduğu, yeni yeni ortaya çıkarıldığı günlerdeymiş. Atatürk, her zamanki gibi, akşam yemeğinden önce bilardo oynuyormuş. Ortalıktaki bir gazeteyi bilardo ıstakasına takmış.

-İbrahim, bu senin işine yarar, hoşuna gidecek şeyler var! deyip uzatmış.

İbrahim Efendi gazeteye bakmış bakmış bir şey bulamamış derken; Tarih Kurumu Başkanı Hâsan Cemal Çambel'in, yeni tarih tezi üzerine bir makalesini görmüş; o günlerin başlıca konusu olduğu için, makaleyi dikkatle okumuş.

-Paşanın her istediğini daha ağzından çıkarken anlar, yerine ge-

tirirdim. O zamanlar hafızam kuvvetliydi. Her şeyi bir okuyuşta bel-lerdim...

Gece gene Atatürk'ün sofrasında toplanılmış; tarih konusundaki görüşmeler yeniden başlamış. Atatürk, bir ara; sofrasındaki bilgin kişilere:

-Hep siz konuşuyorsunuz; bakalım bizim İbrahim ne düşünüyor bu tarih işinde? demiş.

İbrahim Efendi ilkin şaşalamış; sonra, birden kendini toparlayıp, gazetedeki makaleyi ezbere okuyuvermiş... Sofrada bir alkışır kopmuş. Atatürk çağırmış, alnından öpmüş... Ergüven, böylece, efendisinin isteklerini anlayış ve kavrayışının sınavını bir kere daha başarıyla vermiş.

İbrahim Ergüven

"Atatürk'ün Yanında", Vatan Gazetesi, Yıl:25, Sayı: 6973, 9 Kasım 1963, s.5

GAZİ' NİN KABİR YERİ

Bir akşam Atatürk'ün etrafında toplananlar arasında, onun fâni oluşu üzerinde durulmuş ve bilhassa kendisi 1926 (İzmir) suikast teşebbüsünden sonra söylediği cümleyi tekrar etmişti:

- Benim nâciz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır; fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet (sonsuz) kadar payidar kalacaktır (yaşayacaktır).

dedikten sonra:

- Milletim beni istediği yerde yatarsın, yeter ki beni unutmasın, demişti.

Meclisin altındaki yuvarlak yeri ortaya atan zata ise:

- İyi ve kalabalık bir yer, fakat ben böyle bir arzumu milletime vasiyet edemem.

Ancak, yine o akşam ileri sürülen bir fikrin, kendisini çok mütehassis ettiğini, bugün gibi hatırlıyorum:

- Memleketin bütün sınır boylarından getirilecek toprak üzerinde yatmak...

O akşam Recep Peker, hararetle bu fikrin sembolik müdafaası-

nı yapmıştı. Atatürk, böyle bir fikrin tatbikatından, ancak fâni vücudu için haz ve gurur duyacağını ifade ederken, bana bakarak:

- Bunu unutma, demişti...

1932 yılının yaz aylarından bir gündü. Yeni köşkün inşası bitmiş, döşenmiş ve oraya taşınmak üzere idik. O sırada Atatürk'ün bir resmini getirmişlerdi. Bu resmin, Lenin'in mumyasını yapan zatın eseri olduğunu söylemişlerdi. Ben onu, kırılmasın diye, pencerenin iki camı arasına koymuştum. Çünkü asılacak yeri olmayan bu camlı resim, ancak ışık vurduğu zaman görülebiliyordu. Atatürk, bu resme uzun uzun bakmıştı.

Akşama, bazı davetlilerle – ki on, on beş kişi vardı – Çiftlikte Marmara Köşkü'ne yemeğe gitmiştik. Mustafa Kemal sofrada, gündüz gördüğü bu resmi hatırlayarak konuşmaya başlamıştı. Mumya yapmak âdetinin tarihte geçirdiği safhaları bana sordu. Bu mesele üzerinde bilinenler söylendi. Sözü, resimden mülhem (ilham edilmiş) olarak, kendisinin de bir gün böyle mumyalanmak ihtimalinden bahsettiği vakit, ben ağlamaya başlamıştım. Orada hazır bulunanların da işittiği gibi, o bana şöyle demişti:

- Ağlama, elbet bir gün öleceğim. Beni Çankaya'ya gömer, hatıramı yaşatırsınız.

Yemekten sonra otomobille Çankaya'ya dönerken, yanımda eski ve yeni yaverleri vardı. Orada söyledikleri de şu mealde idi:

- Beni milletim nereye isterse oraya gömsün, fakat benim hatıralarımın yaşayacağı yer, Çankaya olacaktır.

... Bu geceden sonra Çankaya'ya gömülme meselesini tekrar ettiğini hiç işitmedim.

Afet İnan

"Atatürk'ten Hatıralar ve Onun Anıtkabri İçin Düşünceler", TTK Belleten, Cilt: XIV, Sayı: 54, Nisan 1950, s. 160 – 162

BİR İMPARATORLUK NASIL BATTI?..

...Macar âlimi ve Türk – Macar Derneği Başkanı Prof. Zayti Ferenc, 1932 Türk Tarih Kongresine davet edilmişti. İri cüssesi ve te-

cessüs (merak) içinde yanan gözleriyle, misafir âlim, bir akşam yemeğinde, Atatürk'ün sağına yer aldı. Çok geçmeden, sofrâ, cazibesine doyulmaz bir ilim ve kültür sahnesi oldu. Atatürk, bir aralık, kendine has ruh istihalelerinin (değişmelerinin) en güzellerinden biri içinde, simâ ve mânâ değiştirdi. Ve gördük ki, kudretli aksiyon ve hayat adamından, şimdi, birdenbire, bir fikir ve hikmet (bilgi) adamı olmuştu. Keskin zekâsı, hâkim ruhu, realist görüşü, alevden bir hitabet seli hâlinde sofrayı sardı. Ve yanındaki misafirine dönerek:

- Profesör! dedi. Türkler ve Macarlar iki kardeş millettir... Dille-riyle, kültürleriyle, menşeleriyle iki kardeş millet... Fakat bu iki kardeş millet ne yaptı?... İki kardeş millet gibi mi, kendi yüksek millî gayelerini ve büyük istikbalî düşünen ve gören iki olgun kardeş millet gibi mi hareket etti?... Hayır, ne yazık ki hayır!.. Biz Türkler, iylâyî kelimetullah diye, bir fedaî gibi, İslâm âleminin önüne geçtik; siz Macarlar, ruhullah diye, gene bir fedaî gibi, Hıristiyan dünyasının önüne geçtiniz. Ve asırlarca birbirimizi kırdık ve karşılıklı kırıştık, değil mi?... Fakat ne için?... Hangi büyük maksat, hangi millî gaye, hangi yüksek istikbal için?... Ve kimin için?... Kimin hesabına?... Böyle yapacağımıza, eğer gurur ve ihtirasa, boş dâvalara, vâhi (boş), hayalperest emellere ve başkalarının maksatlarına kapılmayıp da, iki kardeş millet el ele, sulh içinde birleşseydik, hem kendi milletlerimizin, hem de bütün insanlığın refah ve saadetine hizmet etmez miydik?...

Bu derin hikmet ve cesur realist görüş tecellisi önünde, Macar âlimi, ruhundan yaralanmış bir canlı heykel gibi yüzü kıpkırmızı ve gözleri dolu, ayağa kalktı, sandalyesini geriye itti ve Atatürk'ün önünde iki dizi üstüne çökerek ve onun elini iki elleri arasına alarak, tekrar tekrar öptü, mukaddes hakikat önünde huşu (çoşku) ile ibadet eder gibi, yüzüne gözlerine sürdü. Bu ulvî (yüce) manzara önünde sofrayı bir mabet sükûtu (sessizliği) kaplamıştı.

Hasan Cemil Çambel

"Yakın Tarihten Akisler: Bir İmparatorluk Nasıl Battı?", *Dünya Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 189, 10 Eylül 1952, s. 2; *Makaleler Hatıralar*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 43 - 44

“TÜRK MİLLETİ ÖLMEK İSTEMEZ”

Ankara Halkevi'nde 2-11 Temmuz 1932 tarihinde toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi bitmişti. Kongredeki 5 Temmuzdaki konferansımı Gazi'ye hitap ederek şöyle sonuçlamıştım:

“...Şimdi, kahraman irade ve büyük adam, sana hitap ediyorum: Bu mütekâmil (olgun) uzviyet (varlık) tipi asırlarca mühmel (ihmal edilmiş) bir hâlde bırakılmıştı. Sen bu uzviyet ve ırk tipini yaşatmak iradesi ile yıkanacağı bir denize, manevî bir denize götürecektir muazzam yolları hazırladın ve hazırlıyorsun. Bu uzviyetin asırlarca hapsedilmiş tahtesşuur (bilinç altı) arzu ve istiyaklarına (özlemlerine) belki hâlâ muazzam ehemmiyet ve vüs'atını (genişliğini) idrakten (anlamaktan) âciz olduğumuz kanallar açtın. Kahraman, asil, büyük irade, büyük adam seni Türk ilmi, Türk mütefek-kiri (düşünürü) namına şuurlu ve samimiyetle selamlıyorum.”

İstanbul'a dönmüştüm. Aynı yılın 19 Ağustosunda Gazi'nin Yalova Köşkünde akşam yemeğine çağırıldım. 19/20 Ağustos 1932 sofrası bir tarihti. O gece Gazi, çok ciddi konulara temas etti. Çok heyecanlı konuştu. Toplantıda Bayan Âfet İnan'dan başka Yusuf Akçora, Dr. Reşit Galip, Celâl Sahir... vardı. O tarihi gecede Gazi, İstanbul Darülfünunun (Üniversitesinin) reformundan bahsetti. Birinci Türk Dili Kongresini ortaya attı. Bu işlerde Dr. Reşit Galip'in çalışacağını ihsas etti (hissettirdi).

Konuşmalar, memleket meseleleri üzerine toplanmıştı. Türk vatandaşları ile daima temas etmenin kendisinin en büyük işi olduğunu söylüyordu. Konu hep millet ve memleket, ilim ve üniversite meseleleri idi. Birinci elden ilmin önemi üzerinde duruyordu. Bir ara şu sözleri işittik:

- Ölmek isteyen bir milleti Gazi değil, hiçbir kuvvet kurtaramaz. Türk milleti ölmek istemez, o daima yaşayacaktır efendiler!

O gecenin bende uyandırdığı ilhamı şöyle kaydetmiştim:

“İnkılâbın bana ifade ettiği mâna şudur: Yaratmak ve hayatı bu topraklarda ebedileştirmek isteyen bir kudret, beşerî bir kudret vardır. Ben bugünün bu hâlik (yaratıcı) kudretine Gazi'nin şahsında inanıyorum. Gazi, mâzî ile tarih ile neden meşgul oluyor?.. Fit-

ratında (yaradılışında) yaratmak ve hareket etmek olan o, hızını mâzi ve istikbale tevcih etmekle (yöneltmekle) teskin ediyor da ondan! Gazi'yi Türk aydını beşerî ve içtimaî bir hâdise gibi tetkik etmelidir. Bu büyük iktidar iradesi aslında büyük olan bir milletin şuurlaltı arzu ve iştiyaklarını kanallize etmek, şuurlandırmak bahtıyarlığına erişti...”

Şevket Aziz Kansu

“Atatürk ve Hürriyet”, *Cumhuriyet Gazetesi*, Sayı:14102, 5 Kasım 1963, s. 6

“BİR LOKMA EKMEK YİYORSAM...”

Bir gece yine sofrada idik. Atatürk bir aralık konuşmaları esnasında lakırdıyı İsmet Paşaya intikal ettirdi. Ve yine durup dururken:

- Bir lokma ekme yiyorsam, bir kadeh rakımı şuracıkta rahat içiyorsam, bunu İsmet'in sayesinde yapıyorum! dedi.

Fakat bu sözleri söylerken, sofrada karşısında oturan yakın arkadaşlarına göz kırpmayı da ihmal etmemişlerdi.

Bu göz kırpmayı görmeyenler sözün ciddiyetine kani olmuşlar, belki İsmet Paşa da bu lafa inanmışlardı.

Sofrada ve o muhitte bulunanlar yalnız bir şeyin böyle zahiri (dış) manzarasına ve cereyanı hale (durumun akışına) şahit olabilir, bu sözlerin ne maksatla söylendiğini, gözlerin ne maksatla kırıldığını ekseriya anlayamazlardı. Onun söz ve hareketlerini anlamak ancak ve ancak onun mahremiyetini kazanmakla kabil (mümkün) olurdu. Onun mahremiyetine girmek ise o kadar kolay değildi.

Bir gün de yine böyle bir sofrada Atatürk; bilmem ne münasebetle durup dururken İsmet Paşanın lehinde konuşmaya ve bilhassa Milli Mücadele'nin ilk günlerindeki hizmetlerinden ve onun bir takım muvaffakiyetlerinden bahsetmeye başlamışlardı.

Sofrada Köprülü Fuat Bey de vardı. Bir aralık dayanamadı. Gayet samimi olarak Atatürk'ten müsaade isteyerek:

- Paşam! Affedersiniz. Müsaadenize sığınarak arz edeyim ki bu

sözlerinize itiraz edeceğim. Hakikati bilenler de zannediyorum benim gibi düşünürler. Bu zatın bu kadar hizmetlerini kabul etmezler, mealinde bir itirazda bulundu.

Fuat Beyin bu gayet samimi sözlerine, itirazlarına karşı Atatürk bir kelime söylememiş, yalnız gülmekle ve Fuat Beyi öpmekle manidar (anlamlı) bir cevap vermişlerdi.

Ali Kılıç

*“Atatürk’ün Hususiyetleri-Kılıç Ali Anlatıyor!”,
Milliyet Gazetesi, Yıl:3, sayı:767, 28 Haziran
1952, s.7; “Atatürk’ün Hususiyetleri”, Sel Yayın-
ları, İstanbul 1955, s.94-95*

GAZİ İLE İSMET PAŞA ARASINDA İLK CİDDİ TARTIŞMA

İktisat Vekili Mustafa Şeref Olayı

Atatürk, hükümetin birçok “icraatı”nı, ekonomik politikasını da yakından izlemekte, hatta bazı müdahalelerde bile bulunmakta ve bu yüzden Başvekil İsmet Paşayla aralarında birtakım anlaşmazlıklar çıktığı da görülmekte idi. Bu anlaşmazlıklardan birinin ne kadar esef verici bir hâdiseye, ya da hâdiselere yol açtığını bizzat yakından müşahade etmişimdir:

Yıl 1932. Ağustos ayının sonlarına doğru, karımla birlikte Yalova’da bulunuyor ve hemen her akşam Atatürk’ün sofrasına davet ediliyorduk. Fakat, ne gariptir ki, bu davetlerden, otelimize müphem (belirsiz) bir yürek huzursuzluğu, bir üzüntü, hatta bir endişe içinde dönüyorduk. Neydi bunun sebebi? Bulup çıkarmak kolay değildi. Sezinebildiğimiz bir şey varsa, o da Atatürk sofrasında sinsi sinsi hüküm süren havanın bizim bildiğimiz ve alıştığımız havadan bambaşka bir hava oluşuydu. Sanki, orada, bir türlü açığa vurulamayan, gizlenmek istenen bir sır var gibiydi. Gazetelerin “mutat zevat” adını verdiği arkadaşlarımız -ki daima Atatürk’ün yanında bulunurlar ve onun mahremi (sırdışı) sayılırlardı- ara sıra, bu sırrı birtakım rumuzlu, imalı sözlerle açıklar gibi oluyorlar ve Atatürk’ün kendilerini iştitemezlikten geldiğini görerek, birdenbire susuveri-

yorlardı. Ancak, bir akşam, onlardan biri, damdan düşercesine, bir “Malatya kayısı” bahsi açıp da bunun üzerine de şu alaylar ve şakalarla durunca kafamızdaki kördüğüm biraz çözülür gibi olmuştu. O arkadaşlar şöyle diyordu Atatürk’e:

- Paşam, bilirsiniz ki, Malatya’nın kayısı pek meşhurdur. Tadına doyum olmaz. Evvelki gün Başvekil Paşaya bundan sepetler dolusu hediye gönderildiğini işittik Malatyalılar tarafından... Size, bir sepet olsun, vermedi mi? Oysa biz bekleyip duruyorduk, şu sofrada birkaç tane kayısı payımıza düşer diye... Kendileri de burada imiş geçen akşam; bir banyo alıp sabahleyin erkenden Heybeli’ye gitmişler. Görseydim, size arz ettiklerimi münasip bir şekilde ona da söylemekten kendimi alamazdım doğrusu.

O zamana kadar, Atatürk’ün yanında İsmet Paşadan bu tarzda bahsedildiğini hiç işitmemiştim. Demek oluyor ki, ortaya gene bir İsmet Paşa meselesi çıkmıştı. Fakat, bu mesele, bir dedikodu şeklinde de olsa, bu sefer Meclis kulislerinde, gazetelerde değil, ta Atatürk’ün sofrasına kadar gelip dayanmıştı. Bir fırtınadan önceki elektrikli hava gibi, Atatürk’ün yalnız sofrasını değil kendisini de sarmış bulunuyordu.

Neydi bu mesele? Esasını pek iyi tayin edememekle beraber, yaptığım bazı müşahedelerden, kulağıma gelen bazı fısıltılardan bu sebebin ne olduğunu az çok sezebiliyordum: Meselâ, İş Bankası Umum Müdürü Celâl Beyle (Bayar), İdare Meclis Reisi Siirt mebusu Mahmut Beyin, birkaç günden beri, âdeta görünmekten çekinir gibi Yalova’ya gelip gidişlerini, bir iki saat Atatürk’le temas ettikten ve kısa bir süre sonra Çınaraltı Kahvesinde “mutat zevat” ile baş başa verip konuştuktan sonra, akşama kalmaksızın hemen İstanbul’a dönüşlerini görerek o meselenin İş Bankası’yla İsmet Paşa, ya da hükümet arasında bir anlaşmazlıktan çıkmış olabileceğini tahmin ediyordum ve İsmet Paşanın, son iki yıldan beri, sanayileşme hareketimizi, “nizama sokmak” yolunda, hazırlanmış bir plân projesine dayanarak aldığı tedbirlerle, İş Bankası’nın Teşviki Sanayi Kanununu ileri sürerek girişmek istediği teşebbüslerin bazı çelişmelere yol açtığını bildiğim için bu tahminimi çok kuvvetli buluyordum.

Nitekim bir akşam [25 Ağustos 1932], sofrada patlak veren bir hâdise bu hususta ne kadar yanılmadığımı bana gösterecekti:

O hâdisenin üzerinden bugün tam otuz üç yıl geçmiş bulunuyor. Fakat, bende bıraktığı tesir o derece derin olmuştur ki, şu anda hafızamı hiç zorlamaksızın buna sahne olan sofrayı bütün teferuatıyla gözüm önüne getirebiliyorum ve üzerimize çöken şimşekli, yıldırımli havanın bana verdiği helecanı yeniden duyuyorum.

Bu epeyce تنها bir sofa idi. Hepimizin sayısı tutsa tutsa dokuzu onu ancak tutardı. Onun için, orada kimlerin bulunduğunu sırasıyla birer birer söyleyebilirim: Atatürk'ün bir yanında Afet Hanım (İnan), öbür yanında karım oturuyordu. Karımla benim aramda da Atatürk'ün hususî meclislerinde ilk defa gördüğüm İktisat Vekili Mustafa Şeref (Özkan) yer almıştı. Benim biraz ötemde "mutat zevat"tan birkaçı, karşımda da Nuri (Conker) ve onun solunda Konya eski milletvekili rahmetli Hamdi ile Kılıç Ali vardı. O zamanlar Nuri Conker'in, Kılıç Ali'nin (yahut şimdiki şekliyle Ali Kılıç) çehresi benim için Atatürk çevresinin havasını önceden bildiren birer barometre idi. Eğer, bu çehreler çatıksa, anlardım ki, bir sert rüzgâr esmek ihtimali vardır; sakın veya gülümser ise hava açık ve güzel olacaktır.

Lâkin, sözünü ettiğim akşam, her nedense, ne birinin, ne öbürünün yüzünde bu gibi belirtilerden eser göremiyordum. Gerçi, ilk bakışta, günlerden beri tartışılan "mesele" ile doğrudan doğruya alakalı bir Vekilin olağanüstü bir tarzda bu sofraya davet edilmiş bulunmasından işkillenmem lâzım gelirdi ama, içimizden birinin kulağıma fısıldadığına göre, Mustafa Şeref Beyin buraya bir davet üzerine değil, kendi tarafından yapılan bir müracaat üzerine geldiğini ve bu müracaatının da sihhî sebepler dolayısıyla çıkacağı bir Avrupa seyahatinden önce Devlet Reisine "arzı vedâ" etmek gibi protokoler bir vesileye dayandığını anlayanca öyle bir yürek tedirginliğine düşmekten de kurtulmuştum.

Kaldı ki, yemeğe de öyle bir samimiyet havası içinde başlamıştık ve Atatürk o kadar rahat ve hatta neşeli görünüyordu ki, Nuri Beyle Kılıç Ali'nin çehreleri birdenbire çatılsa bile bu havanın bozu-

labileceğine asla ihtimal vermezdim. Evet, Atatürk her vakit ki gibi hoş fıkralar ve hatıralar anlatıyor; sofrasında ilk defa gördüğü Konya milletvekili Hamdi ile sanki kırk yıllık ahbab imişçesine şakalaşıyordu.

Fakat, yemeğin sonlarına doğru, ne oldu ve hangi vesile ile bilmiyorum, sözlerinin mecrasını (akışını) şöyle değiştirmişti ve hassaten (özellikle) Mustafa Şerefe hitap ederek:

- Biz, demişti, yanımızda vazife gören kimselerin mahiyetlerini tayinde çok defa hataya düşeriz. Belki siz de bilirsiniz, benim maiyet erkânım (emrimde çalışanlar) arasında, ahlâk ve karakterlerine itimat ettiğim iki üç kişi vardı ki, bu itimada ne kadar az lâıyk olduklarının farkına ancak yıllar sonra varabilmişimdir.

Atatürk bunların adlarını da söyleyip işledikleri yolsuzlukları da uzun uzadıya anlattıktan sonra yüzünü büsbütün İktisat Vekili-ne çevirerek:

- Meselâ, sizin maiyetinizde de bir Sanayi Umum Müdürü mü ne varmış; onu nasıl bilirsiniz? diye sordu.

Ve Mustafa Şeref'in hiç tereddüt etmeksizin verdiği cevap şu oldu:

- Dürüst, çalışkan ve kıymetli bir mesai arkadaşım olarak bilirim, Paşam.

İşte, ne olduysa bunun üzerine oldu. Atatürk kendilerinde hiç görmediğim bir öfkeye kapılarak elini masaya vurdu ve Mustafa Şeref Beyi öylesine bir haşladı ki, zavallı adam neye uğradığını bilemedi. Yanı başımda oturduğu için görüyordum: Şakaklarından iri iri ter taneleri akıyor, elleri titriyordu. Nerede ise kalbinin küt küt attığını işitecektim. Arada bir bütün kuvvetini toplayarak kendini, ya da Bakanlığını savunmaya çabılıyor, fakat, kelimeler boğazının içinde düğümlenip kalıyor; yalnız şu iki üç sözü söyleyebilip susuyordu:

- Efendim, bendeniz, arz edeyim, bendeniz...

Hoş, daha fazla konuşabilse de Atatürk onu dinleyeceklerden değildi. Sesinin en yüksek tonuyla:

- O, sizin dürüst ve kıymetli arkadaşınız, diyordu, memleketimizin iktisadî ve sınaî (endüstri) inkişafını baltalamaktan başka bir

şey bilmeyen bir adamdır. Ortada, bundan birkaç yıl evvel iki yüz elli bin lira sermaye ile kurulup bugün üç dört milyonluk bir malî müessese kudretini hâiz (sahip) bir millî bankamız var. İşte, bu kadar az bir zaman içinde böyle bir muvaffakiyet elde etmiş olan bu banka, geçenlerde İstanbul'da bir kağıt fabrikası kurma ruhsatı almak için Vekâletinize müracaat ediyor ve buna karşı sizin dürüst ve kıymetli arkadaşınız, nedendir bilmem, bin türlü müşkülât çıkarıyor.

- Arz edeyim efendim...

- Ben meseleyi tetkik ettim. Yapılan müracaatta kanunlara, mevzuata aykırı tek bir nokta bulamadım. Katî kanaatim şudur ki, yalnız kötü niyetle hareket etmiştir; ya da bazı menfi tesirler altında kalmıştır...

Atatürk böylece, daha ne kadar konuştu pek iyi hatırlayamıyorum. Zaten, o anda öyle bir helecan içindeydim ki, söylediklerinin büyük bir kısmını dinleyememiştim. Yalnız şu “menfi tesirler” sözü beynime saplanıp kalmıştı. Bu tesirler, öteden beri, İş Bankası'nın teşebbüslerini kontrolü altına almaya çalıştığını ve ara sıra bazı kimşelerin bu banka İdare Meclisi üyeliklerine tayininde vetosunu dayatmaya kalkıştığını işittiğim İsmet Paşadan başka kimden gelebilirdi? Kâh “affairiste”leri (çıkarıcıları) destekliyor, memlekette her yapılan işten aslan payı alıyor, diye İş Bankasıyla uğraşan da İsmet Paşa'nın kendisi değil miydi? Nihayet beş on günden beri, Yalova'nın havasını zehirleyen dedikoduların hep İsmet Paşa'nın adı etrafında dolaşışı kendi kendime sorduğum bu sualleri yeter bir açıklıkla cevaplandırmıyor muydu?

Bu düşüncelerin ışığında, benim için, artık günlerden beri Yalova'da şahidi olduğum geliş gidişlerin, kulağıma değen fiskosların, akşamları sofra sohbetlerindeki imalı, kinayeli sözlerin anlaşılmasız tarafı kalmıyor; bu yazılarımda tahlil ve tenkide çalıştığım “küçük politika”nın bütün çirkinlikleri meydana çıkıyordu.

Fakat, burada gene aydınlanması gereken bir nokta vardı: Küçük politikanın daima üstünde bildiğim Atatürk nasıl olmuştu da şu bedbaht “Kağıt Fabrikası” işinde o politikanın yegâne mücadele

araçlarını teşkil eden fitne ve tezdvir (ara bozuculuk) silâhlarını kullananların tarafını tutmuştu?

Ben, bunu, gene şahsî müşahedelerime dayanarak şu sebepler ya da şu olaylarla izah edebiliyorum:

1-Atatürk'ün, kendi eseri telâkki ettiğı ve az zaman içinde birçok başarılarını görerek övündüğü İş Bankası'nın öteden beri İsmet Paşa tarafından sinsi sinsi gözetlenişi ve hatta – biraz önce yukarıda söylediğim gibi – bazı teşebbüs ve muamelelerinin önlenmesi ve kontrolü yolunda birtakım tedbirler alması;

2-Kağıt Fabrikası meselesi ortaya çıktığı vakit İsmet Paşanın kendini ve hükümetini, diğer bütün devlet işlerinde olduğu gibi, doğrudan doğruya Atatürk'le baş başa verip savunmak lüzumunu duymaksızın küskün ve hırçın bir vaziyet alarak, hatta, ara sıra Yalova'ya geldiğı akşamlarda bile onun semtine uğramaktan çekinir görünüşü.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Politikada 45 Yıl, Bilgi Yayınları, Ankara 1968, s. 116 – 122

GAZİ İLE İSMET PAŞA ARASINDAKİ TARTIŞMA

Dizbağı Nişanı olayı

Nitekim, Mustafa Şeref hâdisesinin hemen ertesi akşamı [29 Ağustos 1932], Atatürk, İsmet Paşayı – hiç şüphesiz, gönlünü almak ve ona samimî bir hasbihalde bulunmak vesilesi vermek için – yemeğe davet etmişti de İsmet Paşa beş on adım ötede oturduğu pav-yondan Cumhurbaşkanını köşküne gelmek için Atatürk'le beraber bütün davetlilerini saatlerce bekletmişti.

Kısmen ayakta geçen bu bekleme devresinde, Atatürk, tıpkı bundan yedi sekiz yıl önce, Çankaya'da Ali Fuat Paşayı aratıp bulduramadığı akşamki hâlinde idi. Gene, o akşam olduğu gibi, ikide bir saatine bakıyor, yanındakilere yavaş sesle bir şeyler soruyor ve aldığı cevaplardan kâh sinirlenir, kâh işkillenir görünüyordu. Onda, ayrıca davetlilerini uzun süre ayakta tutmak zorunda kalmış bir ev

sahibinin mahcupluğu da vardı. İkide bir, bizden, daha doğrusu, bizimle birlikte bulunan hanımlardan, İsmet Paşa namına özürler diyor, “Geç gelmiş. Gelir gelmez banyolara gitmiş. Köşküne henüz dönmüş. Giyiniyormuş. Nerede ise burada olacaktır. Mamafih (bununla birlikte), siz yorulunuzsa buyurun oturun, ayakta durmayın...” gibi sözlerle onları avutmaya çalışıyordu.

Böylece saat sekiz buçuğu, dokuzu, dokuz buçuğu bulmuş, nihayet ona doğru, Atatürk, bizleri çaresiz, sofraya buyur etmişti.

Bu epeyce kalabalık bir sofra idi.* Herkes yorulmuş ya da acıkmış olacaktı ki, bir anda bütün sandalyeler işgal edildi. Yalnız, Atatürk’ün tam karşısında ve Afet Hanımın sağına isabet eden bir sandalye boş kalmıştı. Bunun biraz ötesinde de ben yer almış bulunuyordum ve gözlerim, bir o sandalyenin bir de yemek odasının kapısından ayrılmasını bilmiyordu. Arada bir de Atatürk’e bakıyordum ve hayretle, daha doğrusu, hayranlıkla görüyordum ki, o – başkalarını üzerine olduğu kadar kendi üzerine de hâkim iradesi sayesinde – deminki sinirli ve işkilli hâlini silkip atmış ve hatta İsmet Paşanın gelip gelmeyişi unutmış gibidir. İki yanındaki hanımlara neşeli neşeli bir şeyler anlatıyor; ara sıra başını uzatıp biraz ötede oturan Nuri Conker’e takılıyordu.

Akıbet, saat on buçukta, ya da on birde, Başvekil İsmet Paşanın oda kapısından içeri girdiği ve sağına soluna bakmaksızın, asık bir çehreyle, gelip yerine oturduğu görüldü ve sofranın üstüne ağır bir sükût çöktü. Hiç kimsede ne bir ses ne bir nefes. Öylesine bir sessizlik ki, ben âdetâ yürek çarpıntılarım ıstılecek diye korkuyordum. Evet, yüreğim şiddetle çarpıyordu. Zira, o zamanlar, benim için Atatürk ile İsmet Paşa arasında bir hâdise çıkması devrimin tehlikeye girmesi demekti. İşte, ben bu endişe içindeyken birdenbire Atatürk’ün sesi imdadıma yetişmişti. Bu sesin, hepimizi tehdidi altına alan gergin havayı gevşetebilecek tatlı, okşayıcı bir tonu vardı. Atatürk, İsmet Paşaya:

* Sofrada bulunanlardan: İsmet Paşa, Şükrü Kaya, Salih Bozok, Kılıç Ali, Hasan Cavit, Nuri Conker, Ruşen Eşref ve Yakup Kadri, Atatürk’ün Not Defteri, Ankara 1955, s. 90

- Umarım ki, iyi bir banyo aldınız Paşam.

diyordu ve muhatabının cevap vermeyişine aldırmayarak ilâve ediyordu:

- Banyodan sonra, belki, biraz daha dinlenmek isterdiniz. Ama, biz sizi bir an evvel aramızda görmek arzusuna kapılarak istical gösterdik (acele ettik). Kusura bakmayın.

İsmet Paşa gene susmakta, ya da Atatürk'ün sözlerini işitmezlikten gelmekte idi. Fakat, Atatürk, gene konuşmakta devam ediyordu:

-Nasıl bari su kâfi derecede sıcak mıydı? Bazı arkadaşlar, geceleri, gündüzden daha sıcak olduğunu söylüyorlar. Ben henüz tecrübe etmedim. Zaten doktorlar da fazla sıcak banyoya girmeme müsaade etmiyorlar. Onlara göre suyun hararet derecesi herkesin tansiyonuna uygun olarak ayarlanmak lâzım gelirmiş. Bilmem, sizin tansiyonunuzun ölçüsü nedir?

İsmet Paşadan gene ses çıkmıyordu. Yüreğim yeniden çarpmaya başlamıştı. Hele, biraz sonra sofrada hizmet edenlerden birine getirttiği "Akşam" gazetesini çarşaf gibi açarak okumaya koyulunca bu çarpıntılar tahammül edilmez bir kerteğe varmıştı.

Atatürk, bir müddet susmuş; gözlerinin ucuyla sağında, solunda ve karşısında oturanlara "Bu ne acayip hâl!" demek ister gibi bakıyordu. Fakat, sabrı gene taşmamıştı:

- Ne okuyorsunuz o kadar dikkatle? dedi. Bizim Dizbağı nişanı* havadisini mi?

Bunun üzerine, İsmet Paşanın, kendisiyle Atatürk arasındaki kâğıt perdenin ardından şöyle mırıldandığı işitildi:

- Dizbağı nişanı mı? O da ne?

Atatürk gene aynı sükûnetle:

- Aaa, duymadınız mı? dedi. Bir Amerikan gazetesinden naklen bütün dünya matbuatına yayılan havadisi? İngiltere Kralı, bana Diz-

* O sıralarda bir Amerikan gazetesi, İngiliz kralı tarafından Atatürk'e "Dizbağı Nişanı" verileceği haberini yayınlamış bulunuyordu.

bağı nişanı verecekmiş. Söylendiğine göre bu, İngilizlerin en büyük nişanı imiş.

İsmet Paşa gittikçe soğuk bir tavırla:

- İyi ama, bunu size ne münasebetle vereceklermiş? diye söylendi.

- Bunu herkesten ziyade sizin bilmeniz lüzum gelir, İngiliz milleti beni sever de ondan...

Atatürk'ün mümkün olduğu kadar tatlılıkla söylediği bu söze karşı İsmet Paşa, dudaklarında istihzalı (alaylı) bir gülümsemeyle omuzlarını silktilti. Bunun üzerine Atatürk'ün sesi de sertleşmeye başladı:

- Evet, İngiliz milleti beni sever ve sevgisini Lloyd George'u düşürmek suretiyle ispat etmiştir.

- O meselenin haricî siyasetle hiçbir alâkası yoktur. Lloyd George başında bulunduğu koalisyon kabinesini teşkil eden Partiler arasındaki ihtilâf yüzünden düşmüştür.

Ve İsmet Paşa bunu söyleyip tekrar gazetesini okumaya başladı.

Atatürk'ün kaşları çatılmıştı:

- Ya, dedi, bu ihtilâfın tam Dumlupınar Zaferi üzerine çıkışına ve Avam Kamarasında, Lloyd George'a yapılan hücumlarda en ziyade Türkiye'ye karşı takip ettiği düşmanca politika üstünde durulmasına ne dersiniz?

Sofrada herkes suspus olmuş, önüne bakıyordu. Benim heleca nım ise son haddini bulmuştu. Atatürk, bir akşam önceki fevranının bir örneğini daha mı verecekti?

Hayır! Göz kapaklarım arasından onun yüzüne bakıyordum ve bu yüzde hiçbir öfke belirtisi sezmiyordum. Dün akşamki "yıldırınlar saçıcı", şimdi olempiyen (soylu) bir sükûnet içindeydi ve bana gerek lider, gerek insanlık vasıflarıyla, o andaki kadar büyük yüksek görünmemişti. Yan gözle baktığım İsmet Paşa ise gözüm birdenbire küçülmüş, hırçın bir çocuk hâlini almıştı.

Bu müşahedenin, bende, İsmet Paşaya karşı, ilk defa olarak, ıyal kırıklığına benzer bir tepki uyandırdığını hissediyordum ve ke

di kendime "Acaba, diyordum, İsmet Paşa bütün siyasî rakiplerini yendikten sonra, şimdi de Atatürk'le boy ölçüşmeye mi kalkışıyor?"

Gerçi, onun, bir akşam önceki hâdiseden dolayı Atatürk'e gücenmesi haklı olabilirdi. Fakat, bu gücenikliği herkesin gözü önünde bir gösteri şeklinde meydana vurması ne centilmenliğe, ne de devlet adamlığına yakışır hareketlerdendi.

İşte, ben zihnimden bu düşünceleri geçirdiğim sıradadır ki, Atatürk "şimşekli bulutları toplayıp dağıtmasını bilen gibi, gergin havayı değiştirmek için, Nuri Conker'e yeniden takılmaya başladı:

- Sen ne dersin bu işe?

Öteden beri İsmet Paşanın kendisine karşı pek mülâyim olmadığını bilen Nuri Bey:

- Aman Paşam, beni bu münakaşaya karıştırma, Allah aşkına...

diye mırıldanmış ve bunun üzerine sofranın öbür yakasında ta yemeğin sonuna kadar bir gülüşme, bir şakalaşma ve bir yarenlik havasıdır alıp yürümüştü.

Hepimiz ayrılıp giderken, sanki, bütün olup bitenleri unutmuş gibiydik. Hele, davetlilerin Atatürk'le vedalaşması sırasında onun İsmet Paşaya:

- Size biraz daha kalmanızı rica edeceğim.

diyerek, yanında alıkoyması -başkalarını bilmiyorum ama- beni tamamıyla ferahlandırmıştı. Hiç şüphesiz, her ikisi de başbaşa ve-rip anlaşacaklar, barışacaklar diye çocuk gibi seviniyordum.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Politikada 45 Yıl, Bilgi Yayınları, Ankara 1968, s. 122-127

GAZİ İLE İSMET PAŞA ARASINDAKİ ÇATIŞMA

Dizbağı Nişanı olayı

Dizbağı nişanı, Mustafa Kemal'le İsmet Paşa arasında çok ciddi bir çatışmaya sebep olmuştu. Hâdise şöyledir:

İngiliz gazetelerinden birisi İngiltere hükûmeti tarafından Mus-

tafa Kemal'e Dizbağı nişanı verileceğini yazmış. Bu havadis üzerine bizim gazeteler de birçok şatafatlı yazılar yazmıştı. Atatürk o sırada Yalova'da bulunuyordu. İsmet Paşa da Heybeliada'da idi. Bir gün İstanbul'dan Yalova'ya gidiyordum. Vapur, Adaları geçtiği sırada bir sivil polis memuru yanıma geldi. İsmet Paşanın vapurda ve üst katta bulunduğunu haber verdi. Yukarı kata çıkarak İsmet Paşanın yanına gittim. Kendisini düşünceli bir vaziyette görünce:

- Rahatsız mısınız Paşam? dedim.

Bana bacağına göstererek siyatikten mustarip bulunduğunu söyledi ve şunu da ilâve etti:

- Şimdi Yalova'ya gidince derhal bir banyo almak isterim. Fakat, Gazi Paşa Hazretlerinin yanlarına gidecek olursam bilmem ki banyo almak kabil olabilir mi?

Ben de, kendilerine:

- Bu akşam Paşaya görünmeden banyonuzu alır, istirahat buyursunuz, çünkü sofraya gelerseniz sizi bırakmazlar, dedim.

İsmet Paşa:

- Yalova'ya gidelim de oradaki vaziyete göre hareket edelim, dediler.

Ve Mustafa Kemal'e görünmeden banyo alıp istirahat etmeyi uygun görmediler. Yalova'ya geldiğimiz zaman iskeleden Kaplıcalara kadar İsmet Paşa beni de otomobiline alarak beraber gittik. Kendilerine Dizbağı nişanından bahsetmek istedim.

- Maskaralık, maskaralık... diye mukabelede bulundu.

Paşanın bu ifadelerinden hiçbir şey anlayamadığım için fazla bir şey sormadım. Atatürk'ün köşküne yine İsmet Paşa ile birlikte gittik. Gazi Paşa o akşamki misafirleri ile sofraya oturmuşlardı. İsmet Paşayı görünce sevindiler. Ve sofrada kendilerine bir yer gösterdiler. O akşam [29 Ağustos 1932] sofrada her zaman bulunan arkadaşlardan başka Ruşen Eşref, Yakup Kadri Beylerle refikaları (eşleri) da vardı. Şükrü Kaya Bey de orada imiş. Fakat dışından rahatsız bulunduğu için sofraya gelmemişti. Bir aralık İsmet Paşa, Dizbağı nişanından bahsederek Atatürk'e:

- Müsaade buyurursanız ben Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ile bu nişan meselesini tekzip ettirmek (yalanlatmak) ve bu münasebetle de bizim gazetelere bir ders vermek istiyorum. Çünkü İngiltere Hükûmeti tarafından buna dair hiçbir teklif yapılmadığı hâlde bizim gazeteler bu meseleyi izam ederek (büyüterek) birçok şeyler yazmaktadırlar.

Mustafa Kemal, İsmet Paşanın söylediklerini muvafık bulduklarını için, İsmet Paşa sofrada yazmak istediklerini yazdılar. Ve Atatürk'e de okudular. Paşa, yazılan şeyi beğendiler. Ve kendileri de bir madde ilâve etmek istediler. O madde de şu idi:

- Bahusus (özellikle), İspanya Kralından arta kalan böyle bir nişan, Türk Reisicumhuruna verilemez. Verilecek olsa bile Türkiye Reisicumhuru o nişanı kabul edemez.

Mustafa Kemal'in ilâve ettirmek istediği bu maddeye karşı İsmet Paşa şu mukabelede bulundu:

- Paşam evvelce de arz ettim ki resmen böyle bir nişan ne verilmiş ne de İngiltere Hükûmeti tarafından buna dair bir teklif vaki olmuştur. Binaenaleyh bu maddeye lüzum yoktur.

Mustafa Kemal, İsmet Paşaya:

- Efendim sen benim dediğimi ilâve et, İngilizler beni sevdikleri için yazılan şeyi hüsn-ü telâkki ederler (iyi karşılarlar). İngilizler benim için Lloyd George'u bile attılar.*

deyince, İsmet Paşa (o geceye kadar Atatürk'e karşı kendisinde görmediğim âdeta isyankâr bir vaziyetle):

* "Atatürk, bir gün konuşmasında: "Lloyd George'u ben düştürdüm." der. Geçen akşam Şiikrü Kaya'dan dinledim. Llyod George'a dair son okuduğu bir Fransız kitabında ne görse beğenirsiniz? Vesikalar (belgeler) Atatürk'ün sözünü doğru çıkarmaktadır. İngiliz Başbakanının düşmesine sebep, Mustafa Kemal'dir:

-Sağ olsaydı da bu kitabı kendisine gösterseydim... Ve o akşam sofrada sözlerini bir öğünme sayanlar için kendisinden afiv (af) isteseydim... diyordu.'

"(Fahri Rıfkı Atay, "Atatürk'ün Sağlığı", *Dünya Gazetesi*, Yıl:3, Sayı: 711, 21 Mart 1954, s.2)

- Efendim Lloyd George atılmış değildir, siyasetinde muvaffak olamadığı için kabineden çekilmiştir. Yoksa kendisi elyevm (hala) bir siyasî fırkanın (partinin) başındadır ve mebustur. Sizin ilâve etmek istediğiniz maddeyi de buraya yazmak muvafık (uygun) değildir, dediler.

Mustafa Kemal, İsmet Paşanın vaziyetlerini ve ifadelerini bildirerek bularak fena hâlde kızdılar. Ve İsmet Paşanın işt emeyeceği kadar kısık bir sesle sofrada bulunanlara:

- İsmet Paşanın bana itiraz etmesinin sebebini anlıyorum. Geçen gün buraya gelen İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'e yaptığım muameleden kızmıştır, dediler.

Ve yine aynı sesle Nuri Bey'e hitaben:

- Sen bir vesile ile Mustafa Şeref meselesini aç, diye ihtarda bulundular.

Nuri Conker, Atatürk'e şu cevabı verdi:

- Paşam bizi böyle işlere karıştırmamanızı rica ederim.

Mustafa Kemal, Nuri Beyin bu cevabı üzerine bizzat kendileri bir vesile bularak İsmet Paşaya çok şiddetli bir lisan ile hükûmet işlerinden bahsettiler. Ve çok acı bir surette İsmet Paşayı tenkit ettiler, hattâ o kadar ithamlarda bulundular ki bir aralık:

- Seni ben mahvederim İsmet! İsmet! dediler.

Ve ondan sonra da sofraya vaziyetine hitam (son) vererek hepimiz salondan dışarı çıkmaya mecbur olduk. İsmet Paşa sofrayı terk ederken Mustafa Kemal'le her zamanki gibi birbirlerinin ellerini sıkmadılar.

Herkes salondan çıktıktan sonra Mustafa Kemal, Âfet Hanımla beni ve Nuri Conker'i yanlarında alıkoydular. Ve bize şunları söylediler:

- Gördünüz mü İsmet Paşanın bu akşamki vaziyetini? Fakat ben buna asla tahammül edemem. Yarın Ankara'ya giderek kabineyi bizzat kendim teşkil edeceğim.

Bunları o kadar ciddi ve şiddetli söylüyordu ki vaziyetin vahametini (korkunçluğunu) düşünerek vücudumdaki tüylerin ürperdi-

ğini hissediyordum. Mustafa Kemal'in sözlerine karşı hiçbirimiz hiçbir şey söyleyemiyorduk. Başımızı önümüze eğerek bir an önce yanlarından ayrılmak cesaretini araştırıyorduk. Dışarıya çıktığımız zaman da arkadaşların bizden malumat almak üzere bizi beklediklerini gördük. Mustafa Kemal'in söylediklerini onlara da anlattık. İsmet Paşa kendi köşklerine gitmiş oldukları için arkadaşlara:

- Ben İsmet Paşaya gidip ricada bulunmak isterim. Fakat ne söyleyeceğimi bilmediğimden sizin fikirlerinizi almak istiyorum, dedim.

Benim sorduklarıma bazı arkadaşlar; İsmet Paşayı o akşam görmek uygun olmayacağı, bazıları da görüşmek faydalı olacağı cevabını verdiler. Kesin bir karar veremediğimizden ertesi günü İsmet Paşa ile görüşmek üzere odalarımıza çekildik. Sabaha kadar üzüntüden uyuyamamıştım. Sabah olur olmaz da yatağımdan kalkarak İsmet Paşa ile görüşmek üzere hazırlanmaya başladığım sırada odanın önündeki terasta bir ayak sesi işittim. Bize tahsis edilmiş odalar, Mustafa Kemal'in köşkü civarındaki iki taraflı odalardı. Her iki taraf odalarının önünde de boydan boya terasları vardı. Benim yatıdığım oda ormana nazır olan odalardan biri idi. Yanımdaki odada Şükrü Kaya Bey yatıyordu. Ayak sesi işitince oda kapısından başımı uzattığım zaman İsmet Paşanın geldiğini gördüm. Yanımdaki odada yatmakta olan Şükrü Kaya Bey ile görüşmeye geldiğini sonradan anladım. İsmet Paşa beni görünce:

- Erken kalkmışsın, bir ıstırapın mı vardı? dedi.

Ben de Paşanın bu sualine karşılık:

- Evet Paşam, büyük bir ıstırap içindeyim, bütün gece uyuyamadım, dedim.

Sebebini sordular. Akşam sofrada geçen hâdiseden bahsetmek istedim. Fakat fazla bir şey konuşmama meydan vermeden:

- Haksız mıyım! dediler.

İsmet Paşanın bu ifadesi üzerine:

- Paşam, madem ki sordunuz, o halde müsaade ederseniz cevap vereyim, dedim.

Ve müsaadeleri ile kendilerine şunları söyledim:

- Paşam, bana haklı veya haksız olup olmadığınızı sormayınız. Ben cevap veremem. Yalnız, bildiğim bazı hakikatler vardır ki, onları arz edeceğim. Birçok sebep ve vesilelerle Gazi'den "Ben, İsmet Paşanın beni çok iyi tanımış bulunduğuna ve onun zekâsına, mesaisine ve faaliyetine emin bulunduğumdan ötürü her akşam sofrada, müsterihane (rahatça) birkaç kadeh içebiliyorum. Eğer kendisine yüksek itimadım olmasaydı bunu yapamaz ve yapmazdım." dediklerini işittiğim gibi, sizin de her işteki muvaffakiyetinizin sebebi Gazi'ye atfederek kendilerinden ilham aldığınızı yine sizden işittimdir. Etle tırnak gibi birbirinize merbut (bağlı) bulunduğunuza asla şüphemiz olmadığı hâlde dün akşamki hiç de mühim olmayan bir meseleden dolayı ortaya çıkan hâdiseden bütün arkadaşlar çok mustarip olmuşlardır... dedim.

Benim bu sözlerim üzerine İsmet Paşa:

- Evet hakikat budur. Söylediklerinden çok müsterih oldum. Sen hazırlan da gel bezik oynayalım, dediler.

Ve Mustafa Kemal'in köşklerine nazır olan öbür odalarının önündeki terasa gittiler. Ben alelacele hazırlanarak İsmet Paşaya görünmeden Mustafa Kemal'in köşküne gittim ve Mustafa Kemal'in hizmetçilerinden birine kendilerini uyandırmalarını söyledim. Mustafa Kemal'i uyandırmışlar ve benim kendilerini görmek istediğimi söylemişler. Müsaadeleri ile yanlarına girdim ve şunları söyledim:

- Paşam, İsmet Paşa bu sabah çok erken odama geldiler ve dün akşam sofrada geçen hâdiseden teessürle bahsederek acaba Gazi Paşayı çok rahatsız ettim mi diye sordular. Ben de kendilerine Gazi'nin size karşı çok büyük emniyetleri ve muhabbetleri vardır ve size itimat ettikleri için her akşam sofrada içtiklerini söylüyorlar, dedim. Ve bu suretle teessürlerini izaleye çalıştım. İsmet Paşa benim bu ifadelerimden müsterih olarak bezik oynamak üzere şimdi beni bekliyorlar, dedim.

Atatürk yatağının içerisinde beni dinledikten sonra:

- Çocuk sen bu meseleyi hüsnühal etmiş (iyi bir şekilde çözmüş) oldun. Yoksa İsmet Paşa dün akşamki vaziyetinde kalmış ol-

saydı ben bugün Ankara'ya giderek kabineyi kendim teşkil edecektim, dediler.

Ve beni İsmet Paşa'nın yanlarına gönderdiler. O gün 30 Ağustos olduğundan İstanbul'dan arz-ı tebrikat (tebriklerini sunmak) için vali ve kumandanla daha birçok zevat Yalova'ya gelmişlerdi. O akşam sofrada Mustafa Kemal'le İsmet Paşa birbirleri ile eskisi gibi çok samimî görüştüler ve bu suretle de bir gece önceki hâdise unutulmuş oldu. Bundan dolayı da arkadaşlar beni tebrik ediyorlardı.

Salih Bozok

"Atatürk'ün 40 Yıl Yanından Ayırmadığı 'Salih Bozok'tan Hatıralar-Zafer ve Cumhuriyet Dönemi", Milliyet Gazetesi, Yıl:30, Sayı: 11519-11520, 26-27 Kasım 1979, s.5; Hep Atatürk'ün Yanında, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985, s. 223 - 224

İSMET PAŞANIN BARIŞ SAVAŞI

Nitekim ertesi akşam, köşke çağrılışımızda bu sevincimin boşuna olmadığını anlayacaktım. Bu, bir 30 Ağustos bayramı akşamıydı ve davetlilerin çoğunu merasim üniformalarını giyinmiş Generaller teşkil ediyordu. Bunların her biri Büyük Taarruz'da ordularımıza kumanda etmiş kahraman savaşçılardı ve sofrada dünkü Başkumandanlarının sağ ve sol taraflarında yer almışlardı. İsmet Paşa da bir akşam önceki gibi Atatürk'ün karşısında oturuyordu. Fakat, bu İsmet Paşaya dünkü İsmet Paşa demek için bin şahit isterdi. Sanki, o gitmiş, yerine bir başkası gelmiş gibiydi. Yüzünden yalnız sevgi, samimiyet ve neşe akıyordu. Dün gece, biz gittikten sonra, acaba, Atatürk ne etmiş ne eylemişti de onu böylesine munisleştirebilmişti? Bu, her ikisinin yakınları için bile, şimdiye kadar bir sır olarak kalmıştır...

Generallerin çoğunluğu teşkil ettiği bir zafer töreni sofrasında harp hatıralarından başka ne konuşulur? Kaldı ki, o devirlerde, Atatürk ordu erkânıyla iç politika konularından bahsetmeyi hem yersiz ve gereksiz bulur; hem de bu bahsin onları hiç ilgilendirmediğini bildirirdi. Onun için, ilk kadehler içildikten sonra:

- Hatırlar mısın? dedi, İsmet Paşaya, On Altıncı Kolordu Kumandanı olarak vazifem başına giderken Gazık dağındaki Şark Cephesi karargâhında sana uğradığım o karlı geceyi? Sırtında kaputunla bir masanın başına oturmuş, bir gaz lambasının ışığında, önüne serdiğin haritayı tetkik ediyordun. 'Vaziyeti nasıl görüyorsun?' diye sormuştum. 'Kötü, çok kötü'; demiştin. 'Düşmanın tipiden istifade ederek gün ağarmadan bir baskın yapması beklenebilir?' Ben, 'Şu hâlde ne duruyorsun? Bir an evvel geriye çekilmek kararını versene.' deyince, sen buna karşılık, vaziyeti Grup Kumandanlığına bildirdiğini, henüz cevap alamadığını ve kendiliğinden bir karar veremeyeceğini söylemiştin. Ben de "Emir mi bekliyorsun?" demiştim. 'O emiri On Altıncı Kolordu Kumandanı salâhiyetime dayanarak ve bütün mesuliyeti üstüme alarak sana ben veriyorum.'

İsmet Paşa ağlayışlı bir sesle:

- Nasıl hatırlamam, nasıl unutulabilirim o geceyi! dedi. Sen benim imdadıma Hızır gibi erişmiştin. Nitekim, senin emrini yerine getirdikten birkaç saat sonra düşman kuvvetleri mevzilerimizi işgal etmiştir. Biraz daha bekleseydim korktuğum felâkete uğramaktan beni hiçbir mucize kurtaramayacaktı. Hem, o gece sen yalnız bu felâketi önlemekle kalmamışsındır. Bana askerî kariyerimde yüksek vazifelere yol açmışsındır. O geceye kadar ben neydim? Bir masa zabiti...

İsmet Paşa sözlerini tamamlamayacak derecede heyecanlı görünüyordu. Buna rağmen, bir müddet daha içini dökmekten kendini alamadı:

- Beni, elimden tutarak ve en karanlık anlarımda önümde bir yıldız gibi parlayarak o vaziyetimden bugünkü vaziyetime getiren sensin! Her şeyimi sana borçluyum, dedi.

Bunun üzerine, başlangıçtaki tören sofrasını, hepimizin gözlerini yaşartan bir içlilik havası sarmıştı.

Lâkin, bu içliliği o akşam sofrada bulunanların hepsine teşmil etmekle (yaymakla) belki de mübalağaya düşmüş oluyorum. Davetliler arasında İsmet Paşayı sevmeyenler, onun Mustafa Kemal Paşaya karşı bu vefa, minnet ve bağlılık gösterisini pek maharetle oynan-

miş bir politika oyunu gibi seyretmiş olsalar gerektir. Ya bu gösterinin Atatürk üzerindeki tesiri ne olmuştu? O anda, o dostluk ve samimiyet havası içinde bunu kötüye yorumlamak, hele bencileyin bir Atatürkçü ve İsmet Paşacı için hayli güçlü.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Politikada 45 Yıl, Bilgi Yayınları, Ankara 1968, s. 128-130

GAZİ İLE İSMET PAŞA ÇATIŞMASININ SONUCU

İsmet Paşa, Atatürk'e açtığı "barış savaşı"ndan kendi lehine bir netice elde edemeden çıkmıştır. Atatürk... anlattığım İktisat Vekâleti - İş Bankası meselesini, Mustafa Şeref'in istifası ve yerine Mahmut Celâl (Bayar) Beyin getirilmesi [9 Eylül 1932] suretiyle, kendi bildiği gibi halletmiştir.

...İş Bankası'nın kuruluşunun onuncu yılı münasebetiyle İstanbul'da, Ertuğrul Yatı'nda yapılan bir törende bize, Celâl Beyi göstererek:

- Bilesiniz ki, Mahmut Celâl Beyefendi Türkiye'nin en büyük iktisatçısıdır.

demiş ve her birimizin kalkıp onu ayrı ayrı tebrik etmemizi istemişti.

Eminim ki, o zaman, bu törene, bu kutlama sahnesine dair haberler ve Atatürk'ün bu sözleri, onun çevresindeki bütün olup bitenler ve söylenip konuşulanlar gibi mutlaka İsmet Paşaya iletilmiş olacaktı. Zira, o tarihten sonra, İsmet Paşanın iç tedirginliği, artık, yüzünden, davranışlarından anlaşılmaya başlayacaktı.

Nitekim, bir akşam, Atatürk'ün, Dolmabahçe Sarayı sofrasında, eski Maarif Vekillerinden Esat Beyi vazifesinden affedip yerine Reşit Galip'i getirmek istediğini bildiren bir telgrafına, geç vakit, Ankara'dan verdiği cevapta: "Gece yarısı, gaflet uykusundan uyandırılarak Kabinesinde değişiklik yapılmak istendiği haberini alan bir Başvekilin, bu hususta ileri süreceği mütalâadan nasıl bir fikir selâmeti beklenebilir?" tarzında bir dil kullanışı, o sıralarda ne kadar buhran-

lı bir ruh hâli içinde bulunduğunu, pek belirli bir şekilde meydana koymuştu.

Belli ki, İsmet Paşa içinin damla damla biriken zehirini, Yalova'daki dargınlık gösterilerinden sonra, bir kere daha bu telgraf muhaberesi vesilesiyle ortaya dökmüş oluyordu. Halbuki, bence bu vesileyi teşkil eden olay haddizatında (zaten) kendisini bu kadar öfkeliendirecek bir mahiyet taşımamakta idi. Zira Atatürk, çektiği telgrafla onu bir oldu bitti karşısında bırakmıyor, sadece Maarif Vekâletine Reşit Galip'in tayini hakkındaki reyini soruyordu ve o telgraf, hatırladığıma göre, resmîlikten uzak, nazik ve dostça bir üslûpla yazılmıştı.

Bundan başka, gene hatırladığıma göre, Maarif Vekilliğinde bir değişiklik yapma lüzumu öteden beri bahis konusu olmakta idi. Çünkü, vaktiyle Harbiye Mektebi'nde Mustafa Kemal'e hocalık etmiş olan emekli Miralay (Albay) Esat Bey, yaşının hayli ilerlemiş bulunması yüzünden millî eğitimle ilgili reformların uygulanmasında gereken hamleyi gösteremiyordu. Bu hamle, ancak, genç, enerji ve yüzde yüz devrimci bir Bakandan beklenebilirdi ve Atatürk de bütün bu vasıfları Reşit Galip'te bulmuştu.

Evet, Maarif Vekilliğindeki değişiklik [19 Eylül 1932] barışı hiç de İsmet Paşayı "gaflet uykusu"ndan uyandırılırcasına ani ve fevri bir şekilde ortaya atılmış değildi. Bunun "evveliyatı"ndan Başvekilin, her hâlde bizden daha çok bilgi sahibi olması lâzım gelirdi. Hatta sözü geçen telgraf çekilmezden önce, Atatürk'le sofrada hazır bulunan Esat Bey arasında cereyan eden bir konuşmadan anlamıştım ki, bundan Esat Beyin de haberi vardı. O konuşmanın şu şekilde cereyan ettiğini hatırlıyorum:

Atatürk:

- Hocam, demişti, siz çok yoruldunuz. Sanırım ki, bir müddet dinlenmeye ihtiyacınız var. Şimdiye kadar büyük bir muvaffakiyetle gördüğünüz ağır vazifeyi genç arkadaşlardan birine bırakmak zamanı gelmiştir.

Esat Bey, hiçbir şaşkınlık veya teessür alâmeti göstermeksizin:

- Teşhisiniz çok doğru Paşam; bir müddet istirahat muhtacım.

Ve bunun üzerine Atatürk:

- Şu hâlde kendinize 'halef' olarak -meselâ şu sofrada bulunanlar arasında- kimi intihap edersiniz? diye sorunca hiç tereddüt etmeden:

- Reşit Galip Beyi, Paşam! cevabını vermişti.

Yalnız bu konuşmadan anlayabiliriz ki, İsmet Paşa, o gece, Atatürk'ün tepeden inme kararıyla karşılaşmamıştır ve o serzenişli telgrafını ancak başka sebeplere atfedebileceğimiz bir kırgınlığın tesiri altında yazmıştır. Bu sebeplerin de neler olabileceğini tahmin etmek... Yalova hâdiselerinden sonra, pek güç olmasa gerektir. Belli ki, İsmet Paşa o vakitten beri Başvekillik otoritesinin gittikçe zayıflamakta olduğunu seziyordu. Meselâ, takip etmek istediği ekonomik politikada İktisat Vekili ile anlaşmazlıklarının devam edip gitmekte ve ara sıra ona birtakım tavizler vermek zorunluluğuna katlanmakta olduğuna şüphe yoktu.

Öte yandan, Atatürk'ün etrafında bulunanların kendisi aleyhindeki tahrikleri de sona ermiş değildi. Bunlar, ikide bir Kağıt Fabrikası işini andırır meselelerle onu tedirgin etmekten hâli (geri) kalmıyorlardı. Nitekim, günün birinde, o çeşit davranışlar, İsmet Paşanın çoktan beri kabaran sabrını taşıracak ve onu Atatürk'ün sofrasında herkesin bildiği esef verici bir hâdise çıkarmaya sevk edecekti.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

Politikada 45 Yıl, Bilgi Yayınları, Ankara 1968, s. 132 - 134

GAZİ, İSMET PAŞA HAKKINDA NE DÜŞÜNÜRDÜ?

İsmet Paşanın Başvekilliği devam ederken, ahabplarım, yakın dostlarım, ağız birliği etmiş gibi:

- Atatürk memleketi kurtardı. Sonra Reisicumhurluğa çekildi. İsmet Paşa hükümeti oldu bu, diye şikayetlerde bulunurlardı.

Ben de bunu kendisine söyledim. Hiç unutmam:

- Başvekalete bizzat geçmek için, Cumhurreisliğinden çekilmek istedim. Fakat bu vazifeyi kime teklif ettimse, bir türlü kabul ettiremedim, demişti.

Ben de biliyordum; İsmet Paşayı iş başından uzaklaştırmak için, bu çareyi bulduğunu, hatta Nuri Conker, Ali Fethi gibi birçok sevdiği insanlara Cumhurreisliğini ısrarla teklif ettiği halde kabul ettiremediğini yakından biliyordum. Hatta bir ara, Nuri Conker'e:

- Bu inadı bırak, budalalığın lüzumu yok... Kabul et teklifimi!.. diye bu mevzuda ısrar ettiğini de görmüştüm. Fakat hepsi:

- Bu ağır yükü, hele sen varken, mümkün değil yüklenemem... diye kabul etmediler.

Makbule Atadan

*Kandemir, "Ağabeyim Mustafa Kemal", Resimli
20. Asır Mecmuası, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:15, 22 Ka-
sım 1952, s.12*

GAZİ MUSTAFA KEMAL BÜYÜK ZAFER'İ BİR GECE BİZE NASIL ANLATTI?

...Yıllarca evvel, bir gece, Ankara'da, Çankaya'da, bizzat Gazi Mustafa Kemal'in, o muazzam galibiyetin nasıl hazırlandığını, nasıl gerçekleştirildiğini, kendine mahsus o harikulade konuşuşu ile bize anlatışını hatırlıyorum. Geç vakit, sofrasından ayrıldıktan sonra, anlattıkları henüz hafızamda bütün tazelikleriyle diri ve canlı iken nasıl olup da söylediklerini bir tarafa not etmedim? Bilmiyorum. Fakat, aradan ne kadar zaman geçmiş olursa olsun, (...) o harikulade gecedен bir şeyler bulmak emeliyle hafızamı zorladığım zaman, onu, Çankaya'daki büyük salonun ortasındaki sofranın başına oturmuş, etrafında davetlileri, enerji dolu o güzel yüzü ve irade dolu yeşil gözleriyle, iki elini masanın üzerine dayamış, parmakları arasında sigarası, sanki daha dün gece sofrasındaymışım, sanki dirilmiş de karışındaymışım gibi, bütün çizgileri, renkleri hatta ifadeleriyle olduğu gibi gözlerimin önüne getirebiliyorum.

Çankaya'da, Gazi Mustafa Kemal'in sofrasındayız. Vakit gece yarısını epeyce geçmiş. Atatürk'ün neşeli bir gecesı. Sofrada on kişiyiz. Meclisin havasından hoşlanmış bir halleri var. Galiba rahmetli Nuri Conker'le, yine kumandanlık mevzuu üzerinde şakalaşırken, söz, tarihteki büyük kumandanlara intikal etti ve davetlilerden birinin 30 Ağustos Zaferi'ni ileri sürmesi üzerine, Gazi, bir an durarak ve sanki bütün o hadiseyi kesif (yoğun) bir halde yaşayarak, birden, zaferi hikayeye girişti. Gerçi:

- Size zaferi anlatayım... dememişti.

Konuşma, döne dolaşa o bahse intikal edince, Atatürk, birdenbire, sözün getirdiği herhangi bir mevzudan bahseder gibi, 30 Ağustos Zaferi'ni de öyle alelade bir hadise gibi anlatmaktaydı:

- Mecliste ve halkta düşmanı Anadolu'dan söküp atmak hususunda artık şiddetli bir sabırsızlık göze çarpıyordu. Vatan toprakları üzerinde istila ordularının zulmüne, tahakkümüne milletin tahammülü kalmamıştı. Bununla beraber acele etmiyordum. Her ihtimali hesaba katarak, hiçbir noktayı tesadüfe bırakmayacak şekilde hazırlanıyordum.

Tertiplerimizi tamamladıktan sonra ilk tedbir olarak Anadolu ile hariç (dışarı) arasında seyrüsefer (ulaşım) kesildi ve muhabere (haberleşme) vasıtaları sıkı bir kontrol altına alındı. En küçük bir haberin dışarıya sızmasına gayret ediliyordu. İçeride ne yaptığımızı dışarının bilmemesi, öğrenememesi lazımdı.

Cephe boyuna yığılmış orduları, gece yürüyüşleriyle, muayyen bir noktada teksife (toplamaya) uğraşıyorduk. Günlerce süren hareket -düşman farkına varmaksızın- muvaffakiyetle başarılı. Birçok noktalarda düşmanın karşısı büyük mikyasta (ölçüde) boşaltılmış, boşaltılan kuvvetlerin hepsi düşmana çok üstün bir silah kudreti halinde onun canevine doğru istikamet almıştı.

Bir taraftan ordular bütün ağırlıklarıyla yer değiştirirken, ben, daima Ankara'da, Çankaya'da idim.

Taarruzdan bir hafta kadar evvel, düşmanı büsbütün gafil avlamak için, Anadolu Ajansı ile, ecnebi (yabancı) mümessillere Çankaya'da bir çay ziyafeti vereceğimi ilan ettirdim ve bu haberi dışarıya

aksettirdim. Maksadım, Ankara'dan cepheye hareketimi gizlemekti. Bu suretle, herkes beni Ankara'da ecnebi mümessillere çay ziyafeti veriyor zannederken, yaverlerimi yanıma aldım ve Ağustos'un yirmisinde Ankara'dan cepheye hareket ettim..."

Atatürk bu başlangıçtan sonra bize cepheye varışını, Fevzi ve İsmet Paşalarla görüşerek askeri vaziyetin artık taarruza müsait kıvama geldiğini müşahededen sonra taarruz tarihini kararlaşırışını, son talimatın verilışini ve 26 Ağustos şafak vakti taarruz emriyle beraber nasıl hücumla geçildiğini, şimdi tamamen hatırlamadığım birçok tafsilatla, eşsiz bir destan gibi anlatıyordu. O gece, Çankaya'da, sofrada, bir edebi teşbih (benzetme) olsun diye söylemiyorum, gerçekten tarih dile gelmişti.

Gazi, zaferin elde edileceğine daha ilk taarruz gününün akşamı hükmettiğini ve bir kere bu hükme vardıktan sonra müteakip (sonraki) hareketi hep düşmanın büyük kısmını imha etmek maksadına göre sevk ve idare ettiğini söylüyordu.

Koca Çimentepe'den hareketi takip eden Gazi Mustafa Kemal'in gözleri önünde cereyan eden ve kendisinin de dehşetini tasdik ettiği tablo şuydu:

- Düşman dört taraftan sarılmış, evvela top ateşi altında ezildikten sonra süngü hücumlarıyla bütün mevcudunu Anadolu toprağına gömer vaziyet gösteriyordu. Bu müthiş manzarayı gördükten sonra, mecbur edildiğimiz bu harbin düşman için ne korkunç bir cehennem halini almış olduğuna hiç şüphem kalmadı. Bu vaziyet karşısında tereddüt etmedim ve ordularıma Akdeniz'e yürüyün emrini verdim. Zafer elde edilmişti.

Gazi Mustafa Kemal bize Büyük Zafer'in tablosunu bu yazdıklarımla kıyas edilemeyecek kadar güzel, çok güzel, çok canlı bir şekilde anlatıyordu. Büyük kahraman, 30 Ağustos Meydan Muharebesi'ni, sanki alelade bir hadise naklediyormuş gibi sükunetle, çok tabii bir halde naklediyordu. Ara sıra ikinci derecede hadiseler üzerinde duruyordu. Bazen tenkit ediyor, bazen alay ediyor, bazen takdir ediyor, 30 Ağustos Zaferi adını verdiğimiz eşsiz menkıbeyi (destanı), tarihin anlatabileceğinden ve yazabileceğinden çok daha mü-

kemmel şekiller ve renkler içinde, çünkü olduğu gibi, çünkü yarattığı gibi, çünkü kendi gözleriyle gördüğü ve kendi duyusuyla duyduğu gibi anlatıyordu. Tarihi, tarihi yaratanın ağzından dinliyoruz. Bu, hiç şüphesiz, hayatımızın en büyük talihi, erişilmez bir mazhariyetti.

Vuzuhla (açıklıkla) hatırlıyorum: Derin bir heyecan içinde, hepimiz, sanki kalıplaşmış, donmuş vaziyette, susmuş, gözlerimiz hayranlıkla yüzüne çevrili, daha anlatsın diye bekliyorduk.

Bir an durduktan sonra birden yüzünün ifadesi değişmiş ve menkıbenin bu sefer başka bir sayfasını çevirmişti:

- Bu müthiş tabloyu gördüğüm günün akşamı, karargahtaki odamda vaziyeti takip ederken, şu haberi getirdiler: "Yüksek rütbeli bazı Yunan subayları esir edilmiş. Bunlar, Yunan yüksek kumanda heyetine mensup olduklarını söylemekte imiş." Bu haberi zaten bekliyordum. Derhal Yunan kumandanlarının getirilmesini emrettim. Az sonra, yorgun, bitkin bir halde, General Trikupis ve diğer generaller karşıma getirildi. Yunan ordusu başkumandanına misafirim olduğunu söyledim ve bir arzusu olup olmadığını sordum. İlk sözü, karısına berhayat (hayatta) olduğunu bildirmek üzere Atina'ya bir telgraf çekmek müsaadesini istemek oldu. Arzusunu yerine getirdim ve sonra kendisiyle taarruzumuza ait hareket üzerinde görüştüm. Verdiği cevaplardan hazırlıklarımızın asla farkına varmadıkları, planımızı kavramadıkları, tamamen gafil avlandıkları belliydi. Kendisini teselli ettim. Napolyon gibi en büyük kumandanların bile meydan muharebeleri kaybettiklerini söyleyerek müteessir olmamasını söyledim..."

Ali Naci Karacan

"Atatürk Büyük Zaferi Bir Gece Bize Nasıl Anlattı?", *Milliyet Gazetesi*, Yıl:3, Sayı:830, 30 Ağustos 1952, s.1,7

AKIN GAZETESİ HAKKINDA GAZİ'NİN DÜŞÜNCELERİ

Bir gece o sırada İstanbul'da bulunan Gazi, babamı Dolmabahçe'ye sofrasına dâvet etti. Uzun zamandan beri karşılaşmamışlardı.

Serbest Fırka macerasından sonra bu Fırka'nın başında olanlardan tekrar Halk Fırkası'na, veya devlet hizmetine dönmeyen hemen hemen yalnız babam kalmıştı. Akın gazetesi iktidar muhitinin bir kısmı için muhalefetin sesi addediliyordu (sayılıyordu). Bu sebeple babam Atatürk'le tekrar karşılaşmanın nasıl bir hava içinde olacağını endişe ile düşünüyordu. Gece yarısından biraz sonra eve döndüğü zaman doğru haftalardan beri yatakta olan annemin yanına gitti. Annem, evlendikleri günden beri kocasının yüzünü bu akşama kadar meysus (ümitsiz) ve ıstıraplı pek az görmüştü. Daha babam başlamadan:

- İyi geçmedi değil mi? diye sordu.

Babam:

- Evet, dedi, iyi olmadı. Paşa önce çok iltifat etti, yanına oturttu, sofrada... beylerle... hanımlar vardı. Bir aralık "Akın gazetelerini çıkarın." diye emir verdi. Gelen gazetelerden makalelerimi birer birer okuttu, her makalede ne demek istediğimi sordu. Bütün bu yazıların içtimaî (sosyal) tenkitler olduğunu, cemiyetimizin kusurlarını ve iyi taraflarını göstermekten ibaret bulunduğunu anlattım. O zaman Atatürk, ...na işaret ederek:

- Beyefendi, bir zat hem Darülfünun'da (Üniversite'de) hocalık eder, hem de mevcut iktidarı tenkit ederse bunun neticeleri iyi olur mu? diye sordu.

Muhatabı:

- Elbette doğru değil, cevabını verdi.

Bu suali diğer bazılarına da tekrar etti. Hemen hepsi aynı cevabı verdiler. Yalnız Bey:

- Şâyet rejim ve iktidar kuvvetli ise bir kimsenin hem Darülfünun'da hocalık etmesi, hem de muhalif olması hiçbir zarar doğurmaz. Şâyet rejim ve iktidar zayıf (zayıf) ise bunun mahzurları vardır, dedi.

Atatürk, bana dönerek sordu:

- Bak ne diyorlar?

- Paşam, herkes bir türlü düşünebilir. Ben ne yapayım?

Cevabını verdim.

Atatürk birdenbire:

- Anlaşıyor, diye bağırdı, onlara cevap vermeye tenezzül etmiyorsun, pekiyi işte ben söylüyorum, hem Darülfünun'da hocalık, hem muhaliflik olmaz.

Sonra ilâve etti:

- Söyle bakalım, sen bu gazeteyi çıkartmak için parayı nereden buldun?*

O zaman ne kadar korkunç bir entrikanın döndüğünü anladım.

- Paşam, dedim, Akın nüshaları meydana çıkararak makalelerim okunmaya başladığı zaman gazeteyi kapatmaya karar vermiştim. Fakat mademki böyle bir şüphe var, müfettişlerinizi göndererek parayı nereden, nasıl bulduğumu tahkikle ilân etmedikçe gazeteyi kapatmayacağım.

Bunun üzerine Gazi:

-Demek kafa tutuyorsun, diye bağırdı. Hem sen unutuyorsun ki bir sığıntısın!**

Annem, babamın elini yakaladı:

- Gazi, bunu sana söyledi mi?

Babam titrek bir sesle cevap verdi:

- Evet Sitâre, söyledi ve bir anda hayatımın en derin kederi içimi doldurdu.

- Paşam, dedim, on sekiz yaşımdan beri Türk milletinin hizmetindeyim. Bana bu hizmet yolunda birçok defalar, birçok adamlar bu sözü söylediler. Hepsine güldüm. Amma şimdi sizin ağzınızdan aynı şeyi işitmek beni ruhumun en derin noktasına kadar sarstı. Çünkü ötekiler küçük adamlardı. Siz ise bu memleketi kurtarmış insansınız. Bir yandan bütün dünyanın Türk ırkından, Türk milletinden geldiği tezini ortaya atıyorsunuz, diğer taraftan hududumuz-

* Ahmet Ağaoğlu, eşinin çeyiz olarak getirdiği gerçek sanat eserleri olan halılarını satarak Akın gazetesini çıkarmaya başlamıştır.

** Ahmet Ağaoğlu, Türkiye'ye göç etmiş Karabağlı bir Türk'tür.

dan iki saat ötedeki halis Türk ve yazık ki esir bir yurttan Türk'ün hürriyetini muhafaza etmeye muvaffak olmuş kısmına gelen, yine halis bir Türk'e sığıntı diyebiliyorsunuz. Bu ne korkunç tezattır ve niçin Allah bana sizi böyle bir tezat uçurumu içinde göstermek felâketini nasip etti.

Bu sözleri söyler söylemez ayağa kalktım. Tam bu sırada beklemediğim bir şey oldu. Gazi de ayağa kalkarak boynuma sarıldı:

- Sen beni yanlış anladın, öyle demek istemedim.

diyerek yüzümü, gözümü öpmeye başladı.

Fakat orada duracak hâlde değildim. Hiçbir şey söylemeden çıkıp geldim.

Annem, babamın elini dudaklarına götürdü:

- Üzülme Ahmet, iyi cevap vermişsin. Gazi büyük adamdır, seni sever, etrafında olan birkaç kişinin tezviriyle (dedikodusuyla) bunu yapmıştır.

Birkaç hafta sonra Akın gazetesi kapandı. Bir müddet daha geçince Darülfünun ıslahatı sırasında [1933] babamın kürsüsünü de elinden aldılar. O zaman Atatürk'e çok yakın bir dostu babama ortaklarından birisinin bütün hususî konuşmaları, gazetenin içinde olup bitenleri muntazaman jurnal ettiğini haber verdi.

Samet Ağaoğlu (Ahmet Ağaoğlu'ndan)

Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul (Tarihsiz), s. 136 – 138 (İkinci Baskı, s.175-177)

"ALIVERİN BAĞLAMAMI ÇALAYIM AMAN"

(Ankara) Müzik Öğretmen Okulunda talebe idim. Bir gece Çankaya Köşkü'ne, konser vermek için gitmiştik. Atatürk, koro ve solo olarak söylediğimiz garp (batı) müziği parçalarını çok beğenmişti. Bir ara:

- Ben de size bir Rumeli türküsü öğreteyim. Bu türkü, benim çocukluğumun, gençliğimin bütün hatıralarını taşır. Ben söylerken notasını yazabilir misiniz? buyurdular.

Okul müdürü beni seçti. Kağıt kalem alarak Atatürk'ün yanına oturdum. Heyecandan kalbim çarpıyor, ellerim titriyordu.

Büyük Atatürk, gözlerinden yaşlar akarak, içli ve güzel bir sesle:

*"Aliverin bağlamamı çalayım aman
Çalayım da zari zari ağlayım aman"*

Türküsünü söylüyordu. Bitirdiklerinde yazdığım notayı gösterdim. Yanındakilere:

- İşte hakiki sanat budur arkadaşlar. Siz Mebus olursunuz, Vekil olursunuz, hatta Reisicumhur olursunuz. Fakat sanatkar olamazsınız... Bu çocukların kıymetini bilelim... dediler.

Az sonra salon koro halinde Atatürk'ün yazdırdığı bu Rumeli melodisiyle çınıyordu.

Nezihe Başsoy

"Aliverin Bağlamam Çalayım Aman", Yeni Sabah Gazetesi, 21 inci Yıl, No:7093, 2 Aralık 1958, s.3

"BİR GAZEL OKUYUNUZ!"

Birinci Dil Kurultayında idi [1932]. İçtima (toplantı) bittikten sonra Atatürk misafirlerini sofrasına davet etti. Gazeteciler, muharrirler, şairler, mebuslar, vekiller... Her mevzua dair konuşuluyordu. Şiirden musikiye kadar... Ara sıra bir şiir okunuyor, bir mesele hakkında fikirler yürütülüyor veya bir musiki parçası terennüm ediliyordu (söyleniyordu). Fakat daima Büyük Şef soruyor, daima bahsi o açıyor, ondan sonra davetlilerin sesleri ve sözleri duyuluyordu. Atatürk, sofraya ne kadar samimi, ne kadar teklifsiz bir hava vermek isterse istesin, Büyük Şahsa hürmeten hep böyle oluyordu. Yalnız bir iki zat müstesna. Onlar, sık sık bu sofrada bulunmanın verdiği cesaretle doğrudan doğruya konuşabiliyorlardı:

- Paşam, filâna emrediniz bir şiir okusun!
- Paşam, filân İzmirlidir, pek güzel zeybek oyunu oynuyor.

- Paşam, filânın sesi çok güzelmiş!

Bilhassa Bay "N", ikide bir söze karışmaya başlamıştı. Âdeta nazarı dikkati celbediyordu (çekiyordu). Bir aralık Atatürk ona döndü:

- Beyefendi, bir gazel okuyunuz, dinleyelim! dedi.

Muhatabı telâş içinde kıvrınmaya başladı. Yanındakilere fısıldıyordu:

- Hiç bilmem.. Kendi kendime mırıldanmış bile değilim!

Atatürk, yeni bir bahsin içinde bu emrini unutmuş göründü. Fakat ziyafetin sonuna kadar o zatın bir daha söze karıştığı da işitilmedi!

Orhan Seyfi Orhon

"Atatürk'e Ait Hatıralar", Akbaba Dergisi, Sayı: 254, İstanbul 17 Kasım 1938, s. 4

"OSMANLICAYI YENECEĞİZ"

Birinci Türk Dili Kurultayı sonunda, Atatürk, bir düşman yenmiş, bir ülke kurtarmış ve bir utku (zafer) kazanmış gibiydi. O akşam, sofrada şenlik vardı. Ve Atatürk, olağanüstülüğün çok görklü, çok cana yakın aydınlığı içinde durmadan konuşuyordu:

- Osmanlıcayı yeneceğiz. Türk dili Türk ulusu gibi özgür ve başına buyruk bir dil olacak ve biz onunla uygarlık acununa (dünyasına) birden ve toptan gireceğiz, diyordu.

Bunun üzerine, Türk dilinin zenginliğini arama, bulup topluma ve yazıda kullanma çabası başladı.

Hasan Reşit Tankut

"Atatürk'ün Dil Çalışmaları", Atatürk ve Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963, s. 116 - 117

"BİNGÖLLERE ÇIKANINIZ VAR MI?"

İkinci gün, sofraya yine tüm kadro ile toplanmıştı. Bu akşam, bi-

limsel konuşmaya nedense bir türlü giremiyorduk. Bir aralık Atatürk sordu:

- Bingöllere çıkanınız var mı?

Sofrada çıt yoktu.

- Ben çıktım efendim, dedim.

Ve anlatmaya başladım:

"1927'de Mülkiye Müfettişliğinden, Türk Ocakları Genel Müfettişliğine geçtim. Teftiş programında, üç dört seneyi Doğu illerini gezmeye ayırmıştım. 1928'de Muş'u merkez yaparak çevreyi dolaş-tım. Bu arada Bingöl yaylasına, Dersim dağlarına da çıktım."

Atatürk egemen bir sesle:

- Önce Bingöl! dedi.

"Varto ilçesi Kaymakamı Ramiz Beyle Varto ilkokul öğretmeni Hanefi Bey ve ilçenin Jandarma Komutanı benimle beraber gelmeye razı oldular. Atlı olarak yola çıktık. Temmuz ayı içinde idi. Bingöl'ün, üç bin rakımına kadar insanoğluna rastlamadık. 3000 rakımında, tam dağın ortasındaki düzlüğün Muş'a bakan kenarında sırasıyla şu dört köyü ziyaret ettik: Buba, Avdelen, Üstükıran, Canasaran. Bu dört yer adı Şah İsmail devrindeki Aleviliğin, dört ruhanî makamı idiler. Köylülerin hepsi de yaylada oldukları için köyleri birer mezar sessizliği tüllemiş gibiydi. Derken iki büküm bir koca belirdi. Büyük bir kapının önündeki binek taşına sekilendik (oturduk). Ve koca anlattı:

- Bu yerler hep evliya durağıdır. Buraya gelene kadar, Kızıl Kurt Baba'da, Köşker Baba'da duraklamış, mübarek sularından içmişsinizdir. Biraz sonra, düzlükte, Bingölleri göreceksiniz. Bu Bingöllerden birinde Bengisu (Abıhayat) vardır. Çok davetliler, buraya çıkmış, bu suyu aramış, fakat bulamamıştır. O gizi (sır), yalnız erenler bilir.

Atlarımıza bindik. Bingöllerin arasında dolana dolana, dölüğün ötesindeki sivri tepeye çıktık. Atlarımız aşağıda idi. Üstü bir yanardağ ağzı olan bu tepede karın eridiği hiç olmamıştır. Bingölleri aşağıda, buradan ayna kırıkları gibi görüyorduk. Öğretmene, Jandarma

Komutanı rakı vermek istedi. Ortaya ufak bir şişe rakı ve küçük bir çorba tası gibi geniş ağızlı çatlak bir fincan çıktı. Hanefi Bey fincanın ağızıyla karı, biraz kazıdıktan sonra içini, billurlaşmış, yıllık karla doldurdu ve üzerine rakıyı döktü. Karın erimesini bekliyordu.”

Dikkat ettim, o dakikada sofradakilerin elleri, kadehlere doğru uzandı. Atatürk, sabırsız bir eda ile:

- Sonra!

deyince:

- Evet, dedim, öğretmen, Bingöllere doğru kadehini uzattı ve okudu:

“Bingöllerin 3500 rakımı tepesinde içtim buzlu rakımı.”

Ben sözümü bitirmeden sofrada, her el kadehini tutmuş, dudaklarına götürmüştü. O akşam Atatürk sofrası, Bingölleri anarak öğretmen Hanefi'nin sağlığına kadeh kaldırdı.

Atatürk üzgün üzgün:

- Şimdi oralarda kimler var? diye sordu.

- Bir vakitler bütün Akkoyunlu Türkmenlerini barındırmış olan Bingöl yaylası şimdi bomboştur. Bugünkü yaylacıları ulu ulu kuşlar ve yırtıcı hayvanlardır, dedim.

O akşamki sofra âlemi bir yas perdesi ile örtüldü.

Hasan Reşit Tankut

“Atatürk'ün Dil Çalışmaları”, Atatürk ve Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963, s. 129 – 130

GAZİ'NİN TÜRK DİLİ SEVGİSİ

Onun ikinci büyük kültür hamlesi, dil inkılabıdır. Tarihe büyük hedefini gösterdikten ve buna giden büyük yolu açtıktan sonra, yıllar ve yıllar isteyen çeşitli ilmî araştırmaları Tarih Kurumu'na bıraktı:

- Siz yolunuzu biliyorsunuz, artık kendiniz çalışın, dedi.

Ve kendisi serbest kalan bütün entüvisyon (sezgi) kudretini, bütün deha enerjisini ikinci büyük kültür hamlesinde teksif etti (topladı): Dil İstiklâl Savaşı. Bu, Türk vatanını izmihlâlden (çöküşten) kurtaran, Millî İstiklâl Savaşı gibi bir şeydi. Çankaya şimdi bir Dil Akademisi oldu. Eflâtun'un Akademisini, o, bu kartal yuvasında kurmuştu.

Kara tahta, gecelerinin geçtiği yemek salonuna geldi. Hayret ve hayranlık verici bir ilim azmi, sebatı ve sabrıyla çalışıyor ve çalıştırıyordu. Köşke çağrıldığım bir akşam, onu, giriş kapısının yanındaki odada kendi kendine bilârd oynarken buldum. Henüz misafirler gelmemişlerdi. Ben, (Türk) Dil Kurumu'nda çalışanlar arasında değildim. Fakat o, bu sıralarda bütün ruhuyla hep dilde yaşadığı için, bana dile dair bazı şeyler söylemekten kendini alamadı. Söz gelişi, ben:

- Efendim, Büyük Frederik "Racine'in Atalie'sini yazabilmek için bütün Yedi Sene Muharebeleri'ni feda ederdim." diyor. Galiba siz de, Türk dilinin fethini, Dumlupınar Zaferi kadar hayatî görüyorsunuz, dedim.

Bilârd o masasından bana döndü, ıstakayı yere dayadı ve gözlelerinden saçılan derin bir imanla:

- Bundan hiç şüphelen olmasın, dedi.

Hasan Cemil Çambel

"Atatürk, Tarih ve Dil", *Dünya Gazetesi*, Yıl: 1, Sayı: 250, 10 Kasım 1952, s. 5

TÜRK MİLLETİ VE GAZİ

İngiliz askerî yazarlarından Armstrong'un "Bozkurt" adlı kitabının Atatürk'ü ne kadar öfkeliendirdiğini ve etrafındaki gazetecileri bu kitap aleyhine nasıl "seferber" ettiğini pek iyi hatırlarım. Bozkurt'u okuyanlar bilirler ki, -hususî hayatına dair bazı temelsiz dedikodular bir yana bırakılacak olursa- Armstrong, bu eserinde Mustafa Kemal'i, eski ve yeni tarih devirlerinin en yüksek simaları sırasında saymakta ve: "Eğer, demektedir, bu adam, büyük bir milletin

içinden çıkmış veya büyük bir milletin başına geçmiş bulunsaydı, Sırusları, Sezarları, Cengizleri, Napoleonları gölgede bırakan “cihangirlerden biri olurdu.”

O zamanlar, Atatürk’ü en çok çileden çıkaran, işte, asıl bu “görüş”tü. Yumruğunu masaya vurup:

- Büyük millet mi? Türk’ten daha büyük millet var mıdır? Ben, ne yapabildiysem ancak onunla yapabildim. Hem, bu İngiliz zabiti, bana bir ‘cihangir’ gözüyle bakıyor. Ben, ‘cihangir’ değilim. Olmak da istemem. Biz, Türk ordusuyla ‘cihangirlik’e karşı koymuşuzdur.

Gene pek iyi hatırlarım ki, Armstrong aleyhine çala kalem açtığımız polemiklerin hiçbirisi Atatürk’ün hiddetini yatıştırılamamıştı. Mustafa Kemal, Mustafa Kemal hayranı İngiliz zabitinin bizzat şahsına hücum etmemizi istiyordu. İçimizden birkaç arkadaş Armstrong’un suçunu, boş yere, hafifletmeye çalışmış ve yazarın “büyük millettten kastı, nüfusu çok, ekonomik potansiyel kaynakları bol memlekettir” demiştir. Fakat, Atatürk, bu tevili (değiştirmeyi) asla kabul etmiyordu. Ona göre, “Bozkurt” istiklâl hareketimizin ve inkılaplarımızın bütün başarılarını bir kişinin, yani bir “fâninin” eseri olarak göstermekle bu millî hâdiselerin ne kadar geçici olduğunu ve kendi ölümünden sonra Türk camiasının gene eski hâline döneceğini ispat için yazılmıştı. Atatürk, Batı dünyasının büyük bir kısmında hüküm süren kanaatlerin de bu merkezde olduğunu düşünüyor ve buna karşı uzun bir mücadeleye girişmemiz lâzımgeldiğini söylüyordu.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

“Türk Milleti ve Atatürk”, *TTK Belleten*, Cilt:XX, Sayı: 80, Ekim 1956, s. 531 – 532

THE GREY WOLF (BOZKURT)’UN ÇEVİRİSİNİN YAPILMASI

Atatürk, Fransızca’yı hele okurken iyi anlardı, karşısındaki çabuk konuşursa anlamadığı yönleri tekrarlatırdı. Konuşmaya gelince, pratiği olmadığından tam gereken sözcüğü bulmakta güçlük

çekerdi. Bu nedenle yabancılarla görüşürken tercüman kullanmayı daha uygun görürdü.

Genel Sekreterliğim sırasında, Armstrong'un The Grey Wolf (Bozkurt) adlı eseri gelince, kendisine en ilginç parçalardan birkaçını Türkçeye çevirerek okudum. Eser saçmalarla, yalan – yanlışlarla doluydu, ama ilgi çekiciydi:

- Bunun çevirisini yaptırırım, dedim.

- Uzun sürer, sen okuyarak çeviremez misin? dedi.

- Cümle kuruluşu büsbütün başka iki dil arasında sözlü çevirme çok güçtür, denersem sizi sıkar, dilerseniz, Fransızcaya çevirmeyi deneyeyim., karşılığını verdim.

- İyi öyleyse, başla, dedi.

Ve hemen o akşam başlayarak birkaç gün içinde çeviriyi sofa başında bitirdik.

Atatürk'ün genel görüşü, eserin kendisiyle alayı kapsamakla birlikte daha çok Türk ulusunu pek küçültücü olduğu ve kendisinin didinmelerine acıdığı yolundaydı.

Yusuf Hikmet Bayur

"Atatürk'ten Hatıralar", TTK Belleten, Cilt XXXVII, Sayı: 148, Ekim 1973, s. 466 – 467

CEMAL PAŞA

Atatürk, bir gün sofrasında Meşrutiyetin Bahriye Nazırı olan Cemal Paşadan bahsederken şöyle dedi:

- Cemal Paşaya Fransa'dan bir kart yolladım [1910]: "Adana valisi olmuşsun, adam oldun mu sanıyorsun?" demiştim.

Asım Us

Asım Us'un Hatıra Notları, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966, s. 163

GAZİ VE DR. ADNAN ADIVAR

Bir akşam sofrada eski muhalifler üzerinde konuşulurken Dr. Adnan Adıvar'ın adı geçti, dedim ki:

- Onu çok yakından tanırım; uzun zaman bir evde kaldık. Bir süre de aynı odayı bölüştük. Kurtuluş Savaşı boyunca onun hep sizin yanınızda olduğuna ve siyasanızı desteklediğine tanık oldum. Evdeki konuşmalarında da tutumu buydu:

Atatürk şöyle dedi:

- O karısı olmasaydı, Adnan benden ayrılmazdı.

Bilindiği gibi Dr. Adnan Aduvar'ın eşi Halide Edip (Adıvar) Hanım, Atatürk'e çok muhalefet etmişti. Uzun süreceği belli olan Sakarya Vuruşması başlamadan önce Atatürk, onu "Halide Onbaşı" olarak karargâhına götürmüştü. Amaç, arkada çetin bir muhalif bırakmamaktı.

Yusuf Hikmet Bayur

"Atatürk'ten Anılar", TTK Belleten, Cilt: XXXVII, Sayı: 148, Ekim 1968, s. 468

"DOKTRİN İSTEMEM, DONAR KALIRIZ"

...Atatürk'te bir cins demokrasi popüler "Halk Demokrasisi" görüşü vardı. Fakat Atatürk, ilkelerini ve temayüllerini bir doktrin veya bir ideoloji hâlinde sistemleştiremedi. Biz, Kadro dergisinde bunu yapmak istedik. Nitekim Kadro çıkmadan önce kendisine git-tim, gayemizi anlattım ve müsaadesini istihsal ettim (aldım). Atatürk'e, ilkelerini halka yaymak istediğimizi söyledim.

"Kadro'dan ne anladığımızı" sordu.

- Kadro, inkılâpçıların kadrosu ve inkılâbın doktrinidir, cevabını verdim.

Atatürk:

- Doktrin istemem, o zaman donar kalırız, biz yürüyüş hâlindeyiz, dedi.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

"Açık Oturum: Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi

Kurabildik mi?", Yön Haftalık Gazete, Atatürk Özel Sayısı, Yıl: 1, Sayı: 47, İstanbul 7 Kasım 1962, s. 12; "Atatürk İdeolojisi", Milliyet Gazetesi, Yıl:21, Sayı:8272, 13 Kasım 1970, s.5

"HER İKİ MİLLETİN OLGUN FİKİRLERİ..."

29 Ekim 1932 Ankara:

Akşam verilen resmî ziyafet, Avrupa'da bu gibi vesilelerle verilen ziyafetlerden farklı değildi. Buna, yüzden fazla bir kalabalık hâlinde, iştirak etmiştik. Yalnız servis, İkinci Sultan Mahmut 1808-1839 zamanından kalma mükemmel altın kaplar içerisinde yapıldı.

Kemal, her şeyden evvel, mücadelecî ve azimkâr, geniş omuzlu, açık simalı, kudretli bir fikrî faaliyete sahip, ve kuvvetli söz söyleyen bir adamdır; fakat bu ziyafet akşamında Kemal, nazik bir devlet adamı ve mükemmel bir şef olduğunu ispat etti.

Her sefir, Kemal'den aynı nazik muameleyi gördü. Sağ tarafında Büyük Millet Meclisi Başkanı Kâzım Paşanın refikası oturuyordu; sol tarafında ise kordiplomatığın en yaşlısı olan Sovyet Sefirinin refikası bulunmakta idi; Başkanın sağına tesadüf eden ilk erkek Başvekîl İsmet Paşa idi, ve onun yanında da benim refikam oturuyordu. Ben de hemen hemen refikamın karşısına tesadüf eden bir yerde idim.

Başkanın iltifatlarına mazhar olan on sefirden en sonuncusu, Türkiye'ye yeni gelmiş bulunan İtalyan Sefiri Signor Lojacono oldu.

Mutat (her zamanki) iltifatların teatisinde (yapılmasında) Atatürk kendini gösterdi. İtalyalı, istikbalde Türklerin ve İtalyanların uygun bir el birliği ile çalışmaları temennisinde bulundu ve (daima kendi Giovinezza'sı ile meşgul bulunan hakikî bir faşiste yakışacak bir şekilde) ilâve etti.

- Ve bilhassa her iki memleket gençliklerinin!

Atatürk tebessüm ederek cevap verdi:

- Her iki milletin olgun fikirlerinin deseniz daha iyi olur. Sizin için İtalyan gençliğinden bahsetmek münasip düşmektedir, zira arkanızda eski Roma'nın zaferlerle süslü tarihine maliksiniz. Gençlik

göz alıcıdır; lâkin unutmamalıyız ki Türk ve İtalyan ırkları gibi büyük ağaçların kökleri derin olmak gerektir!

General Charles Sherrill

Üç Adam, Türkçeye Çeviren: Cemal Bükerman, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1937, s. 133-134

MUSSOLİNİ'YE CEVAP VE MİSİR ELÇİSİNİN FESİ

Bir Cumhuriyet Bayramı gecesi, Ankara Palas'ta hükümetimiz tarafından bir yemek ziyafeti verilmişti. Kordiplomatik, Vekiller, bazı mebuslar ve kumandanlar davetli idiler. Sofra protokole göre ter-tip edilmişti.

O günlerde Mussolini dünyaya meydan okurcasına bir nutuk vermiş, bizim için de küçümser sözler söylemişti. Atatürk bunu sofrada hatırladı. Kendi hizasında üç kişiden sonra bulunan İtalya Se-firine döndü ve Tevfik Rüştü Beyi yanına çağırdı:

- Söyleyeceklerimi tercüme ediniz, dedi. Mussolini'nin söyledi-ği nutuktan müteessirim. Hakkımızda kullandığı nahoş kelimeleri kabul etmiyorum. Kendisine bildirmenizi rica ederim, dedi.

Usta bir diplomat olan Tevfik Rüştü Bey, politik sebepleri de düşünerek tercümeyi daha yumuşak yaptı. Atatürk:

- Böyle tercüme olmaz, deyip, İsmet Paşanın tercüme etmesini istedi.

O da, politik kelimelerle kısa bir tercüme yaptı. Atatürk bunu da beğenmedi. Kendisi Fransızca'yı biliyordu. Kendisi Fransızca ola-rak yüksek sesle maksadını söyledi.

O söylerken bütün sofrada bulunanlar sükut etmiş, dinliyorlar-dı. Çok sıkılmış olan sefir, ağırbaşlı bir tavır takınmış ve sözleri önü-ne bakarak dinlemişti.

Bu sefirin iyi idaresi sayesinde bu konuşmalar siyasi bir mesele halini almadan kapandı.

Sofradan kalktıktan sonra Mısır Sefirinin önünden geçerken se-firin başında fes vardı:

- Nasılsınız? dedikten sonra, burada herkesin başı açık. Siz de onlar gibi yapın, fesinizi çıkarın ve rahat edin, dedi.

Sefir harekette bulunmadı. Atatürk sefirin önünde duruyor ve sözünü tekrar ediyordu. Nihayet sefir fesini çıkardı.

Hadise, bizim fesi terk edip şapkayı kabul ettiğimiz zamanlara yakındı. Büyük salona geçtiğimizde diğer sefirler Tevfik Rüştü Beyden izahat istediler. O da cevap olarak diyordu ki:

- Yemek salonu çok sıcaktır. Fes giyenlerin, feslerini başlarında muhafaza etmeleri hürmetlerine delalet eder. Gazi hürmet kasdiyla sefirin sıcaktan rahatsız olmamasını istemiş ve sefirin fesini çıkarmasını söylemiştir. Sefir de fesini çıkarmıştır.

Bu izahatı tasvipte dinlediler.

Ertesi gün geceki hadiselerden bahsederken, Atatürk:

- Yaptıklarım yerindedir. Mussolini'nin kendisini ve milletini methederken, bizi küçümsemeye hakkı yoktur. Mısır Sefiri de senelerden beri Türkiye'de bulunuyor, milletimizin fesi terk edip şapkayı giydiği bugünlerde, bugünlere ulaşmak için nasıl uğraştığımızı bildiğinden, bu durum karşısında anlayış göstermesi lazımdır, diyordu.

Kazım Özalp

"Özalp, Atatürk'ü Anlatıyor", *Milliyet Gazetesi*, Yıl:20, Sayı:7904, 23 Kasım 1969, s.7

MISIR ELÇİSİNİN FESİ

Cumhuriyet Bayramı günlerinden birinde idi. Ankara Palas'ta mükellef resmî bir ziyafet veriliyordu. Ziyafetten sonra yine aynı otel salonlarında bir balo tertip edilmişti. Atatürk sofraya riyaset ediyordu. Yemek protokoluna dahil olanlar hep' frak giymiş olarak sofrada yer almıştı. Yalnız dost devlet sefirleri yemeğe büyük üniformalarını giymiş olarak gelmişlerdi. Mısır Sefiri de sırmalı üniformasıyla bunlar arasında ve sofrada idi. Fakat herkesin başı açık olduğu hâlde yalnız o, başında kırmızı bir fes taşıyor ve Atatürk'ün sol taraf hizasında ve birkaç kişi altında oturuyordu.

Holde yer almış olan bir orkestranın ahengi arasında yeniyor, içiliyor ve hafif bir sesle konuşuluyordu. Birden bir hâdise oldu ve herkesin dikkatini oraya çekti. Bir garson Atatürk'ten aldığı emir üzerine gitmiş, Mısır Sefirinden başındaki fesi istemiş ve almış götürmüştü. Şimdi artık sofrada herkeş başı açık kalmıştı ve bu birlik âhengini bozan kırmızı fes ortadan kaybolmuştu. Fakat öte tarafta da bütün davetlilerin zihninde, bu küçük hâdisenin ne gibi gelişmeler gösterebileceği bir endişe hâlinde yaşar olmuştu. Sofrayı da sıkıntılı bir sessizlik birden sarmıştı.

Fakat bir şey olmadı. Az bir zaman sonra sofradan hep kalkıldı ve balo için büyük salonda toplanmaya başlayan kadınlı, erkekli kalabalığa karışıldı. Yalnız artık Mısır Elçisi yoktu. O, fesini almış ve otele terk edip gitmişti.

İşte bir bakıma Atatürk bu idi ve gündüz başka gece de bambaşka idi.

Hilmi Uran

Hâtıralarım, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959, s. 321 – 322

MISIR ELÇİSİNİN FESİ

Bir Cumhuriyet Bayramı, yahut resmî bir gündü. Büyükelçilere Ankara Palas'ta Hükümetimiz tarafından bir ziyafet verildi. Bütün sefirler, kadınlı ve erkekli; protokola göre yerlerini almışlar, herkes dilediği içkiyi içiyordu. Bu arada yemek servisi başlıyor. Havalar da oldukça sıcak. İçki de bu sığağı arttırmıştı. Atatürk'ün gözü, Mısır Sefirine ilişiyor. Başında kocaman bir fes, mütenasip (uyumlu) bir de irice püskül; hareket ettikçe sağa sola sallanıyor... Yabancıların bakışları karşısında sefir terledikçe terliyor. Durmadan mendiliyle alnını, yüzünü siliyor. Sefirin perişan hâline Mustafa Kemal acıyor. Bu zahmetten kurtarmak maksadıyla:

- Sefir Hazretleri! Çok rahatsız olduğunuz anlaşılıyor, fesinizi çıkarabilirsiniz.

deyip, ayaktaki adamların birine, sefirin fesini almasını emrediyor.

Sefirin püsküllü acayip fesi başından alınıyor. Vakıa (gerçi) sefir bu yükten kurtulduğuna memnun; fakat diplomaşı âleminde bir muvaffakiyetsizlik düşüncesiyle izzeti nefis meselesi yapmakta gecikmiyor.*

Halbuki Atatürk bu hareketiyle, kötü durumda olan sefiri davetlilerin acayip ve müstehzi (alaycı) bakışlarından, hem de fesin verdiği azaptan kurtarmıştı, aynı zamanda kötü Şark ananelerinden uzaklaşması için kardeş Müslüman sefirine hafif tertip bir de ders vermişti.

Hariciye Vekâleti Umumî Kâtibi Numan Menemencioğlu ortaya düştü. Meseleyi hüsnü suretle (iyi şekilde) bir neticeye bağladı. Zannedersem hal meselesi şöyle olmuştur:

İslâm merasiminde büyük şahsiyetlerin huzuruna çıkan bir kimse berayı hürmet(saygı için) başında serpuşuyla çıkar. Büyük adam bu hakkını kullanmakta serbesttir. Atatürk de bu suretle sefir hakaret değil bilhassa emsali ender taltiften birisini yapmıştır.

Bu diplomatlar sofrasına davetli değildim, hâdiseyi akabinde (sonunda) öğrendim. Aynı zamanda Numan Menemencioğlu'nun bu hususta öteye beriye koştuğu anlara da tesadüf ettim.

Damar Arıkoğlu

Hatıralarım, Tan Gazetesi ve Matbaası Yayınları, İstanbul 1961, s. 348 – 349

GAZİNİN SOFRASINDA EFELER

O gün [27 Aralık 1932] Ankara, on üç yıl evvel olduğu gibi gene coşmuş, şahlanmış, çoluğuyla, çocuğuyla, efesiyle, seymeniyle, zeybeğiyle, yollara dökülmüş, tıpkı on üç yıl evvel Atatürk'ünü bağrına bastığı, yoluna yapraklar gibi serildiği gün gibi!

Atatürk, kendisini on üç yıl evvel karşılayan Ankara yaylasının yiğit ve yağz seymenlerinin oyun ve gösterilerini o gün Kılıç Ali Beyin evinden seyrettiler. Bir ara seymenin arasına katılmak istemişse de bırakılmadı, çok heyecanlıydı, gözlerinin mavi rengi engin denizler gibi dalgalandı, buğulaştı, o mahşerî günü hatırlar gibi oldu ve titreyen bir sesle:

- Yıllarca önce de böyle karşılaşmışlardı, dediler.

Büyük kurtarıcı o günün gecesi çok neşeli idi, kadehini kaldırdı, masadaki zevata hitaben:

- Bugün, benim Ankara'ya gelişimin yıl dönümüdür; bu tarih, hiçbir zaman unutamayacağım, acı ve tatlı hatıraların canlandığı, dile geldiği gündür. Bu günün şerefine içelim.

dediler ve kadehini bir yudumda boşaltılar.

Bir ara masada şeref misafiri olarak efelerin de bulunmasını emir buyurmuşlardı.

O gece, Halkevinde, 27 Aralık'ta, Atatürk'ün Ankara'ya gelişini münasebetiyle yapılan müsamerede bulunan efelerden Hüsnüoğlu Bahri, Yağcıoğlu Fehmi ve Genç Osman Efeyi Çankaya'ya götürdüler.

Millî kıyafetli üç efe derhal içeri alındılar, çekingen adımlarla yürüyerek, Atatürk'ün ellerini öptüler. O gece masa mükellefti, devrin ilim adamları, tarihçileri, şairleri, edipleri oradaydı.

Efelere hitaben:

- Şimdi size sofradakileri tanıtayım.

dedi ve eliyle işaret ederek:

- Bu, büyük bir alimdir, tarih yazar ve okutur; bu, büyük bir yazardır, olan ve olacağı dile getirir.

diye iltifat dolu sözlerle yanındakileri bir bir takdim ettiler.

Efeleri de şöyle takdim etti:

- Bunlar, bu dünyanın en kahraman milletinin en yiğit insanlarıdır.

Atatürk, efelerden iltifatını esirgemiştir:

- Ben de Ankaralıyım, Ankara mebusuyum, Hacı Bayram nüfusunda kayıtlıyım.

diye efelerin şahsında Ankaralı olmaktan büyük gurur duyduğunu anlatmak istiyordu.

Bir ara efelere:

- Sizin sazinız nerede? diye sordular.

Nezaket ve saygı icabı sazlarını dışarıda bırakan efeler:

- Paşam dışarıda bıraktık, dediler.

Bir emirle saz geldi, Genç Osman Efe ayakta sazı göğsüne aldı, salonun sessizliğini tatlı bir saz sesi kaplamıştı.

Yiğitliğin, mertliğin ta kendisi olan Ankara zeybeğinin tatlı ve kıvrak nağmeleri Genç Osman Efenin sazında dile gelmiş bir sihir gibi salonu büyülemişti.

Atatürk, Bahri Efe ile oynuyor, hem de çok güzel oynuyor işte, Türklüğün benliği, varlığı bu deresinde coşuyordu.

Tam bu sırada arka cebinden çıkardığı tabancasını efeye doğru ateşledi; bir, bir daha, çıkan kurşunlar salonda acı bir uğultu bırakarak duvarlara saplanıyordu; efe hiç fütur etmeden (korkmadan) âdeta bu kurşunlarla ölmeyi en büyük şeref sayan haliyle yere diz vuruyordu.

Birden saza:

- Dur! emrini verdiler.

Karşısında bir heykel heybetiyle duran Bahri Efenin alnına tabancasını dayamış:

- Efe! Seni vuracağım!...

Salonda heyecandan âdeta nefesler kesilmişti. Bu sessizliği yırtan efenin gür sesi duyuldu:

- Vur! Paşam vur! Sana on yedi milyon kurban olsun! Ata kurşunu insanı öldürmez!...

Atatürk, aldığı cevaptan son derece memnun olmuş, efeyi kendine çekerek alnından öpmüştü.

Efe imtihanı kazanmıştı!...

Ta derinlerde gizli olan cevherleri keşfeden Atatürk, masada bulunan zevata dönerek:

- Ben her şey değilim, ben hiçim, ben hiç olurdum, eğer bu millet bana böyle inanmasaydı. Bu millet kılı kıpırdamadan benim uğ-

ruma canını vermeye hazır olamasaydı, ben hiçbir şey yapamazdım, dedi.

Ve kadehini bir kere daha boşalttı.

Hüsnüoğlu Bahri Erdoğan

*Şeref Erdoğan, **Ankaram**, Alkan Matbaacılık Ltd. Şti., Ankara 1965, s. 94 – 96*

EFELERİN AKŞAMI – O'NUN GÖZYAŞLARI

Ankara'ya ayak basışının yıldönümünü kutlamaya Halkevinde ilk defa karar vermiştik (27 Aralık 1932). Reşit Galip nutuklarının en güzelini söylemiş, ben de “Ergenekon” ismindeki manzum ve bir perde-lik bir piyesi bir arkadaşım ile oynamıştım. Birinci efsane Ergenekon’la, ikinci hakikî Ankara Ergenekon’unu birbirine vasleden (bağlayan) bu piyeste dağlar demircinin çekici ile parçalanınca Turan illeri yerine Ankara görünüyor ve kaybolan bozkurtun yerine, Atatürk’ün silüeti ufukta güneş gibi parlıyordu... Ankara dekorunun önünde seymenler (Ankara zeybeği) türkülerine ve rakslarına başlıyorlardı.

Ankaralıların gönülden kopan kadirşinaslığı (değerbilirliği) ile gündüzden beri heyecan içinde olan Atatürk, bu geceki tezahürden (gösteriden) de mütehasis olmuş; bizi sofrasına davet etmek lûtfunda bulunmuştu... Piyesten okuttuğu parçalarla memnun, perde sonunda oyuna koyulan seymenlerin de çağrılmasını emretmişti... Biraz sonra kapıdan:

- Efeler geldiler, haberi verildi.

- Ne efeleri? diye bir an irkildi, tabiri beğenmediğini belli etti ve sonra onları yakınına konmuş iki sandalyeye oturmaya davet etti:

- Şimdi, dedi, size soframdakileri tanıtayım.

Karşı baştan işaret ederek takdime başladı:

- Bu büyük bir âlimdir; tarih yazar ve okutur.

- Bu büyük bir yazıcıdır; olanı ve olacağı dile getirir.

Dikkat ediyorduk; sofradakilerin hepsi için mahsus iltifat ve mübalağa dolu vâsıflar buluyor, keskin, özlü metihler sıralıyordu.

• Sıra seymenlere geldi; onlara döndü ve onları bize tanıttı:

- Bunlar da, dedi, bu dünyanın en kahraman milletin en yiğit insanlarından.

Bir an durdu, o herkesin birden ta ruhunun içine bakıyor gibi görünen gözleriyle hepimizi birden süzdü ve biraz kısılan bir sesle şöyle devam etti:

- Bana gelince; eğer bundan daha iyi tarihimizi bilmesem, bundan daha iyi dertlerimizi dile getirmesem, bundan daha iyi asker, bundan daha iyi hatip.. ve sizden daha çok yiğit olmasam bu milletin başı olmazdım...

Hepimiz onunla dolu olduğumuzu, hepimiz ondan bir parça olduğumuzu, güneşe kavuşmuş zerrelere olduğumuzu hissediyor ve ürpererek susuyorduk...

Bir an başını önüne eğdi, bir an yüzünde koyu bir pembelik dolaştı; ilâh gururu yerini insan tevazuuna terk ediyordu; gülümseyerek seymenin birine hitap etti:

- Bırak şunu bunu... Ne Mustafa Kemal, ne Reisicumhur... İkimiz de Türk, ikimiz de efe... Sen beni bilmiyorsun ben de seni... Dağda karşılaştık; benden korkar mısın, korkmaz mısın?

Seymen cevap verdi:

- Sayende düşmandan korkmadık ki senden korkalım..

Hepimiz cevabı beğenmiştik; cevap Atatürk'ün hoşuna gitmemiştir:

- Düşmandan tabii korkmayacaksın... Düşman bir başka Türk değil ki korkasın... Gel bakalım, tam efe misin?

Başını dizine doğru çekti:

- Gel bana desteklik et bakalım, dedi.

Ve onun boynuna namlusunu dayadığı tabancadan duvarın bir yerini nişan almaya başladı. Kurşun boynunun tüylerini yalayarak geçen seymende hiçbir kımıldama yoktu; bizler korkudan bayıldı sanıyorduk; kurşunlar bitmişti. Seymen doğruldu, yüzünde ne bir pembelik, ne bir sarılık vardı; hiç titremeyen, belki biraz gürleyen ve gülen bir sesle:

- Kurşunlar bitti mi Paşam? diye sordu...

Bu yüzdeki huzur ve hayranlığı bir anlık bakışla sezen Atatürk, seymenin “Ata kurşunu insana zarar vermez.” imanıyla öyle dimdik ve sakın kalabildiğini anlamıştı; birden tabancayı yere attı; hiçkırıktan omuzları sarsılıyordu:

- Hata, büyük hata... asılsız, yalan! diye haykırıyordu.

Biz şaşkın susuyorduk; o tavzih etti (açıkladı):

- Demin söylediklerim yalandı, yanlıştı. Ben her şey değilim, ben hiçim. Ben hiç olurdum, eğer bu millet bana böyle inanmasaydı...

Bu millet kılı kıpırdamadan dava uğruna ve benim uğruma canını vermeye hazır olmasaydı ben hiçbir şey yapamazdım.”

Hepimizin ve demin dimdik gülümseyen seymenin bile gözleri doluydu...

Behçet Kemal Çağlar

“O’nun Gözyaşları”, Yücel Dergisi, Yıl: 7, Cilt: XIII, Sayı: 78, Ağustos 1941, s. 268 – 269; “Bir Haura: Cumhuriyetin Üstüne Titrerken...”, Vatan Gazetesi, Yıl:11, Sayı:3393, 10 Kasım 1950, s. 5; Atatürk Denizinden Damlalar, Ak Yayınları, İstanbul 1967, s. 138 – 140

GAZİ’NİN, MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK’A DUYDUĞU SEVGİ

Köşkte benim de bulunduğum bir gece yemeğinde Atatürk’e soruldu:

- Paşam, Sayın Mareşal’e neden bu kadar büyük sevgi, büyük hürmet ve yakınlık gösterirsiniz. Askerlik bilgisi bakımından mı, yoksa bizim bilmediğimiz daha başka mühim meziyetleri bakımından mı?

Atatürk geçirdiği eski müşkül günlerin hatıralarını yüzünde belirten düşünceli bir ifadeden sonra heyecanla konuşmaya başladı:

“Maruz kaldığımız ağır mağlubiyet ve işgal felâketinde bu mağlubiyeti hissiz bir alâkasızlıkla kabul etmeyi bir türlü hazmedeme-

dim. Ve içimden taşan bir isyan ve vatanseverlik duygusuyla mücadeleye karar vererek devrin Sadrazamı Ferit Paşadan bir mülâkat istedim. Ferit Paşa beni kabul etti. Kendisine:

- Paşam ben bu mağlubiyeti âciz kuzu gibi kabul edemiyorum. Ve bu devletin de böyle göçüp tarihten silinmesini bir türlü hazmedemiyorum. Mücadeleye girip memleketimizi kurtarmamız için çalışmamız lâzımdır.

diye kanaat ve fikirlerimi anlattım. Ferit Paşa yarım gülerek:

- İlahî Paşam, biz her bakımdan mağlup olmuş bir devletiz. İngiliz donanmasının memleketimize uzanan topları nerdeyse köprüyü yalıyor. Neyle, neyimizle ve nasıl mücadele edeceğiz anlayamıyorum.

dedikten sonra:

- Ben sizin bu karar ve fikirlerinizi padişahımıza arz ederim. On-
dan alacağım cevabı da size bildiririm, diye ilâve etti.

Ben bir münakaşaya girmeden pekâlâ deyip Ferit Paşadan ayrıldım. Sonra benim fikirlerimi Padişah Vahdettin'e arz etmiş. Padişah da Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa ile görüşmemi istemiş. O zaman Genelkurmay Başkanlığı Beyazıt Meydan Kapısının sol tarafında ve Merkez Kumandanlığı da sağ tarafında iki küçük kasr (saray yavrusu) hâlinde bulunan binalarda idi.

Ben Ferit Paşadan bu malûmatı alınca doğruca Genelkurmay Başkanı Cevat Paşaya giderek padişahın arzuları üzerine kendileriyle görüşmek istediğimi bildirdim. Buyursun deyip beni kabul etti.

Ben Ferit Paşaya söylediklerimi aynı şekilde Cevat Paşaya da anlatırken İkinci Reis olan Fevzi Paşa (Çakmak) da içeriye girip yanımıza oturdu. Ve beni selâmladıktan sonra dinlemeye başladı. Cevat Paşa, beni dinledi. Sonra da bana şu cevabı verdi:

- Paşam fikirleriniz güzel. Fakat biz tam bir işgale uğramış mağlup bir devletiz. Bu hâlimizle sizin bu büyük tasavvurlarınız nasıl ve neyle mümkün olabilir. Bunu bilemiyorum.

Cevat Paşanın oturduğu makam odasının pencereleri fevkalâde büyük ve genişti. Ben:

- Paşa şu büyük pencere camının ölçüsünde bir beyaz kağıtla yine o ölçüde bir Türkiye haritası getirmelerini emreder misiniz? dedim.

Beyaz kağıtla Türkiye haritasını getirdiler. Haritayı pencerenin camına tutturarak üstüne de beyaz kağıdı kenarlarından yapıştırtım. Dışarıdan gelen güneş ışığıyla kağıdın altındaki harita gayet rahat görünüyordu. O suretle ben kağıdın üzerine haritadaki Türkiye hudutlarının tamamını çizdim. Ve İstanbul'un bulunduğu yere de bir nokta koydum. Sonra Cevat Paşaya dönerek:

- Paşam, işte sizin işgal altında dediğiniz vatan sahamız yalnız bu noktadan ibarettir. Üst tarafı kağıtta gördüğünüz veçhile (gibi) geniş satıh (saha) tamamen boş, serbest ve bakirdir. Biz bu geniş satıhla şu noktayı kurtaracağız, diye İstanbul'u gösterdim.

Fevzi Paşa olduğu yerden gözyaşlarını silerek fırladı ve boynuma sarılarak bana:

- Aziz Paşam, bütün varlığım ve tam olan imanım ile sizinle beraberim. Bu kutsî düşüncelerinizi tatbika vakit kaybetmeden derhal başlayınız. Allah bizimle beraberdir, dedi.

O anda orada en katı kalpleri bile dondurabilecek bir hava esti ki Cevat Paşa da:

- Allah muvaffak etsin.

demekten başka bir şey söyleyemedi.

İşte ben, Fevzi Paşadan aldığım azm-ü iman (azim ve iman) cesaretimi Millî Mücadele'nin sonuna kadar bir zaaf ve tereddüte yer vermeden yaşattım. Ve müşterek mesaimizle de Allah'a şükür Büyük Zafer tahakkuk etti. İşte Fevzi Paşa, ölçsüz ve eşsiz bir kahraman ve büyük bir iradeye sahip vatanseverdir. Kendilerine gösterdiğim sevgi ve hürmet de bedava değildir." Dedi.

Mahmut Baler

"Mahmut Baler, "Bal Mahmut – Baldan Damlalar", *Tercüman Gazetesi*, Yıl: 20, Sayı: 6882, 5 Mart 1981, s.2; *Baldan Damlalar 3 ve Hatıralarım*, Kervan Yayınları, İstanbul 1982, s.69-71

YENİ TÜRKÇE İLE NUTUK

1933 yılı Mart ayının 19 uncu günü Ankara'da Atatürk'ün sofrasında bulunuyordum. Bana orduya hitaben emir hâlinde bir nutuk yazarak yüksek sesle okumamı emretti, yazmak için düşünmeye başladığımı görünce:

- Ben söyleyeceğim, siz yazın sonra okursunuz... diyerek dikte ettirdi.

Ben kendiliğimden nihayetine bir cümle ilâve ettim ve okudum. Bir taraftan da plağa almışlar, buradan benim sesimi bana dinlettiler. Bu o vakit bir yenilikti. Yazdırdıklarını buraya aynen yazıyorum:

"Türk ordusu,

Sana bir şey söylemek isterim. Sana düşündüğünü söyleyecek olanın kim olduğunu bilmelisin. En aşağı yirmi yıl önceden beri Türk kahramanlarını savaşta, ulus, ülke ve ülkü savaşında idare etmiş olmakla öğünür ve bugün Cumhuriyetin büyük ordularından birinin müfettişi Fahrettin Paşa.

Türk ordusu, sen bütün dünya ordularının önündesin. Bu senin Altaylı dedelerinin sana öz armağan bıraktığı çok yüksek kıymetin solum bitmez tükenmez bir çakılıdır. Bunu size bugün niçin tekrar ediyorum? Biliyorsunuz bütün insanlık dünyasına, insanlık dünyası diyorum, hakikî insan olan Türk Budununun (Vatanının) hakikî düşmanları dememek için böyle diyorum. Fakat ben en nihayet bir Türk askeri, bir Türk kumandanı bütün bu kullandığım türlü dillerden sıyrılarak, sana Büyük Türk Ordusu'na diyorum ki bunca uyutucu, bunca avutucu, bunca göz kamaştırıcı görüşlere gözlerimizi aldirmaksızın silâhlarımızı sıkı tutalım. Silâhlarımızı büyük Türk ulusunu ezmek isteyenlerin gözlerine gezleyelim. Bunda amaç düşman olsun. Bu amaca giden kurşun Türk'ün ülkü kurşunudur. Türk Ordusu, Ulusun ülküsüne kurban vermiş, kurban veren kahraman Türk Ordusu ben sana söyledim, gidiş yolunu sana gösteriyorum ülkü yönünü. Yürü. Türk Ordusu buyruğum budur."

Yürü Türk Ordusu bize bunu diyen Türk'ün ulu buyurganı Gazi Mustafa Kemal'dir.

Fahrettin Altay

Gördüklerim Geçirdiklerim On Yıl Savaş 1912 – 1922 ve Sonrası, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s. 451 – 452

“MİLLET İÇİN EL BİRLİĞİ İLE ÇALIŞALIM”

Bir gün Ankara Halkevi'ndeki (Türk) Tarih Kurumu dairesinde müsveddeleri okumak için toplanmıştık. Müzakereler hararetli oldu. Bilhassa iki arkadaş arasındaki müzakere münakaşa şeklini aldı.

O akşam Atatürk lütfen Cemiyet azalarını sofralarına davet buyurdular. Günlük mesai hakkında malûmat aldıktan ve her zaman olduğu gibi çalışanları iltifatlarıyla teşvik ettikten sonra söz sırası günün münakaşa mevzuu olan meseleye geldi. Münakaşadan son derece zevk alan Atatürk, gayet neşeli bir hâlde günün hâdisesini hülâsa ettikten sonra münakaşanın huzurlarında devamını, kendilerine has nezaketle, rica ettiler.

Arkadaşlar mevzuu anlatmaya başladı. Onları dinledikten sonra kağıt ve kalem getirilmesini emrettiler; zaten kağıt, kalem yemek odasının demirbaş eşyası sırasına girmişti. Salonun bir ucunda kara tahta, kenarda etajerlerin üzerinde lügatlar, ansiklopediler yemek odasına bir mektep dershanesi hâlini vermişti; ve orası hakikaten bir mektepti. İstenilen şeyler geldikten sonra Atatürk, her iki arkadaştan iddialarını yazı ile tespit etmelerini istedi, ‘münakaşalarda başlangıçtaki iddiaların unutulması sık sık görülen bir şey olduğu için, buna lüzum gördüğünü’ ilâve etti. Sonra arkadaşlardan ‘sözlerini teyit için ne gibi ilmî vesikalara ve mehezlere (kaynaklara) müracaat edeceklerini’ sordu. Bunlar da kağıtlara yazıldı. Kütüphaneden istenilen kitaplar geldikten sonra okuma ve tercüme başladı. Neticede bir taraf hak kazandı. O zaman Atatürk, davayı kaybeden arkadaşımıza dönerek ‘bu neticenin kendisinin yüksek kıymetini küçültecek bir hâdise olmadığını’ ifade ederek gönlünü aldı. Yalnız ilâve ederek dedi ki:

- Size her zaman söylerim, yalnız kendi başınıza ve kendiniz için çalıştığınız zaman herkes gibi böyle bir netice ile karşılaşmanız mümkündür, hatta sık sık olabilir. Cemiyeti ben bunun için kurdum; buradaki üyeler yurt içinde ve dışında tarihe ait yapılan çalışmalardan ve kendi tetkikleri neticelerinden birbirlerini haberdar ederek, birbirlerini tamamlayarak çalışırlarsa netice daha müspet olur. Bunu yaparken şahsınıza ait bir buluşun başkaları tarafından kullanılmasından ve mesut neticelerin isminize değil, mensup olduğunuz cemiyete ve millete mal edilmesinden endişeniz olmasın; millet bunun kadrini bilir.

Millet sevgisi kadar büyük mükâfat yoktur. İstiklâl Harbi'nde benim de milletime ettiğim birtakım hizmetler olmuştur, zannederim. Fakat bunlardan hiçbirini kendime mal etmedim. Yapılanın hepsi milletin eseridir, dedim; aranacak olursa doğrusu da budur. Mazide sayısız medeniyet kurmuş bir ırkın ve milletin çocukları olduğumuzu ispat etmek için yapmamız lâzım gelen şeylerin hepsini yaptığımızı ileri süremeyiz; bugüne ve yarına bırakılmış daha birçok büyük işlerimiz vardır. İlmî çalışmalar da bunlar arasındadır. Beni seven arkadaşlarıma tavsiyem budur: Şahsımız için değil, fakat mensup olduğumuz millet için el birliğiyle çalışalım; çalışmaların en yükseği budur.”

Muzaffer Göker

“Atatürk'ün Huzurunda”, *TTK Belleteri*, Cilt: III, Sayı. 10, 1 Nisan 1939, s. 387 – 388

“İKİ MUSTAFA KEMAL VAR ...”

Gazi Hazretlerinin yanındayız [10 Mayıs 1933]. İki düzine vatan-daş, İstiklâl Mücadelesinden, siyasî ve içtimaî inkılabımızdan bahsediliyor. Söylenen hikâyelerden, anlatılan hatıralardan, bu Milli Savaşta Gazi'nin büyüklüğü, dehası herkesin gözü önünde biraz daha canlanıyor...

Bütün söylenenleri dikkatli bir sükûn (sessizlik) ile dinlemekte olan Gazi, birdenbire söze atıldı. Karşısında prensiplerine, ülküs-

ne sataşan bir muhalefet grubu varmış gibi, hiddetli, heyecanlı, fakat tatlı bir tavır ile şu sözleri söyledi:

- Hükümlerinize yanılıyorsunuz... İki Mustafa Kemal var: Biri ben, fert olan, fâni olan Mustafa Kemal... İkinci Mustafa Kemal'den ise "Ben" diye bahsedemem. Ondan ancak "Biz" diye bahsedebilirim. O Mustafa Kemal, yani sizler, bu akşam etrafımda olanlar, memleketin her köşesinde çalışan köylüler, uyanık, münevver, vatanperver, milliyetperver vatandaşlar... İşte ben onların hayalini tespit ediyorum, onların hayalini tahakkuk ettirmeye çalıştım. O Mustafa Kemal ölmez. O, Türk milletinin ihtiyaçları ile beraber, gitgide uyanan şuuru ile beraber, tekâmül ede ede ebedî olarak yaşayacaktır. Bizde Cumhuriyeti yapan, inkılâbı yaratan, o "Biz" diye ifade edebileceğim Mustafa Kemal'dir.

Gazi Hazretlerinin bu büyük sözleri tevazuunun (alçakgönüllülüğünün) büyüklüğü bir kat daha büyüktüğünü göstermiyor mu?

Mahmut Soydan

"Büyük Gazi'nin Büyük Tevazuu", Milliyet Gazetesi, 8 inci Sene, Sayı: 2602, 11 Mayıs 1933, s. 1; "Büyük Gazi'nin Büyük Tevazuu", Cumhuriyet Gazetesi, Dokuzuncu Sene, Sayı: 3236, 12 Mayıs 1933, s. 1

CUMHURİYET REJİMİ VE DEMOKRASİ SİSTEMİ

4 Haziran 1933 tarihindeyiz. Atatürk'ün etrafında devlet ve fikir adamlarımızın toplandığı bir gece idi. Gündüz Genelkurmay'da meşgul olan Atatürk, gece bazı arkadaşlarıyla çeşitli konular üzerinde konuşuyordu ve bundan büyük haz duyuyordu. Hazır bulunanlardan Ruşen Eşref Ünaydın, Falih Rıfkı Atay, Saffet Arıkan, Recep Peker, Necip Ali Küçüka, Fethi Okyar, Tefik Rüşdü Aras ve Şükrü Kaya Beyleri hatırlıyorum. 1933 sonlarında Cumhuriyetin onuncu yılı tamam olacaktı. O gece on yılın tarihçesi üzerinde duruldu. Atatürk'ün sorduğu sualler üzerinde veyahut herkes kendi düşüncesi-ne göre bir konu üzerinde konuşmuştu.

Fakat en çok inkılâplar üzerinde duruluyordu. Uzun ve istifa-

deli konuşmalar arasında Atatürk bazen dinliyor, bazen kendisi uzun uzun konuşuyordu. Fakat her zaman olduğu gibi mevhumların (kavramların), tariflerin üzerinde formüller aramıştı ve ısrarla "inkılâp" kelimesinin lügat manasından gayrı, Türk inkılâpları yönünden tarifini, izahını istemişti. İnkılâp kelimesinin diğer batı dillerindeki karşılığı aranmıştı.

O gece herkes gibi ben de konuşmuş, fikrimi izah etmişim. İşte şimdi o gecenin tarihini taşıyan kurşun kalemıyla yazdığım bir not elimde. Bir sahifesine sadece soru işareti ile yazdığım kelime şu: "İstihale mi?" Fakat iyice hatırlıyorum ki Atatürk, *istihale* (biçim değiştirmeyi) veya *inkışafı* (gelişmeyi) inkılâplar için kabul etmiyordu. "Révolution" (devrim) ve "évolution" (evrim) kelimelerinin lügat mânası yanında bizim inkılâplarımızın izahlı bir tarifi yapılmalı idi.

Bu kanaat belirdiği vakit, Atatürk'ün aynen söylediklerini üç paragrafta böylece tespit etmişim:

"1- İnkılâp, mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir.

2- Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktır."

Bir çizgiden sonra not ettiğin kısımlar da şudur:

"Devlet hayatında inkılâp, içtimaî vaziyetimiz de dahildir. (lâiklik), (kanunu medenî), (Demokrasi)."

Kısa notlarım o gecenin konuşmaları üzerindeki fikirleri belirtmesi bakımından çok önemlidir. Öyle anlaşıyor ki Atatürk bu iki tarifi yaptıktan sonra bilhassa devlet hayatındaki müesseseler üzerinde fazla durduğu için bu son kelimeleri yazmayı ihmal etmemişim.

Atatürk, Devlet hayatında en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseler derken devletin din işleri ile meşgul olmamasını ve dinî hislerin siyasî maksatlar için istismar edilmemesini daima söylemiş ve bu prensibi yeni Türkiye Devleti'nin başlıca inkılâbı addetmiştir.

Devlet hayatı için yazıların sonunda kaydettiğim kelime "Demokrasi"dir. Yine hatırladığıma göre, bunun üzerinde bilhassa du-

rulmuş ve milletin olgunluğu meselesi, konuşanların endişesine vesile olmuştu. Ben bu konuda şu fikrin müdafaasını yapmıştım:

- Milleti bu sahada yetiştirmek için böyle bir müessesenin yani demokratik idare sisteminin varlığını tanıtmak gerektir. Meselâ kadınlara seçim ve seçilme hakkının kanunlarla tanınması sonunda bu vazifenin ifası beklenebilir. Nazarî (teorik) ve amelî (pratik) bilgiler paralel yürütülmeli, diyordum.

Bu meseledeki bilgi ve fikirlerim “Yurt bilgisi” derslerimin mevzularındandı. Demokratik memleketlerde kadınların seçim hakkı meselesini bu vesile ile tekrar Türk devlet ve fikir adamlarına hatırlatmak istiyordum. Demokrasi müessesesinin kurulması ve gelişmesi için kadın vatandaşların hak ve vazifelerindeki eşitlik meselesi elbetteki önemli bir yer işgal edecekti.

Atatürk, “demokratik” idare sistemi için ideal addedilen prensiplerin inkılâplarımız içinde yer almasına taraftar olduğunu” ifade etmişti. Kadın hakları için müdafaa ve delillerle konuşan Necip Ali Küçükü demokratik idare için lüzumlu müesseselerin bir hukukçu gözü ile izahını yapmıştı. Kadın hakları için itiraz ve aleyhinde bulunan kimse, o akşamki toplulukta bulunmamıştı. Çünkü bazen bu gibi mevzular açıldığı vakit, Atatürk, müspet ya da menfî tarafı tutanları karşılıklı konuşurmaya daima âdet edinmişti.

4 Haziran 1933 akşamı konuşmalarda demokrasi idaresi için kadınlara seçim hakkının tanınması fikrinde herkes ittifak etmişti.

Bundan başka “Demokrasi” üzerine daha pek çok konuşuldu. Atatürk’ün o akşam umumî kanaati şu olmuştu:

- “Cumhuriyet” rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır. Müsterih olunuz, demişti.

A. Âfet İnan

“Atatürk’ten Dinlediklerim: I, Atatürk ve Demokrasi”, **TTK Belleteri**, Cilt: XXIII, Sayı: 89, Ocak 1959, s. 1 – 3

ATOM FİZİĞİ ÜZERİNE GÖRÜŞMELER

Teknik Üniversitenin en kıdemlisi olan Askeri Mühendis Okulunun eski mezunlarından olup bir askeri lisede fizik öğretmenliği yapan bir zat, ordu kumandanlarından ve Atatürk'ün sevdiklerinden biri olan Ali Hikmet Paşa kanalıyla Atatürk'e 'Atomu parçalamak ve kibrit kutusu hacmindeki bir madde ile trenleri Diyarbakır'a kadar götürmek imkanları' hakkında bir rapor vermişti. Bu dilek üzerine çok duran Ali Hikmet Paşanın ricasına dayanamayan Atatürk, 1933 yılında problemi üniversite profesörlerine havale etmişti.

Bir gün İstanbul Darülfünunu'ndan birkaç profesörle Yüksek Mühendis Mektebinden, aralarında ben de dahil olduğum, birkaç profesör Saraya davet edilmiştik. Dolmabahçe Sarayının üst kattaki bir salonunda Atatürk'ün başkanlığında toplantı yapılmıştı. O sırada ben tehlikeli bir ameliyattan henüz kurtulmuş ve nekahat devresinde idim. İlk sözü bana verdiler ve ben de şöyle başladım:

- Sayın Devlet Başkanımızı ilim işlerine karıştırmakla memleket ilmi için iyi bir çıkış açmış olmasından dolayı muhterem arkadaşta teşekkür etmekle beraber bu toplantıda hatır için mi, yoksa ilim namına açıkça konuşabilip konuşamayacağımızı, böyle yapılmadığı takdirde ameliyattan yeni kalkmış ve bromürle toplantıya iştirak etmiş bir adam sıfatıyla bendenize müsaade edilmesini rica ederim.

Atatürk bu tarzdaki ricama hiç gücenmedi, bilakis toplantı konusunun tam bir ilim konusu olduğunu ve bütün açıklığıyla konuşabileceğimizi emir buyurdu.

Münakaşa üç gün sürdü; o heyecanlı günleri hiç unutmam, akşam yemeklerinde bize altın sahanlarda yemek yedirdi ve fevkalade nezaket gösterdi. Bu hususi itibar şüphesiz şahıslarımıza değil, ilme karşı idi. Son gece sofrada en çok ben konuşmuş oluyordum, fiziğin garpta (batıda) tababet (tıp) ve askerlikteki tatbikatından bahsediyordum. Beni dikkatle dinleyen Atatürk:

- Bakın beyim ne güzel buyuruyorsunuz, onlar nelerle meşgul, biz ise bazı teferruatla vakit geçiriyoruz... demişti.

O sırada garpta Atom fiziğinde yeni bir çıkış açıldığı için o za-

tın müracaatı Dolmabahçe muhitinde epey heyecan uyandırmıştı. Birçokları bundan müspet bir netice çıkmasını bekliyor ve bazıları konunun ayrılık merkezini teşkil ettiği için beni sıkıştırıyorlardı. Maalesef bir netice çıkmadı. Vaziyeti derhal kavrayan Atatürk son akşam sofrada o zata kesin olarak bazı müspet tekliflerde bulundu. Bunlara cevap alamayınca toplantı sona erdi. İşittiğime göre Atatürk, kendisine maddi bir yardımda bulunarak gönlünü almıştı. O toplantılarda Atatürk'ten görmüş olduğum nezaketin hayranıym.

Bu hadiseden sonra bir gün merhum Yunus Nadi bana:

- Gazi, memlekette bir ilim kalkınma hareketi yapmak ve seni çalıştırmak istiyor, fakat senin için ona deli demişler, dedi.

İlim tarihinde böyle jurnalcılık misallerinin çok olduğunu bildiğim için buna hiç üzülmedim. Yunus Nadi'ye derhal şu cevabı verdim:

- Bundan çok memnunum, farzımuhal olarak (olacak iş değil ya) bir pot kırarsam bana darılmaz.

Salih Murad Uzdilek

*"İlim ve Atatürk", Resimli 20. Asır Mecmuası,
Yıl:3, Cilt:5, Sayı:118, 18 Kasım 1954, s.4*

DR. REŞİT GALİP VE ÜNİVERSİTE REFORMU

Üniversite reformu Cumhuriyetin ilânından sonra ele alınmış, fakat her defasında çeşitli güçlükler yüzünden geri bırakılmıştır. 1933'te Dr. Reşit Galip, Bakanlar Kurulundan yetki aldığı zaman, Dışişleri Bakanı Dr. Tefrik Rüşti Aras, Reşit Galip'e:

- Büyük ve güç bir işi üzerine aldın. Bu konu birçok defalar bu kurula gelmiş, fakat cesaret edilememiştir. Bakalım başarabilecek misin? demiştir.

Atatürk de bir gece, sofrasındakilere:

- Doktora gıpta ediyorum. Üniversite reformu gibi çok güç, çok şerefli bir işi başarmak ona nasip oldu.

demek suretiyle bu işin zorluğunu, fakat memleket için taşıdığı önemi anlatmak istemiştir.

Uluğ İğdemir

*Yılların İçinden, Türk Tarih Kurumu Yayınları,
Ankara 1976, s. 124*

HAFIZ YAŞAR'A OKUTTURULAN TÜRKÇE EZAN

1933 yılında Dil kurumu bütün yaz Dolmabahçe Sarayı'nda çalıştı. Bir güz akşamı Dil kurumu üyeleri sofraya çağrıldılar. Sofrada rahmetli Abdülhak Hamit ile İstanbul'un ünlü hafızlarından Hafız Yaşar da bulunuyordu. Atatürk misafirlerine Hafız Yaşar'ın okuması için bir şey ısmarlamalarını teklif etti. Başta Abdülhak Hamit olmak üzere sıra ile herkes bir şarkı veya gazel ısmarlayarak okuttular. Bense gazel ve şarkıların adlarını bilmiyordum. Sıra bana geldiğinde ne diyeceğimi, ne yapacağımı düşünerek çok sıkılıyor, çıkar bir yol arıyordum. Birdenbire aklıma bir şey geldi, çıkar yol budur diye sıra geldiğinde söylemek üzere hazırlandım. Sıra geldi. Atatürk:

- Bakalım, Abdülkadir ne ısmarlayacak? buyurdu.
- Müsaade buyurulursa Türkçe ezan rica edecektim, dedim.

Yanımda oturan rahmetli İbrahim Necmi "Sus!" der gibi kalçamı çimdikledi, sofradaki arkadaşlar da "Ne yaptın?" der gibi yüzüme bakıyorlardı. Bir pot kırdığımı sandım. Atatürk'ün yüzüne baktım, gülüyordu, neşeli idi:

- Mutaassıp mısın? dedi.
- Hayır, Paşam, mutâassıp değilim. Türkçe ezanın çok güzel olduğunu söylüyorlar, hiç duymadım da... diyebildim.

- Çok güzel, amma ezan beştir: Sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı. Her birinin ayrı makamı vardır: Bayati, saba, uşşak, hicaz gibi. Hangisini istiyorsun? dedi.

Benim bu uşşaktan filandan bir şey anladığım yoktu. Kurtuluş yolu budur diye:

- Müsaade buyurulursa hepsini dinlemek isterdim, deyiverdim.

Hafız Yaşar her namazın ezanını o güzel sesi ile okudu. Atatürk zevkle dinliyordu. Benim pot kırdığımı sanan arkadaşlar da rahat nefes aldılar, yüzleri güldü.

Ezandan sonra Atatürk, Hafız Yaşar'a Kur'an'dan bir parça okumasını rica etti. Kur'an surelerinden okunan parçayı da huşu ile dinledikten sonra:

- Ezan ve Kur'an'ı Türklerden başka hiçbir Müslüman milleti bu kadar güzel okuyamaz. Bunlara muhteşem müzik ahengini veren Türk sanatkarlarıdır, buyurdular.

• Abdülkadir İnan

"İki Haura", Türk Dili Dergisi, Cilt:VII, Sayı:74, 1 Kasım 1957, s.65-66; "Türkçeleştirme Komisyonu Kuruluyor", Dünya Gazetesi, Yıl:6, Sayı:1941, 10 Kasım 1957, s.4

TRENDE EĞİTİM MESELESİ

9 Ekim 1933 tarihinde Atatürk, İstanbul'dan Ankara'ya dönüyordu. Dil Kurumu'nun Merkez Yönetim Kurulu üyelerinden bazıları ve birkaç mebus bu trende bulunuyorlardı. Ben de bunlar arasında idim. Dil Kurumu üyelerinden İbrahim Necmi Dilmen ile ben sofraya çağırıldık. Atatürk'ün yanında Cumhurbaşkanlığı Genel Kâ-tibi Hikmet Bey ile birkaç kişi bulunuyordu. Hikmet Beyin Atatürk'e arz ettiğine göre, bu zatlardan biri mebus bulunduğu vilâyete lise açılmasını yıllardan beri istedikleri hâlde açılmadığından şikâyetçi imiş...

Bunun üzerine Atatürk, Hikmet Beyin bu meseleye dair ne düşündüğünü sordu. Hikmet Bey, mevcut liselere bile tam yetkili öğretmenler kâfi gelmediğini, bazı liselerde matematik dersinin emekli topçu subay, kimya dersinin de eczacı ile idare edildiğini, bu durumda liselerden beklenen neticenin alınamayacağını arz etti:

- En önemli meselenin iyi lise ve ortaokul öğretmenleri yetiştirmek olduğu fikrindeyim, dedi.

Maarif meselesiyle yakından ilgili olan İbrahim Necmi, Hikmet Beyin fikrine iştirak ettiğini söyledi. Atatürk bana da iltifat ederek:

- Siz ne fikirdesiniz, buyurdu.

Bu soru karşısında pek çok sıkıldım:

- Paşam, kendi düşüncemi değil, müsaade buyrulursa, bir pedagoji profesörünün verdiği konferansta dinlediklerimi hikâye edeceğim. Bu konferans, "gimnazyum (lise) mu, sanat okulları mı" konusu üzerine idi. Profesör çok lise açmak taraftarı olmadığını, bunların yerine sanat okulları açmanın lüzumunu anlattı. Liselerin öğrencilerini hayata değil, üniversiteye hazırladıklarını, üniversite tahsili çok pahalı olduğu için çocuğuna yüksek tahsil vermek her babaya nasip olamayacağını söyledi. Profesör bu mesele üzerine bazı mübalâgalı sözler de sarf ederek "Klâsik gimnazyumlardan mezun olanların çoğu güzel aşk mektupları, güzel şiirler yazabilirler; fakat bir devlet dairesine memur olarak girmek istediklerinde dilekçelerini istidacıda (arzuhalcide) yazdırırlar." dedi.

Haddim olmayarak arz ettiğim bu hikâyeyi Atatürk lütfen dinlediler ve:

- Bu profesörün fikirleri dikkate değer! buyurdular.

Bu, benim için büyük iltifat oldu.

Bu dönüşten bir ay sonra Hikmet Bey (Bayur) Maarif Vekili oldu. Fakat dokuz ay sonra istifaya mecbur kaldı.

Abdülkadir İnan

"Atatürk Devrine Ait Hatıralar", Türk Kültürü Dergisi, Yıl:III, Sayı: 25, Kasım 1964, s. 62 - 63

ONUNCU YIL NUTKUNDA ATATÜRK VE İNÖNÜ

Onuncu Yıl Nutku, ilkin yazıldığı şekilde birkaç değişme daha görmüştür. Bunlardan bir tanesi de İnönü'nün teklifi üzerine olmuştur...

Cumhuriyetin onuncu yıl dönümüne yaklaşıldığı günlerin birindeydi: Atatürk'ün sofrasında idik. İnönü de hazırды. Atatürk, nutkun müsveddesini o gece bir daha okuttu.

Daha okunurken İnönü, “elinde tuttuğu meşale ilimdir” sözünün ilavesini teklif etti. Atatürk, bunu kabul ederek cümleyi “müspet ilimdir” şekline koydu.

Okunuş tamamıyla bittikten sonra Ebedi Şef, herkesin düşündüğünü söylemesini istedi.

İnönü dedi ki:

- Paşa, bu nutukta on yıllık çalışmaların hesabını kapamakta ve yeni on yıllık yapılacak işlerin programını çizmektedir. Ben bu programda güzel sanatların da bir yeri olmasını teklif ederim.

Atatürk cevap verdi:

- Yerini ve şeklini tespit edersen, hemen koyarım.

Ve iki şef başbaşa verdiler: Hepimizin hayranlık ve bağlılık duygularıyla üstlerine titreyen gözlerimizin önünde müsvedde üzerinde çalıştılar.

O zaman ortaya çıkan parça şöyle oldu:

“Geçen zamana nispetle daha çok çalışacağız; daha az zamanda daha büyük işler başaracağız.

Bunda da muvaffak olacağımıza şüphe yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir.

Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettireyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin bir tarihi vasfı da, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir.

Bunun içindir ki milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekasını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini*

* Bu söz ilk yazılıştta “güzel sanatlara düşkünlüğünü” şeklinde idi. Dinlerden istemeyerek yüzümün buruşmasını farkedenden Atatürk:

- Sen bu kelimeyi beğenmedin galiba? diye sordu.

Utana utana:

-“Düşkünlük” iki manaya geliyor da Paşam... dedim.

ve milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür."

Ebedi Şefimiz, Büyük Atatürk'ün bu yüksek eserinde Milli Şefimiz Yüce İnönü'nün de böyle bir payı olduğunu, nutuk okunurken fark etmek bile mümkün değil: İlaveler o kadar tabii ve o kadar ustaca birleştirilmiş ki, insan okurken, dinlerken ilk kaleminden çıkışta böyle yazılmış diyecek.

Ibrahim Nemci Dilmen

"Hatıralar: Onuncu Yıl Nutkunda Atatürk ve İnönü", Cumhuriyet Gazetesi, 19 uncu Yıl, Sayı:6550, 10 İkcinceşrin 1942, s.2

"BEN HİÇBİR ŞEY HİSSETMİYORUM"

Atatürk'ün ilk bezginliğini Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünde sezmiştim. Hepimiz bu yıl dönümünü kutlamaya heyecanla hazırlanıyorduk. Akşam sofralarından birinde Atatürk:

- Bana gelince, ben hiçbir şey hissetmiyorum, demişti.

Büyük hareketlerin adamı idi. İnkılâplarını da bitirdikten sonra sanki artık hiç işi kalmamışa döndü. Acaba hastalığının da başlangıcı mı idi?

Ben bir aralık:

- Paşam, dedim, Cumhurreisi olmazdan önce halk ile temas ediyordunuz? Yıllar var ki sizi yalnız biz, sofradakiler dinliyoruz. Milletın sesinizi işittiği yok. Yalnız Meclis açılışlarında hükümetin verdiği yıllık raporu okuyorsunuz. Bütün temasınız bu.

Bakanlardan biri; Şükrü Kaya söze karıştı:

- Bakın, bakın ne diyor Falih? Hükümetin hazırladığı raporu okumak... Ya cumhurreisleri başka ne yapar?

- E, ne yazmalı, deyince:

- Sevgisini, diyemez miyiz efendim? demeye cesaret ettim.

En değersiz bir adamın düşüncesini bile atmak şanından olmayan Ebedi Şefimiz:

- "Sevgisini" iyi, diyerek, bu şekle koydular.

Tarihlerimize geçen onuncu yıl dönümü nutkunu söylediği akşam yine sofrada idik. Nutkun halkı ve gençliği nasıl coşturduğundan bahsediyorduk. Yakınlarından bir hanıma döndü:

- Çocuğum bilmiş olasin ki, bana bu nutku söyleten şu arkadaşdır. Ve beni gösterdi idi.

Falih Rıfki Atay

Çankaya – Atatürk Devri Hatıraları, Dünya Yayınları, İkinci Cilt, İstanbul 1958, s. 459; “İnsanlık Ağacı, Bir Atatürk Yetiştirmek İçin Nesillerce Yaprak Çürütür”, *Dünya Gazetesi*, Yıl:12, Sayı:4487, 10 Kasım 1963, s.2

“...MUSTAFA KEMALLER YİRMİ YAŞINDADIR”

Bir akşam kendisine nazı geçen arkadaşlarından biri:

- Düşünmelisiniz ki eğer ölürseniz, heykelinizi paramparça ederler. Yaptıklarınızdan hiçbirini ayakta kalmaz. Çok yaşamaya bakmalısınız, dedi.

Ben de sofrada idim. Güldü, işte o zaman bize gönlünün sırrını açtı:

- Unutmayınız ki Mustafa Kemaller yirmi yaşındadır, dedi.

O artık Türkiye'nin her tepesinde bir Mustafa Kemal'in nöbet tuttuğuna inanıyordu. Heykelleri de, şan ve şerefleri de, eserleri de, hepsi bu Mustafa Kemallere emanetti. Nöbetçiler uyumayınız.

Falih Rıfki Atay

“Nöbetçi”, *Pazar Postası Gazetesi*, Birinci yıl, No:40, 11 Kasım 1951, s.1

“DEMEK ŞİMDİ MUHASARADAYIZ...”

Bir gece Ankara'da uykumun arasında telefon çaldı. Başyaver:

- Derhal seyahate çıkılıyor. Hemen Köşke gelmenizi emir bu yurdular, dedi.

Saate baktım: Vakit gece yarısını hayli geçmişti. Hazırlandım, Köşke gittim.

Meğer o gün [31 Ocak 1934] Atatürk, Kırşehir İdarei Hususiye muallimlerinden, birkaç aydan beri maaş alamadıklarından dolayı bir şikâyet mektubu almış. Sofrada bulunan alâkalı Vekilden muallimlerin niçin birkaç aydır maaş alamadıklarını sormuş. Vekil Bey de:

- Havalar kış, belki de onun için, postalar işleyememiştir.

Nevinden bir şeyler söylemiş, bir mazaret ileri sürmek istemiş.

Atatürk bu cevap üzerine:

- Ya.. Demek şimdi muhasaradayız (kuşatmadayız), öyle mi? O hâlde şimdi kalkar, gider, hem yolu açarız, hem de Kırşehir'de muallimlerin dertlerini yakından dinleriz.

demiş ve derhal hareket emrini vermiş..

Mevsim kış, hava fena hâlde yağışlı ve soğuktu. Atatürk, sofrada davetli bulunanlardan da bazılarını beraberlerine alarak gece yarısından sonra [saat 01. 40] yola çıkıldı.*

Ali Kılıç

"Kılıç Ali Anlatıyor!", *Milliyet Gazetesi*, Yıl:3, Sayı:770, 1 Temmuz 1952, s.1,7; *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 101 – 102

KIRŞEHİRLİ MÜFİT HOCA

(Atatürk, 1 Şubat 1934'te Kırşehir'e gelmişti.)

Sofrada Atatürk, Müfit Efendiye** karşılayıcılar arasında tesadüf edemediğini söyler. Atatürk'ün ne maksatla böyle konuştuğunu birdenbire idrak edemeyen Vali (Bekir Sami Baran):

- Dava takibi için yakın kazalardan birisine gittiğini biliyorum. Burada olsalardı, sofranızda da yer alırlardı, Paşam!

* On altı saat süren yolculuktan sonra Kırşehir'e varıldı. (*Cumhuriyet Gazetesi*, No: 3501, 2 Şubat 1934, s. 1,3)

** Birinci Büyük Millet Meclisinde Kırşehir milletvekili Müfit Kurutluoğlu.

Valinin bu iltizamı (bilerek verdiği) cevabındaki manayı sezen Atatürk:

- Hoca burada olmasalardı refikaları onun müsaadesi olmadan istikbale (karşılamaya) gelemezdi. Ben hocanın akidelerini (inançlarını) bilirim. Aramızda siyasî görüş ayrılıkları olabilir. Ben onun memleketine misafir olarak geldim. Eski arkadaşlığımızın hatırını sayarak gelmeleri icap ederdi. Hoca refikalarını göndermek suretiyle Türklerin güzel bir ananesini ihya etmiş oldular, selâmlarımı söylersiniz.

Cevat Hakkı Tarım

Yılların Ötesinden: Atatürk Kırşehir'de , Memleket Matbaası, Ankara 1956, s. 20

“...SEN BU İŞİ NASIL BAŞARDIN?”

Atatürk'ün bile gözlerini yaşartan bir hadiseyi burada zikretmek isterim:

Bir gün Atatürk'ün sofrasında, Avrupa'da tahsil görenlerin, bunlardan bazılarına yapılan semeresiz (verimsiz) büyük masrafların bahsi ediliyormuş, Atatürk, (Şükrü) Saraçoğlu'na hitap etmiş, fakir olduğunu bildiği için:

- Bunların arasında sen bu işi nasıl başardın? demiş.

Saraçoğlu evvela babasının nasihatini söylemiş, babası ona, İstanbul'a tahsile gönderirken:

- Oğlum, demiş. Ben fakir bir saraç ustasıyım; tahsilini ikmal için muhtaç olduğun parayı çalışarak temin edip sana göndereceğim; fakat sen bu paradan kumara, içkiye ve kadına kullanırsan, sana hakkımı helal etmem, demiş.

Saraçoğlu, bu nasihata büyük bir titizlikle riayet etmiş, Avrupa'ya gidince de nefsinin her arzudan mahrum etmiş, memlekete ve ailesine yüz akıyla ve muvaffakiyetle dönmeye erkek sözü vermişti, demiş ve:

- Ben Avrupa'da arkadaşlarımın yardımıyla ve -eliyle yakasın-

dan görünen gömleğinin kenarını göstererek- bana verdikleri ve şuraları yırtılmış gömleklerini giyerek çalıştım ve tahsilimi ikmal ettim, bazen günde bir öğün yemek yedim.

Bu samimi anlatıştan Atatürk, pek mütahassis ve müteessir olmuştur.

Şükrü Saraçoğlu'ndan

"Şükrü Saraçoğlu'nun Hatıraları", Yazarlar: Zeki H. Karabuda-Kamil Taylaner, *Dünya Gazetesi*, Yıl:2, Sayı:695, 3 Şubat 1954, s.4

BEN, MUSTAFA KEMAL'İN ELİNDEN BAŞKA EL ÖPMEM

...Şükrü Saraçoğlu el öpmekten ve elinin öpülmesinden, mübalağalı hürmet ve iltifattan hiç hoşlanmazdı. Atatürk'ün rahmetli Rıza Şah hakkında beslediği takdir duygularının bir aralık kendisinde son haddini bulduğu bir anda, muhitinin de bu duygulara iştirakini görmek arzusuyla Saraçoğlu'na Şah'ın elini öpmesini teklif etmiş, fakat Saraçoğlu, Atatürk'ün teklifine rağmen Şah'ın elini öpmemiştir.

Bu hareketi karşısında Atatürk'ün sebep soran ciddi bakışlarına karşı:

-Ben, Mustafa Kemal adlı büyük bir vatanperverin elini öptüm, onun üstüne başka el öpmem, cevabı olmuştur.

Şükrü Saraçoğlu'ndan

"Şükrü Saraçoğlu'nun Hatıraları", Yazarlar: Zeki H. Karabuda-Kamil Taylaner, *Dünya Gazetesi*, Yıl:2, Sayı:695-696, 2- 3 Şubat 1954, s.4

"BEN DE İÇERİM, FAKAT SENİN GİBİ

İZMİR YOLCULUĞU YAPMAM"

Matbuat Umum Müdürü (Basın Genel Müdürü) bulunduğum zamana ait bir hatıram:

Dolmabahçe Sarayı'ndan vapura...

Kaçıncı yıl dönümü olduğunu şimdi pek hatırlamıyorum ama, o gün, İş Bankasının kuruluş yıl dönümlerinden biri kutlanıyordu. İstanbul-İzmir seferini yapmakta olan vapurlardan biri, İş Bankası tarafından tutulmuş ve gece Boğaz'da yapılacak gezintiye tahsis olunmuştu. Vapur, Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemiş, davetliler birer birer vapura gelmeye başlamışlardı. Ben de o gün İstanbul'daydım ve Atatürk'ün de şeref vereceği bu vapur gezintisine, bizzat Atatürk tarafından davet edilmiş bulunmaktaydım.

Gecenin saat dokuzunda idi galiba, Atatürk, Dolmabahçe Sarayı rıhtımından motorla vapura gidiyor, yakın arkadaşları, bu arada ben de Atatürk'ü takiben vapura gidiyoruz...

Vapurda sofra

Vapurun yemek salonunda mükellef bir sofra hazırlanmıştı. Atatürk sofranın bir başına oturmuş, eliyle sofranın öte başını işaret ederek:

-Ercümend! demişti. Sen de şöyle geç bakalım...

Şimdi sofranın bir başında Atatürk, öbür başında da ben... Diğer zevat da yerlerini aldıktan sonra Atatürk, İş Bankası kuruluşunun yıl dönümü şerefine kadeh kaldırdı; hepimizin kadehlerimizle iştirak ettiği bu kutlamadan sonra ben şöyle düşündüm: "Atatürk sofrada beni karşısına aldığına göre benim içkiye karşı tahammül derecemi ölçecek." Eh, ben de kendimi içenlerden sayıyorum ya... İçimden: "Atatürk! dedim, içki bahsine gelince her halde sizi geçerim. Bu akşam kendimi göstermenin ve içki ile mat olmadığımı ispat etmenin tam sırası..." Kadehler dolup boşaldıkça ben hep aynı fikirdeyim... Ne kadar içsem değişmeyeceğimi, filmi koparmayacağımı, olduğum gibi kalacağımı ispat etmenin tam zamanı diye düşünüyorum. Hatta ben böyle düşündükçe Atatürk'ün de aynı fikirde olduğunu sezer gibi oluyorum: Yani aşağı yukarı, içki bahsinde bir Atatürk-Ercümend Ekrem müsabakası cereyan etmektedir...

İzmir yolculuğu

Dolup boşalan kadehlerden sonra ne olduysa olmuş... Gözlerimi açtığım zaman kendimi Atatürk'ün sofrasında değil, aynı vapurun kamarasında buldum. Kendimi toplayıp yukarıya çıktığım zaman bir de ne göreyim ki vapur alabildiğine gidiyor, karşıda Kadifekale'siyle İzmir bir silüet halinde...

-Kaptan! Bu ne hal ? dedim. Programda İzmir de mi vardı?

-Yoktu ama Ercüment Bey, kısmet böyle imiş... Sizi İzmir'e götürüyoruz da fena mı ediyoruz?

-Çok iyi, çok iyi... Fakat bu gidişin bir de dönüşü var. Ne zaman İstanbul'a gideceğiz, onu söyle kaptan!

Kaptan, işin hakikatini anlattı: Meğer İstanbul-İzmir seferini yapmakta olan bu vapur, İş Bankasının kuruluş yıl dönümü dolayısıyla gece yapacağı Boğaz gezintisinden sonra sabahleyin İzmir'e gidecekmiş... Vapur bu gezintiyi yapmış, sofrada dağılmış ve ben Dolmabahçe önünde vapurdan çıkamayacak vaziyette olduğumdan kamaraya nakledilmişim... Uzatmayayım, vapur İzmir'de yolcusunu boşalttı, ertesi günü yeni yolcular alarak İstanbul'a döndü. Döndü ama bu arada telsizler işledi. Benim vapurda olup olmadığım soruldu, kaptan vapurda olduğumu Dolmabahçe'ye bildirdi, vesaire vesaire...

İzmir'den dönüşte Dolmabahçe Sarayı'nda

Atatürk'ün huzurunda

Gelelim neticeye, İstanbul'a dönüşte Dolmabahçe'ye giderek Atatürk'ün huzuruna çıktığım zaman rahmetli:

-Ya... İşte, böyle Ercüment Bey! Ben de içerim ama senin gibi İzmir yolculuğuna çıkmam, demez mi?

Atatürk'ün bu sözü katiyen aklımdan çıkmaz ve her içmede son kadehi feda etmesini bilirim. Bu tavsiyeyi rahmetli Ahmet Rasim'den almıştım:

-İç, fakat son kadehini bırak. Çünkü insanı mağlup eden işte o son kadehtir, demişti.

Her nedense o gece, Atatürk'ün karşısında bu tavsiyeye riayet edememişim.

Ercümen Ekrem Talu

Cemaleddin Bildik, "Atatürk'e Dair Bir Hatıra-Ben de İçerim, Fakat Senin Gibi İzmir Yolculuğu Yapmam", Akşam Gazetesi, Sene:30, No:12608, 10 Kasım 1953, s.7

GAZİ'NİN İLK AŞKINDAN BİR SAHNE

Mustafa Kemal, (Askeri) İdadide o kadar çok çalışıyordu ki, sınıf birincisi olmak hevesinde idi. Arkadaşlarıyla rekabet edercesine çalışmasına devam ederek, iyi derecede sınıflarını geçiyordu.

Tatilde Selanik'e, annesinin yanına geliyordu. Mustafa Kemal gençliğinde güzel ve yakışıklı idi. Askeri elbise de kendisine çok yakıştıyordu. Selanik'in kızları onu rahat bırakmıyordu. Nihayet mahallelerindeki bir Rum kızını seviyor. Fakat bu kızı da Manastır'a götürmek arzu ediyor. Bunu annesi (Zübeyde Hanım) duyuyor, çocuğunu bu fikrinden vazgeçirtmek istiyor, fakat kendisi bu işe mani olamayacağından, Zübeyde Hanım bu meseleyi kardeşi Subaşı Hüseyin Ağaya açıyor. O da bir çare düşünüyor.

Mustafa Kemal Selanik'ten trene binerek, Manastır'a giderken kızı da trene bindirerek, Manastır'a götürüp ona bir oda tutacaktı. Hüseyin Ağa o gün kızın evine gidiyor, kızın Manastır'a gitmesine mani oluyor. Mustafa Kemal, trende kızı bekliyor, kız bir türlü gelmiyor. Fakat orada annesini ve dayısı Hüseyin Ağayı görünce meseleyi anlıyor. Sesini çıkarmıyor. Tren de hareket etmiş, Manastır yolunu tutmuştur.

Sonradan dayısına hak veriyor. "Hissi bir kararla bu kızı götürecektim. Fakat bu kıza nasıl bakacaktım..." diyerek, dayısına hak vermiştir. Bu aşk meselesi de bu suretle halledilmiştir.

Bu aşk vakasını Atatürk, bir gece Çankaya'daki köşklerinde anlatmıştır.

Bir gün Halkevinde, Türk Dil Kurumunun senei devriyesi (yıl dönümü) münasebetiyle bir tören yapılmıştı.

Merhum Kütüphaneler Müdürü Hasan Fehmi Bey, yaşlı muhterem bir mebus ve ben; üçümüz, Atatürk'ün locasının yanındaki locada oturuyorduk. Hitabeler bittikten sonra Bayan Hikmet Rıza alaturka şarkılar okuyordu. Bu yaşlı mebus, bu güzel sestten hoşlanarak muttasıl (sürekli) alkışlıyordu. Bu manzara Atatürk'ün hoşuna gitti, mütemadiyen yan gözle bizim locaya bakıyordu. Biraz sonra Yaver Celal Bey bizim locaya geldi. Bu yaşlı mebusa:

- Atatürk, bu akşam sizi Çankaya'ya, köşklerine davet ediyorlar!.. dedi.

Biz de Atatürk'ün locasına baktık, gülümsedi. Akşam oldu; bu mebus, köşke gitti. Atatürk kendisine:

- Alaturkayı çok seviyorsunuz galiba!.. demişler.

Ve mebus da:

- Uzun zaman dinlememiştim. Bu sebeple çok hoşuma gitti, diye cevap veriyor.

- Sık sık alkışlamanızdan belli!.. diyor.

Yeniliyor, içiliyor. Biraz sonra Atatürk:

- Herkes ilk aşklarından bir sahne anlatsın! diye bir fikir ortaya atıyor.

Çok kere Atatürk, devlet işleriyle meşgul olup yorulduktan sonra, neşelenmek üzere misafirlerine herkesin bildiği bir şiiri veya bir şarkıyı okutur. Çok kere dile ve tarihe ait bir mevzu açarak, münakaşa edilirdi. Bugün de bu fikri ortaya atıyor. Sıra yine mebusa geliyor.

- Ben küçüklüğümden beri bir taş hücre içinde yalnız yaşadığımdan, bir aşk geçirmedim. Cemalullaha kalbimi verdim, diyerek sırasını atlatıyor.

Atatürk:

- Öyleyse ben ilk aşklarımdan birini anlatayım!

diyerek, Manastır (Askeri) İdadisine devam ederken bu Rum kızını nasıl Manastır'a götürmek istediğini ve dayısının ne suretle mani olduğunu anlatmıştır. Aynı günde Karlsbad'da bulunduğu za-

mana ait bir hatıra defterini getirterek aşka dair parçalar okumuştur. Bu hatıratında “aşkın tarifi”, kendisinin aşkları yazılıdır...

Enver Behnan Şapolyo

Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, Berkalp Kitabevi, Ankara 1944, s.30-32

“SANATKÂR KİMDİR?”

Bir gün Atatürk'ümüz misafirleriyle, “Sanatkâr kimdir?” konusunu ele almışlar. Herkes kendine göre “sanatkâr”ın ne olduğunu, nasıl olduğunu anlatıyormuş.

İçlerinden biri, nasılsa sözünü:

- Naci Paşa sanatkârdır, diyebilmiş.

O zaman babam:

- Sanatkâr olmak için bir adamın büyük bir eseri olması lazımdır. Ben sanatkâr değilim, demiş.

O zaman Atatürk ayağa kalkmış:

- Ben sizin eseriniz değil miyim? demiş.

Perihan Eldeniz Arıburun (Naci Eldeniz'den)

Atatürk'ün Öğretmeni, Genç Büro Reklam Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti., Ankara 1994, s.2

GAZİ VE ŞİİR

Keyifli zamanlarında Ruşen Eşref Ünaydın'a Fuzulî'den şiirler okumasını söyler, o unutmuş ya da başka beyitlerini yinelemekle yetinmiş görünürse “Gerçi cânândan” diye fısıldayarak ünlü bir gazelinin içli bir beytini anımsatıverirdi; bu beyit engin, tedirgin, kanmaz ruhunun bütün aranişını, bütün çırpınışını, her zaman daha iyiye, daha güzele özlemini dile getirir gibiydi:

*Gerçi cânândan dil-i şeydâ için kâm isterem
Sorsa cânân bilmezem kâm-ı dil-i şeydâ nedir*

Bir bahar gecesi, sofrasında, doldurttuğu kadehi kesin perhizi yüzünden içemeyen bir arkadaşına Nedim'in iki dizesini, gülümseyerek fısıldayıvermişti:

*Gül mevsiminde tövbe-i meyden benim gibi
Zannımı budur ki sen de peşmansın ey gönül*

Yurt işlerinin az çok düzenle gittiğine inanıp içinin açıldığı günler olursa; konuyu şiire ve musikiye dökerdi de Rumeli türkülerinden Divan gazellerine değin her çeşit şiirle sofraya şenlenirdi. Yine böyle bir gecede konuklarını hoş bir sınava çekmek istemiş ve hepimize birer sual sormuştu:

-Şair kime derler?

Herkes, her zaman olduğu gibi, onun önünde, işi ağırbaşlılıkla ele alarak önemli karşılıklar vermiş, kendi usunca uygun tanımlar bulmuştu:

- Gönünden kopan duyguları uygun bir dille anlatabilen kimse.

- Uyanıkken düzgün sayıklamasını bilen adam!

- Nesre musiki katabilen dil sihirbazı.

Hiçbirini tam beğenememiş; şiirle hiç ilgisi, şiir konusunda hemen hemen hiçbir bilgisi olmayan birine de soruyu yöneltmişti:

- Şair kime derler?

- Şiir yazana derler, efendim!

"Aferin"i yapıştırmıştı. Gülüşmeler durunca da "En iyi tanım seninki ama bir yanlışın var; şiir yazılmaz, söylenir." demişti. Hemen anımsamıştım ki, bir şiiri üzerinde yıllarca uğraştığı bilinen Yahya Kemal, gönlü olduğu zaman, hiç kimse istemeden "Bir şiir söyledim; beğenecek misiniz?" diye okumaya geçerci...

Yine bir gece, bir ikimize şiir okutmuş, beğenmiş, hoşlanmış, coşmuştu. Arada bir "manzume" karalayan bir milletvekilinin de şiir okumayı istediği durumundan belli oluyordu. Atatürk onun da gönlü olsun diye düşünmüş olacak ki:

- Siz de arada bir şiirle uğraşırsınız, yeni bir şeyiniz varsa okuyun bakalım, dedi.

Adamcağız inişli çıkışlı, iniltili gıcırıltılı bir sesle okumaya başladı; içinde “aslan, bozkurt, alageyik” gibi hayvan adları geçip duruyordu. Atatürk dayanamadı:

- Bu, şiirden ziyade hayvanat bahçesi listesine benziyor.

diye mırıldanmaktan kendini alamadı ve yüksek sesle:

- İnsanları insanlara benzetmeli; bırakmalı bu hayvan benzetilerini! diye kanısını açıkça belli etti.

Türk ulusunun eski, ulu ve yaratıcı bir ulus olduğunu belirtmek için ortaya koyduğu tarih tezini yaymak ve benimsetmek için şiir’in en etkili yol olduğunu bilen Atatürk, “Akın” adlı destanı yazması için Faruk Nafiz Çamlıbel’i coşturup çalıştırmasını bilmişti. Bu başarılı yapıt üzerinde günlerce uğraşmış, bazı parçalarını şairinin ağzından tadararak dinlemişti.

Onuncu Yıl Marşını da güftesi ve bestesi ile her zaman aklında tutmuştu. Bayram yakını, yollarda otomobilini durduruyor, “Onuncu Yıl Marşını öğrendiniz mi?” diye okuldaki oğlunun ödevini yoklayan baba gibi soruyordu. “Sesim söylememe elverişli değil.” diyenlere sözlerini yineletiyor, şaşırırlarsa hemen düzeltiyordu. Hele “On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan” dizesini pek beğendiğini belli ediyordu.

Onuncu Yıl Söylevinin güzel sanatlardan söz açan parçasında, Türk ulusunun uygarlığına, içliliğine, olgunluğuna en belli başlı belgelerden birinin de eski destanları olduğuna işaret etmiş oluyordu.

Atatürk halk şiirlerini de çok severdi. Türkülerdeki gönülden kopma söyleyişe hiçbir büyük kent şiirinin ulaşamadığını kaç kez belirtmişti. Bütün Rumeli ve Tuna boyu türkülerini ezberden biliyordu. Sözlerinde yanlışlık yapan okuyucular olursa hemen düzeltirdi. Bir gece, bir çobanın yazıp gönderdiği bir deyişin ilk üç satırını hep birden ezberlemiştik:

"Arık toprağa yaslanı yaslanı
Sığır güderken yazdım ben bu destanı
Nasıl methetmeyeyim ben o arslan"

Behçet Kemal Çağlar

"Atatürk ve Şiir", *TDK Türk Dili Dergisi*, Cilt:
XV, Sayı: 170, 1 Kasım 1965, s. 81 – 82

GAZİ'NİN AZ NÜFUSLU MİLLETLER VE KÜÇÜK DEVLETLER HAKKINDA DÜŞÜNCELERİ

Nüfusları az olan milletlerin ve küçük devletlerin varlıklarını ve güvenliklerini sağlamanın ve böylelikle umumi barışı korumanın kestirme yolunu Atatürk, çok erken ve çok iyi görmüştü. Birçok yıllar önce bana dostlarımın anlatmış oldukları aşağıdaki vaka bunun açık bir misalidir:

"Bir gün Atatürk'ün huzurunda Türk dilinin geliştirilmesi işinde vazife alan uzmanlar toplanıyor. Aralarında bu işe merak etmiş ve çalışmış bir de diplomat vardır. Bu diplomat o günlerde boşalmış olan Varşova Elçiliğine tayin olunmayı arzu ediyor. Arzusunu bazı dostlarına söylemiş ve bunlar da Atatürk'e bunu arz etmişler. Bir aralık diplomat, Atatürk'ten, Polonya'daki siyasi partilerle, şahıslar ve bunların dış politikaya ait temayül ve programları hakkındaki bildiklerini anlatması emrini alıyor.

Polonya meselelerini oldukça iyi incelemiş olan diplomat, Polonya partilerinin, devlet ve siyaset adamlarının dış politikada nasıl ayrıldıklarını ve ayrı görüşlere sahip olduklarını anlatıyor.

Atatürk, Polonya tarafından takibi gereken politika hakkında kendisinin ne düşündüğünü soruyor. Aldığı cevap şudur:

- Polonya'nın sağında ve solunda kendisi üzerinde ihtirasları bulunan büyük ve kuvvetli komşuları (Almanya ve Rusya) vardır. Bunlarla mesele çıkarmamaya çalışmalı, vaziyetin icaplarına göre kah birisine ve kah ötekine dayanır gibi görünmeli, bu suretle her iki komşuyu idare etmelidir.

Atatürk bu cevabı beğenmemiştir. Sert bir çehre ve keskin bir tonla diplomata şunları söylüyor:

- Bir tarafında bir arslan, öte yanda bir kaplan. Bazen birisine, bazen ötekisine sırtarak bunların ortasında yaşayıp gitmenin kabil olduğunu sanıyorsun öyle mi? Böyle düşünen devlet ve siyaset adamlarının idare ettikleri az nüfuslu milletler ve küçük devletler için bu dünyada artık yaşamaya imkan yoktur. Ve bunun neticeleri de görülecektir. Küçük memleket ve milletler için tek çıkar yol, bunların yer yer birleşerek büyük ve kuvvetli birlikler vücuda getirmeleridir.”

Böyle düşünen Atatürk'ün sözlerini vaktinde herkes duyabilseydi ve ilgili bütün memleketlerin devlet ve siyaset adamları bu sözlerin taşıdığı hakikati iyice kavrasalardı İkinci Dünya Harbi elbette çıkamazdı.

Reşat Şemsettin Sirer

“Atatürk ve Barış”, *Ulus Gazetesi*, 10 Senteşrin 1943, s.3

GAZİ'NİN İNSANLIK İDEALİ

Atatürk her şeyden evvel büyük bir insandı. İnsanlığın hürriyetine ve vatandaş haklarına inanıyordu: O, sulh içinde milletlerin, birbirlerine karşı yalnız saygı ve sevgi duymalarını istiyordu. Atatürk, büyük bir realist olduğu kadar, büyük bir idealistti de.

Daha o zaman, yani bundan on sene kadar önce, bugün Birleşmiş Milletler Teşkilatının tahakkukunu istiyordu. Bunun için, işe ilk önce Balkan Antlaşması ile başlamak kararında idi. Balkan Antantı [8 Şubat 1934] ile bu memleketler arasındaki kin ve husumet duygularının kaldırılarak, kardeşliğin ikame edilmesi, en büyük arzusu idi. Bundan sonra Türkiye'nin İran ve Afganistan ile imzaladığı Sadabat Antlaşmasını [9 Temmuz 1937] bu antant ile birleştirerek küçük çapta bir Birleşmiş Milletler Teşkilatı kuracaktı.

Fevzi Çakmak

*"Mareşal ile Atatürk Hakkında Bir Mülakat",
Tasvir Gazetesi, Yıl:2, Sayı:584, 10 Kasım 1946,
s.1,7; "Mareşal'in Atatürk'e Ait Hatıraları", İzmir
Gazetesi, Yıl:1, Sayı:208, 10 Kasım 1946, s.4*

GAZİ'NİN BALKANLAR İÇİN İDEALİ NE İDİ?

Atatürk, bir gece, mutlak masa başında şu sözleri söyledi:

- Bir Balkan Birliğine lüzum vardır, beni bırakınız, Fırkamızın lideri olarak Balkanlar'da bir seyahat yapayım. Balkan devlet adamlarıyla bir bir konuşayım ve efkârı umumiyeyi (kamuoyunu) hazırlayayım. Bir Balkan Birliğine zaruret vardır. Dünyanın ufuklarında kara bulutlar görüyorum. Balkanlar Birliği kurulabilirse bir Avrupa Birliğine yol açılır. Batı devletlerinin de er geç birleşmesine mecburiyet hasıl olacaktır.

Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras sordu:

- Balkan Birliği esasları hakkında ne düşünüyorsunuz?

- İktisadî, siyasî, kültürel ve askerî birlik! Hudut olmayacaktır, her millet demokrasi esaslarına göre kendi millî varlığını muhafaza edecektir. Bir tek devlet, bir tek ordu!... Her milletin mebuslarından müteşekkil bir Millet Meclisi kurulur, sıra ile iki veya dört senede bir her milletten bir Cumhurreisi seçilir.

Bu sözler üzerine Nuri Conker lâfa karıştı:

- Tabî ilk Cumhurreisi zatî devletleri olacak değil mi?

Gazi cevap verdi:

- Bunun üstünde durmuyorum. Ancak Balkan Birliği ordularının başkumandanlığını kimseye vermem.

Nuri Conker tekrar sordu:

- Fırkanızın lideri sıfatıyla Balkanlar'a ve Avrupa'ya yapmak istediğiniz seyahat tabî çok uzun sürebilir. Siz yokken Türkiye'nin Cumhurreisi kim olacak?

Atatürk şaka etti ve gülerek:

- Zannedersem millet Nuri Beyi seçer! dedi.

Ve lâtifeye devam ederek:

- Ancak ben yine Çankaya Köşkü'nde oturmakta devam edeceğim ve Cumhurreisini çağırdığım zaman, o da bugünkü Nuri Bey gibi karşımda yer alacaktır

- Paşam demek hem Cumhurreisi, hem de Gazi'nin emirberi (emir eri) olacağız. Aman Paşam, sakın bu şerefli mevkii kendi rızanla kimseye bırakma, neticesi belli olmaz. Sonra bir diktatörün emri altına girebilirsiniz.

Gazi tekrar cevap verdi:

- Diktatör mü? Milletimle birleşir yeniden bir inkılâp yaparım.

Tevfik Rüştü Aras:

- Paşam lâtifeyi bırakalım. Biz sizi başımızdan ayırmayız. Millet de buna razı olmaz. Her işte olduğu gibi sizin ilham menbainızdan feyiz ve direktif alarak bu çok önemli işi halletmek için bize müsaade buyurunuz. Ancak Bulgaristan'ın bu birliğe girmesine imkân görüyor musunuz?

Gazi:

- Bulgaristan'ın bu birliğe girmesinin ehemmiyeti aşikârdır. Bu hususun sulh yolu ile temini için icap ederse bazı fedakârlıklara katlanılabilir. Buna rağmen Bulgaristan bu yola imale edilemediği (çevrilemediği) takdirde, Balkanlar'da bir çıban başı olarak bırakılamaz. İcap ederse birlik adına istilâ edilir.

Son sözleri söylerken Gazi'nin kaşları çatıldı, gözleri büyük bir kumandan ve büyük bir devlet adamı ruhuyla derinlere daldı.

Gazi devam ediyor:

- Evet, bir Balkan Birliği ve sonra Batı Devletleri Birliği beşeriyeti görünür görünmez felâketlerden kurtarabilir. Yoksa insanlığın başına gelecek sefalet ve ıstıraplara ölçü yoktur. Dünya bir uçuruma doğru gidiyor! buyurdular.

Bulgaristan ve Romanya dışarıda kalmak üzere Balkan Devletleri İttifakı [Balkan Antantı 9 Şubat 1934] ve Sadabat Paktının [8 Temmuz 1937] kuruluşları ve sebepleri belki bu gecenin lâtifekâr mübahasenin (konuşmanın) eseridir.

“Atatürk’ün Hususî Hayatı”, *Tan Gazetesi*, No: 216, 22 Temmuz 1949, s. 2

BULGARLARI KUŞKULANDIRAN ŞARKI: “VARDAR OVASI”

Nuri Conker’in Çocuk Sarayı Caddesindeki evinde Atatürk’ün “*Vardar Ovası*” türküsünü bilâfasıla (arasız) tekrarlatmış olması bu apartmanda bulunan Bulgar Sefarethanesi erkânı tarafından duyulmuş ve bu hâdise Ankara’da halk arasında da yayılmıştı:

*“Maya dağdan kalkan kazlar
Al topuklu beyaz kızlar
Vardar Ovası Vardar Ovası Altın yuvası”*

Bu türkü hakikaten defalarca söylenmiş ve *hora* denilen Rumeli oyunları bu türküye uyularak oynanılmış idi.

Birkaç gün sonra Çankaya’da Tahsin Uzer, bu hâdisenin Bulgar ve Yunan siyasî mahfillerinde (çevrelerinde) telâş ve dedikoduya sebep olduğunu söylüyordu.

Bir Rumelili arkadaş Atatürk’e sordu:

- Paşam bu kıymetli vatan parçasına bir gün kavuşabilir miyiz?

Atatürk’ün mavi gözleri, pencereden dışarıya derinlere daldı. Üzgün olduğu yüzünden belli idi. Hafif bir sesle bu suali cevaplandırdı:

- Oralarını otuz milyon iken kaybettik. On sekiz milyon Türk ancak millî vatani koruyabilir.

Asaf İlbay

“Atatürk’ün Hususî Hayatı”, *Tan Gazetesi*, No: 228, 5 Ağustos 1949, s. 2

HÂCİM MUHİTTİN ÇARIKLI OLAYI

Atatürk, bir sabah derhal İzmir’e gitmek istediğini söyleyerek hazırlık yapmamızı emretti; seyahatlere çıkarken ekseriya maksadını da bildirirdi; bu sefer hiçbir sebep göstermedi.

Hazırlandık, hemen o akşam yola çıktık [7 Nisan 1934].

İzmir'de daha evvel kendisine hediye edilmiş olan Kordonbo-yu'ndaki Naim Palas'a indik [9 Nisan 1934]. İlk akşam yemeğine daha bazı zatlar ile beraber, vali general Kâzım Dirik ve Cumhuriyet Halk Partisi müfettişi, Balıkesir mebusu Hâcim Muhittin Çarıklı da davetli idi.

Sofra, sokak kapısından içeri girince sağa düşen salonda kurulmuştu; zaten orası, bu bina kendisine verildiği günden beri, yemek salonu olarak kullanılmaktaydı.

Atatürk saati gelince, üst kattaki yatak odasından inip misafir-leri ile beraber bu salona girdi; ben de büyük holde bir koltuğa oturdum, dinleniyordum.

Oturduğum yerden sofradakiler görünmüyor, fakat konuştuk-ları işitiliyordu; birdenbire Atatürk'ün sesi yükseldi:

- Paşa Hazretleri, burada vali, yani Devletin temsilcisidir; koskoca vali-ı âlişan (şanlı vali)!.. Burada ben bile onun karar-larına göre hareket etmek mecburiyetindeyim; meselâ, bana bugün sokağa çıkma diyebilir ve ben buna uyarım, uymak zorundayım; çünkü buranın asayişinden, idaresinden, her şeyinden o sorum-ludur... diyordu.

Hiddetli olduğu belliydi. Ne olmuştu, niçin ve kime kızmıştı?.. İlk anda anlayamadım; bir ara benim ismimi de telâffuz ettiğini duy-dum, arkasından bir sofracı geldi:

- Gazi sizi istiyor, dedi.

Kalkıp salona girdim, her zaman olduğu gibi sofranın deniz ta-rafındaki başında oturuyordu; sağında vali Kâzım Dirik, onun ya-nında da Hâcim Muhittin Bey vardı:

- Bak çocuk!.. dedi,

Hâcim Muhittin Çarıklı'yı göstererek:

- Beyefendi Parti müfettişliğinden çekilecekler; senden Parti Ge-nel Sekreterliğine bir istifa mektubu yazmanı rica ediyorlar...

Biraz durdu; Çarıklı'ya baktı:

- Bunu telgraf yapsak daha iyi olmaz mı beyefendi?.. diye sordu.
Çarıklı kabul yollu başını eğdi; tekrar bana döndü:

- Hadi böyle bir telgraf hazırla, getir!.. Beyefendi imza edeceklerdir, emrini verdi.

Tabii telgraf yazıldı, imzalandı ve çekildi.

Ondan sonra Atatürk sabaha yakın bir saate kadar hep Çarıklı ile meşgul oldu; kendisine büyük iltifatlarda bulundu.

Ertesi gün uykudan uyandığını haber alınca yanına girdim; gece olup bitenleri hatırlamıyormuş gibi, hafifçe tebessüm ederek sordu:

- Yahu, dün akşam neler oldu?..

Anlattım; bu sefer ciddileşti:

- Bu büyük bir derdimizdir çocuk! dedi... Bak sana izah edeyim; Ankara'da kulağıma gelen bazı dedikodulardan Vali Kâzım Paşa ile Parti Müfettişi Hâcim Muhittin Bey arasında bir geçimsizlik olduğunu fark etmiş, Hâcim Muhittin Beyin mebusluk ve Parti müfettişliği sıfatlarına dayanarak, Kâzım Paşaya tahakküm etmek (hükmetmek) sevdasına kapılmış olmasından şüphelenmiştim. Buraya işte bunun için, yani durumu yakından görüp incelemek için geldim. Daha ilk temasımda şüphemin yerinde olduğunu hissettim; hele akşam sofraya otururken Hâcim Muhittin Beyin, kendisine yer göstermiş olmama rağmen, valiye tahakküm etmeye (hükmetmeye) davrandığını görünce artık dayanamadım; böylece bildiğin netice meydana geldi.

Hasan Rıza Soyak

Atatürk'ten Hatıralar, Cilt: II, Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul 1973, s. 484 – 485

GAZİ'NİN MUSSOLİNİ'NİN SONU

HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Mussolini'nin değerleri, kusurları sık sık Atatürk'ün sofrasında tartışma konusu olurdu. Atatürk bir akşam:

- Başında kralı bıraktı mı, bırakmadı mı, bir gün görür, demişti.

(İtalya Kralı, sonradan Mussolini'yi Sarayında yakalatmıştı).

Falih Rıfki Atay

'Gidişat', Dünya Gazetesi, Yıl:2, Sayı:531, 19 Ağustos 1953, s.3

"ALLAH BİZE BU TECRÜBEYİ GÖSTERMESİN"

Benim mukabil (karşı) tarafımda, en yakın düşen, çocukluk arkadaş Nuri Conker vardı. O demler, Mussolini'nin nutuklar çekerek, bilhassa bize mütemadiyen taşlar attığı demlerdi. Akdeniz ufukları bulanıktı. Her an Ege kıyılarında bir tecavüz beklemekte idik. Nuri Conker, her halde bunu düşünerek, Atatürk'ün de memnun olacağını tahmin ederek:

- O Mussolini efendi... Antalya'ya gelse de, kumandanız altındaki bu Türk çocuklarının nelere kadir olduklarını bir tecrübe etse... dedi.

Hitap ettiği insan, ömrünce yenilmemiş bir kumandan, felâketlerin en büyüğüne düşmüş bir milleti kurtaran büyük bir meydan muharebesiyle zaferlerini tetviç etmiş (taçlandırılmış) bir başkumandandı.

Saat sabahın beşi... Kafa içkili. Böyle bir zamanda herkes kendini dev aynasında, olduğundan kat kat fazla görür. Ruhda pervasızlık, atılganlık hüküm sürer. Gördüğümüz diktatörlerin hepsi, Conker'in bu kıskırtıcı sözü karşısında, hele böyle saatlerce içilmiş bir gecenin sabahında dünyaya meydan okuyan pervasızlıkla muzafferiyetten ve mütecavizleri hallaç pamuğu gibi atıp, hepsini çil yavruları gibi dağıtıp denize dökeceğinden başka ne der?

Ben de, ancak böyle bir cevap umuyor ve bunu pek tabii bularak, gözlerinin içine bakıyor, bekliyordum. Birdenbire başını çevirdi. Keskin nazarlarla Nuri Conker'e baktı. Yorgunluğun, alkolün tesiri bir anda yüzünden silinmişti, ciddileşti ve hafifçe Nuri Conker'e meylederek, koltuk kenarındaki elini, şöyle okşaya okşaya:

- Allah bize bu tecrübeyi göstermesin Nureddin!... dedi.

Vasfı Rıza Zobu

Niyazi Ahmet Banoğlu, Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, 3.ncü Kitap, Yeni Tarih Dünyası Yayınları, İstanbul 1955, s. 46

GAZİ’NİN CEHALETLE MÜCADELESİ

1934 yılı Nisan ayı; Mussolini İtalya’sının On İki Adalara ve bil-hassa “Leryos” Adasına yığınak yaptıkları ve Anadolu kıyılarına istilâ tehditleri savurdıkları bir ay!

Karargâhı Bornova’da bulunan ve bölgesi Aydın – Söke ve Kuşadası havzasına kadar uzanan 57. Tümenin Kumandanı bulunuyordum; işte bu anda 8, 9, 10 Nisan günleri rahmetli Büyük Kumandan Atatürk, Tümenimiz bölgesine şeref verdiler. Bütün alaylarımıza bizzat manevralar yapturdılar; bu sırada Söke’deki Süvari Alayımıza Kuşadası istikâmetinde bir hareket yaptırmaklığımı ve Alayın İtalyan zeytinyağı fabrikası istikâmetinde ağırmakineli tüfek ateşleri himayesinde mızraklarının al bayraklarını açmış oldukları hâlde bütün heybetiyle bir atlı hücum tertip etmeğimi emrettiler.

Bir harp vaziyetinin gerektirdiği bu hücum o kadar heybetli ve o derecede muvaffakiyetli yapıldı ki güya atlarını tutamayan Mehmetler yağ fabrikasının duvarını dahi aşılar ve bahçesindeki İtalyanlara faşist selâmıyla selâmlattılar. Büyük Kumandan Gazi, bu neticeden pek memnun oldular. Bornova’daki Topçularımızı da görmelerini istirham ettim. 11 Nisan 1934’te teşrif buyurdular.

Alayın 24 topluk bütün varlığıyla ortaya çıkan sakın fakat heybetli duruşunu “Mükemmel!” taltif cümlesinden sonra bizzat istediği hareketleri kendisinin emredeceğini söyleyerek Alayı yürüyüşe geçirttiler. 24 topun toprak üzerindeki izi yalnız iki tekerlekten ibaret; istediği yanaşık hareketler sessiz, sakın tek topmuş gibi akıp gidiyordu. Kısa bir açılma ve mevzilemenin yıldırım gibi bir süratle sona erdiğini görünce:

- Kumandan beyefendi, bu alay vazifesini her zaman başarı ile

yapar; bu alayı görmeseydim çok üzüldüm; teşekkür ederim! dediler.

O gün, bütün arkadaşların bir bayram günü oldu. Alay için de bir “Şeref Günü” olarak kaydedildi.

Akşamı Başyaver Celâl Bey, teftişlerinden pek memnun kalan Atatürk’ün saat 20.00’de akşam yemeğine bütün kumandanları davet ettiklerini tebliğ etti. Gittik: Sofrada askerî kumandanlardan başka İzmir Valisi Kâzım (merhum Dirik) ile İzmir Belediye Reisi Dr. Behçet Salih (Uz) da vardı... Gazi Başkumandan çok neşeli idi; kendi hayatını kendi ağzından ne zevkle dinledik: Hareket Ordusu, Bingazi, Balkan Harbi, Çanakkale, Kafkaslar, Millî Mücadele yılları bir sel gibi soframızda akıp gidiyordu...

Sıra isyanlara ve bunların menşelerine (köklerine); inkılâplarla medenî âlem içerisindeki garplılaşıma ve yükselme yollarına gelince o Büyük Adam ne geniş heyecanla talâkat (dil açıklığı) ve belâgat (güzel söyleme) hazinesine giriverdi. Ağzlarımız açık, kulaklarımız delik, gözlerimiz nur içinde, yüreklerimiz bu büyük şahsiyetin yüreğiyle birlikte çarpan varlıklar hâlinde sabahı boyladık... Sekiz saat sofrada nasıl geçti? Yarab!...

Nihayet kötü, yıkıcı hurafeleri, cehlin (cahilliğin) kösteklediği yükselme yolları üzerindeki kötü telkinleri atarak ilimde, sanatta muasır (çağdaş) medeniyet seviyesine ulaşmak için medenî inkılâplara ihtiyacı belirttikten sonra:

- Arkadaşlar, dedi, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâplar için nurun (aydınlığın) ve münevverin (aydının) yoluna gideceğiz; hedef ve hünerimiz cahil kütleyi de nurlandırarak (aydınlatarak) yolumuzda yürütmek ve onu selâmete (esenliğe) çıkarmaktır. Cumhuriyetimizi, muasır medeniyet seviyesine ulaşmak isteğimizi köstekleyecek herhangi bir referanduma gitmek yalnız cehalet değil, hıyanet olur. Yüzde sekseni ümmî (okumaz yazmaz) bırakılmış bir memlekette inkılâplar plebisitle (halk oyu ile) olmaz!...

İşte hiç unutamayacağım bu 11 Nisan 1934 akşamı hatırasını şuracıkta anlatmayı bir vazife bildim.

Baki Vandemir

"Atatürk'ün Cehaletle Mücadelesi", *Tarih Coğrafya Dünyası Dergisi*, "Atatürk İçin" Özel Sayısı, Cilt: 2, Sayı: 9 – 10, İstanbul 10 Kasım 1959, s. 171 – 172

İNGİLTERE'YE VERİLEN CEVAP

Dil inkılabında; merhum İbrahim Necmi (Dilmen)'nin dileği üzerine, bu mesaiye iştirak etmiştim. Fakat Ankara'ya gidemez, uh-teme (üzerime) düşen vazifeyi yapıp, dosyalar halinde kendisine gönderirdim.

O; Dil Encümeninin Sekreteri, yahut bu mevzuda, Atatürk'ün sağ koluydu.

Bir gün; İstanbul'daki mesailer sırasında aktedilen Dil Kurultayına iştirak için, Dolmabahçe Sarayına çağırılmışım. Henüz azalar ve davetliler gelmediklerinden, Saray methalindeki (girişindeki) büyük merdiven bitişiğinde, bir odada oturuyorduk.

İbrahim Necmi; hemen bütün ömrünü Atatürk'ün yanında geçirdiği için onun nükte ve fikirlerini bize naklederdi. O gün; kahramanlığına dair dinlediğim bir anekdotu, vefatının yıl dönümünde, aziz adını rahmet ve hürmetle anarak; naklediyorum:

Okuyucularımız çok iyi hatırlarlar; Faşistlerin Habeşistan'a saldırdığı sırada, başta İngiltere olmak üzere, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan bir anlaşma yapmış ve bu tedafui (savunma) birliğine "Balkan Antantı" adı verilmişti. Bu blokun reisi Türkiye idi.

Faşistler Habeşistan'ı yuttuktan sonra; aleyhine kurulan bu antantın (antlaşmasının) bozulması için müracaat ve hatta ricalarda bulunup, sefirlerini (elçilerini) kapı kapı gezdirmişti. İngiltere'nin verdiği cevap şuydu:

"Diğer üç devlete -yani Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan- herhangi bir tecavüzde bulunmayacağını İtalya taahhüt ettiği takdirde, İngiltere bu antantın feshine razı olur."

Fakat bu ittifakın reisi Türkiye ve Türkiye'nin başı da Atatürk olduğu için, onun cevabı esas tutuluyordu.

Şimdi, İbrahim Necmi'nin verdiği tafsilatı böylece hülasa ettikten sonra; yine onun ağzından fıkrayı anlatalım:

“Hariciye Vekaleti; bütün dünyada olduğu gibi, politik tabirler, uzun mütalaalarla bir cevap hazırladı!.. Fakaaaat... Atatürk bunu beğenmedi!.. Her meselede yaptığı gibi, arkadaşları arasında münakaşa ile halletmek istedi!.. Birçok zevat Çankaya’da toplandı, meşhur fikir sofrasında; sabaha kadar her kafadan bir ses... Her dilden bir terane... Netice: Sıfır!.. Atatürk hiç kimsenin mütalaasını tasvip etmemişti. Bize:

- Çıkar yolu bulamadık, arkadaşlar!.. dedi. Bilmem ben mi ışık veremedim?.. Sizin gözleriniz mi seçmiyor?..

Mecliste bir an derin bir sükut (sessizlik) oldu. Büyük, siyasi, dahi asker; sigarasından birkaç nefes çekerek tekrar izah etti:

- İngiltere, bermutad (alışılmış) satvetine (büyüklüğüne) mağruren, Akdeniz kıyılarındaki üç devleti küçümsemiş!.. Düşünmüş: Haşmetim karşısında, İtalya kim oluyor ki, bana tecavüze yeltenebilsin?.. Olsa olsa küçüklere hücum eder!.. Onun için cevabı: “Onlara saldırmadığın takdirde, ben razıyım!..” olmuş. Değil mi?..

Artık hepimizin gözlerimiz açılmıştı. Hep birden:

- Evet!..

diye cevap verdik. Atatürk sözüne devam etti:

- Haşmetli İngiltere düşünmemiş ki, bu üç devletin içinde; Faşistlerle, en az kendisi kadar, başa çıkabilecek Türkiye vardır!.. Şimdi, düşünün bakalım, nasıl bir cevap verelim?..

Mecliste bulunan zevatın, birbirinin yüzüne bakarak, bocalaması üzerine; bana döndü:

- Yaz, Necmi!.. dedi.

Kalem, kağıda yaptım.

- Emret, Paşam!..

deyince; o, vakur beyanı, billur ahenkli sesiyle dikte etti:

- İtalya'nın dileğine cevabımız: “İtalya, eğer İngiltere’ye asla tecavüz etmemeyi taahhüt eylerse, antantı feshe razıyız!..”

Salonda müthiş bir alkış koptu."

Necdet Rüştü Efe (İbrahim Necmi Dilmen'den)

"Günün Makalesi: Atatürk'ten Bir Hatıra", *Zafer Gazetesi*, Sene:9, Sayı:2949, 10 Kasım 1957, s.2

AVUSTURYA BAŞBAKANI DOLFUSS'UN NAZİLER TARAFINDAN KATLI

İtalyan Fasişt teşkilâtının kurucusu ve Kara Gömleklilerin Başkanı Mussolini iktidarı eline alıp Başbakan olduğu günlerden beri Türkiye'yi rahatsız etmeye başladı. Sahillerimize en yakın Meis adasında, bilhassa Rodos'ta askerî top arabası üzerine çıkıp, yumrukla-rını sıkıp söylediği nutuklarda, Türk sahillerini işaret ederek:

- Ecdadınızın cennet topraklarında şimdi çobanlar oturuyor; mukaddes ecdat yurdu sizleri dört gözle bekliyor, diye bağırırdı.

Türk devleti de bu tehdit karşısında Ege'de önemli askerî harp manevrası yapmak suretiyle cevap verirdi. Bu manevralar maliyemize yeniden on beş milyon lira tahmil ediyordu (yükliyordu). Bütçe-de karşılığı bulunmayan bu ağır yük, fakir maliyemizin kamburuna bir kambur daha ilâve etmekteydi. Mussolini, gün geçtikçe kudurmakta, tarihe karışan Romalıların varisi olduğunu ileri sürmeye ve ecdadının bıraktığı topraklarda hak iddia etmeye başladı. Sekiz milyonluk son sistem silâhlı ordusu olduğunu, gökyüzünü kaplayan hava kuvvetine sahip kuvvetli bir devlet hâline geldiğini söylerdi. Hava Kuvvetleri Kumandanı Balbo'nun kumandasındaki hava filosuna denizleri aşarak, durmaksızın Amerika'dan İtalya'ya kadar uçuşlar yaptırdı. Avrupa devletlerine de göz dağı vermekten geri kalmazdı. Fransızlar da Mussolini'nin durumundan şüpheye düşüyor; harekâtını takiple bizi gizlice haberdar ediyorlardı. Mussolini küstah bir adamdı. Atatürk'ün şahsına dahi dil uzatırdı. Atatürk de ona "Palyaço." derdi. "Türkleri bir düzine sarhoş idare ediyor." sözüne karşı: "Deliler, sarhoşlardan korkar." cevabını verirdi.

Atatürk, İtalya'dan bahsederken; 'Tanrı'nın Türk milletine muazzam bir devleti mağlup etmek şansını bahşedeceğini, sahillerimi-

ze asker çıkarmanın kolay bir iş olmadığını', askerî bilgisine dayanarak söylerdi. İtalyanlar geldi, geliyor sözleri arasında, Atatürk, bir gece karanlıkta bir Türk torpidosuna binerek İtalyanların iç sahillerine kadar sokulup askerî üslerini yakından gözden geçirip, selâmetle avdet etmişti. Bu haberin akislerini beklerken, Mussolini'nin politikasını takip eden Avusturya Başbakanı Mösyö (Dr. Engelbert) Dollfuss'un bir gece Nazi teşkilâtı tarafından katledildiği havadisi geldi [25 Temmuz 1934]. Haber şimşek süratiyle Atatürk'e yetiştirildi. Haberin geldiği gece, Atatürk'ün sofrasında bulunuyordum. Dollfuss'un öldürülmesine, insanlık namına canı sıkıldı ise de, bu hâdisenin memleketimiz hesabına bir hayır olduğunu da saklamadılar. 'Mussolini'nin başına yepyeni bir iş açıldı. Artık bir zaman bizimle meşgul olamayacağını' söylediler. Hakikaten Mussolini bir zaman bizimle meşgul olmaktan uzak kaldı. Atatürk de icap eden tedbirleri rahatça almaya vakit buldu.

Bir akşam Çankaya Köşkü'nde Atatürk bir ziyafet tertip etmişti. Kadınli erkekli ve danslı bir toplantıydı bu. Ziyafetin en neşeli bir anında Fransız Hariciye Nezaretinden (Dışişleri Bakanlığından) Hariciyemize (Dışişlerimize) gizlice gelen acele başlıklı haberde, Mussolini'nin bol top, tüfek ve mühim bir askerî kuvvet ve donanmasıyla yola çıkmak üzere bulunduğunu, hedefinin Türkiye olduğu bildiriliyordu. Derhal bu haber yayıldı. Neşe namına davetlilerde bir şey kalmadı. Mussolini'nin baskınına uğruyoruz endişesi hâkimdi; tavrını ve neşesini bozmayan yalnız Mustafa Kemal'di. O gafil değildi. İcap eden tertibatı çoktan almıştı. Onun neşeli durması bir emniyet alâmeti sayılıyordu. Büyükelçimiz Vasıf Çınar'dan gelen haber Mussolini'nin Habeşistan'a gideceğini bildiriyordu. İki haber arasında büyük fark vardı. Ziyafet erken sona erdi. Endişeli bir gece geçirmiştik. İlk gözümüzü açtığımız zaman basın; Mussolini'nin Habeşistan'a hücumu geçtiğini bildirdi de hepimizi ağır bir kâbustan kurtardı.

Damar Arıkoğlu

AKADEMİK BİR KONUŞMA

Bu hususî âleminde birçok defa ve bilhassa son zamanlarda il-mî mevzulara da temas ediyordu. Bir gün Ağaoğlu Ahmet, Köprülü Fuat, İsmail Hakkı ve eski Maarif Vekili Hikmet'in bulundukları bir gece sofrasında Atatürk buyurdular ki:

- Bu akşam akademik konuşacağız. Söz verilen ayağa kalkarak söyleyecektir.

Herkes gibi ben de heyecan duydum.

Acaba bana da söz düşecek mi?..

İlk mevzuu şu idi: "Efkârı umumiye (kamûoyu) değiştirilebilir mi? Değiştirilirse ne vasıtalarla değiştirebilir?"

Söz, Köprülü Fuat'a verildi. Ondan sonra Ağaoğlu Ahmet, İsmail Hakkı söylediler. Aşağı yukarı mektep ve matbuat vasıtasıyla efkârı umumiyenin değiştirilebileceği tarzında fikirlerini hulâsa etmişlerdi. Bu cevapların hiçbiri Atatürk'ü tatmin etmedi. Gayri memnun olduğunu hissettiren bir tarzda sıra ile sözlerini kestiler. Yan yana oturduğu Bay Hikmet'e işaret ederek onun da fikrini sordular. O da diğer zevatın fikirlerine bir de masonluğu karıştırdı. İşte o vakit Atatürk:

- Kemal Bey, işittiniz ya, şimdi sıra size geldi... buyurdular.

Ben heyecandan titremeye başladım. Ne diyecektim? Söyleyeceğim sözün nasıl karşılanacağını takdir edemeyenler gibi derin bir tereddüt ve telâş içinde idim.

- Kemal Bey, masonluğun umdeleri (ilkeleri) nelerdir?

Artık cevap vermeliydim. Bilebildiğim, anlayabildiğim kadarını söyledim. Hazır bulunanlardan iki zat:

- Mademki masonluk milliyetçidir, halkçıdır, cumhuriyetçidir, Halk Fırkasının umdeleri de bunlardan başka bir şey olmadığına göre masonluğun hikmeti vücudu (varlık nedeni) yoktur, dediler.

Atatürk tekrar:

- Kemal Bey, ne dersiniz? buyurdular.

Cevap verdim:

- Evet, memleket dahilinde realize etmek istediğiniz yüksek ideal ile masonluğun tahayyül (hayal etmek) ve realize etmek istediği ideal aynı olabilir. Halk Fırkasının umdeleri (ilkeleri) memleket hudutları dahilinde caridir (geçerlidir). İşte maşonluk bu idealin memleket hudutları haricine intişarına (yayılmasına) vasıta olan rasyonel, hissî bir teşekküldür. Bu bakımdan hikmeti vücudu (varlık nedeni) reddedilemez.

Atatürk sükût buyurdular. Biraz sonra:

- Pek iyi Kemal Bey, hangi memleket masonları masonların en bahtiyarındır?

- Diktatör memleketlerinde mason locaları yıkılır, yakılırken, masonlar nefiy (sürülürken) ve imha edilirken Türk millî masonları Ulu Önder'inin ve onun hükûmetinin itimat ve muzaheretine (desteğine) mazhar olmakla daima bahtiyarlık duymuştur. Dünyada en bahtiyar ve mesut masonların Türk masonları olduğunda şüphe edilemez. Masonların bu vaziyetine yakından vakıf olan ecnebi masonlar memleketimizdeki masonların hâline gıpta ettiklerini defaatla (defalarca) söylemişlerdir.

- Reisiniz kimdir?

- Memleket dahilinde sulh ve selâmet tavsiye eden ve bütün cihana hitap ederek bu idealinin tahakkuk ettirilmesini temenni eden zât-ı devletleridir.

Tarzındaki maruzatıma şu tarzda mukabele buyurmuşlardı:

- Ben bu cemiyete girmem. Ben başkalarının yaptığı prensiplere değil, ancak kendi prensiplerime uyarım...

Evet, Atatürk, prensip yaratan ve yarattığı o prensibe sadıkane bağlanan bir şahsiyetti. Bu, Atatürk'ü temeyyüz ettiren (seçkin yapan) bir karakterdi. Doğruluğuna şüphe etmediği fikri daima müdafaa ederdi.

Muterizlerime (itirazlarıma) ilâve etmiştim:

- Masonluğun temsil ettiği yüksek idealin kolayca tahakkuk ettirileceğini kabul etmek istemiyorum. Fakat bu, her memlekette insanlık idealinin tahakkukuna çalışan entellektüellerin bir

araya gelmesine, yaklaşmasına hizmet etmesi bakımından faydalı olabilir.

Atatürk, bu sözüme hararetli bir ihtarla:

- Hayır Kemal Bey, sen bunu söylemeye mezun (izinli) değilsin. Günün birinde insanlık idealinin tahakkuk ettirilemeyeceğini kabul etmek doğru değildir. Beşeriyetin günün birinde bu mesut neticeye erişmesi gayri varit değildir (olamaz).

Bana, yanlış düşündüğümü ihtar eden bu hitap, beşeriyet için refah ve saadet düşünen Atatürk'ün insanlık hakkındaki yüksek ve asıl bir düşüncesinin ifadesi idi. Atatürk, beşeriyet için daima bizim fevkalbeşer (insanüstü) telâkki (kabul) ettiğimiz ideallerin tahakkuk ettirebileceğine iman eden asıl bir insandı. Ölünceye kadar da öyle düşündü, öyle kaldı. Atatürk, Türk milletinin kalkınmasını hazırlayan içtimâî reformları her şeyin üstünde tuttu. Bu mevzulara temas edildiği geceler, sofrada birbirinden çok farklı iki âlemi birlikte yaşatırdı...

Mim Kemal Öke

Niyazi Ahmet Okan (Banoğlu), "Ulu Atamızın Son Günleri", Yedigün Mecmuası, Sene: 6, Cilt: 12, No: 303, 27, Birincikânun 1938, s. 10

HÜRRİYET ÂŞIKI MUSTAFA KEMAL

Bir akşam sofrasının hararetli bir devresinde Mustafa Kemal şahsî hürriyetinin birçok kısımlarından mahrum edilmesi acısını hüznü dolu ifadeleriyle şöyle anlattı:

- Şimdi siz buradan ayrılır istediğiniz yerde gezer dolaşırsınız. Benim gözümle bunun ne büyük saadet olduğunu bilemezsiniz. Hâlîme bakın. Malik olduğunuz bu hürriyetten mahrumum. Cumhur-reisiyim. Ama köşeye atılmış ve hürriyeti mahdud (sınırlı) bir insanım. Bütün eğlencem akşamları soframa topladığım arkadaşlara münhasırdır (ayrılmıştır). Haydi şimdi buradan ayrılıp bol bol dolaşın, istediğiniz yerlere girin çıkın, arzu ettiğiniz gibi eğlenin. Ben de bunun hayaliyle müteselli olurum, dedi:

O akşam hepimiz sofradan erken ayrıldık.

Damar Arıkoğlu

Hatıralarım-Milli Mücadele, Tan Gazetesi ve Matbaası Yayınları, İstanbul 1961, s. 350

“YENİ ADIN DAMAR OLACAKTIR”

1934 yılı Ağustos ayı ortalarında Yalova kaplıcalarında Atatürk'ün sofrasında bulunduğum bir akşam canlı, neşeli konuşmalar sırasında bana dedi ki:

-Zamir Bey! Ecdat yadigarı Arıkoğlu soyadını beğeniyorum. Arık temiz manasındadır, sen benim arkadaşımsın, Zamir ismini söylediğim zaman karşıma ufak tefek bir şey geliyor. Hem de zamir, ismi işarettir (işaret zamiridir). Ben bu adı değiştireceğim, soyadına uygun bir isim buldum. Hem de o kadar yakışır ki.

Ben ve diğer davetliler, Paşanın ağzından çıkacak kelimeyi sabırsızlıkla bekliyorduk.

- Yeni adın Damar olacaktır. Temiz bir ailenin temiz bir damarı.. Çok münasip ve sana yakışacak bir isimdir; çok imreniyorum, kabul ediniz, dediler.

Büyük insanın kalabalık bir mecliste bana yaptığı iltifat çok büyüktü. Derhal:

- Emredersiniz Paşam, dedim.

Yine bir hayli taltiflerde (iltifatlarda) bulundular, meclis biraz daha devam ettikten sonra nihayete erdi.

Otelime döndüm. Kendi kendime, daima iltifatlarını benden esirgemeyen Atatürk, bu akşam da neşeli bir anında bana teveccühlerini (ilgilerini) esirgemediler deyip, sadece işin burada kalacağını tahmin ederek uykuya daldım.

Ertesi gün saat 19.00'da Köşkün adamlarından birisi, Atatürk'ün beni çağırdığını ve mesai odasında beklediğini bildirdi. Derhal gittim, nazik bir insan; hoş, beşuş (gülümseyen) bir çehre ile beni kabul etti ve yakınında bir yer gösterdi. Benden başka da kimse

yoktu. Hususi sigarasından ikram etti. Mevzu; dün akşam ismimin Damar'a çevrilmesine intikal etti.

- Dün akşam sofrada isminiz etrafında konuştuğum ve değişmesi için teklif ettiğim sözlerim ciddidir. Mahkemeye müracaat edip resmen değiştirmek lazımdır. Mahkemeler isim değiştirmekte müşkülât çıkarırlar. Cumhurreisi emretti, dersiniz, kolaylıkla mahkemeden karar alırsınız, dediler.

Cevabımda iltifatlarına teşekkür ettikten sonra:

- Paşam bu isim değişikliği bazı müşküllerle beni karşı karşıya bırakıyor. Emlak, arazi sahibiyim. Bunların tapu kayıtlarının durumları ne şekil alacaktır? Bunları yeni isme göre düzeltmek hayli bir iş gibi geliyor, dedim.,

- Bunlar düşündüğünüz gibi ehemmiyetli şeyler değildir. Hepsi kolaylıkla halledilecek mesailendir (meselelerdendir), dediler.

Bir müddet daha konuştuktan sonra birlikte büyük salonda hazırlanan sofranın başına gittik, mutat zevattan başka profesörlerden Ahmet Ağaoğlu, Sadri Maksudi Beyler de vardı. Onlara da yeni ismini bildirdi. Beni tebrik ettiler.

Damar Arıkoğlu

Hatıralarım-Milli Mücadele, Tan Gazetesi Matbaası, İstanbul 1961, s.365-366

YUGOSLAVYA KRALININ ÖLDÜRÜLMESİ

Bir akşam, daha sofraya oturulmamıştı. Tevfik Rüştü Aras ile bilâdo oynuyorlardı. Aras'ı telefonda çağırdılar. İçeriye dönerken:

- Paşam, dedi. Size canınızı sıkacak bir haber vereceğim: Yugoslavya Kralını (Alexandre) öldürmüşler.*

Teessürlerini daima saklamayı bilen Ebedî Şef kıpkırmızı olmuştu, ayakta duramadı:

- Gelin, sofrada konuşalım,dedi.

* Ekim 1934

O gece, akşamın yedisinden sabahın tam yedisine kadar büyük-
lerimizi çağırarak onlarla ne kadar titiz bir takayyütle (dikkatle) ko-
nuştüğünü, onlara direktifler verdiğini görerek hayret içinde kal-
mıştım.

O gece alınması kendilerince gerekli görülen tedbirlerin ne ka-
dar derin bir görüş eseri olduğunu sonradan çıkan hâdiseler bize
pek iyi anlatmıştı. O akşam bu tedbirleri alının çizgileriyle, erken
ve anlaşılmaz bir ihtiyat gibi karşılayanlardan değerli bir zat, gene
bir gün bunun bir keramet olduğunu huzurlarında itiraf etti.

Artık sabah olmuş, gün yayılmıştı. Sofrada dört beş kişi kal-
mıştık.

- Acıktınız galiba, dedi.

Harbiye'den beri çok sevdiğini söylediği fasulyeli pilâvla mu-
hallebi ve kavun geldi. Sabahın tam yedisinde böyle tatlı bir akşam
yemeğinden sonra:

- Uykunuz geldi, artık, size müsaade. Ben Çakmak'ın – Mareşa-
limiz o gece İstanbul'da Yavuz zırhlısında bulunuyorlarmış– intiba-
larını almadan yatamayacağım, demişlerdi.

Naim Onat

*"Atatürk'ten Birkaç Hatıra", Ulus Gazetesi, 10
Kasım 1939, s. 11*

"ATATÜRK" ADI

Onun Atatürk adını alması üzerinde konuşulduğu sırada orada
değildim. Bu yolda karar verildikten sonraki akşam onun sofrasın-
da bulunuyordum. Bu kararı bildirdi ve düşüncemi sordu.

-Mustafa Kemal adıyla parlak zaferler kazandınız, ün saldınız,
çürümüş bir imparatorluktan dipdiri bir cumhuriyet çıkardınız, bü-
yük devrimler yaptınız, bu adı bırakmak doğru olmaz, dedim.

Atatürk yalnız şu karşılığı verdi:

-İbn-i Sina'ya neden kızılıyorsun?

Ben işi anlamıştım:

-Doğru, dedim ve tartışma kesildi.

Bu olayı onun keskin ve adamına göre çok etkili ve inandırıcı tartışma yollarından birini göstermek için anıyorum.

Yusuf Hikmet Bayur

Atatürk Hayatı ve Eseri 1, Güven Basımevi, Ankara 1963, s.VI; "Atatürk'ten Anılar", *Belleten*, Cilt:XXXVII, Sayı:148, Ekim 1973, s.457

"ATATÜRK" ADI

Soyadı Kanununun çıkacağı günlerde bir akşam yemeğinde Atatürk'ün sofrasında idim. Konuşma sırasında Atatürk adını alacağını ve artık kendisinin öyle anılması gerektiğini söyledi.

Hepimiz, bütün dünya ve hatta tarih Gazi Mustafa Kemal adına alışmış olduğunu ve bu ad değiştirmenin şaşırtıcı olacağından doğru sayılamayacağını söyledim.

Karşılık olarak dedi ki:

- En ünlü Türkler İbn-i Sina, El Biruni gibi yabancı adlarla tanınmışlardır, bunların Türklüğünü ispat için de uğraşıp duruyoruz. Bu duruma bir son vermek gerekir. Ben başlıyorum.

Yusuf Hikmet Bayur

"Atatürk" Adı", *Türk Dili Dergisi*, Cilt:III, Sayı: 26, Ankara, 1 Kasım 1953, s. 64

"ATATÜRK ADINI ALACAĞIM"

Bir akşam yemeğinde, Gazi;

- Atatürk adını alacağım, dedi.

İtiraz ettiler:

- Memleket, dünya, tarih "Gazi Mustafa Kemal"i tanıyor. Ona nasıl dokunulur?

Atatürk cevap verdi:

- En tanınmış Türkler, yabancı isimler taşıyorlar. İbni Sina gibi, Elbiruni gibi... Bu yabancı isimlerin karşısında, bunların Türk olduklarını ispat etmemiz lazım geliyor ve ispat için de uğraşıp duruyoruz. Buna son vereceğim ve kendi adımla başlıyorum!

Ve Gazi Mustafa Kemal o gece Atatürk'tü. Ertesi gün kanun vakayı tasdik etti. Onun kanuna bu kadar nazı geçebilirdi.

Midhat Cemal Kuntay

"Büyük Adamlar ve Ölüm: Atatürk'ün Büyük Ölümü", Son Posta Gazetesi, Yıl:24, No:5637-2733, 10 Kasım 1953, s.5

MUSTAFA KEMAL, "ATATÜRK ADINI PEK BEĞENMİŞTİ"

Atatürk, "Mustafa" adlı bütün arkadaşlarını severdi. Buna mukabil (karşılık) "Kemal" adalarına aynı muhabbeti göstermezdi. Kemallere karşı duyduğu soğukluk da yalnız "Ali Kemal'e münhasır (sınırlanmış) değildi.

Atatürk adını pek beğenmişti. Soyadı kanunu çıkarken, "şöhret kazanmış ve alem (simge) olmuş isimlerin kaynağı ne olursa olsun muhafaza edileceği" kaydı konmuştur. Bir gün huzurunda şöyle bir müzakere (görüşme) oldu:

Hazır bulunanlardan birisi:

-Mustafa Kemal adı, bütün dünyada on beş yıllık sürekli bir neşriyat (yayın) ile ebedileşmiştir. Bunu değiştirerek yeni bir isim alırsanız...

Atatürk derhal sözü kesti:

-Bana verilen adın yarısı Türk kelimesidir. Türk adı tarihin başladığı günden beri dillerin ve kulakların alıştığı bir namdır. Ben bu adın büyüklüğüne sığınıyorum. Bu sıfatımla da övünüyorum.

Münir Hayri Egeli

"Büyük Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar", Tasvir Gazetesi, Sayı:816, 10 Kasım 1947, s.4

ATATÜRK MÜ? GAZİ ATATÜRK MÜ?

Bir akşam Çankaya'nın sofra sohbeti "Gazi" unvanı üzerine açılmıştı. "Atatürk mü?", "Gazi Atatürk mü?" denmeli idi.

Şimdi bu satırları yazan, o zaman şu tarihî fıkrayı nakletmişti:

"Napolyon bir aralık kendine bir unvan düşünür, ve şanına lâ-yık bir tek unvan bulur, ve buna heveslenir: Sezar.

Fakat sonra gelen Sezarların bu unvanı küçülttüklerini düşünerek, bundan vazgeçer ve gene "Napolyon" kalmayı tercih eder."

Hasan Cemil Çambel

"Avrupa'nın Sıhhatli Adamı", Dünya Gazetesi, Yıl:2, Sayı:540, 31 Ağustos 1953, s.2; Makaleler, Hatıralar, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 84

ATATÜRK KENDİSİNE "ATA"

DENMESİNİ SEVMEZ VE İSTEMEZDİ

Adının ikiye bölünerek kendisine yalnızca "Ata" denmesini Atatürk sevmezdi ve istemezdi:

- Arap harfleriyle olsaydı, yazıda olsun anlaşılırdı; Türk harfleriyle (ta) ile (tı) bir yazılıyor. Türk kelimesi de kaldırılınca ister Türkçe "baba" manasına gelsin, ister Arapça "bahşiş" demek olan ve bizde isim olarak kullanılan manada alınsın. Benim adım; şu Atâ Beylerin, Atâ Efendilerinki gibi bir isim oluyor. Halbuki benim soyadım ne Ata, ne de Türk! Sadece "Atatürk." Böyle ikiye bölünerek söyleneceğini bilseydim, başka bir soyadı alırdım. Israr ettiniz; Paşalığı, Gaziliği bıraktık, Atatürk olduk, şimdi o da çok görülüyor, bana Ata diyorlar... der ve doğrusu üzüldü.

Ben, Atatürk'ün bu üzüntüsüne birkaç defalar şahit oldum.

Şükrü Kaya

Görüşler: "Atatürk Kendisine "Ata" Denmesini Sevmez ve İstemezdi", Hürriyet Gazetesi, Yıl: 6, No: 1997, 10 Kasım 1953, s. 3

“BENİM ADIM ATATÜRK!”

Atatürk'ün sinirlendiği mühim bir nokta var: Gazetelerde, kendisine “Ata” dendiğini okudukça şöyle derdi:

- Benim adım Ata değil, Atatürk'tür! Bazı gazeteler neden böyle yazarlar?

Bir hâtıra Atatürk'e böyle dedirtirdi:

“Atâ Efendi adlı birisi varmış... Vergi borcundan dolayı kendisi takibata uğrayınca, cübbeyi, kovuğu atıp kendisini nehre atmış, kaçmış imiş!”

Ata lâfını işittikçe, okudukça:

- Aklıma hep o Atâ geliyor, derdi.

Atatürk'e, Ata denilmesin!

Şükrü Kaya

“Benim Adım Atatürk”, Yazar: Yekta Ragıp Önen, Dünya Gazetesi, Yıl: 2, Sayı: 611, 10 Kasım 1953, s. 5

BİR SOYADI VERME OLAYI

Sofrada idik. Atatürk bana sordu:

- Hangi soyadı aldın?”

Cevap verdim:

- Eski bir aile ismiğimiz vardır: “Koca Memi”...

Atatürk, “Memi”nin “Memo” ve “Memiş” gibi, Arapça “Muhammed”den geldiğini söyledi ve ekledi:

- Ben sana tam Türkçe bir isim vereyim; Hamdullah'ın tercümesi: Tanrıöver...

Atatürk, bu adı kendi eliyle bir kağıda yazdı, kağıdı sofranın üstünde duran gümüş bir tasın içine koydu ve:

- Her ikisini yadigarım olarak sakla, dedi.

Hamdullah Suphi Tanrıöver

“Atatürk'ten Hatıralar”, Yücel Dergisi, Yıl: 8, Cilt.

XVI, Eylül-I. Teşrin – II Teşrin, Sayı: 91 – 92 – 93, 1942, s. 51

SEYRÜSEFAİN'İN ADI "DENİZ YOLLARI"

Bir akşam beni yemeğe davet etmiş, işim dolayısı ile Köşke biraz geç gitmiştim. Köşke vardığımda kendilerini ve misafirlerini sofrada bulmuş, sağında oturan Afet Hanımın sağındaki sandalye boş bırakılmış, beni oraya oturtmuşlardı. Bir şeyler konuşuluyor, arada bir gemi işletmesi gibi sözler geçiyordu, eğilerek Afet Hanıma sordum:

- Bahis nedir?

- Seyrüsefain'in Türkçesi araştırılıyor.

Şöyle bir şey hemen aklıma gelivermişti ki bunu eğilerek Afet Hanımın kulağına fısıldadım:

- Canım Havayolları, Karayolları gibi bu da Denizyolları olmaz mı?

Afet Hanım eğilerek bu sözlerimi Atatürk'ün kulağına söyleyince Atatürk, bahsi hemen değiştirdi.

Ertesi sabah gazeteler şu haberi veriyorlardı:

"Seyrüsefain adı değişmiş, Denizyolları olmuştur."

Fahrettin Altay

Görüp Geçirdiklerim On Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası, İnsel Yayınları, İstanbul 1970, s. 496-497

FELSEFE, HAYAT, MİLLİ VAZİFE

Günlerden bir gün sofrasında felsefe bahsi açıldı. Hazır bulunanların hepsine ayrı ayrı sordu, çeşitli izahların hiçbirisini beğenmedi. Bu defa kendisinden izahını rica ettiler. Cevabında:

- Felsefe; çölde sıcak kumlar içinde cayır cayır yanan, tutuşan, dili, damağı kuruyan seyyahın ufukta teşekkül eden ılgımı (serap) su zannederek arkasından koşmaya benzer, dediler.

Yine böyle bir sofrada hayatı tarif ettiler. Bu mevzuda tanınmış birçok ilim adamlarının kitabını okumuş:

- Hemen hepsi, hayat: “İnsan dünyaya ağlayarak gelir ve ağlayarak da göç edip gider (ölür), ikisinin arası da ıstırap doludur.” diyor.

Kendi kendime, şu hâlde hayat mânasız, kıymetsiz bir şeydir, dedim. Bu sırada elime başka bir âlimin kitabı geçti, hayatı diğerleri gibi tarif ediyor yalnız, “İkisinin ortası ıstırap arasında, neşeli vakitleri kendisine temin edenler mesut kimselerdir.” diyor. Bu fikri çok beğendim. Fert olsun, millet olsun neşeyi elden bırakmamalıdır. Neşe enerji kaynağıdır; neşesiz bir milletin yaşamaya hakkı yoktur, işte akşamları soframa topladığım zevatla geçirdiğim tatlı saatler, ilim adamının bildirdiği gibi mesut anlarımdır. Bununla milleti-me örnek olmak istiyorum. Neşesini bırakmamalıdır.”

Üçüncü bir hâtıram çok mühimdir. Millî vazifede devletin yüksek makamını işgal edenler, Atatürk’ün bu vasiyetini asla hatırandan çıkarmamalıdır. Dediler ki:

- Millî sınırlarımız içinde nüfusumuz yirmi beş milyona yükselirse, hariçten uğrayacağımız tecavüz ve taarruzu karşılar, memleketi müdafaa ederiz. Nüfusumuz elli milyonu bulmadıkça sınır ötesi maceralara kapılmak cinnettir, memleketimize ve milletimize büyük fenalıktır. Bu maceradan uzak kalmak ve hazer etmek (sakınmak) lâzımdır.

Damar Arıkoğlu

*Hatıralarım, Tan Gazetesi ve Matbaası Yayınları,
İstanbul 1961, s. 349- 350*

ATATÜRK’ÜN BAŞ İLKESİ : İYİMSERLİK

Atatürk’ün bize yadigâr bıraktığı birtakım “ilke”leri vardı. Bunların başında şimdi “iyimserlik” dediğimiz “optimisme” gelir. Her idealist, her hakikî milliyetsever gibi ve hatta herkesten ziyade o büyük adam, aynı zamanda büyük bir “iyimser”di. Bize münasebet geldikçe:

- Ben hayatımın hiçbir anında, nekbet (karamsarlık) nedir, tanımadım, derdi.

Demek ki onun ilkelerinden biri, hatta birincisi "iyimserlik" idi. Öyle olmasaydı yedi düvele (devlete) karşı koyup Anadolu'yu kurabilir ve kuvvetli Türkiye Cumhuriyeti'ni yaratabilir miydi?

...Benim gibi Atatürk'ün sofrasında bulunan arkadaşlarımız hatırlarlar:

O, büyük adam:

- Nüfusumuz kırk milyonu bulunca kendi başımıza da kalsak kurtulduk demektir. Çünkü dört milyon asker çıkaracağız. Dört milyonluk Türk askeri ne demektir? derdi.

Ali Canip Yöntem

"Atatürk'ün Baş İlkesi İyimserlik", Yakın Tarihimiz Dergisi, Cilt:3, Sayı:34, İstanbul 18 Ekim 1962, s. 225 , 227

ATATÜRK AĞLIYORDU

Bir akşamdı: Belki de gayet tabii bir akşam... Ama bende hatırası çok derin olan bir akşam. Sofrada arkadaşlarına ekseriya mevzuları millî, vatanî ve ilmî olan tatlı ve heyecanlı hatıralarını anlatıyor. Bir taraftan radyoda güzel bir müzik çalıyor ve şarkı okunuyordu. Bir ara Atatürk'ün gözleri birdenbire buğulandı ve sonra yaşlar akmaya başladı. Atatürk ağlıyordu.

Bu hâl benim merakımı artırdı. Acaba Atatürk neden ağlıyordu? O şarkı neden ona bu kadar tesir etmişti? Bir hayli düşündüm, üzül-düğüne üzül-düm. Ertesi günü daima olduğu gibi odasına elini öpmeye gittim. O da mutadî veçhile (her zamanki gibi) bana gecemin nasıl geçtiğini sordu. Ben de merak ettiğim geceki ağlamalarından bahisle:

- Bir şarkı okunurken çok ağladınız, acaba niçin bu şarkı sizi bu kadar üzdü, merak ettim, dedim.

Yüzüme her vakitki munis bakışlarıyla baktı ve yalnız:

- Bana bir sigara ver çocuğum, beraber Çiftliğe hava almaya gidelim, dedi.

Birkaç dakika sonra otomobilde yaveri merhum Cevat Abbas da olduğu halde beraber Çiftlik yolunda ilerlerken, Atatürk eski yaverine:

- Cevat hani Anadolu'ya ilk çıktığımız vakitler otomobilde seninle bir marş okurduk. Haydi onu yine beraber okuyalım, dediler.

"Dağ başını duman almış"

Hep beraber marşı okumaya başladık. Bir ara Atatürk'ün sesi değişti. Yüzüne baktım, gözleri yaşla dolu. Atatürk yine ağlıyordu.

Evet bu gözyaşları vatan aşkının gözyaşları idi. Sükûtle geçen bir iki dakikadan sonra benden yine bir sigara istedi, verdim. Atatürk'ün geceki gözyaşlarının sebebinin şimdi anlamıştım.

Sabiha Gökçen

"Atatürk Ağlıyordu", Hürriyet Gazetesi, Şene: 6, No: 1997, 10 Kasım 1953, Atatürk İlâvesi, s. 4

MUTLU BİR DALGINLIK

Savaşın sıkışık zamanlarında orduda bozgun yaratabilecek davranışları, komutanların hemen o anda kendi elleriyle ölümle cezalandırmaları bir görenektir. Birinci Cihan Savaşı'nda gerekli gereksiz bu yola sapan bir komutan dile düşmüştü.

Bir gün Atatürk'ün sofrasında bu konu ele alınmış tartışılıyordu. Kendisi bu çareye hiçbir zaman başvurmadığını, bu yola sapanların çoğunlukla beceriksiz ve duygusuz kişiler olduğunu söyleyerek:

- Bir kez, az kalsın birini öldürüyordum, fakat umulmadık bir unutkanlık beni bu kara lekeden kurtarmış oldu

diyerek, olayı anlattı:

"Kurtuluş Savaşının başında, herkesin kendini sorumsuz birer baş saydığı o günlerde bir tanıdığının, hiçbir hoşgörülükle bağışla-

namayacak ağır, çok ağır bir suç işlediğini haber almış. O denli üzülmüş ve öfkelenmiş ki ne olursa olsun, o herifin cezasını kendi eliyle vermek için önüne geçilmez bir hırsa kapılmış. Hemen arabasına binerek suçlunun kırdaki evine koşmuş. Yolda giderken de, pantolonunun arka cebinde duran tabancasını kolaylık olsun diye paltosunun cebine aktarmış.

Arabayı uzaktan görüp tanıyan adam, konuğunu buyur etmek üzere evin kapısını açarken Atatürk de bahçe kapısından içeri girmiş. Hemen o anda tabancasını çekmek için elini arka cebine atmış, cebi boş!

Tabancasının yerini değiştirmiş bulunduğunu hatırlayınca dek adam işi anlamış, hemen geri dönerek arka pencereden atlamış ve o semtin bağları içinde görünmez olmuş."

Atatürk, onu adalette karşı karşıya bırakmaktan başka bir şey yapamadığını anlattıktan sonra sözünü şöyle bitirmişti.

- İşte, elimi kana bulamak gibi bir kara lekeden beni bu mutlu dalgınlık kurtarmıştı.

Mehmet Ali Ağakay

*Atatürk'ten 20 Anı, Türk Dil Kurumu Yayınları,
Ankara 1963, s. 22 - 24*

"KÂMİL ADAMLAR"A SAYGI

Atatürk, bir kısım din adamlarının hürmetkârı ve dostu idi. Bunların arasında belli başlı iki ismi hatırlamak isterim... Bu zatlardan biri, Rıfat Börekçi, diğeri de Trabzon müftüsü Cudi Efendidir. İkisinden bahsederken Atatürk, "kâmil adamlar" tabirini kullanırdı ve bir gün:

- Eğer, her sarıklı onlar gibi olsaydı... diye hayıflandığını bizzat işittim.

Atatürk'ün şahsen hürmet ettiği bir sarıklı da Abdülaziz Mecdi Efendi idi.

Atatürk'ün ömrünün son senelerinde idi. Bir gün kendisine,

Abdülaziz Mecdi Efendinin, Soğanağa mahallesindeki evinde tekke açtığını, birçoklarının oraya devam ettiğini ve hatta bu arada benim de bulunduğumu söylemişler. Bir gün bana:

- Hayrola, İstanbul'da bir tekkeye mi devam buyuruluyor? diye alaylı bir sual sordu.

Ben maksadını önce anlayamadım. Sonra işi öğrenince, Abdülaziz Mecdi Efendiyi bir baba dostu ve kamil bir alim olarak tanıdığımı, kendisine sık sık gidip elini öpmek ve duasını almaktan zevk duyduğumu söyledim. Etrafındakiler, bir fırtına bekliyorlardı. Atatürk dikkatle baktı. Samimiyetimi anlayınca:

- İyi ediyorsun, dedi. Mecdi Efendi eli öpülecek adamdır.

Münir Hayri Egeli

"Bilinmeyen Atatürk'ten Hatıralar", Millet Gazetesi, Sayı:129, 29 Temmuz 1948, s.11

ATATÜRK'ÜN BİR İFTAR SOFRASI

Yine bir gün, Çankaya'da rahmetli Rifat Börekçi ile konuşuyorduk. Vakit akşama yaklaşmıştı:

-Efendi hazretleri, dedi. Sizi akşam yemeğine alıkoymak istedim. Fakat, bu akşamki soframız sizi ağırlayabilecek neviden değildir. Davetliler de size âyar olacak kimseler olamayaacaktır. Önümüzdeki Ramazanda rica edeceğim bir akşam, şerefi alinize bir iftar tertip ettireceğim. Müsaade ederseniz...

Rifat Efendi merhum, bunu sadece bir iltifat telakki (kabul) ederek, Atatürk'ün nezaketine bir misal olarak müteaddit (çeşitli) yerlerde nakletmişti. Fakat, Atatürk vadini unutmamış, Ramazan gelince, bir akşam, gayet mahdud davetlilerle merhum Rifat Börekçi'yi iftara çağırmıştı. O gün sofrada bulunan bir aşınamdan (tanıdığımından) aldığım tafsilat da çok şayanı dikkatti (dikkate değerdi).

"Rahmetli Atatürk, küçük bir iftar sofrası tertip ettirmiş, simidinden pidesine kadar her teferruatı ayrı ayrı şahsen meşgul olarak hazırlatmış. Sofraya vaktinden evvel oturmuş ve iftar sofrasının say-

gı sükutuna bilhassa itina etmiş. Fakat, tesadüfen top, duyulmamış. Nihayet, saatin geçtiğini görünce, telefon edilmiş ve top atıldığı öğrenilerek iftar edilmiş.

Bunun üzerine Atatürk, Ankara'nın birkaç yerinde top atılmasını bizzat ve Hocaefendinin yanında emretmiş ve demiş ki:

-Zaman ilerledi. Şehirler çok büyüdü. Top bile artık modası geçmekte olan bir vasıta oluyor. Acaba iftarı ilan için daha ileri bir çare düşünülemez mi?

Rifat Efendi merhum da:

-Zamanı Resulullah'da top yoktu. Fakat, topun icadı onun bu işte kullanılmasını temin ettiği gibi, onun yerini tutacak daha yeni bir çarenin de kullanılmasında isabet vardır.

Cevabını verince, Atatürk:

-Ben, zatıalinize işte böyle düşüncelerinizle de ayrıca meftunum (tutkunum)!.. diye iltifat etmiş."

Münir Hayri Egeli

"Atatürk'ün İftar Sofrası", *Millet Gazetesi*, Sayı:128, 22 Temmuz 1948, s.13

BEKLENİLMEYEN BİR YANIT

Atatürk sofrada her akşam ya önemli bir konuyu ele alarak konuklarıyla tartışır, ya da savaş anılarından söz açar, gözlemlerini anlatır, çeşitli yönlerden eleştirmeler yapardı.

Bir akşam, Birinci Dünya Savaşı'nda Dördüncü Ordu Komutanı bulunan rahmetli Cemal Paşanın yanlış tutumları üzerinde duruyor ve yurda çok pahalıya mal olan bu tutumları üzüntü ile anlatıyordu.

Bir aralık, konuşmaları herkes dikkatle izlerken, Atatürk arkadaşlardan birinin uyuklamakta bulunduğunu görür. Bu sofraya toplananları gecenin geç saatlerine dek sürdüğünden, ara sıra, istemeyerek bu duruma düşen arkadaşlar görülürdü. Atatürk bu hâli anlayış-

la karşılamakla birlikte uyuyanı uyarmak için adıyla seslenerek ona konu ile ilgili bir soru yöneltirdi. Bu kez de öyle yaptı:

- Abdülkadir, sen ne dersin?

Kendisine seslenilen, (Türk) Dil Kurumu başuzmanlarından Abdülkadir İnan'dı. Hemen gözlerini açarak hiç beklenilmeyen şu yanıtı verdi:

- Ben onun büyüklüğünü bir sözünden anlamıştım.

Ortalıktaki havaya hiç uymayan bu karşılık herkesi şaşırttı. Atatürk alaylı, biraz da öfkeli bir sesle:

- Ya öyle mi? diye sordu. Anlat bakalım, ne imiş o söz? dedi.

İnan, hiç telâş etmeden anlatmaya başladı:

- Çarlık yıkılmış, biz de Türkistan'da bir Cumhuriyet kurmaya çalışıyor, bir yandan da komünistlerle uğraşıyorduk. Cemal Paşa oraya kadar gelmiş, bilir bilmez işlerimize karışmaya koyulmuştu. Bir gün sabrımız taşı, kendisine şöyle dedik: "Anadolu'daki kardeşlerimiz ölüm kalım savaşında. Türkiye kurtulmazsa Türkistan'ın bağımsızlığı neye yarar? Siz buralara gelmek için orasını nasıl bırakabildiniz?"

Cemal Paşa bu kınayıcı çıkışımıza kızmadı, gülümseyerek güvenli güvenli; "Orada Mustafa Kemal Paşa var." dedi. İşte o söz..."

Merak edilen o sözü açıklayınca dek güvensizlikle dinlenen İnan, açıklamasını böyle umulmadık bir şekilde bağlamış ve uyuklama suçunu Atatürk'e bağışlatmıştı.

Mehmet Ali Ağakay

*Atatürk'ten 20 Anı, Türk Dil Kurumu Yayınları,
Ankara 1963 s. 29 - 31*

NURİ CONKER'İN DOĞUM YILDÖNÖMÜ

Atatürk arkadaşlarıyla şakalaşmayı severdi. Bir gün Atatürk'ün yanında iken Nuri Conker'e bir tel yazısı gelmişti. Conker yazıyı okudu ve gülümsedi.

Atatürk:

- Hayrola, iyi bir haber mi?

diye sorunca, aralarında şöyle bir konuşma geçti.

- İyi, Paşam.

- E! Söyle, biz de sevinelim.

- Bugün benim doğum yıldönümüm de, çocuklar "tebrik" ediyorlar.

- Yaa! Çocukların her yıl bu saygısızlığı yaparlar mı?

- Nasıl saygısızlık, Paşam?

- Nasıl olacak! Yani her yıl bir yaş daha kocadığını yüzüne vururlar mı?

Atatürk'ün bu son sorusu üzerine Conker, sanki büyük bir gafletten uyanmış gibi ortalığa doğru şöyle söylendi:

- Sahi yahu! Ben şimdiye kadar işin farkına varmamıştım! Vay külhaniler vay!

Ve gülüşüldü.

Mehmet Ali Ağakay

*Atatürk'ten 20 Anı, Türk Dil Kurumu Yayınları,
Ankara 1963, s. 28 - 29*

ATATÜRK'ÜN BİR ÇIKIŞMASI

Bir akşam, nedense kızmış bulunduğu Ahmet Cevat'a sofrada oldukça çıkışır, arkadan da bir barış girişi olmak üzere bir şiir okumasını söyler.

Ahmet Cevat, Atatürk'ün böylece uzattığı barışçıl eli itercesine Sâdi'nin "*Ne deveye binip gezerim, ne de katır gibi yük altına girerim, ne uyrukları olan bir hükümdar, ne de hükümdarın uşağıyım.*" anlamına gelen

"Ne ber üştür be-süvârem

Ne çu ester zîr-i bârem

Ne hudâvend-i raiyyet

Ne gulâm-ı şehriyârem"

dörtlüğünü okuyuvermez mi!

Bile bile mi, yoksa düşünülmeden mi yapıldığı pek belli olmayan bu yakışıksızlık üzerine herkes donup kalır. Şimdi Ahmet Cevat'ın başına yıldırımlar yağacağından korkulurken Atatürk, büyük bir serinkanlılıkla Fazıl Nazmi'ye seslenir.

- Profesör! Ahmet Cevat'a sen karşılık ver, yoksa ben vereceğim!

Fazıl Nazmi, Atatürk'ün gösterdiği bu serinkanlılık altında yatan öfkeyi seziyor ve kendisine düşen ödevin önemini anlıyor. Birkaç saniye belleğini yokladıktan sonra o da, *"İnsanlar birbirine muhtaç olmaktan kurtulamaz, boğaz bile bir yudum su için elin ve ağzın yardımına başvurur."* şeklinde yeni dile çevrilebilen şu beyti okur:

*"Reha kabil değildir gayre muhtaç olmadan adem
Gülûv himmetkeş-i dest-ü dehendir bir içim suda"*

Atatürk bu karşılığı yeter bulur, Fazıl Nazmi alkışlanır, olay da böylece tatlıya bağlanmış olur.

Mehmet Ali Ağakay

*Atatürk'ten 20 Anı, Türk Dil Kurumu Yayınları,
Ankara 1963, s. 31 – 32*

İRAN ŞAHI RIZA PEHLEVİ'NİN HATASI

Birinci Dünya Harbinden sonra İran tahtında bulunan Kaçar Hanedanından Ahmet Şah'ı tahtından indirip [1921] Avrupa'ya nef-yettiği (sürgün ettiği) günlerde Atatürk, Rıza Pehlevi'ye gönderdiği samimî ve dostane tavsiyesini hususî sohbetinde şöyle anlattı:

- İran'da yeni bir inkılâp yapmak; İran milletinin ruhunda ve vicdanında müspet bir yenilik husule (meydana) getirmek istiyorsa, taca ve taht'a rağbetten uzak kalmasını, Cumhuriyet ilân etmesiyle hakkında çok hayırlı olacağını, hem de kuvvetli bir duruma gireceğini bildirdim. Adam geri kafalı. Dünyada hükümdarlığın iflâs ettiğini görecektir derin bilgisi yok, nasihatimi tutmadı... İran'ın ve ailesinin başına dert açtı. Memlekete bir yenilik de getirmedi.

Getirdiği inkılâp tebdili saltanata inhisar etti (saltanat değişikliği üzerinde oldu).

Nitekim o büyük Atatürk'ün görüşleri tahakkuk etti. Rıza Pehlevi, şahlığında tac ve tahtından uzaklaştırıldı...

Damar Arıkoğlu

*Hatıralarım, Tan Gazetesi ve Matbaası Yayınları,
İstanbul 1961, s. 350 – 351*

"BEN NE YAPTIM?"

Yine gece sofralarından birinde totaliter devlet şeflerinden birinin parlemanla (parlamento ile) münasebetinden bahsediliyordu. Bahsin sonunda biraz düşündükten sonra:

- Ben ne yaptım, onlar ne yaptılar? dedi ve sustu.

Başka bir mütalâa (düşünce) dermayan etmedi (ortaya koymadı).

...Bir gün hatırımda olmayan bir münasebetle demişti ki:

- Ben istese idim derhal askeri bir diktatörlük tesis eder ve memleketi öyle idareye kalkıştım. Fakat ben istedim ki milletim için modern bir devlet tesis edeyim ve onu yaptım.

Yusuf Ziya Özer

*"Bazı Hatıralar", TTK Belleten, Cilt: III, Sayı: 10,
1 Nisan 1939, s. 287-288*

ATATÜRK'ÜN İSMET İNÖNÜ'YE GÜVENİ

Atatürk'ün, İsmet İnönü'ye olan güven ve sevgisinin derecesi her türlü tahminlerin fevkinde (üstünde) idi.

İsmet İnönü'nün memleket idaresindeki yüksek vukuf (bilgi) ve tecrübesinden bize daima bahsederdi.

Bir akşam, İnönü'nün de hazır bulunduğu bir toplantıda demişti ki:

- Eğer biz, bir nebze istirahat imkânını bulabiliyorsak, bu, munhasıran (yalnız) İsmet İnönü'nün iş başında bulunduğuna emin olmamızıdır.

Bu emniyetimiz, bir an için zâfa uğrasa, siz beni şimdikiñden bambaşka şartlar içinde görürdünüz!"

İsmet İnönü, Şef'inin bu iltifatına, ayağa kalkarak teşekkür etti.

Salâh Cimcoz

*"Salâh Cimcoz Anlatıyor", **Yakınlarından Hatıralar**, Salâhaddin Güngör, Gençlik Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 92*

"İSMET İNÖNÜ BİR GÜN..."

Yalnız, bir defa, kalabalık bir mecliste:

- İsmet İnönü'yü bir gün yurt başında göreceksiniz. Onun dirayetli politikası, her şeyi yolunda götürecektir, demişti.

Atatürk, besbelli ki o sözü, bu günleri (İkinci Dünya Savaşı günleri) düşünerek ve kastederek söylemişti.

Yahya Galip Kargı

*Salâhaddin Güngör, "Yahya Galip'ten Hatıralar", **Cumhuriyet Gazetesi**, 18 inci Yıl, Sayı: 6191, 10 Ekim 1941, s. 6*

"İSMET PAŞA ŞEFTİR"

Bir gece... Sofrada... Atatürk'ün yanında nasıl oldu ve ne mü-nasebetle idi bilmem. İsmet İnönü'nün bahsi geçti. Atatürk, bu bahisle derhal alakadar olarak etrafındakilere İnönü hakkındaki düşüncelerini uzun uzun anlattı. Akabinde (ardından) elini masaya vurmuştu. Umumi dikkati üzerine tevcih etmek (çekmek) istediği zaman böyle yapardı. Bir saniye sonra, onun en gür sesiyle şu sözleri söylediğini işittik:

-İsmet Paşa, şeftir. Ve daima şef olarak kalacaktır. Ben onu sı-

rası gelince kendi yerime reisicumhur intihap ettireceğim (seçti-receğim)!

Bugünkü milli şefimizin o zamanki Kalemi Mahsus Müdürü Vedit de o gece sofrada idi. Atatürk, bu sefer ona döndü:

-Söylediğim sözleri, kendisine benim tarafımdan gidip tebliğ ediniz!

Onların birbirilerini nasıl sevdiklerini benim kadar kimse bilmez! Atatürk için İsmet İnönü, tam manasıyla ideal bir devlet adamı idi. Kaç kereler ağzından işitmişim:

-Eğer İsmet Paşanın iş başında bulunduğuna emin olmasaydım, siz beni bugünkünden bambaşka bir vaziyette görecektiniz. Bir nebze istirahat etmek imkanını bana veren şey onun çalışkanlığına, dirayetine olan hudutsuz itimadımdır!

Bu sözleri sık sık vesileler bulup tekrar ederdi.

Salih Bozok

Salahaddin Güngör, "Salih Bozok'un Ölümü Mînasebetiyle Bazı Hatıralar", Yeni Mecmua, Seri:3, Cilt:6, Sayfa:106, 8 Mayıs 1941, s.6

İSMET PAŞANIN, ATATÜRK'E MİNNETTARLIĞI

Görülüyor ki İsmet Paşa, Atatürk'ün sağlığında sıralı sırasız, alkollü alkolsüz, her fırsatta " Beni kurtardın, imdadıma yetiştin!" diye Atatürk'ün dehasını, önderliğini itiraf eder, onu daima müşfik bir sima bilirdi.

Sırası gelmişken buna dair bir hatıramı daha nakledeyim:

Bir yaz günü Atatürk maiyetine Profesör Giritli Nazım ve Salih Bozok Beylerle beni alarak Adalara doğru bir motor gezintisine çıkmışlardı. Heybeliada önlerine geldiğimiz zaman o esnada Heybeli'de oturan İsmet Paşayı ziyaret arzusunu izhar ettiler (gösterdiler). Gittik. Akşam yemeğinde orada kaldık.

Sofrada yabancı kimse yoktu. Çok samimi ve neşe içinde içiliyor, İsmet Paşa da büyük bir neşe ile iştirak ediyordu. Atatürk bir

aralık İsmet Paşadan sitayişle (övgüyle) bahsederek ona iltifat etmek istedi. İsmet Paşanın bu iltifatlardan çok memnun olduğu görülüyordu. Nitekim bir an çok mütehassis oldu. Atatürk'ün elini iki elinin arasına alarak ve yüzüne sürerek:

-Atatürk! Atatürk! Sen çok büyük adamsın! Bu memleketi yalnız sen kurtardın! Kül haline getirilmiş bir memleketi ele aldın, bu hale getirdin! Canım ne uzağa gidiyorsun. Benim elimden tuttun, beni yoktan var ederek bu hale getiren sen değil misin? Eğer ölürsem sana kemiklerim minnettar olacaktır, diyor, ağlaya ağlaya elini öpüyordu.

Şafak atmıştı. Motorun arkasındaki kanepeye oturan Atatürk, İsmet Paşayı yanına aldı. Motor hareket etti. Her ikisi de uyumaya başlamışlardı. Salih ile birlikte üzerlerini örttük ve karşılardaki koltuklara oturduk. Arkadaşım ile aramızda şöyle bir muhavere (konuşma) geçmişti:

Ben - Salih, bu akşamki manzara beni çok mütehassis etti.

Salih - Ya beni?

Her ikimiz de - Aferin İsmet Paşaya! Haddini ve vaziyetini biliyor, bunu itiraf ediyor. Minnettarlığını ne güzel izhar etti (gösterdi)! diye bu hareketine hayran olmuştuk...

Ali Kılıç

"Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor!", Milliyet Gazetesi, Yıl:2, Sayı:544, 16 Kasım 1951, s.7

"...TALİH BANA DAHA ÇOK YARDIM ETTİ..."

Evet, Atatürk, memleketini ve milletini çok severdi. Halk kütlelerini uyandırmak için elinden gelen her şeyi yaptı. Bir gün, yemek esnasında kendisine sordum:

-Diğer büyük adamlar da memleket için çalışsalar, yurdumuz için bu daha iyi olmaz mıydı?

Buna, cevabı şu olmuştu:

- Onlar da, bu sevgili vatan için çalıştılar... Fakat, talih bana daha çok yardım etti... Bana bu, Tanrı'nın bir lütfudur kardeşim...

Makbule Atadan

Yasar Yula, "Kardeş Gözü İle Büyük Türk Atatürk!..", **Zafer Gazetesi**, Yıl:2, No:556, 10 Kasım 1950, s.6

ATATÜRK MAZİDEN HOŞLANMAZ BİR ADAM DEĞİLDİ

Sizce Atatürk'ün lider, inkılapçı olarak ve ilmin inkişafı (gelişmesi) hususundaki rolü nedir?

Çok büyüktür. Bir defa, öz Türkçeyi ortaya atması büyük bir harekettir. Çünkü, bizi bu suretle, benliğimize getirdi. Yarı Arap, yarı Farsça, yarı Frenkçe bir dille bir millet, millet olamaz. Tarihe bakınız; dilini kaydetmiş hangi millet "Ben, varım!" diyebilmiştir.

Sonra, Latin harflerini ortaya koyması en büyük bir eserdir. Bugünle yarının, geçmişin kötülükleriyle arkasını kırıp attı ve ileriye gösterdi.

Şunu da ilave edeyim ki, Atatürk maziden hoşlanmaz bir adam değildi. Mesela: Cengiz'i, Aksak Timur'u, Yıldırım'ı, Fatih'i çok met-heder ve sofrasında ekser (çok defa) bunlardan bahsederdi. Yıldırım için bir defa şunu söylediğini hatırlıyorum:

- Bir gün ressamlar kahramanlık simasını kaybederlerse Yıldırım'ı alsınlar, yapıversinler.

Aksak Timur'u da çok akıllı bulurdu ve bir gün şunu da dediğini hatırlıyorum:

- Ben, dedi. Timur zamanında olsaydım, onun yaptığını yapabilirdim; onu söyleyemem, fakat o benim zamanımda olsaydı, belki daha fazlasını yapabilirdi.

Mahmut Esat Bozkurt

Aziz Ozan, "Atatürk Demokrat İdi, O; Asla Diktatör Değildi", **Tan Gazetesi**, Sekizinci Yıl, No:2596, 10 Şubat 1942, s.4

KÜLTÜREL TÜRKÇÜLÜK MESELESİ

Dil devriminin önemli bir noktasına gelmiş olduğumuz günlerde idik. Türk Dil Kurumu Merkez İdare Heyeti üyeleri sık sık Çankaya'ya çağırılıyorlardı. Sofra sohbetlerinde en çok dil konusu ele alınmakla beraber, Atatürk dünya barışını ilgilendiren siyasî hâdiselere ara sıra temas ederdi.

Bir akşam, o yılın son aylarındaki Rus-Japon münasebetlerinden söz açıldı. Atatürk yeni konular ortaya çıkınca Ahmet Cevat Emre ile şakalaşmaktan hoşlanırdı. O gün gene Ahmet Cevat'a:

- Siz Harbiye'de okudunuz. Askerlikten anlarsınız. Japonlar, Ruslara karşı savaşa girecek olurlarsa hangi istikamette harekete geçeceklerini tahmin edersiniz? diye sordu.

Ahmet Cevat Emre:

- Muhakkak Sibiryâ istikametinde hareket ederler, cevabını verdi.

Atatürk bu tahminin yanlış olduğunu söyledi; ve: "Japonların Moğolistan üzerinden Türklerle meskûn ülkelere doğru hareket edeceklerini" belirtti; bunun siyasî, askerî sebeplerini birer birer açıkladı.

Sofrada oturanlardan Prof. Saim Ali Dilemre Japonların son yıllarda yayınladıkları "Turanlı Uluslar Haritası"na dair bilgi sundu; "kendilerini Turan ırkından sayarak Malezya ırkıyla münasebetleri olmadığı iddiasında bulunduklarını" ilâve etti.

Atatürk iddianın emperyalist devletlerce uluslara medeniyet götürdüklerini ileri süren sömürgecilerin şimdi taktik değiştirdiklerine dikkatimizi çekti. Bu taktik gereğince ırk kardeşliği, yahut mahkûm zümrelere, ezilmiş proleter sınıflara içtimaî adalet temin etmek gayreti güder davranılarak büyük kitlelerin iğfal edilmesine uğraşıldığını izah etti.

Atatürk'ün eski arkadaşlarından Müfit Bey (Özdeş) yanımdaydı. Ben öteden beri kendisiyle konuşur, Türklük davası hususunda dertleşirdim. O da bana "eski bir Ocaklı ve Türkçü" olduğunu söyleyerek gönlümü alırdı. Bu toplantıdan birkaç gün önce aynı konuya temas etmiştik. Ben:

- Eski bir Ocaklı ve Türkçü olduğunuzu söylüyordunuz ama, neden Hükûmet mülteci Türklerin hürriyet ve istiklâl davası uğrunda yayınladıkları dergileri kapatırken kimse ağzını açmıyor; Mecliste bir tenkit sesi yükselmiyor; üstelik siz de kendi payınıza susuyorsunuz? demiş, biraz sitem etmiştim.

Müfit Bey o akşam münakaşa hararetlenince benim söylediklerimi hatırladı; ve yumuşak bir şekilde nakletti.

Atatürk, gülümseyerek yüzünü bana çevirdi:

- Demek Abdülkadir Bey bizi protesto ediyor, öyle mi? diye lâ-tife etti.

Sonra sakin, ikna edici bir eda ile konuşmaya başladı. Türkiye'nin durumunu, Dünya Türklüğünün tarihi, kültürel münasebetlerini tahlil etti. Şu dakikada o tahlillerinin zengin teferruatını hatırlamıyorum. Yalnız umumî mealini, yanılmadığımdan emin olarak, özetleyebilirim. Atatürk fikirlerini şöyle açıklamıştı:

- Rusya'dan bize sığınan siyaset adamları soydaşlarımız, kardeşlerimizdir. Dünyanın gittikçe karışan ve gittikçe tehlikeli bir istikbâle yönelen tutumu muvacehesinde (karşısında) bizim durumumuza hususî bir önem vermelerini beklemek hakkımızdır. Şunu da takdir etmeleri lâzımdır ki, Türk milleti Kurtuluş Savaşı'ndan beri, hatta bu savaşa atılırken bile, mahkûm milletlerin hürriyet ve istiklâl davalarıyla ilgilenmeyi, o davalara müzaheret etmeyi (yardımcı olmayı) benimsemiştir. Böyle olunca kendi soydaşlarının hürriyet ve istiklâllerine kayıtsız davranması elbette tecviz edilemez (uygun bulunamaz). Fakat milliyet davası şuursuz ve ölçüsüz bir dâva şeklinde mütalâa ve müdafaa edilmemelidir. Milliyet davası siyasî bir mücadele konusu olmadan önce şuurlu bir ülkü meselesidir. Şuurlu ülkü demek müspet ilme, ilmî usullere dayandırılmış bir hedef ve gaye demektir. O hâlde propagandalarda müspet usullere müracaat etmek şarttır. Hareketlerin imkân sınırları ve sıraları mutlaka hesaba katılmalıdır. Türkiye dışında kalmış olan Türkler ilkin kültür meseleleriyle ilgilenmelidirler. Nitekim biz Türklük davasını böyle bir müspet ölçüde ele almış bulunuyoruz. Büyük Türk tarihine, Türk dilinin kaynaklarına, zengin lehçelerine, eski Türk eserlerine önem

veriyoruz. Baykal ötesindeki Yakut Türklerinin dil ve kültürlerini bile ihmal etmiyoruz.

Atatürk bu noktadan başlayarak kültürel Türkçülük meselesinin muhtelif cephelerine geçti; sonra tahlillerini birer birer toplayarak tekrar dil konusuna döndü.

O gece, her zaman olduğu gibi, büyük Atatürk'ün fikir, iman, irade çağlayanı hâlinde taşan sözlerini hayranlıkla dinledim.

Abdülkadir İnan

*"Bir Çankaya Hatırası ve Kültür Meselesi", **Türk Yurdu Dergisi**, 50. Yıl, İkinci Cilt, Sayı: 290, Kasım 1960, s. 3; "Atatürk ve Dış Türkler", **Türk Kültürü Dergisi**, Yıl:2, Sayı: 13, Kasım 1963, s. 114 - 115*

SOFRA SONUNDA AFFEDİLENLER

Bir sabah, gün doğarken, sofraya dağılmış... Atatürk, her zaman-ki gibi, misafirlerini Köşkün dış kapısına kadar geçirip uğurlamış ve yatmadan önce bir at gezintisi yapmak istemiş...

Başyaver Binbaşı Celâl Öner ile nöbetçi yaveri süvari yüzbaşı Cevdet Tolgay, yorgun ve uykusuz olduğunu göz önüne alarak kendisini ata binmekten vazgeçirmeyi düşünmüşler; binmek istediği atın topalladığını, birkaç günden beri tedavi altında bulunduğunu söylemişler... Israr etmemiş, yatak odasına çıkıp yatmış... Fakat merak etmiş... Uyandıktan sonra sorup soruşturmuş... Atın sapasağlam olduğunu öğrenmiş, tabiatıyla sinirlenmiş, bu suretle oyalanmış olmak, ona pek dokunmuş... Hâdiseyi bana hayli üzülererek hikâye etti.

Ben:

- Belli ki arkadaşlar, sizi rahatsız olmaktan korumak istemişler, kusurlarını iyi niyetlerine bağışlayınız...

Ricasında bulundum; üzerinde fazla durmadı.

O akşam misafir davet etmedi; Köşkün üst katındaki hususî salonda, küçük bir masada Nuri Conker'le baş başa yemek yemeyi tercih etmişti; yanlarında bir de Afet Hanım vardı. Gece geç vakit beni emretmiş, gittim:

- Yarın bunun icabını yaparsın!

diyerek elime şu yazılı emri verdi:

"Hasan Rıza Soyak! Başyaver Celâl ve Yaver Cevdet'in vazifelerine nihayet verilmiştir, kendilerine tebliği... K. Atatürk"

Yanından çıkarken:

- Bak beri, diye seslendi. Fakat her hâlde kendilerinin arzu ettikleri ve memnun olacakları başka vazifelere tayinlerini de temin etmelisin!...

Sonradan öğrendiğime göre Atatürk konuşma arasında yanındakilere, bu arkadaşlara kızdığını belli eden sözlerle, sabahki hâdiseyi anlatmış. Başyaver Celâl, bir müddet evvel, hem Nuri Beyle, hem de Afet Hanımla ayrı ayrı birer Avrupa seyahatinde bulunmuştu; nedense her ikisi de Celâl'in bu seyahat esnasında bazı hareketlerinden hoşnut olmamıştı, kendisinden ufak tefek şikâyetleri vardı, Celâl'den söz açılınca onlar da şikâyetlerini arz etmekten kendilerini alamamışlar. İşte bu hava içinde emir yazılmış..

Ertesi sabah günlük işler hakkında mâruzatta bulunmak üzere huzuruna çıktığım zaman mutadî veçhile:

- Ne haber? diye sordu.

- Müsaade buyurursanız, önce Başyaver Celâl ile Yaver Cevdet'in emrettiğiniz şekilde, başka vazifelere nakillerine dair düşüncüklerimi arz etmek istiyorum, dedim.

Eliyle işaret ederek sözümü kesti, yüzü hafifçe kızarmıştı, önüne bakarak:

- Hayır, hayır... Zahmet etmeye lüzüm yok dedi. her ikisi de yerlerinde kalacaklardır. Yalnız kendilerine katî olarak ihtar et, bir daha bu gibi çocukça hareketlerde bulunmasınlar...

Yerimden kalktım; mümanaatına (engel olmasına) rağmen elini öptüm, o arkadaşlar adına teşekkür ettim, mesele kapandı.

Hasan Rıza Soyak

Doğumundan Cumhuriyetin İlanına Kadar Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri,

Hayat Yayınları, İstanbul 1964, s. 19 – 21; Atatürk'ten Hâatıralar, Cilt: I, Yapı Kredi Bankası A. Ş.; İstanbul 1973, s. 17 – 18

“MİLLET” KELİMESİNİN KÖKENİ

Atatürk, sık sık dildileri ve tarihçileri yemeğe çağırır, geç vakitlere kadar ilmî bahisler üzerinde konuşmalar yapılırdı. Yine böyle bir gün (Fuat) Köprülü ile münakaşa eden ve Rumcanın Türkçeden çıktığını söyleyen bir profesör (Ahmet Cevat Emre değil), “millet” kelimesinin aslının Türkçe bir kelimedenden geldiğini söyledi. Orada bulunan Naim Hazım, birdenbire atılarak:

- “Millet” kelimesinin aslı “yol” dan gelmiştir, dedi.

Atatürk, kelimenin kökünün “il” olduğunu ortaya attı. Her iki-si de kendi davalarında ısrar edince sonunda Atatürk:

- Siz bu kelimeleri masa başında uydurdunuz ben, masaya gelmeden uydurdum, dedi.

Besim Atalay

“Besim Atalay’dan Atatürk’e Ait Hâatıralar”, Yakın Tarihimiz Mecmuası, Yıl: 1, Cilt: I, Sayı: 13, 24 Kasım 1962, s. 399

“YIRT ŞUNLARI...”

Bir gece geç vakit, sofracıardan biri, Atatürk’ün beni istediğini telefonla bildirdi, saate baktım; ikiye yaklaşıyordu. Kalktım, giyinip Köşke gittim.

Mevsim yazdı; sofa yeni Köşkün ortasındaki havuzun bir kenarına kurulmuştu. Misafirlerin çoğu (Türk) Dil Kurumu üyelerindendi. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da sofrada idi.

Ben gittiğim zaman Dil Kurumu üyelerinden biri, her hâlde bazı-larının telkiniyle, daha evvel yazılmış bir yazıyı yüksek sesle okuyordu.

Atatürk’ün işareti üzerine sofranın bir köşesine ilâştım; okuna-nı dinledim. Yazı, dildeki değişiklikleri uygun bulmayan, Dil Kuru-

mu'nun çalışma metotlarını beğenmeyen bir zat tarafından (Hüseyin Cahit Yalçın) Kurum'a karşı yapılmış olan tenkit ve tarizlere (dokundurmalar) cevap mahiyetinde idi; ilmi bir münakaşada hiç yeri olmayan bir eda ile ve gayet kırıncı bir lisanla yazılmıştı.

Okuma bitince Atatürk bana döndü:

- Bunu al, yarınki Ulus gazetesine konulmasını temin et ve bana haber getir!... dedi.

Kağıtları aldım, büroma gittim. Yazıyı tekrar dikkatle okudum; asıl konu ile hiç ilgisi olmayan birtakım şahsî hücumlarla doluydu. Ve kullanılan lisan cidden ağırdı.

Okurken; Büyük Adam'ın "İçki sofrasında olanların, yazılanların ve konuşulanların gene orada kalması lâzım geldiği" yolunda her zaman, her vesile ile tekrarladığı sözleri de hatırlamıştım. Bunun üzerine bu yakışıksız yazıyı gazeteye vermekte acele etmemek kararına vardım. Ertesi sabah bu hususta tekrar emrini isteyecektim. Fakat "Neticeyi bana haber ver." demişti. Kalktım, Köşke girdim, sofraya doğru yürürken göz göze geldik; hemen sordu:

- Oldu?...

- Evet efendim, yarın neşredilecektir.

Arkasından da ilâve ettim:

- Zaten bugünkü gazete çoktan bağlanmış, hatta basılmış bile...

Sofradakilerden biri söze karıştı:

- Fakat bugünkü gazete bu sabah çıkmadı mıydı?

Sükûnetle:

- Hayır beyefendi; dedim. O sizin dediğiniz dünkü gazetedir; saat yirmi dörtten beri yeni bir gün, yani bugün başlamıştır. Makale (Atatürk'e bakarak) emir buyurdukları gibi yarınki gazeteye konulacaktır.

Atatürk kakhaha ile gülmeye başladı, yavaş yavaş bu hâl bütün sofraya yayıldı...

Gülüşmeler arasında zarif adam bana dönerek ve göz kırparak lâtife etti:

- Başvekil olacak adamsın, çocuk!...

Bu lâtife, kahkahaların tazelenmesine sebep oldu.

Artık sofra dağılıyordu, ben de Köşkten çıkmak üzereydim... Şükrü Kaya Bey arkamdan yetişti; her zamanki sevimli bâli ve ince-liğiyle lâtifeyi tamamladı:

- Hasan Rıza, temenni et ki Atatürk'ün iltifatı şayi olmasın (du-yulmasın). Bilirsin, bunun şakasına dahi tahammülümüz yoktur. (O zamanki Başvekili kastederek) Duyarsa gittiğin gündür...

Atatürk o gün öğleye doğru uyanmıştı; makale elimde, yatak odasına girdim. Beni görünce sordu:

- Elindeki kağıtlar nedir?

- Gece sofrada yazılmış olan yazı, efendim!

Gülümseyerek emretti:

- Yırt şunları yahu!... İş tatlıya bağlamıştın ya...

Hasan Rıza Soyak

Doğumundan Cumhuriyetin İlanına kadar Fo-toğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri, Hayat Yayınları, İstanbul 1964, s. 18-19; Ata-türk'ten Hatıralar, Yapı ve Kredi Bankası A. Ş. Yayınları, İstanbul 1973, s. 16 - 17

'HALKIN DA SÖZ HAZNESİNE GİRECEĞİZ'

İkinci Türk Dili Kurultayı, yazı dilinde bir karara varma ve du-rulma devrini açmıştı.

Halk ağzından toplananlar da aynı sonucu vermişti. Çünkü hal-kımızın, birkaç cönk (şiir dergisi) ve ilâhî kitabını bir yana bırakır-sak okuyacak kitabı yoktu. Yalnız kitabı değil, toplum yaşayışının kolay ve olağan kıldığı düşünce aktarışı bile olamıyordu. Çünkü nü-fusun köylere dağılmış olan üçte ikisi her türlü uygarlık ışığından yoksun, izbelik bir yaşayış içinde idi.

Atatürk, bu gerçeğe erince bir akşam, sofradan iki saat önce be-ni Köşke çağırdı. Dil bakımından Türk köylüsünü tanıtmamı istedi. Kısaca anlattım:

- Uzun süre, içinde yaşadığım Türk köylüsü, çok az sözcük kullanır. Sözlüğü çok dardır. Yuvarlak rakamla söylemek gerekirse bu sözlüğün bütün ana sözcükleri -yazı diline bakarak- ancak beş yüzü bulur. Oysaki ulusal kültürün halk tabakasına (çiftçi, esnaf, maden ve el işçileri gibi) teknik erlerine seslenen yazı ve konuşma dili üç bin sözcüğü geçer. Ortaokul öğretim dili ise yedi bini bulur. Herhangi maddeyi veya fiili bir soyut anlamla ilgilerek ifade etmek veya herhangi bir soyut anlamın maddî veya amelî hayatta oluşunu, gelişimini, başkalarıyla ilgilerini vasıflandırarak anlatabilmek için, gereken dar sözlüğün, sözcük tutarı bu sayıdan aşağı düşemez. Düşerse onunla istenen veya düşünülen şey ifade edilemez. Köylüleri okutamadığımızın başlıca ve tek sebebi budur.

Atatürk, üzgün üzgün dinledi:

-Şimdi senden iki şey istiyorum. Birincisi, şimdi söylediklerini, bu akşam sofrasında söylemek. İkincisi de bu bakımdan bana Türk köylüsünü anlatmak.

O akşam, sofrada bilginler kadrosu tümdü. Atatürk, sözü açtı ve bana dönerek:

- Fikriniz? dedi.

Ben de kendisine, evvelce söylediklerimi aynen tekrarladım.

Atatürk birden, kesin bir bildiri ile:

- Ne yapalım istiyorsunuz? Yanlış yolda mıyız ki? dedi.

Bir süre sustu ve aynen ekledi:

-Halka inip -ne kadar az faydalı olursa olsun- onların da söz haznesine gireceğiz.

Bu anlayışlı çıkışma çalışanların hem gayretini artırmak, hem gönüllerini almak içindi.

Hasan Reşit Tankut

BİR DİLCİLİK DERSİ

Bütün büyük medenî dillerin sözlüklerine en üstünkörü bir gözle bile bakıldığı zaman yabancı menşeli kelimelerin pek çok olduğu görülür; sözlükler içlerine aldıkları bütün kelimeleri millî sayarlar, yabancı menşeli olanların etimolojisini verirler, nereden geldiklerini işaret ederler; büyük diksiyonerler de dilsel elementler de gösterilir.

Atatürk, bir yandan Hatay'ı almak için, bu mukaddes ve sarsılmaz kararına muhalif olan Başvekili değiştirmeyi düşünürken, -vücudunda karıncalanmalar, hatta burun kanamaları ile tehdide başlayan hastalığa hiçbir telaş göstermeden- bir yandan da sofrasına davet ettiklerine dilbilimi dersleri vermekle uğraşıyordu.

Bir akşam Naim Hazım Onat'tan bir Arapça gramer istedi. İki üç akşam sonra, kendisine verilen Arapça gramerden Arap fiilinin yirmi şu kadar paradigmasını (emsilesini) kopya edilmiş olarak sofraya getirip Naim Hazım'a okuttu:

- Ketebe, yektübü, kitaben, kâtibun, mektubun, lem yektüb, lemma, yektüb, en yektüb, len yektüb, iktüb...v.s.

Okuma bitince şöyle buyurdu:

- Kitap, kâtip, mektup, benim; kalanları Arabındır!

Ve ilâve etti:

- Kitaba bitik, kâtibe bitikçi... diyemezsiniz; dersiniz onlar yabancı olur. O gibi kelimeler Uygur sözlüğüne girer. herkesin bildiği, söylediği, yazdığı kitap, kâtip, mektup Türkçedir!

Dil bilimi (lengüistik: linguistique) denilen ilmin bu bahse ait dersini bundan daha iyi kavranacak, kafalara girecek surette, hiçbir lengist (dil bilimci) veremezdi.

İleride yabancı menşeli kelimelerin kullanışla millileştiğini göreceğiz.

Ahmet Cevat Emre

Atatürk'ün İnkılap Hedefi ve Tarih Tezi, Ekin Basım Evi, İstanbul 1956, s. 53- 54; *İki Neslin Tarihi*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960, s.346-347

"MARAZ" KELİMESİ ÜZERİNE

İlmi araştırmaların son günündeydi. Atatürk bizi sofralarına davet etmişlerdi. Ben –maalesef- birkaç dakika gecikmiştim. Bu müddet zarfında büyük Şef muhterem İsmet İnönü'nün de davetli bulunduğu sofrada o gün meşgul oldukları 'maraz' (hastalık) kelimesinin etimolojisini anlatmışlar. Fakat ben bu istifadeden mahrum kalmıştım.

Bir müddet sonra İnönü:

- Atatürk'üm müsaade buyurursanız Onat'a bir sual soracağım, dedi.

Ve bana maraz kelimesinin nereden geldiğini sordu.

Ah... Ben bu kelimenin nereden çıktığını asıl sonra anladım, daha şimdi anlıyorum. O menhus (uğursuz) kelime büyük Atatürk'ün kafasına girmeden bağrına saplanmıştı.

...Dil bahisleri üzerinde yorulmadan ve usanmadan saatlerce çalışırdı. Bir gün kendisine, kalbimin bütün samimi heyecanıyla hitap ettim:

- Atatürk'üm dedim. Siz bu millete sayısız eserler verdiniz. Yalnızca bu millete bağışladığınız dil ve tarih aşkı, bu millete kendi dil ve tarihini öğretmiş olmanız bile sizi ebedileştirmeye yeter.

Naim Hazım Onat

"Dil Fakültelerinde Atatürk Günü'nde Naim Hazım Onat'ın Konuşması", Ulus Gazetesi, 16 Şubat 1938, s.7

"BENİM İÇİN CANINI VERİR MİSİN?"

Dün gece Atatürk'teydim. Sofrada ...de vardı. Atatürk'ü yüzüne karşı fazlaca övdü. Atatürk sıkıldı. Sonunda ona:

- Beni sever misin? diye sordu.

- Çok severim efendim.

- Benim için canını verir misin?

- Sizin için canımı nasıl veririm Atatürk?

Atatürk tabancasını çıkardı cebinden ve ona verdi.

- Çek. Kendini vur, dedi.

Adam şaşırdı. Bizler de bakakalmıştık. Adam tabancayı evirdi, çevirdi, gülümsedi, geri verdi.

Atatürk bundan sonra:

- Mehmet, Mehmet... diye askerlerden birini çağırdı.

Nöbetçi erlerden biri içeri girdi. Atatürk ona:

- Beni sever misin? diye sordu.

- Severim Paşam.

- Benim için canını verir misin?

- Veririm Paşam.

- Bu tabancayı sana versem kendini vur desem, vurur musun?

- Vururum Paşam.

Atatürk tabancayı Mehmetçiğe verdi.

- Çek, dedi.

Mehmetçik hiç tereddüt etmeden silahı şakağına dayadı, tetiği çekti. Ama tabanca dolu çıkmadı. Atatürk:

- Türk askerini ben, işte bunun için severim, dedi.

Perihan Arıburun (Yusuf Hikmet Bayur'dan)

*"Hikmet Bayur", Yusuf Hikmet Bayur Armağanı
1985'ten Ayrışım, Türk Tarih Kurumu Bası-
mevi, Ankara 1985, s.75*

ATATÜRK'ÜN BİR ERLE GÜREŞMESİ

Atatürk'ün sinirine dokunulmadığı zamanlarda, ne kadar mütevazı, hatta gönül alıcı ve mahviyetkar (alçak gönüllü) bir ruh hali taşıdığını belirten bir hadiseyi de nakledeyim:

Ankara'da, Çankaya Köşkünde bir kış gecesi... Dışarıda buram buram kar yağıyor. Köşkün alt kattaki büyük salonunda, Atatürk'ün

çağırttığı Ankara Palas orkestrasının şefi meşhur Veli'nin kemani dinleniyor.

Bir aralık, kapıyı açarak, dışarı çıkan Atatürk, birkaç adım ötede, kara bulanmış bir vaziyette nöbet bekleyen Mehmetçiği görüyor.

- Gel!.. diyor.

Emre itaat ederek, karşısında dimdik:

- Emret Paşam!...

diye selam vaziyetinde duran Mehmetçiği, kolundan tutarak, içeri alıyor.

- Benimle güreşeceksin! diyor.

Mehmetçik, "Ö!!" dese bir lahza bile tereddüt etmeden, uğrunda can vereceği büyük adamın, bu emrine de itaat ediyor.

Salonda, sofraya başında hazır bulunanların hepsi hayret içindeler. Bir anda sandalyeler çekilmiş, güreş sahası açılmış, müzik durmuş... Gözler, güreşenlerde...

Şaka da olsa, bu güreş Atatürk'ün Mehmetçiğe karşı duyduğu yakınlığı, sevgiyi belirtmesi bakımından o kadar ulvi bir manzara arz ediyor ki, gözler yaşıyor.

Güreş bittikten sonra, kendi eliyle sunarak, Mehmetçiğe bir küçük kadehcik de şarap ikram ediyor. Ve arkasını okşayarak:

- Aferin yiğit, çocuk... İyi güreştin! Haydi, yine vazifenin başına!.. diyor.

Mehmetçik, yine bir heykel azametiyle dimdik, ökçelerini birbirine vurarak, karşındakini olanca sevgisi ve heybetiyle selamladıktan sonra, yüz geri ederek, nöbetine gidiyor.

Atatürk de, hiçbir şey olmamış gibi, her zamanki beşuş (gülümseyen) çehresi ve vakarlı haliyle, sofradaki yerine geçiyor.

Feridun Kandemir

ATATÜRK'ÜN HİÇ HOŞLANMADIĞI ŞEY: AĞLAMAK

Onun hiç hoşlanmadığı bir şey vardı: Ağlamak.. O, milletin her zaman neşeli, güler yüzlü olmasını isterdi. Çelik iradesi gibi tunç bünyesiyle o, ağlamayı büyük bit zaâf sayardı ve bütün yurttaşların da kendisi gibi her yönden güçlü ve dayantılı olmasını isterdi.

Bunun için pehlivan güreşlerinden duyduğu zevk pek büyüktü. Büyük halkçı, köşkünün salonunda sık sık Türk erlerini, asker yavrularını başına toplar; saatlerce onları güreştirmeden büyük bir tat duyar; onların birbirini yenmek için uğraşmalarını, birbirini yemeyişlerini derin bir sevinç ve gururla seyrederek:

- Türk'ün sırtı yere gelmez, derdi.

Bir akşam uzun müddet didişen, uğraşan iki erden birisinin yüzünü sildiği mendil gözüne ilişmişti; bu işlemeli ve göz alıcı yağlığı isteyerek nefere sordu:

- Bunu nereden aldın?

Bu ansız sorgu karşısında şaşırان kahraman Türk çocuğu, sıkı-larak, cevap verdi:

- Yavuklum gönderdi, Atatürk.

Büyük kayıplar karşısında bile ağladığı görülmeyen, acı duygularını içinde gizleyen Büyük Şef, bilmem neden, o anda sarsılmıştı; dolan mavi gözlerinden iri damlalı yaşlar dökülüyordu. Neferin, demin yüzünden akan terleri sildiği bu mendile o da göz yaşlarını silmişti.

Naim Onat

*"Tahassüsler – Atatürk Bizi Affet", Ulus Gazetesi,
18 İkciteşrin, 1938, s. 2*

ATATÜRK'ÜN HAKIKİ ASLAN KALPLERİ AYNI ZAMANDA HAKIKİ BABA KALPLERİ İDİ

Bir gece idi...Çankaya'da...

Biz, hayranlarından, bahtiyar bir zümre, bizleri lütfen kabul ettiğin sofranda, senin karşında bir halka teşkil ediyorduk.

Bir aralık, Muhafız Bölüğünün yiğit erlerini taltif (iltifat) etmek istedin. İçlerinden birkaçını meclisine davet ederek, güreşmelerini emrettin. Her biri, sana candan bağlı, senin yoluna ant içmiş o Türk delikanlıları ikişer ikişer huzuruna çıkarak emrini ifa ediyorlardı (yerine getiriyorlardı).

Derken, içlerinden bir tanesinin cebinden ucu sarkan işlemeli pembe bir çevre senin nazarı dikkatini celbetti (çektii). Maiyetinden birine, usulcacık, sahibine sezdirmeden o çevreyi alıp sana getirmesini irade ettin. Emrin yerine geldi. Biraz sonra, berabere kalan erlerini öpmeye geldikleri zaman, sordun:

-Bu çevre senin mi?

-Benim, Atatürk!

-Sana bunu kim verdi?

Güneş yüzlü Türk delikanlısı kızardı... Susuyordu. Sualini tekrarladın:

-Kim verdi sana bunu? Doğru söyle!

Senin yanında yalan söylemenin, senden bir şey gizlemenin imkanı mı vardı?

-Yavuklum verdi, Atatürk!

-Yavuklun mu var? Onu çok seviyor musun?

-Seviyorum, Atatürk!

-Ey, ne zaman evleneceksin onunla?

-Askerliğimi bitireceğim, zanaat tutacağım, ondan sonra...

-Ne zamandır askersin?

-Daha yeni geldim, Atatürk!

narlarında birer damla yaşın fışkırıp, yanaklarına yuvarlandığını gördü...

Sevgili kumandan İsmail Hakkı Tekçe'ye döndün, hitap ettin:

-Bu delikanlıya münasip müddetle izin verin... Köyüne gidip evlensin! Yavuklu hasreti onu harap etmesin!. Haydi, çocuğum! Sana para da versinler, eşine bir hediye alırsın!.

Yiğit Türk delikanlısının sana bakışını hiç unutamayacağım, Atam. O güzel yurdumun pınar suları kadar duru, minnet dolu bakışta, milletin sana karşı beslediğı tapkı (tapmak) bir öz halinde belirmişti.

Ercümend.Ekrem Talu

"O Karagünün Yıl Dönümü", Son Posta Gazetesi, Sene:10, No: 3337, 11 İkciteşrin 1939, s.7

ATATÜRK SOFRASI: GÜREŞ MEYDANI

Dikkat ettim bu anlamla dolu akşamların ertesinde, sofraya özelliğini ve biçimini değıştirir ve salon bir güreş meydanı hâlini alırdı.

Muhafız kıta erlerinden güreş bilenler çağrılır ve güreşe başlardı. Ortabaşı (hakem) tabii Atatürk'tü. Güreşçilerin, çevrelerini unutup, sanatlarının kıskanç gururuna kapıldıkları an, Atatürk'ün de ulusal erlik gururu şahlanırdı. Sonuç alınınca yenen ve yenilen pehlivanın ikisini de kaldırır, kucaklar, sonra bize dönerek:

- İşte Türk bu... derdi.

Bu akşamların birinde, genç bir er, ardı ardına üç pehlivan yenmişti. Bu arada gömleği de yırtıldı. Atatürk:

- Bu aslana benim çamaşır dolabımdan bir gömlek getirin, dedi. Getirdiler.

- Al oğlum, dedi, bu benim gömleğimdir.

Er çok sevimli ve çok utangaç görünüyordu. Gömleği katladı, dürdü ve öptükten sonra masanın bir kıyısına bıraktı. Şimdi kendi yıruk ve sırsıklam gömleğini alarak giyinmeye başlamıştı.

Atatürk, bu utangaç pehlivanın hareketlerini bir baba duygusuyla ve çok beğenerek gözetliyordu. Hepimiz gibi Atatürk de bu hareketi bir saygı jesti sanıyordu

- Oğlum; benim gömleğimi niye giymedin? diye sordu.

Henüz çocuk ve biraz da pısrık görünlü genç pehlivan, birden bir arslan yavrusu gibi doğruldu:

- Paşam, dedi. Senin gömleğini yarın bir ipekli mendile sararak köye nişanlıma göndereceğim.

Pehlivan, tekrar bir utangaç çocuk çalımını aldı. Fakat Atatürk başta, hepimiz, bu koca koca adamlar, hıçkırıklarımızı bastırmaya ve gözyaşlarımızı tutmaya çalışıyorduk.

Pehlivanlar gittiler. Biz yine sofrayı çevreledik. Söze nereden başlanması gerektiğini kestiremiyorduk. Dikkat ettim. Atatürk'ün alnının arkasında on altıncı yüzyıl Türk dünyasının filmi çevriliyordu. O şimdi, Muş Ovasından kalkan Varto üzerinden Bingöllere doğru gidilen Türkmen katarlarını, onun atlı, yaya şahin erkeklerini hep bu pehlivan gibi ve mayasını yedeklemiş Türkmen kızlarını, hep bu pehlivanın nişanlısı gibi görüyordu.

Hasan Reşit Tankut

"Atatürk'ün Dil Çalışmaları", **Atatürk ve Türk Dili**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963, s. 129

ATATÜRK SOFRASI VE GÜREŞ

Gömlek...

kavemet ve kahramanlığı; ruhu kadar bünyesinin de salâbetine (sağlamlığına) bir delildir. Yalnız harp; sportmen milletlerin üstünlüğünü tebarüz ettirmek (belirtmek) için kullanılması caiz (uygun) görülmeyen müthiş bir vasıta olduğundan ancak gördüğümüz, bildiğimiz usuller tatbik olunmaktadır.”

Çankaya’da, büyük salonun ortasına kurulmuş kalabalık bir sofradayız. Atatürk, hafızamda bugünkü gibi canlı ve akisli kalan yukarıdaki sözlerle Türk milletinin cibilli (yaradılıştan olan) sporculuğunu izah ediyorlardı.

- Benim en çok sevdiğim spor, serbest güreştir; dediler. Hangi Türk neferini, köylüsünü isterseniz soyup meydana çıkarınız. Dik omuzları, iyi, kusursuz teşekkül etmiş adaleleri, keskin yüz çizgileri, yanık tatlı renkleri, kafa yapıları, insanın ruhuna itimat ve neşe veren bir eser olarak canlanır. Spor, yalnız beden iktidarının bir üstünlüğü sayılamaz. İdrâk ve zekâ, ahlâk da bu işe yardım eder. Zekâ ve ihatası (kavrayışı) kısa olan kuvvetliler; zekâ ve ihatası (kavrayışı) yerinde olan daha az kuvvetlilerle başa çıkamazlar. Ben sporcunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlâklısını severim.

Atatürk, boş zamanlarında çok defa Muhafız Alayındaki erlerin güreşlerini seyredeler, onların en küçük teknik hatalarını bulup tashih ederlermiş:

- Dün yirmi neferin güreşlerini seyrettim. Birbirleriyle kıyasıya döğüştüler, her musaraanın (güreşin) sonunda biri galip çıkar ya!.. Çok ve ciddi çarpıştılar. O kadar ki gömlekleri parçalandı. Bu derece çetin döğüşmeye ben sebep olmuştum.. Gömleklerini ödemem icap ederdi, kendi gömleklerimi bunlara dağıttırdım.. Giymelerini söyledim.. Hiçbirisi giymedi.. Hayretle sebebini sordum. ‘Köylerimize, çocuklarımıza ve evlerimize bundan daha büyük ne götürebiliriz?’ dediler.

Atatürk, zile bastı.. Emir verdi:

- Benim elbise dolabımda üzeri etiketli bir nefer gömleği var.. Onu alıp buraya getiriniz!..

Salonda en ufak bir kımıldayış bile yoktu...

- Bu gömleği görüyor musunuz arkadaşlar!... Dün arkadaşları-

nın hepsiyle başa çıkan neferin gömleği.. Yamalı bir gömlek, fakat; tertemiz.. Türk köylüsü gibi.. Onun geniş ruhu gibi sade. Kendi dolabımda, kendi eşyalarımın yanında, benim için sevimli, gözümü doyuran, içimi ferahlandıran bir hatıra.

Hudutsuz mavi gözlerinin içi hafif bir yaş parlaklığıyla sıvandı:

- Dünyada sevgisi benim için yegâne cömert olan şey Mehmet'in, Türk köylüsünün asaletinden gelen şeylerdir. Onun sevgisine inanmış ve kanmış olanlar insanların en bahtiyandırlar, dediler.

Tarifi bence asla mümkün olmayan bu insanî sahnelerden, içinin taşkınlığı, sesindeki ürpermelerden anlaşılan bir arkadaş:

- Atatürk'üm, dedi. Sizin bütün bu içli, asıl duygularınızda inkılabın büyük edebiyatı çağlayan hâliyle seslenmekte, ne çare ki; en marifetlilerimiz, en cömert istidatlılarımız (kabiliyetlilerimiz) bile bu büyüklükleri işleyebilmek, nakledebilmekten çok uzaktırlar.. Sana bizler kâfi değiliz...

Atatürk'ün yüzünü pembe bir mahcubiyet rengi kapladı, pişmanlıkla o güzel başını önüne eğdi, hafif bir sesle:

- Estağfurullah! dedi.

Ferit Celâl Güven

"Gömlek..." **Yücel Mecmuası**, Cilt: X, Sayı: 57,
Son Teşrin 1939, s. 130

ATATÜRK VE TÜRK GÜREŞİ

Çankaya Köşkü'ndeyiz. Dil devriminin yapıldığı günlerden hemen sonra Atatürk'ün sofralarında onurlandığımız akşamlardan birinde idi [1933]; folklorumuzdan, ulusal sporlarımızdan söz açılmıştı. Bu arada güreşin güzel bir sporumuz olduğu anlatılıyordu. Derken en sonunda o akşam orada böyle bir eğlence yapılmasına söz kesildi. Koruyucu (Muhafız) Alaydan erler çağrıldı ve güreştirildi. Bu kadarla da kalmayarak, eğer yanılmıyorsam o akşam orada bulunan Yusuf Akçura ile Hikmet Bayur'un ve daha başka bir iki arkadaşın sembolik güreşmelerinden sonra, bu ulusal Türk sporun-

dan iyiden iyiye şenlenen Atatürk, kendisinde de böyle bir istek duyduğunu söyleyince, bir önsezi ile içime sevinçle karışık bir kaygı düştü; ve bu kaygının düşmesiyle onun sesinin kulağıma gelmesi bir olmuştı:

- Ben de Saffet (Engin) Beyle güreşeceğim.

Ben hemen kalkıp yanlarına koştum, yorgunluk ve başka engeller göstermeye çalıştım. Ama, o:

- Hayır olmaz. Bu bir millî sporumuzdur. Çıkar ceketini. diye kesinlikle buyurunca, iş başa düşmüştü.

Büyük Atatürk'ümüz, daha eskiden birkaç kereler, Dil ve Tarih Kurultaylarındaki eksin (âciz) yazılarımızı ve sözlerimizi çok beğendiklerini, gene sofralarında "enfes, enfes!" sözleriyle açıklamakla bize iltifatta bulunmuşlardı. Bu sefer de güreşme ile beni daha büyük bir iltifata kavuşturmalarını burada derin bir övgü ile anıyorum.

Mademki güreşilecek, bari iyi ve canlı olsun diyerek ceket çıkarıp, beline sıkıca sarılır sarılmaz, göğüs kemiklerimin birbirine geçercesine sıkıldığını duydum. Birkaç defa ayaklarımın yerden kalkıp indiğini seziyor, bir Herkül kolları arasında bulunduğumu yargılar gibi oluyordum. Bununla beraber, kendimi sıkı tutmaya uğraştım. O, benim bu direncimi sezince, daha büyük bir erke (kuvvet) ile beni kaldırmasıyla arka üstü yere seriverdi.

- Nasıl? Oldu mu?

- Mükemmel Paşam...

Bu olağanüstü olay karşısında oradakilerin alkışları süre dursun, ben hemen alnımdan, yüzümden süzülen terleri akıtıp serinlemek üzere musluğa koştum. Onun, o tatlı, güzel titreşimlerinden midir nedir, ne olduysa oldu, bana bir şeyler oldu, içimde güneşler doğdu.

Birkaç akşam sonra gene sofralarına çağırıldıklarında, bir ara o akşamki olayı açarak:

- Şimdi ne duyuyorsun, bakalım?

- Paşam, siz çok kuvvetlisiniz. Göğüs kemiklerimin birbirine geçercesine sıkılışından duyduğum sızının tesiri hâlâ devam ediyor. Ama, ne mutlu bana...

- Ne yapalım, kabahat sende, sıkı davrandın.

Sonra ötekilere dönerek:

- Türk gençleri, maddî ve manevî, göründüklerinden daha güçlüdürler... dedi.

Sonra bana:

- Kaç yaşındasın?

- Otuz üç, Paşam.

- Benim oğlum olabilecek yaştasın, oğlumsun.

Buyurarak, onuruma, en büyük bir onur daha kattılar. Ben ayağa kalkarak:

- Bu yüksek kayrınıza (lütfunuza) yaraşır olmak için bütün varlığımla çalışacağıma önünüzde ant içiyorum Atatürk, dedim...

İşte Atatürk'ün her akşam kurulan sofraları, böyle her çeşit eşsiz öğrenimlerle, esinlerle (ilhamlarla) dolu en yüksek ulusal bir akademi idi. Orada bilimsel söylevler verilir, tartışmalar olur, ulusal halk türküleri söylenir ve arada bir ulusal sporlar da yapılırdı.

Ann Engin (Saffet Engin)

Atatürkçülük Devriminin İlkeleri – Atatürkçülük ve Moskofluk – Türklük Savaşları, Tutam (Cilt):III, İkinci Basım, Türk Kültür Yayınları, İstanbul 1953, s. IX – X; Atatürkçülük Savaşımızda Ulusal Eğitim ve İslamda Atatürkçülük, Kültür Yayınları, İstanbul 1970, s. III – V

ATATÜRK, GÜREŞ VE TÜRK MUSİKİSİ

"Yükden!"

Bir gün (Refik Koraltan) bazı arkadaşlarıyla, Atatürk'ün yanında bulunuyorlarmış. Rahmetli Atatürk'ün çok neşeli, keyifli olduğu bir gün... Kuvvetten, güreşten, pehlivanlıktan bahsedilirken, Atatürk, kendisine güreş teklifinde bulunmuş. (Refik) Koraltan evvela tereddüt etmiş, çekingen davranmış. Fakat Atatürk'ün ısrarına mukavemet edemeyerek, tutuşmuşlar...

Bir müddet sonra, Koraltan'ın çekinerek, işi hafif tuttuğunu sezen Atatürk:

- Yüklen canım! diye adamakıllı güreşmesini istemiş.

Koraltan, zaten bir emrivaki haline gelen, ancak vaziyet icabı bir türlü kıyasıya gidip hakkını veremediği oyunu nasıl tatlıya bağlayıp bu güreşten kurtulacağını düşünürken Atatürk:

- Yüklen! diye tekrar etmiş...

Ve biraz sonra, Koraltan'ın aynı hisler altında, incitmemek endişesiyle uğraştığı oyunun, akışını kendi lehine bir müsamaha telakki eden Atatürk, bu sefer çok ciddi ve yüksek bir sesle emreder gibi:

- Yüklen yahu!..

deyince, artık sabrı tükenen Koraltan da, şöyle bir silkinerek:

- Ne ısrar ediyorsun Paşam? Cihanın sırtını yere getiremediği bir kahramanın ben mi sırtını yere getireceğim? der.

"Sesi de güzeldir"

(Sesi de güzeldir.) Hatta çok güzeldir, diyebilirim. Türk musikisini de iyi bilir. Hele bazı Anadolu türkülerini, çok içten gelen bir sesle, kendi kendine okumayı sever. Bunlar arasında bir *"Burçak Tarlası"* vardır ki, dinleye dinleye, benim bile aklımda kaldı:

"Sabah erken kalktım.

Südü pişirdim.

Köpüğünü yere taşırdım.

Burçak tarlasında aklım şaşırdım.

Aman kızlar... ne zor imiş burçak tarlası!"

Gibi bir şeydir. Bu, Atatürk'ün de pek hoşuna gider, yakın arkadaşlarıyla bir arada bulundukları zamanlar Koraltan'a tekrar tekrar söyletir, hatta kendi de ağır ağır ona katılır, söylemiş...

Sıtkı Koraltan (Refik Koraltan'dan)

"Sayın Refik Koraltan", Konuşan: Feridun Kandemir, Resimli 20. Asır Mecmuası, Yıl:5, Cilt:9, Sayı:243, 11 Nisan 1957, s.11, 26

HALK TÜRKÜLERİNİ ATATÜRK DE SÖYLERDİ

Halk türkülerine Atatürk'ün sofrasında ısındım. Kendi de söylerdi. Rumeli'nin eski gurbetler ve fetih nostaljisi veren türkülerine pek uyan mat, içli ve adeta 'sessiz' bir sesi vardı.

Tanınmış saz ve ses ustalarından sağ olanları da Birinci Harpten sonra, bilhassa Cumhuriyet devrinde dinlemek fırsatlarını buldum. Udi Nevres, Ankara'ya geldikçe benim evimde misafir kalırdı. Bu sanatçılar nazlı adamlardı. Anlayana çalmak ve anlaşılmadan, susularak dinlenmek meraklısı idiler.

Atatürk de , ben ve bana benzerler gibi, zevkçe kulak dolgunluğuna bağlı kalmakla beraber, akılca garp musikici idi:

- Musiki odur, derdi.

Falih Rifki Atay

"Musiki", *Resimli 20. Asır Mecmuası*, Yıl:3, Cilt: 5, Sayı:112, 7 Ekim 1954, s.5

HAYALCİ DEĞİL GERÇEKÇİ BİR LİDERİN FELSEFESİ

Akşamları özel masanın başta gelen tartışmalarından biri "doktrin" sorunu. Türk düşün adamları, devlet adamları, hatta sanatçılar da katılıyor bu toplantıların çoğuna.. Batılı bütün fikir ürünleri derlenip toplanıyor, çevirileri yapılıyor, yeni ekonomik ve felsefi düşünceler bu masa üzerinde tartışma konusu ediliyor. Tartışmaların başlarında en az konuşan iki kişi göze çarpıyordu: Biri Atatürk, diğeri İsmet İnönü... Onlar çoğunlukla dinliyorlar, çevirileri geç saatlere kadar okuyorlar ve "müdavelei efkârdan, barikayı hakikatın çıkıp çıkmayacağını" merak ediyorlardı.

Fazla heyecanlı olanlar: "Bize batının çoktan uyguladığı bu sağlam ve sağlıklı doktrinlerden biri gerek!" diyorlardı. Biraz daha sakin ve ağır hareket etmeyi tercih edenler ise: "Belki haklısınız ama, bizim ülkemizle bu doktrinlerin uygulandığı ülkelerin ulusları arasında çok farklar var. Hele incelemelerimizi derinleştirelim de, kararı daha sonra verimiz..." demekle yetiniyorlardı.

Sosyal ekonomik uygulamaları ile Almanya, Fransa, İngiltere, Sovyet Rusya, Amerika, İtalya ve bazı Balkan ülkeleri de bu tartışmanın içine giriyor; buralardaki uygulamalar ve sonuçları ile ilgili konuşmalar şafak sökene kadar sürüyordu. Niçin bir doktrine gereksinme duyulduğunu benim o zamanki kafam bir türlü anlamıyordu tabii... Bizim bir doktrinimiz yoktu ama, Atatürk'ün Türkiye için koyduğu birtakım temel ilkeler vardı... Ve bu temel ilkelerdir ki, memleketimizde her alanda heyecanı ayakta tutuyor, küçücük, fakir bütçemizle bize mucizeler yaratırıyordu.

Bir akşam üzeri İsmet İnönü, Köşke erken gelmişti. Görüş ve düşüncelerimi kendisine açtım... İnönü, düşüncelerimi açıklayınca, o kendisine has gülüşü ile gülerek:

- Sabiha (Gökçen), dedi. Bakıyorum sen yalnız göklerde değil, politika alanında da Türk kadınıni temsil etmeyi amaçlıyorsun...

Buna hemen itiraz ettim:

- Estağfurullah Paşam, dedim. Benim ne haddime... Sonra ben kendi mesleğimi çok seviyorum ve bu alanda başarılarımı devam ettirmeye de kararlıyım... Ancak sofrasında oturduğum zamanlar tanık olduğum tartışmalar beni sizinle konuşmaya sevk etti... Niçin bir ideoloji arayışı içinde olduğumuzu bir türlü anlayamıyor, buna bir mâna veremiyorum. Bizim ilkelerimiz belli değil mi? Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrası, Atatürk ve silâh arkadaşları, sizler gibi kader arkadaşları, Türk ulusu için en iyi yolu belirlemiş, çizmiş ve bu yolda merhaleler katetmeye muvaffak olmuş değil misiniz? Şimdi yeniden bir model aramanın anlamı nedir?

Biraz heyecanlı konuşmuş olacağım ki, İsmet İnönü saçlarını okşayarak: "Şöyle otur bakalım." diye koltuğu gösterdi. Kendisi de karşımdaki koltuklardan birine oturdu. Zeki gözlerini gözlerime dikerek sakın bir sesle konuşmaya başladı:

- Biliyorsun ki Sabiha (Gökçen), Atatürk, Türk ulusunun bütün hasletlerini içimizde en iyi bilen insandır. Aynı şekilde Türkiye'nin sorunlarını, ihtiyaçlarını da hepimizden daha iyi bilmekte ve idrak etmektedir... Dünya meselelerine gelince, bugün değme lider onun kadar dünyanın içinde bulunduğu tehlikeleri sezebilecek kudrette

değildir. Şimdi o bir araştırma içine girmiş gibi görünüyor ama, aslında özgür düşünce altında bir gerçeğin herkes tarafından kabul edilmesine çalışıyor. Bu gerçek de bizim ilkelerimizin dünyanın en çağdaş, en uygar, en ileri ideolojilerinden bile daha olumlu ve yararlı olduğu konusudur. İnsanlar iki devirde seslerini çok yükseltirler: Biri aç kaldıkları zaman, biri de çok doyduklarında! İki dönemde de düşünceye kilit vuramazsın. Esasen düşünceye saygı duymayan, düşünceye kilit vuran rejimler uzun süre ayakta kalamazlar. Silâha dayalı da olsa kalamazlar... Şimdilerde bazı gazetelerde, dergilerde, toplantılarda, dünün sıkıntılarını çok çabuk unutan ve tabii iyi niyetli olarak kabul etmeye mecbur olduğumuz kimseler, Türkiye için yeni bir model arar olmuşlardır. Bunun kendine göre belli başlı sebepleri elbette vardır. Esasen tartışma olmadan, hür düşünce olmadan, gerçeği bulmaya imkân yoktur. Başta Atatürk olmak üzere, hepimiz yazılanları, çizilenleri yakından izliyoruz. Konuşulanlara kulak kabartıyor ve bunları değerlendiriyoruz. Bir kere hemen herkes en büyük hürriyetin cumhuriyet olduğunda, en faziletli rejimin cumhuriyet rejimi ve halk idaresi olduğunda hemfikirdir. Hemfikir olmadığımız konuların büyük bir kısmını ekonomik sorunların hal şekli teşkil etmektedir. Bunu halledebilmek için model arayanlara Atatürk bir cevap verecektir akşamları sürdürdüğü toplantılarda.

Yeterince aydınlanmışım. Ama bu aydınlanma beni akşamları Atatürk'ün sofrasını dört gözle bekler hâle getirmişti. Bilim adamları, subaylar, politikacılar, düşün adamları Köşke dolup dolup taşıyorlardı. Hepsinin koltuğunun altında dosyalar, kitaplar vardı... Sanki yemek yemeye, sohbet etmeye değil de, konferans vermeye, ya da sınavdan geçmeye geliyorlardı Köşke... Biliyorum, Atatürk'ün sofraları hakkında pek çok şeyler yazılmıştır bugüne değin. Ama ben de yeri geldikçe bir okul saydığım bu sofralardan oradaki konuşmalardan bahsetmeden geçemeyeceğim. Ve öyle sanıyorum ki, bunu yapmakla, karınca karınca ülkenin "bir dönem tarihine" de yardımcı olacağım...

Her akşam kurulan bu sofranın aynı zamanda ülkenin çeşitli politik, ekonomik, sosyal sorunlarının çözüldüğü, ülkenin yarınlarını etkileyecek kararların alındığı bir toplantı yeri olduğunu bil-

mem ki tekrarlamaya gerek var mı? Atatürk'e kendi çıkarları için karşı olanlar, onun bu sofrasını sadece bir içki masası olarak nitelemekten kendilerini alamamışlardır maalesef. Oysa tam tersine... Günün yetmediği yerde konuların çözümü için sabahlara kadar bu masanın etrafında ter dökülür, kafa patlatırlardı.

Atatürk çoğunlukla o akşam hangi konunun işlenmesini kararlaştırmışsa sofrasına belirli yakınlarının dışında bu konunun uzmanlarını da mutlaka çağırır, onları uzun uzun konuştururdu. Gündemde askerî bir konu varsa paşalardan, dil ve tarih meselesi varsa dil ve tarih uzmanlarından, ekonomik bir konu varsa profesörlerden, politik bir konu varsa sofra politikacılarından geçilmezdi. İfade ettiğim gibi ben de o zamanlar bu sofralarda sıkça bulunmak bahtiyarlığına eriştim. Konu beni hiç ilgilendirmiyorsa Atatürk benim sıkıldığımı anlar, beni yukarıya, odama gönderirdi. Esasen Atatürk'ün sofrasına davet edilmiş olmak ne derece onur kazandırıcı bir iş ise, aynı zamanda katlanılması güç bir sınav geçirileceğinden, o derecede zor bir görevdi. Sabahlara kadar süren konuşmalar, tartışmalar, fikir teatileri katılanları müthiş yorardı. Buna dayanabilmek her babayiğidin harcı değildi. İnsanda büyük bir fizik güç ve çok sağlam bir sinir sistemi de bulunmak gerekirdi. İşte Atatürk'te bu fazlasıyla vardı.

Doktrin araştırmaları veya yakıştırmalarının tartışıldığı gecelerin hemen çoğunda masada ben de bulundum. İsmet İnönü'nün beni aydınlatmasını da, bu toplantılardaki konuşmaları daha iyi anlayabilmem için istemiştim... Elbette ki katı doktrinlerin bilimsel tartışmalarını o zamanki kafamla pek fazla derecede de anlayamıyordum ama, Atatürk'ün her konuyu basite indirmesi, yaşamdan örnekler vermesi sayesinde meseleye fazla yabancılık hissetmiyordum.

O akşam, yine sofraya çağırılmıştım. Kalabalık bir davetli göze çarpıyordu. Atatürk'ün sağında İsmet İnönü oturuyordu, soluna da beni almıştı. Konuklar meslekleri bakımından çok değişik kişilerdi. Aralarında bir iki general, birkaç diplomat, iki profesör, bir gazete başyazarı ve ayrıca dört de bakan vardı yanılmıyorsam...

Atatürk sofrayı her zamanki o kendine özgü şakaları, esprileri

ile açtı. Bâzı fotoğraflarında kaşları çatık görülür bu büyük insanın... Oysa son derece güleç yüzlü ve neşeli bir yaratılışı vardı. Herkesin mutlu olmasını, güler yüzlü olmasını, sıkıntılarından arınmış olmasını isterdi. Ve bunu da söylerdi herkese...

- Bir milletin yüzü gülüyorsa, o millet mutludur! derdi.

Ve sonra ilâve ederdi:

- Bir memlekette yüzü gülmeyen insanlar çoğunlukta ise, o ülkenin yöneticilerini değiştirmek vacip olmuş demektir!

Evet, yakın arkadaşlarına bazı şakalar yaptıktan sonra Atatürk beni göstererek:

- Belki içinizden bazılarınız bu akşamki toplantımızda bu çocuğun işi nedir diye düşünmüş olabilirsiniz. Önce bu konuya cevap vereyim...

dedi ve konuşmasını ara vermeden sürdürdü:

- Sabiha (Gökçen) burada Türk gençliğinin bir temsilcisi olarak bulunuyor. Konuşacağımız konuların hemen hepsi aslında Türk gençliği ile, onların gelecekleri ile ilgili... Bu bakımdan onun da bulunmasında fayda mülâhaza ettim. Cumhuriyeti, cumhuriyetin geleceğini Türk gençliğine emanet ettiğimi biliyorsunuz. Ancak iş sadece bunu yapmakla bitmiyor. Cumhuriyeti, ülkenin geleceğini onlara emanet etmekle, sadece onların damarlarında dolaşan asıl kanda bulunan kudrete güvenmekle görevimizi tamamlamış olamayız. Aynı zamanda bu Türk gençliğini de bilgili, inanç sahibi olarak yetiştirmek mecburiyetindeyiz. İnanç sahibi derken ülkenin en çok yararına olacak ilkelere sahip demek istedim. Ben ilke diyorum, bir de tartışmalarımızın içine bu akşam sanıyorum ki yine ideoloji kelimesi girecektir.

Atatürk, birkaç saniye kadar durakladıktan sonra konuşmasına tekrar devam etti:

- Biz büyük savaşlar görmüş, büyük bir milletiz. Ama savaşçı değil, barışçı felsefeyi benimsemiş bir milletiz. Bu nedenle dünyanın nereye gittiğini, bu gidişin gelecekte bize ne gibi oyunlar hazırlamakta olduğunu bilmemizde, görmemizde yarar vardır. Konuya sa-

dece savaş ve barış açısından bakmak elbette ki yanlıştır. Buna ekonomi açısından da, teknolojik gelişmeler açısından da, uygarlıklar açısından da bakmak gerektir. Kendimizi dünyadan soyutlayamayız. Dünya nimetlerinin emperyalist ülkeler tarafından zaman zaman pervasızca paylaşıldığını ve bu paylaşma esnasında gelişmemiş ülkelerin tarihten silindiğini hafızalardan da silmek kadar gaflet olmaz. Dünyanın bugünkü durumu hiç de parlak görünmüyor. Her lke, gençliğini bir başka ideolojiye sahip olarak yetiştirme gayreti içinde. İtalya faşizm ideolojisine dört elle sarılmış. Bu ülkenin diktatörü olan Mussolini ülkenin sekiz milyon faşist gencinin sngs üzerinde yaşadığını haykırıp duruyor. İtalyan gençlerine kara gmler giydirek çoktan tarihe gömülmüş bulunan Roma İmparatorluğunu yeniden kurmayı bu şartlandırılmış gençlere aşılamaya alışıyor. Almanya'da Hitler'in yaratarak geliştirmekte olduğu nazi-lik de faşizmin bir başka, bir büyük tehlikeli benzeridir. Hitler bir ırkdır. Dikkat buyurunuz, milliyetçi demiyorum, ırkdır diyorum. Alman ırkını en üstün ırk olarak gören bir mecnundur. Tekmil Alman gençliğini peşine takmış, onlara bu ideali aşılamıştır. Moskova'da oynanan oyun ise bir başka türlüdür. Stalin yalnız kendi gençliğine değil, dünya gençliğine komünistlik ideolojisini aşılamaya alışıyor. Komünistlik propagandasının, fukarası ve cahili çok ülkelerde ne kolay taraftar topladığı ise ortada bir gerçektir. Ancak komünistlik de bir ideolojidir. Diğer taraftan varlıklarını başka ve bilhassa yoksul ve geri kalmış ülkeleri sömürerek sürdüren, yeni kuşaklarını da bu ideoloji ile yetiştirmekte olan siyasi ve ekonomik emperyalistler var. Bir de Fransa'nın tuttuğu hürriyetçi bir demokrasi yolu vardır. Yani gençliği hürriyete, cumhuriyete ve demokrasiye bağlı olarak yetiştirme yolu... Tabii bugün sayıları artık pek azalan şeriati, ümmetçi akımlardan hiç bahsetmiyorum. Kralcılarını da bunlara dahil edebilirsiniz. Türk gençliği bu gerici, kara taassubun egemen olduğu akımlardan kendisini kurtarmıştır. Evet, gelelim artık asıl konumuza... şimdi değerli konuklarım ve arkadaşlarım, ülkemizin ve ulusumuzun yarını ile ilgili olarak ideolojiler konusundaki fikirlerini, görüşlerini, düşüncelerini açıkça söylesinler burada. Bizim için bu saydığım ideolojilerden biri gerekli midir? Evetse ni-

çin, hayırsa neden? Ve bizim için en doğru yol hangisidir bunu bulup çıkaralım.

İlk sözü, tarih profesörü (.....) aldı:

- Günlerden beri tartışma gündemi olarak ortaya getirilen konuya bu akşam tam bir açıklık kazandırmış bulunuyorsunuz. Gerçekten de bu ideoloji konusu son derece önemli bir meseledir. Ve ülkemizde aşağı yukarı yirmi beş yıldan beri tüm aydınlarımızı düşündürmektedir. Ümmetçiliğin yürümeyeceğini, yüzyıllar boyu âdeta unutturulmak istenen Türklüğümüzün uyandırılması gerektiğini ilk defa kuvvetle ortaya süren, kuruluşunda sizin de bulunduğunuzu sandığım "İttihatçılar" dır. "İttihat ve Terakki" partisidir.

Atatürk, burada hemen söze girerek bir düzeltme yaptı:

- Bu partinin çalışmalarını gizli olarak yaptığı yıllarda kurucularını ve başındakileri tanımıştım. Aralarında çok yakın, güvendiğim, inandığım, saygı duyduğum arkadaşlarım da vardı. Zaman zaman onlara öğütler de verdim. Kaç defa beni de aralarına almak için şiddetle ısrar ettiler. Ama ben her zaman bu teklifleri reddettim. Nedeni de, askerlik ile politikanın birbirinden kesinlikle ayrı tutulması gerektiğine olan sarsılmaz inancımdır.

Profesör başını salladı:

- Bu çok doğru prensibinize sonuna kadar sadık kaldığınızı herkes biliyor. Balkan Savaşı ve bunu takip eden Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu topluluğu içinde bulunan çeşitli unsurların yüzyıllar boyunca bir arada yaşamış olduğumuz hâlde biz Türklerle asla kaynaşamamış bulunduğu gerçeğini ortaya çıkardığı vakit Türkçülük akımı da kuvvetlendi. Ve sonunda Türk soyundan gelen Türklerin toplanarak birleşmesi ideali olan Pantürkizm, Turanizm meselesi ortaya atıldı. Bunun felsefesini yapanların başında Ziya Gökalp bulunuyordu. Dünya Savaşında Rusya Çarlığı da düşman olarak karşımızda bulunduğundan bu Pantürkizm veya Turanizm propagandası oldukça gelişti. Okul kitapları vasıtasıyla gençler hep bu Turanizm ideolojisi ile yetiştirilmek istendi. Bilmemki zâtâliniz bu konuda ne düşünürsünüz?

Atatürk, şu cevabı verdi:

- Bütün bu anlattıklarınızı tabîî ben de yakinen biliyorum. Ancak o zaman ortaya atılan ve devrin hükûmetince desteklenen Turanizm akımında politik nedenler de rol oynuyordu. Almanya, üzerindeki Rus ordularının baskısını azaltmak için Enver Paşayı kışın ortasında doğu seferi yapmaya râzı etmiştir. Belki bu seferin açılması ile Almanya'nın doğu cephesi biraz rahatladı ama, yüz bine yakın Türk eri, düşmana tek kurşun bile atmadan ve hatta ona en ufak bir zarar vermeden Sarıkamış'ın Allahuekber dağlarında donarak can vermiştir. Bununla beraber ben Enver Paşanın dünya Türklerini birleştirmek idealinde samimî olduğuna inanırım. Bolşevik ihtilâlinde sonra da bu umudu arttı. Ve tâ oralara kadar giderek bu ideali gerçekleştirmeye çalıştı. Kendi ülkesinden kaçarak başka ülkede yaşayan Türkleri bir araya toplamaya çalışmak ne dereceye kadar başanlı olabilirse Enver Paşa da o derece başarılı olmuştur.

- Turanizm'i çağdaş gerçekçiliğine uygun bulmuyorsunuz şu hâlde?..

- Evet. Çünkü ben tam mânasıyla bir gerçekçiyim. Ne kadar parlak ve göz alıcı olsa da bir hayal peşinde koşmaktansa, gerçek ile uğraşmayı tercih ederim. Bu gerçek hiç de parlak görünmese de... En çetin zorluklarla çevrili olsa da... Onun içindir ki Türk gençliğine de hayal ile uğraşacak yolu değil, gerçekçi yolu öneririm. Kendisini başarıya ulaştıracak yol, bu zahmetli, güç ve zorluklarla dolu yoldur. Ulusal Kurtuluş Savaşını açan yol, gerçekçiliğe dayanan zor yoldur, hayallerden, birtakım umutlardan doğan yol değildir.

Atatürk, kadehini gene dudaklarına götürdükten sonra sözlerini şöyle devam etti:

- Öyle sanıyorum ki Enver Paşa ile aramızdaki en büyük fark da birimizin gerçekçi, diğerimizin hayalci oluşudur. Bakın Talât Paşa, onun gibi hayalci değildir. Kendisi ile iyi anlaşıyorduk. Hatta Millî Mücadele'ye atıldıktan sonra şehit edilmeden önce bana Berlin'den mektuplar göndermiş, tutmuş olduğum yolu övmüştür. Politikaya karışmamış olmakla beraber İttihat ve Terakki Partisi ileri gelenleri ile ilişkilerim, dostluklarım olduğunu söylemiştim. Cihan Savaşına girdiğimiz zaman bulunduğumuz topluluğun sonunda bu savaşı

kaybetmeye mahkûm bulunduğunu bir kişi dışında hep biliyorduk. Bu bir kişi Enver Paşa idi. Sadece o Almanya'nın hem Fransa'yı, hem de İngiltere'yi, hem de Rusya'yı ve bu üç devletten yana çıkacak bütün devletleri yenip dünyaya egemen olabileceğine inanıyordu. Bu durumda Rusya'nın parçalanacağını, oralarda yaşamakta olan Türk soyundan toplulukların da Osmanlı İmparatorluğuna katılabileceğini samimî olarak umuyordu. Şimdi bâzılarınızın aklından geçen soruyu gözlerinizden okuyorum: "Madem ki sonunda Almanya'nın yenileceğini biliyordunuz, savaşa neden girdiniz?" diyeceksiniz? Hürriyet ve İtilâf Partisi de "İttihatçıları" savaşa girdikleri için vatan hainliği ile suçlamadılar mı? Bu şaşkınlık ve onlara inananlar sanıyorlar ki biz savaşa girmemiş olsaydık bu badireyi en ufak bir zarara uğramadan atlatabilirdik! Şaşarım onların akli perişanlarına! Avrupalıların "hasta adam" dedikleri Osmanlı İmparatorluğu, Balkan Savaşından önce bile Fransa, İngiltere ve Rusya ittifakı hazırlanırken çoktan paylaşılmış bulunuyordu. Cihan Savaşı başlayınca biz bu devletlere başvurarak tarafsız kaldığımız takdirde "tamamiyeti mülkiyetimizin" olduğu gibi kalacağı yolunda kendilerinden teminat istedik. Hiçbiri bu teminatı vermeye yanaşmadığı gibi İngiltere bizim için yaptığı ve parasını aldığı iki savaş gemisini de bize veremeyeceğini bildirerek üzerine oturdu. Dediğim gibi ülkemiz gizli anlaşmalarla çoktan paylaşılmıştı. İngiltere, dünyada değeri birdenbire artmaya başlayan Musul petrollerini, Fransa Akdeniz'in doğu kısımlarını, Rusya ise başta İstanbul olduğu halde Boğazları ve bir kısım doğu illerimizi almayı plânlamıştı. Ancak bu çapula meşru bir şekil vermek için bizim de Almanya'nın yanında savaşa girip yenilmemiz gerekiyordu. Bu durum karşısında bize yapacak iki iş kalıyordu: Ya tarafsız kalarak savaşın sonunda galip gelecek devletlerin bizi koyun gibi parçalayıp yemelerini beklemek, ya da tarihimize ve şanımıza yakışır bir biçimde dövüşerek postumuzu elden geldiğince pahalıya satmak! Savaşa girmekle aynı zamanda bize hiçbir zaman verilmeyen modern silâhları da alacaktık. Subaylarımız olsun, erlerimiz olsun bu silâhlarla bir savaş tecrübesi kazanmış olacaktı. Savaşık. Çok iyi savaşık. Balkan Savaşı'nın Türk ordusuna sürmüş olduğu lekeyi temizledik. Aynı zamanda bu savaş halifelik müessesesinin

bizim için sadece bir korkuluk ve yük olduğu gerçeğini de ortaya çıkardı. Halife'nin ilân ettiği "Cihadı Mukaddes"e kulak asan tek İslâm topluluğu çıkmadığı gibi, Çanakkale Savaşı'nda emrime verilen ve çoğunluğunu Arap erlerinin oluşturduğu iki birlik de savaşmadıkları, savaştan korktukları için isteğim üzerine geri alındı. Orada eğer başarı kazanmışsam, bunu, onların yerine gelen Türk soyundan yiğitlere borçluyum. Bu da bana ancak ve ancak sadece Türk askerine güvenmek gerektiğini ispat etmiştir. Her ne ise sözüz uzatmayalım. Buyurun söz sırası sizde.

Atatürk, ışık dolu mavi gözlerini diğer bir davetliye dikmişti bunu söylerken... Bu zat, Ankara çevresinde dindarlığı ile meşhurdur. Uzun süre milletvekilliği yapmıştı. Önceleri sakallı iken sonradan sakalını kestirmiş olmakla tanınmıştı. Atatürk'ün ona karşı özel bir sempatisi de vardı. Bu zat, tok sesiyle şöyle konuştu:

- Öyle söylüyorsunuz ama Paşam, bence din birliği hiç de küçümsenecek bir kuvvet değildir. Büyük Zaferden sonra size yapılan teklifleri kabul ederek padişahlığı ve halifeliği kabul etse idiniz bugün belki çok daha kuvvetli bir durumda bulunurduk. İstiklâl Savaşı başlarken padişah ve halifenin esir bulunduğu propagandası, başta Hindistan olduğu hâlde bâzı Müslüman topluluklarından bize yardım için az para gelmemiştir.

Atatürk, konuşmacının sözünü kesti:

- Ve biz saltanatı ve halifeliği kaldırır kaldırmaz bu yardımlar da kesildi! Bize, şahsa değil, Türk ulusuna bağlı topluluklardan yarar gelir. Dine bağlı, din ve devlet işlerini bir arada yürütmeye çalışan idarelere, teokratik idareler denir ki, bu çeşit devletler eninde sonunda çökmeye mahkûmdurlar. Bugün dünyada bu şekilde idare edilen devletler dünyanın en geri kalmış ülkeleridir. Bunun için lâiklik ilkesini Anayasamızın en büyük ilkelerden biri olarak kabul etmek ve buna dört elle sarılmak gerekir. Türk gençliğini bu ilkenin dışında yetiştirmeye yeltenecek olanlar bu devlete, bu ulusa en büyük kötülüğü yapmış olacaklardır. Evet, sıra sizde generalim.

Alman metodunun hayranı olarak tanınan ve uzun süre orada kalmış olup emekliye yeni ayrılan general sakın bir eda ile söze başladı:

- Efendim, Türkiye'miz hemen hemen tamamıyla kendisine dost olmayan devletlerle çevrilidir. Bu gerçeği göz önünde bulunduracak olursak ordumuzu her zaman için çok kuvvetli ve cenge hazır durumda tutmak zorunda bulunduğumuzu kabul etmeye mecbur oluruz. Ordumuzun esasını gençler oluşturduğuna göre gençlerimizi daha ilkokuldan itibaren askerî bir disiplin altında yetiştirmek çok yerinde olur inancındayım.

Atatürk, konuya açıklık getirmek istedi:

- Yani gençlerimize ideoloji olarak Faşizm veya Nazizmi mi benimsetmemizi öneriyorsunuz?

Generalin cevabı şu oldu:

- Yurduna bağlı, disiplinli bir gençlik yetişecek olursa milletçe rahat ederiz gibi geliyor bana. Daha açık söyleyeyim, komünist gençliğe her zaman böyle disiplinli bir gençliği tercih ederim.

- Hayır. Ne komünizm ne de faşizm. Bu iki yabancı ideoloji de memleketimizin ve ulusumuzun gerçeklerine, karakterine asla uymaz. Şunu da hemen ilâve edeyim ki, ne faşizmin ne de nazizmin sonu yoktur. Ben belki bunu görebilecek kadar yaşayacak değilim. Ama aramızda onların sonunu görebilecekler olacaktır elbet. Bu ülkeler bir defa bu yola girdiler mi bir daha geri dönemezler. Halkı ve gençliği sürekli olarak heyecan içinde tutmak için durmadan silâhlanmak, sağa sola tehditler savurarak ayakta kalmak zorundadırlar. Bu işin sonu ise savaştır. Ve bu savaşın sonunda ne faşizmin, ne de nazizmin ayakta kalabilmesine imkan göremiyorum.

Sofrada bulunan diplomatlardan biri söze girdi:

- Görüyorum ki efendim, en uygun ideoloji olarak gene demokrasi kalıyor. Daha doğrusu özgürlükçü demokratik rejim. Gerçekten bugün dünyanın en kuvvetli uluslarından İngiltere olsun, Amerika olsun, Fransa olsun, hep demokrasi yolunda bulunan devletlerdir. Bizim de yönetimimiz en çok bu rejime yakın değil mi? Kemalizm dediğimiz gerçek bir halk idaresine dayandığına göre, demokrasi ile öz kardeş sayılabilir. Bendeniz görev gereği, rejimlerinin demokrasi olduğu ileri sürülen birçok ülkelerde bulundum efendim. Şuna inanmanızı isterim ki bunların çoğunda bizde şimdi bu-

lunduğu kadar özgürlük havası görmedim. Sizin de gayenizin yurtta Cumhuriyet idaresinden sonra batı demokrasileri ayarında bir demokrasi idaresi görmek olduğunu bilmiyor değiliz. Bana kalırsa demokrasi ideolojisini vakit geçirmeden gençlerimize telkin etmeye başlamak pek yerinde olur. Zaten Partimizin "Halkçılık" ilkesi de demokrasi demek olmuyor mu?

Atatürk, kısa bir süre düşündükten sonra ağır ağır şöyle konuştu:

- Tamamıyla değil. Evet, bir yönü ile doğru konuştunuz kuşkusuz. Ülkemiz teokrazi ve monarşi geriliğinden kurtularak Cumhuriyet rejimini benimsemekle demokrasiye doğru bir adım atmıştır. Çünkü Türk ulusunun karakterinde özgürlük vardır. Demokrasi vardır. Eşitlik inancı vardır. Ancak ben gerçek demokrasiye daha kısa bir zaman dilimi içinde geçebileceğimizi ummuştum. Beni az çok tanırırsınız. Tahminlerimde pek aldanmam. Fakat bu tahminimde yanlış olduğımı söylemek mecburiyetindeyim. Elbette "Serbest Fırka" denemesinden bahsetmekte olduğumu anlamış olacaksınız. Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında muhalefet görevi yapması gayesi ile kurulmasına önayak olduğum bu partinin başına ve kurucuları arasına en yakınlarımı, en güvendiğim kişileri yerleştirdim. Biliyorsunuz, ideal demokrasi idarelerinde birbirlerine rakip durumda en azından iki kuvvetli parti bulunur. Halk, oyları ile bunlardan birini iktidara getirince öbürü onun çalışmalarını denetler. Partilerin programları ülkenin genel çıkarları bakımından birbirlerinden pek farklı olmaz. Ve bu partiler, gene halkın oyları ile zaman zaman yer değiştirirler. Böylece bir denge, böylece bir ülkeye daha iyi hizmet etmek yarışı başlar. İşte demokrasi budur. Ama bizde ne oldu? Ne kadar rejim düşmanı, ne kadar halifecilik ve saltanat özlemi çekenler, yeni kurduğumuz Cumhuriyet rejimini devirmek isteyen ne kadar kişi varsa bu partinin yanına koşular. Zavallı Fethi Bey şaşırды kaldı. Bu partiyi kapatma kararını bana bildirirken ikimiz de bir yakınımızı kaybetmiş kadar üzgündük. Bu olay, bana yurttaki demokrasi rejimini kurabilmek ortamının henüz olgunluğa kavuşmuş olmaktan ne kadar uzak olduğunu gösterdi. Evet, demokrasi, ama hayalci olmayan, gerçekçi demokrasi, benim karakterime, yaradılışıma en uygun olan rejimdir. Türkiye'ye bu rejimi yerleştirmeye mecburuz.

Çünkü bir rejim ne kadar geniş halk kitlesine dayanırsa o ülke için o derece sağlam ve yararlı olur. Bir yapıyı tasavvur ediniz; önce ne yapılır? Temel kazılır değil mi? Temeli yapılır. Sağlam olması, kurallara uygun olması için bu ana koşuldur. Yapısına çatısından başlanan bir bina tasavvur edilebilir mi? Böyle bir bina gerçekleştirilebilse bile, sağlam olabilir mi? Bir binayı ayakta tutan nasıl temeli ise, bir rejimi ayakta tutabilecek olan kuvvet de onun geniş halk kitlelerine, yani tabana dayanmasıdır. "Halkçılık" ilkesinin felsefesi budur.

- Şu hâlde demokrasiye geçmeden önce halka demokrasi terbiyesinin verilmesine taraftarsınız efendim.

- Elbette ki öyle, elbette ki... Bu terbiyeyi de ancak demokrasi ilkelerine gönülden inanmış kişilerin kuracakları partiler verebilir. Bugün ise elimizde bu karakterde tek bir parti var: Cumhuriyet Halk Partisi. Tek parti ile de ne yaparsanız yapın demokrasi olmaz.

- Efendim, demokrasi ile yönetilen ülkelerde parti sayıları çoğaldıkça ve halk kitleleri görüş ayrılıkları yüzünden gruplaştıkça kurulan hükümetlerin ömürleri kısa oluyor ve doğru dürüst bir icraatta bulunabilmek fırsatını da bulamıyorlar. Buna nasıl bir çare bulunabilir?

- Fransa'daki durumdan mı bahsediyorsunuz?

- Evet efendim.

-Haa, bakınız bu önemli bir konudur. Bana kalırsa Fransa'nın bugünkü demokrasisi dejenere olmuş bir demokrasidir. Ve eninde sonunda kendileri bu demokrasiye yeni bir düzen vermek zorunda kalacaklardır. Bu bir tarihî zorunluluktur. Leon Blum gibi aşırı bir sosyalist, üstelik soyca Fransız, dince katolik olmadan Fransa'nın kaderini eline geçirebiliyor. Yürümez bu iş.

- Peki sizce Fransa'daki demokrasi Fransa'yı neden bu hâle getirdi efendim?

- Yerde bir soru bu beyler. Şimdi dilerseniz eğer bir konuyu önemle vurgulayalım burada. Bir kere demokrasi geleceğini ancak ve ancak akıl ve bilimden alır. Bunlardan yoksun bir yönetime demokrasi demeye imkan yoktur. Demokrasinin temelinde şahsi çıkarlar değil, geniş halk kitlelerinin ve ülkenin genel çıkarları ege-

mendir. Böyle olmalıdır. Bir de özgürlükçü demokrasinin durumu var. Özgürlüksüz demokrasi olamayacağı gibi, demokrasiz de özgürlük düşünülemez. Bunlar birbirlerinden hiçbir şekilde ayrılmayan ikiz kardeşler. Biri zedelendi mi diğeri hırpalanmış, biri hırpalandı mı diğeri zedelenmiş olur. Batıda da pek çok örneği görüldüğü gibi, demokrasi ve özgürlük rejimleri akıl ve mantıktan, bilimden mahrun olarak uygulandığında toplumlar sarsıntı geçirmektedirler. Önce tabanı bu konuda eğitmek, hazırlamak, olgunlaştırmak, belirli bir noktaya getirmek şarttır. Bunu daha önce de söylediğim gibi siyasi partiler, politikacılar yapacaklar, onlara bilim adamları, fikir adamları yardımcı olacaklardır. Sınırsız bir özgürlük anarşinin baş mimarıdır. Özgürlükler kişilerin ve toplumların yaralanmasına değil, gelişmelerine öncülük ettikleri sürece muteberdir. İnsanlar yaradılışları itibarıyla eşitlik duygusu içindedirler. Bu onlarda tabii bir içgüdüdür. Ancak toplumlar onları kendi eski yasalarına göre şartlandırdıkları içindir ki, uyarılmadıkları ya da uyandırılmadıkları sürece bu duygu küllenerek, hatta ve hatta dumura uğrayarak içlerinde tutsak kalır. Özgürlüğün ana vasıflarından biri eşitlik olduğuna göre adaletin ve gerçek bir demokrasinin de düsturudur, diyebiliriz. Demek oluyor ki demokrasi ile özgürlük,

adalet ve eşitliği birbirinden ayrı ayrı düşünmek, bunları birbirinden ayrılabilir olarak kabul etmek çok yanlış bir düşünce tarzı olur. Evet ne diyorduk?.. Fransa'daki durumdan bahsediyorduk değil mi?

- Evet efendim. Fransa'daki demokrasinin ülkeyi neden bu hâle getirdiğinden söz ediyordunuz.

- Tamam, tamam... İşte şunu iyice öğrenmeli, bu sorunun cevabını tam olarak vermeli ve onların sapmış oldukları yola saptmaktan kaçınmalıyız. Bence Fransa'yı bu hâle getiren şey, Fransız anayasasının aşırı derecede hayale dayanan bir anayasa olmasıdır. Bu anayasa sığınarak kralcısından komünistine kadar bir alay parti kurulmuştur. Bunlar görüldüğü gibi el birliği ile Fransa Cumhuriyetini acımasız bir şekilde yemektedirler. Beni en çok düşündüren mesele de budur. Ülkenin yarınlarını tehlikeye atmayacak bir anayasa hazırlamak. Bunun içindir ki Cumhuriyet Halka Partisinin altı ok

umdesini aynı zamanda Anayasanın ilkeleri olarak kabul etmekten başka çıkar yol yoktur. Türkiye Cumhuriyeti'nin milliyetçi, halkçı, lâik, inkılapçı, cumhuriyetçi, devletçi bir cumhuriyet olduğu belirlendi mi, bu fikirlerin dışında; demokrasiyi yozlaştıracak bir partiyi kimse kuramaz. Şimdi bu tartışmaları, bu gerçeği arayışları burada keselim artık. Doktrinler konusuna gelince ben asla doktrin istemem. Doktrinler insanları ve kitleleri bir noktada dondurup bırakırlar. Şartlandırırlar. Birtakım kırılması son derece güç kalıpların içine sokarlar. Bu nedenle diyorum ki doktrin istemem, donar kalırsınız; biz yürüyüş hâlindeyiz. Devamlı yürüyecek, devamlı gelişecek, devamlı mutluluklar arayıp bulacağız. Türk ulusu buna lâyıktır.

Sabiha Gökçen

Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti, Hazırlayan: Oktay Verel, Türk Hava Kurumu Yayınları, İstanbul 1982, s. 151-16; Ahmet Bekir Pala-zoğlu, Sabiha Gökçen ile "Atatürk" Üzerine Özel Görüşme, Ankara, 20 Ocak 1994

"TÜRKÇE HEPSİNDEN GÜZEL!"

Atatürk, 1934 yılı sonunda Dil Kurumu halkasına, memleketin yazı alanında kalem oynatan edebî, siyasî yazmanlarıyla bazı nazariyeciler ve uzmanları da almak suretiyle Kılavuz Komisyonunu seferber etmişti. Bir ay kadar Ankara'da Anadolu Kulübü'nde, kırk gün Dolmabahçe Sarayı'nda, sonra yine Ankara'da çalışmalarına devam eden Kılavuz Komisyonuna bazen doğrudan doğruya başkanlık eden Atatürk, her akşam Komisyonun bellibaşlı üyelerini Köşklerine davet ederdi. Bazen sabahın üçüne kadar devam eden bu toplantılarda türlü dil meseleleri, gramer, sentaks, fonetik hususiyetleri görüşülür; yapılan işler, terimler gözden geçirilir, münakaşa edilir; yapılacak işler için emirler verilir.

Atatürk'ün diğer önemli icraatında olduğu gibi, dil işlerinde de bazen ilk bakışta niçini, nedeni pek anlaşılmayan konular üzerinde konuşulur; herkesin düşüncesi sorulur; münakaşa edilir ve neden sonra Atatürk'ün maksadı anlaşılırdı. İşte adı geçen Kılavuz Komis-

yonu toplantılarının hararetili anlarında bir akşam Çankaya Köşkü'nde Atatürk'ün yüksek huzurunda bulunmak şerefine mahzar olmuştum.

Sofra hayli kalabalıktı. Başta herkes kendi aralarında şerbestçe konuşup, yiyip içerken bir ara Atatürk, kendilerinin tam karşısında yani sofranın öbür başında oturmakta olan Profesör Fazıl Nazmi'nin Homer'den bir şiir okumasını arzu buyurdular.

Profesör: "Emrediniz" diyerek ayağa kalktı, uzun gür bıyıklarını yumuk sağ elinin tersiyle iki tarafa perdahladıktan (düzelttikten) sonra şiiri okumaya başladı. Sayın Profesör, heykel vücudu, uzun kır saçlarına yakışan davudî sesiyle, Olimp dağlarında Tanrılara hitabede bulunan mitolojik bir şahsiyeti andırıyordu. Bütün misafirler put gibi susmuştu; Atatürk'ün çok mâna ifade eden muhteşem yüzünde bu şiir musikisinin akisleri dalgalanıyor gibiydi.

Şiir bittikten sonra Atatürk, hemen hemen kimseden esirgemediği iltifatlarını Profesöre de ibzal ettikten (bolca gösterdikten) sonra Profesör Fazıl Nazmi'nin yanında oturduğum için bana:

- Doktor, siz de Almanca bir şiir okuyun! buyurdular.*

Hemen ayağa kalkarak:

- Atatürk, müsaade buyurulursa bir nutuk vereyim, ricasında bulundum.

Lütfen müsaade ettikleri için Almanca olarak şu mealde bir nutuk verdim:

-Atatürk! Bu akşam bize bahsettiğiniz şeref, ömrümüz boyunca unutulmaz bir âbide olarak hâfızamızda yaşayacaktır. Çünkü, şayet gözlerimizi on yıl önceye atacak olursak görürüz ki memleket harap, halk perişan. Memleket imara, halk refah ve irfana muhtaç. Dış politika bakımından da anmaya değer bir itibarımızdan bahsedile-

* Atatürk misafirlerine karşı çok mütevazı davranırdı. Hitaplarında: "Siz ne buyurursunuz?" suretinde nezaket gösterirdi. Soyadı yayıldıktan sonra kendisine "Atatürk" diye hitap edilmesini arzu ederdi. Hatta bir gün: "Kendisine yalnız adıyla hitabettiren, benim kadar demokrat devlet reisi biliyor musunuz?" buyurmuşlardı.

mez. Halbuki bugün yurdumuzun her tarafında kalkınma ve kültür hareketlerine şahit olduğumuz gibi dış politikada dahi hemen hemen önemli hiçbir mesele yok ki bizim hissemiz, bir rolümüz olmasın. Bu anda Cemiyeti Akvama Hariciye Vekilimizin başkanlık etmekte oluşu bu mutlu tecellinin (görüntünün) canlı bir timsalidir. İşte kısaca karakterize etmeye çalıştığım, katedilen bu dev kadar merhaleleri (yolları) münhasıran (yalnız) yüksek şahsiyetinizin himmetlerine (çalışmalarına) borçlu olduğumuzu hatırlarsak, bu akşam bize bahsettığınız şerefin kat kat artacağına şüphe kalmaz.

Almancanın türlü inceliklerini vukuflarına (bildiklerine) muhtelif vesilelerle hayran olduğum Atatürk, nutku alâka ile dinledikten sonra, Almancanın hitabete elverişli bir dil olduğu, Almanca telâffuzunun güzel olduğu vesaire surette iltifatlarda bulundular. Bundan sonra Profesör Muzaffer Göker'e aynı nutkun Fransızcasını, daha başkalarına İngilizcesini, üstat Naim Hazım Onat'a Arapçasını söyledikten sonra Farsçasını da arzu buyurdular. Farsçasının kuvvetli olduğu suretinde şöhretli şahsiyetlere rağmen kimseden ses çıkmayınca, ben kalkarak nutku Farsça olarak verdim. Bunun üzerine Atatürk bana:

-Siz Farsçayı aslından daha güzelleştirdiniz, canlandırdınız; Şehinşahın teşriflerinde İran Teşrifat Nazırı, edası mühmél (boş) ifade ile konuşuyordu.

Suretinde iltifat buyurmaları üzerine, Profesör Fuat Köprülü, Atatürk'e hitaben:

- Müsaade buyurulursa İran şivesiyle bir şey okuyayım, dedi.

Atatürk, tasvip etti. Fakat hazırlıklı olmadığı için Fazıl Nazmi, aldanmıyorsa, Şirazlı Hafız'dan bir parça dikte etti. Profesör Köprülü'nün Acem edasıyla okuyuşu Atatürk'ün hoşuna gitti. Bu suretle dillerde hitabeler vermek safhası bitti.

Bu, türlü dillerde yapılan müsaahabe (konuşma) enteresan olmakla beraber hiç kimse işin niçinini, nedenini anlayamamıştı. Atatürk, birkaç saniye düşünceye daldıktan sonra:

- Türkçe hepsinden güzel! buyurmuşlardı.

O günlerde diğer işler arasında dil meselesinde bilhassa âhenk

üzerinde duruyorlardı. Birkaç gün önce Türkçenin malûm olan âhenk kaidesinin şûmulü (kapsamı) üzerine münakaşalar yapılmıştı. Gramer yazmış olan bir zat, Türkçede âhengin mutlak zarurî olduğu görüş noktasını müdafaa etmişti. Ben ise âhenk kaidesinin, Türkçe'nin karakteristik vasfı (özellîği) olmakla beraber, her yerde tatbikine (uygulanmasına) lüzum olmadığını, hatta bu takdirde dilin çirkinleşeceğini söylemiş, vaktiyle alma dediğimiz meyveye bugün elma dediğimizi, yeni doğan kızımın adını, eski şekli Maral olduğu hâlde, Meral koyduğumu ilâve etmiştim.

Bu mecliste hazır bulunan Bayan Afet; "Meral, Meral" diye tekrarlayarak bu şeklin daha güzel olduğunu ifade etmiş ve neticede Atatürk de aynı şekli tasvip buyurmuşlardı. Hatta yüksek müsaadeleriyle anlattığım bu âhenk konusu ile ilgili bir halk lâtifesi de hoşlarına gitmişti.*

Hülâsa (özetle) Atatürk: "Türkçe hepsinden güzel!" buyurmakla hayli uzayan türlü dillerdeki hitabelerden maksadın musiki âhengi bakımından türlü dillerin kulağa yaptığı akislerin tespiti olduğu anlaşılmıştı. En sonunda Atatürk, Türk Dil Kurumunun ilk teşekkülünde (kuruluşunda) söylediği "Bugünkü ve yarınki en güzel medeniyeti kemaliyle (yüksek değeriyle) kavrayabilecek şiveli ve âhenkli bir ifade vasıtası hâline getirme" vazifesini o akşam:

- Türk dilinin âhenkli olmasına çok itina edin, ifadeleriyle pekiştirmişlerdi.

M. Şükrü Akkaya

"Atatürk'ün Huzurunda Bir Akşam", Ülkü Halkevleri Dergisi, Cilt:2, Sayı: 24, Aralık 1948, s. 5 – 6

"DİLİ BU ÇIKMAZDA BIRAKAMAYIZ..."

Türkçeyi ne kadar özleştirebiliriz, her yabancı kelimenin bir öz Türkçe karşılığı bulunacağını iddia eden dilciler ne dereceye kadar

* Sivas'tan naklen anlattığım lâtife şudur: "İstanbul'un diline ince derler. Halbuki bizim 'portakel'e 'portakal' diyorlar. Bunun hangisi daha ince?"

haklıdrlar, Atatürk bunu denemeye karar verdi. Şimdi hiçbirimizin manasını bilmediğimiz "baysal utku" onun resmî bir nutkunda kullanılmıştır. Bir gün beni yanına doğru çekip:

-Çocuk, çıkmaza girmişizdir, dili bu çıkmazda bırakamayız, tabii yola döneceğiz, demişti.

Özleştirme denemesi de orada durdu idi.

Atatürk bu denemede gülünce bile göğüs germiştir. Hayli çetin bir fedakârlıktır bu. Boşa mı gitti acaba? Türkçeyi gerçi özleştiremedik, özleştirme, bütün diller için olduğu gibi, Türkçe için de bir imkânsızlıktı. Fakat Osmanlıca'yı Türkçeleştirdik. Akl-ı selim'e sağduyu dedik. Mayi-i mahruk'a akaryakıt dedik. Abide'ye anıt dedik.

Asıl bahsimiz bu değil. Biz Türkçeci idik, özleştirmeci değildik. Akşam toplantılarında dil bahsi çıkalıdan beri kendi işlerine dair terletici hesaplar vermekten kurtulduğu için, Bakanlardan biri özcü mü özcü olmuştu. Kendine kalsa tetabu-i izafat'ten (zincirleme isim takımı) bile vazgeçmeyeceğine şüphe yoktu. Fakat o sırada "mangal" kelimesinin Türkçesini arayanlarla birleşiyordu.

Hiç unutmam, "şey" kelimesi üzerinde idik. Artık onu da yazılarımızda ve konuşmalarımızda kullanmayacaktık. Ben demiştim ki:

- Güzel Paşam; eğer mümkün olsa da ne kadar Türk ölüsü varsa bir anda diriliverseler ağızlarından ilk çıkacak hayret kelimesi "şey" olurdu.

Bakan isyan etti:

- Yooo, dedi, Falih artık "şey" gibi koyu Arapçaları da dilde alıkoymaya kalkma.

İnanmıştı mı? Hayır... Bildiğinden mi? Hayır... Böyle söylemesi hoş a gideceğini sanmasından! Ve kendi işleri unutulması için en iyi çare bu olmasından!

Falih Rıfkı Atay

GAGAVUZ DİLEKÇESİ

1935 yılının ilkbaharında idi. Türk Dil Kurumu Merkez üyeleri Çankaya'ya çağırılmışlardı. Bu sıralarda "Osmanlıca'dan Türkçe'ye Kılavuz" hazırlanıyordu. Bu akşam ben bir ahababın ziyaretine gitmiş, saat yirmi dört sularında eve dönüyordum. Kapıda beni bekleyen birini buldum. Tanımadığım bu kişi:

- Sizi Köşkten arıyorlar. Bir saatten beri sizi arıyoruz, dedi.

Derhal bir arabaya binip Köşke gittim. Sofra epeyce kalabalıktı. Bu gece sofrada çok önemli bir dil sorusu tartışma konusu olmuş imiş. Bükreş Elçimiz Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Romanyalı Gagavuzların verdikleri bir dilekçenin dili rahmetli Atatürk'ün dikkatini çekmiş, bu Türk lehçesi hakkında Dil Kurumu üyelerinin düşüncelerini sormuş. Dil Kurumu Merkez üyeleri arasında Gagavuz lehçesi üzerinde araştırma yapan kimse yoktu. Atatürk benim düşüncemi de dinlemek istemiş...

Gagavuzların dilekçesini sofrada bulunanlardan İbrahim Necmi Dilmen'e okuttu. Metin okunduktan sonra Atatürk:

- Şimdi Abdülkadir'in fikrini öğrenelim. Şark Türklerinde böyle konuşan, yazan Türkler var mı? buyurdular.

Sofrada bulunan dilcilerin ne gibi mütalâalarda bulunduklarını bilmiyordum.

- Gagavuzlar Türkçenin kelimelerini çok iyi muhafaza etmişlerdir, fakat söz dizimi (sintaks) bakımından tamamen Ruslaşmışlardır. Bu dilekçenin söz dizimi Rusça, daha doğrusu İslâvcadır, dedim.

Atatürk'ün yüzü birdenbire değişti:

- Seni meyhanede mi buldular? Sarhoşsun galiba, dedi.

Başımdan kaynar su dökülmüş gibi oldum...

- Müsaade buyurursanız izah edeyim, diyebildim.

- Ayağa kalk da izah et, buyurdular.

Ne olursa olsun fikrimi savunmaya karar verdim:

- Gagavuzlar asırlardan beri Hristiyan olduklarından Müslü-

man Türklerden uzak yaşamışlar, Hristiyan dualarını ve Ahdiatık ile Ahdicedid (Gagavuzca Eski Bağlantı ve Yeni Bağlantı) kitaplarını da İslâvcadan tercüme etmişlerdir. Bu tercümelerin kelimeleri Türkçe olmakla beraber sintaksı, mukaddes kitapların asıllarına uygun olarak, tam İslâvcadır. Gagavuzları Ruslaştırmak için Kişinefte kurulan Rus Ortodoks Ruhanî teşkilâtı yüz elli yıldan beri Gagavuz Türkçesine Rus sintaksını yerleştirmeye çalışmıştır... dedim.

Atatürk:

- Galiba Abdülkadir buraya doğru meyhaneden geldi, diye tekrarladı.

Bana da:

- Sen, otur istirahat et... dedi ve dil konusunu bırakıp başka bir konuya geçti.

Sofradakiler de bana "Ne biçim konuştun?" der gibi baktılar. Büyük bir gaf yaptığımı anlamıştım. Bu akşam yalnız benim için değil, bütün dilci arkadaşlar için de hayli tatsız geçti!..

Eve dönerken Asım (Gündüz) Paşanın bindiği arabaya binmiştim. Yolda Paşa Hazretleri bana bazı tavsiye ve tesellilerde bulunarak:

- Oğlum sen bir mülteci, muhacir adamsın, büyüklerin yanında böyle bilgiçlik taslamazsan daha iyi geçirirsin, buyurdular.

Ertesi sabah Türk Dil Kurumunda benim sofrada yaptığım "gaf" mesele olmuştu. Meğer sofrada bulunanlardan çoğu bu "Gagavuz dilekçesi"nin dilini çok beğenmişler. Bazısı Atatürk'ün hoşuna gitsin diye "Anadolu'nun filân yerlerinde böyle konuşan köyler bulunduğunu" söylemişler, biri de bu sintaksı savunarak birkaç yıl önce etüdler hazırladığını arz etmiş... Dil Kurumunda benim söylediğimi takdir eden üye yalnız Besim Atalay oldu. İbrahim Necmi Dilmen benim için çok üzülüyordu:

- Seni Kurumda nasıl barındırabilirim. Atatürk'ün hoşuna giden metni "papas dalaveresi" diyecek kadar ileri gittin. Biliyorsun ki bizim aramızda sintaks devriminin gerektiğini isteyenler var... Mademki sarhoştun ne diye geldin?

-Sarhoş değildim, diye yemin billâh ettim ama kimseyi inandıramadım.

Merak içindeydim. Birkaç gün geçti. Bu mesele unutulmuş gibi oldu.

Bir gün İbrahim Necmi Dilmen bana:

- Gözün aydın. Bu akşam bizimle sen de beraber Köşke geleceksin. Senin de bulunmanı yavere Atatürk'ün kendisi söylemiş, dedi ve "aman, sofrada içip yine gaf yapma." diye tembih etti.

Köşke geldik. Atatürk'ün elini öptüm. Güler yüzle:

- Her hâlde bu akşam sarhoş değilsindir. Gagavuz sintaksı hakkında seni haklı buldum, buyurdular.

Benim sevincime payan (son) yoktu...

Atatürk bu akşam sofrada Türkçede söz diziminin Garp dillerinin söz diziminden daha mükemmel olduğunu izah etti:

-Türk konuşurken önce somut şeyi, sonra soyut anlam bildiren kelimeyi söyler. "Ahmet geldi."der, çünkü Ahmet somut varlığı, geldi soyut anlamı ifade eder. Türk'ün tabii söz dizimi budur. Bunu ancak heyecan, korku, şaşkınlık gibi haller bozabilir... O gece heyecanlı olmasaydı Abdülkadir Bey de böyle izah edecekti, diye iltifat buyurdular.

"Gagavuz dilekçesi"nin dili meselesi de böylece kapanmış oldu.

Abdülkadir İnan

"Atatürk ve Devrik Cümle", Dünya Gazetesi, Yıl: 7, Sayı: 2295, 10 Kasım 1958, s. 5; "Atatürk ile Dil Sohbeti", Ata Yolu Dergisi, Sayı: 20-21, Ankara Kasım - Aralık 1968, Türkiye Yüksek Öğrenim Gençliği Atatürkçüler Teşkilatı Yayını, 10 Kasım - 27 Aralık 1968 Özel Sayısı, s. 11 - 12

"EVLYANIN TÜRKÇESİ NEDİR?"

Atatürk, bu gibi ciddi mevzularda dahi esprilere çok dikkat eder ve ona çok yer verirdi. Meselâ Paşa Kâzım diye biri vardı. Ata-

türk onu daima yanında gezdirirdi. Paşa Kâzım trende kondoktör-
dü. Ekseriyetle Gazi'nin yaptığı tren seyahatlerinde Paşa Kâzım'ı ona
verirlerdi. Atatürk ondan hoşlanıyor diye. Gayet hazır cevap, antika
bir adamdı. Gene bu Güneş-Dil teorisi* günlerinde "O kelimenin
aslı neydi?" denirken, çağırmış:

- Söyle bakayım Paşa Kâzım, demiş. Evliyanın Türkçesi nedir?

Paşa Kâzım:

- Ölüsü kandilli, Paşam, demiş.

Bunu söyler, dururdu Atatürk.

Mahmut Baler

*"Her Hafta Bir Sohbet... Atatürk'ten Anılar", Ha-
zırlayan: Abdi İpekçi, Anlatan: Mahmut Baler
(Bal Mahmut), Milliyet Gazetesi, Yıl: 21, Sayı:
8262, 9 Kasım 1970, s. 7*

SOFRADA İLK DİL İMTİHANI

Köyleri teftişe gitmiştim. Günlerce Köy Kanununun tatbik şe-
killeri ile, köyleri, köylülerin dertleri ile meşgul olmuş ve ayağımın
tozu ile Üsküdar'a dönmüştüm.

Kaymakamlık binasının içine henüz bir, iki adım atmış, atma-
mıştım; yanıma soluk soluğa zabıta memurlarından biri geldi:

- Atatürk, Üsküdar'ı teşrif buyurdular, dedi.

Sordum:

* *Dilin, yani sözle anlaşma yolunun insanlarda nasıl başlayıp geliştiğini an-
latan ve Atatürk tarafından kurulmuş olan teori. Bu teoriye göre, insan
oğlu içgüdüleriyle hareket eden basit bir hayvan olmaktan kurtulup dü-
şünür bir yaratık olmaya başladığı vakit, kafasında ilk yer alan düşünce
varlıkların içinde onu en çok ilgilendiren, onun günlük hayatı ve davra-
nışları üzerinde etkin ve egemen bir rol oynayan güneş olmuştur.*

(...) Bunun sonucunda oluşan ana dilden de birtakım doğal etmenlerin
etkisi altında, türlü diller türemiştir.

(*Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1959, s.327)

- Neredeler?

-Şemsipaşa'dan Salacak'a doğru gittiler.

Yıkanmaktan, tıraş olmaktan vazgeçtim. Suratımın bir karış sakalı ile hemen bir otomobile atladım.

Az sonra, Atatürk'ün bulunduğu yere gelmiştik ki burası, Salacak Plajının olduğu sahadır.

Atatürk'ün etrafı kalabalıktı. Beraberinde bulunan zatlara, kesif bir halk yığını da iltihak etmişti (katılmıştı). Bin zahmet ile Atatürk'ün yanına varabildim ve kendimi takdim ettim. Bana:

- Otur bakalım İlçebay.

Buyurdular ve tekrar, meşgul oldukları bahse döndüler.

Dil ve Tarih Kurumu henüz teşekkül etmişti. Atatürk, halkın içinde, dil inkılâbının esas noktalarını anlatıyorlar, yanlarında bulunan zatlarla bu mevzu etrafında konuşmalar yapıyorlardı.

Ben de herkes gibi Atatürk'ü dinliyor, Güneş-Dil teorisinin ana hatlarını kavramaya çalışıyordum. İtiraf ederim ki, bu yeni nazariyenin tamamen cahili bulunuyordum. Vakıa (gerçi), ötedenberi Türkçedeki lâhika (ek) edatları hakkında etüt yapardım. Bu, ta ilk gençlik zamanımdan beri merak sardığım bir mesele idi! Fakat, mevcut lisaniyat (dil bilimi) bilgim ile, ne bir dil münakaşasına karşışabilirdim; ne de Güneş-Dil teorisi hakkında söz söyleyebilirdim.

Onun için, Atatürk'ü, muallimini dinleyen bir talebe haleti ruhiyesi (ruh durumu) ile dinliyor ve işittiklerim ile klâsik sarf ve nahiv (dil bilgisi) kaidelerini –ki Fransız lisanının bünyesine göre yapılan bir kopyadan ibarettir –zihnen mukayese ediyordum. Güneş-Dil teorisi, mantığıma âşına çıkıyor, fakat itiyadıma (alışkanlığıma) yabancı geliyordu.

Bir ara, Türkçedeki ismi mekân edatı mevzuubahis oldu. Misâl olarak da Girit kelimesi alındı.

Birdenbire Atatürk:

- Söyle bakalım, İlçebay, Girit'in aslı nedir? demesinler mi?

Ne yalan söyleyeyim, o anda yutkunduğumu ve alev dalgasının bütün yüzümü kapladığını hâlâ hatırlarım!

- Girit adası... dedim ve durdum.

Bütün gözler üstüme çevrilmişti. Herkes, ağızından çıkacak kelimeleri yutacaklarmış gibi, bana bakıyordu. Bir anda düşündüm: "Girmek"ten emri hazır (ikinci kişiye verilen emir), gir: Kelimesinin sonuna bir i-t lâhikası (eki) kalıyor.

Yeniden söze başladım:

- Girit adası, Akdeniz'in kilidi yerindedir. Burası, Akdeniz hâkimiyetinin kapısı, geçit noktası sayılır. Türkler, Girit adasının bu sevkulceyi (stratejik) ve coğrafi hususiyetini görmüşler; adaya "Girit" adını vermişlerdir. Gir, girmek mastarından emri hazırdır. i-t ise ismi mekân edatıdır. Binaenaleyh, Girit kelimesi Türkçedir ve girilecek yer mânâsıdır.

Birdenbire, söz arasında kullandığım "kilit" ve "geçit" kelimelerini hatırladım. Aynı mantığı yapınca, "Girit"in nazariyesini bulmuş oldum.

Tekrar söze başladım:

- Nitekim "geçit" kelimesini ele alalım: Geç, geçmek mastarından emri hazırdır. i-t ise ismi mekân (yer) edatıdır. Binaenaleyh, geçit kelimesi de -biliyorsunuz Türkçedir- geçilecek yer mânâsıdır.

Atatürk, büyük bir dikkatle beni dinliyordu. Geçit misalini de yüksek huzurlarına arz ettikten sonra, çehrelerinde hatların yumuşadığını, çatık ve gür kaşlarının düzeldiğini ve bütün fizyonomisinde belirsiz bir tebessümün dolaştığını hissettim. Lâkin, gördüm, diyemeyeceğim! Çünkü, hayatımın bu en çetin imtihanı, emin olunuz ki "havassı hamse"me (beş duyuma) kadar tesir etmiştir!

Bereket versin ki Atatürk:

- Aferin İlçebay, sen, tam numara aldın, buyurdular.

Ben de derin bir nefes aldım. Amma, bu derin nefes alışımı da ancak kendim hissedebildim. Zira, yüreğimdeki heyecanı belli etmemek düşüncesiyle, şehik ve zefirimi (nefes alıp vermemi) de göğsümde hapsetmiştim!

Dil bahsi bir müddet daha sürdü. Atatürk, bir masanın başında oturuyorlardı.

Söz, bir aralık, Üsküdar'ın sularına intikal etti.

- İlçebay, say bakalım Üsküdar'ın sularını? buyurdular.

Saydım.

Atatürk, bütün muhavere (konuşma) müddetince, kendilerine takdim ettiğim kurşun kalemle masanın üstündeki örtüye, mevzu-ubahis olan kelimeleri iri iri harflerle yazıyorlar ve bunların, Güneş-Dil teorisine göre tahlillerini yapıyorlardı.

Akşam olmuştu.

Sular kararırken, Atatürk, Saray'a dönmek arzusunu izhar buyurdular (gösterdiler) ve sordular:

- İşin var mı İlçebay?

- Köyleri teftişe gitmiştim. Döndüğüm zaman Üsküdar'ı teşrif buyurduğunuzu öğrendim, yüksek huzurunuzla koştum. Müsaade ederseniz mutat (alışılmış) ilçe işleriyle meşgul olacağım. Fakat emriniz veçhile (üzerine)...

- O hâlde gel bizimle.

Üsküdar'dan motora bindik. Atatürk, yanında her zamanki arkadaşları ve İstanbul Komutanı General Halis Bıyıktay olduğu hâlde kış güvertede oturuyorlardı. Ben de ön tarafta idim.

Henüz kıyıda açılmıştık ki yanıma bir memur geldi:

- Atatürk, sizi istiyorlar, dedi.

Gittim. General Halis Bıyıktay'ın yanına oturmamı söylediler.

Böylece Dolmabahçe Sarayı'na geldik. Büyük bir sofranın etrafında sıralandık. Üsküdar'da olduğu gibi, burada da dilden, tarihten bahsolunuyordu. Söz alanlar – ki herkese sıra ile veriliyordu – münakaşa ve tetkik edilen mevzu hakkındaki fikirlerini söylüyorlardı.

Söz sırası kimde ise ayağa kalkıyor, fikirlerini jest ile ve serbest bir tavırla izah ediyordu.

O gece, Atatürk'ün hitabete çok ehemmiyet verdiklerini gördüm. Çünkü:

- Güzel konuşmak için, serbest olmak ve kelimelerin manalarını yerinde yapılan jestlerle takviye etmek lâzımdır, buyurdular.

Hatta, kendileri de herhangi bir mütalâa dermeyan edecekleri zaman ayağa kalkıyorlar, fikirlerini, hararetle anlatıyorlar ve biz de, Atatürk'ü oturarak dinliyorduk.

Atatürk'ün sofrası, bir Encümeni Dânişden, bir ilim akademisinden farksızdı.

Saatler, tarihî devirlerin tetkiki ve lisan bahsinin en girift meselelerinin halli ile geçmişti.

Fakat, birdenbire ikinci bir imtihana çekilmeyeyim mi?

Atatürk buyuruyorlardı ki:

- İlçebay, Üsküdar'ın tarihini söyle bakalım.

Bu suale muhatap olur olmaz, sıfırı alacağımı anladım. Çünkü, Üsküdar'ın idarî işlerini tedvir etmekten (görmekten), Üsküdar'ın tarihini tetkik etmeye vakit bulamamıştım.

Bereket versin, yanımda oturan Bay Cevat Abbas Gürer'e!

O, benim nasıl sarardığımı anlamış olacak ki hemen imdadıma yetişti.

- Falso yapma ha İlçebay, Üsküdar'ı, İskit Türkleri almış ve kazanın adı da onlara izafeten (dayanarak) verilmiştir, dedi.

Ayağa kalktım. Bay Cevat Abbas Gürer'den şifahî (sözlü) kopya ile aldığım cevabı, tarihî malûmatım ile genişleterek tekrarladım.

Böylece, ikinci imtihandan da yüzümün akı ile çıkmış ve – he-le şükür! – falso yapmamıştım!

Lütfi Aksoy

Sabih Alaçam, "Atatürk'e Ait Bilinmeyen Hatıralar", Yeni Mecmua, Sene 1, No:19, İstanbul 8 Eylül 1939, s. 4 – 6, 26

KEL'E BAK...

Bir Askerlik Şubesi hikâyesi vardır... Askerlik Şubesinde başıma gelenleri anlatmıştım bir gün sofrada... O kadar hoşuna gitti ki, bayılmıştı... Fevkalâde hoşuna gitmişti.

O sırada eksper sıfatıyla Yunanistan'a gidiyordum. Genelkurmay'ın emri vardı: Pasaportun çıkması için askerlik muayenesinin de yapılması şarttı. Fakat şubeye girmeye imkân yok. Dehşetli kalabalıktı. İşte bu şubeye nasıl girdiğimi ve gürültüler arasında maruz kaldığım hâdiseleri anlattım. Orada bir İstanbul züppeşi de vardı. Onun da hareketlerini yaptım. Bayıldı... Bana:

- Arkadaşların yüzüne bakarak anlat bunu, dedi.

Ben kendisinin yüzüne bakarak anlatıyordum. İnsan, Atatürk'ün anlatılanı nasıl karşıladığını, yüzünün ifadesinden kolaylıkla anlıyor. Beğendiği bir şey olursa işlenerek anlatılıyor gayet tabii. Beğenmedikleri de yüzünden anlaşılıyor. O zaman geçiyoruz orayı, durmuyoruz. "Benim yüzüme bakma da arkadaşlara bakarak anlat." deyince bende bir çekinme oldu. Çünkü, kafamı çevirdiğim gibi Atatürk'ün yüzünü görmeyecektim. Görmediğim zaman hangisinden hoşlanıyor, neresinden hoşlanmıyor, bunu kontrol etmeme imkân olmayacaktı. Onun için endişeye düştüm. Aksi gibi de, o hâdisede şube reisi:

"Şu karşıdaki kel nefer yok mu? Bak bak... Saçsız herife bak... Kel'e bak... O nasıl sabahtan akşama kadar sırasını bekliyor, muayenesini ikmal ediyorsa, senin de onun gibi beklemen ve onun çektiği ezayı çekmen gerekir. Anladın mı?" demişti. Şube başkanı Erzincanlı idi: Kendisine has şivesiyle; "Ulan" diyordu. "Bak kele bak karşıdaki kele." Ben hikâyenin burasında "Kele bak... Kele bak." derken karşımda Kel Ali (Çetinkaya) yok muydu? Lâkırdı yutulmaz ki, çıktı bir defa ağzımdan. Lâkırdıyı şaşırdım. Ne halt edeceğim? Şöyle gözümün ucuyla Atatürk'e baktım, falsodan dolayı gülüyordu. Ben askerlik şube reisinin taklidine devam ettim:

Şube reisi, "Ne var ulan?" dedi. "Nedir bu evrak?"

"Efendim" dedim. "Bir vazifeden Yunanistan'a gitmem gerekiyor. Usulen muayenemi yaptırmaya geldim, muayene olmazsam gidemem." dedim.

"Gitme."

"Ama gitmem lâzım beyefendi." dedim.

"Giiit..."

"Efendim tasdik buyurmazsanız gidemem"

"Gitme."

"Ama efendim sonra mesul olurum."

"Bana ne?"

Deli olur adam. Tabii Atatürk'ün gözünün önüne çok şeyler geliyor o sırada, askerlik şubesi müdürünün, âmirliğin verdiği heyecanla ve büyüklükle takındığı tavırlar hep Atatürk'ün bildiği hâdiseler. Tabii dehşetli hoşlanıyor bundan.

Atatürk, bir defa espriyi anlayan ve hakikaten espriye kıymet ve yön veren bir varlıktı. Bütün azametiyle... Onun için lâf arasında, yahut bir hâdise arasında geçen espri gerçeğin hüviyetini bozsa dahi, o esprinin yüzü suyu hürmetine hiçbir zaman sinirlenerek cevap vermezdi. Üstelik çok anlayış gösterirdi. Fevkalâde hazzederdi.

Mahmut Baler

"Her Hafta Bir Sohbet... Atatürk'ten Anılar", Hazırlayan: Abdi İpekçi, Anlatan: Mahmut Baler (Bal Mahmut), Milliyet Gazetesi, Yıl: 21, Sayı: 8268, 9 Kasım 1970, s. 7

"ONA GÜZEL ŞEYLER OKU..."

Yine bir gece Florya'da Deniz Köşküne akşamdan çağırıldım. Mecliste Başvekil İsmet Paşa ile bütün kabine erkânı bulunuyordu. Atatürk bana:

- Bugün çok çalıştık. Yarın İsmet Paşa Ankara'ya gidecek. Ona güzel şeyler oku da memnun olsun! buyurdular.

Yeni bestelemiş olduğum "Florya" şarkısını ilk defa orada okudum. Bir de gazel okumamı emrettiler. On ikiye kadar yalnız idim. On ikiden sonra Safiye ile Selâhaddin Pınar geldiler. Atatürk'e ilk defa "Mecnun" adlı eserimi okuduk. Atatürk bunun kime ait olduğunu sordu. Söylediler. Beni yanına çağırdı ve Safiye Hanıma:

- Öp hocanın elini! dediler.

Bunun üzerine ben de:

- Atatürk'üm ben yarattım, Bayan Safiye de ona can verdi! dedim.
Florya'dan dönerken güneş doğmuştu.

Sadettin Kaynak

Osman Ergin; Türk Maarif Tarihi, Cilt: 5, Osman Bey Matbaası, İstanbul 1943, s. 1526

"ASKERLİK, KUVVETİN İYİ ŞEKİLDE SEVK VE İDARESİ DEĞİL MİDİR?"

Sıcak bir yaz günü (Türk) Tarih Kurumu'nun bir kısım üyeleri Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmış çalışıyorduk. Bir aralık o zaman-ki Başkanımız Hasan Cemil Çambel, Atatürk'ün bugün bizi kabul edeceğini bildirdi: Bu habere ben çok sevinmiştim. Düşünce ve devrimlerine hayran olduğum bir şahsiyeti yakından göreceğim, öğüt ve fikirlerini dinleyecektim.

Saat beşe doğru Hasan Cemil Çambel bizi alarak Dolmabahçe önünde duran motorun güvertesinde Atatürk'ün huzuruna getirdi. Yanında tanımadığım birçok kimseler vardı. O gün 1 Temmuz [1935] deniz bayramı olduğu için Moda Deniz Kulübünün açılış merasimine gideceğimizi öğrendim.

Atatürk yazlık açık renk bir elbise içinde neşeli ve sıhhatli gözüküyordu. Yalnız sabırsızlıkla bir şey bekler hâli vardı. Bu kudretli adamın istediğinin yerine gelmesi için insanda her türlü yardımı yapmak hissi uyanıyor. Atatürk bir şey istesin olmasın, buna benim aklım ermiyordu. Ben bu ruh haleti içinde iken, ileriden elindeki tepside bir dondurma bardağı, bir garson gözüksü, meğerse beklediği bu imiş. Fakat garson bardağı kendilerine uzatınca almadı:

- Görmüyor musun misafirlerimiz var. Bu sıcak günde önce onlara, sonra bana getirirsin.

Motor, Moda iskelesi doğrultusunda harekete hazırlanırken bir soru ortaya attı. Atatürk, daha ziyade Hasan Cemil Çambel'den cevap bekler bir tarzda:

- Acaba ben ressam olabilir miyim? diye sordu.

Cemil Bey başta:

- Aman efendim, siz arzu ettikten sonra pekâlâ yaparsınız, eliniz, parmaklarınız bu işe pek yatık görünüyor, sesleri yükseldi.

Atatürk, biraz düşündükten sonra şöyle dedi:

- Ben Harbiye'de iken resim dersinden daima 10 numara alırdım. Resim hocamız Ziya Bey, giyinmesine meraklı bir zattı. Öğretmen kıyafetine dikkat ederse daha çok saygı toplar. Kendisi benimle meşgul olur, verilen ödevin eksik yerlerini tamamlar, sonra da kendi tamamladığı bir şeye az numara verecek değil ya, her derste 10 numara alırdım.

Bu sözlerden sonra hemen ilâve etti:

- Acaba şimdi Ziya Bey nerede?

O sıralarda, Kandillili bir Ziya Beyi tanıyordum. Her sene güzel bir cep takvimi yayınlardı ve ben bu takvimi muntazaman alırdım. Fakat kendisinin aynı zat olduğunu kesin olarak bilemediğim için sustum...

Motorun açık yeri rüzgârlı olduğu için Atatürk'le beraber kapalı yere çekildik. Şimdi baş başa bulunduğumuzdan dolayı hem seviyor, hem konuşacağımız konuyu merak ediyordum. Tahsilimi sordular. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini bitirdiğimi, sonra da Viyana Üniversitesi'ne devam ederek "Türklerin Anadolu'ya Yerleşmesi" konusu üzerinde doktora imtihanı verdiğimi söyledim.

- Avrupa'ya tahsil için gidenler ya burada yüksek tahsilini yapıp gitmeli, yahut imkân bulursa orta tahsili de Avrupa'da yapmalı, bu yurdular.

O aralık Moda iskelesine yaklaşmış bulunuyorduk. Moda Deniz Kulübüne geldiğimiz zaman büyük bir kalabalık bizi karşıladı. Ben bu kalabalık içinde kendilerinden uzak kaldım.

Dönüşte akşam yemeğine davetli olduğumuz bildirildi. Her ne kadar kulağımız sofrâ hikâyeleriyle dolu ise de bu gibi toplantılara ilk defa katıldığımdan dolayı heyecan duymakta idim.

Akşam Dolmabahçe Sarayı'nın üst katındaki salonların birinde toplanıldı. Benim yerim konuşmalarını duyacak kadar Atatürk'e ya-

kindi. Sağ tarafımda Sabiha Gökçen Hanım, sol tarafımda Celâl Bayar bulunuyordu. Herkes birbiriyle konuşuyordu. Ben de Sabiha Hanımla plânörlük için Ankara ve Eskişehir arasında ne gibi farklar olduğunu, yazın Ankara'da hava boşluklarının çoğalıp çoğalmadığı konusunu görüşüyorduk. Atatürk, Sabiha Hanımla bir gün sonra Celâl Bayar'la yapacakları Rusya seyahatinin hazırlıkları hakkında bilgi aldı.

O akşam sofrada bulunanlardan Şemsettin Beyi, Nuri Conker'i, Salâh Cimcoz Beyi, yemek esnasında gelen Atatürk'ün hemşiresi Makbule Hanımla zevcini (kocasını) hatırlıyorum. O akşam deniz bayramı dolayısıyla mı nedir, Atatürk pek neşeli idi. Daha çok Çanakkale Harpleri üzerine konuşuyordu.

Son Anafartalar çatışmasıyla ilgili anılarını anlatıyordu. Herkes kulak kesilmiş dinliyordu:

- Düşman olduğu yerde durdurulmuş, bir adım ilerlemiyor, fakat sürekli surette yeni kuvvetler çıkarıyor. Arkadan düşman gemileri durmadan siperlerimizi dövüyordu. Ben bir ileri hareketi düşünüyör, bu maksatla cepheyi dolaşiyor, durumu inceliyordum. Zabitlerden aldığım bilgiye göre askerler bombardımanlardan yılmış, ileri hareketi için bir istek yoktu. Taarruz emri verildiyse de yerinden kımlıdayan olmadı. İleri siperleri tekrar dolaştım. Askere dedim ki: "Biliyorsunuz taarruz edeceğiz. Fakat ben işaret vermeyince ileri atılmayınız." diye sıkı sıkı emir verdim. Ertesi gün taarruz vakti sabah saatleri sakin geçti. Düşman siperlerinde semaverler kuruldu. Her zamanki hayat başladı. Bizim siperlerde ise emir bekleyen bir durum vardı. Öğleye doğru siperlerin başına geçerek taarruz işaretini verince bütün asker süngü hücumuna geçti; ön siperlerde İngiliz askerleri, bizim asker birbirine karışmıştı. Donanma bombardıman yapamıyordu. Top ateşleri bizim askerden ziyade kendi askerlerini öldürüyordu.

Taarruz muvaffak olmuş, askerler de düşman askerleriyle yuvarlana yuvarlana sahili bulmuştu. Son Anafartalar Harpleri böyle geçti. Düşman da artık Gelibolu Yarımadası'nı boşaltmaya, donanmayı Çanakkale'den çekmeye karar verdi."

Dinleyenler üzerinde büyük etki yapan bu sözlerden sonra Salâh Cimcoz Bey lâfa karışarak:

- Anafartalar'daki zaferden sonra İtilâf Devletleri'nin Gelibolu Yarımadası'nı boşaltması İstanbul'da büyük bir sevinç uyandırdı ve İttihat ve Terakki Merkezi Umumisi, Başkumandan Vekili Enver Paşaya bir heyet göndererek Anafartalar Harbini kazanan Mustafa Kemal'i bir rütbe yükselterek Paşa yapmasını ricaya karar verdi. Giden heyette ben de vardım. Enver Paşa; "O, bununla kanaat etmez." diyerek ricalarımızı yerine getirmede.

Bundan sonraki konuşmalardan Atatürk ile Enver Paşanın arası pek iyi olmadığı anlaşılıyordu. Çanakkale Savaşı'na katılmasında güçlük çıkardığından dolayı kendisine kırgındı:

- Bir ara Harbiye Nezaretine yeni bir iş için başvurmuştum. Kalemi Mahsusta (Özel Kalemde) çalışmamı emrettiler, askerlik icabı kabul ettim. Orada çalışırken resmî işler arasında bir gün, "Pedere de bir mektup yazıverir misin?" demez mi? "Ben baba ile oğul arasına giremem..." dedim. Yazmadım.

Çanakkale Harbinde vazife almak için ne kadar uğraştığımı bilirsiniz; askerlik, kuvvetin iyi şekilde sevk ve idaresi değil midir? O Kafkasya Cephesinde muvaffak olamadı.", dediler.

O akşamki yemek büyük bir neşe içinde geçti. Beraberce şarkılar söylendi, nutuklar irad edildi. Nuri Conker'in davudî sesi herkesten üstün çıkıyordu. Bir ara Atatürk, Nuri Conker'e sordu:

- Reisicumhur seçilmezsem, ben ne iş tutarım?

Hemen kendileri cevap verdi:

- Parti Sekreteri olurum.

Toplantı dağıldığı zaman düşünüyordum, bugünüm ne kadar mutlu geçti.

Atatürk, keyfi idare ve beceriksizliğin ne kadar karşısında imiş, diydum.

Hâmit Sadi Selen

ATATÜRK VE SINIF ARKADAŞI

Vali Fazlı Güleç, Bursa'da Atatürk'ün evinde ve sofrasında geçen... bir hâdiseyi şöyle anlatır: (Ben o sıralarda vazife ile Avrupa'da olduğumdan bu seyahatte bulunamamıştım.)

"Bursa'da Vali idim; 1935 yazında [Temmuz] Atatürk orayı şerefleştirmişti. Meclis kapalı olduğu için, mebuslarımızdan birkaçı da Bursa'da bulunuyordu. İlk akşam onları, beni ve daha bazı kim-seleri lütfedip, yemeğe davet buyurdular. Yemeğe başlamadan önce, öteden beriden konuşuluyordu. Bir aralık Atatürk mebuslardan Muhittin Baha Pars'a döndü:

- Sizin benimle sınıf arkadaşı olan bir kardeşiniz vardı, ne oldu? diye sordu.

Muhittin Baha Pars:

- İzmir'de öğretmendir; fakat tatil dolayısıyla şimdi burada bulunuyor, emrederseniz çağırayım, cevabını verdi.

Atatürk çağırmasını istedi. Birkaç dakika sonra, tekrar Pars'tan, "başka kardeşleri olup olmadığını" sordu. Aldığı cevaptan bir de büyük kardeşi olduğunu, onun da Bursa'da öğretmen bulunduğunu öğrenince onun da çağırılmasına muvafakat etti ve Pars, her iki kardeşini de davet etti.

Bir saat kadar sonra davetliler geldiler. Atatürk'ün sınıf arkadaşı olan zat (Hakkı Baha), salon kapısından girer girmez yüksek sesle ve gayet lâübalı bir tavrıla:

- Hoş geldin Kemal!.. dedi.

Bu her bakımdan yakışıksız hareket, meclise bir ağırlık çökmesine sebep oldu. Büyük adama gelince, o, hiç bozmadı; "Buyurun, oturun" diyerek her ikisine yer gösterdi. Sofraya oturmuş içmeye başlamıştık.

Belki de içkinin tesiri ile sınıf arkadaşı: "Bu akşamki daveti muhterem talebemden bilirim, beni başka kimse hatırlayamaz" yolunda bir sitemde bulundu. Talebem derken sofrada bulunan Âfet Hanımı kastediyordu. Bu sözler, davetin nasıl olduğunu bilen bizler üzerinde çok fena tesir yapmıştı. Fakat Atatürk, arkadaşının yüzüne

bakıyor, hafifçe gülüyordu; hatta bir ara çok ağırlaşan havayı dağıtmak da istedi. Arkadaşına ismiyle hitâbederek şöyle bir konuşma kapısı açtı:

- Sen Selânik'te evlenmiştin, çocukların olmadı mı?

- Oldu efendim, bir kızım ve bir oğlum var. Her ikisi de benim gibi öğretmenlik yapıyorlar... Kemal! Bilir misin, o zaman sana da (.....) Paşanın kızını istedikti de, vermedilerdi.

- Yok canım. Ben evlenme işini bir defa düşündüm ve yaptım... Bunlar lâftır.

Arkadaşının bu birbirinden münasebetsiz sözlerine çok içerlediği, fakat misafirini hırpalamamak için nefsiyle mücadele etmekte olduğu her hâlimden seziliyordu. Fakat ona mutlaka bir ders vermek lâzımdı; lâzımdı ama, bunu bir miktar daha içmeden yapamayacaktı; kadehe sarıldı, arkadaşını da beraber içmeye davet etti. Birbiri üstüne birkaç kadeh içtiler, tekrar arkadaşına hitap etti:

- Sen hangi dersi okutuyorsun?

- Felsefe!...

- Ruh nedir? Bana anlatır mısın?...

Felsefe öğretmeni sınıfta ders verir gibi bir tavır aldı:

- Tevrat bunu diyor, Kur'an bunu diyor, filân filozof bu fikirde... Falan filozof da şu fikirde, diye konuşmaya başladı.

Atatürk dayanamadı, sözünü kesti, yüksek sesle:

- Ben senin kendi kanaatini sordum... Harbiye'de seninle beraber okuduk, fakat felsefe diye bir ders görmedik. Ben senden sonra iki yıl daha okudum; gene böyle bir ders yoktu. İnsan okumadığı dersi okutmaya kalkarsa işte böyle olur, vatan evlâdı da cahiller elinde perişan olur, gider.

dedi ve bana dönerek:

- Yarın bunu hocalıktan uzaklaştırınız!... emrini verdi.

Münakaşa sırası değildi.

- Başüstüne efendim, dedim.

Bundan sonra hâdiseden büyük bir gönül azabı duyduğu yüzü-

nün çizgilerinden belli olan öteki kardeşle konuşmaya başladı (Mehmet Baha Pars):

- Sen ne okutuyorsun?
- Müzik, efendimiz!...
- Bir parça çal bakalım...

Zavallı adam, beraberinde getirdiği udla bir parça çaldı; beğenmemişti. Onun da işine son verilmesini emretti ve sofrayı dağıttı...

Ertesi gün iki kardeş sabah erkenden beni makamımda ziyaret ettiler; istifa mektuplarını da beraber getirmişlerdi. Kendilerine, "bunda acele etmemelerini, Atatürk'ün bu işi elbette böyle bırakmayacağını ümit ettiğimi" söyledim, gittiler. Öğleye doğru Köşke çağırıldım ve Atatürk'ten şu talimatı aldım:

- Ben, Uludağ'a çıkıp döneceğim; bu geceyi de burada geçireceğim. O iki kardeşin gönüllerini almak istiyorum. Siz, dün akşam sofrada bulunanların hepsini bu akşam da yemeğe davet ediniz.

O akşam bir gece evvelki davetlilerin hepsi beraber gene sofradayız... Atatürk sınıf arkadaşı ile uzun uzadıya konuştu, ona Mınakyan'ın taklidini yaptırdı, böylece mektep hâtıralarını canlandırdılar. Yemeğin sonuna doğru bize döndü; sınıf arkadaşı için:

- Bu zat, kıymetli bir arkadaşdır, dedi... Kendi kendini yetiştirmiş, kendi kendine felsefe öğrenmiş ve okutmaktadır; bunun kıymetini bilmek gerektir...

Müzik öğretmeninden de bir parça çalmasını istedi, dinledi:

- Bu parçalar, dedi, atalarımızın yadigarı kıymetli eserlerdir. Bunların kaybolmamaları lâzımdır, (bana bakarak) Beyefendiye yardım ediniz de, çok talebe yetiştirsinler!...

Herkes memnundu. Yemek de bitmişti, ayağa kalktı; iki kardeş, dikkati çekecek kadar, nazık bir tavırla veda etti. Neşe içinde dağıldık...

Fazlı Güleç¹

Atatürk, bir defa Bursa'ya gitmişti. Orada Selânik'teki arkadaşlarından Hakkı Baha Beyin bulunduğunu öğrenince, onu geç vakit

sofrasına davet etmek istemişti. Ben, Hakkı Baha Beyi 1935 yıllarında Karşıyaka'da komşumuz olarak tanıdım. Tab'an (yaradılışça) çekingen, fakat evliya gibi bir zattı. Şahsiyetini müdrikti ve kendine hürmeti vardı. Felsefe öğretmenliği yapıyordu. Belki Atatürk kendisini mühim bir vazifeyi kabüle zorlar diye, tevazuuunu feda etmemek ve müşkül bir durumda kalmamak için Ankara'dan arzusu ile ayrılmıştı. Bu sebeple davete icabet etmek istemedi. Fakat daveti tebliğ eden polis, Hakkı Baha Beyin mazeretini dinlemedi.

- Ben sizi götürmekle vazifeliyim, dedi.

Çarnaçar (çaresiz) uydu. Davet mahallinde saz çalınıyor, hanendeler şarkı söylüyordu.

Atatürk, daha önce bir vekilden hanendelerden birini öpmesini istemişti. O da bir an tereddüt etmeden emri yerine getirmişti. Aynı teklifi Hakkı Baha Beye yapınca Hakkı Baha Bey reddetti. Sofrada tatsız bir hava esti. Bu defa Atatürk yaptığına nadim (pişman) olmuştu. Boş bir kadeh aldı. Bir fiske vurdu. Kadeh tannan (çınlayan) bir ses çıkardı. Atatürk:

- Fakat bu kadeh çatlarsa, artık kırık kadeh aynı güzel sesi vermez.

diyerek, nedametini (pişmanlığını) zarif bir şekilde ifade etti.

Aynı toplantıda mı veya buna benzer bir toplantıda mı, kesinlikle bilemiyorum. Fazlı Güleç de Bursa Valiliği sırasında aynı mahiyette bir emirle karşılaştı.

- Beni mazur görünüz, ben burada vali olduğum için rüşvet telâkki edilir (sayılır), dedi.

Fazlı Güleç tarafından dünya nimetlerinin bir nevi ikrarını (itirafını) teşkil eden bu sözleri, Atatürk'ün hayat felsefesine uygun düşüyordu. Bunun zeki bir mazeret sebebi hâline getirilmesi Atatürk'ün de hoşuna gitti ve ısrarda bulunmadı.

İlhan E. Postacıoğlu (Hakkı Baha Pars'tan)²

1- Hasân Rıza Soyak, *Doğumundan Cumhuriyetin İlanına Kadar Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri*, Hayat Yayınları, İstanbul

1964, s. 21 – 24; *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt: I, İstanbul 1973, s.13 – 15

2- İlhan E. Postacıoğlu; *Atatürk'ün Önünde Tarih Bakaloryası*, Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1979, s. 44 – 45

“...BÖYLE PROFESÖRLÜK OLMAZ.”

Bir yaz günü Celal Bayar ile birlikte Moda Kulübünün İpar kot-rasıyla bir Akdeniz seyahatine çıkacaktık.

...İş Bankası erkanından Fazıl Öziş, Denizcilik Bankasından Kamil Kaptan ve Deniz Yolları Süvarilerinden Sait Kaptan da seyahat arkadaşlarımız arasındaydı.

Florya'da Cumhurbaşkanlığı Köşkünün önünden geçerken Celal Bayar. kendisine has olan nezaketiyle bana “Müsaade ederseniz büyük Atatürk'e bir veda edip geleyim.” dedi. Celal Bayar'ı kotranın küçük filikasına bindirerek selametledik.

Aradan bir on beş dakika kadar geçti geçmedi, iki çifte bir sandal içinde Başyaver Celal Bey kotraya yanaşarak:

- Mahmut Bey sizi Atatürk istiyor, buyurun birlikte gideceğiz, dedi.

Ben:

- Bu spor elbisemle gidebilir miyim? diye sordum.

- Hayır kırıvat bağlayınız, lacivert bir ceketiniz varsa, onu da giyerseniz münasip olur, dedi.

Bu davetin herhalde merasimli olduğunu düşünerek acele giyinip Celal Bey ile birlikte sandala atlayarak köşke gittik.

Tahminim gibi Florya Köşkünün büyük salonunun ortasında bulunan upuzun masanın birçok mebusla çevrilmiş olduğunu gördüm.

O gün, Güneş-Dil teorisinin görüşme ve müzakere günüymüş. Bulunan mebuslardan Profesör dilci Hasan Reşit, Saim Dilemre (Saim Hoca) gibi hep dille alakalı olan profesörler vardı. Bunların ekserisi de benim dostlarımdı.

Ben gidip Atatürk'ün elini, sağında oturan İsmet Paşa'nın da elini ve solunda Celal Bayar'ın yanında oturan Afet Hanımın da elini öptükten sonra diğer zevata da bir baş selamı vererek ayakta beklemeye başladım. Atatürk, Salih Bey'e:

- Mahmut Beyi Kavalalı İsmail Hakkı Beyle aranızda alın, diye seslendi.

Ben de gidip onların arasında açtıkları yere oturdum.

Atatürk fevkalade hiddetli ve sinirliydi. Ben biraz sonra bu hiddetin manasını çözdüm.

Bugün Güneş-Dil teorisine göre tahlili gerektiren kelimeler hususunda profesörler Atatürk'ün istediği cevapları veremiyor ve bu yüzden de Atatürk bunlara sinirleniyordu:

- Efendim, böyle profesörlük olmaz. Siz profesör oldunuz mu, bilginin sonuna ulaştık diye vazifenizi ipe seriyorsunuz. Halbuki dünyada ilim denilen nesne her gün yepyeni bir renk alıyor, bilinmeyen birçok şeyler öğreniliyor. Hatırlardan geçmeyen yeni keşifler ortaya çıkıyor. Durmadan okumak lazımdır. Profesörlük unvanı hemen her gün değişen ve ileriye giden bu yenilikleri kenara bırakıp öğrenmemeyi ve okumamayı icap ettiren bir rütbe değildir.

Benim de bu Güneş-Dil teorisine dair hiçbir bilgi yoktu. Sadece bu mecliste ilk defa edindiğim bir dinlemeden ibaretti. Yalnız her kelimenin içine mutlaka bir ağ giriyordu, o kadar işte. Atatürk Saim Dilemre'ye dönüp:

- Saim Hoca, isiliğin aslı nedir, bilirsiniz tabii? diye bir soru sordu.

- Efendim isilik sıcaklıktan doğan bir marazdır (hastalıktır)

Atatürk:

- Peki, bunun aslı nedir?

diye tekrar edince, Saim Hoca duraladı.

- Buyurun bakın bir basit kelimeye dahi cevap vermekten acizsiniz. Türkçede ısı sıcak demek değil midir? O halde sıcaklıktan gelen bir hastalık olduğuna göre bunun aslı, isilik değil, ısılıktır, dedi. Sonra, "Hoca siz hiç isilik olmamışsınız galiba?"

deyince, Saim Hoca:

- Aman Paşam nasıl olmadım. Şimdi taze döktüm.

diye gömleğini açıp heyecandan kızamıklaşan göğsünü gösterdi.

Atatürk hocadan aldığı bu esprili cevaba gülerek hiddetini biraz hafifletti. O aralık Salih Bey, bana:

- Mahmut şu iskemleni biraz ileriye it de Atatürk seni görsün ve bu hava biraz değişsin, yoksa bunları haşlamakta devam edecek, dedi.

Ben:

- Aman Salih Bey yalvarırım. Beni bu hengameye karıştırma.

diye kendisine rica ederken yüksek sesle Atatürk'e hitap etti:

- Paşam, Mahmut, ben bu Güneş-Dil teorisini yuttum diyor, demez mi?

Atatürk:

- Mahmut Bey mi? diye sordu.

Salih Bey:

- Evet efendim, dedi.

Ortalıkta kısa bir sükut peydah oldu. Sonra Atatürk bana:

- Mahmut Bey buyurun tahta başına, dedi...

O anda başıma sert bir balyoz indi. Gözlerim şaşıştı. Eyvah gittik gürültüye, dedim.

Atatürk'ün böyle hiddetli ve kızgın saatleri çok korkunçtu. Ve hiç de hayra alamet sayılmazdı. İnsanı kullanılmış kürdana çevirirdi.

Ben İsmet Paşanın arkasındaki yazı tahtasının başına kadar güçlükle giderek durabildim.

- Kotra ne dildendir? diye bana sordu.

Ben gırtlığıma tıkanan ayvadan nefes alma kudretimi kaybederek:

- Kotra... Kotra, diye iki defa tekrarladıktan sonra bir "kotra" daha deyip, "şey efendim beynelmil bir kelimedir", diyebildim.

Sonra yine gayet ciddi ve sert sesle bana:

- Kotrayı izah ediniz, dedi.

- Efendim kotra denizde, denizde kotra...

diye cevabı bir türlü toparlamaya imkan bulamazken, Afet Hanım bana yardım etmiş olmak için:

- Denizde seyreden bir teknedir, dedi.

Ben de aynen aldığım o cevabı tekrar ettim.

Atatürk elindeki çatalı önündeki tabağa fasıllı vurarak benim bu soğuk cevabımdan hiç hoşlanmadığını ifade eden ve kafasından geçirdiği haşlamayı bildirmeye hazırlanırken, tarafı Rabbanî'den yani Allah tarafından bir manevi tirbüşon gırtlığımı tıkanan o zıkkım ayvayı boğazımdan çekip attı. Ve normal halime döndüm. Hiç vakit geçirmeden de:

- Atatürk müsaade buyurursanız kotrayı size baştan izah ve arz edeyim, dedim.

Atatürk mevcut hiddetini hiç kaybetmeden önüne bakarak soğuk bir havayla:

- Buyurun, dedi.

Burada hatırıma Fuzuli'nin bir beyti geldi. Fuzuli:

*"Saki, duracak zaman mıdır bu?
Durmak n'ola, imtihan mıdır bu?"
 demiş ve ne kadar haklı söylemiş.*

Sonra anlatmama devam ettim:

- Efendim, kotracılık benim spor hayatımın başında gelenlerdendir. Ekseri günlerimi denizde ve kotrada geçiririm. Sayın Bayar'ın Umurbey isminde bir açık deniz kotrası vardı. Kendileri ekseriyetle Ankara'da bulundukları için kotrasını benim nezaret ve emrime bırakmıştı. Sonra bu canım kotrayı İsmet Paşaya olan şahsi borcu yüzünden satıp o borcunu ödemişti.

Benim kotra hakkında Atatürk'ün sorularına vereceğim cevap fevkalade kolaylık ve rahatlıkla verebileceğim cevaplardandı. Amma neyleyeyim ki o büyük huzurun karşısında birdenbire duyduğum ani heyecandan gırtlığımı tıkanıveren körolası ayva beni benliğimden ayırmış, hissiz ve katı bir binek taşına çevirmişti. Ben kendime geldikten sonra kotranın yapısından başlayarak bütün teferruatına kadar anlatmaya başladım...

- Efendim. İyi bir kotra ekseriyetle Hindistan'da yetişen ve "tık" diye tabir edilen gayet hafif fakat fevkalade sağlam bir ağacın kerestesinden yapılır. Amma bizde bu ağaç mevcut olmadığından mevcut meşe ve çam tahtalarından yapılmaktadır. Kotra'nın hususiyeti de şudur: Denizde seyreden büyük tekneler muvazenesini (dengesini) temin için safra tabir edilen ağırlığı ambarlarına doldurmak suretiyle, kotra ise omurga tabir edilen ağır bir kurşunu teknenin altına yapıştırmak suretiyle temin eder. Ve teknenin altına tespit edilen bu ağır cismin sayesinde de teknenin yelkenleri diğer yelkenli teknelere mukabil çok uzun olur. Ve yine bu ağırlık sayesinde de tekne denize adeta iliklenir. Ve vapurların bile güç dayandığı dalgalara kotra büyük bir kabadayılıkla esaslı mukavemet gösterir.

Kotralar dingi, şarpi tabir edilen küçük yelkenlilerden başlayarak yöle, kaba yöle ve keç olarak kotraya kadar çıkar."

Bunların omurgaları, yelkenleri ve iplerine kadar gerekli izahatı tam teferruatıyla vererek Atatürk'e anlattım.

Atatürk benim bu izahatımı dinledi. Bana teşekkür eden bir iltifattan sonra:

- Şimdi kelimeyi Güneş-Dil teorisine göre tahlil edelim. Geçin bakalım tahta başına Mahmut Bey!

deyince, bende şafak attı. Yeniden imtihana girer gibi heyecanlanıverdim.

- Yazınız Mahmut Bey, dedi.

Kotra, yazdım.

- Tahlil edelim bu kelimeyi.

Ben "ko" diye lafa başladım.

- Türkçede ko yoktur, dedi.

- Evet efendim yoktur, dedim.

- Ee ne vardır? diye sordu.

Ben tekrar:

- Ko yoktur.

diye cevap verince, benim kıvıramadığımı anlayarak biraz evvelki izahatımdaki memnuniyetinden bana yardım etti:

- O, yazın, dedi.

Yazdım.

- Şimdi? diye sordu.

- Tur, dedim.

- Sonra, dedi.

Her kelimeye giren "ağ" sırası geldi diye:

- Ağ, dedim

- Tamam okuyun, dedi.

- Oturag, dedim.

- Profesörler gördünüz mü kelime nasıl tahlil ediliyor. Kelimenin aslı "oturg" dır, yani oturaklı bir tekne demektir, dedi.

Ve böylece kotra kelimesini tahlil ettik. Sınıfı geçmedikse de kalmış da sayılmazdık.

Atatürk:

- Güzel. Teşekkür ederim. Güzel bir izah yaptınız. Buyurun oturun, dedi.

Ben memnun yerime oturmaya giderken, masanın diğer tarafından gelen Hafız Yaşar, Atatürk'ün oturduğu yere doğru yürümeye başladı.

Atatürk, Hafız Yaşar'a hiddetle bağırdı:

- Sen neredesin be adam! Hafız nerede diye ne zaman sorsam bir türlü seni bulamazlar. Hastadır derler. Ama yalan, sen temaruz ediyorsun. Yani yalan yere hastalanıyorsun. Senin bir şeyin yok.

Hafız cevap vermeye hazırlanırken:

- Yeter, kafi, fazla konuşma! Bir iskemle al, masanın sonundaki köşeye otur, dedi.

Atatürk, güzel sesle okunan Kur'an'ı dinlemeyi çok severdi. Hafız'dan uşşak makamında bir Kur'an okumasını istedi. Hafız Yaşar ayağa kalkarak:

- Hangi sureyi emredersiniz? diye sordu.

- Ne istersen onu oku, dedi.

Hafız okumaya başladı. Atatürk:

- Dur, hicaz makamına geç, dedi.

Hafız birdenbire hicaz makamına geçemedi. "Hıı...hıı" diye makamı biraz aradıktan sonra buldu ve okumaya devam etti. Sonra Atatürk yüzünü bana çevirerek:

- Mahmut Bey, Kur'an okur musunuz? diye sordu.

- Okurum, efendim.

- Buyurun, okuyun.

Ben gençliğimde iken ezberleyip hafızamda olan bir sureyi, bes-mele çekerek tatlı bir makamla okumaya başladım. Kendileri de et-raf da şaşırdı. Biraz sonra bana da:

- Hicaz makamına geçin, dedi.

Ben hüzzam makamıyla okumaya başladığım sureyi, musikiyle olan alakama dayanarak hiç duraklamadan hicaz makamına geçtim ve okumaya başladım. Hafız'a dönerek:

- Bak buraya. İşte zeka ile aptallığın mukayesesı. Sana Kur'an oku, dedim. Hangi sureyi istersiniz diye sordun. Bu şarkı değil ki, beğendiğimizi okuyalım; Allah'ın kelamı. Ne diye soruyorsun. Ne-reden istersen oradan oku. Sonra, hicaz makamına geç dedim. Ma-kamı bulmak için Kur'an'ın azametini ve zevkini berbat ettin. Şaş-kın herif.

diye beni takdirle gönderdikten sonra tekrar:

- İşte zeka ile şaşkınlığın mukayesesı.

diyerek, Hafız'ı susturdu. Ve Afet Hanım'a dönerek:

- Afet Hanım, Mahmut'a imamın hediyesini getir, ver, dedi.

Bana her halde bir cübbe geliyor diye beklerken, Afet Hanım, elinde büyük ve renkli bir kutu içinde Türk Ocağı sigarası getirdi. Ve bana uzattı. Atatürk:

- Bu kutuyu aç ve arkadaşlarına ikram et, dedi.

Ben:

- Efendim, müsaade buyurursanız, unutamayacağım bu mutlu günün hatırası olarak bu kutuyu saklayayım, dedim.

- Hayır, siz sigaraları dağıtın, hatırasını saklayın, dedi ve devam etti.

Mahmut Baler

"Mahmut Baler, Baldan Damlalar, "Bal Mahmut" Hayatını Tercüman İçin Yazdı", Tercüman Gazetesi, Yıl:20, Sayı:6683, 26 Mart 1981, s.2; Baldan Damlalar 3 ve Hanralarım, Kervan Yayınları, İstanbul 1982, s.71-77

"EKERE" VE SUYA DÜŞEN HAYALLER

İstanbul Mektupçusu Osman Bey* (Engin), Arapçada kullanılan "ekere" mastaranın bizim "ekmek" fiilinden alınmış olabileceğini düşünmüş incelemiş ve bu konuda bir makale yazmıştı. Düşüncelerini, o günlerde [29 Ağustos 1935] İstanbul valisi olan öğrencisi Muhittin Üstündağ'a anlatmıştı. Osman Bey, Mansur Tekin'in dostu idi. Biz de ahbap olmuştuk. O, namuslu bir kişi ve iyi bir incelemeci idi. Bize başından geçen bu "ekere" olayını anlatırken çok heyecanlanıyor ve hepimizi gülmekten kırıp geçiriyordu.

Olay şudur: Osman Bey, şu kadar yıllık bir memur olduğu halde bir ev sahibi olamamış, Beykoz'da bulduğu ucuz bir kira evinde oturmaktadır. Bir gece yarısı kapı çalınır, eşi cumbadan bakar, Osman Beyi uyandırır. Gelen, Atatürk'ün yaveridir. Kendisini "Acar" motoru ile, Florya'ya götürmek için gelmiştir. Yanına o "Ekere" makalesini alarak hemen hazırlanmasını ister. Osman Beyin, Florya köşkündeki oturuma katılacak kalitede bir elbisesi yoktur. Çeyiz sandığındaki eski redingot çıkarılır, Osman Bey tıraş olur, makineyi de cebine koyarak yola çıkarlar. Oturumda Muhittin Üstündağ'ın da bulunduğunu öğrenen Osman Bey ferahlamış, konuyu anlamıştır. Acar motoru ile yapılan uzun deniz yolculuğunda birçok hayaller kurar: "Ey Osman" der, kendi kendine, "artık yıldızın parladı,

* Osman Bey: il yönetiminde yazı işleri çeviren Büyük memur.

ünün duyulacak, bu kadar yıl kavuşmadığın bir eve bile belki artık sahip olabileceksin; hanımın çok eskiyen mantosu da değişebilecek artık.”

Köşkte çok ilgi ile karşılanır. Atatürk de kendisine iltifat eder. Muhittin Üstündağ'ın yanında açılan yere oturur. Masa kalabalıktır, kişiler de ortamda Osman Beyin yabancısıdır. İçilir ve sohbet sürer. Muhittin Üstündağ, onun içmediğini bildiği için, bir bardağa su koyar ve susuz rakı içiyormuş gibi görünerek kendilerine katılmasını sağlar. Atatürk'ün bir işaretiyle sohbet durur, sıra “ekere”ye gelmiştir. Osman Bey ayağa kalkar, uzak gözlüğünü çıkarıp yakın gözlüğünü takar ve cebinden makaleyi çıkarıp okumaya başlar. Fakat, aradan bir iki dakika geçmiş, geçmemiştir, Atatürk ayağa fırlar ve :

- Bu ne rezalet, bu ne küstahlık, diye bağırarak hışımla dolaşmaya başlar.

Herkes şaşırmıştır. Osman Bey, o andaki durumunu anlatırken bizi çok güldürüyordu. Ne olduğunu, Muhittin Üstündağ kendisini usulca masadan uzaklaştırıp kapıya doğru götürdüğü zaman anlayabilmişti. Osman Beyin makalesi eski yazılarla yazılmıştı ve Atatürk bunu hemen görmüştü. O, süklüm püklüm kapıdan çıkarken Atatürk'ün:

- Bu yaşlı Osmanlıların hepsi bize ihanet ediyorlar, bütün mektuplar da böyledir her halde; bunlardan kurtulmalıyız, dediğini de duyar.

Köşkten ayrılışında kendisi ile hiç kimse ilgilenmez, para çantası da eski giysilerinde kalmıştır. Şimdi Florya'dan, Beykoz'a nasil gidecektir. Yalnız ev ve manto hayalleri değil, memuriyeti de elden gideceğe benzemektedir. Yaya Bakırköy'e kadar yürür. Toz, toprak ve tam bir çöküntü içinde, tanıdığı kaymakamın evine gider; şaşkınlıkla fakat iyi karşılanır, kanıvaltı yapar. Olan biteni pek anlatmaz. Kaymakamdan biraz para alarak Beykoz'a yollanır. Halini görünce telaşlanan hanımı ne olduğunu öğrenmek ister. O: “Hanım, sonra anlatırım, ben şimdi yatacağım.” der. Yatar, ama uyku tutmaz. Öğleye doğru hanımı telaşla uyandırarak, kendisini karakoldan çağır-

dıklarını söyleyince, daha da endişelenir. Kendi kendine "galiba tev-kif edileceğim" (tutuklanacağım) diyerek giyinir. Oysa vali Muhittin Üstündağ kendisini merak etmiştir. Kendi yüzünden, çok sevdiği ve saygı gösterdiği hocasının başına gelenlerden üzgündür. Telefonda özür diler. Osman Bey: "Sen bana bizim memuriyetin gidip gitmediğini söyle, olan oldu, ne yapalım" der. Mektupçuluğun gitmediğini öğrenince ferahlar.

Osman Bey bu olayı anlatırken işin güldürücü yanlarını geçtikten sonra :

- Atatürk haklı idi. Sersemlik bende, biraz da, bana hatırlatmadığı için bizim Muhittin'de, diyordu.

Atatürk'te, bu konularda tam bir devrimci kişilik hakimdi ve hoşgörülük yoktu.

Hürrem Arman (Osman Ergin'den)

*Hürrem Arman, **Piramidin Tabanı**, İş Mabaacılık ve Ticaret Yayınları, Ankara 1969, s. 175 – 177*

ATATÜRK'ÜN MEMNUNİYETİ

Atatürk uzun müddet memleket dışında kaldıktan sonra 5 Temmuz 1935'te İstanbul'a dönen Hüseyin Rauf Beyden birkaç defa sitayişle (övgüyle) bahsetmişti. Hatta bir gece onun memlekete dönmesi münasebetiyle duyduğu memnunluğu göstermek için rakı içilirken şampanya ısmarlamıştı.

Bundan bir müddet sonra bir gece sofrada, yanında oturduğum esnada bana doğru eğilerek:

- Rauf da senin gibi, aynı şartla aramızda bulunamaz mı? demişti.

Bu sözlerinden Rauf'a karşı bir tahassür (özlem) duyduğunu hissettim. "Rauf Beyle birlikte arzusunu yerine getirmeye çalışacağımızı" söylediğim vakit, yüzünde gördüğüm sevinç alâmeti (işareti) hâlâ hatırımdadır.

Âlicenap (mert) olan Atatürk'ün bu insanî hareketleri daimî surette hafızamda kalacaktır.

Ali Fuat Cebesoy

Siyasi Hatıralar, II. Kısım, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1960, s. 243

ATATÜRKÜN TÜRK DİL KURUMUNA DİREKTİFLERİ

24 Ekim 1935 tarihinde sofrada bulunuyorduk. Dil Kurumundan İbrahim Necmi'den başka kimse yoktu. Atatürk dil meselesini bahis konusu ederek Falih Rıfkı'ya şöyle dedi:

- Memleketimizin en büyük âlimlerini ve ediplerini büyük bir komisyon hâlinde aylarca çalıştırdık. Elde ettiğimiz netice şu iki küçük Kılavuz sözlüğünden ibarettir. Bu küçük sözlüklerle millî bir devletin edebî, sosyal, ilmî ihtiyaçları tatmin edilemez. Falih Bey, galiba, biz eski Osmanlıcadan ve Batı dillerinden faydalanmak mecburiyetinde kalacağız.

Aynı akşam Atatürk, 10 Ekim 1935 tarihinden beri "Ulus"ta yayınlanan "dil anketleri"ne cevap veren olmadığını üzüntü ile anlattı. Sonra İbrahim Necmi'ye hitaben şöyle dedi:

- Türk Dil Kurumunun çalışmalarına ilelebet iştirak edecek değilim. Tarih Kurumunun kuruluşunu takip eden yıllarda, tarih üzerine, arkadaşları teşvik için, beraber çalıştım; nihayet bu kurum teşkilâtlandıktan ve çalışmalarına hız verdikten sonra, Tarih Kurumunun mesaisine karışmıyorum. Kurum üyeleri bildikleri gibi akademik çalışmalarına devam ediyorlar. Dil Kurumu çalışmalarına da münasebetim böyle olacaktır. Dil âlimlerinin, mütehassıslarının akademik çalışmalarına müdahale etmeyeceğim. Sizin de mesailerinizi ilmin son buluşlarına uydurmanız gerektir.

Bu günlerde Atatürk, "Osmanlıca kelimeler"in etimolojisi ve Türk dilinin menşei üzerinde çalışıyordu. Bu çalışmalar onu "Güneş – Dil Teorisi" dediği akademik bir nazariyeye götürdü.

Abdülkadir İnan

"Dil İnkılâbı Tarihinden Hatıralar", Türk Kültür-

râ Dergisi, Yıl: VIII, Sayı: 90, Nisan 1970, s.
381- 382

ANKARA'DA ATATÜRK'LE BULUŞUYORUM

...1925 Ağustosunda gazetecilik mesleğinden ayrılalıdan beri çile dolu on buçuk yıl geçmişti. Bir akşam Ankara'da eşim Rezzan, Petrol Arama Dairesi Müdürü Columbia Üniversitesi'nden mektep arkadaşım ve candan dostum Cevat Eyüb Taşman, Petrol İdaresinden Mikropaleontoloji uzmanı olarak çalışan Miss Jordan ve yine Petrol İdaresine mensup diğer bir Amerikalıyla beraber Karpiç lokantasına gitmiştik. Bugünümüzün diğer herhangi bir günden farklı bir şekilde biteceğine dair ortada hiçbir emare yoktu. Bütün hayatımın en heyecanlı günlerinden birini yaşamakta olduğumu hiçbir şey önceden belli etmiyordu.

Birdenbire ortalık karıştı. "Atatürk dostlarıyla beraber geliyor." sözü ağızdan ağıza dolaştı. Bize yakın bir masayı kendisi için hazırladılar. İlk düşüncem, savuşmak olmuştı. Eski muhalefet gazeteciliği yıllarından ve İstiklâl Mahkemesi macerasından sonra Atatürk'ten ve etrafındakilerden ne muamele göreceğimi kestiremiyordum. Dolmabahçe'deki Tarih Kongresi, Moda Kulübü, Anadolu Kulübü gibi yerlerdeki uzaktan uzağa karşılaşmalar dışında, on bir yıldan beri Atatürk'ün muhitinde hiç bulunmamıştım. Fakat Atatürk ve yanındakiler artık içeri girmişlerdi, kaçmak pek çirkin bir şey olacaktı. Çaresiz kadere boyun eğdik ve kaldık.

Aradan pek az zaman geçmişti ki Atatürk'ün masasında bulunanlardan Kılıç Ali Bey bizim masaya yaklaştı ve eşimi dansa davet etti. Az sonra Atatürk'ün yaveri yanıma geldi. Atatürk'ün masasında bulunan hanımlardan birini dansa davet etmemin münasip olacağını kulağıma fısıldadı. Bunlar çok iyi alâmetlerdi. Bana Mütareke ve İstiklâl Harbi yıllarında çok yakınlık göstermiş olan Atatürk'e saygılarımı belli etmenin zamanı gelmiş olduğuna karar verdim. Atatürk'ün dansta bulunduğu bir sırada masasına yaklaştım. Kılıç Ali Beye dedim ki:

- Uzun yıllardan beri Büyük Lidere saygı ve sevgimi belli etmek fırsatından mahrum kaldım. Bunu yapmama izin verirler mi?

Atatürk masaya dönünce ikisi arasında kısa bir konuşma oldu. Sonra Atatürk'ün sağ ve soluna iki iskemle konuldu. Yaver, eşimle beni masada yer almaya çağırdı. Atatürk'ün geldiği duyulunca, lokanta dolmuştu. Bahsettiğim manzaraya lokantada bulunan Türk ve ecnebi yüzlerce kişi şahit olmuştur.

Bütün ömrümde başımdan geçenlerin en heyecanlılarından biri olduğu ve Atatürk'ün ne kadar tatlı ve hoş bir şahsiyeti bulunduğunu belli ettiği için o akşam Atatürk'ün sofrasında olup bitenleri harfi harfine anlatacağım.

Atatürk her şeyden önce ne içeceğimizi sordu. Diğer bir masada votka içtiğimiz için buna devam etmek istediğimizi söyledik. Bunun üzerine;

- Unutmayın, dedi. Votka.su karıştırmadan içilir.

Atatürk sonra bana döndü:

- Asıl mesleğinizden uzak düştünüz. Bu hâlinizden memnun musunuz?

Ben daha ağzımı açmadan, eşim Rezzan cevap verdi:

- Ben memnun değilim. Bir gazeteciyle evlendim, bir müddet sonra iş adamı oldu. Ben buna hiç razı değilim.

Bu sözler Atatürk'ün pek hoşuna gitti, güldü. Tekrar bana sordu:

- Yeniden gazeteciliğe dönmeyi istiyor musunuz?

- Elbette, dedim. Çok sevdiğim mesleğimin dışında geçen yıllar bana ağır kürek mahkûmluğu cezası gibi geliyor.

- Öyleyse söyleyeceklerime iyi dikkat ediniz. Size soracağım suale doğru cevap verirseniz, yeniden gazetecilik edebilirsiniz: "Uzun yıllar evvel, benim Selânik Askerî Rüstiyesinde çok sevdiğim bir yazı hocam vardı. Bu hoca bende her hâlde bazı meziyetler görmüş, bütün derslerden tam numara aldığım dikkatini çekmişti. Sınıfın birincisi olmamı sağlamak için, yazımın âdeta okunmaz gibi olmasına rağmen, bana yazı dersinden tam numara verdi. Aradan yıllar geçti. Bu zaman zarfında ben memleketime ve barış davasına bazı hizmet-

lerde bulunduğumu sanıyordum. Hocamın oğlu siyaset meydanlarında karşıma çıktı. Bütün hizmetlerime karşılık bana sıfır numara vermeye kalkıştı. Buna diyeceğiniz nedir?"

Atatürk, bir taraftan Askerî Rüştiyesinde Tarih ve Yazı hocası olan babamı, diğer taraftan benim müstakil bir gazeteci sıfatıyla olan tenkitlerimi ima ediyordu. Büyük bir heyecan içinde idim. Dedim ki:

- Memlekete ve Dünya barışına olan yaman hizmetlerinize tam değerini vermek bakımından hiç kimseden geri sanılmayı kabul edemem. Bu hizmetler, en aşırı ümitlerimi açacak nitelik taşıyor. Yaptıklarınıza o kadar değer veriyordum ki sizinle ilgisi olan her şeyin aynı ölçüye uymasını içim istedi. Bütün tenkit ve ikazlarım bu emelden ileri geliyor. Araya bazı hatalı görüşlerim karışmış olabilir, pratik icapları ve imkânları ölçmekte vakit vakit yanılmış olabilirim, fakat size karşı sevgim daima hudutsuzdu ve tenkitlerimin iyi niyeti ise pürüzsüzdü. Ben hiçbir siyasî emeli ve ihtirası olmayan bir gazeteciyim. Hiç kimsenin tesiri altında yazı yazmadım, ve bütün tenkitlerimde yalnız memleketin iyiliğini düşündüm.

Konuştukça heyecanlarım birkaç kat daha artmıştı. Gözlerim dolmuştu. Atatürk cevap verdi:

- Söyledikleriniz sualime iyi bir karşılıktır. İyi niyetinizi biliyorum, bilmesem sizinle hiç konuşmazdım. Şimdi bana söylediklerinizi halka ilân etmeye hazır mısınız?

- Hazırım.

- O hâlde size dikte edeceğim bir açıklama şeklinin notunu alınız.

Kâğıt ve kalem buldum. Gazetecilikteki alışkanlığın tesiriyle eski harflerle not tutmaya başladım. Atatürk, hoşnutsuzluk ifade eder bir tavırla sordu:

- Sağdan sola doğru yazdığınız o garip şeyler ne oluyor?

Özür diler gibi bir tavırla cevap verdim:

- Stenografi...

- Bunu unutunuz, yeni Türk harflerini her vesileyle kullanınız, onlara alışınız. Biraz zahmetli bile olsa, eski alışkanlıkları bir tarafa bırakmazsak, yeni harfler kök tutamaz.

Atatürk'ün dikte ettiğı ve benim yeni harflerle zaptettiğim açıklama şuydu:

“On yıldır mesleğimden uzak düştüm. Bu zaman bir milletin hayatı için kısa bir devirdir, fakat fertlerin hayatında çok yer tutar. On yıl önce, “Tabiat kuvvetlerinin” gidişine ayak uydurmakta zorluklar geçirdim. Bu benim kabahatim değildi, “Tabiat kuvvetlerinin” de kabahati değildi. Kusuru ortalığa hâkim olan hâl ve şartlarda aramak icap eder. Tecrübe sahalarında on yıl müddet ders gördükten sonra, bir Türk şairinin: “*Bu memleketi haraptıktan kurtaracak bir adam yok mu?*” diye sorduğı suale: “*Evet var!*” diye cevap veren adamla yeniden iş birliğine girişmeye kendimi istidatlı ve hazır görüyorum.”

Atatürk dedi ki:

- Yazdıklarınızı yüksek sesle okuyunuz, herkes duysun!..

Okumaya çalıştım. Beceremedim. Heyecanım derindi. Zoraki surette içine girdiğim iş hayatından kurtuluyordum, çocukluğumdan beri sevdiğim, bağılı bulunduğum mesleğin kapıları bana açılıyordu! Atatürk ne kadar heyecanlı olduğumun farkına vardı. Şu sözleri söyledi:

- Siz çok heyecan içindesiniz. Okuyamayacaksınız. Bırakın da bunu eşiniz okusun.

Eşim Rezzan bir iskemleye çıktı. Açıklamayı yüksek sesle okudu. Lokantada bulunanların hepsi bunu hararetle alkışladılar. Çünkü bir sevgi ve ahenk sahnesinin şahidi oluyorlardı, çünkü gözleri önünde cereyan eden hâdise, Türk basınında daha geniş bir münakaşa hürriyeti devrinin açılmak üzere olduğunun bir müjdesiydi.

Atatürk, arzusunu yerine getirdiğinden dolayı eşime teşekkür etti ve dedi ki:

- Siz akıllı ve cesaretli bir Türk kızsınız. Yıllar evvel, memleketi işgal eden Yunan ordularına karşı girişmeye hazırlandığım umumî saldırışa tek gazeteci olarak yakından şahidi olmak fırsatını kocanıza verdim. Özür diledi ve “Henüz nişanlandım.” dedi. Kendisini tenkit ettim ve bir aile bağı kuran bir adamın memleket hizmeti için kaybolduğı kanaatini ileri sürdüm. Şimdi bu sözümü geri almaya ve kendisini mazur görmeye hazırım. Ta başında ben de sizin

gibi akıllı bir kızla karşılaşarak bir aile kursaydım, bütün hayatım başka bir cereyan almış olabilecekti. Ne yazık ki talihim iyi gitmedi. Oturduğum masada birden fazla kişi tanıyorum ki ilk evlenmedeki hatalarını ikinci bir evlenme ile düzeltmişlerdir. Uygun bir hayat arkadaşısı bulduklarından dolayı bütün hâllerinin ve bütün zevklerinin ne kadar değiştiğine hayretle şahit oldum. Kılıç Ali bu aradadır. Ben bunu yapamadım. Biricik tesellim şudur: Ben her türlü bağlardan azadeyim, umumî hayattaki vazifelerime icap eden zamanı ve enerjiyi ayırabiliyorum. Kendi hususî hayatıma istediğim cereyanı verebiliyorum, göreneğin ve protokolün esiri değilim. Umumî hayattaki bir insan için en büyük felâket, neşesini, görüşündeki selâmeti kaybetmek ve milyonlarca Türk'ün her günlük hayatıyla temastan uzak düşmektir. Bu felâkete uğrayanlar, insanlıktan çıkarlar, serde yetişmiş, sunî bir mahlûka dönerler.

Bu konuşma Kral Sekizinci Edward'ın hususî hayatının İngiltere'de velveleli bir dava hâline gelmesinden birkaç hafta önce cereyan ediyordu. Karpiç lokantasında Atatürk'le beraber oturduğumuz masanın yanındaki masada birkaç İngiliz oturuyordu. Atatürk onlara karşı ilgi belirtti ve sordu:

- Sizin Kralınız ne gibi bir hayat geçiriyor? Halkın hayatına karışmak imkânını buluyor mu? Kendini onlardan biri hâline koyabiliyor mu? Kral sıfatıyla olan günlük vazifelerini ciddi surette ve herkesi hoşnut edecek tarzda yerine getirdikten sonra kendi hususî hayatına hâkim kalabilmek için arzu ve ilgi belirtiyor mu?

İngilizler şu cevabı verdiler:

- Bunu çok istiyor, fakat gelenekler karşısına çıkıyor.

Tesadüfe bakın: Bu konuşmadan kısa bir zaman sonra Kral Sekizinci Edward, Atatürk'e bir ziyarette bulunmak üzere, resmîlik dışında olarak 3 Eylül 1936 da Türkiye'ye geldi. Beraber yaşadığı ve evlenmek istediği Amerikalı dostu Bayan Wallis Simpson beraberindeydi. Atatürk ve Sekizinci Edward birbirlerine çok yakınlık duydu. Şuna ihtimal verilebilir ki Kralın Atatürk'le olan teması, hususî hayatında istiklâl sahibi olmak yolunda kendisinde zaten mevcut hasreti ateşli bir hâle koymuştur. İngiltere'ye döndükten sonra bir

devlet başkanının resmî hayatı ile hususî hayatı arasında ilişki bulunması lâzım gelmeyeceğine dair Atatürk'ten öğrendiği görüşü yürütmeye teşebbüs etti. Teşebbüs sökmedi, Kral bu arzuyu tahtı ile ödemek zorunda kaldı.

Duyduğumuza göre, Atatürk bu haberi şu sözlerle karşılamış:

- Ben onun yerinde olsaydım, böyle yapmazdım. Tahtı terk edecek yerde; İngiltere'de Cumhuriyeti ilân ederdim ve ilk Cumhurbaşkanlığı için adaylığımı koyardım...

Benim kendi durumuma gelince, Karpiç'teki karşılaşmadan sonra Falih Rıfkı Atay vasıtasıyla Atatürk'ten şu emri aldım:

"Yayınlamak üzere dikte ettiğim mektup bir lâtifeydi. Bunun yayınlanmasına lüzum olmadan Ahmet Emin derhal eski mesleğine dönebilir."

Demek ki benim için gazeteciliğe dönüş yolu kesin surette açılmıştı.* Gazetecilik denilen hastalıktan kurtulduğuma dair on yıldır tekrarladığım sözlerin içimden gelmediği, gazeteciliğin kanıma karıştığı, iliklerime işlediği derhal belli oldu. Mesleğime kavuşabildiğimden dolayı çılgınca seviniyor, Eşim Rezzan'la beraber bayram ediyorduk.

Ahmet Emin Yalman

"Atatürk On Yıldır Uzak Kaldığım Gazeteciliğe Dönmemeye İzin Veriyor", *Milliyet Gazetesi*, Yıl: 21, Sayı 8269, 10 Kasım 1970, s. 6; *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, Cilt: III, Rey Yayınları, İstanbul 1970, s. 215, 217 – 221

AHMET EMİN YALMAN'A

GAZETE ÇIKARMA İZNİ VERİLMESİ

Mustafa Kemal'in el yazısı da o kadar iyi değilmiş. Fakat buna rağmen mektebin hattı Türkî hocası olan Vatan gazetesi başmuhar-

* '1935'de Atatürk gazeteciliğe dönmemeye izin verdi." (Selma Yazoğlu, "Elli Yıllık Gazeteci Ahmet Emin Yalman", *Resimli 20. Asır Mecmuası*, Yıl:5, Cilt:10, Sayı:259, 1 Ağustos 1957, s.6)

riri Ahmet Emin Beyin pederi Tevfik Bey imtihanları esnasında Mustafa Kemal'e daima tam numara verir ve numarasını katiyen kırmamış. Bunu sırası geldikçe Atatürk anlatırlardı. Bu münasebetle ve yine sırası gelmişken bir hatırayı hikâye edeyim:

Bir akşam Ankara'da Atatürk'le beraber Karpiç'e yemeğe gitmiştik. Tesadüfen Ahmet Emin Bey de refİKası (eşi) Rezzan Hanım ve diğİer arkadaşlarıyla beraber orada, bir masada oturuyorlardı. Ahmet Emin Bey, Birinci Büyük Millet Meclisi esnasında ve Cumhuriyetin ilânı sıralarında kendi görüş ve düşüncelerine göre, bazı muhalefet yazıları yazmıştı. Hatta bir aralık Şark İstiklâl Mahkemesinde muhakeme altına da alınmıştı. Ahmet Emin Beyin bu muhakemesi arkadaşlarıyla birlikte beraat hükmüyle neticelendikten sonra, gazetecilikten çekilmeye karar vermiş, hatta bir aralık mesleğini değiştirerek ticarete dahi başlamıştı.

O gece Karpiç lokantasına gelerek masaya oturduktan sonra Ahmet Emin Bey, Atatürk'ün gözüne ilişti ve bir aralık beni yanlarına çağırarak kulağıma;

- Kılıç Ali, rica ederim, Ahmet Emin Beyi sofraya davet et. Kendisiyle biraz konuşacağım... arzusunu izhar etti.

O zaman Ahmet Emin Beyle birbirimizi yakından tanımıyor-duk. Bugünkü dostluğumuz henüz yoktu. Hatta, aramız belki biraz da şeker renkti. Bunun için Atatürk'e:

- Paşam, müsaade ederseniz ben çağırmayayım. Emrederseniz başka bir arkadaş kendisini davet etsin, yahut haber gönderelim, diye ricada bulundum.

Fakat Atatürk, kendisini benim davet etmeğİimin münasip olacağını söyledikleri için hemen emirlerini yaptım ve kendilerini sofraya çağırdım.

Ahmet Emin Beyle refİKasının (eşinin) sofraya gelmeleri üzerine Atatürk'ün aklına derhal hattı Türkî hocası Tevfik Beyin askerî rüştiyesinde kendisine verdiği tam numara geldi ve bu hikâyeyi mevzuubahis ederek:

- Ahmet Emin Beyin pederleri Osman Tevfik Bey benim askerî rüştiyede hüsnühattı Türkî (Türkçe güzel yazı) hocamdı. Ben hiç iyi

yazı yazamazdım. Yazılarım âdeta kargacık burgacıktı. Yine de iyi yazmam ya... Buna rağmen Tevfik Bey benim diğer derslerimde muvaffak olacağımı bilerek bana tam numara verirdi. Ne garip tecellidir ki babası bana, diğer derslerde muvaffak olacağımı hissederek tam numara verdiği hâlde oğlu Ahmet Emin Bey bu kadar hizmetlerimizi gördüğü hâlde bana sıfır numara verdi!

diye yarı şaka, yarı ciddî serzeniş edince, Atatürk'ün bu sözleri Ahmet Emin Beyi çok üzdü.

Atatürk'ün bu sözlerine Emin Bey sıkılarak cevap veremeyince, çok zeki olan refikaları (eşleri) Rezzan Hanım derhal lâfa atıldı.

- Estağfurullah efendim! Nasıl olur? Hiç de böyle düşünmemiştir.

diye Emin Bey lehine bir müdafaada bulundu. Rezzan Hanımın bu müdafaası Atatürk'ün hoşuna gitti. Lâflarını saklamayıp samimi olarak açık konuşanları Atatürk çok severdi. Hemen Rezzan Hanıma hitap ederek:

- Aferin! Çok zeki bir Türk kızı!

diye taltif ettikten sonra Emin Beye dönerek:

- Emin Bey! Vaktiyle İzmit'te size Matbuat Umum Müdürlüğünü teklif ettiğimiz zaman yeni nişanlı olduğunuzdan bahsetmiştiniz. O zaman nişanlandığınız bu hanımefendi mi? diye sordu.

Ahmet Emin Bey de:

- Evet efendim?

deyince:

- Görüyorsunuz. Akıllı hanımlar kocalarının hayatında nasıl değişiklikler yapıyor! (Beni göstererek) İşte Kılıç Ali'nin de evlendikten sonra hayatı değişti...

diye hasbihallere başladılar ve Rezzan Hanıma dönerek:

- Hanımefendi.. Hayatınızdan memnun musunuz? diye sordular.

Atatürk'ün bu suali üzerine her şeyi açık ve samimi olarak söyleyen ve içi neyse dışı da bir olan Rezzan Hanım, lâfını esirgemedi.

- Hayır efendim, memnun değilim. İş başka türlü çıktı. Ben ga-

zeteciyle evlendim. Halbuki o sonradan tüccar oldu. Ben iş adamlarını sevmem!

diye, yine yarı şaka, yarı ciddî bir cevap verdi.

Bunun üzerine Atatürk, Ahmet Emin Beye döndü:

-Niçin, gazeteciliği bıraktınız? Niçin gazete çıkarmıyorsunuz? Yarından itibaren gazetenizi çıkarmakta hiçbir mahzur yoktur. Bilâkis memnun oluruz, dedi.

Ahmet Emin Bey, Şark İstiklâl Mahkemesinden sonra gazete çıkarmamak için verdiği kararı o zaman Atatürk'e de bildirmiş olduğu için Atatürk tarafından kendisinin tekrar gazete çıkarmaya teşvik edilişi her hâlde kendisi için bir nevi müsaade teşkil etmekteydi.

Atatürk sözlerine devam ederek, Emin Beye:

- Gazeteniz çıkar ve şimdi size yardıracağım notlar da ilk nüshanızda neşredilir.

dediler ve derhal bir kalemle kâğıt getirilmesini emrettiler.

Kâğıt, kalem geldikten sonra Atatürk, Ahmet Emin'e birtakım notlar dikte etmeye başladı. Bu notlarda Ahmet Emin Beyin eski yazıları, bu yazıların haksızlığı da belirtiliyordu. Ahmet Emin Beyin bu notları eski Türkçe ile yazdığını gören Atatürk:

- Ne? Hâlâ eski yazı mı? diye sordu.

Fakat Ahmet Emin Beyin cevap vermesine vakit bırakmadan yine Rezzan Hanım lâfa karışarak:

- Paşam! Acele söylüyorsunuz. Çabuk not edemediği için stenografi yapıyor!

diye bir hazırcevaplık yaptı ve bu da Atatürk'ün hoşuna gitti.

- Ben tevekkeli akıllı Türk kızı demedim!

diye Rezzan Hanıma takdîrkâr sözler söyledi.

İşin mühim ciheti, tutulan notların sonradan okunması keyfiyetiydi. Ahmet Emin Bey bu notların okutturulacağını tahmin etmediği için acele ve belki de noksan tutuyordu. Notlar biter bitmez tahmin ettiğimiz gibi Atatürk, Ahmet Emin Beye:

- Rica ederim beyefendi, yazdıklarınızı kalkıp okur musunuz?

deyince, tabiaten sıkılğan olan Emin Bey birdenbire şaşaladı ve notlarını güçlükle okumaya başladı Bunu gören Atatürk, Rezzan Hanıma hitap ederek:

- Hanımefendi, lütfen siz okur musunuz? diye rıcada bulundu.

Rezzan Hanım ise:

- Paşam! Mektepten çıkalkı hayli zaman oldu. Şimdi büyük bir imtihan geçireceğim. Belki de muvaffak olamayacağım.

diye itizar etti (özür diledi) ve aynı zamanda kalkarak Ahmet Emin Beyin acele tuttuğu karışık notları okumaya başladı.

Görülüyordu ki Rezzan Hanım, notları okurken âdeta bir nar-koz tesiri altındaymış gibiydi. Gayet güzel okuyordu. Atatürk çok memnun olmuştu.

İşte o gecedir ki Ahmet Emin Beyin tekrar gazete çıkarmasına bu suretle, babasının vaktiyle Atatürk'e hattı Türkî hocalığı etmiş ve iyi not vermiş olması vesile edilerek, müsaade edildi. Hâdis 1935 yılında cereyan etmekteydi.

Atatürk'ün kendilerine gazete çıkarmak müsaadesi vermelerinden az sonra Ahmet Emin Beyle refikaları (eşleri), Atatürk'ün müsaadelerini almış ve masadan ayrılıp yerlerine gitmişlerdi.

Ali Kılıç

"Atatürk'ün Hususiyetleri-Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor!", Milliyet Gazetesi, Yıl: 3, Sayı: 745, 4 Haziran 1952, s. 7; Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 13 – 17

"ORTADA NE HİTLER NE TEŞKİLATI KALACAKTIR"

Atatürk bir akşam sofraya oturulmadan önce misafirlerine dedi ki:

- Hitler, bana bir film yollamış. Yukarı çıkalkım da seyredeyim...

Önümüze düştü:

- Buyrun! dedi...

Çıktık. Film başladı. Film, Nazilerin, henüz iktidarı almadan önceki hallerini gösteriyordu: Omuzlarında silah yerine uzun sopa-

lar... Gayet muntazam ve heybetli bir yürüyüş... Sahne değişiyor; fakat her sahnede daima Hitler, yüksek bir yerde... Teşkilatını kendi usulünce selamlıyor... Ve film hep bu monoton (tek düzelik) içinde devam etti ve sona erdi.

Salon aydınlanınca Atatürk ayağa kalktı. Önümüze düştü. Aşağıda sofraya başında sıralandık...

Atatürk ortaya bir mesele attığı zaman, o mesele hakkında fikrini söylemeden, etrafına sormak adetiyle:

- Nasıl buldunuz? dedi...

Bu sual misafirlerinin fikrini almak için değil, lanse ettiği mesele hakkında bir mukaddime (başlangıç) mahiyetinde olurdu. İçimizde hık mık edenler, şöyle veya böyle; birkaç kelime ve cümle söylenir oldu... Atatürk'e bu kadarı kafi idi... Bu tarz Atatürk'ün eskiden beri takip ettiği usuldü. Selanik'te iken Yonyo'da veya Askeri Kulübünde de böyle yapardı. Önce arkadaşlarını söyletir, sonra kendisi itiraz kabul etmez bir mantıkla söze başlar ve daima mevzu hakim olurdu. Orada Askeri Kulübünde harita üstünde harp oyunları tertip ettirdiği geceler, Yunus Nadi ile ben -iki sivil dinleyici- kendi rütbesinden yüksek subaylara karşı pervasızca tenkitlerini yapıp, davayı kazandığını görürdük.

Muallim Naci'nin "*İrca-ı Nazar*" unvanlı manzumesinde, Napolyon hakkında söylediği bir mısra, Atatürk için de sahih (doğru) idi:

"Her harbe o talip, yine her yerde o galip"

Şu fark ile ki, Napolyon için harp adeta bir "satranç" oyunu idi... Atatürk asla bir "sergüzeştçi" (maceracı) değildi. Ve olmamıştı... Bilakis sergüzeştçilerin karşısına dikilir, onları amana getirirdi... Hitler'in yolladığı filmi bize seyrettirdikten ve ortaya attığı "Nasıl buldunuz?" sualinden sonra, fikirlerini şöyle sıraladı ve neticeye vardı:

- Efendim, bu adam, filmde gördüğünüz gibi tiyatral bir hamle ile işe girişti... Bugün Almanya'nın bütün askeri gücü onun elinde... Yarın harbe girecektir. O ve onun mukallidi (taklitçisi) Mus-

solini harbe hazırlıkla meşguller... Evet yakın bir atide (gelecekte) harbe dalacaklardır.

Dalacaklardır, çünkü asker değillerdir, harp ne demektir bilmezler. Harp bir felakettir ve hele bu iki müttefik için muhakkak ölümdür. Talih Almanya'ya öyle bir toprak vermiştir ki, o, daima iki ateş arasında kalmaya mahkumdur...

Körükörüne hesapsız, kitapsız bir nefis itimadı, tamamen otomatik bir ordu sistemi, ilk hamlede korkunç bir kuvvet tesiri yapacak, fakat bir kere bir tarafı sakatladı mı tarümar (yerle bir) olacak, o çalışkan millet yere serilecektir. Ortada ne Hitler, ne teşkilatı kalacaktır. Mussolini'den hiç bahse hacet yoktur, o, efendisinin ortadan kalktığı gün yok demektir..."

Zeki, uzağı gören Atatürk, Hitler'in akıbetini göremedi, fakat benimle beraber o gece bu sözleri dinleyenler gördüler. Ve onun "önceden görme" kudretine hayran oldular.

Ali Canip Yöntem

"Atatürk'ün Sofrasında", Yakın Tarihimiz Mecmuesi, Cilt: 3, Sayı: 28 6 Eylül 1962, s.53-54

ATATÜRK, İSTANBUL VALİSİNİN MİSAFİRİ OLMUŞTU

İstanbul Parti Reisliğinde bulunduğum [Mayıs 1935-Haziran 1936] günlerde idi. Bir gün Atatürk'ün İstanbul'a gelmek üzere Ankara'dan ayrıldığını haber alarak kendisini İzmir'ten karşılamıştık. Çünkü o sıralarda Vali, Kumandan ve Parti Reisi olarak daima İzmir'e gider ve Atatürk'ü oradan karşılardık. O gün de Vali Muhittin Üstündağ ve Kumandan General Ömer Halis Bıyıktaay ile birlikte Atatürk'ü İzmir'ten karşılamıştık.

Tren geceleyin İzmir'e gelmiş, biz de ilkin trene, sonra da Atatürk'ün vagonuna girmiş ve Atatürk'ü selâmlamıştık. Vagonda Atatürk'le birlikte, şimdi hatırlayabildiklerimden, Doktor Neşet Ömer, İsmail Müştak, Salih Bozok ve Kılıç Ali vardı ve bir rakı sofrası etrafında içiliyordu. Atatürk neşeli idi ve İstanbul'a yaklaşırken, bilemediğim herhangi bir sebeple, Vali Üstündağ'ı, o gün taltif etmek iste-

diler ve o geceyi sabaha kadar Vali Muhittin Üstündağ'ın misafiri olarak geçirmek istediklerini söylediler. Bu itibarla, Haydarpaşa'ya geldiğimizde Park Otele telefon edilerek orada hazırlık yapıldı. Biz bir motorla Dolmabahçe Sarayına, oradan da doğrudan Park Otele gittik. Gecenin bu ilerlemiş saatlerinde artık otel gazinosunda kimseler yoktu. Yalnız müzik alıkonulmuş ve Atatürk için hususî bir salon hazırlanmıştı. Salona yerleşildi ve trenden ayrılmakla ara verilen içkiye orada yeniden devam edildi. Bir aralık kadın okuyucularımızdan Safiye Ayla da orada belirdi ve Atatürk'ün yanında yer aldı. Saatler ilerledikçe Atatürk'ün ve onunla birlikte masadakilerin neşesi artıyordu. Bu arada Safiye Ayla kalkarak güzel bir zeybek oynadı; Salih Bozok'la Kılıç Ali de karşı karşıya ve göbeklerini tokuştura tokuştura güzel bir çift telli oynadılar. Atatürk pek neşeli idi ve asıl maksadı, bu geceyi Vali'nin misafiri olarak geçirdiğini belirtmek olduğundan bunun ajansa bir havadis olarak verilmesini istedi ve İsmail Müştak'a birkaç satırlık bir şey yazmasını emretti.

Müştak hemen oracıkta bir şey karalayarak okudu. Atatürk yazılanı pek beğenmişti ve Müştak'a bunu telefonla ajansa yazdırmasını emrettiğinden Müştak da odadan dışarı çıkmıştı.

Atatürk, Müştak tarafından yazılan o birkaç satırlık havadis fıkrasını çok beğenmiş görünerek ve galiba sözü daha ziyade istediği ayrı bir bahse getirmek isteyerek, lâtife ile karşılık bir eda ile, İsmail Müştak'ın güzel yazı yazan zeki bir adam olduğunu söyledi; sonra da güya bu sözlerini teyide yarar bir misal vermiş olmak için:

- Bu, vaktiyle mabeyin (saray) kâtibi iken benim nefiy (sürgün) irademi (emrimi) de kendisi kaleme almışmış.

dedi ve o irade metnini aynen okudu.

O sırada İsmail Müştak da telefonla konuşmasını bitirmiş olacak ki, geldi, hürmetkâr bir eda ile yerine oturdu.

Masada bulunanlar, Atatürk'ün Müştak hakkındaki sözlerini hayra mı, şerre mi yoracaklarını düşünerek susmakta idiler ki, Müştak'ın karşısında oturan Neşet Ömer gözlüklerinin altından gülererek, alaylı bir dille Müştak'a işi çıtlatmak istemiş ve duramayarak ona:

- Biraz evvel zikri cemiliniz geçti (iyilikle anıldınız), demişti.

Hilmi Uran

Hatıralarım, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959, s. 293 – 295

SOFRADA VERİLEN DERS

Onun, yalnız sevmediklerine karşı müsamahakarlığı, uysallığı yoktu. Böylelerini, asla hoş görmez, affetmez, hatta antipatisini, yüzlerine karşı, hem de kalabalık huzurunda izhardan (göstermekten) çekinmezdi.

İsmi lazım değil, böylelerinden biri, bir gün tesadüfen sofrasında bulunuyordu. Onu göstererek sofradakilere dedi ki;

- Bu zatı tanır mısınız? Devr-i Hamidî'de (Hamit devrinde) Pa-dîşahın meddahıydı (öväcüsüydü). Meşrutiyet olunca, onun aleyhinde bulunarak İttihat ve Terakki'ye sokuldu. Onlar da düşünce, aleyhlerinde demediğini, yazmadığını bırakmadı. Şimdi bizden görünüyor. Fakat bizim de arkamızdan kim bilir neler söyleyecek.

Biz, bu sözlere sanki kendimiz muhatap oluyormuşuz gibi, renkten renge girerken, asıl muhatap olan zatı şerif ise:

- Allah ömürler versin Paşam... diye yaltaklana yaltaklana yılışıyordu.

Atatürk'ün, "kötü" bilerek, sevmediklerini de bazen kullanmakta müsamahakar davranışının, herhalde, bizce meçhul, bir sebep ve hikmeti vardı.

Osmanzade Hamdi Aksoy

"Atatürk'ün Sofrasında", *Akaret*, XV. Ölüm Yılı Hatırası, Yeni Tarih Dünyası, İstanbul 1953, s. 41-42

"...ADETA CANLI BİR MAKİNE DİR..."

Sofra müdavimlerinden eski bir arkadaşım vardı. Atatürk bir

akşam ona "Cumhuriyet Gazetesi"nde, imzası altında neşretmek üzere bir makale zemini dikte etti. Arkadaş beyaza çekmek üzere yan odalardan birine çekildi. Atatürk bize dedi ki;

- Çok çalışkan, adeta canlı bir makinedir. Maksudı da derhal kavrar. O önce Abdülhamid'e hizmet etti, sonra ittihatçılara, şimdi de bize. Elbette bizden sonra da başkalarına edecektir.

Evet belki böyle idi, fakat ömrü vefa etmedi. Hakikaten çok zeki ve zekası nispetinde yorulmak bilmez bir çalışkanlığa mazhar olan bu arkadaş, Atatürk'ün ölümünden biraz evvel vefat etti.

Ali Canip Yöntem

"Atatürk'ün Sofrasında", Yakın Tarihimiz Mecmuası, Cilt:3 Sayı: 28, 6 Eylül 1962, s. 54

YİNE ZEVRAK-I DERÜNÜM....

Bir gece Dolmabahçe Sarayı'nda sofraya başındayız. Atatürk pek neşeli :

- Hepimiz, ayrı ayrı birer şarkı söyleyelim, dedi.

Yanında merhum Reşat Nuri (Güntekin), vardı. Etrafa baktım: Hemen çoğumuz ses cihetinden sıfırdık: Maarif Müsteşarı İhsan Bey (Sungu), Vakit başmuharriri Asım Bey (Us), Reşat Nuri ve ben. İlk piyango Reşat'a düştü. Sevgili dostum adeta kırıtarak: "*Telgrafın tel-leri*"ne başladı. Atatürk hemen:

- Çok güzel ama kafi, dedi.

İhsan Beye teklif ederken Reşat Nuri'nin muzipliği tuttu. Kulağıma :

- İhsan Bey muhakkak en ziyade maval'da muvaffak okur, dedi.

Kendimi zor tuttum. Asım Bey, kendine mahsus sukûnetle bir şeyler söylemek istedi. Fakat kıs kıs gülmesi terennümün devamına mani oldu. Atatürk bana işaret etti, dedim ki:

- Paşam müsaade buyurunuz, beni istisna ediniz... Çünkü ta ilk gençliğinizden beri her sahada daima ileri yürüdünüz, harp mey-

danları zaferlerinle dolu... Fakat sesimi işitir işitmez, korkarım ki masayı terk edersiniz!.

Güldü, ısrar etti. Dedim ki:

- Paşam, Ruşen Eşref Bey yardım ederse, belki nöbetimi pek zararlı savmam...

- Peki, dedi.

Ruşen'e "*Yine zevrak-ı derûnum*"u okumamızı teklif ettim. Bu bir güzel parçadır ki güftesi Şeyh Galip merhumun, bestesi De-de'nindir. "Dar-ül Muallîm-i Âliye" Birinci Harb esnasında Kadıköy'ünde "Sen Josef" mektebinde bulunurken, rahmetli "Süreyya" Bey bu harikulade parçayı, daha birçokları ile birlikte talebeye öğretmiş, çocuklarımız hakikaten nefis bir terennüme muvaffak olmuşlardı. Ruşen ve ben o zaman orada öğretmendik. İşte şimdi Atatürk'ün huzurunda bunu söyleyecektik. Ruşen'in sesi güzeldi, zaten her şeyi taklitte fevkalâde istidadı vardı. Başladık: "*Yine zevrak-ı derûnum...*"

Atatürk :

- Güzel güzel, amma tekke kokuyor, dedi.

Böylece bâdireyi atlattık...

Ali Canip Yöntem

"Atatürk'ün Sofrasında", *Yakın Tarihimiz Mecmuası*, Cilt:3, Sayı: 28, 6 Eylül 1962 s. 54

"... AMAN UZAK KALALIM"

Ruşen Eşref, ikimizin ahababı bir zattan bahsederken bir gün bana dedi ki :

- İkimizi de bu akşam evine davet ediyor. Kendisine kuşgönü pastırma gelmiş. Mutlaka geliniz beklerim, diyor. Gazi'den izin alalım da gidelim.

- Pekala, dedim.

Ve gittik. Bir iki tanıdık daha vardı. İçtik ve enfes pastırmadan da, bol bol yedik. Saat gece on bire doğru, kapı önünde bir otomo-

bil sesi işitildi. Arkasından kapı çalındı. Ev sahibi aşağı indi ve hemen yukarı çıkarak, haberi verdi :

- Atatürk otomobil yollamış, sizi istiyormuş.

Eyvah... Çünkü Gazi'nin sofrasında meze olarak kuş sütü bile vardı, fakat hemen her Rumelili gibi, o da pastırmadan ve sarmısaktan nefret ederdi. Şimdi ne yapacaktık ? Ev sahibine dedim ki :

- Aman birader bize birer demet maydanoz bul.

- Vallahi bizim evde yok, saat de on biri geçiyor, komşular uyumuşlardır, dedi.

Israr ettim. Nihayet maydanoz bulundu. Ruşen Eşrefle hem çiğnıyor, hem gidiyorduk. Çankaya'ya vardık... Salona girdik. Aksi gibi tenhalıktı. Dört beş kişi ancak vardı. Masanın ta öteki ucuna ilıştim. Ruşen de yanımda.

Gazi :

- Kalabalık yok, yaklaşsanıza, diye emretti...

Dedim ki :

- Paşam, kabil (mümkün) olsa, kapının dışında oturacağız.

- Niçin ? dedi.

- Sizden ketmedemeyiz (saklayamayız). Pastırma yedik, dedim.

Hoşuna gitti:

- Pekala, aman uzak kalalım, dedi.

Neşe içinde bir iki saat geçirdik.

Ali Canip Yöntem

"Atatürk'ün Sofrasında", *Yakın Tarihimiz Mecmuası*, Cilt: 3, Sayı: 28 6 Eylül 1962 s. 54 - 55

AMASYA TARİHİ YAZARI HÜSEYİN HÜSAMETTİN EFENDİ ATATÜRKÜN SOFRASINDA

Onun akşam sofraları içkisiyle beraber, mutlaka bir fikir ve münakaşa sahnesiydi. Bazılarının zannı gibi, içki için kimseyi zorlamazdı. Bakınız hatırama gelen bir vakayı kaydedivereyim:

Bir akşam sofraya misafirleri arasında Amasya Tarihi müellifi (yazarı) Hüseyin Hüsamettin Efendi de bulunuyordu. Hocanın bir şey almadığını gören Atatürk:

- Hoca Efendi bir şey almıyorsunuz? diye sordu. .

Hüsamettin Efendi, sofraya hizmet edenlerden birine limonata ısmarladı. Atatürk:

- Allah Allah, burası içki sofrası! Rakı, bira içmez misiniz? diye sordu.

Hocanın:

- Hayır efendim müsaadenizle limonata içeceğim.

demesi üzerine de:

- Hay hay, siz bilirsiniz, dedi.

Konuşulan bahse devam etti.

Sofra, akşamları sekiz buçuk, dokuzda başlar ve gece çok defa sabah üçe dörde, hatta beşe kadar sürerdi. Hüsamettin Hoca limonatasını içti, anlaşılan yüreği ezildiği ve acıktığı için sofrayı dolduran mezelere bakıyor, limonata ile yenebilecek bir şey arıyordu. Zeki Atatürk, münakaşa sırasında bunu sezinlemiş, hizmet edenlere:

- Şu zata, limonatası ile yiyebileceği bir şey getirin, aç kalıyor! demişti.

Hocanın üstüne bisküvi, baton sale, şu bu konuldu. O da bunlarla limonatasını içti.

Bilvesile şunu da kaydedeyim ki, Atatürk içmeye icbar (zorlamadığı), hatta imâ etmediği hâlde daha sonra bir kere daha sofrasında rastladığım Hüsamettin Efendinin, bira içtiğini gördüm!

Ali Canip Yöntem

"Atatürk'ün Sofrası", **Yakın Tarihimiz Mecmuası**,
Yıl:1, Cilt:2, Sayı: 15, 7 Haziran 1962, s. 34

KÂZİM NÂMÎ, ATATÜRK'ÜN SOFRASINDA

Atatürk'ün sofrasından hatırımda kalan bir iki şeyi sıralayayım:

Dâvetliler, Atatürk yukarıdan ininceye kadar ekseriya bilârdο salonunda vakit geçirirler, bilârdο oynayanları seyredelerdi; bir akşam baktım, bizim Kâzım Nâmi (Duru) de var. Meclis Reisi Kâzım Özalp, Eskişehir mebusu Yusuf Ziya Özer'le bilârdο oynuyor, biz de seyrediyorduk. Kâzım Nâmi pek eskiden tanıdığı Kâzım Özalp'a takılıyordu. Özalp'ın müsamaha ile beraber:

- Kâzım Nâmi uslu otur.

diye birkaç kere nazikâne ihtarda bulunduğunu işittim. Çocuk mizacından sıyrılamayan samimî Kâzım Nâmi, bu ihtarlara pek al-dırış etmedi.

O aralık "Atatürk iniyor." haberi işitildi. Kâzım'ın yanına gittim. Sofrada hareketlerini ayarlamasını ihtar ettim:

- Mustafa Kemal'i sen mi bana öğreteceksin, ta Meşrutiyetten önce ben onunla arkadaşım, dedi.

Pekâlâ dememe kalmadı, Atatürk bilârdο salonuna girdi. Ve Kâzım Nâmi'yi görür görmez elini uzattı:

- Safa geldin Kâzım Nâmi!

diye herkesten önce ona iltifat etti. Yemek salonuna geçildi.

"Güneş-Dil" teorisi zamanı idi. Masanın baş tarafında ve Atatürk'e yakın bir yerde koca bir siyah tahta duruyordu. Hem "aperitif" alınıyor, hem de Atatürk'ün kendilerine işaret ettiği arkadaşlar, tahta başına geçerek yazdıldığı kelimelerin, Güneş-Dil formülü ile etimolojik vaziyetlerini tahlil ediyorlardı. İbrahim Necmi (Dilmen)'ye, sonra bana işaret etti. Sıramızı savarken Falih Rıfkı Atay:

- Paşam bu işi hocalar iyi başarıyor, bakınız İbrahim Necmi ve Ali Canip ne kolay yaptılar, dedi.

Ben bu sözden hemen istifade ettim:

- Atatürk, kırk sekiz yaşındayım, etimoloji ile şimdiye kadar uğraşmadım, şimdiden sonra da zât-ı devletlerine bu hususta faydalı olamayacağımı sanıyorum, dedim.

Atatürk ne demek istediğimi bittabi (elbette) derhal intikal ederek, güler yüzle:

- Pekâlâ, sen o büyük kamus (sözlük) için kitaplardan derletti-

ğin fişlere devam et, bundan sonra Güneş-Dil meselesi ile uğraşma, dedi.

Ve başka arkadaşları kaldırmaya başladı. Yanı başımda oturan Kâzım Nâmi boyuna parmağını kaldırıyor, tahtaya kalkmak istiyordu. Nihayet Atatürk:

- Buyurun bakalım! dedi.

Kâzım tahta başına geçti. Atatürk bir ibare yazdırdı. Kâzım bit-tabi bunu formüle vuramadı. Atatürk bekledi, bekledi; nihayet:

- Hem yapamazsın, hem kendini kaldırırsın, beceriksiz!
dedi ve fakat "Yerine otur!" demedi.

Kâzım, belki yarım saat ayakta kaldı. Dizlerinin yorulduğu gör-
rülüyordu. Atatürk:

- Efendim bu zatı ta Selânik'ten tanırım, samimî adamdır, fakat işte böyle beceriksizlikleri de vardır.

diye biraz daha söylendi, nihayet oturmasına müsaade etti.

Ertesi gece tabîî, Kâzım yoktu. Atatürk beni yanına çağırdı:

- Dün akşam Kâzım Nâmi'yi biraz hırpaladım, çok eski ve sa-
mimî bir arkadaşır. Onu çağırıp gönlünü alacağım, dedi.

Cevap verdim:

- Paşam, Kâzım sizi ta gönülden sever, âşıkınız ve hayranınızdır.

- Bilirim, hakikaten beni sever, amma bir kere çağırıp gönlünü
alacağım, dedi.

Ertesi günü sabahleyin Meclise gittim. Gazinoda kahve içerken
Kâzım geldi. Müjdeyi verdim:

- Amma sen gene lâübalilik etmemeye gayret et, dedim.

O akşam ben Çankaya'da bulunmadım. Kâzım'ın ifadesine gö-
re Atatürk, davet etmiş, ta yanına oturtmuş. Hazır bulunanlara kar-
şı onu taltif etmiş, gönlünü almış.

İşte bir fıkra ki Atatürk'ün yüksek ahlâkını, ruh necabetini
(soyluluğunu), müstesna adamlığını açıkça gösterir. Kimsenin gön-
lünün kırılmasına tahammül edemezdi...

Ali Canip Yöntem

"Atatürk'ün Sofrası", *Yakın Tarihimiz Mecmuası*,
Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 15, 7 Haziran 1962, s. 34 - 35

İSMET PAŞA İLE AFET HANIMIN TARİH HAKKINDAKİ GÖRÜŞ AYRILIĞI

Gene bir akşam sofraya oturmuştuk. Atatürk tarih hakkında Afet Hanımla İsmet Paşa arasında bir fikir ve görüş ayrılığı olduğundan bahsetti. Afet Hanım: "Tarihin bilhassa genç nesle milliyet ve iyi fikirler aşılamak için bir vasıta olduğunu " ileri sürmüştü. İsmet Paşa ise: "Her ilim gibi tarihin, ilk hedefinin kendi sahasındaki hakikatleri olduğu gibi ortaya koymak olduğunu, bilvasıta (araç olarak) ondan istifade edilse bile, bu istifade uğruna tarihî hakikatleri aynen tahkik ve tespitten ayrılmamak icap ettiğini" ileri sürmüştü.

Atatürk:

- Bu mesele hakkında Ali Canip Beyi hakem yapalım, bakalım onun fikri nedir! dedi.

Kendi kendime, içimden:

"El'aman ey dil ne müşküller sual olmuş sana!.."

demekle beraber, ayağa kalktım, şunları söyledim:

- Efendim ben Hanımefendi ile Paşa Hazretlerinin mütalâaları arasında ve esasta bir fikir anlaşmazlığı görmüyorum. Çünkü, tarih esas itibarıyla, her ilim gibi yalnız kendi sahası içindeki hakikatleri arar, başka bir mülâhaza (düşünce) tesiriyle bu aramasından fâriğ olamaz (vazgeçemez). Bu fikri ileri süren İsmet Paşa Hazretlerinin mütalâasına, Hanımefendinin de iştirak edeceklerine şüphe etmiyorum. Amma, bir muallim, dersinde tabîî her mevzu gibi tarihten de istifade edecek ve öğrencilerine tarih hâdiseleri delâletiyle (yoluyla) millî ve ahlâkî telkinler yapacaktır. Bunu da Paşa Hazretleri bilirler ve kabul ederler, yani mesele esasında hiçbir ihtilâf arzetmiyor.

Benim sözlerimi işitemeyen İsmet Paşa, Atatürk'e benim ne söy-

lediğimi sordu. Atatürk eliyle parmaklarını birleştirerek iyi işaretini verdi ve bahsi kesti.

Ali Canip Yöntem

*"Atatürk'ün Sofrası", Yakın Tarihimiz Mecmuası,
Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 15, 7 Haziran 1962, s. 35*

FAZIL NAZMÎ VE AHMET CEVAT TARTIŞMASI

Bazı geceler, bahis şaka sınırını aşmazdı. Meselâ bir akşam Üniversite hocalarından Fazıl Nazmi Beyle Ahmet Cevat Beyi birbirine kapıştırdı.

Mevzu eski Yunanca ve yeni Yunanca -yani Rumca- meselesi idi. Şakaya pek istidadı olmayan ve pek çok dil, bu arada eski Yunancayı -çünkü yıllarca Darülfünunda onu okutmuştu- bilen Fazıl Nazmi Bey, birdenbire:

- Paşam o eski Yunancayı bilmez, deyiverdi.

Müfrit ve sinirli olan Cevat Bey de birden taştı. Ve Türkçeyi de unutarak Fazıl Nazmi Beyle Rumca münakaşaya başladı. Atatürk için kıvamına geldiğini görünce:

- Yoo, Cevat, kaçamak istemem, Türkçe cevap ver ki biz de anlayalım, dedi.

Cevat Bey coşmuştu, ağzından âdeta köpükler saçılıyor.

- Paşam, bu nasıl lâf, ben Yunanca bilirim. Benim bilmediğimi nasıl söyleyebilir, dedi.

Atatürk, neşe içinde Fazıl Nazmi Beye teklif etti:

- Eski Yunanca bir ibare yazınız, Cevat Bey onu hem Türkçeye, hem yeni Yunancaya tercüme etsin! dedi.

Fazıl Nazmi Bey tahtaya bir ibare yazdı, oturdu. Cevat Bey kalktı. Biraz duraladı. Atatürk:

- Galiba kıvıramıyacak.

deyince, Cevat Bey:

- Amma Paşam tarafsız kalın, beni şaşırtmayın, dedi.

Hepimiz ihtiyarsız (istemeden) güldük. Buna da içerledi, kafasını iki tarafa salladı ve bir çırpıda Türkçe ve Rumca tercümelerini yazdı.

Fazıl Nazmi Bey, şaka ile pek başı hoş olmayan bir arkadaştı. Bundan dolayı lâtife yoluyla değil, ciddî ve samimî bir tavırla:

- Paşam, hem Rumcası, hem Türkçesi yanlış, deyip kesti, attı.

Gene curcuna koptu... Fakat Atatürk işi yeter buldu, münakaşayı kesti. İşte sofrada ara sıra böyle lâtifeler de olurdu.

Ali Canip Yöntem

*"Atatürk'ün Sofrası", Yakın Tarihimiz Mecmuası,
Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 15, 7 Haziran 1962, s. 35*

"BUGÜN YAZILMIŞ OLSA NE ÇIKAR?"

Bir akşam Atatürk benden birkaç şiir okumamı istedi. Birkaç parça okudum. Devam etmemi söyledi. Gene iki üç parça okudum:

- Paşam hatırımda bu kadar var, dedim.

Kendi parçalarımıdan okumamı emretti. "*Şarkın Ufukları*" adlı manzumemi okudum. Bu şöyle bitiyordu:

"Her zulmü, kahrı boğmaya bir parça kan yeter."

"Ey Şark, uyan yeter; yeter ey Şark, uyan yeter!"

Sofrada bulunanlardan Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras:

- Paşam bu manzume yirmi beş yıl önce yazılmıştır.

diyerek, kendi zu'munca (boş inancıyla) bir suitefehhümün (yanlış anlaşılmanın) önünü almak istedi. Atatürk kaşlarını çatarak şu cevabı verdi:

- Ne demek istiyorsunuz beyefendi, bugün yazılmış olsa ne çıkar?

Atatürk, asla dar düşünmez, vesvese ile alışverişi olmayan engin zekâlı bir adamdı. Onun sofrasında hırpalananları, hatta ağlayanları gördüm, fakat Atatürk her zaman kibar, her zaman centilmendi.

Ali Canip Yöntem

*"Atatürk'ün Sofrası", Yakın Tarihimiz Mecmuası,
Yıl: 1, Cilt: 2, Sayı: 15, 7 Haziran 1966, s. 35*

GÜNEŞ – DİL TEORİSİ ÜZERİNE

Ta Selânik'ten tanıştığımız için Atatürk beni bizzat seçerek Türk Dil Kurumuna memur etti. Fakat sonradan bilhassa Güneş-Dil teorisi ortaya çıktıktan sonra ben bu kurumun çalışmalarında çekimser kalmaya başladım. Hatta bir gece Falih Rıfkı Atay, Atatürk'e:

- Paşam, demişti, bu Güneş-Dil nazariyesini en iyi kavrayanlar muallimler oluyor, nitekim içimizde Ali Canip Yöntem'le İbrahim Necmi (Dilmen) bu işi en iyi anlayanlardır.

Bunun üzerine ben oturduğum yerden hemen ayağa kalkarak:

- Paşam, dedim, Falih Rıfkı aldanıyor. Kırk sekiz yaşındayım. Şimdiye kadar etimoloji ile meşgul olmadım. Gerçi Selânik'ten beri dil işleriyle uğraştım. Fakat etimoloji ayrı ve mühim bir branştır. Şimdiden sonra da zât-ı devletinize bu hususta faydalı olabileceğimi sanmıyorum.

Bu sözüm bir başkası tarafından söylenseydi Atatürk'ü belki münfail edebilirdi (öfkelenirirdi). Fakat Atatürk öyle yapmadı:

- Hay hay, Güneş-Dil teorisine dair senden hiçbir şey istemeyeceğim, dedi ve istemedi.

Güneş-Dil teorisi, Atatürk'ün arzusu dahilinde geniş bir saha kapladı. Hatta içimizde, önce "Paşam, emrediniz, ellerimi kestireyim; fakat Güneş-Dil teorisini kabul edemem." dediği hâlde, iki üç gün sonra Ulus gazetesinde 19, 20, 21 Mart 1936 tarihli nüshalarında birbiri ardınca üç makale neşrederek Arapça kelimeleri Güneş-Dil teorisine göre tahlil eden bile oldu.

Ali Canip Yöntem

"Dil İnkılabı ile İlgili Bir Hatıra", Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 61, Kasım 1967, s. 53

ATATÜRK VE ÇOCUK SEVGİSİ

Yıl 1936...

(23 Nisan) Çocuk Bayramının üçüncü ya da dördüncü günü idi. Bir akşam Atatürk'ün sofrasında bulunuyorduk. Küçük Ülkü,

Atatürk'ün sağındaki sandalyede oturuyor ve Çocuk Bayramında gördüklerini Atatürk'e anlatmaya çalışıyordu. Atatürk onu sevgi ve şefkatle dinliyordu. Sonra Ülkü'ye:

- Kalk da bayram yerinde gördüklerini şu beylere anlat, dedi.

Ülkü sandalye üzerinde ayağa kalkarak bayramda gördüklerini anlatmaya başladı. Güzel güzel anlattı. Ülkü'nün konuşmasından ve hareketlerinden Atatürk çok memnundu, neşelenmişti... Onu alkışladı, biz de alkışladık.

Çocuk Bayramı ve Ülkü'nün konuşması münasebetiyle Atatürk; evlenme, çocuk ve aile konuları üzerine bazı felsefî görüşlerini açıkladı. Bu konular üzerinde Atatürk'ün söylediklerini aynen nakletmek iktidarında (gücünde) değilim, ancak anlam ve diyemini (mealini) vermeye çalışacağım. Atatürk sofrada bulunanlardan aile durumlarını ve çocuklarını sordu. Sorularına cevaplar aldıktan sonra:

- Eşini mesut edebilecek herkes evlenmelidir... Çoluk çocuk sahibi olmalıdır... Bana bakmayınız. Bu meselede örnek İsmet Paşadır. Benim hayatım başka türlü düzenlenmiştir. Buna rağmen tecrübesini yaptım. Sonradan anladım ki bu iş benim başarabileceğim iş değilmiş.

Çocuk sevgisi insan için bir ihtiyaçtır. Hele yaş ilerledikçe bu ihtiyaç kendisini daha kuvvetle hissettiriyor. Onun için de Ülkü'yü yanımdan ayırmak istemiyorum, buyurdular.

Abdülkadir İnan

"Atatürk Devrine Ait Hatıralar", Türk Kültürü Dergisi, Yıl: III, Sayı: 25, Kasım 1964, s. 61 - 62

BOĞAZLARIN TAHKİMİ - HABEŞİSTANIN DÜŞMESİ

Sofrasına kabul olunmak şerefine nail olduğum gece elini öpmeme müsaade etti. Yer gösterdi. Yiyeceğim ve içeceğimle yakından alakadar oldu.

O gece, Boğazların tahkimi hakkındaki talebimizin Avrupa'da hasıl ettiği intibalara dair ilk ajans haberleri gelmeye başlamış ve ge-

ne o gece, Adisababa'nın düşmesiyle neticelenen İtalyan taarruzu ile Habeşistan İmparatorunun ortadan kaybolduğunu bildiren ilk telgraf alınmıştı. Boğazlara ait haberler okununca, diplomat Atatürk'ün sakin ve mutmain (emin) çehresi gülümsedi; (Habeş İmparatoru) Negüs'e ait telgraf okununca, Habeşlerin daima içeri doğru çekildiklerini ve bu suretle İtalyanları hareket noktalarından uzaklaştırdıklarını söyleyen bir zata cevaben -pembe tırnaklı pembe elini sert sert sallayarak- :

- Çekilmek, fakat nereye kadar ve ne için?

dedi ve ilave etti:

- Habeşistan artık ciddi bir mukavemet (direniş) gösteremez.

O anda iki davayı halletmişti.

Nasuhi Baydur

"Çankaya'da", *Ulus Gazetesi*, 15 Senteşrin 1938, s.5

HAVA KUVVETLERİNİ TEFTİŞ

Bir gün Atatürk, Hava Kuvvetlerini teftiş etmiş, onların havada yaptıkları cambazlıkları ve toplu manevralarını seyretmiş, birçoklarıyla kendi usulüyle konuşmuş, pek çok şey öğrenmiş ve hükümler çıkarmıştı.* O akşam iyi bir rastlantıyla ben de sofrada bulundum.

- Havacıları teftiş ettim, bunlar müthiş adamlar, ben korkmam, benden sonra gelecek olanlar düşünsün, dedi.

Kimse bir şey sormadı ve iş daha vuzuha (açıklığa) kavuşamadı.

Yusuf Hikmet Bayur

* Atatürk; İstanbul'da bulunduğu günlerin bir gece nöbetinde [28 Mayıs 1936]; Korgeneral Halis Bıyıktaş ziyaretle o gece yarısı Topçu Atış Okulu ve civarında askeri tatbikat başlayacağını haber vermişti. Hemen sofradan kalkıldı ve tatbikat alanına gidildi. Hava kuvvetlerinin gece tatbikatını takip eden Atatürk, tatbikat alanından 29 Mayıs 1936 günü saat 9.20'de ayrıldı. (*Cumhuriyet Gazetesi*, No: 4325, 30 Mayıs 1936, s. 1, 8; Cevat Abbas Gürer, *Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, Halk Basımevi, İstanbul 1939, s. 189 – 192)

"Atatürk'ten Anılar", *TTK Belleten*, Cilt: XXXVII,
Sayı: 148, Ekim 1973, s. 460

İLK DEFA ATATÜRK'Ü GÖZLERİ YAŞLI YAHYA KEMAL'E BAKARKEN SEYRETTİM

Birinci Dünya Muharebesini takip eden günlerdeyiz. Yahya Kemal, Dizdariye'de ailemle beraber oturduğum eve misafir geldi ve orada iki ay kendisiyle hasbihallerde bulundum. Gece geç gelir, saat on ikiyi, yarımı, biri geçmiş ve ben geceliğimle, elimde bir mumla gider kapıyı açardım. Gözlerime dikkatle bakar, yatağımdan kaldırıldığım için, bir hoşnutsuzluğum var mıdır diye aranırdı.

Bir akşam yine kapıyı açtıktan sonra bana Ayastafanos (o zaman Yeşilköy'e Ayastafanos denilirdi) istikametinden gelen İngiliz tanklarından bahsetti ve kapının yanındaki küçük yazı odasına girip biraz konuşmak istediğini anlattı.

Karşı karşıyayız, mum yazı masasının üzerinde, yabancı işgaline uğramış şehrimizde, bedbaht bir gecenin ilerlemiş bir saatinde konuşuyoruz.

O bana sordu:

- Ankara'ya ne vakit gideceksin?

- Yakında, dedim.

- Yakın çok uzaktır. Yarın mı, daha bir gün sonra mı?

- Hazırlanıyorum, dedim. Bir çocuk bekliyorum. Annemi ve ailemi müşkül şartlar dahilinde bırakacağım, fakat emin ol Ankara yolunu tutmam gecikmeyecektir.

Çok sevdiğim ve size tekrar anlatmak istediğim bu cümleyi şimdi yazacaksınız:

- Mustafa Kemal Paşayı tanıyor musun?

- İsmi, şöhreti çoktan herkese gittiği gibi bana kadar da geldi. Fakat daha görmedim.

Fevkalade mühim bir şey söylemeye hazırlandı. Şu haberi verdi:

Bir akşam sofrasında beraber yemek yemişler, o yemekten kal-

miş bir hatırası var. Sözü ona bırakıyorum. Aslına tamamen sadık kalmaya gayret ederek tekrar edeceğim:

- Mustafa Kemal Paşayı bir hiddet anında seyrettim. Kapalı bir gök altında, tamamen kapalı bir gecede bir yıldırımın ışığında nasıl birdenbire bir denizin enginliğini seyretmek mümkün olursa ben o gazap anında, Mustafa Kemal'in ruhundaki enginliği seyrettim. Hamdullah, iyi bil, Mustafa Kemal genç yaşında bana her şeyden evvel bunu duyurdu ve bunu öğretti: "O, Türk milletinin bir ihtiyat kuvvetidir. Şimdi o kuvvet faaliyete geçiyor. Umudumuzu ona bağlamak en doğru yoldur."

Aradan seneler geçti. Onu hükümet Varşova'da sonra Madrid'de sefir olarak vazife görmeye davet etti. Haber aldım, rahatsızdır. Asıl bulunacağı yerde durmuyor, başka taraflara gidiyor ve dolaşıyor.

Ben Bükreş'teydim. Şimdiden gelecek istila yolu üzerinde vazifedeyim. Bir gün sefaretin hizmetkarlarından biri haber verdi:

- Yahya Kemal Bey geldi.

Memleketten uzak bir yerde, son derecede sevdiğiniz bir adamın bu kadar yakınında olduğunu öğrenmek, nasıl bir his uyardır tahmin edersiniz. Gittim, elini sıktım ve karşı karşıya oturduk. İki ahbap konuşmaya başladık. Merakla bekliyorum, her haline dikkat ediyorum. Bana haber verilen rahatsızlığını gösterecek bir işaret arıyorum.

Ankara onu bekliyor. Memlekete dönmekte gecikmektedir. O zaman Hariciye Vekilimiz olan Tevfık Rüştü Bey'e telefon ettim: Bugün kendisinden bahsettiğimiz Büyük Şairin, Bükreş'e gelmiş olduğunu, eğer müsaade ederlerse, onu alıp İstanbul'a ve İstanbul'dan sonra Ankara'ya getireceğini söyledim.

Cevabı yalnız tasvip değil, büyük bir memnuniyetti. Fakat bir hafta, üç hafta, bir ay bütün teşviklerime rağmen hareket etmiyor. Karar verdim: Bir tesir kullanacağım ve beraber yola çıkacağız. Hizmetkarlara tembih ettim.

- Yahya Kemal Bey geldiği vakit bekleme salonuna alınız, ben haber verdiğim zaman yanıma çağırınız, dedim.

Tamamen resmi bir tavırla, bir sahne tertibi alarak yazı odamın kapısını açtım. O bekleme salonuna giderken başımı çevirip bakmadım. Bir çeyrek, yarım saat beklettim, gelmesi için haber gönderdim.

Çalıştığım odaya girdiği vakit, ayağa kalktım. Resmi bir sesle:

- Safa geldiniz Beyefendi, dedim.

Bir tertip karşısında bulunduğunu anladı, hafif gülümseyerek bana baktı ve sordu:

- Acaba beni bir Gagavuz kadar sevemez misiniz?

Hiç gülmedim:

- Yahya Kemal Beyefendi önümüzdeki hafta Köstence'den İstanbul'a hareket ediyoruz.

- Beraber mi?

- Evet, dedim. Benimle beraber.

- Geniş göğsü ile derin bir nefes aldı.

- Orada ayrılacak mısınız?

- Hayır, trende beraber, vapurda beraber.

- Nereye kadar beraber?

- Ankara'ya kadar beraber. Çankaya'ya kadar beraber. Reisimizin köşküne kadar beraber.

Çok inşirah (ferahlık) duyduğunu yüzünden fark etmemeye imkan yoktu. Köstence'ye gittik. Daç Vapuruna bindik. Vapur rıhtımdan uzaklaşınca kadar içimde bir vesvese vardı: Ya gelmezse, ya gelmezse... Fakat geldi.

Ertesi sabah, o benden evvel kalkmıştı. Vapurumuz Boğaz'a girmiş, İstanbul'a yaklaşıyordu.

Yüzünü yıkanmış kadar ıslanmış gördüm! İstanbul'a bakıp ağlıyordu.

Çankaya'da (Ruşen Eşref) Ünaydın'ın evindeyiz. Yahya Kemal'i gördüğü için Ruşen ne kadar memnundu. Hastalığı hakkında birçok haberler yayılmıştı. Nihayet saat geldi, bir arabaya bindik, Çankaya Köşküne gittik. Atatürk, havuz başında bizi kabul etti.

Nahoşnut bir yüzü vardı. Yahya Kemal'in çok fena bir tesire kapılacağını tahmin ettiğim için, Atatürk'den bir ricada bulundum:

- Paşam, bu köşk yapıldığı vakit, Yahya Kemal Bey Ankara'da bulunmuyordu. Dışarıda idi. Müsaade eder misiniz, Ruşen Eşref Bey, ona bu yeni binayı göstereyim?

- Evet, dedi.

İlkisi ayrıldıktan sonra Atatürk'e bir tehlikeyi haber veren sesle:

- Paşam, dışarıda çok mustarip zamanlar geçirmiştir. Bir cümlelizden dolayı, onun beyninde sabit fikirler peyda oldu. Dışarıda gecikmesinin sebebi budur, dedim.

- A! dedi. Bilmiyordum. Şimdi gelsinler, ne düşündüğümü siz göreceksiniz.

Ruşen Eşref ve Beyatlı yerlerini işgal ettiler. Atatürk, Yahya Kemal'e hitap ederek:

- Haberinizi olsun, dedi. Yarın akşam bu evde büyük bir içtima var. Ankara'da kalem kuvveti olarak ne varsa burada toplanacak. Memlekete avdetinizi tesit edeceğiz (kutlayacağız).

Ertesi akşam, bir sofraya etrafında toplanmış bulunuyoruz. Atatürk, herkesten birer şiir istedi. Evvela Samih Rifat, sonra sıra ile herkes en güzel bulduğu şiiri okudu. Bazı arkadaşlarımız Yahya Kemal'in şiirlerini bize bir defa daha dinlettirler. Sıra bana geldi:

- Paşam, dedim. Müsaade ederseniz ben size bir şiir okuyayım. Yahya Kemal Mütareke günlerinde sizi bana nasıl tarif etti. Bu hususa dair hatıramı anlatayım.

"O zamanki İstanbul'un bende çok kuvvetli izleri kalmış manzaralardan birini anlattım: Divanyolu'ndan, önünde Yunan bayrağı bulunan bir askeri otomobil geçiyor. Harbiye Nezaretinin önündeki büyük avluda, İngiliz askerleri futbol oynuyorlar. İçimde bir köşe minderinin hasreti var. Bunu bir ruh hastalığının başlangıcı addediyorum. Gece ilerlemiş, uzaktan uzağa bekçilerin yaya kaldırımlara vurduğu sopaların sesi geliyor. Yahya Kemal bana, Ankara'ya ne vakit gideceğimi soruyor. "Yakında." diyorum. "Yarın geçtir." diyor. "Öbür gün daha geç, sen Mustafa Paşayı tanıdın mı?" Bir yıldırımın

ışığında birdenbire seyrettiğimiz bir lem'a ruhumuzun tarifini yapıyor. "Türk milletinin ihtiyat kuvveti odur, yanına gitmekte gecikme." diyor."

Mücadele tarihini, geçirilen günleri, vardığımız neticeyi ve ihtiyat kuvvetimizi ve şairimizi Çankaya gecesinde tasavvur ediniz. İlk defa Atatürk'ü, yüzünde iki gözyaşı damlasıyla Yahya Kemal'e bakarken seyrettim.

Benim anlattığım öbürlerinin şiirlerinden daha müessir oldu. Kimse gözlerinden yaş alamadı, ben ağladığımı gördüm. Yahya Kemal de en büyük mükafatını aldı. Hepimiz mesuttuk.

Hamdullah Suphi Tanrıöver

Şemsi Kuseyri, "Yakın Dostları Yahya Kemal'i Anlatıyor", Yeni Sabah Gazetesi, 21 inci Yıl, No:7069-7070, 8-9 Kasım 1958, s.3

ATATÜRK'ÜN, YAHYA KEMAL İLE FELSEFE HAKKINDA KONUŞMASI

Yahya Kemal Beyatlı, 1952 yılının 10 Kasımında (İstanbul) Park Otel salonlarında yaptığım sohbetle şöyle konuşuyordu:

"Madrid'te Türk Sefiri olarak bulunduğum günlerde İspanya'da iç savaş başladı. Kral kaçtı; ülke, Mussolini – Hitler faşizmiyle, Stalin komünizminin savaş stadyumu hâline geldi. Allah'ın günü tepemize bombalar yağıyordu. Paris'te özel işim olduğu için Fransa'ya geçtim; fakat tam bu günlerde Atatürk, beni aratmış, "Fransa'da" demişler, bundan çok sinirlendiğini dostlarım bana ulaştırdı. Dönmedim bir daha Madrid'e, doğru Bükreş'e geçip orada elçilik eden Hamdullah Suphi'nin yanına yerleştim; çünkü bu olanlardan sonra Ankara'ya gitmeyi göze alamıyordum.

Şu rastlantıya bakın, birkaç gün sonra Hamdullah Suphi'yi Ankara'ya çağırılmazlar mı?... Çaresiz beraberce İstanbul'a geldik. Hamdullah Ankara'ya gidecekti, kendisinden Atatürk'ü görmesini ve durumu anlatmasını rica ettim. Söylemiş. Büyük adam, gülmüş:

- Kızgın falan değilim, kendisine haber ver, gelsin, bir akşam birlikte oturalım, demiş.

Gittim. Gerçekten beni çok iyi karşıladı. Sofrada kendisine yakın bir yere oturttu. Hâlimi hatırlı sordu ve Madrid olayına hiç değinmedi Büyük adam! Meğer beni Behçet Kemal'le cezalandırmayı tasarlamış!.. O gece Behçet Kemal'e birçok şiirler okuttu ve bu şiirlerin, iyi şiir olduğuna benden fetva aldı! Cezası da buymuş! Ben, Behçet Kemal'in okuduğu şiirleri hep "Fenomen" diye karşıladım. Bu sözden Behçet Kemal havalara uçtu, Atatürk de memnun oldu. Yemekten sonra Behçet Kemal elime sarılıp teşekkür etmek isteyince, ben kendisine "Fenomen"i "Cevher" değil, "Olay" anlamına kullandığımı söylemek azizliğini de yaptım. (Parmağı ile kendisini dinleyenler arasında bulunan Behçet Kemal'i göstererek) İşte kendisi de burada. İtiraf ediyorum, Atatürk beni, Behçet Kemal'in şiirleriyle cezalandırmak isteyince, ben de azizliğimle Behçet'i cezalandırayım diye öyle konuştum. Fikrim elbette bu değildir. Behçet, iyi bir şairdir.

Felsefe üstüne

Bütün bunları söylememin nedeni, Atatürk'ün o akşam sofrada yaptığı bir konuşmaya aramızda bir şahit olduğunu belirtmek içindir. O gece Atatürk çok neşeliydi. Çeşitli konulara değindi ve bir ara bana dönüp:

- Bana felsefeyi tarif eder misin?.. dedi.

Böyle apansız bir soru karşısında nasıl bocaladığımı tahmin edersiniz. Felsefe, bir kere benim konum değil. Sonra sofrada felsefeyi benden çok daha iyi bilen kimseler var. Benim olsa olsa, felsefede bir genel kültürüm olabilir. Bu genel kültür de Atatürk gibi bir insan tarafından apansız sorulmuş bir soru karşısında buğulanıp uçuverdi. Biraz duraksadım ve şöyle konuşmaya başladım:

- Felsefe, bütün bilgilerimizin üzerinde sürekli eleştiri yaparak sistemli düşündürmektir.

Sonra "her felsefenin bir başka felsefeyi eleştirmekten çıktığını, metafiziğe dayanan bir konusu olduğu için bilimselleşemediğini, bi-

limselleşebilen yanlarının felsefeden koptuğunu” anlattım; hatırıma gelen filozofların fikirlerini özetledikten sonra:

- Görülüyor ki Paşa Hazretleri, dedim. Felsefe, “İnsan”ın kâinat karşısında bir akıl davranışıdır.

Konuşmamdan son derece memnun oldu, teşekkür etti, sofradakilere beni öven birkaç cümle söyledikten sonra yine bana döndü:

- Konuşmanızın başında ve sonunda söylediğiniz iki cümle çok hoşuma gitti. Felsefenin bu çeşit bir tarifine bugüne kadar hiçbir kitapta rastlamadım. Çok geniş çerçeveli ve felsefenin de ruhuna uygun tariflerdi. Bunları yazıp bana veriniz...

Ben Atatürk’ün bu sözleri üzerine büsbütün perişan oldum. Çünkü sözlerimin başında ve sonunda ne söylediğimi kesinlikle bilmiyordum. Onları içimden geldiği gibi söylemiş, öteki sözlerimi kitaplarda rastladığım fikirlerle doldurmuştum. Yanımda oturan Hamdullah Suphi’ye ne söylediğimi hatırlayıp hatırlamadığını sorarken Behçet Kemal, imdadıma yetişti. Ayağa kalkarak:

- Paşam buyurun.. Üstadın sözlerini ben not etmiştim.

Dünyalar benim oldu. Bana o gece, bunca yardımı yaptığı hâlde Behçet’e “fenomen” azizliğini nasıl yapabildiğime hâlâ şaşıyorum.

Asıl şaşılacak sohbet bundan sonra başladı. Vakit gece yarısını aşmıştı. Atatürk konuşuyordu. Sofra, tek bir insanmışçasına, susmuş onu dinliyordu. Atatürk, iki tümce arasında durduğu zaman o kadar büyük sessizlik oluyordu ki, neredeyse, saksıda çiçeklerin büyürken çıkardığı sesi duyacaktık:

- Doğru söyledi Yahya Kemal, diyordu. Felsefe, kainat karşısında bir akıl davranışıdır. Bu yüzden önemlidir. Bu yüzden, felsefe bilmeyen insan edebiyatçı da olamaz, politikacı da olamaz. Felsefe temeli olmayan bir askerin savaşı kazanması mümkündür ama, “anlaması” mümkün değildir. Benim, felsefe ile aram ne kadar iyi ise, filozoflarla da aram o kadar açık!.. Tuhaf görünecek bu sözüm ama, anlatayım: Bütün filozofların hastalığı, her şeyi vahide icra etmektir (tek bir sebebe bağlamaktır).

Kimisi bütün yeryüzü bilmecelerini Tanrı anahtarı açar, der, kimisi her şey "monat"tır* (bölünmez birliktir) diye direnir, kimi ruh der, kimi ateş, su, toprak der, kimisi de kalkar ille "madde" diye tutturur. Her birinin bir gerçek payı vardır elbette. Ama "payı" vardır. Her şeyin aslı maddedir ve insanı madde kanunları idare eder, dersin; karşına bir idealist çıkar, bütün madde kanunlarını allak bullak eder! Ne menfaat dinler, ne öğüt; inancının doğrultusunda yürür gider.

İşte bu yüzden, felsefe ile aram iyidir de, filozoflarla pek geçinemem. Benim prensibim, her olayı kendi kanunları içinde incelemektir. Ama bunu yaparken hiçbir zaman "insan"ı ve "evren"i gözden kaçırmam. Muharebeyi iyi yapabilmek için, harbi gözden kaçırmayacaksın! Gözden kaçırdın mı, "muharebeyi" belki kazanırsın ama, harbi kaybedersin!"

Behçet Kemal'in sofrada not tutmasından yararlanarak size bu gerçekten –bu kez cevherli anlamda kullanayım– fenomen konuşmayı aktarabilirim. O gece herkes gibi ben de Atatürk'ün konuşmalarıyla mest olmuşum. Sabaha doğru dağıldık.

Yahya Kemal Beyatlı

İsmet Bozdağ, "Atatürk'ün Fikir Kaynakları" Milliyet Gazetesi, 10 – 11 Kasım 1974, s. 5; Celal Bayar, Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz, Araştıran: İsmet Bozdağ, Kervan Yayınları, İstanbul 1978, s.26-27 (kısmen)

RECEP PEKER'İN GENEL SEKRETERLİKTEN ÇIKARILMASI

Recep Peker, Halk Partisi Genel Sekreterlik görevini yapıyordu. Bir gece Çankaya'da sofrada, sık sık bulunanların dışında daha kalabalık bir davetli topluluğu vardı. Recep Peker parti işleriyle ilgili bilgiler veriyordu. Edirne'deki parti faaliyetlerinden bahsederken, Atatürk:

* *Monade (monat): Felsefede Leibniz'in dizgesinde asıl var olan yalın, etken ve bölünmez ruhsal öz.*

-Oraya gittiğimde bir parti müfettişi vardı, şimdi ne görevdedir? diye sordu.

Peker:

-Başka bir vilayete müfettiş olarak gönderilmiştir, dedi.

Atatürk:

-O kimse müfettişlik yapabilecek kabiliyette değildir, başka vilayet de olsa yine müfettişliğe gitmiştir. Kimlerin ne işleri yapabileceklerini takdirde daha isabetli olmalısınız, bu bir eksikliktir, dedi.

Sofrada her zamankinden farklı olarak bulunan kalabalık karşısında, söylenen bu sözler Peker'e çok tesir etti:

-Vazifemi iyi yapmak için canla başla çalışıyorum, bu muameleye layık değilim, diyerek sınırlı bir şekilde sofradan kalktı ve odadan çıktı.

Atatürk kalkmadan sofradan kalkmak ve odadan çıkmak o güne kadar görülmüş bir olay değildi. Atatürk'ün sofrası dağılmadan ayrılma, izin almak şartıyla sadece birkaç kişiye tanınmıştı. İnönü ve Reşit Galip olaylarında bile, Atatürk kendisi kalkmış ve sofraya dağılmıştı. Paşa bu duruma çok sinirlenmişti. Yanımda Saliha Ruşen Eşref Ünaydın Hanım oturuyordu. Olaydan çok şaşırılmıştı, yavaşça bana:

-Şimdi ne olacak ? diye sordu.

-Bekleyelim, göreceğiz, dedim.

Atatürk, kağıt kalem getirtti ve Şükrü Kaya'ya:

- Söyleyeceklerimi yaz, dedi. "Vilayetlere ve Halk Partisi teşkilatına - Recep Peker, Genel Sekreterlikten çıkartılmıştır. Bu görev, İçişleri Bakanlığı görevi de üzerinde kalarak Şükrü Kaya'ya verilmiştir." [14/15 Haziran 1936]

Vilayetlerde parti il başkanlıklarının bundan sonra valiler tarafından yürütülmesine karar verildi ve derhal uygulamaya geçildi. Bu uygulama uzun yıllar devam etti.

Kazım Özalp

"Özalp, Atatürk'ü Anlatıyor", *Milliyet Gazetesi*, Yıl:20, Sayı:7906, 25 Kasım 1969, s.7; *Atatürk'ten Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992, s.63-64

ATATÜRK, GENÇLİK MARŞINI YORUMLUYOR

(20/21 Haziran 1936 Cumartesi/Pazar gecesi, Florya Deniz Köşkü'ndeki sohbet sırasında Atatürk, Gençlik Marşı üzerine bir yorum yapmış ve bu yorumu Hakkı Tarık Us'a dikte etmiştir.)

Atatürk'ün geceyi geçirdiği yakın arkadaşları arasında bir de genç artist bulunuyordu. Artistin okuduğu muhtelif parçalardan bil-hassa ikisi üzerinde çok durdular ve mükerreren (tekrar tekrar) okuttular:

*"Dağ başını duman almış,
Gümüş dere durmaz akar.
Güneş ufuktan şimdi doğar,
Yürüyelim arkadaşlar."*

(Atatürk:)

- Bu marş benim şundan dolayı dikkat ve hassasiyetimi çekmiştir: Bilindiği gibi Samsun'a çıktıktan ve Sivas yolu ile Şarka yürürken yardığım insan denizi dalgalarından kulağıma yeis ve ümitsizlik sesleri geldi. Bu ses, bütün Türk milletinin kolaylıkla tahmin edeceği gibi millet inlemesi, kardeş, arkadaş inlemesiydi.

Ben, bu haklı ümitsizliğe karşı derhal tatminkâr ve müspet vaatlerde bulunacak şartlar içinde bulunmuyordum. Fakat bu genel ulusal teessürün behemehal (mutlaka) giderileceğine Türk'ün maddî, manevî, ahlâkî ve fikrî mevcudiyetine olduğu kadar tam emniyet ve cesaretle imanım vardı. İşte ben, bu imanı, bugün genç artist dediğimiz, o günün ana kucağında bulunan bu çocuğun diliyle tekrar ettirdim.

...Marşın tahlilini şöyle yapmak gerekir: Büyük, yüksek, geniş bir Türk müessesesi yıkılıyor, karanlık bulutlara bürünüyor. Fakat bu mucizeyi yaratan bir ırmak, parlak bir ırmak, gümüş dere. İşte o, durmaz akar. Bu aktıkça Türk yüksek hayatyeti mevcut ve behemehal yeni, yepyeni büyüklükler yaratır. Lâzım olan şey, bu yeni büyüklükleri beşerin gözünde canlandırabilmektir.

Bunun için de bütün dünyayı aydınlatabilecek bir fanus lâzımdır. O fanus, tabiatın fanusu, elbette güneştir. Benim bu zulmet için-

de tek çekindiğim şey, dünyayı ve bilhassa Türk milletini boğmuş, karanlıklar içinde bırakmış ve fakat onun yerine yükselmiş olan abideleri görebilmek için muhtaç olunan fanusun henüz ufukları aydınlatmamış olması vehmi (kuruntuları) ile milletin tereddüde düşmesiydi.

İşte bunun içindir ki ben bu marşın ikinci mısraına çok ehemmiyet vermiş ve onu mütemadiyen söylemiş ve söyletmişimdir. Onun burada aynen söylenmesi muvafık olur:

*"Güneş ufuktan şimdi doğar,
Yürüyelim arkadaşlar."*

Ben, bunu tefsir eden sözlerle "Türk'ün güneşten çıkacağına emin ol." demek istiyorum. Fakat ondan çıkmasına intizaren yürüyüşü kesme. Karanlıklardan dahi istifade ederek yürüyüşüne devam et. Ve demek istiyorum ki güneşten çıkmamız remiz (simge)... Bu yürümek, hedefe yürümek ve bütün sesimizle ve hareketlerimizle hedefe yürümektir.

Güneş, kendini göstermekte ve bize gerçeği belli etmekte mütereddit olsa dahi bizim bu tarafımızla, (yani hedefe yürümekteki azmimizle) maksat yine temin olunur. İşte bu büyük fikirleri ifade eden cümleler de şudur:

*"Güneş ufuktan şimdi doğar,
Yürüyelim arkadaşlar.
Sesimizi yer, gök, su dinlesin,
Sert adımlarla her yer inlesin."*

Sesimiz lâzımdır ki yer, gök, su dinlesin, sert adımlarla her yer inlesin.

Bu sözleri söylerken, bu yüksek idealisti, bu kahramanı "yani milleti" selâmlamak ve aydınlatmak üzere güneşin de "ufuktan" çıkacağına şüphe edilmemek lâzım gelir. Nitekim güneşin aydınlatması da gecikmemiştir. Nasıl gecikebilirdi ki... Türk milleti insan tabiatının... güneş de onlara hayat verecektir. O da tabiatın... emrine münkat (boyun eğen) bir tabiidir.

Hâkim olan tabiat güneş midir, yoksa ondan da yüksek olan... insan kafasında mıdır?

En son tecrübelerle anlaşıldığına göre büyük olan, esas olan tabiattır. Fakat efendiler, bu tabiata... (hâkim) olan insan kafasıdır.”

Hakkı Tarık Us

Sadi Borak, "Atatürk Gençlik Marşını Yorumluyor: Türk'ün Ümitsizliğini Gidermek Gerekliyordu.", Cumhuriyet Gazetesi, 51. Yıl, Sayı: 18060, 10 Kasım 1974, Özel Ek, s. 4

“CUMHURİYET İMKÂN DEMEKTİR”

Hayatının en son devirlerinde idi. O akşam Çankaya’da oldukça kalabalık davetliler vardı. O günkü davetliler pek muhtelif zümrelere ve seviyelere mensup idiler. Söz arasında hazır bulunanlardan birisi, bir doktor:

-Cumhuriyet devrinde bu olamaz, gibi bir cümle sarf etti.

O vakit Atatürk şu suali attı:

- Cumhuriyet ne demektir?

İlk cevaplar, yurtbilgisi kitaplarındaki basmakalıp tariflerin çerçeveleri içinde kaldı. Atatürk:

- Aman efendim bu dedikleriniz her kitapta yazar. Hepimiz bunu biliriz, fakat ben sizin şahsî anlayışınızı öğrenmek istiyorum. Sualimi biraz daha açayım:

- Cumhuriyetten biz ne bekliyoruz?”

Cevaplar gene dağıldı. Herkes bir şeyler anlattı.

Atatürk:

- Bayanlar, baylar, dedi; görüyorum ki, çoğunuz Cumhuriyetin herhangi bir vatandaşın, daha doğrusu en lâyık vatandaşın Cumhurreisliğine seçilmesi, seçilebilmesi gibi en zahiri (görünür) manası üzerinde duruyorsunuz. Hakikatte de bunun büyük bir manası vardır. Bu manayı daha açık bir kelime ile ifade edelim:

“Cumhuriyet demek imkân demektir.”

Evet bayanlar, baylar, Cumhuriyet imkân demektir. İstikbâli en iyi şartlarla muhafazaya imkân Cumhuriyetle kaimdir (vardır). Sade son bir asır içinde Türkiye'de devlet reisleri mevkilerini muhafaza endişesiyle iki defa yurttan yabancı kuvvetleri kendilerine destek etmişlerdir. İkinci Mahmut, mevkiinin elinden gideceği korkusuyla Hünkâr İskeleyi Muahedesini yapmış, Rusları çağırmakta tereddüt etmemiştir. Vahdettin hikâyesini hepimiz yaşadık, biliyoruz. Cumhuriyetle devlet reisi her şeyden evvel kendi mevkiinin muvakkat (geçici) ve muvakkat olduğunu bilerek o mevkie çıkar. Lâyük kaldıkça o mevkide oturur. İmkân ancak onun kıymeti ile kendini gösterir.

Cumhuriyet imkân demektir... Çünkü iç hürriyetin de en büyük imkânı Cumhuriyetle kabildir (mümkündür). Ama diyeceksiniz ki, dünyada adı Cumhuriyet olan diktatörlükler de vardır. Evet, fakat bütün bu şekiller muvakkattır. Cumhuriyet sâde adıyla bile fert hürriyetini aşıl原因an sihirli bir aşıdır. Görülecektir ki, Cumhuriyet imkânları olan her memleket hürriyet davasında er geç muvaffak olacaktır. Cumhuriyet, kendisine bağlı olanları en ileri zirvelere götüren imkânları verir. İstiklâl ve hürriyetine sahip olan milletler ilerleme yolunda "imkân"lara malik demektirler. O hâlde Cumhuriyet her sahada ilerlemenin de en sarıh (açık) teminatıdır. Cumhuriyeti bu manasıyla ve şumulüyle (kapsamıyla) anlamak lâzımdır."

Aynı akşam söz diktatörlüğe geçti ve Atatürk bize şöyle bir hatıra nakletti:

"İstanbul'da bir baloda idim. Sarı saçlı bir delikanlı gelip karşıma dikildi. Adı ya Ekrem yahut da Kenan olacak... Bir balo için aşırılı sayılacak mübalâtsizlikleri etrafımdakilerin dikkatini çekmiş olacak, bir aralık ortadan uzaklaştırdıklarını hissettim. Halbuki, onunla konuşmak da istiyordum. Nihayet, döndü dolaştı bir fırsatını buldu gene karşıma çıktı. Bana düpedüz:

- Size diktatör diyorlar, doğru mu? dedi.

Ona şu cevabı verdim:

- Ben diktatör olsaydım sen bana bunu soramazdın.

Birtakım inkılâp zaruretleriyle birtakım yenilikleri kabul ettir-

meye çalışan adam diktatör değildir! Diktatör, tesamühü (müsama-hası) olmayan adamdır. Karşısında her fikir söylenemeyen adamdır. Diktatör, kendi düşüncelerine aykırı fikir söyleyenlere kin güden adamdır. Bunun haricinde diktatörlük, tehlike, inkılâp, fevkalâde zamanlarda lâzım bir demokrasi müessesesidir. Demokrasi tarihinde böyle muvakkat (geçici) diktatörlüklere sık sık tesadüf edilir. Benim, on beş senedir, bazı fikirleri bu memleket hayrına kabul ettirmek için sarf ettiğim gayretlerde hiçbir şahsî endişe yoktur. Benim, belki demokrasinin anladığı manada diktatörlüğe benzer, hareketlerim görülmüştür. Fakat, Tiran asla olmadım.”¹

Atatürk bir vesile ile beni Rusya'ya göndermişti. Dönüşte birkaç akşam orada gördüklerimden bahsettikten sonra:

-Bazı inkılapları da şiddet ve zorla yürütüyorlar. Mamafih (bununla beraber) belki de zamandan tasarruf ve işleri süratle yürütmek bakımından başka çare bulamıyorlardır, dedim.

Derhal sözümü kesti:

-Bir saniye bile böyle düşünmek caiz değildir, dedi. Zor ve şiddet, devlet adamlarını diktatörlüğe götürür. Diktatörlük, öyle bir maniveladır ki insan bir kere elini kaptırdı mı, bir daha kurtaramaz. İnkılapların en iyi teminatı hürriyettir. ²

Münir Hayri Egeli

1- “Atatürk ve Cumhuriyet”, *Millet Mecmuası*, Sene:2, Cilt:4, Sayı: 88, 30 Ekim 1947, s. 5; *Atatürk'ün Bilinmeyen Hatıraları*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık T.L.Ş., İstanbul 1954, s. 37 – 40

2- “Hatıraların Işığında Atatürk”, *Resimli 20. Asır Mecmuası*, Yıl:2, Cilt:3, Sayı:70, 17 Aralık 1953, s.7

“MONTRÖ” İMZALANDIĞI AKŞAM

1936 senesi Temmuzunun on sekizini on dokuzuna bağlayan gece; Florya Köşkü'nde Atatürk'ün sofrasına oturulmuştu.

Sofrada oturan yirmi iki zat arasında mebus General Pertev, İstanbul Komutanı General Halis (Bıyktay) ve diğer şimdi isimlerini hatırlayamadığım tarihçiler, dildiler, ve huzurları mutlak olan arkadaşlarımız vardı.

Vakit gece yarısına geliyordu. Yanıma gelen garsonlardan biri; oğullarımdan ikisinin beni görmek üzere dışarıda beklediğini söyledi. Ayağa kalktum. Kapıya teveccüh ederken (yönelirken) Atatürk'ün:

- Nereye gidiyorsun? Otur!

İradesiyle karşılaştım.

Cevaben:

- Köşkün giriş yerinde, biri beni görmek istiyormuş, müsaade buyurulursa göreyim, hemen dönerim.

Teminatıyla müsaadelerini alabildim.

Köşkün dış bekleme odasında birkaç dakika süren; baba oğul görüşmesinden sonra sofraya dönmüş ve yerime oturmuştum.

Arkadaşlarla konuşmasını bitiren Atatürk; bana 'dışarıda kiminle görüştüğümü' sordular.

Vaktiyle lütfen büyük adını verdiği oğlumu; Atatürk; ekseriyetle "Anafarta" adıyla anar, ve sorardı. Bu iltifatlarını hatırlayarak:

- Oğlum Anafarta ile görüştüm; cevabında bulundum.

Son derece meraklı ve mütecessis olan Büyük Adam, sofrada oturduğu yerden, "giriş koridorunda oğlumu görmüş olduğunu" söyledikten sonra:

- Ad verdiğim çocuğun ne hâlde, ve ne kabiliyette bulunduğunu ufak bir imtihanla anlamak isterdim, buyurdular.

Ben:

- Çocuğun hayatında şerefli ve tarihî bir gece olur Atatürk'üm.

Cevabını verdikten sonra; Atatürk'ün emir ve arzularının haberini oğluma gönderdim. Beş on dakika geçmişti; o zaman lisenin son sınıfında bulunan ve bugün; kahraman ordumuz içinde subay olarak vatanî hizmetini gören oğlum küçük Mustafa Kemal; tarihte bi-

hakkın (hakkıyla) tek bir ad kalacak ve Türk tarihiyle beraber ebedlere kadar yaşayacak olan Atatürk Mustafa Kemal'in; büyük huzuruna gelmişti.

Sofrada yer alması müsaadesi verildi. Atatürk gülerek:

-Baba oğul karşı karşıya otursunlar, ve birer bira içsinler!.. buyurdular.

Bu yüce iltifat ve arzuya uyarak; baba oğul ayağa kalktık. Ebedi Önderin sağlığını diler bir tazimle (saygıyla) kadehlerimizden iki üçer yudum alırken; Koca Dahi sonsuz bir haz ve neşe ile mukabelede bulundular ve sofrada arkadaşları da baba oğulun hayat dileğine iştirak ettiler. Atatürk:

- Şimdi küçük Mustafa Kemal tahta başına geçsin! buyurdular.

Doğrusu, oğlumdan ziyade, ben, imtihan heyecanına kapılmıştım. Büyük dehanın büyük huzurunda birinci defa tebeşiri eline alan oğlumun duyduğu imtihan ağırlığını alnında beliren ter taneleri gösteriyordu. Gözlerim bir baba şefkatiyle Atatürk'ün gözlerini iltimas için ararken Atatürk:

- Ville kelimesini yaz bakayım Kemal! emrinde bulundular.

Kemal'in serbest ve doğru olarak kelimeyi tahtaya yazmış olduğunu görünce sükûnete doğru yol alan heyecanımı Atatürk'ün:

- Bu kelimenin Türkçede benzerlerini bulabilir misin Kemal?

Suali karşısında kalbimin kuvvetli vuruşları nefesimi güçleştirdi.

Oğlum, sofradaki dilcilerden bir yardım; Atatürk'ten bir ilham almak veya vereceği cevap yanlış olursa duyacağı utancın affını toplamak için olacak, seri bakışlarla sofradakilerin birer an gözlerini yokladıktan sonra; Atatürk'e:

- Ville'e uyan Türkçe vilâyet, vali kelimelerini hatırlayabildim, Atatürk'üm, cevabını verdi.

Atatürk güldü:

- Aferin, cevabın yerindedir! Fakat imtihan bitmedi. Sofraya otur, biranı iç; buyurdular.

Kısa bir müddet sonra Atatürk:

- Bu sofraya ilk defa geldin. Buradaki duygularını söyleyebilir misin Kemal? sorgusu yaptılar.

Kemal:

- Sofranızda ilk defa oturabilmek bahtiyarlığının derin heyecanları içindeyim. Duyduklarımı arz edemeyeceğim için büyük affınızı rica ederim Atatürk, cevabında bulundu.

Bunun üzerine Atatürk:

-Peki, öyleyse, senin hissiyatını ben sana not ettireyim, sonra kalk söyle! buyurdular.

Ve aşağıdaki notları büyük bir muhabbetle sevdiği ve son derece ehemmiyet, kıymet verdiği ve emniyet ettiği Cumhuriyet çocuklarına hatıra olarak gece yarısından sonra, saat biri elli beş dakika geçerken; Kemal'e yazdırdılar:

"Not: 1- Sizi ilk defa; hayatımın ilk akşamında dinlemekle bah-tiyarım. Burada geniş ruh istirahatı sahasına dahil oldum. Bunun izahını yapayım:

Burada, hayatımın ilk akşamında gördüğüm âlemden benim kafamı aydınlatır gibi konuşanlar; güneş altında; kimlerin ve kimlerin kafalarını aydınlatamaz.

İşte bu buluş benim için bir saadet miyarı (ölçüsü) oldu. Ben işittim karanlıkta onun aydınlatan sesini... Hakikaten onu anlamak lâzımdır... İşte o; burada anlaşıldıktan sonra; onu herkes anladığını iddia ederse; bu iki anlayış arasında mutlak fark olduğunu iddia edecek benim; babam gibi.

Karanlıkta tanılan aydınlıkta bırakılmaz. İşte onun içindir ki Türk milleti onu bırakmaz.

Yalnız ilân ediyorum; ben, bugünkü Cumhuriyet çocuğu; onun rayetiyim (bayrağıyım)... Ben ve benim gibiler onun bayrağı, onun sancağıdırılar."

Saat ilerliyordu. Montrö'den haberler gelmişti. Atatürk; Ankara'da İnönü'ye: "Zafer senindir, gözlerinden öperim, yarın tayyare ile bekliyoruz." ve Montrö'de Hariciye Vekili Tefik Rüştü Aras'a: "Ar-

kadaşlarla Denizevi'ndeyiz. Kapı açıldı; telgrafını getirdiler. Okumadan anladım... Boğazları kapatmışız. Senin ve asker arkadaşlarımla gözlerinizden öperim."

Şeklinde hatırladığım telgrafları not ettirdiler. .

Telgraf müsveddeleri Umumî Kâtipliğe gidedursun; Atatürk; Kemal'e kara tahtaya beş sual yazdırdılar:

"1-Lozan tam mıdır?

2-Lozan'ın tamamiyetini inkâr edenler var mıydı? Neden ve kimlerdi?

3-Boğazların serbest bırakılmasında mahzur var mıydı? Varsa neden? Yoksa nedendi?

4-Montrö'nün Lozan'la alâkası?

5-Boğazlar esasen açık mıydı?"

Bu sualler sofrada bulunanlara sorulmuştu. Fakat Montrö muvaffakiyetinden coşan Büyük Dâhi, sorgularına cevap beklemeden; Kemal'e ikinci notu yazdırdılar:

"Not: 2- İşte size söylüyorum. İşittiniz mi? Bugün bayram günüdür. Sevinç günüdür. Niçin bilir misiniz ey sevgili yurttaşlar? Çünkü Lozan, Montrö'de tetviç olunmuştur (taçlandırılmıştır).

Lozan tamdır ve tamamiyetini daima tarihte okutacaktır. Fakat onu mustarip eden ufak bir şey, Boğazlar vardı... İşte o Montrö'de hallolunmuştur. Eğer Türk yüksek hassasiyeti bununla alâkadarsa mutlak sevinmektedir, seviniyor ve sevinmelidir.

Türk çocuklarının nasibi her muvaffakiyetli hamleden hep sevinç veren neticeler almaktır. Türk çocukları; yürüdünüz; yürüyor-sunuz, yürüyünüz!

Yaptığımız hamleler sizi yüksek ülküye ulaştırmak üzeredir. Durmayın, yürüyün...

Saadet, refah, sevinç, ve hepsinden sonra dünyaya karşı yüksek bir gurur seni bekliyor.

Türk çocukları! Son sözümün son kelimesine dikkat!...

Gurur, azamet; sende zaten vardır. Bunu gösterme! Onu kendi

yüksek enerjinin harimine (ocağına) sakla!.. Lâzım geldikçe büyük tevazuunu göster. Fakat gene icap ettikçe göster ezici yumruğunu!

İşte bu vasıflarınla ispat edebilirsin ne olduğunu!.. Benim bugünkü ve yarınki Türk çocukluğundan beklediğim haslet (huy); bu suretle tecelli etmelidir (belirmelidir)."

Saat üçü geçiyordu. Sabah olmakta, salonun büyük lâmbaları ağarmaktadır.

Atatürk, gramofonda "*Yanık Ömer*" plâğını çaldırdı. Türk Mehmetçliğini ocağında ve savaşında canlandıran bu şarkı sona erer ermez Atatürk, üçüncü notunun tutulmasını Kemal'e emretti:

"Not: 3- Şimdi kulaklarımızı, ve ruhlarımızı okşayan bir nağme ile mütehasşis olarak konuşmama müsaade buyurmanızı rica ederim.

Büyük insanlık varlığının ifadesine yarayacak düstur (kural), kültür dediğimiz kelimenin üzerinde dikkat, tetkik neticesinde alınabilmiş olan mefhumlarla manalaşır.

Bu meyanda (arada) bütün modern dillerde kullanılmakta olduğu içindir ki, bizde de Bozar (Beaux arts) denilen bir şey meydana konmuştur. Bu kelimeyi Türkler zannediyorum pek haklı olarak: 1. Musiki, 2. Resim, 3. Heykeltıraşî, 4. Edebiyat, 5. Mimarî, 6. Raks, jimnastikten mürekkep saymışlardır.

Bu branş, insan cemiyetlerinin yüksek mahiyetini irade (göstermede) çok büyük önemi haizdir. Bu, yüksek kıymet, yüksek nezahet (incelik), maharet, ince kabiliyet, ve işte bunların hepsini yapabilmek sanatkârlığının birleşmiş ifadesidir.

Bu mesele üzerinde bizim de, çocuklarımızın da esaslı olarak durmamız lâzımdır.

Güzel sanatlarda muvaffakiyet; bütün inkılâpların muvaffak olduğunun en katî delilidir. Bunda muvaffak olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar, bütün muvaffakiyetlerine rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima mahrum kalacaklardır.

İşte bunun içindir ki; biz elimize aldığımız büyük Türk milleti- nin muvaffakiyetine çalışmakla memnunuz. Ne yazıktır ki; biz dahi

bizzat bu işte geriyiz. Çocuklarımız, gençlerimiz babalarında gördükleri noksanları; dünyaya bakarak ikmale (tamamlamaya) çalışmaktadırlar. Çalışmalıdırlar!..”

Bu notundan sonra Atatürk; kıdemi ve büyüklüğü şüphe götürmeyen Türk tarihinden ve ana dil olan Türkçe’den; ona has engin ve taşkın bir inanla bahis buyurduktan sonra dördüncü notunu gene Kemal’e tutturdu.

“Not: 4- Son işittiğimiz sözlerden şu manayı toplar gibi olduk: Meğer ki kendi kendine insanım, cemiyetim, nihayet milletim diyegelmekte olan varlıkların ilim lügatlerindeki mana; bütün yüksek medenî kavimlerin lügatlerinde bile izah edilememiştir.

Biz bu hususta anladıklarımızı derhal bütün dünya efkârı umumiyesine (kamuoyuna) kolaylıkla anlatabileceğimizi zannetmiyoruz. Fakat bizim bu insanlık, medeniyet, ve en nihayet bunların imtisası (özümsevenmesi) neticesinde adam olduklarını zannedenlere, medeniyetin kıdemli sahibiyle onların zanlarının arasındaki farkı şimdiye kadar gösterememiş olmamız bizden evvelkilerin acı bir kusuru olduğu bu basit konuşmalarla anlaşıldı.

Bu sözlerle; Türkiye Cumhuriyeti’nin, bilhassa bugünkü gençliğine ve yetişmekte olan çocuklarına hitap ediyorum:

Garp senden, Türk’ten çok geriydi. Manada, fikirde, tarihte, bu, böyleydi. Eğer bugün Garp nihayet teknikte bir tefevvuk (üstünlük) gösteriyorsa, ey Türk çocuğu, o kabahat da senin değil, senden evvelkilerin affolunmaz ihmalinin bir neticesidir.

Şunu da söyleyeyim ki; çok zekisin! Malûm. Fakat zekânı unut! Daima çalışkan ol!”

İşte Büyük Ebedî Şef Atatürk; Montrö haberi geldiği geceyi; Türk’ün, Türklüğün gelecek nesillerinin yapacakları vazife ve hamlelerini not ettirmekle, böyle, kutladı.

Cevad Abbas Gürer

“Montrö İmzalandığı Akşam Atatürk Bu Zaferini Florya’da Nasıl Kutlamıştı?”, Cumhuriyet Gazetesi, 18 inci Yıl, Sayı: 6191, 10 Kasım 1941, s. 4

DEVRİMLER ÜZERİNE

Milliyetçiliğin öğeleri

Atatürk, millileşme çağının vazgeçilmez koşulu olarak dil ve tarih tezlerini milliyetçiliğin unsurları yapmıştı. Amacı, Türkçenin en eski bir kök ve kültür dili olduğunu ispatlamaktı. Ve her kelimenin Türkçeden çıktığına ihtimal vermemekle beraber, sezgi ile ve akılla Türkçenin çok eski ve köklü bir dil olduğuna inanıyordu. İşte bu hava içinde Dolmabahçe'deki resmî görüşmemiz çok sevimli bir ortam içinde geçmişti [13 Eylül 1936]. Veda edeceğimizi tahmin ederken Atatürk'ün konuğu olarak Florya Köşkü'ne çağrıldığımızı öğrendim.

Köşkte bizi deniz üzerindeki salona aldılar. Sofra hazırды. Hepimiz yerlerimizi aldık. Sağ taraftaki üçüncü koltuk bana verilmişti. Az sonra Atatürk, bir canlı anıt dinamizması ile uçarcasına salona girdi. Masa başındaki yerini aldı. Kendisini saygı ile selâmladık. Bana öyle geldi ki oturduğu yerde oturmuyor, yerinden fırlamaya her an hazır gibi duruyor gibiydi.

Kelimelerin kökenleri

Gündüzden hazırladığını tahmin ettiğim bazı kelimelerin etimolojisini kısmen kendisi, kısmen yanında bulunan uzmanları açıklıyorlardı. Kendi inanışına göre "Etimoloji konusunda karanlıkta kalmış olan Avrupa âlemini isterse en kısa zamanda aydınlığa çıkarabilecekti. Fakat varsın biraz daha karanlıkta kalsınlar." diyordu. Aslında Türkçenin kök dil oluşuna dair bu inancı, Türklüğe olan coşkun sevgisinden doğuyordu. Vakit ilerledikçe yorulmuyor, artan bir şevkle konuşuyordu. Türkçe köklerin eskiliği, onu heyecandan heyecana getiriyordu. Derken bize önceden hazırladığını sandığım sürprizlere sıra gelmişti. Birdenbire:

- Tonalite kelimesi nereden geliyor? diye bir soru açtı.

Bazı arkadaşlar bu kelimenin Fransızca olduğunu söylediler. Atatürk, Özel Kalem Müdürü Süreyya Anderiman'a bir işaret verdi. Bir iki dakika sonra Fransızcanın etimolojik kamusu (sözlüğü) getirildi. Bu kamusta (sözlükte) ton kelimesinin Lâtinceden Fran-

sızcaya geçtiği ve Lâtinceye de Yunancadan aktarıldığı yazılı idi. Biraz sonra Yunancanın etimolojik lügatı (sözlüğü) getirildi. Bu lügata göre ton kelimesi Yunancanın kendi malı değildi. “Bir Orta Asya dilinden gelmiş olması muhtemeldir.” diye yazılı idi. Atatürk’ün gözlerine baktım, kıvılcımlar daha da canlanmıştı. Az sonra Yakutça lügatında “ton” kelimesinin bu dilde ses anlamında kullanıldığı görülüyordu.

Atatürk biraz sonra bir tıp terimine geçti. Bu defa “şirürji” kelimesinin aslını sordu. Artık hepimiz ihtiyatlı olmuştuk. Biz Fransızca olarak biliyoruz, “ama aslını bilemeyiz” dedik. Gerçekten Avrupa dillerindeki bu kelimenin kaynağı iyi bilinmiyordu. Atatürk, bu kelimenin eski Türk lehçelerinde yargıcı, yani yaraları iyi eden sanat anlamına geldiğini söyledi. O zaman benim kafamda bir şimşek çaktı. Çünkü “şirürji” yerine Orta Çağ Almancasında “wundarzt” dendiğini hatırladım. Bu tamamı tamamına yara iyi eden hekim demekti.

Atatürk daha sonra “terapi” kelimesinin aslını sordu. Biz artık dersimizi almıştık. “Bu kelimenin kökenini bilmiyoruz.” demiştik. O zaman yaverlerinden birisini çağırdı, bir emir verdiğini duydum. Yarım saat geçti geçmedi, uzun saçlı, sakallı bir Rum papazı huzura getirildi. Rum papazının eski Yunanca ve Lâtinceyi çok iyi bildiği söylenmişti. Ona da “terapi” kelimesinin aslını sordu.

Papaz hiç irkilmeden:

-Aslı Yunancadır Paşam. Hatta “Tarabya” kelimesi “terapeftiki” buradan gelir, dedi.

Ortaya yine Yunancanın etimolojik lügatı (sözlüğü) getirildi. Orada “terapi” kelimesinin Yunan asıllı olmadığı ve başka bir dilden geçme olduğu yazılı idi. Acaba hangi dilden geçmiş olabilirdi? Atatürk, içimizden birisine “diri” ve “dirilik” kelimelerinin eski Türk lehçelerinde nasıl söylendiğini sordu. Bu kelimeler ortada “tiri”, “tirilme”, “tirilik” olarak geçiyordu. Atatürk’e göre terapi kelimesinin aslı işte bu tirilmeden geliyordu.

Gece hayli ilerlemişti. Atatürk yeni konulara geçiyordu. O zaman gördüm ki o isterse insanlara kendi gözü ve kulağı kadar yak-

laşabiliyor, fakat dilerse bir anda ve bir bakışı ile çok uzak ve bilinmeyen dünyalara gidiveriyordu. Son derece özgürlükçü bir sohbet adamı olan Atatürk, bu özgürlük içinde konuşmanın inisiyatifi daima elinde bulundurmaya çok önem veriyordu. Umulmayan zamanlarda, beklenmeyen konulara geçişi bundandı.

İnkılapların en gücü

Biraz sonra Atatürk'ün yepyeni bir konu ortaya attığını gördüm:

- İnkılapların en gücü hangisidir?

Sıra ile hepimizin cevabını bekliyordu. Bazı arkadaşlar, "Bütün devrimler birbirinden güçtür." dediler. Sıra bana gelince, "En güç devrim lâikliklidir." dedim. Nitekim bugün de hâlâ o kanıdayım. Ama Atatürk cevaplarımızın hiçbirisini beğenmedi. Bizi bir müddet tereddütte bıraktıktan sonra:

- En zor inkılap, dedi, müzik inkılabıdır.

Şaşkınlığımızı yüzümüzde okumuşçasına devam etti:

- Çünkü bu inkılap, şahsa evvela kendi içini inkar ettirmek, sonra yeni bir şey aşlamak demektir.

Kısa bir susma oldu. Işıklar saçan gözünü üzerlerimizde gezdirerek ekledi:

- İşte, müzik inkılabı bu kadar güçtür. Onun için sona kalmıştır. Fakat o da yapılacaktır, dedi.

Sorumluluk yalnız benim olacaktır

Bir aralık konu, İstiklâl Savaşı'na geldi. Dikkat ettim, binbaşılar dahil her komutanın hangi birliğe komuta ettiğini, nerede bulunduğunu -bir gün önce olmuş gibi- hatırlıyordu. O savaş ki araç, gereç, personel kıtlığı bugün güç tasavvur edilirdi. Tümenlere binbaşılar, kolordulara yarbaylar komuta ediyordu! Fakat, bu kadro, canını dişine takmış bir ekipti. Var olmak, ya da olmamak bu savaşın akıbetine bağlıydı. 30 Ağustos [1922] bu ruh hâletinin eseri idi. Böyle bir dramı, hem yazarı hem baş aktörünün ağzından dinlemek müstes-

na bir mutluluktu. O anılar, Atatürk'ü coşturdukça coşturuyordu. Anlatmalarında abartma yoktu. Ama bu anlatış öylesine canlı, öylesine plastikti ki hepimiz heyecandan heyecana sürükleniyorduk. Anlatışlarını şöyle bağladı:

- İşte Büyük Zafer böyle ortak bir eserdir. Şerefler de ortaktır.

Bu tevazu şaheseriyle konunun kapanacağını tahmin ediyorduk, derken Atatürk burada bir duraklama yaptı. Sonra içine dönük, âdeta kendisiyle konuşur gibi ilâve etti:

- Fakat eğer yenilseydik, sorumluluk ortak olmayacak, yalnız bana ait olacaktı.

Bu belâgat (güzel söz) karşısında göz yaşımı tutamadım. Tarihin, zaferleri kendine mal eden, yenilgileri ise maiyetine yükleyen sahte kahramanlarını hatırladım.

Edebiyat bahsi

Biraz sonra söz edebiyata geçti. Yazı dilinde Namık Kemal'e hayran olduğunu ve onun üslubunun etkisi altında kaldığını biliyorduk. Ama konuşması kendisine özgü ve tadına doyum olmayan bir sohbet havasındaydı. Değişindeki sadelik, davudî sesinin tatlılığı ile ayrı bir renk kazanıyor ve bir başka âlemden geliyormuş izlenimini bırakıyordu...

O akşam çok sevdiği belli olan Tefik Fikret'ten bahis açıldı. Derken birdenbire şu soruyu sordu:

- Rubab-ı Şikeste'nin en lirik şiiri hangisidir?

Bu soruya bir doğru cevap vermemizi çok istiyordu. Bu cevabı bulabilirsek çok mutlu olacağını belli ediyordu. Gecenin ilerlemiş saatinde arkadaşlarımızın herbiri Rubab-ı Şikeste'den hatırlayabildiği birkaç dizeyi söylüyor, fakat onun istediği şey bir türlü ortaya çıkmıyordu. Ben ona sevinç vereceğini hissettiğim bir şey yapabilmenin heyecanı içindeydim. Yanılma rizikosunu göze alarak:

- Okuyayım Paşam, dedim.

Ve şu dizeleri okudum:

*"Çal, ben de olup zevk ile ahengine peyrev
Dillerdeki sevdaları cûşân edelim, çal
Bir yaralı kuş çırpınıyor sanki telinde
Çıkmakta bu âvâz o garibin ciğerinden"*

Yüzünü tatlı bir ışık bürüdü. Çok mutlu olmuştu. Ben ondan da mutluyum.

- Dur doktor, dedi. Bir defa da ben okuyayım.

Davudî sesi ile, mısraları vurgulayarak şiirin tam hakkını vererek benden çok daha güzel okudu. Sonra bana bir daha okuttu. Bir süre sonra kendi içine gömüldüğünü farkettilim. Fakat biraz sonra açıldı. Meğer bu şiirde onun bir gençlik anısı varmış. "Manastır Askerî İdadisinde okurken oralara yeni gelen bu şiiri hoşlandığı ve her gün evinin önünden geçtiği bir genç kız için yazmış ve kapısının altından atmıştı. Ertesi gün beklediği cevabı almak için o evin önünden geçtiğinde kızın nedense bir anlayışsızlık gösterdiğini ve güya Fikret'in bu şiirini Mustafa Kemal'in yanlış yazmış olduğunu bildiren bir pusula buluyor." Bu pusuladan biraz yaralanmış olduğu seziliyordu. Atatürk kindar değildi, ama izzeti nefis konusunda belki dünyanın en titiz adamıydı. Nitekim dost ve düşman kimse onun haysiyeti ile oynamaya cesaret edememişti.

Büyük savaş ustaları

Biraz sonra söz büyük harp ustalığına gelmişti. O iki büyük strateji tanıyordu. Birisi Timurlenk, birisi de Hazreti Muhammet'ti. Peygamberin Uhud harbinde askeri dizişini bir kroki ile göstererek "bu hareketin çok önemli bir askerî başarı olduğunu" ifade etti. Bu arada Napolyon'un adını ananlar oldu. Atatürk'ün kaşı birdenbire çatılmıştı:

- O bir maceracıdır, dedi. Çünkü zaferler, zafer için kazanılmaz. Ancak haklı bir dava için kazanılır.

Ve Napolyon bahsini kesin bir el hareketi ile susturdu.

Şafak söküyordu. Sofraya akşam saat yirmide oturmuştuk. Yanında dokuz saatin nasıl geçtiğini itiraf ederim ki hiç anlamamıştım.

Bizi uğurlarken elini öpmeme izin verdi. O mübarek eli hiç unutamayacağım bir hazla doyasıya öptüm. Ayrılırken tanyeri ağarıyordu. Ve “tan kelimesinin Tanrı ile aynı kökten geldiğini” söyledi. Bir arkadaşımız aşırı bir coşkunlukla “Tanrı’yı uzaklarda aramaya gereksinmemiz yok.” demeye getirince, Atatürk’ün yüzüne bir gölge düş-tüğünü farkettim. Belli ki riyadan hoşlanmıyordu.

Sadi Irmak

“İnkılapların En Gücü Hangisidir?”, Yeni Sabah Gazetesi, 21 inci Yıl, No:7071, 10 Kasım 1958, s.1; Atatürkten Anılar, O Günlerden Bu Günlere Bir Bakış, Güven Matbaası, Ankara 1978, s. 15 – 21

ANILAR SOFRASI

İbn-i Sina'yı anış

Kongrelerden sonra Atatürk en büyük Türklerden birisi olan İbni-Sina'nın 900'üncü yılını kutlama direktifini vermişti. Bu amaçla Dolmabahçe'de kendisinin başkanlık ettiği ve bazı oturumlarda başkanlığı Günaltay'a veya Afet İnan'a bıraktığı toplantılar yapmış, bunlara ben de katılmıştım...

İşte o günlerden bir gün yine Atatürk'e çağrıldım. Yine Florya Köşkü'nde aynı salonda toplandık. Bana eski yerimi gösterdiler. Yine Türk dilinin özellikleri üzerine konuşmalar başladı.

Kara tahta başında

Arkamda büyük bir kara tahta vardı. Atatürk:

- Kalk bakalım genç profesör tahtaya, dedi.

Tahta başına vardığımda bana üç kelime yazdırdı:

- Su, tuz, deniz.

“Şimdi bu üç kelimedden Türkçede, Fransızcada, Almancada kaç cümle yapılabiliyordu?”

Böyle bir soru ile hiç karşılaşmamıştım. Şaşkınlığım geçince aklıma gelen cümleleri sıralamaya başladım:

- 1) Denizin suyu tuzludur
- 2) Suyu denizin tuzludur
- 3) Tuzludur denizin suyu
- 4) Suyu tuzludur denizin
- 5) Denizin tuzludur suyu

Şimdi bu üç kelimedenden Fransızcada ve Almancada ancak ikişer cümle çıkarılabiliyordu. Atatürk sordu:

- Bu durum Türkçenin lehine mi, aleyhine mi?

Hafif bir irkintiden sonra dedim ki:

- Efendim bir bakıma bu bir söyleyiş zenginliğidir. Çünkü kurduğumuz beş cümle arasında küçük farklar vardır, bu bir çeşit nüans zenginliğidir.

Atatürk:

- Evet ama, dedi, bunun büyük bir sakıncası var.

Sonra ilâve etti:

- Milletlerarası antlaşmalar niçin Fransızca yazılır?

Doğrusu bu soruya da hazır değildim. "Fransa'nın büyük bir devlet oluşu buna neden olabilirdi?"

Atatürk:

- Hayır, dedi. Fransızca öyle bir dildir ki kelimelerin cümle içerisindeki yeri sağlamdır. Bu sebeple Fransızca bir metin yıllar sonra okunsa daima aynı anlama çıkar.

İlginç bir görüştü bu.

Cümle kuruluşu

Atatürk, Türkçenin başka bir özelliğine geçti:

- Fikrin asıl ağırlığını ilk kelimeler taşımalıdır. Türkçede ise fiil sona geldiği için cümle bitinceye kadar anlam, kavram veya iki anlama gelen yorumlara imkân verir.

Bana döndü ve "Yaz." dedi:

- Başlarında değerli liderler olan milletler mutludur.

Altına şunu yazdırdı:

- Mutludur o milletler ki başlarında büyük liderler vardır.

Bu iki deyiş arasında bir tartışma açtı. Hazır olanlar ya birinci ya ikinci deyişi savundular. Kendisi "ikinci deyişin Türkçeye güzellik, genişlik vereceği" kanısındaydı. Onun amacı "Türkçeye zenginlik, kolaylık ve kesinlik getirmek"ti... Yerime oturmama izin verdi.

"Bir şarkı söyleyiniz"

Derken salonda oturan bir zata birdenbire bazen yaptığı gibi:

- Bir şarkı söyleyiniz, emrini verdi.

Birçok arkadaş özür diledi. Sıra bana gelince:

- Paşam kulağınızın tahammülü olursa baş üstüne.

dedim ve o anda aklıma geliveren şu dizeleri söylemeye başladım:

"Ehli aşkın neşe gâhı küşei meyhanedir

Sâkiyâ uşşakı dilşad eyleyen peymanedir"

Bu iki dizeyi heyecan ve telâş içinde mırıldandım.

Atatürk:

- Dur, bir de ben söyleyeyim.

dedi, güzel bir davudî bariton sesle ve makamın hakkını vererek benden çok daha iyi söyledi.

"Trablus macerası"

Daha sonra kendi hayatından sahneler anlatmaya girdi... Atatürk, Trablusgarp'a gittiği günlerin anılarını anlatıyordu. İtalyanlar Trablusgarp'a çıkınca "vatan" ve "askerî namus" duygularının kalbinde nasıl bir volkan yarattığını anlatıyordu. Bu anlatışta o zamanın perişan ahvalini dile getiren zehirli bir gülümseme gizli idi.

O devrin kahramanca, fakat maceracı politikasını dile getiriyordu. "Şeref", "vatan", "askerî namus" diye birkaç defa tekrarlardı. Sonra Mısır ile Trablusgarp arasında trende giderken kendisini tutuklamak üzere arayan İngiliz subayının karşısına dikilerek, "Mustafa Kemal benim." dediğini ve İngiliz subayını bu blöfle nasıl atlattığını anlattı.

"Ben, her şeyden önce öğretmenim"

Daha sonra sofrasında sık sık misafir ettiği Behçet Kemal'e dönerek:

- Sen çabuk şiir yazarsın, şu içerideki odaya çekil, bende hangi nitelikleri görüyorsan hepsini anlatan bir şiir yaz, emrini verdi.

Behçet, hemen içeri odaya geçti, aradan yarım saat geçti geçmedi bir büyük manzume ile döndü.

Atatürk:

- Oku bakalım, dedi.

Behçet, mısralarını ses değerini vurgulayarak o canlı ve sevimli okuyuşu ile manzumeyi söylemeye başladı. Bunda, "Atatürk'ün yiğitliği, zaferleri, devrimleri" bir bir dile geliyordu. Fakat her zaman Behçet'e bol bol iltifat eden Atatürk durakladı, yüzünde bir gölge dolaştığını hissettim:

- Behçet olmamış, dedi, benim asıl bir niteliğim var ki onu hiç yazmamışsın.

Hepimiz şaşırmıştık. Bu yazılmayan niteliği ne olabilirdi? Atatürk bizi fazla bekletmedi ve:

- Benim asıl kişiliğim, dedi, öğretmenliğimdir. Ben milletimin öğretmeni, bunu yazmamışsın.

Bir öğretmen olarak ve öğretmenin misyonuna inanmış birisi olarak heyecandan ve gururdan ağlayasım geldi. İmkân olsaydı ellerine kapanmak isterdim. Öğretmene böyle bir yüce saygıyı en yüce bir ağızdan işitiyordum. Gerçek de bu idi...

Daha sonra yine edebiyata geçildi. Klâsik edebiyatımızı çok iyi bildiği görülüyordu. Sevdiklerinin başında Tevfik Fikret ve Namık Kemal geliyordu.

Sadi Irmak

AF VE MÜSAMAHA

İmzasını okuyamadığım bir avukat şöyle yazıyor:

"...1936 senesinde Ankara'da Himayei Etfal'in (Çocuk Esirgeme Kurumu'nun) kostümlü balosu vardı. Ankara Palas'ta, alt salon-da, pavyondaydık.

Şefin yemek masasında Bay Şükrü Saraçoğlu bulunuyordu. Atatürk, herkesin dans etmesini, eğlenmesini istiyorlardı... Bugünkü gibi aklımda! (Esasen ona dair herhangi teferruat hafızada aynen zaptedilmez?) Sırtında koyu kurşunî bir elbise vardı. Elinde düz beyaz keten bir mendil tutuyordu.

Sonradan yanına, Konya mebusu General Ali Fuat geldi. Arka tarafta, uzaktaki bir masada da General Refet, oturuyordu. Önder, birdenbire başını çevirdi. Masasına General Refet'i çağırdı. Ve birden, dans, neşe içinde, sesi yükseldi. Müzik de durdu.

Aynen, ezberimden söylüyorum; şu sözleri sarf ettiler:

- Medeniyet demek, afiv ve müsamaha demektir. İptidaî kavimlerdir ki kan davası güderler. Afve (affa), müsamahaya dayanmayan medeniyet ceberuta (kibire) dayanan medeniyettir; ki çöker... O, medeniyet değildir.

Ve ses yavaşladı, gene yükseldi:

- Şiarımız (kuralımız), iyi, güzel ve doğrudur... İyi ve güzelsiz, doğru olamaz... Güzel olmayan bir şey, iyi ve doğru olamaz... Da-ima, her zaman, her yerde iyi, güzel ve doğru, beraber!... Her yerde ve her zaman afiv...

Bu kelimeyi "afiv" olağak telâffuz buyurduklarına da dikkat etmiştim.

- ... Afiv ve müsamaha... Ancak ve ancak millî davalarda, millî kalkınmada, netayici (sonuçları) kütleye müessir olan işlerimizde müsamahanın yeri yoktur. Şahsî kinleri, şahsî husumetleri körükleyen ve güdenler ancak ve ancak iptidaî kavimlerdir...

Sonra yanına, Fransız Sefiri Ponso'yu çağırdı. Çok sevdiği Ramona'nın çalınmasını ve hepimizin dans etmemizi istedi."

Vâ = Nû [Vâlâ Nûrettin]

"Atatürk'e Dair Halkın Hatıraları", **Akşam Gazetesi**,
Sene: 21, Sayı: 7220, 20 Teşrinisani 1938, s. 3

HATAY VE BİR MİLLETİN ŞEREF DUYGUSU

Bir Milli Misak davası olduğu için Hatay'a sarıldı idi.

Bir suvarede Fransa Büyükelçisine:

- Benim davamdır bu. Asla şakaya gelmeyeceğini bilmelisiniz, diye çalıştığı vakit yanında idim.

"Taşkınlık" denebilecek gösteriler de yaptı ve yaptırdı idi... Bir akşam Çankaya'da sofrada oturuyorduk. Büyükelçilik de eden bir davetli:

- A Paşam, niçin hem kendinizi hem milleti üzüyorsunuz? Almanlar Renani'ye girdiler. Fransa yerinden bile kıınıldı. Siz yarın bir fırka (tümen) asker yollarsanız Hatay'ı alırsınız. Renani için Almanya'ya ses çıkarmayan Fransa, Suriye'nin bir sancağı için bizimle harp edecek değil a...

demesi üzerine, başını ona doğru çevirdi, gözleri pırıl pırıl:

- Evet, dedi, yarın bir fırka asker yollasam Hatay'ı alacağımızı bilirim. Renani için Almanya'ya ses çıkarmayan Fransa'nın bir Suriye sancağı için bizimle harp etmeyeceğini de bilirim. Ama bir milletin şeref duygusu ne zaman yerinden oynayacağı bilinmez. Ben Suriye'nin bir sancağı için altmış şu kadar Türk vilayetini tehlikeye sokmam, demişti.

Falih Rıfkı Atay

Atatürkçülük Nedir?, Ak Yayınları, İstanbul
1966, s.44-45

HATAY MESELESİNDE YAZDIRDIĞI MAKALELER

1937 senesinde Atatürk, Büyük Millet Meclisinin kış tatili esnasında İstanbul'da bulunurken Hatay meselesi Türkiye ile Fransa arasında şiddetli bir münakaşa mevzuu idi. Bir akşam Atatürk tarafından Dolmabahçe Sarayı'na çağırılmıştım. İptida (önce) bu daveti o

akşam Atatürk'ün sofrasında mevki alan misafirleri arasında bulunmaktan ibaret bir şahsî iltifat gibi telâkki etmiştim.

Meğer bu davette şahsî bir iltifat olmaktan fazla bir sebep varmış. Atatürk o gün Hatay meselesi hakkında makale yazmak kararını vermiş imiş. Sofraya oturup da Atatürk'ün maksadını anlayınca böyle hayırlı bir hizmete Vakit'i* tavsit etmesinden (aracı yapmasından) dolayı teşekkür ettim. Yazı kağıtlarını hazırladım. Kalem elimi aldım. Atatürk kendine mahsus olan süratli ifadesi ile söyledi. Ben olduğu gibi söylediklerini not ettim. Makale bittikten sonra altına kendi imzama koyarak ertesi gün çıkacak Vakit'te neşretmek emrini aldım.

Atatürk'ün Vakit sütunlarında Hatay dâvasını dünya efkârı umumiyesine (kamuoyuna) karşı müdafaa etmesi, böyle bir güne bir defaya mahsus kalmadı.

Beş gün sırası ile bu sahne tekerrür etti (tekrarlandı) ve her sabah çıkan Vakit nüshalarının ilk sayfasında "Asım Us" imzası ile fakat Atatürk tarafından not ettirilmiş birer başmakale çıktı.

Vakit'in 22 Birincikanun (Ocak) 1937'den 27 Birincikanun (Ocak) 1937 tarihleri arasında intişar eden (yayımlanan) başmakaleleri, neşriyat sahasındaki acizane hizmetimizin paha biçilmez bir mükâfatı olarak Vakit koleksiyonlarını süsleyecektir.

Asım Us

*Gördüklerim Duydıklarım Duygularım, Vakit
Matbaası, İstanbul 1964, s. 152 – 153*

"...SONUNDA TAMAMEN BIRAKIRIZ!"

Bir gün Neş'et Ömer Bey, Atatürk'ün ziyaretlerine gelmişti. Dolmabahçe Sarayı'nda idik. Lâf arasında Atatürk, Neş'et Ömer Beye:

- Doktor, son zamanlarda bana birkaç defadır ateş geliyor, eskiden böyle bir şey olmazdı. Sebebi nedir? diye sormuştu.

* Vakit gazetesi, o sırada "Kurun" adı ile çıkıyordu.

Hoca bunu fırsat bildi ve Atatürk'e:

- Efendim bu bir ihbardır!

diye kısa bir cevap verdi. Bu suretle Atatürk'ün nazarı dikkatini celbetmek istiyordu. Çok zeki olan Atatürk maksadı derhal anlamıştı:

- Ya... O hâlde biraz teenni ile (acelesiz) hareket etmek lâzımdır, diye mukabelede bulundu.

O akşam sofraya Neş'et Ömer Bey de davetli idi. Sofra hazırlanmış, davetliler yerlerine oturmuşlardı. Metr-dotel, kadehlerini dolduruyorlardı.

Atatürk, Metr-dotele:

- Bana koyma! Hocanın ifadesine göre ihbar vaki olmuş. Bir müddet alkolü keselim! demişti.

Derhal bu sözlerine şunları ilâveyi de ihmal etmemişlerdi:

- Bu demek değildir ki ben içmiyorum diye arkadaşların zevklerine mâni olalım! Sen Beyefendilere koy, onlar içsinler, bilhassa Neş'et Ömer Beye koyunuz. Mademki beni menediyor, benim yerime o içsin!

diyerek lâtife etmişlerdi. Neş'et Ömer Bey gündüzkü tavsiyelerinin bu suretle kabul edilmiş olduğundan çok memnun idi ve bu memnuniyetlerinden dolayı neşeli bir tarzda içiyordu. Halbuki Hoca'nın bir iki kadeh içmesine hemen hemen nadir tesadüf edilirdi.

Aradan bir müddet geçti, Atatürk dayanamadı. Neş'et Ömer Beye dönerek:

- Doktor! Hayli senedir içtiğimiz alkolü böyle bir anda bırakırmak de bilmem doğru mudur? Bunu yavaş yavaş bırakmak zannedersem daha iyi olacak! Meselâ, bu akşam birkaç kadeh içeriz ve bunu tedricen (derece derece) azaltarak sonunda tamamen bırakırız! dedi.

Bu sözlerden sonra da Metr-dotele kadehini doldurmasını emretti.

Kendileri de içmeye başlayınca, Atatürk şu hikâyeyi anlatmaya başladılar:

- Bismark, çok şampanya içermiş. Doktorları artık alkolü kesmek zamanının geldiğini kendisine imâ etmişler. Bismark doktorlarını dinledikten sonra: "Söyledikleriniz doğru olabilir, fakat ben doktorumu terk ederim de şampanyamı terk etmem!" demiş.

Neş'et Ömer Bey, Atatürk'ün anlattıkları bu hikâyeyi dinlerken buram buram ter döküyor, içinin acısı hissediliyordu.

Ali Kılıç

"Atatürk'ün Son Günleri", *Milliyet Gazetesi*, Yıl: 3, Sayı: 776, 7 Temmuz 1952, s. 7; *Atatürk'ün Son Günleri*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 9 - 10

"19 MAYIS ASLINDA SADECE BİR KARAR GÜNÜDÜR"

Atatürk'ün en son sıhhatli senelerinden birisinde [1937] idi. Gençlik hep bir ağızdan milli marşlar söylemiş ve pek mükemmel gösteriler yaptıktan sonra Harp Okulu talebeleri de büyük gösteriler yapmışlardı.

O akşam, Atatürk, köşküne bir kısım mutat zevattan başka bir hayli maarifçi (eğitimci) de davet etmişti. Sofrada söylediklerini bilhassa bugünlerde gençliğin hatırlamasını faydalı bulduğum için aynen naklediyorum:

- 19 Mayıs aslında sadece bir karar günüdür. Belki verilen bir kararın tatbiki için atılan ilk maddi adımın hatırasıdır. Bugünün gençlik bayramı olarak seçilmesinde iki mana aramalıdır. Tarih uzun ve derindir. Bazen hadiseler hiç tekerrür etmez. Bazen kısacık bir devir içinde birkaç defalar tekerrür edebilir. Ben, 19 Mayısta Samsun'a ayak bastığım zaman, Türk milletinin imanına güvenimden başka bir şeyim yoktu. Bütün bu inkılap, bu güvenden meydana geldi. 19 Mayısta gençlerin el birliğiyle hareket ederken hatırlamaları lazım gelen nokta şudur:

Belki hiçbir zaman; fakat, belki de çok yakın bir atide (gelecekte) birçok şeylere ve hatta her şeye yeniden başlamak lazım gelebilir. Türk gençliği, 19 Mayısta bir ahenkte hareket ederken hep bu

ihtimali düşünmelidir. 19 Mayıs, her şeyin bittiği sanılan bir günde her şeyin başladığının remzidir (simgesidir)."

Münir Hayri Egele

"19 Mayısın Bilinmeyen Tarihi", *Tasvir Gazetesi*,
Sayı:1007, 19 Mayıs 1948, s. 4

"ZENGİNLİKTE NE ÇIKAR"

Harp meydanlarında, politika oyunlarında titremeyen, irkilmeyen, panik yapmayan hâkim ve sert iç yapısı, ince bir duygu karşısında kaldığı bir zamanda korku tanımayan gök gözlerini bulandıracak kadar dalgalanır.

1937 yılında Trabzon seyahatinde çiftliğini millete bağışladığı zaman [11 Haziran 1937] aziz inkılâp arkadaşı ve çok sevdiği ve güvendiği sevgili dostu Başvekil İnönü'ye yazdırdığı telgraf okunduğu zaman gözlerinin bol bol yaşardığını çok yakından görmüştüm. Onun o sofrada aynen kaydettiğim güzel sözlerini hiç unutmuyorum:

- Mal ve mülk bana ağırlık veriyor. Bunları asıl milletime geri vermekle büyük ferahlık duyuyorum. Zenginlikten ne çıkar. İnsanın serveti kendi manevî şahsiyetinde olmalıdır.

Rukneddin Fethi Olcaytuğ

Atatürk Hakkında Bazı Düşünce ve Tahliller, İktisadi Yürüyüş Matbaası ve Neşriyat Yurdu Yayınları, İstanbul 1943, s. 44

ATATÜRK ÇOK İYİ BİR NİŞANCI İDİ

Tekrar 1937 senesine dönelim. Ses sanatkarı Münir Nurettin (Selçuk) "Riyaseti Cumhur İncesaz Takımı"ndan ayrılmıştır. Halbuki Atatürk, kendisini çok sevdiğinden bu ayrılığa müteessirdir. Bu sevgisine rağmen Münir'i uzun zaman görmemiştir. İstanbul'a gitti-

ği zamanlar arkadaşları "Münir çok ilerletti." derlerse de Atatürk duymamış görünür, çağırıp dinlemek istemez.

Nihayet bir gün, Münir Nurettin'in davet edilmesini söyler. Çünkü Atatürk asla kin tutan bir insan değildir. Düşmanlarını bile affetmek büyüklüğünü gösteren âlicenap adam, sevdiği bir sanatkarı karşı kırıngınlığını elbette gidermeye muktedirdir.

Münir de bu davete sevinmişti. O gece sofraya hakikaten neşeli idi. Fakat Atatürk'ün bir sözü, hazır bulunanları bir anda heyecanlandırdı. Atatürk, Münir Nurettin'e:

- Önünde duran bardağı al! Başına koy!.. Nişan alacağım, di-yordu.

Atatürk'ün nişancılığı malumdu. Hedefe tam isabet ettirmekle şöhret almıştı. Arada sırada Ankara'da Gölbaşı'na gidildiğinde, örd-ek avında nişancılığını herkes görür ve takdir ederdi. Amma şimdi-ki hedef, Münir Nurettin'in başında duran bir bardaktı. Münir hiç tereddüt etmedi, hemen bardağı alıp başına koydu ve beklemeye başladı.

Atatürk ateş etti, Öyle nişanlamıştı ki kurşun bardağın üstüne değerek geçti. Münir'e bir şey olmaması için bardağı da kırmamış, kurşunu ona temas ettirerek geçirmişti.

Sabiha Gökçen

Halit Kıvanç, "İlk Kadın Tayyarecimiz Sabiha Gökçen", Milliyet Gazetesi, Yıl:7, Sayı:2343, 28 Kasım 1956, s.4

ATATÜRK, MÜNİR NURETTİNİN

BAŞINA KOYDUĞU BİR BARDAĞA NİŞAN ALMIŞTI

Münir'le evlendiğimiz üçüncü senei devriyesi idi. Bir yaz gecesi, hava almak için gittiğimiz Taşlık gazinosundan eve dönüyorduk. Kapıda bizi karşı karakolun komiserini bekler bulduk. Hayretle:

- Ne var?

diye sordüğümüz zaman:

- Florya'dan sizi istiyorlar Münir Bey. İki saattir her yeri aradık. Mutlak refikanızla birlikte gelmeniz için tekrar tekrar telefon ettiler. Hemen hareket etmeniz için otomobil emrinizdedir, cevabını aldık.

Atatürk'ü henüz yakından görmemiş ve kendileriyle görüşmemiştim. Bu bakımdan hayatımın en büyük heyecanını Florya'ya giderken duydum desem mübalağa yapmış sayılmam. Bu hislerle Florya'ya vasil olduk.

Bir masanın etrafında mesai arkadaşları arasında güneş gibi parlayan bir baş, mütebessim bir işaretle bizi yanına çağırdı. Sağındaki boş yeri bana gösterdi ve neden geciktiğimizi sordu. Kısaca izah ettim.

- Peki ne içersiniz? dediler.

İtizar ettim (özür diledim), "rahatsızım" dedim.

- Burada rahatsızlık bitti. Bir şey içmelisiniz, dedi.

Bu ısrar karşısında viski istedim. Kendilerinin viskisinden getirmelerini emrettikten sonra bana bir şeftali soyarak verdi ve:

- Münir'i benden alan kolejli küçük hanım demek sizsiniz? diye iltifatta bulundu.

Ben hayretle yüzüne bakarken devam etti:

- Biliyor musunuz, beni en yorgun zamanlarımda avutan, dinlendiren Münir'in sesidir. Onu dinlerken günün bütün yorgunluğunu unutuyorum. Münir üç buçuk sene yanımda kaldı. Fakat onun sık sık yanımdan ayrılış sebebini şimdi öğreniyorum.

Atatürk'ün bu iltifatları karşısında eziliyordum. Fakat kendisi kocam hakkındaki sözlerine devamla Münir'e dikkat etmemi, onun sesinin on sekiz milyonun malı olduğunu söylüyordu. Nihayet Kılıç Ali Beyin yanında oturmakta olan Münir'e hitaben, kendilerine hangi şarkıyı okuyacaklarını sorduktan sonra, birden yine bana dönerek:

- Haydi bakalım kocandan sevdiğin bir şarkıyı iste, demesi beni bir daha şaşırttı.

Münir'den, Atatürk'ün sevdiği şarkıları öğrenmiştim. Bunlardan biri de: "*Mani oluyor halimi takrire hicabım*" idi. Onu istedim.

- O şarkıyı ben Münir'den iyi okurum, dinleyin, dedi ve şarkıyı içli bir sesle okumaya başladı.

Sonra:

- Ha! İşte gördün mü Münir? Hadi bakalım şimdi de sen bize bir şeyler oku, dedi.

Münir okumaya başladı. Gecenin son dakikalarına geldik. Şarkılardan sonra yine hasbihal başlamıştı. Büyük Atatürk bana dönerek, şunları söyledi:

- Münir size, Dolmabahçe Sarayındaki tabanca hadisesini anlattı mı? Başına koyduğu bardağa nişan almıştım. Münir'in bana itimat ve bağlılığını o gece daha iyi anlamıştım. Fakat cesaret, o saatten sonra kötü bir akıbet de doğurabilirdi. Çünkü vakit gece yarısını bir hayli geçmişti ve bir hayli de içilmişti. "Hazırım Atam." diyen Münir'in sesini duyunca aklım başıma geldi ve nişan istikametini değiştirdim.

Söz tayyareye intikal etmişti. Bana:

- Tayyareye bindiniz mi? diye sordu.

- Aman Atam, ben yirmi metreden aşağıya bakamam, cevabını verdim.

- Münir'in karısına yakışmaz bu söz, Cumartesi günü sizi Sabiha mutlaka uçurmalı, İstanbul'un yukarıdan görünüşüne hayran olacaksınız, dedi.

Şafak perde perde etrafı şarap rengine boyuyordu. 'Ne güzel sabah!' diyerek kalem kağıt getirtti ve bana şafağı nasıl içten duyduğunu dikte ettirmeye başladı. Koca bir sahife dolmuştu. Durdu, okuttu. Bunu imzalayıp bana vermelerini rica ettim.

- Hayır, dedi. O senin yazındır. Ben sana kendi yazımla yazarım.

Ve sonra yazıma bakarak karakterimi okumaya başladı. Her söylediğinde büyük isabet vardı.

İşte Atatürk'ü ilk defa böyle gördüm ve masasında oturmak şerefine nail oldum.

Enise Münir Nurettin Selçuk

SABİHA GÖKÇEN'İ TARİF

Bir gün, bir mecliste:

-İnsan başı üzerine yerleştirilmiş bir hedefe nişan almak istiyorum. İçinizde bunun tehlikesini göze alabilecek kimse var mı? demiştim.

Latife yaptığımı unutturacak kadar ciddi bir eda ile söylediğim bu sözlerle herkesten evvel cevap vermekte hiç tereddüt etmeyen o kız oldu. Derhal ayağa kalktı, önündeki kahve fincanını başının üzerine yerleştirdi, bana:

-At Paşam... dedi.

Ve ilave etti:

-Hem nişan almak zahmetine katlanmadan at. Benim hayatımı korumak için, gözlerin yorulmasın!

... O, bir erkek kartal gibi en büyük tehlikelerin üzerinde uçmaktan korkmaz. Fakat sırasında, dişi bir serçe gibi, insan yüreğinin en hassas tellerine konmasını da bilir. O gece, bu cesareti gösteren kız, ondan bir müddet sonra, ehemmiyetsiz bir nezleyi istirahatle geçiştirmek için uzandığı yatağın başında, bir hasta bakıcı şefkatiyle pervane olmuştu.

Mustafa Kemal Atatürk

*Naci Sadullah Daniş, "Atatürk'ün İki Yetimi",
Tan Gazetesi, Dördüncü Yıl, No:1195, 28 İkin-
citeşrin 1938, s.7*

BOĞAZLAR ÜZERİNE GÖRÜŞ

Nyon Anlaşmasının hazırlandığı sırada Moskova Hükümeti el altından Ankara'da birtakım teşebbüsler yapmış, korsan denizaltıların Boğazlar yolu ile Karadeniz'e girmeleri ihtimalinden bahsederek Boğazlarda müşterek emniyet tertibatı alınmasını istemiştir [Eylül 1937].

Montrö Muahedesi [20 Temmuz 1936] ile Türkiye'nin tam hakimiyeti altında bulunduğu kabul edilmiş olan Boğazlara Moskova

Hükümeti'nin el altından müdahale teklifi ilk defa bu suretle başlamıştır ve tabii olarak Atatürk tarafından reddolunmuştur. İşte bu sıralarda bir gün Atatürk sofrasında Rusların teşebbüsünden bahsederken:

-Arkadaşlar, Ruslar Boğazlarda emniyet tertibatı almaktan bahsediyorlar. Hakikatte maksatları bu vaziyetten bilistifade (yararlanıp) gelip Boğazlara yerleşmektir, demişti.

Hadiseler, Atatürk'ün bu görüşünde ne kadar isabet ettiğini göstermiştir. 1939 senesinde Karadeniz'in emniyeti üzerinde hazırlanan ittifak muahedesini imza için Moskova'ya giden o zamanın Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu yine Boğazlar üzerinde Rus emelleri ile karşılaşmış ve harpten sonra ise bu emeller Doğu vilayetlerimize de teşmil edilmek (yayılmak) suretiyle bütün bütün açıklanmıştır.

Asım Us

*"Türkiye Atatürk'ün Siyasetine Sadıktır", **Vakit – Yeni Gazete**, Yıl : 31/1. sayı: 10803, 10 Kasım 1947, s. 2*

YÜZELLİLİKLERİN AFFI KARARI

Babamdan defalarca dinlediğim Yüzelliliklere ait şu hikaye, Atatürk'ün, onları (Osmanlı hanedanını) da af edeceği hususunda eski şehzadenin (Mehmet Abit Efendi'nin) söylediklerini* kuvvetlendirecek nitelikteydi:

Babam (Salih Bozok), Refik Halit'in yazılarına hayrandı. Türk edebiyatında parlak yeri olan bu yazarın hemen hemen hiçbir yazısını kaçırmaz, okurdu. Bunu bilen dostları Refik Halit'in, Halep'te sürgünde bulunduğu zaman, orada çıkardığı gazetede yazdıklarını kendisine getirirlerdi. Babam, bunların arasında enteresan bulduklarını Atatürk'e de okurmuş.

* Şehzade Abit Efendi, "Atatürk ölümünden önce Yüzellilikleri affetmemiş miydi? Yaşasaydı, şimdi onları (Saltanat erkanını) da muhakkak böyle bir nimete kavuştururdu." demiştir.

Bir gün, Suriye hudut karakolumuz civarına kadar gelen Refik Halit, bina üzerinde dalgalanan Türk bayrağından aldığı ilham ile "Bayrağım" adı altında bir yazı yazar. Yıllardan beri, memleketinden uzak ve ona kavuşmaktan mahrum, yüreğini yakıp kavuran vatan hasretini kendine has üslubuyla o kadar güzel ifade eder ki, bu yazıyı okuyan Atatürk:

- Bunları yazan bir insandan, artık memlekete zarar gelmez. Bu adamları affedelim, der.

O akşam sofrada bulunanların bazıları:

- Paşam, Milli Mücadele esnasında bu adam Padişahın Posta ve Telgraf Nazırıydı. Hakkınızda da kötü ve kaba yazılar yazmıştır. Sizde "Dağı" (haydut), "Bağı" (asi) gibi sıfatlar kullanmıştır.

Bu gibi sözlerle Refik Halit'i yererlerse de Büyük Adam'ı fikrinde caydıramazlar. Bu suretle affa uğrayan Refik Halit ve arkadaşları, hayatlarının sonuna kadar, Atatürk hakkında yazdıkları yazılarda minnettarlıklarını bildirmekten geri kalmamışlardır.

Cemil Bozok (Salih Bozok'tan)

Hep Atatürk'ün Yanında, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985, s. 40-41

REFİK HALİT'İN AFFI KARARI

Refik Halit (Karay) yirmi yıl vatan sınırları dışında sürünmek ukubetine (cezasına) uğramıştı ve günün birinde büyük insanların en büyüğü Atatürk'ün şefaati (aracılığı) olmasaydı, o gurbet ellerinde ölüp gidecekti...

Refik Halit'in bu yirmi yıllık sürgün hayatına ben yine düpedüz bir macera gözüyle bakamıyorum. Zira, oradayken yazdığı yazılarının birinde, o her şeyi alaya alan, o sınırları çelikten adamın ikide bir Türkiye sınırlarına yaklaşıp sınır karakollarımız üstünde dalgalanan bayrağımıza yaşlı gözlerle nasıl baktığını okumuş bulunuyorum.

Bence, Refik Halit'in affı kararı üzerinde bu içli yazılarının tesiri

ri büyük olmuştur. Atatürk'ün bunları okuyup duygulandığını yakından biliyorum. Fakat, birkaç zamandır gönlünde beslemekte olduğu bu af arzusunun nihayet kanuni bir şekilde uygulanmasına yol açan yazı -buna bir eser de diyebiliriz- öyle sanıyorum ki, Refik Halit'in Deli adlı küçük bir komediya kitabıdır.

Atatürk, hiçbirimizin görmediği, bilmediği bu eserciği nereden bulmuştu veya onu kim göndermişti hatırlayamıyorum. Yalnız, dün geçmiş bir olay gibi noktası noktasına hatırladığım şudur:

Bir akşam, Atatürk, sofraya oturduğumuz sırada:

-Çocuklar, demişti. Size bu akşam tadına doyum olmaz bir "ziyafeti edebiye" (edebi ziyafet) çekeceğim.

Ve elinde tuttuğu cep dergisi kıtasında bir kitabı göstererek:

-Bu, diye ilave etmişti, Refik Halit'in yirmi yıllık bir akıl hastasının, şuuru yerine gelip kendini baştan başa değişmiş Türkiye içinde bulunca, tekrar delirişini gösteren bir tiyatro piyesidir.

Ve gözlüğünü takarak bizzat kendisi okumaya başlamıştı.

Atatürk'ün belirttiği gibi, bu komedyanın kahramanı yirmi yıllık uykusundan uyanınca etrafında her şeyin ve herkesin tanınmaz bir hale girdiğini hayretle görür. Karısı veya kızı kapkara saçlarını sarıya boyatıp kıvrım kıvrım kıvrım, bir peruka haline sokmuş; biri erkek, öbürü kız torunları sportif kıyafetleriyle birer ip cambazına dönmüştür. Oğlan ıslık çalarak dolaşüyor. Kız çıplak bacaklarını uzatarak yarı yatmış bir vaziyette oturuyor. Adam, her birine şaşkın şaşkın bakarak kim olduklarını sorar. Aldığı cevaplar onu büsbütün şaşırtır. Nerede olduğunu kendi gücüyle anlamak ister gibi bulunduğu odayı tekike koyulur. Bu sırada gözü duvarda asılı Gazi Mustafa Kemal'in resmine takılır: "Ya bu İngiliz kim?" der. Çocuklar da bir kahkaha kopar:

-A,a... büyükbaba, o İngiliz değil Gazi Paşa, derler.

Adamcağız, bunu yersiz bir şaka sanır, kızarak söylenmeye başlar:

-Haydi oradan külhaniler. Benimle alay mı ediyorsunuz? Böyle cascavla Gazi Paşa mı olur? Benim bildiğim Gazi Paşalar hep saçlı

sakallıdırlar. Hele Gazi Ethem Paşa'nın öyle bir sakalı vardı ki bütün göğsünü kaplardı.

Buna benzer daha birçok konuşmalar... Derken büyükbabaya Yakup Efendi denilen bir misafir geldiği haber verilir. Bu Yakup Efendi eski aile dostu bir hocadır. İçeri girer. Büyükbabada bilmem kaçınıcı şaşkınlık! Yakup Efendide ne cübbe ne sarık ne de sakal ve bıyık. Baş da açıktır.

-Buyurun efendim, kiminle müşerref oluyorum?

-Aman beyefendi hazretleri, beni tanıyamadınız mı? Ben kırk yıllık dostunuz Yakup Hoca değil miyim?

-Fesubhanallah!

-Şimdi Ankara'dan geliyorum, tayyareden iner inmez ilk işim sizin ziyaretinize koşmak oldu.

-Ne vazifedesiniz Ankara'da?

-Türkiye Büyük Millet Mecisi azasıyım (milletvekiliyim).

Eski delinin gözlerinde, bu sefer, hayretten ziyade korkuyu ifade eden bakışlar ve dudakları arasında "Ankara, tayyare, Büyük Millet Mecilisi... Zavallı Yakup Efendi aklını kaybetmiş zahir!" mırıltıları.

Atatürk sayfalarca bu konuşmaları bize okurken gözlerinden yaş gelesiye gülüyordu.

Oyunun sonu hatırladığıma göre şöyledir:

Bir gün adamın torunları kız erkek arkadaşlarını çaya ya da kokteyle çağırılmışlar. Gramafonda dans havaları çaldırıp zıp zıp zıplamaktadırlar. Gürültüyü işiten büyükbaba yavaş yavaş, seslerin geldiği salonun kapısına yaklaşır. Kapıyı aralayıp içeri bakar. Sonra, birden kendini tutamayarak gençlerin arasına katılır. Onlar gibi tepinmeye başlar. Bunun üzerine aile telaşa düşüp doktorunu çağırır. Doktor kısa bir müşahadededen sonra:

- Artık, bundan böyle iyileşmez, çünkü zır deli, der.

Atatürk, Karagöz perdesi karşısında bir çocuk gibi kahkahalarla güldükten sonra:

-Yazık oldu şuna! diye söylendi.

Ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya dönerek:

-Ne yapacaksak yapalım, onun bir an evvel memlekete dönmesinin çaresine bakalım, dedi.

Şükrü Kaya, ilkin şöyle bir çare bulmuştu:

Refik Halit'e, talimatlı bir sınır karakoluna gelip teslim olması bildirilecekti. Karakol aldığı talimata göre, onu sözde "tahte-i hıfız" (tutuklu olarak), fakat hakikatte nezaketle Ankara'ya yollayacaktı. Ondan ötesi kolaydı artık.

Fakat Refik Halit, meselenin bu çözüm şeklini kabul etmedi. Bunun üzerinedir ki, iş Büyük Millet Meclisine dayandı ve oradan çıkan bir umumi af kanunu ile halledildi [29 Haziran 1938]: Bu suretle diğer bütün "Yüz ellilikler" de Refik Halit sayesinde, memlekette dönmek haklarını kazanmış oluyordu.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu

"Refik Halit (Karay)", Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, Bilgi Yayınları, Ankara 1969, s.86-90

"...ŞİMDİ HEPSİNİ YÜZÜNE SÖYLEYİN"

Bir sofraya hikayesi daha... Bir gün sofrada Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya'yı Atatürk'e çekıştirenler ve bazı icraatını (işlerini) yerenler oluyor...

Atatürk söylenenleri dikkatle dinliyor... Gece yarısına doğru Şükrü Kaya, Çankaya'ya köşke geliyor... Salona giriyor ve Atatürk'ü hürmetle selamlıyor... Fakat Atatürk kendisine şöyle bir hitapta bulunuyor:

- Ne o beyefendi bara mı teşrif buyuruldu?

Şükrü Kaya:

- Estağfurullah efendim. Bendeniz Atatürk'ümün sofrasına geldim. Rahatsız ettimse affınızı dilerim. Müsaade buyurulmazsa izin veriniz derhal çekileyim, cevabını veriyor.

Bir an duraklayan Atatürk:

- Hayır buyurun, oturunuz, diyor.

Şükrü Kaya sofrada yerini alınca, tabii bir sessizliktir başgösteriyor. Atatürk bu sessizliği bozuyor:

- Evet beyler... Ne diyorduk? Dahiliye Vekilinden şikayetleriniz vardı. İyi oldu, kendisi de buraya geldi, şimdi hepsini yüzüne söyleyin, cevap versin, kendini müdafaa etsin bakalım, diyor.

Tabii kem küm ediliyor ve bir ses de çıkmıyor... Atatürk söylenenleri bizzat tekrarlayınca, Şükrü Kaya hepsine ikna edici cevaplar veriyor, söylenenlerin asılsızlığını meydana çıkarıyor.

Bunun üzerine iddia sahipleri güç duruma düşerek teville sapıyorlar (sözü çevirmeye çalışıyorlar) ve özür diliyorlar

Nejat Saner (Şükrü Kaya'dan)

"Atatürk ve Sonrası", *Cumhuriyet Gazetesi*, 47. Yıl, Sayı:16623, 4 Kasım 1970, s.4; *Atatürk Dönemi-19. Alın Yılın Öyküsü*, Milliyet Yayınları, Yelken Matbaası, İstanbul 1975, s. 124

BİR SÜVARİ TEĞMENİ ATATÜRK'ÜN SOFRASINDA

Ankara'ya gelesi bir hafta olmuştu [Yıl, 1937]. Ne Ankara'yı biliyorum, ne de Marmara'yı; hiçbir yeri bilmiyorum. Çankaya'da Muhafız Alayında üç günde bir Karakol Komutanlığı görevi geliyor ve ben de yeniyim ve hiçbir şey bilmiyorum.

Bir gece nöbetçi benim. Kıta hazır. Atlar eyerlenmiş. Askerlerin cephanesi, tüfeği, her şeyi üzerinde hazır; elli kişi. Bir telefon geldi. Ben de Nizam Karakol Komutanıyım. Bir telefon, bilmiyorum ki; sadece "Atatürk araba istedi." Ben de "Burası garaj değil." dedim. Meğer o arayan kişi Başyavermiş. "Çabuk, dedi. Sen bilmiyor musun bu şeyleri?" dedi. Azarladı beni.

Hemen bizden çok önceki sınıftan bir nöbetçi yüzbaşıya koşarak gittim. "Yüzbaşım böyle böyle bir vaka oldu. Birisi beni azarladı." dedim.

Yüzbaşı:

- Aman, dedi, o yaverlerden birisidir veya Başıyaverdir. Sen ha-
ta yapmışsın.

- Atatürk araba istedi.

deyince, Yüzbaşı:

- O bir yere gidecek, dedi. Takımı hemen hazırla.

Biraz sonra bir telefon daha geldi:

- Marmara!... dedi.

Yine koştum Yüzbaşıya:

- Yüzbaşı, dedim. Bu sefer de telefon yine çaldı. "Marmara"
dedi. Ne olacak şimdi?

Yüzbaşı:

- Marmara Köşkü'ne gelecek, dedi. Çabuk takımını al git.

Geldim, her takımın bir astsubayı var, komutan yardımcısı,
onu çağırdım.

- Ne yapacağız? dedim.

- Efendim, dedi. Müsaade buyurursanız ben kılavuzluk yapayım. Atatürk, Marmara Köşkü'ne gidecek, oraya yetişelim.

Daha gece saat bir. Hiç bilmiyorum Ankara'yı. Akköprü'den bir fırladık, Marmara'ya bir çıktık.

- Efendim, dedi. İşte Marmara burası.

Atatürk, buradan arabasına binip Marmara'ya gelinceye kadar, biz Dışkapı'dan Akköprü'nün oradan, oraya gittik. Ama ne yapacağız, ne olacak hiç bilmiyorum. Astsubaya tam bir şey diyecektim, astsubay:

- Efendim, dedi, arabanın ışıkları göründü, Atatürk geliyor.

Gelmeye kalmadı, arabalar gelip duruyor. Benim at da arabaların ışığından oynayıp duruyor. Arkama bir döndüm! Seyis de yok, atlar da yok, takım da yok. Onlar mevzilenmişler. Her er, hangi ağacın dibinde kalacak, biliyor. Eğitimli. Birisi atımı elimden aldı. Atatürk arabadan indi, gördüm. Atatürk bana:

- Sen burada ne arıyorsun? dedi.

- Paşam, tatbikattan dönüyorduk, sizi yakından görmek için yüzbaşımın izin istedim. Sizi görmeye geldim... dedim.

Atatürk çok memnun oldu:

- Gel bakayım öyleyse, dedi.

Öyle korktum ki. Dedim ki hapis mi edecek, cezalandıracak mı, ne yapacak? Ter bastı. Yanında yaverler var. Bana kızmadılar.

Marmara'da "T" şeklinde bir masa hazırlanmış. Atatürk'ün yanında tanımadığım kişiler oturuyor. Profesörler var. Yalnız içinden bir Maarif Vekilini (Saffet Arıkan), bir de Meclis Başkanını tanıyordum.

Orduevi'nin arsasını ilgilendiren bir şey konuşuluyor. Atatürk beni yanına oturttu. Benim sağımda Atatürk, solumda da yaveri oturuyor. Miğferim var. Hareket çantam var. Tabancam var. Yanında oturuyorum. Titriyorum. Nereden başıma bu iş geldi diye düşünüyorum. Bayılacağım.

Atatürk:

- Ne içersin? dedi.

Ben, hiçbir şey içmem, rakı içerim desem olmaz; bira içerim desem olmaz, diye düşünürken:

- Ne emrederseniz onu içerim Paşam, dedim.

Güldü.

Garsonlar önüme bir şeyler getirdiler. Spor da yaptığım için içki kullanmıyorum. Garsonlar rakı getirdiler, meze koydular. Yalandan rakı kadehini dudağıma götürüyorum, ağzım yanıyor, içiyorum ama.

Sıkıldım bir ara, "Paşam müsaade eder misiniz?" diyecektim. Paşanın yaveri sol yanımda oturuyor. Ayağıma bir vurdu ve bana sessizce:

- Atatürk'ten izin istenmez, dedi. O kendisi izin verir.

Ama nasıl terliyorum, anlatamam, sıkılıyorum.

Atatürk, yemektekilere devamlı sualler soruyor. Hiç unutmuyorum. Ziraat Vekiline sordu:

- Bir seferberlik hâlinde eli silah tutan gençler askere alınırsa,

tarım işlerini kiminle yürüteceksiniz? Elde edilen tarım ürünlerinin ne kadarı halka dağıtılacak, ne kadarı orduya tahsis edilecek, ne kadarı ihraç edilecek?

Ziraat Vekili, bu sualleri cevaplayamadı:

- Tetkik edeyim Paşam... dedi.

Sonra başkasına bir şey sordu. Atatürk bunların hepsini kendisi etüt ediyor, hazırlanıyor. Soruyor ve onlara da öğretiyordu. Okuldu orası. Öyle rakı masası falan değildi. Herkese bir şeyler sordu. Afet İnan da masadaydı.

Epeyce böyle ter döktüm. Ben bir şey yiyemiyorum, boğazımda kalıyor. Terledim. Miğferi çıkardım. Belki de at kokuyordum. Ama Atatürk, bir askerin ve atın kokusunu severdi.

Bir müddet sonra Başyavere:

- Şu çocuğa bir araba ver, dedi. Gitsin kıtasına.

Kıta, halbuki Marmara Köşkü'nün arkasında mevzide. Atatürk onu bilmiyor. Çıktım, toprağı öptüm. Başyaver hiçbir şey demedi.

- Hadi git, dedi.

Araba vermedi. Zaten Başyaver görevli olduğumu biliyordu; benim de takımın başına gitmem gerektiğini... Atlar orada duruyor. Başyaver biliyor ama, Atatürk, kendisini o gece korumakla görevli takımın komutanı olduğumu bilmiyor.

Atatürk, korunmayı pek istemezdi.

- Benim korunmaya ihtiyacım yok. Beni halkım biliyor, derdi.

Bir baktım benim seyis orada, at da elinde.

- Takım nerede? dedim.

Hemen astsubay çıktı:

- Mevzideyiz, teğmenim, dedi.

Tabii bekledim orada toplantı bitinceye kadar. Toplantı saat üç buçuk gibi bitti. Benim görevim de orada bitti. On, on iki motosikletli korumalar Atatürk'le birlikte gittiler. İki üç tane önde, iki tane yanda ve iki üç tane de arkada gidiyordu. Araba da ortada idi.

Suad Savaş

"Suad Savaş ile 'Atatürk'le Anılan" konusunda, 9 Mart 1990 ve 15 Aralık 2002 tarihlerinde Özbay Güven'in Ankara'da yaptığı görüşmeden.

ATATÜRK İLE İNÖNÜ AYRILIĞINA YOL AÇAN SON KAVGA

Atatürk, Nyon Anlaşmasını tetkik ve tasdik etmek üzere Büyük Millet Meclisini 18 Eylül 1937 günü toplantıya davet etmişti. Atatürk bu toplantı esnasında devlet merkezinde bulunmak üzere 16 Eylül 1937 akşamı Ankara'ya hareket etti. Ertesi gün Orman Çiftliğinde dolaşırken Atatürk'ün de Çiftliğe geldiğini haber aldım ve kendilerini Çiftlik Müdürünün odasında buldum; yanlarında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ile Çiftlik Müdürü Tahsin Coşkan ve Başyaver Celâl Öner vardı.

Gösterdiği yere oturur oturmaz, bana hitap etti:

- Bak unutmadan söyleyeyim!... Bu sabah trenle Çiftlikten geçerken İsmet Paşa – Atatürk'ü Etimesgut İstasyonunda karşılamıştı – bira fabrikası hakkında bana şunları söyledi: "Fabrikanın istenilen vasıfları haiz olmadığı anlaşılmış, çıkaracağı biranın maliyeti yüksek, memlekete dağıtılması hayli güç ve masraflı" olacakmış. Çünkü fabrika deniz kıyısında değilmiş. Kısacası sen ve Tahsin Bey verdiğiniz yanlış malûmat ile kendisini aldatmışsınız; ne dersiniz? diye sordu...

...İnönü, Atatürk'e bizden şikâyet ediyor, Atatürk de bizi, pek haklı olarak sığaya çekiyordu.

Anlamıştım; Bomonti Şirketi, mukavelesini yenilemeyi sağlamak maksadıyla bize vaki olan tekliflerinden müspet bir netice alamayınca, yeni bir teşebbüse geçmiş, bu işe gönül vermiş olan Başvekil Paşayı muvaffakiyetimiz üzerinde şüphe ve tereddüde düşürmek yoluna girmiş bulunuyordu. Bunun için muhtaç olduğu vasıtalara da malikti. (İsmet) Paşanın pek yakınlarından biri, Şirketin İdare Meclisi azası (üyesi) idi; İstanbul mebusu Ahmet İhsan Tokgöz ile Antalya mebusu Rasih Kaplan gibi kendisi ile daimi temas hâlinde bulunan zevat da şirketle alâkardı; bilhassa Ahmet İhsan Tokgöz'ün elinde şirketin büyük miktarda hisse senedi vardı.

Hayret ve teessür içinde kalmıştım; buna rağmen Atatürk'ün sualine sükûnetle cevap verdim:

- Sayın Başvekile bunları kim söylemişse yanlış söylemiş; hakikat hiç de öyle değildir efendim. Sırf, kendilerinin ısrarlı emirleri üzerine, hatta büyük bir utanç içinde itiraf ederim ki efendimizin çok yerinde ve bizi koruyucu ihtarlarına uymamak gafletini de göstererek, tevsiine (genişletilmesine) giriştiğimiz Ankara fabrikası, eğer iyi ve enerjik bir idare tarafından işletilirse, her bakımdan istenilen ve tarafımızdan vaat edilen şeyleri behemehal (mutlaka) ve kolaylıkla tahakkuk ettirecek kabiliyettedir. Müsaade buyurursanız, hakikî durumu madde madde arzedeğim:

1 – Fabrikanın denizden uzak bulunması, onun için katiyen bir noksan sayılamaz. Zaten Bomonti fabrikası da deniz kenarında değil, Feriköy'dedir.

2 – Bomonti muhtaç olduğu arpanın hemen hemen tamamını, uzaklardan getirtiyor ve Galata, yahut Sirkeci'den Feriköy'e naklediyor; diğer malzeme için de durum böyledir.

3 – Hazinesinin Bomonti şirketinde hissesi vardır; şirket her sene hazineye hesap vermekte ve kârdan hazine hissesini ona göre ödemektedir. Bu itibarla Bomonti'nin çıkardığı biranın her safhadaki maliyeti bizce malûmdur. Hatta Hükûmetin isteği üzerine verdiği en son hesaptan da haberdarız ve hesaplarımızı bunlarla kıyas ederek yürütmüş bulunuyoruz. Tabiidir ki, şirket, sekiz dokuz seneden beri hazineye vermiş olduklarının baştan aşağıya sahte olduğunu kabul etmeden, şimdi bunlara aykırı başka bir hesap ileri süremez.

4 – Biz ayrıca Haydarpaşa'da deniz kenarında bir doldurma fabrikası yaptırıyoruz; İstanbul ile Trakya'da satılacak veya sahil şehirlerine gönderilecek olan biralar Ankara'dan tanklarla bu doldurma fabrikasına sevk edilecek ve orada şişelere ve diğer kaplara doldurulacaktır; bunun için üç tane frigorifik vagon da satın alınmıştır.

İşte kısaca vaziyet budur efendim! Biz, zerre kadar tereddüt etmeden, Haydarpaşa'daki doldurma yerine kadar olan maliyetimizi, Bomonti fabrikasının Galata rıhtımındaki maliyeti ile karşılaştırmaya her zaman hazırız.

Ankara'dan Batıya doğru, hiç değilse Eskişehir'e, Doğu ve Güneye doğru da sınırlarımıza kadar durumun Ankara fabrikası lehinde olduğu ise aşikârdır, bunu izaha lüzum görmüyorum... Anlaşıyor ki sayın Başvekili, yok yere üzüntüye sürüklemişler; bundan cidden müteessir oldum... Emirleriyle işe başlayalı sekiz ay geçti; bu müddet zarfında söylenenleri bendenize bildirip izahat isteselerdi, hiç şüphesiz üzülmelerine mahal kalmazdı. Mamafih (bununla birlikte) yarından tezi yok, kendilerini ziyaret ederek vaziyeti arz ederim."

Burada Şükrü Kaya Bey söze karıştı:

- Biz de öyle düşünüyorduk; şimdi görüyorum ki hata etmişiz, dedi.

Öteden beri hürmetkârı olduğum Dahiliye Vekiline – kendimi tutamayarak – kırgın ve kızgın bir eda ile:

- Yalnız bir tarafı dinlemekle yetinmeyip, daha evvel benimle de görüşmüş olsaydınız, beyhude yere üzülmeyiz ve hataya düşmezdeniz, beyefendi!

Cevabını verdim; konuşmaya devam edecektim... Fakat Atatürk bırakmadı:

- Yeter efendim anlaşıldı!.. diye sözümü kesti... Yarın düşündüğün gibi yaparsın, mesele de kapanmış olur.

Susmaya mecbur oldum; Şükrü Kaya Bey de Vekiller Heyeti toplantısına gitmek üzere müsaade istedi ve ayrıldı.

Şükrü Kaya'nın, Vekiller Heyeti toplantısından sonra Çiftlikte geçen bu muhavereyi (konuşmayı) Başvekil ve Vekillere hikâyeye ettigini ertesi gün öğrenmiştim.

Atatürk, o akşam yemeğe yalnız Vekilleri davet etmişti; sofrada herkes alkollü içkiler içerken, kendisi hafif nezleli oluşunu bahane ederek çay içiyordu.

"Nezlesini bahane ederek" diyorum; çünkü pek iyi biliyorum ki içki içmemesinin hakikî sebebi bu değildi... Başka münasebetlerle de belirttiğim gibi, Büyük Adam ciddi meseleler konuşulacağı zaman içkiye el sürmezdi... O gece de İstanbul'da iken Nyon Anlaş-

masının bir maddesi üzerinde Başvekil ile aralarında geçmiş olan telefon münakaşasının herhangi bir vesile ile tazelenebileceğini düşünmüş, her ihtimale karşı tabii hâlde kalmak istemişti.

Böyle hareket etmekte ne kadar haklı olduğu da çok geçmeden anlaşılmıştı; gerçi o mesele açılmamıştı ama münakaşa sonunda düştüğü hatalı durumu bir türlü hazmedemeyen ve Köşke gelmeden evvel uğradığı Anadolu Kulübünde bir miktar viski içmiş bulunan İsmet İnönü, başka bir vesile ile Atatürk'e baştan aşağıya haksız ve yersiz tarizlerde bulunmaya yeltenmişti.

Ben o sırada Köşkten ayrılmıştım; hâdiseye bizzat şahit olmadım. Fakat sofrada bulunan zevattan bazılarının hikâye ettiklerine göre, esefle karşıladığım hâdisе şöyle cereyan etmişti:

Sofrada bir müddet öteden beriden konuşulmuş... Bir ara Başvekil birdenbire alevlenmiş; Atatürk'e:

- Sen, benim söylediklerimi başkalarından tahkike kalkışıyor-sun... Etrafında bulunanlar benim aleyhimde tezviratta (yalan dolanda) bulunuyorlar... Sofradan emirler alıyoruz ve bunlar yüzünden büyük sıkıntılara düşüyoruz.

Yolunda konuşmaya başlamış...

Atatürk, bu sözlerden ve ifade tarzından ilk anda hayrete düşmüş ama vaziyeti kavramakta da gecikmemiş... Bir yandan sofradakilere:

- Birdenbire buna ne oldu?

Suali ile hayretini belirtmiş, bir yandan da İnönü'ye:

- Evet; senin hakkında bana çok şey söyleniyor, hatta aleyhinde birçok yazılar da alıyorum; fakat sana itimadım olduğu için bunların hiçbirine aldırış etmiyorum, cevabını vermiş...

Arkasından yarı ciddî, yarı şaka Şükrü Kaya'ya çatmış:

- Galiba işi sen karıştırdın Şükrü Kaya!.. Bugün Çiftlikte geçen muhavereyi kendisine hikâye ettin değil mi?.. Yoksa, Vekiller Heyeti gündeminde bira fabrikası meselesi de mi vardı beyefendi?.. diye sormuş...

Buna Şükrü Kaya'dan evvel, İnönü cevap vermiş:

- Benim Vekillerim bütün gördüklerini ve duyduklarını bana bildirmeye mecburdurlar.

Atatürk hâlâ sükûnetini muhafaza ediyor, mütemadiyen konuşma mevzuunu değiştirmeye çalışıyormuş... Bu sefer Ziraat Vekili Şakir Kesebir'e dönmüş:

- Bugün Çiftliği gezdim; bilhassa Karadeniz havuzunun etrafındaki meyve ağaçlarını biraz bakımsız buldum, demiş.

Şakir Kesebir yerine de yine Başvekil konuşmuş ve Atatürk'e şu ihtarda bulunmuş:

- Bunları Hasan Rıza ve Tahsin Beylere söylersin!..

Atatürk artık dayanamamış; ayağa kalkmış:

- Anlaşıldı; bu gece doğru dürüst konuşamayacağız.
demiş ve sofrayı terk etmiş.

Ertesi günü Atatürk, bana hâdiseyi – fakat araya benim ismimin de karıştığından hiç bahsetmeyerek – kısaca anlattıktan sonra dedi ki:

- Bilmiyordum, meğer arkadaşımız bizim ikazlarımızdan mustarip oluyormuş; kendisini bu ıstıraptan kurtarmak lâzımdır. Bunun tek yolu da mesai arkadaşlığımıza bir müddet için olsun nihayet vermektir.

Müteessir olmuştum...

- Efendim! Biliyorsunuz ki, Başvekil Paşa, bugünlerde çok kederli ve yorgundur.

diye söze başladım; gerçekten İnönü, birkaç gün evvel çok sevdiği en küçük kardeşi Hayri Temelli'yi, fecî bir kaza neticesinde kaybetmişti; büyük bir teessür içindeydi. Maksadım, Atatürk'e bunu hatırlatmak suretiyle havayı yumuşatarak bir ayrılığın önüne geçmeye çalışmaktı; kendimce bunu ifasına mecbur olduğum büyük ve vicdanî bir vazife telâkki ediyordum.

Fakat benim söze devam etmeme meydan vermedi:

- Evet haklısın çocuk!... Zaten ben de onu düşündüğüm içindir ki, bu kararı verdim... Maatteessüf (ne yazık ki) arkadaşımız yalnız kederli ve yorgun değil, aynı zamanda hastadır.

dedi ve hemen bahsi değiştirdi. Yanından çıkarken kani olmuş-
tum ki; kararı katîdir ve şimdi kafası, bunun tatbiki için en münas-
sip yolu aramakla meşguldür.

Filhakika (gerçekten) o gün Ankara civarında yaptığı uzun bir
otomobil gezintisi esnasında yanında bulunan Bolu mebusu Cevat
Abbas Gürer'e, bu hususta muhtelif hal şekillerinden bahsetmiş,
hattâ meseleyi Büyük Millet Meclisine bile intikal ettirmeyi düşün-
düğünü bile söylemişti.

Gezintiden sonra Meclis binasına uğramış olması da belki bu
düşüncesiyle ilgili idi. Fakat oraya geldiği zaman Büyük Millet Mec-
lisi olağanüstü toplantısını yapmış, Nyon Anlaşmasını kabul ve tas-
dik ederek dağılmış bulunuyordu.

Cevat Abbas bunları anlatırken Meclise gelmesini geciktirmek
için büyük gayretler sarf ettiğini de ilâve ederdi.

Hasan Rıza Soyak

Atatürk'ten Hanralar, Cilt: 2, Yapı ve Kredi Banka-
sı A. Ş. Yayınları, İstanbul 1973, s. 698, 705 - 709

"ASABI BOZULMUŞ, İSTİRAHAT ETMESİ LAZIMDIR"

Bir müddet sonra istifaya sebep olan Orman Çiftliği ve Bira
Fabrikası meselesi ortaya çıktı. Bir gün Vekiller Heyeti toplanmıştı.
Şükrü Kaya Bey geç geldi ve öğrendiğine göre bu gece Vekiller He-
yetinin Atatürk tarafından Çankaya'ya yemeğe davet edileceğini ve
orada çiftliğin, bira fabrikası işinin konuşulacağını söyledi.

Orman Çiftliği, Atatürk'ün tasavvur ettiği gibi süratle gelişmiş-
ti. Mahsullerini Ankara pazarlarına gönderiyor. Ankara halkının ço-
ğu tatil günlerini çiftlikte geçiriyordu. Ancak tesisler yüzünden
borçları artmıştı. İsmet Paşanın teklifi üzerine Atatürk, borçlarıyla
beraber çiftliği milli müessese halinde idare edilmek şartıyla hükü-
mete devretmeye muvafakat etmişti. Çiftliğin milli müessese namı-
yla idaresi Atatürk'ün evvelden beri bu işi gördürdüğü Hasan Rıza
(Soyak) ve Tahsin (Coşkan) Beylere bırakıldı.

Bir süre çiftliğin idaresinde bir değişiklik olmadı. Fakat Ata-
türk, çiftliğin hükümet idaresine verildiğinden beri ihmal edildiği

fikrinde bulunuyor ve hükümete devir ettiğine ara sıra pişmanlık gösteren sözler söylüyordu.

O gece Vekiller Heyeti ile Çankaya'ya gittik. Sofrada hatır sorulduktan sonra Atatürk, İsmet Paşaya:

- Çiftlikteki bira fabrikasının tevali (geliştirilmesi) işi için ne düşünüyorsunuz? dedi.

İsmet Paşa, biraz sükuttan sonra:

- İcabı ne ise yapılır, dedi.

Atatürk, bu cevaba hayret etti. İsmet Paşanın yüzüne baktı.

- Öyle mi? dedi.

İsmet Paşa:

- Fabrika için evvelce karar verilmiş ve yalnız tebligat için Vekiller Heyeti davet olunmuştur.

deyince, Atatürk, Şükrü Bey'e dönerek:

- Bunları nereden çıkarıyorsunuz? Ne oldu? Bu ne haldir? Orman Çiftliğine iyi bakılmıyor, diye ilave etti.

İsmet Paşa:

- Bunun mesulleri orada bulunan eski idarecilerdir, mukabelesinde bulundu.

Atatürk, işin bu safhaya girmesinden çok müteessir oldu. Ben, İsmet Paşanın yanında oturuyordum. Atatürk bana bakarak:

- Paşaya ne olmuş? diye sordu.

Ve cevap beklemeden:

- Bu durumda devam edemeyiz, deyip sofradan kalktı.

Hepimiz de kalktık. Ayılırken bana kalmamı söyledi.

- Asabı bozulmuş, istirahat etmesi lazımdır, dedi.

Ertesi gün hadiseyi sofrada bulunmayan bazı arkadaşlarımıza da anlatarak teessürünü belirtiyordu.

Kazım Özalp

BARDAĞI TAŞIRAN SON DAMLA

Bira fabrikasının iktisadî olmadığı hakkında İsmet Paşa tarafından Atatürk'e söylenen söz, Atatürk'ün bu söz üzerine Çiftlikte Kâtibî Umumî Hasan Rıza Beyden (Soyak) meseleyi tahkike kalkması, bu konuşma esnasında hazır bulunan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın bütün görüşülenleri gelip Heyeti Vekile toplantısından sonra İsmet Paşaya "maruzatım var..." diye nakledişi, bu nakil üzerine İsmet Paşanın sinirlenmesi, bütün bunlar, esasen için için kaynayan bir vaziyetin taşmak üzere olduğunu gösteren zahirî alâmetlerdi. Belli idi ki, Bira Fabrikası haddi zatında (aslında) ehemmiyetli bir mesele olmaktan ziyade, İsmet Paşa tarafından Atatürk'e bir tariz olarak ileri sürülmüştür.

Eğer Şükrü Kaya gelip anlatmayarak hâdise Bira Fabrikası yüzünden çıkmasa, muhakkaktı ki, başka bir mesele yüzünden yine çıkacaktı. Nitekim Atatürk, gece sofrada, Ziraat Vekilinden şikâyet etmeye daha başlar başlamaz, dolu olan İsmet Paşa hemen söze atılmış ve hiç şüphe yok ki Atatürk'e karşı evvelden kafasında tertiplediği çıkışı yapmak için zamanın geldiğine hükmederek fırsatı kaçırmamıştı. Atatürk'ün vekillerini (bakanlarını) istifaya mecbur etmesinden, hükûmet icraatı hakkında muhtelif defalar sofrada yaptığı alenî tenkitlerden hoşlanmayan İsmet Paşa, akli sıra, bu çıkışla, Heyeti Vekile âzasının (Bakanlar Kurulu üyeleri) önünde Atatürk'ü sindirecekti. Esasen böyle bir tahminde bulunması, onun Atatürk'ü, o kadar beraberinde bulunmasına rağmen hiç tanımamış olduğuna en büyük delil idi. Çıkışı yaptıktan sonra Atatürk'ün mukabelesi karşısında gösterdiği şaşkınlık da esasen tahmininde ne kadar yanlış olduğunun kendisince anlaşıldığının ifadesi idi.

O akşam [17 Eylül 1937] Atatürk'ün sofrasına İsmet Paşa ile beraber yalnız Heyeti Vekile âzası davetli idi. Sofrada vekillerden başka kimse yoktu. Atatürk, bilmem neden o gece alkol almıyorlar, hatta ihlamur içiyorlarmış. Muhtelif işler konuşulurken bir ara söz ziraat meselelerine intikal etmiş. Atatürk, Ziraat Vekili Muhlis Beyin işlerinden öteden beri memnun değildi. Bizlere, daima:

- Bu beceriksiz adamı İsmet Paşa niçin tutar; bir türlü anlayamıyorum! deyip dururlardı.

Belki o gün Çiftlikte gene Ziraat Vekili hakkında bir şeyler dinlemiş veya konuşulmuş olacak ki sofrada, temas edilen muhtelif meseleler arasında, Ziraat Vekilinden de bahisle şikâyet etmiş ve İsmet Paşaya hitap ederek; fakat hiçbir hususî maksat gütmeksizin:

- Ziraat politikanızdan memnun değilim. Vekiliniz müspet hiçbir iş yapmıyor. Buna da bir çare düşünmelisiniz! diye hoşnutsuzluklarını açıklayıvermiş.

Atatürk; bu gibi ve hatta bundan daha sert mütalâaları, ikazları, ihtarları, sofrada, sofraya dışında, herkese; hatta İsmet Paşaya karşı, lüzum duydukça daima yaparlardı. Ve bunlar hiçbir zaman bir mesele teşkil etmezdi. Atatürk'ün kendisine mahsus tavırlarıyla yaptığı bu ihtarlar, bir direktif telâkki edilirdi. Fakat İsmet Paşa, galiba Atatürk'e karşı çok dolgun, üstelik bir de Anadolu Kulübünde içtiği viskinin tesiri altında kalmış olacak ki, bu defa, Atatürk'ün sözlerine karşı, o zamana kadar zamirinde (içinde) gizlediği hiddeti artık zaptedememiş ve aylardan belki yıllardan beri muhtelif sebeplerin biriktirdiği infiali bir hamlede sofranın ortasına döküvermişti.

Atatürk'ün sözlerine karşı, İsmet Paşanın, hiç beklenmedik, herkesin hayretle telâkki ettiği ve hiç şüphe yok ki hızını viskiden alan cevabı şu olmuştu:

- Haberim olmadan mütemadiyen vekiller istifaya mecbur ediliyor. Maruzatıma itimat edilmeyerek sözlerim başkalarından tahkik mevzuu oluyor. Devlet işlerine ait bütün kararlar sofrada veriliyor. Gayrimesuller işe karışıyor. Bu gibilerden korkuyorum!

Atatürk, İsmet Paşanın kendisine karşı ilk defa olarak cüret ettiği bu çıkış karşısında, fena hâlde sinirlenmekle beraber, yüzündeki istihfaf (alay) tebessümünü hiç eksiltmeden cümlelerin sonunun gelmesini sabırla beklemiş, sükunetini hiç bozmamış ve İsmet Paşa lâfını bitirince, kendisine dönerek, yüzünde daima aynı istihfâfkâr gülüşle ve sakin bir sesle:

- Ya... Demek böyle. Demek devlet işleri hakkında sofrada, yani sarhoşlukta kararlar veriliyor, demek istiyorsunuz. Öyle mi?

Bu nasıl lâf? Bu nasıl düşünüş? Bu ne cüret? Maksadını anlıyorum. Pekâlâ.

demiş ve derhal sofracıya:

- Beylerin önünden rakıları kaldırın! Şimdi yemek getirin, emrini vermiş.

Tabii, İsmet Paşa meşhur çıkışı arkasından Atatürk'ün bu sert mukabelesi, sofrada birdenbire tam bir sessizlik yaratmış. İsmet Paşanın Atatürk'ün mukabelesi karşısında, bir anda aklı başına gelir gibi olmuş; fakat iş işten geçmiş, Atatürk hiç konuşmamış, yemek; derin bir sinme ve sükûn havası içinde yenmiş ve yemek bitince Atatürk tekrar sofraya hitaben:

- Haydi arkadaşlar, hepinizi bırakayım, gidiniz, istirahat ediniz.

diyerek sofrayı dağıtmışlar ve misafirlerine veda ederek ve artık beklemeyerek yukarı çıkmışlar, yatmışlar...

Ali Çetinkaya'nın anlatımları

Aynı sabah [18 Eylül 1937] henüz uykuda idim. Telefon çaldı... Nafia Vekili Ali Çetinkaya, ki akşamki sofrâ hâdisesinde hazır bulunmuştu, telefonla beni uyandırdı:

- Kılıç Ali! Gece mühim bir vaziyet oldu. Görüşmek üzere seni şimdi istasyonda, Demiryollarındaki Vekâlet odamda bekliyorum, dedi.

Derhal gittim. Ali Bey çok heyecanlı bir hâldeydi. Ben odaya girer girmez sabredemeyerek, daha hoşbeş etmeye vakit bırakmadan:

- Akşam yemekte fena bir hâdisе oldu! dedi.

Vak'ayı acele acele anlatmaya başladı. Ve:

- Kılıç Ali! Doğrusu şaşıtm! (İsmet Paşayı kastederek) Adam öyle dolgun hâlde idi ki daha sofraya oturduğu zaman, bir iş çıkacağını anlamıştım. Belliydi ki bizim yanımızda Atatürk'e bir gösteriş yapmak istiyordu. Bir yandan konuşuyor, bir yandan da "Nasıl?" gibi bir mana ile bana bakıyordu. Ben içimden: "Sen şimdi görürsün!" diyordum. Nasıl ki dediğim de çıktı. Ağzına yüzüne bulaştırdı. Fakat asıl Atatürk'e hayran oldum! Öyle sükûnetle, öyle efendice ha-

reket etti ki... Fakat Kılıç Ali, sana haber vereyim, benim bildiğim Mustafa Kemal bu çıkışı asla affetmez! Göreceksin, çok geçmez, darbeyi vuracaktır. Bunu Atatürk'ün hâlinde anladım... dedi.

Ali Beye, Atatürk sofrayı dağıtınca İsmet Paşanın ne yaptığını, ne hâle geldiğini sordum. Ali Bey, kendisine mahsus o kıs kıs gülüşüyle gülerek:

- Hâlini görmeliydin! Süklüm püklüm olmuştu! Öyle şaşırmıştı ki hiçbirimize selâm vermeden ortadan kaybolup gitti, her hâlde gece uyku uyumamıştır!

dedi ve sofraya hikâyesini olduğu gibi nakletti.

Ali Kılıç

*"Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor", Milliyet Gazetesi,
Yıl: 2, Sayı: 666 – 667, 17 – 18 Mart 1952, s. 1, 7*

ATATÜRK VE İNÖNÜ'NÜN SOFRADA TARTIŞMASI

"Atatürk biraz içtikten sonra ne yaptığını bilmez. Hele şükür ki hükümetin başında İsmet Paşa vardır." Binbir yoldan Atatürk'e bu telkin yapılmıştır ve bu yüzden son zamanlarda hükümet adamları ile münasebetlerinde, eskiden olmayan bir hal, fazlaca bir sinirlilik hali gelmiştir.

Mesela bir aralık bir Bomonti bira fabrikası meselesi çıktı. (...)Çiftlik işlerine bakanlar İstanbul'daki Bomonti fabrikası olmasa, o zamanlar bir türlü verimleşmeyen Orman Çiftliği bira fabrikasının büyük kazanç sağlayacağı fikrinde idiler. Bomonti fabrikası bir yabancısı, Ankara'daki bir milli tesis idi. Tekel Bakanlığı ve hükümet bu fikirde değildiler. Bomonti fabrikasına dokunulmamalı idi. Bomonti idare meclisi azasından bir Türk, Ahmet İhsan Tokgöz, İstanbul'daki tesisin avukatlığını yapıyor, Atatürk adının bir kazanç meselesine karıştırılmaması yolunda pek hoş gidecek bir bahaneyi kullanıyordu.

- Arpa Ankara'dadır, diyorlar. Bira için arpa kadar su da lazım. Arpa Ankara'da ise su İstanbul'dadır, diyordu.

Bu mesele, birçok dedikoduların aksine, Atatürk'le Başbakanı arasında çetin bir anlaşmazlık konusu olmamıştır. Olamazdı da! Devlet Reisi ile Başbakanın ayrılmasına sebep olan hadise, Nyon konferansıdır.

İspanya iç harbi zamanında Akdeniz'de kimlerin olduğu bilinmeyen denizaltıları dolaşıyordu. İngilizler bu denizaltıların hep beraber avlanması teklifini ileri sürmüşlerdi. Hükümet, şüphesiz Sovyetler Birliği ile bir baş belasına tutulmak istemediğinden, denizaltılarla bizim yalnız karasularımızda savaşmamız tezini tutuyordu. Eskiden beri ehemmiyetli dış meselelere ait raporların ve telgrafların birer kopyası Atatürk'e verilmek usuldendi. Florya'da oturan Atatürk, İngilizlerle daha sıkı iş birliği fırsatını -İtalya'ya karşı sanksiyonlar meselesinde de görüldüğü üzere- kaçırmak istemiyordu. Florya'dan doğrudan doğruya talimat gitti. Delegemiz, hükümet görüşünün aksine olan anlaşmayı imzalayacaktı.

Haber Başbakan üzerinde pek kötü bir tesir yaptı. O tarihlerde sevdiği kardeşi ölen ve evi yasa bürünen Başbakanın sinirleri de pek yerinde değildi. Bir gece geç vakitlere kadar Çankaya'da İsmet İnönü köşkü ile Florya köşkü arasında karşılıklı bir tartışma geçti. Atatürk'ün yazdırdıkları makine başında umumi katip Hasan Rıza Soyak, İsmet İnönü'nün yazdırdıklarını hususi kalem müdürü Vedid veriyordu. Başbakan meselenin sofrada kimbilir kimlerle de görüşülerek, kendisine cevaplar verildiğini sanıyordu. Benim iyice bildiğime göre işin aslı böyle değildi. Atatürk'le Başbakanın yazışmaları kendi aralarında idi.

Sabahleyin İsmet İnönü'nün evinde seyahat bavulları hazırlanmıştı. Başbakan İstanbul'a gidecekti. Fakat daha önce bir Bakanlar toplantısı yapmaya karar vermiş, toplantıya Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ı da çağırılmıştı.

Toplantıda Başbakan:

- Buhran vardır, dedi.

Ve meseleyi izah etti. Ona göre bu bir hükümet buhranı idi.

Bakanlardan biri, iki lider arasında görüşülerek anlaşmazlığın halledilmesini teklif etti, Başbakan:

- İstifa etmeyi düşünmüyor musunuz? diye sordu.

Ve Bakana çıktı. Rahmetli Saffet Arıkan'ın aynı yolda müdahalesi de aynı neticeyi verdi. Bakanlar düşünüyorlardı ki bu da, yıllardan beri olagelenler gibi olup geçer. Sinirlilik yüzünden davayı çıkmaza sokmakta bir fayda yoktur. Atatürk ve İsmet İnönü arasında bu, çatışmaların ne ilkidir, ne de en ağındır.

O gün Atatürk'ün Ankara'ya hareket edeceği haberi gelmesi üzerine İnönü'nün seyahati kaldı. Atatürk Ankara'ya gelince o akşam için Çankaya'daki köşkünde bir Bakanlar toplantısı yapmaya karar verdi.

Şurasını söyleyelim ki ben bu anlattıklarımı her iki toplantıda hazır bulunan bir Bakan arkadaşımдан, rahmetli Şükrü Kaya'dan daha o günleri dinlemiştim. Ne o zaman, ne daha sonra, ne Atatürk'ten, ne İsmet İnönü'den bu meseleye dair hiçbir şey sormamışsındır.

Akşamki toplantıda içki yoktu. Atatürk misafirlerine çay ısmarlamıştı. Bir aralık bir Bakan'a, kendisine söylediği bir meseleyi Başbakan'a naklettiği için tariz etti. Başbakan müdahale ederek:

- Vazifesini yapmıştır, dedi.

Daha sonra kendi Bakanlığına ait işlerden bir başkasına bazı şeyler sordu. Başbakan yine müdahale ederek:

- O bu Bakan değildir, eskisidir, dedi.

Atatürk ne yapmak, ne söylemek, ne açmak istiyordu, belli değildir. Fakat bu ilk hafif çatışmalar üzerine İsmet İnönü'nün bir şikayeti duyuldu:

- Sofradan emirler alıyoruz!

Sonraki dedikoduların aksine Başbakanın sözünde "içki sofrası" sözü yoktur. Fakat Atatürk'ün cümleyi o manada aldığı da şüphe götürmez.

Toplantı bu cümle üzerine nihayet bulmuştur.

Ertesi akşam Atatürk hususi treni ile İstanbul'a hareket edecekti. Ben de kendisi ile birlikte bulunacaklar arasında idim. Başbakan da öyle.

Akşam istasyona gittik, hareket sırasında Atatürk ve Başbakan hususi vagonun arka salonunda bir müddet başbaşa kaldılar. Bizler yemek sofrasında oturmuş, bekliyorduk. Bilmem ne kadar sonra İsmet İnönü, yüzünde hususi bir ifade olmaksızın, içeriden geldi, sofraya oturmadı, geçti, kendi kompartımanına doğru gitti. Arkasından Atatürk geldi, sofraya oturdu. Sadece bir iki arkadaşına bakarak:

- Oldu bitti, dedi.

Olup biten, artık İsmet İnönü ile çalışamayacağını kendisine söylemesinden ve yerine gelecek olan hakkında fikrini sormasından ibaretti. Meclis kapalı olduğundan İsmet İnönü izin alacak, Celal Bayar kendisine vekil olarak Başbakanlık vazifesini görecekti.

Falih Rıfki Atay

*Çankaya-Atatürk Devri Hatıraları, İkinci Cilt,
Dünya Yayınları 5, İstanbul 1958, s.474-477*

İSMET İNÖNÜ'NÜN BAŞBAKANLIKTAN ÇEKİLMESİ

Ben kendi hesabıma İsmet Paşanın Başvekâletten çekilmiş olmasından çok üzülmuştum. Çünkü birçok dedikodular olacak, Atatürk'ün rahatı kaçacak ve çok üzülecek diye düşünüyordum. Nitekim İsmet Paşa Başvekâletten çekilip, yahut el çektirilip de yerine Celâl Bayar'ın tayini üzerine yalan, yanlış bazı şaiyalar ortaya çıktı. Atatürk, her ne kadar zahiren sakin gibi görünüyor ve hiçbir şey söylemiyorsa da üzölmekte olduğunu anlıyordum. İsmet Paşanın niçin Başvekâletten çektirildiğini bir gün Millî Müdafaa Vekili olan Kâzım Paşa benimle Kılıç Ali Beye anlatmıştı:

“Atatürk'e Çiftlik ve Bira Fabrikası hakkında Çiftlik Müdürü Tahsin ve Başkâtip Hasan Rıza (Soyak) Beyler tarafından malûmat verilirken Dahiliye Vekili olan Şükrü Kaya Bey de Atatürk'ün yanlarında bulunuyormuş. Orada konuşulanları işitmiş, o günkü Vekiller toplantısında biraz geç gelen Şükrü Kaya Beye, İsmet Paşa neden geç geldiğini sorduğu zaman Atatürk'ün yanlarında bulunduğunu ve orada konuşulanları söyledi. İsmet Paşanın bundan çok canı sıkılmıştı. O günün akşamı bütün Heyet-i Vekile arkadaşları ile birlikte

Atatürk'ün köşklerine çıktık. Sofrada Çiftlik ve Bira Fabrikası mevzuubahis olunca İsmet Paşa gayet şiddetli bir lisanla Atatürk'e mukabelede bulundu. Atatürk ise gayet sakin bir hâlde ve İsmet Paşa'nın işitemeyeceği kadar yavaş bir sesle bizlere hitaben:

- Yahu İsmet Paşaya ne olmuş, kendisini çok asabi görüyorum. dedikten sonra, Şükrü Kaya'ya:

- Yoksa sen mi kendisine bir şeyler söyledin? diye sordular.

Şükrü Kaya da Çiftlikte konuşulanları anlattığını söyleyince Atatürk, Şükrü Kaya'ya kızdılar ve İsmet Paşa ile fazla münakaşada bulunmamak için sofraya vaziyetine erkenden nihayet verdiler."

Kâzım Paşa'nın ifadesine göre, İsmet Paşa asabiyetle şunları söylemiş:

-Çünkü Çiftlik Müdürü ile Başkâtip (Genel Sekreter), devlet işlerine müdahale ettiriliyor. Ve bu sofrada konuşulanlar karar hâlinde bize bildiriliyor.

Ertesi günü, Dil Kurultayında bulunmak üzere İstanbul'a hareket edecek olan Atatürk, İsmet Paşayı İstanbul'a davet etmediğinden, İsmet Paşa, Kurultay'da bulunmak üzere Atatürk'le birlikte gitmek için tereddüt etmiş. Fakat Kâzım Paşa, kendisine gitmelerinin uygun olacağını ve sofrada geçen hâdisenin orada kapanıp kalmış olduğunu söyleyerek İsmet Paşa'nın İstanbul'a gitmelerine taraftar bulunduğunu anlatmış. İsmet Paşa hâdiseden müteessir ve nadim (pişman) olmuş, İstanbul'a gitmeye karar vermiş. Gerçekten Kurultay'da bulundular. Ve Atatürk, Saray'da toplanan Kurultay günü kendi yanlarında İsmet Paşayı da bulundurdular.

Yine Kâzım Paşa'nın ifadesine göre İsmet Paşa bir kağıda Atatürk'e hitaben şunları yazmış:

- Paşam bana elan (halen) dargın mısınız?

Atatürk de kendisine:

- Bizim aramızda dargınlık ne demektir? Daima arkadaşız, cevabını vermişler.

Fakat o gün Celâl Bayar'ın kendisine vekâlet etmek üzere bir müddet istirahat etmelerini de emir buyurmuşlar. İşte İsmet Paşa'nın

Başvekâletten çekilmesi bu şekilde olmuş. Celâl Bayar bir müddet vekâletle Başvekâleti idare ettikten sonra asıl Başvekil olmuşlardır.

Salih Bozok

"Atatürk'ün 40 Yıl Yanından Ayırmadığı Salih Bozok'tan Hatıralar-Zafer ve Cumhuriyet Dönemi", Milliyet Gazetesi, Yıl:30, Sayı: 1152, 1 Aralık 1979, s.5; Hep Atatürk'ün Yanında, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1985, s. 241 - 243

İSMET İNÖNÜ, ATATÜRK'ÜN SOFRASINI TERK ETTİ

İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılış olayı, çok kaynak tarafından değişik anlatılmıştır. Ama Çankaya'da bir yemekte cereyan eden olay, o olaydan sonra Atatürk'te dikkati çeken gerginlik, İnönü ile Atatürk arasındaki belki son ciddi kırgınlık oldu.

Atatürk bir 17 Eylül [1937] günü mutadından (alıştığından) fazla içerek Anadolu Kulübü'nden Çankaya'ya geldi. Sofra hazırды. İnönü ve Bakanlar sofraya davet edilmişlerdi. Atatürk, Ziraat Vekilinden şikayet etti. Şöyle konuştu:

- En çok önem verdiğimiz işler iyi gitmiyor. Ziraat işlerinde bir keşmekeş var. Ziraat Vekaleti acz içindedir. Buna bir çare bulmak lazımdır.

Aslında meselenin altında yatan iş başkadır. Atatürk, Orman Çiftliği'ndeki bira fabrikasının genişletilmesini istemektedir. Atatürk'ün çevresi bu fabrikanın faydalı olabilmesi için İstanbul'daki Bomanti Fabrikası'nın bile satın alınmasının yerinde olacağı telkini içindedirler. İnönü, işin başından beri bu düşünce tarzına karşı çıkmaktadır. Atatürk, Ankara'ya geldiğinde istasyonda İnönü ile bu meseleyi konuşur. İnönü, işin zararlı olacağını ifade eder. Atatürk ise İnönü'ye alingandır. Atatürk, o akşam Çiftliğe gelir ve işin yeniden tahkikini (soruşturulmasını) ister. Tabii İnönü'nün gıyabında...

İşte Çankaya'daki yemekteki gerginlik bu temasların sonucu sayılabilir. İnönü, Atatürk'ün Ziraat Vekili hakkındaki sözlerine karşı çıkmaktadır. İnönü şöyle der:

- Ziraat Vekilinin çekilmesi isteniyor. Tıpkı bundan önce diğer vekillere yapıldığı gibi.. Vekillerim istifaya icbar (mecbur) ediliyorlar. Emrivakiler karşısında bulunduruluyorum. En mühim davalar alakadar olmayanlarla görüşülerek, hep sofra başında kararlaştırılıyor. Bu vaziyetten korkuyorum...

Bu karşılıklı konuşma Atatürk'ün sabrını taşırmıştır. İsmet Paşaya artık çekilmesinin gerekli olduğunu söylüyor. Paşa sofrayı terk ediyor, masada herkes put gibidir. İsmet Paşa kalkınca sofradan biri daha kalkıyor. Bu Celal Beydir... Celal Bey, İsmet Paşanın koluna giriyor ve kapıdan birlikte çıkıyorlar. Sofrada Başvekil İsmet Paşaya yakınlık gösteren başka kimse yoktur!..

Bu olayı Celal Bayar'a naklettiğimde, aynı olayı ondan şöyle dinliyorum:

- Vaka (olay) sahihtir (doğrudur).. İsmet Paşa geldi. Atatürk'e tecavüz etti. Atatürk alındı, fakat karşılık vermedi. Sanırım bunda Refik Saydam'ın telkinlerinin, İsmet Paşaya menfi yolda yaptığı telkinlerin rolü vardır. Ben, Atatürk'le İsmet Paşa arasındaki hadiseleeri bilmiyorum. Yalnız bir fikri sabitim var: Atatürk'le İsmet Paşanın arası açılmasını istiyorum. Ve bu konuda en ufak bir rolüm olsun istemiyorum. Ne Atatürk'ü tahrik eder, ne İsmet Paşayı haklı görür, müdafaa eder bir şekilde..

İsmet Paşa o gün sofrada yalnız kaldı. Aralarındaki münakaşadan sonra da sofrayı terk etti.

Masada oturanların hepsi İsmet Paşadan yüz çevirdiler. Ben yerimden kalktım. Paşanın koluna girdim, evine kadar götürdüm. İsmet Paşayı bıraktıktan sonra tekrar sofraya geldim. Baktım sofraya dağılmış, her şey dağılmış... Atatürk belki bundan dolayı bana danılır diye aklıma gelmedi değil..."

Kurtul Altuğ (Celal Bayar'dan)

"Celal Bayar, Atatürk ve İnönü'yü Anlatıyor!",
Tercüman Gazetesi, Yıl:20, Sayı:6965, 16 Haziran 1981,

ATATÜRK İLE İSMET İNÖNÜ ARASINDA**EYLÜL 1937 KAVGASININ SONU: ÇEKİLME KARARI**

Hulasa, Eylül 1937 kavgası oldu. Bu kavgada haksızlık, esasında, Atatürk'ündü. Tatbikatta idaresizlik ve haksızlık ikimiz arasında bana düştü.

Haksızlık ona aitti, şunun için: Aramızda geçen bir devlet işini "Sonra görüşürüz." dedikten sonra, akşam masada halletmek yani gündüzden tasarladığı mülahazaları ve sebepleri imposition (yükleme) şeklinde karar alarak tebliğ etmek ve bu vesile ile sevmediği birkaç vekili tahkir etmek (aşağılamak) istedi. Evvelâ sakın idim, sükûnetle geçiştirmek istedim. Hâlindeki tecavüz mânâsının arttığını gördükçe sabrım tükendi. Sonra şiddetle mukabele ettim. Mukabelemin şiddeti onu sükûnete getirdi. Tasmim ettiği (tasarladığı) hâdiselerde haklı olmak için sebep toplamak kararına derhal başladı.

Sükûnet... tariz... hafif tahrik...

Sonra Hatay ve Nyon meselesini de söyledi. Ayrılmak kararı kısa oldu. Dil kongresi İstanbul'a giderken [18 Eylül 1937] trende beraber bir kahve içtik.

- Ne olacak? dedi.

Ben evvelâ çok müteessirdim. Ağlayacak vaziyette idim. Gönlnü almayı istiyordum:

- Çok mustaribim, dedim. Bilmiyorum nasıl oldu?.

- Âlem önünde olmasaydı, dedi. Ne düşünürsün? dedi.

Birden uyandım. Her zamanki gibi geçmiş veya gelecek bir hâdise addediyordum. Bu سوال üzerine ayıldım. Teessürümü yendim:

- Bir şey düşünmedim. Ne emredersiniz öyle yaparız, dedim.

- Bir fasıla verelim.

Ben:

- Hay hay size müteşekkir olurum.

O:

- Şekli?

Ben:

- Hastalık.

O:

- Evvelâ izinle yapalım.

Ben:

- Çok iyi. Kongreden evvel mi, sonra mı?

O:

- Nasıl istersen, sofraya gidelim.

Ben:

- Çok yorgunum, gidip yatayım.

O:

- Gizli tutalım. Kimi düşünürsün?

Ben:

- Mazur gör, kimseyi söyleyemem.

O:

- Celâl Bayar?

Ben:

- Hakikaten bana iyi tesir etti.

İstanbul'a beraber gittik. Tren de kalabalık, vekiller falan var. Neşeli görünerek çıktık [19 Eylül 1937]. İki gün sonra izin kağıdını yazdım [20 Eylül 1937]. Kendisi ile görüştüm. Ankara'ya geldim [22/23 Eylül 1937].

İşittiklerime göre bana gizli tutalım derken, kendisi gece gündüz benden şikâyet etti. Devletin maliyesini banka gibi bir hâle getirmek huyumdan bahsetti. Çünkü kendisini dolduran sebeplerden biri Maliye ve İnhisar Vekillerine olan antipatisi idi.

Ben Ankara'da yalnız bir ay kadar kaldım. Sakin durdum. Sofra konuşmaları gazetelere (Ahmet Emin iktisadî kalkınma vesairesi...) neşriyatı devam etti.

İsmet İnönü

ATATÜRK İLE İSMET İNÖNÜ'NÜN YOLLARI AYRILDI

Atatürk, bir gün sonra Dolmabahçe Sarayı'nda Tarih Kongresi açılacağından o akşam tekrar İstanbul'a hareket etti; Başvekil İsmet İnönü de beraberdi.

Şimdi beyaz tren adıyla anılan trenin Cumhurbaşkanı'na mahsus olan arka salonunda bulunuyorduk; tren hareket edince Atatürk, İnönü'yü işaret ederek:

- İkimizi yalnız bırakınız, emrini verdi.

Birer birer salondan çıktık. Cumhurbaşkanı ile Başbakan, geceki hâdiseden sonra ilk defa olarak yüz yüze geliyor, baş başa kalıyorlardı.

Ben trenin yavrelere tahsis edilen, küçük salonuna çekilmiştim; on, on beş dakika sonra, İnönü bu salondan geçerek vagonuna gitti. Arkasından Atatürk'ün beni istediğini haber verdiler, kalktım, yanına gittim:

- Gel gel!.. Meseleyi hallettik; otur da anlatayım, dedi... İnönü ile yalnız kalınca: "Ee... Şimdi ne yapacağız?" diye söze başladım; iki eliyle yüzünü kapadı, heyecanlanmıştı. Teskine çalıştım: "Sakin ol da meseleyi sükûnetle konuşup halledelim." dedim ve şöyle devam ettim: "Görüyorum ki sen çok yorgun ve hatta hastasın, uzun zaman istirahat ihtiyacın var; bu itibarla mesai arkadaşlığımıza bir müddet ara vermemiz muvafık olacaktır... Şimdi karar verelim, yerine kimi tavsiye edersin?.." diye sordum, bu sualime: "Sen kime emreder ve zahir (yardımcı) olursan o muvaffak olur." cevabını verdi. Tekrar sordum: "Celâl Bey muvafık mıdır?.." Bunu da aynı şekilde cevaplandırdı. Fakat arkasından: "Anayasaya göre, yeni Hükûmetin bir hafta zarfında Büyük Millet Meclisinde programını okuyup, itimat istemesi lâzım geldiğini, halbuki Meclisin daha yeni dağıldığını, ikinci bir olağanüstü toplantının içeride ve dışarıda türlü tefsirlere yol açabileceğini, binaenaleyh bu mühim noktanın da göz önüne alınması gerektiğini" ileri sürdü; ben de öyle biliyordum... "O hâlde sen Meclis açılınca kadar resmî bir mezuniyet alırsın, Celâl Bey şimdilik vekâlet eder, Meclis açıldıktan sonra da icabı yapılır." dedim; bunda mutabık kaldık... Ayağa kalktı; yorgun ve uy-

kusuz olduğundan bahsederek sofrada bulunamayacağını söyledi ve müsaade alıp ayrıldı... İşte şimdilik vaziyet budur... Yalnız kafam bir noktaya takıldı; acaba Anayasadaki hüküm bizim bildiğimiz gibi midir, ne dersin?...

- Benim hatırladığıma göre bu madde: "Meclis açık ise yeni Kabinenin kuruluşu tarihinden, değil ise açıldığı günden itibaren bir hafta zarfında Hükümet, Meclise gelip beyannamesini okur." şeklindedir efendim, dedim.

Hayret etti:

- Öyle mi acaba; bir Anayasa nüshası bulabilir miyiz? diye sordu.

Trendeki büroma gittim, oradaki kitaplar arasında bir nüsha varmış; aldım, getirdim. Bu husustaki maddeyi bulup okuduk... Madde aynen şöyle idi:

"Madde 44 – Başvekil, Reisicumhur canibinden (tarafından) ve Meclis azası meyanından (arasından) tayin olunur; sair Vekiller, Başvekil tarafından, Meclis azası arasından, inhitap olunarak (seçilerek) Heyeti Umumiyesi (Bakanlar Kurulu) Reisicumhurun tasdiki ile Meclise arz olunur; Meclis müçtemi (toplantı halinde) değilse, arz keyfiyeti (durumu) Meclisin içtimasına (toplantısına) talik olunur (ertelenir). Hükümet hattı hareket (hareket şekli) ve siyasî noktai nazarını (görüşünü) azamî bir hafta zarfında Meclise bildirir ve itimat talep eder."

- Demek ki biz yanlış biliyormuşuz, dedi. Belki de İnönü vakit kazanmak için böyle söylemiştir; her ne hâl ise... Kararımız değişmeyeceğine göre bunun ehemmiyeti yoktur. Bence bu vaziyette mühim olan şey başkadır; biliyorsun ki bizde bilhassa politikacılar arasında, kökleşmiş çok kötü bir itiyat (alışkanlık) mevcuttur. Bir adam, makamdan çekildi mi derhal etrafı boşalır, en yakını gibi görünen kimseler tarafından dahi terk edilir... Bu sefer, arkadaşlar bunu aksini yapmalı, bu sakîm (sakat) itiyadı (alışkanlığı), medenî insanlara yakışan hareketleriyle fiilen ortadan kaldırmak yoluna girmelidirler. Bunun için de İnönü ile teması kesmemeleri, kendisini yalnız bırakmamaları, hürmette asla kusur etmemeleri, hattâ eski-

sinden fazla hürmet etmeleri lâzımdır... İşte bunu sağlamaya çalışmalıyız.

Ertesi sabah trende bulunan mebus arkadaşları, kompartımanına davet edip onlara da aynı tavsiyelerde bulundu.

Tarih Kongresine katılmak ve yine Dolmabahçe Sarayı'nın bir salonunda açılacak olan tarih sergisini görmek üzere o gün Vekillerin birçoğu İstanbul'da bulunuyorlardı. Atatürk, bazı arkadaşları bunlarla görüşüp kendilerine vaziyeti bildirmeye memur etti. Bana da; Başvekil İsmet İnönü'nün her yurt dışı seyahatinde kendisine Vekâlet eden Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam ile konuşmak vazifesini verdi.

Dr. Refik Saydam'la Sarayın bir balkonunda buluştuk; Atatürk'ün emriyle konuştuğumu belirterek, verilen kararı anlatmaya başladım. İlk anlarda beni gayet tabii olarak dinledi. Fakat Celâl Bayar'ın Başvekâlet Vekili olacağını işitince birdenbire hâli değişti; yüzü karıştı:

- Bu zamanda böyle bir tebeddül (değişiklik) memleket için hayırlı olmaz; başlanmış birçok işler vardır, bunlar ortada kalır. Aynı zamanda hariçte de iyi tesir bırakmaz.

Yolunda birtakım mütalâalarla kararı hoş görmediğini ima etti.

Konuşmamızı olduğu gibi Atatürk'e arz ettim. Gülümsemekle iktifa etti (yetindi), bir şey söylemedi.

20 Eylül 1937 tarihinde Anadolu Ajansı tarafından şu resmî tebliğ neşredildi (yayımlandı):

"Başvekil Malatya mebusu İsmet İnönü'ye talep ve ricası üzerine, Reisicumhur Atatürk tarafından bir buçuk ay mezuniyet (izin) verilmiş ve Başvekâlet Vekâletine, İktisat Vekili Celâl Bayar tayin edilmiştir."

İktisat Vekili Celâl Bayar'a da, Cumhurreisi tarafından aşağıdaki tezkere (yazı) yazıldı:

"Başvekil Malatya mebusu İsmet İnönü şiddetli sürmenaj (yorgunluk) neticesi olarak mutlak istirahat şeklinde mezuniyete ihtiyaç hissetmekte olduğundan bahis ile tedavisini bitirebilmek üzere bir

buçuk ay müddetle mezuniyet istemiş ve talebi tensip edilerek (uygun bulunarak) Başvekâlet Vekâletine sizin tayininiz muvafık görülmüştür. Keyfiyet (durum), Büyük Millet Meclisi Riyasetine ve kendisine de tebliğ edilmiştir."

Böylece karar tatbik olunmuş ve mesele kapanmış oluyordu.

25 Ekim 1937 günü aşağıdaki ikinci resmî tebliğ yayınlanmıştı:

"Malatya mebusu İsmet İnönü bu ayın 25 inci günü Başvekâletten istifasını vermiştir. Reisicumhur Atatürk, İzmir mebusu Celâl Bayar'ı Başvekâlete tayin ve Kabinayı teşkile memur etmiştir. Reisicumhur aynı günde arz olunan İcra Vekilleri Heyetini tasdik buyurmuşlardır. Keyfiyet Büyük Millet Meclisine yazılmıştır. Reisicumhur Atatürk, Vekâletler Siyasî Müsteşarlıklarına inhitap edilen zatların tayinlerini de tasdik buyurmuşlardır. Hükûmet ve parti teşkilâtımızın birleştirilmesi dolayısıyla, Malatya mebusu İsmet İnönü, Parti Umumî Reis Vekilliginden de istifa etmiş ve bu vazife Başvekil Celâl Bayar'a tevdi olunmuştur (verilmiştir)."

Böylece karar tatbik olunmuş ve mesele kapanmış oluyordu.

Hasan Rıza Soyak

Atatürk'ten Hatıralar, Cilt: II, Yapı ve Kredi Bankası A. Ş. Yayınları, İstanbul 1973, s. 709 – 711

"ARKADAŞIMSIN, KARDEŞİMSİN"

İsmet İnönü Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra bir akşam Atatürk'ün sofrasında bulundu. Atatürk sofrada kendi yanına oturttu. İsmet İnönü bir kağıt parçası üzerine şöyle bir sual yazdı:

- Hâlâ bana dargın mısınız?

Atatürk bu sualin altına şöyle yazdı:

- Bugün de arkadaşısın, kardeşimsin.

İsmet İnönü, Atatürk'e bu yazının altına imza koymasını rica etti. Atatürk imzaladı. İsmet İnönü bu imzalı yazıyı cebine koydu. Sonra İsmet İnönü ikinci bir sual yazdı:

- Beni yetiştirdiğinizden dolayı pişman mısınız?

Atatürk bu suali okuyunca İsmet İnönü'ye "Bu yazısının altını imzalamasını istedi." İsmet İnönü imzaladı ve Atatürk de bu yazıyı aldı.

Asım Us

Asım Us'un Hatıra Notları, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966, s. 6

"ESKİSİ GİBİ ARKADAŞIM VE KARDEŞİMSİN"

21 Eylül [1937]

Gazi ile temas.

Ben sordum:

- Demek bana dargın değilsin!

Cevap:

- Hayır. Hepsini unuttum. Eskisi gibi arkadaşım ve kardeşimsin (İmza da attı). K. Atatürk.

Ve işaret etti, kağıdı aldım. Sonra ben de yazdım, o da kağıdı aldı.

- Beni sevmediğin devirde de verdiğim emek boş imiş dedirtmeyeceğim sana.

Anlamadı:

Anlatmak istediğim fikir: İsmet'e verdiğim emekler boş imiş dedirtmeyeceğim sana. Yazdığım bu.

İçeride ve dışarıda eskisi gibi sakın ve yakın temaslar. Ama hep yarı bırakıp gitmemi istiyor...

İsmet İnönü

Defterler (1919 – 1973), 1.Cilt, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000, s. 247

ASANSÖRDE GEÇEN OLAY

Atatürk, Marmara Köşkünden kalkıp Anadolu Kulübüne gelinceye kadar biraz rahatsız, biraz da ateşleri olmasına rağmen otomobilde gayet neşeliydiler. Hatta bir aralık kendi kendilerine türkü dahi söylemişlerdi... Fakat kulübün önünde İsmet Paşaya rastlayıp beraberce asansörle yukarı çıktıktan sonra birdenbire nevro dönmuş, asabî bir hâl almışlardı. Otomobilde gelirken "Poker oynayacağım!" dedikleri için Başıyaver, yakın ve kendilerinden hoşlandığı arkadaşları poker için toplamaya çalışırken biz de, o gece sofraya yapılmayaacağı ve misafir davet edilmeyeceği için diğer salonda bezik oynamaya başlamıştık. Bir aralık Başıyaver yanıma sokuldu, kulağıma:

- Köşke gidiyoruz. Sofra olacak, misafir davet ettik. Bilmem nedense birdenbire Atatürk'ün yüzü değişti: Hiddetli bir hâl aldı! dedi.

Çok geçmedi, Atatürk'ün kalktığını ve aşağıya inmek üzere olduğunu haber verdiler. Koştuk. Hep beraberce aşağıya indik ve Köşke hareket ettik. Ben yine otomobillerindeydim. Hiç konuşmuyorlardı. Mütemediyen sigara içip düşünüyorlardı.

Bir aralık:

- Rahatsız mısınız Paşam? diye sordum.

Kafasını sallayarak tek bir kelimeyle:

- Hayır! diye cevap verdiler.

Belliydi ki bir üzüntüleri vardı.

Köşke çıktık. Misafirler toplanıncaya kadar Tevfik Rüştü Beyle biraz bilardo oynadılar.

Atatürk, akşamları misafirleri gelinceye kadar vakit geçirmek için bilardo oynamayı itiyat (alışkanlık) hâline getirmişlerdi. Ekseriya da Tevfik Rüştü Beyle oynamaktan zevk alır ve çok neşelenirdi. O akşam ise oynarken ne konuşuyor, ne de her zaman olduğu gibi neşeleniyordu. Misafirler toplandı. Sofraya oturuldu. Güya rahatsız oldukları için içilmeyecekti. Halbuki sofraya oturur oturmaz, emrettiler. İçilmeye başlandı. Kendileri de henüz daha bir kadeh içmişlerdi. Birdenbire İsmet Paşaya hitap ederek:

- Kulübe çıkarken asansörde bana bir şeyler söylemiştin. Lütfen ayağa kalkıp o sözlerinizi izah eder misiniz? dediler.

İsmet Paşa bu سوال karşısında şaşırdı. Neye uğrayacağını bilmediği için ne diyeceğini bilmez bir hâl almıştı. Sofrada bulunanlar da işin ne olduğunu bilmedikleri için merakla İsmet Paşayı dinlemek istiyorlardı. İsmet Paşa ayağa kalktı ve:

- Aziz Şefim, beni vazifeden af buyurmak suretiyle...

diye daha henüz lâfa başlarken Atatürk elini masaya vurarak İsmet Paşanın sözünü kesti. Ve eliyle işaret ederek:

- Otur! Otur!...

dedikten sonra hiddetli bir lisanla:

- Asansörde söylediklerini izah edemedin!

diye âdeta bir mektep çocuğunu tevbih edip (azarlayıp) sırasındaki yerine oturturmuş gibi kendisini yerine oturttu ve seslerini birdenbire yükseltip gözünü İsmet Paşanın yüzüne dikerek:

- Sözüme dikkat et: Sen olmayabilirsin! Şu veya bu olmayabilir! Fakat ben varım, ben! Katalavis?

diyerek sert bir ihtarda bulundular.

Bu katalavis kelimesi Atatürk'ün birisine kızdıkları zaman kullandıkları ve "kafana dank etti mi?" manasına aldıkları kendisine mahsus tâbirlerden biriydi.

Sonradan öğreniyoruz ki kulübe çıkarken asansörde Atatürk:

- Bu akşam içmeyeceğim. Biraz oyun oynayıp yatacağım, istirahat edeceğim! demiş.

Bu sözler üzerine ise, İsmet Paşa, cevap olarak:

- Bakınız. Vazifeden çekilmekliğim bile sıhhatinize hizmet ediyor! İşlerle bizzat âlakadar olmaya mecbur kaldığınız için rahat içemiyorsunuz!

diye güya evvelce bütün işleri kendisi yüklenmiş olduğu için Atatürk rahat yiyip içerken şimdi işin başa düştüğünü iddia eder gibi verdiği cevap Atatürk'ü sinirlendirmiş. Ona inat olarak sofranın yapılmasını emretmiş, sofrada kendisine bir defa daha ders vermişti.

İsmet Paşa, önce Atatürk'ün bu sert ihtarından çok ürkmüştü. Sofra dağıldıktan sonra Salih Bozok'un koluna girdi ve:

- Salihçiğim! Bana geçmiş olsun de... Büyük bir fırtına atlattım, değil mi?

diyerek ve evine kadar Salih'e yine dertlerini dökerek beraber gitmişti.

Atatürk böyleydi. Herkesin muzmerinde (içinde) neler varsa ortaya çıkarması için ona büyük serbesti verir, fakat muzmer dökülüp damla bardağı taşırdığı zaman da icabını yapmaktan asla çekinmezdi.

Ali Kılıç

"Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor", Milliyet Gazetesi, Yıl: 2, Sayı: 676, 27 Mart 1952, s. 1, 7

ATATÜRK İLE İSMET İNÖNÜ'NÜN ARALARI AÇIK MI İDİ?

... Bir akşam Köşkte yemeğe çağırılmıştık. Atatürk bir arkadaşı ile bilardo oynuyorlardı.

- Buyurun sofraya oturalım, dedi.

Durumu sinirli, üzgündü. Onun bir olaya canının sıkılmış olduğu kaşlarını yukarıya doğru oynayışından, gözlerinin hafifçe kayışından belli olurdu.

- Dün gece burada bir arkadaş vardı. - Adını söylemiyordu. - Sanki, beni memnun edecekmiş gibi, İnönü'yü kaba, çirkin sözlerle yermeye başladı. Susturdum tabii, izin vermezdim bu türlü saygısızca davranışlara...

Öfkesi artmıştı:

- Arkadaşlar, ben ölebilirim. Benden sonra Cumhurbaşkanı olacak biri varsa, sanırım ki o İnönü'dür. Ben Cumhurbaşkanlığından çekilerek parti başkanlığına geçerim. Yine Cumhurbaşkanı olacak olan İnönü'dür. Şimdi nasıl olur da bu arkadaşım benim yanımda, benim soframda dil uzatılır?..

Sofrada bugün hayatta kalanlardan Vedit Uzgören, Hasan Reşit Tankut da vardı.

Atatürk, hâlâ bir gece öncesi ağır havanın etkisi altında idi. Yaverini çağırttı :

- Ankara Palas'a telefon edin. Bize orada bir sofrâ hazırlasınlar... dedi.

Bir süre sonra Ankara Palas'ın büyük salonunun sol köşesindeydik. Halâ sinirli ve ayıplamalarına ara vermemişti. Bir ara yaverlerinden biri elinde bir tomar kağıtla geldi. Bu bir telgraftı. İsviçre'de bir tarih kongresinde bulunan Profesör Afet İnan'dan geliyordu. Savunduğu tezi telgraflamıştı. Atatürk :

- Okuyalım... dedi.

Tankut okuyordu. Bu Türk tarihinin güzel savunulmuş bir teziydi. Sevindi, buzlar çözülmüş, öfkeler dinmiş, yüzü tatlı bir sabah aydınlığına bürünmüştü.

Ferit Celal Güven

"Atatürk'ü Yakınları Anlatıyor : Atatürk ile İnönü'nün Araları Açık mı İdi?...", Akşam Gazetesi, 46. Yıl, Sayı: 16547, 11 Kasım 1963, s.4

ATATÜRKÜN GÖZYAŞLARI

Atatürk hakikaten ağlamış mıdır? O da hakikaten gözyaşı dökmüş müdür? Atatürk de ağlamıştır! O da gözyaşı dökmüştür! Sebep de gene bu millet ve memleketidir. Bu millet ve memlekete hizmet duygusu, hizmet endişesidir.

Hadise... Celal Bayar'ın Başbakanlığı zamanında olmuştur. Bu hadiseyi, bizim bizzat ağzından dinlediğimiz insan da, Atatürk'ün çok yakınlarından biri olan rahmetli Şemsettin Günaltay'dır. Bize bu hatırasını bir meseleyi görüşmek için davet ettiği ve kendisi ile ilk defa karşı karşıya geldiğimiz bir gün Erenköy'ndeki köşkünde anlatmıştır. Yanımızda o zaman Parti İl Basın Bürosu Şefi Alev Coşkun da vardı:

"İsmet İnönü Başbakanlıktan ayrılmıştır. Yerine Celal Bayar getirilmiştir. Getirilmiştir ama, bir müddet sonra görülmüştür ki, işler hiç de iyi gitmemektedir. Ahenk bozulmuş, inkılap nizam ve hamle psikolojisi zayıflamaya başlamıştır. Her hale rağmen ve şahsen İnönü'nün tekrar Başbakanlığa dönmesine de imkan olmadığına göre, Atatürk, Cumhurbaşkanlığından ayrılıp bizzat Başbakan olmayı düşünmekte ve istemektedir.

Bu maksatla, daima yaptığı gibi, onun ve büyük inkılabının etrafında yer almış, devrin en itimat ettiği ilim adamlarını ve profesörlerini yanına çağırır ve onlara düşüncesini açıklar. Ve fikirlerini sorar. Son derece üzüntülü ve kederlidir. İşte o anda gözlerinden yanaklarına doğru yaşlar akar. İri damlalar dudaklarını ıslatır!.

Atatürk'ün en yakınlarından olan ilim adamlarının ve profesörlerin tavsiyeleri, tabiidir ki, tahmin olunabilir. Asıl mesele bu değildir. Fakat Atatürk'ün bu konudaki derin ıstırapı ve teessürü bir hakikattir. Gözlerinden yanaklarına doğru akan ve dudaklarını ıslatan iri damlalar bir gerçektir!."

Atatürk'ün, hayatının sonlarında, başına bir Başbakan meselesini açtığını hemen her gittiği yerde söylediği bilinmeyen bir hadise değildir. Onun bu husustaki büyük sıkıntısını rahmetli Hasan Saka Beyden de dinlemiştik...

A. Nebahaddin Kırmacı (Şemsettin Günaltay'dan)

"Atatürk'ün Gözyaşları", *Vatan Gazetesi*, Yıl:22, Sayı:6258, 11 Kasım 1961, s.1

"TARİH YAZI İLE BAŞLAR"

...Trenimiz, Aydın'dan ayrıldıktan sonra [12 Ekim 1937] gecenin koyu karanlıklarına dalmıştı. Manevra muvaffakiyetinin ve sevgili köylülerimizden aldığımız unutulmaz intibahların (uyanıklıkların) neşesiyle sofraya oturmuştuk.

Her vakit olduğu gibi bir aralık yine bu şerefli sofranın dershanesinin büyük sahibi; Türk tarihi mevzuuna temas etti. Ağır ve şiddetli imtihanlar yaptı. fakat hiçbir talebesini sınıfta bırakmaya kıyamadı.

O büyük dimağın maksadı; bildiklerini, hatta bildiklerinden aldığı ilhamlarını etrafına izah ederek belletmeyi istihdaf ediyordu (hedef tutuyordu).

Gece saat 23'e yaklaşmıştı. Atatürk, kalem kağıt getirtti ve pek yakınımından birinin not tutmasını emretti.

Türk mevcudiyeti ve benliği için bu çok kıymetli tarihî ve ilmi notu aziz vatandaşlarıma armağan ediyorum:

-Tarih yazı ile başlar-

"Türkiye Cumhuriyeti mekteplerinde okunması tasvip edilen tarih kitaplarında tarihin tarifi şöyledir:

Tarih; insan cemiyetlerinin zaman ve mekân kaydıyla sahih (doğru) olarak hayatlarını, kültürlerini nakleder bir ilimdir.

Bu tarif yanında şunu kaydetmek lâzımdır ki; tarihin bu tarifi bu dünya klâsik kitaplarında aynı değildir.

Ancak siyantifik tarif şöyle bir kayda tutulmuştu:

Yazı; bunda beşer zekâsının inkâr kabul etmez hakikatini görmemek mümkün değildir.

Ve fakat yazı nedir?..

İşte bu nokta üzerinde durur ve bundan çıkan orijinal anlamı kapsayabilirsek, Türkiye Cumhuriyeti mekteplerinde okunmakta bulunan tarih kitabı içindeki tarih tarifi tam anlayışla yerini bulur.

Yazı; bu Türk kelimesi; şu anlamı işaret eder: Her şey; hususiyle bir şey.. O da insan zekâsının, düşüncesinin, kafasındaki geniş parlaklığın ve o zekâ parlaklığının bütün buluş ve görüşlerinin, yapılarının ifadesine yarayan bir şeydir, objedir.

Şimdi dünya âlimleri yazıdan bahsettikleri zaman; bununla Grek, Lâtin, Finik ve saire harflerinin ve bunlarla mazbut olan Historik eserlerini kastederler.

Bu kast şüphesiz doğrudur. Ancak sayılan türlü isimlerden evvel; isimli veya isimsiz yazılar yok mudur?..

Sümer'in, Hati'nin, Mısır'ın; onlardan daha çok eski olduğu bu-

gün bilinen, ve görülen, Uygur'un, Maya'nın yazıları; Historik diye kaleleştirilen tarih çerçevesi haricinde bırakılabilir mi?..

Bu yazılarla Orhon yazıları; dar kafalı Historiye'nin yaratmaya çalıştıkları yüksek kale bedenlerini, onların kafalarına yıkmak için birer kale, ve ayakta duran, pek canlı kuvvet ve kudret ifade eden birer yazı âbideleri değil midirler?..

Yazı nedir; bunu anlamak hakikaten çetin ilim sahibi olmayı bağıdır. Paléolithique devirde bir çakmak taşı üzerinde yazılan yazıları görmüş dünyada kaç âlim vardır? Paléolithique bir kemik parçasının üzerinde bugün en münevver insanların, mimarların, mühendislerin kullanagelmekte oldukları desimetreyi görürsek, bugünkü ilim dünyasının yirmi otuz bin sene evvelindeki ilim âlemi; henüz ilmi hakikati anlayamamış zavallı çocukları mertebesinde göreceğinden asla mütehayyir olmamalıyız (şaşırmamalıyız).

Bu noktadan tarihin yazı ile başladığı hakikatini tekrar etmek isterim.

Fakat bu yazı ölmüş zannolunan çok eski, büyük, geniş insanlık kültürünü; asırlarca devam eden uyusukluktan sonra bazı şemelerini (en küçük miktarlarını), şerarelerini (kıvılcımlarını) kavrayabilen uyanık insan zekâlarının yeniden ortaya sürmeleri tarzında telâkki etmek muvafık olur.

Yazının güneş kadar özelik (ezelî) olduğu tek vesikasını vermekle beyanatımı bitireceğim.

Güneş [O] işte onu gösteren yazı.

İşte ilk Türk ve dünya alfabesinde A denilen harf. Bu harf bugün dahi Maya ve Orhon yazılarında aynen mevcuttur."

Cevat Abbas Gürer

"Atatürk'ün Hayatından Yazılmamış Hatıralar- Atatürk Aydın Manevralarında", Yeni Sabah Gazetesi, 3 üncü Yıl, No: 996, 9 Şubat 1941, s. 2

EDEBİYAT NEDİR? EDEBİYATIN GAYESİ NE OLMALIDIR?

Bir akşam toplantısında söz edebiyat üzerine açılmıştır [Yıl 1937]:

“Edebiyat nedir? Osmanlı devrinde ve bugüne kadar Cumhuriyet rejiminde edebiyat medlûlünden (anlamından) ne anlaşıyor? Mekteplerde edebiyat nasıl okutuluyor? Cumhuriyet çocuklarına edebiyat ne yolda ve hangi gaye ile tedris olunmalıdır (okutulmalıdır)?”

Orada hazır bulunanlardan biri, bugünkü edebiyat tedris (öğretim) sistemine muarızdır (karşıdır). Bugünün programını edebiyattan beklenen hizmete uygun bulmuyor; ona göre: “Bugünkü edebiyat tedrisatı, fikre ve ruha hitap etmeyen bir şekilde yapılmaktadır; halbuki edebiyatın rolü bu değildir; onun daha geniş ve şâmil (kapsamlı) bir hizmet sahası vardır.”

Atatürk, bunun üzerine o arkadaşına, “Edebiyatın nasıl okutulması ve ne suretle programlaştırılması muvafık (uygun) olacağını” sordu. Bu arkadaşının cevabı, kara tahta üstüne*, şu suretle tespit edilmiştir:

- 1- Ona, tahlil ve terkip (sentez) kabiliyeti vermek;
- 2- Ona, dünyayı ve insanlığı anlatmak;
- 3- Onu, bir üslûba malik (sahip) kılmak;
- 4- Onu, başlı başına ve yardımsız çalışabilir hâle koymak;
- 5- Onu, bütün bu vasıf ve kıymetleriyle mensup olduğu sosyeyi (toplumu) yükseltebilecek surette yetiştirmek.

Bütün bu mesaide, hususî ve umumî tarih ve bu tarihten en ileri gitmişlerin, yani devletçilikte, askerlikte, bütün ilim ve fen teknik branşlarında, ekonominin bütün safhalarında tetkik ve imtisale (örnek almaya) en çok şayan (değer) eserleri ve müessirleri (eser sahipleri) tanıtmak, tedris sisteminin temel taşları olmalıdır.

* Atatürk'ün Çankaya'daki, bu toplantı salonunun bir tarafında, daimî olarak bulunan elektrikle dönen bir kara tahta vardı. Bu tahtalar, Florya'da ve Dolmabahçe Sarayında da bulunuyordu.

Bundan sonra Atatürk, edebiyatla alâka ve iştigalini bildiği diğer bir arkadaşına şu suali sordu:

- Osmanlı devrinde ve Cumhuriyet rejimine kadar olan zamanlarda, edebiyattan ne anlaşıldı? O devrin mekteplerinde edebiyat nasıl okutulurdu? Nihayet bugün, edebiyat tedrisatı ne suretle yapılmaktadır?

Atatürk'ün bu sualine cevap veren o arkadaşı, "tedris hayatından çekileli çok seneler olduğu ve bugünkü edebiyat tedris programlarını bilmediği için şimdiki tedris sistemine dair bir şey söyleyemeyeceğini, Osmanlı devrinde Tanzimattan evvel ve onu müteakip (takip eden) zamanların edebiyat telâkkileri (anlayışları) ve tedrisleri hakkındaki malûmatını ve edebiyatın lâfız (söz) ve mana sanatlarından bahseden bir ilim olarak okutturulageldiğini ve her hâlde kara tahtaya yazılan gayelere göre bir edebiyat dersi okumadığını" bildirdi.

Bunun üzerine, Atatürk, şunları dikte ettirdi:

- Osmanlı devrinde ve bugüne kadar geçen Cumhuriyet çağında ve bundan evvelki Türk kültürel çağlarında ve hatta bütün kültürel edebiyat sosyetelerinde, edebiyat denildiği zaman şu anlaşılır:

"Söz ve manayı, yani insan dimağında yer eden her türlü bilgileri ve insan karakterinin en büyük duygularını, bunları dinleyenleri veya okuyanları çok alâkalı kılacak surette söylemek ve yazmak sanatı... Bunun içindir ki, edebiyat ister nesir hâlinde olsun, ister nazım şeklinde olsun, tıpkı resim gibi, heykeltıraşlık gibi, bilhassa musiki gibi güzel sanatlardan sayılagelmektedir.

Beşeriyette (insanlıkta) en müspet ilim ve en ince teknik esaslarına dayanan hayatla, ve kanla karşılaşmak kendileri için mukadder olan askerlik gibi yüksek bir idealist meslek dahi, kendini, içinde bulunduğu içtimâî heyete (topluma) anlatabilmek ve bu büyük insanlık ve kahramanlık yolculuğunu hazırlayabilmek için, uyandırıcı, hedeflendirici, yürütücü ve nihayet fedakâr ve kahraman yapıcı vasıtayı edebiyatta bulur.

Bu itibarla, edebiyatın her insan cemiyeti ve bu cemiyetin hal (bugününü) ve istikbalini (geleceğini) koruyan ve koruyacak olan

her teşekkül için en esaslı terbiye vasıtalarından biri olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Bunun içindir ki, Türkiye Cumhuriyeti Kültür (Millî Eğitim) Bakanlığı, edebiyat tedrisinde şu noktalara, bilhassa ehemmiyet ve kıymet vermelidir:

- a) Türk çocuğunun kafasını, fitrî (doğuştan) yaratılışındaki dikkat ve itinaya göre tekevvün ettirmek (oluşturmak). Bu, Cumhuriyetin sıhhi düzeni ile alakadar olan Vekâlete de teveccüh eden (düşen) bir vazifedir.
- b) Güzel muhafaza edilen, Türk kafa ve zekâlarını açmak, yaymak, genişletmek. Bu, bilhassa Kültür Bakanlığının vazifesidir. Bununla birlikte olarak, müstait (yetenekli) Türk çocuk kafalarına müspet ilim ve maddî teknik meshumlarını, yalnız nazarı olarak değil, aynı zamanda pratik vasıtalar ile de yerleştirmek.
- c) Bir taraftan da, Türk kafalarındaki kabiliyetleri, Türk karakterindeki sağlamlıkları, Türk duygularındaki yükseklik ve genişlikleri, kendilerini hiç zorlamadan natürel bir tarzda ve olduğu gibi ifadeye onları alıştırmak.

Bunlar yapılıncı netice şu olacaktır: Türk çocuğu konuşurken, onun beyan tarzı, Türk çocuğu yazarken, onun ifade üslubu, kendisini dinleyenleri onun, yürüdüğü yola götürebilecek, Türk çocuğu bu kabiliyeti sayesinde kendisini dinleyen veya yazısını okuyanları, peşine takarak yüksek Türk ülküsüne iletebilecek, ulaştırabilecektir.

Bu edebiyat telâkkisi (anlayışı), böyle bir edebiyat tedrisi sayesinde ki, edebiyat medlûlünden (anlamından) anlaşılan amaca varmak kabil olabilir.”

İşte Atatürk, bu naklettiğim sözleriyle edebiyatı tarif etmiş ve edebiyatın gayesini izah etmiştir.

Afet İnan

“Edebiyat Nedir? Edebiyatın Gayesi Ne Olmalıdır?”, *TTK Belleten*, Cilt: XVIII, Sayı: 72, Ekim 1954, s. 436 – 439

CELÂL BAYAR İLE TARIK US

22. 11. 1937. Bu gece Atatürk'ün sofrasında bulundum.

- Tarık ile Celâl Bayar arasında bir anlaşmazlık olmuş. Bu nedendir? diye sordu.

"İsmet İnönü'nün bir buçuk ay mezuniyet aldığı günlerde (Tan) gazetesinin yazdığı yazılar üzerine Kurun (Vakit)' da ikinci tabın (baskının) niçin yapıldığını ve Celâl Bayar'a atfen (dayanarak) yazılan beyanatın ne gibi şartlar dairesinde Tarık tarafından gazeteye konduğunu arz ettim.

Atatürk:

- Tarık, Celâl Bayar ile konuşsun. Bunu bana Celâl Bayar söylesin, dedi.

Mesele hakikatte bir suitefehhümden (yanlış anlamadan) başka bir şey değildi. Fakat Tarık, zor bir durumda kalmıştı.

Asım Us

Asım Us'un Hatıra Notları, Vakit Matbaası, İstanbul 1966, s. 234

SIYASÎ MÜSTEŞARLAR HAKKINDA KARAR

Atatürk, siyasî müsteşarlıkları ilgaya (kaldırmaya) karar verdiği sırada bir gün sofrada bulundum. İlga kararından bahis açarak o zaman Millî Savunma Bakanı olan Kâzım Özalp'a dedi ki:

- Necip Ali'yi siyasî müsteşar almışsın. Necip Ali, Orduda ihtiyat zabiti (yedek subay) olmuş bir arkadaştır. Böyle bir arkadaş hiç Millî Savunmada siyasî müsteşar olabilir mi? Millî Savunmada yaşlı, başlı, yüksek mevki sahibi, tecrübeli askerlerin hissiyatı üzerinde bu vaziyetin nasıl tesir edeceğini düşünmek lâzım gelmez mi?

Sonra teşkilâtı niçin ilga edeceğini (kaldıracağını) izah ederek:

- Bu bir tasfiyedir. Hata olmuş. Tashih ediyoruz, diye ilâve etti.

O zaman "tasfiye" kelimesini kullanmış olmasından, daha mühim birtakım icraat yapmak istediği anlaşılmıştı.

Siyasî müsteşarlar, Bakanlar Kurulu toplantısına bir kere gayri resmî bir surette iştirak etmişler. Bir defa da ilga (kaldırma) kararı verilmek için Atatürk'ün başkanlığı altında yapılan son Bakanlar Kurulunda bulunmuşlar ve bu teşkilâtın lüzumsuz olduğunu Atatürk karşısında itiraf etmişler!

Asım Us

Asım Us'un Hatıra Notları, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966, s. 236

ATATÜRK'ÜN MUSİKİYE AİT BİR NOTU

1938 senesi. Sonkânununun (Ocak) dördüncü gecesi: Sofalarında günün hâdiselerine biraz temastan sonra gene dil mevzuuna geçilmişti. Bir ara İstanbul'dan yeni plâklar geldiğini hatırladılar. Bunlar çalındı.

Bir plâğın sonunda gramofonu kapattırdılar. Bana işaretle:

- Bir not yazınız, dediler.

Masanın ayak ucundaki bir yığın lûgat kitabının yanına konulmuş kağıtlardan birkaçını yakaladım, elimde kalem, gözlerine baktım.

Hafif pembeleşen çehrelerinde asabî bir ciddiyet vardı. Koltuklarının üzerinde biraz irkilir gibi oldular. Dirsekleri masanın üstünde idi. Sağ elinin ince beyaz ayası, uzun ve sevimli kaşlarını birkaç kere geniş alnına doğru okşadı. İnce dudakları birbiri üzerine basıkça sima biraz daha sertleşiyordu.

Ellerinin bir hareketiyle söze başladılar. Ben kağıt üzerine eğildim. Bir kelime bile kaçırmamak endişesindeydim. İfadelerinin süratine uymak lâzımdı. Hemen okunmak icap ederse, kendilerini sıkıkmamak için, yazılar okunaklı olmalıydı.

Bazen bir iki dakika durdukları oluyordu. Bu fasılayı gözlerine bakarak geçiriyordum. Bu lâhzaların hafızamdaki levhası şudur: Mavi gözlerini, güçlülükle zaptedilmiş birkaç billûr damlası yıkıyor. Çehre hatları biraz daha gerilmiş, kaşlar çatuk ve alın çizgileri oldukça derin.

Notlar bitince koltuğun arkasına yaslanarak:

- Bundan bir makale yaparsınız, dediler.

Huzurlarında kaldığım müddetçe ellerimle cebimdeki notları yokluyor, okumak için sabırsızlanıyordum. Geç vakit Çankaya'dan şehre doğru inerken, otomobilin zayıf ışığında bunları okumaya çalışıyordum...

Bir kelime bile kaçırmadan yazdığım not şudur:

"Eski musikiyi garp musikisine üstün çıkarmak için çalışanlar bir ufak hakikati fark edemez görünürler. Bu hakikati kısaca ifade etmek lâzım gelirse diyebiliriz ki bütün bu ihya ameliyesinde (canlandırma işinde) ele alınan musiki parçaları Türklerin herhangi bir ayında, şenlikte bütün maddî ve hissî kabiliyetlerini yüksek derecede kullanarak oynamalarına yarayan nağmelerdir. Bu fasıldan olan musikiyi bugünün dans parçaları gibi saymakta hatâ yoktur. Ancak bugünkü Türk kafası musikiyi düşündüğü zaman yalnız basit oyunlara yarayacak, insanlara basit ve geçici heyecan verecek musiki aramıyor. Musiki dendiği zaman yüksek duygularımızın, hayat ve hatıralarımızın ifadesini bulan bir musiki murat ediyoruz.

Bugünkü Türkler musikiden diğer yüksek ve hassas cemiyetlerin beklediği hizmeti bekliyor.

İşte bu bakımdan klâsik Osmanlı musikisini ihyaya çalışanların çok dikkatli bulunmaları icap eder.

Biz bir Türk bestesini dinlediğimiz zaman ondan geçmişin intibah bırakması (uyanış yaratması) lâzım gelen hikâyesini kalbimize giren oklar gibi duymak isteriz. Acı olsun, tatlı olsun biz bir beste dinlerken ve farkında olmaksızın hislerimiz incilir olduğunu duymak isteriz.

Bütün bunlardan başka musikiden beklediğimizin maddî, fikrî ve hissî uyanıklık ve çevikliğin takviyesi olduğuna şüphe yoktur. Yeni şairlerimizden, ediplerimizden, musiki bilginlerimizden ve bilhassa ses sanatkarlarımızdan istediğimiz ve aradığımız bunlardır."

Kemal Ünal

ATATÜRK, PEK ALINGAN OLMUŞTU

1937'den sonra asabî (sinir) muvazenesinin (dengesinin) gitgi-de bozulduğunu görüyorduk. Pek alingan olmuştu. Devamlı bir boşanma ihtiyacı içinde kıvranan sinirlerini güç tuttuğunu hissederdik. Hele sofraya biraz uzadıktan sonra pek dikkatli davranırdık. Ben sigarayı bırakmıştım. Ara sıra pipo içerek avunuyordum. Bir gece geç vakte kadar süren dil bahisleri arasında usulca kalkarak yaverler odasına gittim. Niyetim bir pipo içmekti. Daha tütün kesesini cebimden çıkarmadan bir garson geldi:

- Paşa Hazretleri sizi istiyorlar! dedi.

Daha o gitmeden bir ikinci, bir üçüncüsü koştu. Hemen odaya döndüm. Sapsarı idi. Bir hayli de söylendiği belli idi. Yerimi boş gördüğüne sinirlenmişti. Kendinden kaçınıyor ve kaçılıyor vehmi (kuruntusu) içinde, hiçbir kayıtsızlığa tahammülü kalmamıştı. Bana:

- Nerede idiniz? diye sordu.

- Biraz Başyaverin yanına gitmiştim.

- Gecenin bu geç saatinde Başyaverle görüşecek işleriniz ne idi?

- Hayır efendim, görüşmeye gitmedim. Ben bir senedir sigarayı bıraktım. Fakat nikotini bırakamadım. Ara sıra pipo içiyorum. Büyükleğin yanında pipo içilmeyeceği için dışarı çıkmıştım, dedim.

Çok kuvvetli idi:

- Pekiyi, buyurun, oturun, dedi.

. Falih Rifkî Atay

"Ölüm Yılı", Dünya Gazetesi, Yıl:2, Sayı:611, 10 Kasım 1953, Atatürk İlavesi, s.3; Mustafa Kemal'in Mübareke Defteri, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 8

ATATÜRK'ÜN HASTALIĞI

Ankara'dan İstanbul'a gelmiştim. Celal Bayar haber gönderdi:

- Atatürk Yalova'da... Ben de gidiyorum, sen de gel.

Kalktık, gittik. Sofrada bulduk. Fakat durgundu. Rakı kadehini

bile her zamanki neşeli haliyle değil, isteksiz, mağmum (sıkıntılı) kaldırıyordu. Hatta dudaklarına götürüşü bile başkalaşmıştı. Yorgun bir vaziyette kadehi, içmeden bıraktığını görünce, fena oldum. Hiç beğenmedim... Celal Bey:

- Hasta mı? diye sordum.

- Bilmiyorum, bir şey söylemedi... dedi.

Hepimizin neşesi kaçmıştı. Fakat soramıyorduk.

Nihayet, ertesi günü, mutadî veçhile masaj yaptırırken, duyduğu hafif ağrı üzerine, Yalova kaplıcaları müdürü evvela, Doktor Nihat Reşat (Belger) Beyin muayenesi neticesinde, hastalık meydana çıktı...

Osmanzade Hamdi Aksoy

"Atatürk'ün Sofrasında", **Atatürk** XV. Ölüm Yılı Hatırası, Yeni Tarih Dünyası Yayınları, İstanbul 1953, s. 42

ATATÜRK, SOFRA BAŞINA GEÇİNCE BİRDENBİRE DEĞİŞİVERDİ

1 Şubat 1938, Bursa:

Vazifesini her zaman asalet, vakar, samimiyet ve dirayetle gören Başyaver Binbaşı Celal'e (Öner) yaklaştım:

-Reis Hazretleri nerede yemek yiyecekler?

-Şüphesiz salonda... Her zamanki gibi.

-Saat kaçta ineceklerini tahmin edersiniz?

-Reis Hazretlerinin sofraya başına geçtikleri saat asla değişmez. Bunu bilmez olamazsınız. Yoksa unuttunuz mu? Altıyı on geçte burada olacaklarını size söylersem beni tekzip buyurmayacaklarından eminim.

Ve kibar bir jestle sağ bileğindeki saate bakarak ilave etti:

-Dört dakika sonra asansör hareket eder.

Hakikaten, salon duvarındaki saat altıyı dört dakika geçtiğini

gösterirken hafif bir gürültü oldu. Herkes hürmetkar bir tavır takınırken madeni bir ses vererek açılan parmaklık önünden Atatürk'ün endamı belirdi.

Bütün dikkatimi gözbebeklerimde teksif ederek (toplayarak) ona baktım:

Amudi (dik) çizgili koyu barudi (gri) bir kostüm giymişti. Şakakları biraz hafiflemiş olan saçlarında kırdan eser yoktu. Ayaklarında rügan iskarpinler. Tığ gibi ütülü bir pantolon. Beyaz benekli koyu mor bir ipek kravat, devrik kolalı beyaz yakasından mavi çizgili bir ipek gömlek üzerine dökülüyor.

Elmacık kemikleri üstünde fazla bir pembelik sezer gibi oldum. Gözlerini bir an salondakiler üzerinde dalgın dalgın dolaştırdıktan sonra önünde eğilenleri güler yüzle selamlayarak Vali Şefik'in bulunduğu taraftaki koltuğun bir kenarına ilişti.

Tavırlarında ölçüsüz bir tevazu vardı. Sırtını koltuğun arkılığına dayamamış, ayaklarını birbiri üstüne atmamıştı. Bilakis büyüklüğü yanında edepli ve terbiyeli davranmaya dikkat eden bir genç gibi ellerini dizleri arasında koyup uysal uysal başını önüne eğmişti.

Salonda üç beş dakika tam bir sessizlik hüküm sürdü. Herkes gözlerini Şef'e çevirmişti. Herkeste onun bir işarette bulunmasını, bir şey söylemesini bekler gibi bir hal seziyordu.

Yemek salonunda beyaz örtülü masalar boyunca siyah elbiseli garsonlar sıralanmışlardı. Kımıldamaktan korkar gibiydiler. Adeta, donmuş penguenleri andırıyorlardı.

Derken Atatürk'ün, bulunduğu yerden hafifçe doğrulduğu ve başını bir an yemek salonuna çevirdikten sonra acı acı gülümseyerek yanındakilere şöyle söylediği duyuldu:

-Doktorlarımız bizim dikkatli bir tedaviye ve rejimli bir istirahate ihtiyacımız olduğunu söylemişler.

...

-Ne yapacağız bu akşam? Yemek yiyip uyuyacak mıyız? Masaların üstünde de sudan başka bir şey yok. Ne içeceğiz? Ne içmeliyiz? Su mu? Maden suyu mu? Oau mineral ile mi gecemizi geçire-

ceğiz? Haydi, buyurunuz Baylarım, buyurunuz Generaller hazeratı (hazretleri)... Birer aperatif alalım.

Kendisi önden, misafirleri arkadan salona girince Başvekil Celal Bayar'a sağında yer gösterdi. Onun yanında Ali Çetinkaya, daha öteki sandalyeleri General Fahrettin Altay ile Cemil Taner ve diğer üç generale işaret etti. Salonda ise Şükrü Kaya, Fuat Cebesoy, Salih Bozok, Kılıç Ali, Müştak (Mayakon), Bursa Valisi ve Asım Us yer aldılar. Diğer masalara da yaverler, hususi kalem direktörleri ve gazeteciler iliştiler.

Atatürk sofraya başına geçince birdenbire değişiverdi. Sanki az evvel salonda elleri dizleri arasında, uysal uysal oturan sakın insan o değildi. Birdenbire natıkası (konuşması) harekete geldi. Mevzudan mevzua sıçrayarak, kah masadakilerden birine, kah hepsine birden hitap ederek konuşmaya ve gülmeye başladı. Oooh... Şef bu gece hakikaten pek neşeliydi; ve bu neşesini kibar bir ev sahibi mehareti ile etrafına sirayet ettirmesini biliyordu. Öyle ki geçen her dakika masanın havası munisleşiyor, yabancılik ortadan kalkıyor ve resmiyet bütün teşrifatıyla silinirken bunun yerini yadırganmayan bir samimilik, asla laubalilik suretinde aksettirilemeyecek bir tabiiilik kaplıyordu.

Bursalıların gösterdiği kabulden duyduğu zevki saklamaya lüzum görmüyor, bahsi döndürüp dolaştırıp Bursalıların Türklük meziyetlerine ve seciyelerindeki (karakterlerindeki) sağlamlığa intikal ettiriyor, sonra latifeye saparak:

-Oooh... Ben bugün bir zabıta vakası yaptım doğrusu... diyor-du. Vazifesine karşı olan dikkatini hayranlıkla kaydetmekten çekinemeyeceğim polis müdürü de bunu görmemek, yahut savuştur-vermek hatasında bulundu. İnzibat kordonlarının yarılmasına sebebiyet vermek suçundan aleyhimde bir zabıt varakası (tutanağı) tanzim ettirmesi lazım gelmez miydi?

Sesinde çok defa hissedilen boğukluktan eser yoktu. Bugün boğazından şikayete hakkı olamazdı. Pek berrak, tatlı ve ahenkli bir sesle konuşuyordu.

Dahiliye Hususi Kalem Müdürü eski mektep arkadaşım Nejat (Saner) mırıldandı:

-Yarın güzel bir nutuk dinleyeceğiz sanırım.

Sordum:

-Fabrikaların açılış nutkunu kendisi mi söyleyecek?

Cevap vermedi, başı ile tasdik etti.

O zaman Şef'e tekrar baktım:

Heyecanlıydı ve masa başında geçirdiği her dakika bu heyecanın ateşini eksiltmiyor, arttırıyordu. Görünüşü, jestleri ve her hali ile hastalığı etrafındaki şayiaların (söylentilerin) canlı bir tekdibi idi.

Bu sırada İstanbul'un meşhur artisti Selahattin, tamburu koltuğunda salon kapısında belirmişti. Onu, elinde kemençe tutan, ikinci bir meşhur artist Nubar takip ediyordu. Az sonra hanende Melahat da geldi. Reis Hazretleri yeni gelenlere de ilk misafirlerine karşı gösterdikleri itina ile iltifat ediyor ve yer gösterirken yemeğini bitirmiş olan ben, kimseye sezdirmeden, vestiyer kapısından sıvıştım. Zira hem yol beni yormuştu, hem de... Şef'in evinde daha fazla gecikmemeye kendimi mezun addetmemiştim.

Otomobil Çekirge'ye doğru uçarken ihtiyarsız (ister istemez) şöyle söylendiğimi hatırlarım:

-Cumhurreisinin evinde ev kadınının eksikliği var.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu

Son Balo, Kitabı Bastırın ve Yayan: Ali Gümüş, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul 1941, s.12-15; Atatürk'ün Son Balosu, Osmanbey Matbaası Yayını, İstanbul 1944, s.14-16

ATATÜRK'ÜN BURSA ÇELİK PALASTA SON SOFRASI

2 Şubat 1938, Bursa:

...Çelik Palas holünde oturanlar arasındayım. Vali Şefik düşünceli ve telaşlı:

-Neyiniz var?

-Hiçbir şeyim yok...

-Düşünceli gibi gördüm de...

-Evet... Bu gece Bursa şehri Reis Hazretleri şerefine bir balo veriyor. Acaba gelecekler mi?

-Gelmemeleri için bir sebep yok... Değil mi?

Şüphesiz... Şüphesiz...

...Saat altıyı geçmektedir. Misafirlerini daima bu zamanda sofrasına davet eden Atatürk hala yukarıda, odasındadır.

Dışarıda hafif bir kar çiseliyor. Çakıllar üzerinde bir lastik sesi ve açılıp kapanan bir otomobil kapısı tıkırtısı işitildikçe salondakilerin sayısı artıyor.

Başvekil ile Dahiliye Vekili de ortada yok.

Bir kenar da Kılıç Ali, Salih Bozok ile (Ali) Çetinkaya ve (Ali) Fuat Cebesoy sessiz sessiz oturmaktadırlar.

Bu sırada gözüm beliren yaverlerin kordonlarına ilişti. Valiyi dürttüm.

-Dikkat ediniz. Sırma kordon, sırmalı kayış ve apolet... Artık emin olabilirsiniz... Şef baloya gelecek.

-Hakikaten öyle olmalı. Bakınız Dahiliye Vekili ile hususi kati-bi de frak giymişler.

-Bu o kadar da mühim değil... dedim. Zira kendileri gelmeye-bilirler, Vekillerden (Bakanlardan) bir ikisini de memur etmiş olamazlar mı?

Vali, buna bir "Haklısınız" daha demeye mecbur kalmadan asansör harekete geldi ve bir dakika sonra salondakiler Atatürk'ün önünde hürmetle eğiliyorlardı. Hele Müştak'ın (Mayakon) reveransı secdeden farksızdı.

Hayret! Fakat bu bir mucize idi. İki saat evvel gördüğümüz insan bu muydu? Ne değişmişti Yarab!

En usta sahne artistinin makyaj hüneri bu istihaleyi (imkansızlığı) başaramazdı. Şef'in cehdi (mücadelesi) bitkin bir vücudu iki saatte en az yirmi yıl gençleştirebilmişti.

Evet... Gençleştirebilmişti; fakat ne kadar zaman için?

Ve... Bir gün evvelki çekingenliği ile yan yana getirilemeyecek bir neşe ve şetaretiyle (sevinciyle), seri adımlarla salonu dolaştı. Vals ediyormuş zannını veren ahenktar ve ani dönüşlerle beş on dakika gidip geldikten sonra:

-Buyurunuz efendiler! diye bağırdı. Kendinizi evinizde addetmenizi (saymanızı) rica ederim.

Saate baktım.

Yediye on var.

Hayatı neşe ile hülasa eden (özetleyen) büyük adamın misafirleri sofraya oturlurlarken, tamburi Salahaddin'in, Nubar'ın ilk akortları kulağıma çarptı. Bu gece masalarda içki de vardı ve boldu.

Gözüm Safiye'yi (Ayla) aradı. Doğrusu Melahat, bu pek büyük ses artistimizin yerini dolduramıyordu. Safiye, Mustafa Kemal'e neşe vermenin sihrini bilen bir artistti de. Neden bu akşam yoktu? Onu hatırlayan yalnız ben olmadım. Mustafa Kemal şimdi bir Cumhurreisi, bir Devlet Reisi gibi değil, misafirlerine iltifat eden zarif bir sosyete adamı gibi konuşuyordu. At nalı şeklinde kurulmuş olan sofranın iki uzun dil'i (kenarı) arasında ve tam karşısında oturan üç artistin, para ile tutulmuş çalgıcılar gibi görünmelerini istemedi. Salahaddin'e seslendi:

-Aramızda teklif tekellüf yok, sen tambur, Nubar kemençe çalacak, hanımefendi ile ben hanendelik edeceğiz (şarkı söyleyeceğiz).

Gülüşüldü.

Bir müddet sonra Atatürk'e mukadder (yazılı) en son eğlence ve neşe gecesi olduğu bir müddet sonra pek acı bir tarzda anlaşılacak ve tarihe ilavesindeki fayda inkar edilemeyecek olan gece başlıyordu.

Günlerden beri devam eden uykusuzluk Tamburi Salahaddin'i, müthiş yormuştu. Ancak insan takatinin (gücünün) fevkinde (üstünde) bir "cebrinefs" (kendini zorlama) gösterdiği için sandalyenin üzerinden düşmediği anlaşılıyordu.

Evvela bir:

"Eseri hicrin olan yareme bak..."

dinledik.

Az sonra:

"Bir ilahi neş'e doğsun nağmei tamburdan..."

dinledik.

Bunu da bir:

"Eseri hicrin olan..."

daha takip etti.

Nihayet mızrap dönüp dolaşır:

"Mani oluyor halimi takrire hicabım" a dayandı.

Artist güzel çalıyor. Ve şarkılar bu gece, bunları yazıp bestelemiş olanların duydukları ve ifadeye çalıştıkları tahassüslere (duygulara) tamamiyle intibak eden (uyan) bir muhit içinde tekrarlanmaktadır. Atatürk'e dikkat ediyorum: Dudaklarında öyle hafif bir terennüm var ki salonun sükunu (sessizliği) bile bunun işitilmesine mani bir gürültü gibi. Yarı kapalı gözleri kimseye bakmıyor, kimseyi görmüyor. Belli ki bu nağmelerde Şef sihirbaz bir mimar bulur gibi oluyor. Bir mimar ki gençlik günlerine ait hatıralara, bu büyük tarihi şahsiyeti tehevvin ettirirken (oluştururken) kim bilir ne ihmal edilmiş bir insan hayatından aziz hatıralara muhayyileden (hayal etme gücünden) hat (çizgi), şekil ve can veriyor.

Dalmıştı. Pek enginlere dalmıştı. Birdenbire ürperir gibi oldu. Bir yudum su içmesiyle beraber Salahaddin'e işaret etti:

-Dur! Bu akort bozuk... La ve si kulağıma yabancı geliyor. Ver bana tamburu.

Salahaddin hürmetle doğruldu ve mihraba mukaddes bir kitap koyar gibi tamburu Şef'in asabi parmakları arasına bıraktı. Bu parmaklar teller üzerinde bir iki dolaştı... Sonra mandallardan bir ikisini sıkıştırdı. Fakat üçüncü hareket, Şef'in dudaklarında bir hayret nidası çıkarttı:

-Vaay!

La teli mi? Si teli mi? Hangisi ise, işte biri kopuvermişti.

-Ne yapacağız şimdi? Başka tel yok mu?

-Yanımda yok... Fakat otelde var.

-Güzel... Getirt!

Yüzünde, komşu çocuğunun oyuncağı ile oynarken kazaen oyuncağı kırmış bir yavrunun masum hicabı (utancı) belirmişti. Koskoca Devlet Reisi bir tambur telinin kopmasından adeta tedehhüş etmiş (dehşete düşmüş) gibiydi. Vaziyeti korumak ister gibi, hatta hatasının affedilmesini istiyormuş gibi etrafına bakındı. Orgerale hitap etti:

-İnsan bilmediği işe burnunu sokmamalı...

Fakat bu derece tevazuu da kendine yediremedi. Ani bir rücu (çekilme) ile:

-Mamafih... dedi. Hepiniz de farkına vardınız ki akordu bozuktuk... Başka tel yok mu?

Tamburi Salahaddin melul, mahzun boynunu büktü:

-Yok demek...

-Evet efendim.

O zaman Mustafa Kemal'in yumruğunu masaya vurarak haykırdığını gördüm:

-Tel! Tel! Bursa'da da mı yok tel!

Bu haykırış, bir ayağı hafifçe aksayan Vali Şefik'i, zembereğine basılmış gibi yerinden fırlattı. Salondan çıktığını gördük. Vali ancak on beş dakika sonra ve bir kutu tel bulduktan sonra geriye dönebildi: Bu on beş dakika içinde neler cereyan ettiğini anlamak zor değildir. Vali bir alev olmuş, Bursa bir maden gibi erimiş, sonra bir sihirbaz bu madeni döküp haddeden geçirerek bir kutu tel yapmış ve bu kutu bir güler yüz ambalajı içinde Çelik Palas sofrasına getirilmişti.

Mamafih artık Osmanlı müziği faslı Salahaddin'in tamburu sununca salona alafranga bir orkestra geldi. Bunu Turan Bar'dan getirilmiş birkaç artistin muhtelif raks hünerleri takip etti. Bunlar sanatlarında cidden mahir (usta) olduklarını herkese tasdik ettirdiler. Bir ara Atatürk, raksı durdurup:

-Efendilerim... dedi. Bu sofraya eski raks telakkimize (anlayışımıza) uygun bir surette hazırlanmıştır. Artistlerin yalnız başlarını ve omuzlarını görebiliyoruz. Şarkta raks ayak ve bacak hüneri değil, omuz ve gerdan hüneridir. Parmaklara zil takılır, omuz titretilir ve gerdan kırılır. Halbuki garpta raks bacak hüneridir. Vücudun bel-den yukarı kısmında sadece grace aranır... Yani zarafet... Bu artistlerin asıl hünerlerini masa gözlerimizden gizliyor. Müsaade ederseniz biri masa üstünde oynasın. Yahut biz ayağa kalkarak seyredelim.

İkisi de oldu. Masa üstünde de oynandı, ayağa kalkılarak da seyredildi. İşte bu sırada idi ki Ali Fuat Cebesoy'un:

-Paşam... Siz bir şairsiniz.

dediği duyuldu.

Mustafa Kemal hayretle baktı:

-Şair mi? Ben mi şairim?

-Evet, bana söylediler, ben de şimdi inanıyorum.

-Kim söyledi bunu?

-Nizamettin Nazif... Yolda gelirken...

-Nizamettin Nazif mi? Bizim Nizamettin mi? Nerede o, burada mı?

Adımın söylendiğini duymuştum. General Cemil Taner, duymadığımı sandığı için olacak, bir baş işareti ile beni toparlanmaya davet etti. Ayağa kalktım. Atatürk, sesini yükselterek iltifat etti.

-Çok zeki, çok çalışkandır... Yalnız...

Bir saniye durdu. Sonra, sağ elini alını hizasında sallayarak ilave etti:

-Yalnız biraz delicedir...Değil mi? Fakat çok dürüştür.

1920'de Hakimiyeti Milliye gazetesini ilk çıkardığım ve baş muharriri olarak Mustafa Kemal karargahına bağlı bulunduğum günlerden tam on sekiz yıl sonra bir defa daha sofrasında bulunuyordum ve yüzüme karşı benden bahsediyordu. Bu on sekiz yılın siyasi karsırgaları içinde geçirdiğim sayısız macera ve tecrübelerin Atatürk'e beni beğendirdiğini anlamıştım. Sevindim. Bu cidden büyük bir iltifattı. Bu derece kudretli ve hükümlerinde şaşmaz bir tarihi hakem-

den müspet bir karar almak... Bu bir şerefti doğrusu. Ali Fuat Cebesoy, Ali Çetinkaya, Kılıç Ali tebrik etmek nezaketini gösterdiler.

Garp (batı) raks faslı da uzun sürmedi. Artistler, keskin lavanta ve pudra kokuları bırakarak salondan çıkarıldıkları zaman Atatürk, dünyayı saran siyasi gerginliklere temas etti. Bahis o anda bir zıp zıp gibi muhtelif milletlerin müdafaa hazırlıklarına sıçradı. Mustafa Kemal, ne dahi bir kumandan olduğunu, sonradan tarihin ispat edeceği ve bütün dünya genelkurmaylarının havaya milyarlarca altın serptikten sonra ve ancak acı tecrübeler geçirerek akıl erdirebilecekleri bir büyük askeri hakikati şu sözleri ile ortaya attı:

-Geçen gün bana zırhlı müdafaa hatlarından bahsediliyordu. Faraza (diyelim ki) Majino'dan... Benim kanaatim belki biraz aykırı düşecek amma... Israr ederim ki bu hatların faydasına inanmıyorum. Zira harbi insan yapar. Binaenaleyh (bu nedenle) insanın toprak üstünde bulunması lazımdır. Köstebek gibi toprak altında, beton borularda veya zırhlı kulelerde oturtulacak bir kuvvet, evvelden harp harici edilmiş bir kuvvet addedilmelidir (sayılmalıdır). Manevra kabiliyetini kendi kendine imha eden bir ordu, bir harpte mağlubiyetten başka ne kazanabilir, bilmem...

Ve birdenbire ayağa kalkarak sordu:

-Hususi kalem direktörünü göremiyorum. Daha gelmediler mi? Reisicumhur, Hususi kalem müdürü önceden yola çıkabilir mi? Hah karşıda işte... Giyinmiş de... Eh buyurunuz, efendiler. Bursalıları bekletmeyelim. Saat tam on. Bir çeyrek geç bile kalmışız. Ne dersiniz Bay Vali? Bu kadar bir tevhür (gecikmeyi) hemşehrilerimiz bize bağışlarlar mı?

Tam formunda idi. Önümden geçerken boyu bana on altı yıl evvelki boyundan epey kısalmış gibi geldi.

(Atatürk, buradan sonra kendisi şerefine hazırlanmış baloya gitmiştir.)

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu

Son Balo, *Kitabı Bastıran ve Yayan: Ali Gümüş, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul 1942, s.21-24; Atatürk'ün Son Balosu, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1944, s.21-27*

SOFRA KALKIYOR, ORKESTRA SUSUYOR

Atatürk Bursa'da Merinos fabrikalarının açılış töreni münasebetiyle yapılan fevkalade şenlik ve davetlerde fazla yorularak birdenbire hastalanmış, merasimin sonunu beklemeden Ege vapuruyla Mudanya'dan İstanbul'a dönmüştü. Atatürk bu seyahatte beni de refaketinde götürmüştü.

Vapurun Mudanya'dan hareketini müteakip sofraya oturmuştuk. Ben yanında yer almıştım. Saat dokuz buçuktu, vapurun orkestrası çalmaya başlamıştı. Atatürk rahat görünmüyordu. Bir sancının ona zahmet verdiği anlaşıyordu. Buna rağmen sofradan kalkmak istemiyor ve sancısını olduğu yerde yenmeye gayret ediyordu.

Bir aralık yüzü sapsarı olmuştu. Sancısı daha çok şiddetlenmişti. Nihayet kendisinden istirahat etmesini ve doktorunu kabinesine çağırmasını rica etmiştik. Yalnız bir şartla istirahata çekileceğini söylemişti: Sofra benim riyasetim altında devam etmeli idi... Derhal arzularını yerine getireceğimi söyleyince sofradan kalkmış, kabinesine çekilmişti. Saat on bir olmuştu.

Atatürk istirahata çekilince sofa vaziyetinin devamına tabiatıyla son vermiş ve orkestrayı susturmuştuk. Bundan sonra herkes Atatürk'ün sancısıyla alakalanmıştı. Nasıl olmuştu? Sancısı azalmış mıydı? Uyuyabilecek miydi?

Bir müddet sonra Atatürk'ün yanından ayrılarak salona gelmiş olan doktor, sancısının azalmış olduğunu ve biraz sonra uyuyabileceğini bize tebşir ettiği (müjdelediği) vakit hepimiz sevinmiş ve müsterih olmuşuk.

Saat yarıma gelmişti. Pervanenin gürültüsünden başka vapurda tam bir sükunet vardı. Herkes kabinesine çekilmiş; koridorlarda kimse kalmamıştı. Kapıdaki nöbetçiden Atatürk'ün uyuduğunu öğrendikten sonra kabineme çekilecektim. Nöbetçiyle çok yavaş konuşmama rağmen, henüz uyumamış olan Atatürk beni sesimden anlamış, yatağına kadar çağırarak başucunda oturtmuş ve yavaş yavaş konuşmaya başlamıştı:

- Doktorun müdahalesinden sonra kendimi daha iyi hissediyorum. Uyuyabileceğim. Fakat bu seferki hastalığımın tedavisi uzunca

sürecek gibi görünüyor. Yatakta uzun zaman kalacak olursam; çok sıkılacağım, ancak sizin gibi arkadaşlığımız mektep hayatından başlayan eski dostlarımla oyalanabileceğim. Beni yalnız bırakmayınız Fuat Paşa...

Bu sözleri Atatürk, o kadar içten gelen duyguyla söylemişti, ki hala hatırasını saklamaktayım.

Kendisine şu cevabı verdim:

- Paşam! Sizi hiçbir vakit yalnız bırakmayacağıma emin olabilirsiniz, sizin yanınızda ve hizmetinizde her vakit bulunacağım. Kendinizi daha iyi hissettiğinize sevindim. Vaktiyle bundan daha mühim hastalıklardan kurtulmuştunuz. Maşallah bünyeniz sağlamdır. Merak buyurmayınız, bu da geçecektir. Fazla yoruldunuz, iyi bir istirahat neticesinde bir şeyiniz kalmayacaktır. Doktorlarınız çok dikkatlidir, onlara güvenebilirsiniz.

Bundan sonra ancak birkaç kelime telaffuz edebilen Atatürk, eli, ellerimin içinde olduğu halde, aldığı ilaçların tesiriyle uyumaya başlamıştı.

Saat biri geçmişti, vapur gecenin sükuneti içerisinde İstanbul istikametinde yol alıyordu.

Atatürk'ün iyice uyuduğunu anlayınca, elini, kendisini uyandırmadan yavaş yavaş ellerimin içerisinden çıkardım. Atatürk ne vakit uyanırsa bana derhal haber vermesini nöbetçisine söyledim.

Atatürk'ün sofradaki ve yatağındaki hali beni çok müteessir etmişti. Üzülmüştüm... "Bir an evvel sabah olsa da Atatürk'ten iyi haber alsam" diye düşünüyordum. Bu düşünce uykumu büsbütün kaçırmıştı.

Ege, erkenden Dolmabahçe Sarayı önüne gelmiş ve demirlemişti. Henüz hiç kimse kalkmamıştı. Vapurun içerisinde tam bir sükun vardı.

Saat dokuz buçuğa doğru Atatürk'ün uyandığını haber verdikleri vakit, ilk işim yanına gitmek olmuştu. Bir gün evvelki haline nispeten mühim bir fark vardı. Sancısı onu artık rahatsız etmiyordu.

Öğleye doğru Atatürk'ü Sarayın rıhtımına çıkartmışlardı. Bir

müddet Sarayda tedavi edildikten sonra Cumhuriyetin yıldönümünde bulunmak üzere Ankara'ya gitmişti. Profesör Neşet Ömer Bey, Atatürk'ün tehlikeyi atlattığını söylediği vakit çok sevinmiştim. Sözlerine devam eden Profesör, "Ona rejim ve perhizi tamamıyla tatbik ettirmeye muvaffak olabilirsek hiçbir şeyi kalmayacağını" söylemişti. Ben de cevaben, "Hocam, bu hususta hepimiz çok gayretli ve dikkatli olmalıyız" demiştim.

Ali Fuat Cebesoy

"General Ali Fuat Cebesoy Yazıyor: Cumhuriyetten Sonra", Vatan Gazetesi, Yıl:18, Sayı:5855-5856, 11-12 Eylül 1957, Tefrika No:83-84, s.2; Siyasi Hatıralar II. Kısım, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1960, s.247-249

ATATÜRK'ÜN SON SOFRASI

Atatürk, ben kendisini yakından tanıdığım zaman, kırklarında idi. Canlı, çevik ve dayanıklı idi. Arasız okumak yahut yazmak, arasız geceleme veya arasız açık hava çalışmalarında rakipsiz olduğunu arkadaşlarından duymuştum, kendim de gördüm. Büyük nutkunu ellisinde yazmıştır. Ayakta dolaşarak dikte eder, vesikaları, yüzlerce si arasından, birer birer ayırır, saatlerce yazdıktan sonra baygın düşen, hatta bir defasında bayılan yardımcısına izin verir, bir banyo aldıktan sonra akşam sofrasına iner, davet ettiği arkadaşlarına, ki da-ima aralarında idim, yazdırdıklarını okutur ve tartışma açardı.

Merak sardığı bir kitabı, koskoca bir cilt de olsa, bitirmeden uyumadığı çok görülmüştür. Ertesi akşam bize son okuduğu kitapta çizilmiş fıkraları (cümleleri) gösterirdi. Kitap bildiğimiz bir eser-se, bu çizgilerden anladık ki Atatürk en can alıcı noktaları işaretlemiştir. Dikkati de her zaman bu kadar yerinde idi.

Hafızasının kuvvetine hep hayrandık. Sabaha kadar kaldığımız sofralarda hepimizin unuttuklarını o hatırlardı. İçki, hafızasını bulandırmazdı. Hiç unutkanlığı yoktu.

Bir defa eski köşkte bir münakaşa üzerine kriz geçirdiğini du-

yup telaşlandıktı. Bu, meşhur Alman profesörünün Ankara'ya çağrılmış olduğu tarihtedir. Hatta Yenişehir'de benim için her zaman İsmetpaşa, postacılar için, geçici olarak, Mithatpaşa caddesinin ta sonunda bir tepe vardır, bilmem şimdi adı yine Paşatepesi midir, o zamanlar bomboştu. Eteklenne doğru, şehre kadar uzanan bozkır hazinliğini gösteren bir kır kahvesi vardı. Atatürk'ü ilk defa o kahvede perhizli görmüştüm. Durgundu. Şevksiz ve iştahsızdı. İnkılap henüz pek genç olduğundan Atatürk üstüne bütün canlarımızla titriyorduk. Ölümü, eserinin de ölümü demekti. Alman profesörünün Doktor Refik Saydam telkin altında bulundurmuş. Biraz mübalağalı perhiz tavsiye etmiş. Atatürk ciddi bir hastalığı olmadığını ve Alman profesörünün telkin altında rapor verdiğini öğrenince, bütün perhizi bıraktı.

Kalbi kuvvetli idi. Damarları tabii idi. Zavallı kahraman, kahpe bir hastalığın günün birinde kendini ciğerinden vuracağını hatıra getirmemiştir.

Biz onda umumi bir düşmeyi çok evvel fark ettik. Önce hafızası, sonra sinirleri bozuldu. En büyük iki hassası olan 'hatırlama' ve 'tahammül'den eser kalmamaya yüz tuttu. Nihayet maddi takatten düştü.

Her akşam sofraya oturmadan önce bir müddet bilardo oynardı. İnönü de, o da pek iyi oyuncu idiler. Bu, Devlet Reisi oluncaya kadar sürdüğü açık hava ~~asizliği~~ hayatından sonra, az da olsa, idman ihtiyacını karşılıyordu. Son zamanlarda [1937] yukarıdan solgun, durgun, neşesiz iner. ~~Şikayeti~~ alır, bir iki vuruşta yorularak:

- Sofraya gidelim, derdi

Yalnız içki biraz uyandırmıyordu. Uyandığı vakit de son derece tahammülsüz ve sinirli idi. ~~Her zaman~~ pek ihtiyatlı davranıyorduk.

Son derece edepli ve ~~etkili~~ iken dizlerini ve ayaklarını kaşıyor:

- Bu evde pek küçük böcekler var, diye şikayet ediyordu.

Ara sıra burun kanamaları oluyordu. Hepsinin sebebi amansız bir karaciğer hastalığı ~~olduğu~~ maatteessüf, en sonra ve pek geç anlaşılmıştır.

Bir akşam, artık eski yaşayışına veda etmek zorunda kaldığı vakit, yine sofrasını kurdurmuştu. Bu son sofrada ben bulundum:

- Çocuklar, siz içiniz, konuşuruz, diyordu.

Bu sofrada o geceden sonra bir daha kurulmadı. Atatürk, yalnız eski yaşayışından değil, fanilik ömründen artık ayrılma günlerinde idi.

Falih Rıfki Atay

"Ocakbaşı Sohbeti: Atatürk'ün Son Sofrası", Restimli 20. Asır Mecmuası, Yıl:2, Cilt:3, Sayı:66, 12 Kasım 1953, s.6, 31; 'İnsanlık Ağacı, Bir Atatürk Yetiştirmek İçin Nesillerce Yaprak Çürütür', Dünya Gazetesi, Yıl:12, Sayı:4487, 10 Kasım 1963, s.2 (Kısmen)

ATATÜRK'ÜN ÇANKAYA'DA SON SOFRASI

Bir akşam Başıyaver beni telefonla arayarak karımla beraber Atatürk'e akşam yemeğine davetli olduğumuzu bildirdi. Gittik. Birkaç kişi idik. Atatürk, solgun ve sararmış, masaya oturdu:

- Ben hiçbir şey içmeyeceğim. Fakat siz bir şeyler içiniz. Konuşunuz. Bir müddet böyle yapalım, dedi.

Akşam sessiz ve neşesiz, o ve herkes kendi içine bükülmüş ve büyük bir sırrın karanlığına gömülmüş olarak geçti. Fırtınadan sonraki deniz gibi, bitkin bir durgunluğa vardı. Dudakları güç oynuyordu. Şevk, onun bahçesine son yapraklarını dökmüştü. O kadar güzel ince dudaklarının o kadar tatlı ve ısıtıcı gülüşü, bir ıtır gibi uçmuştu...

O akşam Çankaya'da dostları ile son sofrası idi.

Falih Rıfki Atay

"Ölüm Yılı", Dünya Gazetesi, Yıl:2, Sayı:611, 10 Kasım 1953, Atatürk İllavesi, s.3; Çankaya, Atatürk Devri Hatıraları, İkinci Cilt, Dünya Yayınları, İstanbul 1958, s. 466

"HATAYI... KAN DÖKMEYEN ALACAĞIZ"

Atatürk, Mayısın yirmisinde [1938] Mersin'i teşrif ettiler. Yanlarında ilk gelişlerindeki doktorları ve mutat şahıslar vardı. Vali konağına gitti ve istirahat çekildi...

Akşamları sofrasında Vali Rûkniddin Nasuhioğlu, Belediye Başkanı (Mithat Toroğlu) ve Tümen Komutanı Tümgeneral Hakkı Akoğuz'un misafir olarak bulunmasını emretmişti. Her akşam sofrada birlikte yeniyor; yemek esnasında çok şeylerden ve özellikle memleket ve dünya işlerinden ve dil konusundan bahsediliyordu. Atatürk'ün sofrası bir mektep gibiydi. Çok istifadeli konulara temas ediliyor, arada sırada sofradakileri sınavdan geçiriyordu.

Bir aralık Başyaver içeri girdi:

- Celâl Bayar'la konuştum. İngiliz ve Fransız Büyükelçileri hükûmete gelmişler: "Atatürk bize müsaade etsin; Salı gününe kadar kendisini tatmin edecek bir cevap getireceğiz." demişler.

Günün meselesi Hatay davası olduğu için, getirecekleri cevabın Hatay'a ait olduğunu anlamakta gecikmedik.

- Şimdiye kadar, birkaç defa tekrarladılar ama bizi tatmin edecek bir cevap vermediler. Onun için bu sözlerine inanmıyorum. Kokmuş bir politika takip ediyorlar. Bunun bedelini yaklaşımakta olan İkinci Cihan Savaşında ödeyecekler. Onlar beni buraya Hatay'a hücum hazırlamak üzere geldiğimi sanıyorlar; budalalar...

Bizim arkadaşlardan birkaçı: "Canım bu Hatay işi sizi çok üzüyor. İki tümen gönderelim; bu iş hallolur." diyorlar.

Ben onlara:

- Hatay'ı almak için iki tümene de lüzum yok. Fransa'nın Hatay için harbi kabul edeceğini de sanmıyorum. Ama, ya bir haysiyet meselesi yaparlar da harbi isterlerse ne olacak? Kan dökülecek. Halbuki biz Hatay'ı alacağız ama kan dökmeden alacağız, buyurdular.

Bilindiği gibi Mersin'e bu son gelişlerinde bir ay kalmayı tasarladıkları hâlde, o günlerde "Yörük kaçırın" denen sıcakların başlaması üzerine bir hafta sonra geri dönmek mecburiyetini duyduklar.

Mithat Toroğlu

"Atatürk Mersin'de (Son Gelişlerine Ait İki Hatıra)", Kuvay-i Milliye Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 99, Mersin, Kasım 1968, s. 5, 30

"...BENİ MİLLETE UNUTTURMASINLAR"

Bir gün gene Atatürk'ün sofrasında bulunurlarken onu en neşeli sandıkları bir anda Şefteki rengin birdenbire değişip gözlerinin dolu dolu olduğunu görürler. Şef; hazin, dokunaklı, adeta vasiyete benzer bir sesle der ki:

- Arkadaşlarımdan tek bir dileğim var: Ben öldükten sonra beni millete unutturmasınlar. O kadar sevdiğim milletin beni unutması ruhum için en acı bir azap olur.

İsmail Habib Sevük (Saffet Arıkan'dan)

İsmail Habib Sevük, "Atatürk Sağ İken "Büyük"tü, 10 Yılın Mesafesinden Bakılınca Büyüklükler Büyüğüdür", Cumhuriyet Gazetesi, 25 inci Yıl, Sayı:8708, 10 Kasım 1948, s.1-2

TRUVA / BİREYSEL GELİŞİM

1. **ÇOCUKLAR DERİN DÜŞÜNÜR**
Mehmet Murat Döğüşgen
2. **DEĞİŞİME VAR MİSİNİZ?**
Nancy Christie Çev. Esra Makara
3. **BEBEK DEYİP DE GEÇME**
Mehmet Murat Döğüşgen (2 Baskı)
4. **MUTLULUK ÜNİVERSİTESİ**
Can Hikmet Degirmenci (2 Baskı)
5. **DUYGUSAL ZEKA CEP KİTABI**
Travis Bradberry - Jean Greaves Çev. Sevdâ Kubilay

TRUVA / DÜNYA EDEBİYATI / ÖYKÜ

1. **AŞKI SEVEN BEŞ KADIN**
Ihara Saikaku Çev. Sevdâ Kubilay

TRUVA / DÜNYA EDEBİYATI / ROMAN

1. **DA VINCI ALDATMACASI**
Thomas Swan Çev. Serhan Nuriyev (3 Baskı)
2. **KUTSAL KADIN**
Qaisra Shahraz Çev. Deniz Arslan
3. **ÇÖL KAHRAMANI**
Donya Al-Nahi Çev. Serhan Nuriyev
4. **ATTILA – Tanrı'nın Kılıcı**
Ross Laidlaw Çev. Selim Yeniçeri (2 Baskı)
5. **ADOLPHE**
Benjamin Constant Çev. Mehmet Murat Döğüşgen-Ergün Buke
6. **BEYAZ MOĞOLLAR**
William Dalrymple Çev. Enver Günsel
7. **MATHILDA'DAN KALANLAR**
Marcia Willett Çev. Özlem Toprak
8. **KRAL FİDYESİ**
James Grippando Çev. Enver Günsel
9. **AKBABA FONU**
Stephen W. Frey Çev. Deniz Arslan
10. **GÜMÜŞ ÇANLAR**
Luanne Rice Çev. Safiye Gül Avcı - Murat Özpınar

11. **BİLDİĞİM BİR SIR VAR**
Marcia Willett Çev. Safiye Gül Avcı
12. **SAKLI MABET**
Stephen W. Frey Çev. Banu Sadıklar - Esra Makara
13. **DANS ET BENİMLE**
Luanne Rice Çev. Aslı Türk - Nilgün Eker
14. **İP CAMBAZI İMPARATOR**
Su Tong Çev. Derya Öztürk
15. **TAYFUN**
Qaisra Shahrzad Çev. Deniz Arslan
16. **UYANMIŞLAR TARİKATI**
Jacques Attali Çev. İlhan Güllü
17. **MİLYON DOLARLIK GİZEM**
James Grippando Çev. Filiz Gökteş
18. **TAŞ YÖREK**
Luanne Rice Çev. Mesut Şahin
19. **AMERİKA 2014**
Dawn Blair Çev. İrem Özel
20. **YAZIN ÇOCUKLARI**
Luanne Rice Çev. Özlem Toprak
21. **ROMANTİS**
Sophia McDougall Çev. Enver Günsel
22. **EJDER İMPARATORLUĞU**
Valerio Massimo Manfredi Çev. Nur Öztürk
23. **KEDİLERİN ZAMANI**
Peter Quinn Çev. Mesut Şahin

TRUVA / EKONOMİ

1. **AÇIK TOPLUM** - Küresel Kapitalizmde Reform
George Soros Çev. Doğan Selçuk Öztürk
2. **ÇİN YÜZYILI**
Oded Shenkar Çev. Semih Türkoğlu

TRUVA / İNCELEME-ARAŞTIRMA

1. **MOR BAKIŞLAR** - Kadının Sirtından Sopa Eksik Olmuyor
Cahide Günay (2 Baskı)
2. **ATATÜRK'TEN İNSANLIĞA YOL GÖSTEREN SÖZLER**
Derleyen: Selman Kılınç (2 Baskı)
3. **PRENSES DIANA CİNAYETİ** – Yüzyılın Yalanı
Noel Botham Çev. Sevdâ Kubilay – İrem Özel
4. **MEDYA İMPARATORLUĞU** – İhtilaller, İhaleler ve 28 Şubat'ın Kutsal İttifakı
Hamit Karalı
5. **YENİÇAĞ'DA DÜŞÜNCE GÜCÜ VE HOLİSTİK SAĞLIĞA AÇILAN PENCERE**
Özer Uçuran Çiller
6. **PİRİ REİS HARİTASININ ŞİFRESİ**
Metin Soylu (4 Baskı)
7. **ATATÜRK VE KAYIP KİTA MU**
Sinan Meydan (4 Baskı)
8. **ATATÜRK'TEN TÜRKİYEYE IŞIK TUTAN KONUŞMALAR**
Derleyen: Doç. Dr. Halil Bal (2 Baskı)
9. **PİRİ REİS'İN HAZİNELERİ**
Metin Soylu (2 Baskı)
10. **ŞAFAKTA KIZIL GÖKYÖZÜ**
James Gustave Speth Çev. Semih Türkoğlu
11. **SON TRUVALILAR**
Sinan Meydan (2 Baskı)
12. **ETLERİN OYUNCAK BEBEKLERİ**
Emrullah Erdinç

TRUVA / KÜLTÜR

1. **ŞAHSENEM'DEN ORTA ASYA KÜLTÜRÜ VE YEMEKLERİ**
Şahsenem
2. **NEREYE GİTMELİ?** - Altmış Özel İsimden 360 Seyahat Önerisi
Melih Uslu

TRUVA / METAFİZİK

1. **DÜNYANIN SONU 2009** - Mesih ve Armagedon Kehanetleri
Peter Lorie Çev. Attila Berkeoğlu (4 baskı)
2. **NOSTRADAMUS 2003-2025 KEHANETLERİ** - Geleceğin Tarihi
Peter Lorie Çev. Seda Çöl

TRUVA / POPÜLER

1. **SAMİMYSEN KONUŞALIM**
Dilek Kaykılar
2. **LUCİFER'DEN KADINLARA ŞEYTANİ TAVSİYELER**
Deniz S. Vincente
3. **MEFİSTO'DAN ERKEKLERE ŞEYTANİ TAVSİYELER**
Deniz S. Vincente
4. **EV ERKEĞİNDEN SANAL SOHBETLER**
Haluk Kesim - Aydın Denizci
5. **BAFOMETTEN HERKESE ŞEYTANİ TAVSİYELER**
Deniz S. Vincente
6. **EV ERKEĞİNDEN AŞK MASALLARI**
Haluk Kesim - Aydın Denizci
7. **SIRADAN SÖYLEMLERE KARİZMATİK CEVAPLAR**
Polat Labar
8. **DRUIDLER'DEN YÜRÜTTÜĞÜM POPÜLER BÜYÜLER**
Deniz S. Vincente
9. **AÇI** - Felsefi Kaçık Komedi
Abdullah Koçoğlu (Joker Abdul)

TRUVA / SAĞLIK

1. **DİYET Mİ? NİYET Mİ?**
Memduh Bayraktaroğlu
2. **GÜZELLİĞİN SIRLARI**
Sevgi Anık

TRUVA / SANAT

1. **İŞİĞA TUTUNMAK**
Bünyamin Aygün
2. **ÇANAKKALE SAVAŞI KARİKATÜRLERİ**
Halil Ersin Avcı

TRUVA /SİYASET

1. **ŞEYTANA SON** - Terörde Savaş Nasıl Kazanılır?
Richard Perle-David Frum Çev. Gökçe Kaçmaz
2. **HAYDUT MİLLET** - Dünyanın Bilmediği Amerika
Peter Scowen Çev. Atilla Berkeoğlu
3. **BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE TÜRKİYE**
Abdullah Şahin (2 Baskı)
4. **KISIR DÖNGÜ** - Türkiye'de Üniversite Ve Siyaset
Prof. Dr. Ali Arslan
5. **CASUSLUK** - 20. Yüzyıl'ın En Büyük Casusluk Operasyonları
Ernest Volkman Çev. Sevda Kubilay-Melike Atik
6. **MODERN SAVAŞLARI KAZANMAK** - Terörizm ve Amerikan İmparatorluğu
General Wesley K. Clark Çev. Atilla Berkeoğlu
7. **SİSTEM DE ÇÖKTÜ İNSAN DA ÇÖKTÜ**
Memduh Bayraktaroğlu
8. **DARAĞACINDA BİR BAŞBAKAN** - Menderes! Menderes!
İsmet Bozdağ (3 Baskı)
9. **TARİHİN SEYRİNİ DEĞİŞTİREN GİZLİ AJANLAR**
Ernest Volkman Çev. Enver Günsel
10. **BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE STRATEJİK ANALİZLER**
Prof. Dr. Mahir Kaynak (4 Baskı)
11. **AMERİKAN ÖSTÖNLOGO HAYALI** - Yanlış Kullanılan Amerikan Gücünün
Düzeltilmesi
George Soros Çev. Doğan Selçuk Öztürk
12. **GİZLİ DÜNYA İMPARATORLUĞU** - Dünyayı Yöneten Gizli Güçler
Jim Marrs Çev. Selim Yeniçeri (3 Baskı)
13. **TARİH BOYU SAVAŞ VE STRATEJİ**
E. Tuğgeneral Nejat Eslen (Genişletilmiş 3. Baskı)
14. **BAŞARISIZ BAŞARI** - Bir İstanbul Macerası
Ergun Göknel
15. **TAPINAGIN GİZLİ KAPISI**
Halil Ersin Avcı
16. **MASKELİ BALO** - Türkiye, ABD ve Diğerleri
Prof. Dr. Mahir Kaynak (2 Baskı)
17. **POLİTİKADA ŞİDDET**
Taha Akyol
18. **SIRLAR OPERASYONU** - Terör mü? Politika mı?
Jim Marrs Çev. Pınar Bulut
19. **KÜRESEL HAMLELER ANAHTAR STRATEJİLER**
E. Tuğgeneral Nejat Eslen (Gözden Geçirilmiş 2. Baskı)

20. **BARİŞ İSTİYORSAN SAVAŞA HAZİR OL** - Savaşta ve Barışta Stratejinin Mantığı
Edward N. Luttwak Çev. Melike Atik
21. **HAYALET SAVAŞLARI**
Steve Coll Çev. Enver Günsel
22. **İSTİHBARAT RAPORLARINA GÖRE İSRAIL'İN GAP SENARYOSU** - Tevrat'ta
Yazılanlar Uygulamaya Mı Konuluyor? (3 Baskı)
Hasan Taşkın
23. **KARANLIĞIN SAVAŞÇILARI**
Ernest Volkman Çev. Aslı Türk - Halime Çetin
24. **BAŞIMIZA ÇUVAL GEÇİRENLER**
Prof. Dr. Mahir Kaynak
25. **ŞU DERİN DEVLET**
Hasan Taşkın (2 Baskı)
26. **BEYAZ CAMIN KARA KUTUSU**
Kadir Çelik (2 Baskı)
27. **KÜRESEL İSTİHBARAT** - Günümüzde Dünya Gizli Servisleri
Paul Todd - Jonathan Bloch Çev. Enver Günsel
28. **2000 YAŞINDA BİR DÜNYA GÜZELİ**
Ergun Göknel
29. **KONUŞAN TÜRKİYE**
Murat Erdin
30. **TERÖRİZM**
Barry Davies Çev. Pınar Bulut
31. **KISKAÇ** - Askeri Stratejiye Göre Kaostan Çıkış
Hasan Taşkın
32. **ORTAK PAZAR'DAN AB'YE HAYATIM AVRUPA (Birinci Kitap)**
Erol Manisalı (4 Baskı)
33. **YENİDEN ŞEKİLLENEN DÜNYA**
E. Tuğgeneral Nejat Eslen
34. **PARA İMPARATORLUĞU** - Kontrol Kimin Elinde?
Prof. Dr. Mahir Kaynak (2 Baskı)
35. **ASKERİ DARBEDEN SİVİL DARBEEYE HAYATIM AVRUPA (İkinci Kitap)**
Erol Manisalı (2 Baskı)
36. **DEVLET İÇİN DEVLETE RAĞMEN**
Hakan Yılmaz Çebi (2 Baskı)

37. **YIRMİBİRİNCİ YÜZYILDA KÜRESEL KISKAÇ**
Erol Manisalı (2 Baskı)
38. **KÜRESEL KÖYÜN KAVALCILARI**
Ufuk Batum
39. **TÜRKİYE NİN ASKERSİZ İŞGALI: GÜMRÜK BİRLİĞİ (Üçüncü Kitap)**
Erol Manisalı (2 Baskı)
40. **DEVİRİYE** - Orta Doğu'da Siren Sesleri
Prof. Dr. Mahir Kaynak (2 Baskı)
41. **X FILES** - Gizli Parapsikolojik Araştırmalar
Emrullah Tekin
42. **KOD ADI YEŞİL**
Çetin Ağaç
43. **ALMAN DERİN DEVLETİ**
Zafer Güler (2 Baskı)
44. **EĞRİSİYLE DOĞRUSUYLA AVRUPA**
Taha Akyol

TRUVA / SOSYOLOJİ

1. **AVRUPA YOLUNDA BATILAŞMA YA DA BATILILAŞMA** - İstanbul'da Sosyal Değişimler
Dr. İlbeyi Özer
2. **MİLENYUM TARİKATLARI** - Batı'da Yeni Dini Akımlar
Prof. Dr. Ali Köse
3. **OSMANLI'DAN CUMHURİYETE YAŞAM VE MODA**
Yrd. Doç. Dr. İlbeyi Özer

TRUVA /TARİH

1. **SÖRGÜNDE ÜÇ ÖLÜM** - Enver, Talat ve Cemal Paşaların Bilinmeyen Yönleri
Emir Şekip Arslan Haz. Ömer Hakan Özalp (4 Baskı)
2. **CEHENNEM DEĞİRMENİ** - Siyasi Hatıralarım
Rauf Orbay (2 Baskı)

3. **HEDİFTEKİ SULTAN II. ABDÜLHAMİD** - Bir Siyasi Tarih Denemesi
Dr. Vahid Çabuk (2 baskı)
4. **HAREM PENCERESİNDEN II. ABDÜLHAMİT**
İsmet Bozdağ
5. **KÜRT İSYANLARI**
İsmet Bozdağ
6. **BİLİNMEYEN ATATÜRK** - Celal Bayar Anlatıyor
İsmet Bozdağ (4 Baskı)
7. **KIZIL MEYDAN'DAN TAKSİM** - Siyasette, Kültürde ve Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri
Raşid Tacibayev
8. **OSMANLI'NIN İLK YAHUDİ SOSYALİSTİ** - Avram Benaroya ve Faaliyetleri
Emre Polat
9. **LATİFE VE FIKRIYE - İKİ AŞK ARASINDA ATATÜRK** - Atatürk'ün Başyaveri
Salih Bozok Anlatıyor
İsmet Bozdağ (6 Baskı)
10. **ATATÜRK'TEN HİÇ YAYINLANMAMIŞ ANILAR**
Prof. Dr. Yurdakul Yurdakul (4 Baskı)
11. **KUTSAL ERMENİ PAPALIĞI** - Eçmiyazın Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar
Prof. Dr. Ali Arslan
12. **ORTADOĞU'DA TÜRK ASKERİ - KAYIP TOPRAKLAR**
Burak Artuner (2 Baskı)
13. **ATATÜRK'ÜN SOFRASI**
Derleyen: Oğuz Akay (2 Baskı)
14. **AVRUPA'YLA AŞKIMIZ**
Burak Artuner
15. **GAZİ** - Fikriye'yle Neden Evlenmedi? Latife'yle Neden Evlendi?
Derleyen: Oğuz Akay
16. **OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E RUM BASINI**
Prof. Dr. Ali Arslan
17. **SOYKIRIM MI? HODRİ MEYDANI!** - Atatürk'ten Soykırım İddialarına Cevaplar
İsmet Bozdağ
18. **ROSSLYN VE KUTSAL KASENİN SIRLARI** -
Mark Oxbrow - Ian Robertson Çev. Enver Günsel

19. **ORTADOĞUDA IRK VE KÖLELİK**
Prof. Dr. Bernard Lewis
20. **AVRUPADAN TÜRKİYEYE İKİNCİ YAHUDİ GÖÇÜ**
Prof. Dr. Ali Arslan
21. **HEDEF GELİBOLU**
Oğuz Akay
22. **MUSTAFA KEMAL'DEN ATATÜRK'E**
Prof. Dr. Yurdakul Yurdakul
23. **SARI LACİVERT KURTULUŞ**
Sinan Meydan
24. **SARI PAŞAM** - Sultan, Örgüt ve İhtilal
Sinan Meydan
25. **BENİM SOFRAM BU**
Oğuz Akay

TRUVA / TÜRK EDEBİYATI / ANI

1. **HÂLÂ YAZIP ÇİZECEK BİRKAÇ SA TIRIM KALDI**
Tamer Şahin
2. **ATILLA İLHAN'LA HAYATIN İÇİNDEN**
Erol Manisalı
3. **BÜLENTİMLE BİR ÖMÜR** - Rahşan Ecevit Anlatıyor
Kadir Çelik

TRUVA / TÜRK EDEBİYATI / ÖYKÜ

1. **PERİ MASALINDA GÜZEL**
Ayça Atıcı
2. **UYUŞTURUCU TARİKATI - PIT**
Selena Özen - Uygur Özen
3. **BEN HiÇ SENSİZ KALMADIM KI...**
Can Hikmet Değirmenci
4. **SİSAM ADASI AŞIKLARI**
Mehmet Murat İldan

TRUVA / TÜRK EDEBİYATI / ROMAN

1. **DERYALARI DİZE GETİRENLER**
Raif Karadağ
2. **SAHTE MELEKLER** - Hortumcuzadeler
Memduh Bayraktaroğlu
3. **ANTİKACI ARAGO'NUN GÜNÜĞÜ**
Mehmet Murat İldan
4. **KAFKAS RULETİ** - Fırat'ın Ayak Sesleri
Selman Kayabaşı (2 Baskı)
5. **PARİSTİN ALTINDAKİ GÜLLER**
Mehmet Murat İldan
6. **AMERİKA DÜŞERKEN**
Mustafa Karnas
7. **AYTEN**
Burhan Cahit Morkaya
8. **MİSYONERLER SAVAŞI**
Mustafa Karnas
9. **TÜRKİYE'NİN GÖZYAŞLARI**
Selman Kayabaşı (2 Baskı)
10. **ÖFKEYLE VALS** Birinci Yarım
Çetin Ağaç
11. **HZ. SÜLEYMAN'IN ANAHTARI** - Gerçek İsa Peygamber Kim?
Mustafa Karnas
12. **ASAR ŞAMİL VE RUS TERZİ**
Nazan Şara Şatana
13. **BEBEK**
Mülazım Yıldırım
14. **DECCAL YAZMALARI (Mastro)**
Mustafa Karnas

Oğuz Akay

“Benim Sofram Bu.”

Yemek, hiçbir yerde Gazi'nin sofrasında olduğu kadar bir insana gıda olamaz. Burada doyan bütün bir maneviyattır.

Hakkı Tarık Uş

Bir akşam sofrasının hararetli bir devresinde Mustafa Kemal şahsi hürriyetinin birçok kısımlarından mahrum edilmesi acısını hüzün dolu ifadeleriyle şöyle anlattı:

- Şimdi siz buradan ayrılır istediğiniz yerde gezer dolaşırsınız. Benim gözümle bunun ne büyük saadet olduğunu bilemezsiniz. Hâlime bakın. Malik olduğunuz bu hürriyetten mahrumum. Cum-hurreisiyim. Ama köşeye atılmış ve hürriyeti mahdud bir insanım. Bütün eğlencem akşamları soframa topladığım arkadaşlara münhasırdır. Haydi şimdi buradan ayrılıp bol bol dolaşın, istediğiniz yerlere girin çıkın, arzu ettiğiniz gibi eğlenin. Ben de bunun hayaliyle müteselli olurum, dedi.

O akşam hepimiz sofradan erken ayrıldık.

Damar Arıkoğlu

